

11. 6. '48

PETRI DANIELIS HVETII,
EPISCOPI ABRINCENSIS,
ALNETANAE QVAESTIONES
DE
CONCORDIA RATIONIS ET FIDEI,
QVARVM
LIBRO I. LEX CONCORDIAE RATIONIS ET FIDEI, II. DOGMATVM CHRISTIANORVM ET ETHNICORVM COMPARATIO, III. PRAECEPTORVM CHRISTIANORVM ET ETHNICORVM AD VITAM PIE RECTEQVE INSTITVENDAM PERTINENTIVM COMPARATIO CONTINETVR:

ACCEDIT
AVCTORIS COMMENTARIVS
DE
REBVS AD EVM
PERTINENTIBVS.

FRANCOFVRTI & LIPSIAE,
APVD HAERED. IOHANNIS GROSSII.

M DCC XIX.

RELIGIOSISSIMO VIRO
REV. PATRI,
FRANCISCO DE LA CHAIZE
E SOCIETATE JESV,
REGI A SACRIS CONFESSIONIBVS,
S. P. D.
PETRVS DANIEL HVETIVS,
EPISCOPVS ABRINCENSIS.

TAmen à sententia non discedis; & opus hoc fortuitu quidem natum, sed suffragio deinde comprobatum tuo, & auctoritate tua demum consilioque mandatum scriptis, nunc quoque emittendi in lucem suasor hortatorque es. Nam cum aliquando rediissem in Vrbem ex Alnetano, meæque rusticationis, ac multo magis studiorum, quæ tua humanitas est, rationem reposceres, multaque de iis respondissem; tum præcipue recitavi habitas mihi cum Hamelio viro doctissimo disputationes de Concordia Rationis & Fidei. Commoveri certe visus es in hoc argumento, quod nondum satis esse dicebas Theologorum disputationibus illustratum, & valde velle id omne tibi sigillatim exponi. At ego rem esse dixi majoris otii & alterius loci. Tu statim constituisti locum

in suburbanum vestrum; tempus, in perendinum ac sequentes porro dies. Cumque illuc colligendi tui caussa te contulisses, eodemque ad te venissem, tribus demum scholis absoluta est quæstionis totius explicatio. Tibi quidem, viro doctrinæ omnis, ac Philosophiæ imprimis & Theologiæ, quæ disciplinarum omnium magistræ sunt, interioribus studiis supra fidem exculto, digna res visa est, quæ proderetur literis, vel ob novitatem argumenti, vel ob utilitatem; teque præterea, si exiret in vulgus, fidejussorem dabas popularis assensus, & publicæ approbationis. Id porro ut fieret, cum non monere me solum identidem, sed assidue etiam flagitare pergeres, parui tandem: nec enim refragari possim tam limato judicio, tamque exquisitæ sapientiæ; neque certe velim. Verum hæc addita a me lex est, si patereris opus in tuo nomine apparere. Respuebas tu quidem conditionem, multaque caussabaris ex contrario: quæ sic interpretabar, certare in te modestiam cum reliquis virtutibus; nec idcirco tamen potiorem mihi habendam illius esse rationem, quam officii mei; cujus hæ partes sunt, contestatam in me tuam benevolentiam aliqua grati animi significatione, meæque adversum te observantiæ testimonio prosequi. Cæterum cum fœtui huic industriæ meæ patrocinium tuum, sicut facturum te privatim spoponderas, nunc quoque palam præstes, reliquorum hominum mihi videor, vel sinistram contemnere posse existimationem, vel favorem sperare. Vale.

INDEX

INDEX
LIBRORUM ET CAPITUM
ALNETANARUM QUÆSTIONUM
DE
CONCORDIA RATIONIS ET FIDEI.

ANTECESSIO.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

IV.

CAP. II.

CAP. III.

VI. &

CAP. IV.

Concordiæ Fidem inter & Rationem constitutæ conditiones feruntur. Ac primum cum Ratio non consentit Fidei. 34

CAP.

CAP. V.

Concordiæ Fidem inter & Rationem constitutæ conditiones feruntur, cum penitus obmutescit Ratio. 44

CAP. VI.

Concordiæ Fidem inter & Rationem constitutæ conditiones feruntur, cum Fidei suffragatur Ratio. 52

CAP.

CAP. VII.

Fides se non interponit rebus Rationis nihil ad se pertinentibus. 57

CAP. VIII.

Res ad Religionem Christianam pertinentes cognoscuntur, vel per Rationem solam, vel per Rationem atque Fidem, vel per solam Fidem: & de iis sigillatim agitur. 61

LIBER SECUNDUS.

DOGMATUM CHRISTIANORUM ET ETHNICORUM COMPARATIO.

ANTECESSIO.

CAP. I.

CAP. II.

XVI.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

CAP. VIII.

CAP. IX.

CAP. X.

CAP. XI.

CAP. XII.

XXI. *De*

CAP. XVIII.

De miraculis a Christo. 195

CAP. XIX.

De morte Christi, ejusque reditu ad vitam, & cæteris eo pertinentibus. 202

CAP. XX.

CAP. XX.

CAP. XXI.

CAP. XXII.

CAP. XXIII.

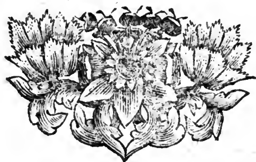
CAP. XXIV.

LIBER TERTIUS.

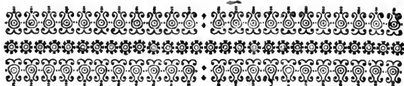
PRÆCEPTORUM CHRISTIANORUM ET ETHNICORUM AD VITAM PIE RECTEQUE INSTITUENDAM PERTINENTIUM COMPARATIO.

ANTECESSIO.

CAP. I.

ALNE-

ALNETANÆ QUÆSTIONES,

DE CONCORDIA

RATIONIS ET FIDEI.

ANTECESSIO.

I. *Exordium.* II. *Operis argumentum.* 1. *Imperium fidei sola detrectat Ratio.* 2.*Utri pareat, incertus est animus*: 3.*quem satius est parere Fidei, quam Rationi.* 4. *Id volunt Scriptores sacri.* 5. *Quod ut commode fiat, concilianda inter eas pax est.* 6. *Quid Ratio.* 7. *Quid Fides.* III. *Partitio totius Operis:*

RAMUS ante annos aliquot in Alnetano, autumnalibus feriis, ego & Hamelius, vir non reconditis solum totius Philosophiæ instructus doctrinis; sed, quod in hominibus nostris vix hac ætate reperias, ingenuarum etiam artium studiis liberaliter perpolitus; mecumque popularitate, & veteri necessitudine, ac omnibus officiis conjunctissimus. Hoc vero otium, quod nobis & solitudo ruris, & anni tempus afferebant, suavissime conterebamus, vel privatim apud se quisque legendo & commentando; vel, cum inclinasset dies, in ambulando simul & colloquendo. Cum autem aliquando multa inter nos dicta essent & de amœnitate loci, & de rei rusticæ voluptatibus, quibus incredibiliter delectabatur uterque nostrum, devenimus in mediam sylvam, qui locus maxime opacus est ex densitate arborum, & ex profluentibus aquis valde frigidus, ibique paulum fessi de via in musco consedimus. Tum ego, Hoc silentium, inquam, hos secessus persequebantur prisci illi Sapientiæ magistri: *Exordium.*

orta enim primum est in sylvis Philosophia, adolevit inter solitudines agrorum, & mansvefacta deinde prodiit in hominum conventus. Neque diu tamen potuit in hac frequentia consistere, vel tumultus & turbarum impatientia, vel pristinæ tranquillitatis desiderio; sed in hortos statim, in lucos, in arborum umbracula se retulit. Nunc itaque me admonet hæc facies loci, ut quæram à te, Hameli, penitusne obmutuerit tua Philosophia. At meminisses, inquit ille ridens, philosophandum esse, sed paucis: quod vetus dictum est. Memini vero, inquam; sed quod levi & imperito juveni Neoptolemo excidit, nolim ab eruditissimo Philosopho usurpari. Longe enim secus sentio, nec strictim attingenda esse puto studia tam late patentis tamque diffusæ disciplinæ, à qua satius fuerit abstinere penitus, quam incuriose eam & leviter delibare. Id quod exemplo ipse tuo præclare comprobasti. Nam postquam præcipuas aliquas Philosophiæ partes accuratissimis disputationibus separatim explicasti, non conquievisti denique, quoad singula ejus membra in unum corpus componeres. Feci sane, inquit; sed & illic cæstus artemque reposui. Cum enim ea sit immensitas Philosophiæ, ut nunquam in ea tantum opere positum sit, quin multo plus superfit ponendum, deterret me hæc studii rerumque infinitas; & ea obstinate persequi velle, quæ assequi posse desperes, hominis intemperantis esse puto, non Philosophi. Te vero, qui Philosophiæ dignitatem optimè videris perspexisse, nihil omnino, qvod ad eam pertineret, in apertum adhuc retulisse sæpenumero miratus sum; cum te tamen celebrasse eam à pueritia præ reliquis fere disciplinis & excoluisse sciam, sæpeque audisse te meminerim, cum diceres, doctrinarum omnium procreatricem esse Philosophiam, excurrendum in alias, in hac una habitandum & quasi tabernaculum vitæ studiorumque collocandum. Ita sensi, Hameli, inquam, ita egi: tum enim maxime philosophabar, cum minime videbar: nec sententiæ hujus aut facti me penitet. Quod autem mirari te ais, nihil à me in eo genere editum esse, etsi jam olim non pauca scripsi hujusmodi, ut tamen pressa jacuerint, nec venerint in lucem, non consulto id quidem, sed fortuito contigit: quidquid enim à me exiit ad hanc diem, id omne propemodum vel casus mihi, vel alienus arbitratus extorsit. Cavi cæterum, ne quando, sive in definiendo, sive in dividendo, sive in investigandis rerum caussis, recederem à præceptis Philosophorum. Tum ille, Animadverti id quidem sæpe, & te de Philosophia mecum & cum aliis differere perlibenter, & veteris Philosophiæ in primis esse studiosum, eamque cum adolescentiori diligenter conferre solere: quod neque faciunt Philosophi nostrates, neque

faciendum

faciendum sibi putant; cum vel recentioribus adhærescant sectis, vel sectarum, novorumque, uti vocant, Systematum auctores haberi velint ipsi, & Philosophorum disciplinis ex se fieri vocabula. Animadverti quoque, insignes ex Philosophia locus tractare te nonnunquam in alterius argumenti scriptionibus, atque has passim philosophico sale esse perspersas.

II. Hujus generis illud est, quod nuper asseverare ausus es in Demonstratione tua Evangelica, Christianismo minus adversari, quam creditur, eas Philosophorum sectas, qvæ sensuum ac Rationis opem ad percipiendam veritatem intutam esse sciscunt, quæque sustinent se ab omni assensu: quod aliqvando demonstraturum te non obscure pollicitus es. Qui palam id sit professus, in Philopsophicis studiis exercitatum esse oportuit & subactum. Et vereor sane, ut fidem unquam tuam liberare possis, & argumenta reperire, acri quantumvis & contenta meditatione, quibus id probetur in vulgus. Dubitandi enim artem Fidei capessendæ utilem dicere, perinde est ut si dicas, ad credendum utile esse non credere. Jamdiu vero est, cum ex te opinionis hujus rationes cupiebam cognoscere. Nunc igitur quoniam otiosi sumus, & soli, & in eum sermonem nos casus tulit, & hic locus est nostro non inopportunus colloquio; magnopere abs te peto, ut sententiæ hujus caussas & probationes exponas. Non hodie primum, inquam, intellexi, pios homines aliquos & graves propositioni huic nostræ parum favisse, atque ita sensisse, nihil Christianæ doctrinæ tam contrarium esse, quam animum in hac non credendi & detrectandæ Fidei palæstra exercere: quem si quis ita obduratum deinde & obfirmatum ad Christi disciplinam appulerit, futurum ajunt, ut respuat salubres sanctissimæ doctrinæ satus; & fœcundum quantumvis ac verax semen, tanquam in lapideo agro sparsum exarescat; atque id toto opere adversus Academicos sanctissimum Ecclesiæ doctorem Augustinum demonstrasse. Quæ cum jactari audirem, optabam utaque cordatos aliquos nancisci & intelligentes existimatores rerum, nec Philosophicarum commentationum insolentes, quibus controversia hujusmodi non ex anteceptis opinionibus vulgi, sed ex veritate ipsa dirimenda traderetur. Commodum itaque accidit, ut & huc te nobis sors daret, æquissimum & peritissimum disceptatorem caussæ hujus, qualem optaveram; & ut sententiæ meæ argumenta ex me requireres, quas multo magis exponere cupiebam apud te, hominem humanarum divinarumque rerum longe consultissimum, quam tu ex me audire. Esto ergo mihi unus instar millium. Hic cum hæsissem, paululumque propositi argumenti attentius pervidendi caussa interquievissem, ita rursus exorsus sum.

Operis argumentum.

 1. Quo-

Imperium Fidei sola detrectat Ratio.

1. Quo minus obsequamur Fidei, id unum impedimento esse constat, Rationis nostræ dissidium; quæ cum turbulenta sit & imperiosa, alienis parere recusat arbitriis, ipsa animi nostri moderatricem se ferens, ac vitæ dominam.

Utri pareat, incertus est animus:

2. Ambiguo hoc & incerto dominatu distractus fluctuat animus; & modo Rationis jussis obnoxius, modo dictata capessens Fidei, dat se in seditionem & tumultum; & neutri plene satisfaciens, neutri dicto audiens satis, dum utriusque imperium ex æquo ferre vult, nunquam ipse conquiescit. Rei caussam intellexerunt aliqui, & in unius ductu positam fore animi pacem speraverunt: atque horum quam plurimi, repudiato Fidei imperio, regendos se permiserunt Rationi, & cæci ipsi cæcam asciscentes ducem corruerunt misere, & in præceps delapsi sunt: nonnulli ac perpauci quidem, agnita Rationis cæcitate & temeritate, ad oblatam sibi divinitus Fidem, velut ad tabulam naufragi adhæserunt.

quem satius est parere Fidei, quam Rationi.

3. Nunc statuere nobis propositum est, ad utrius rectionem applicare nos satius sit; utra censenda dignior imperio. An Ratio? quid si anceps est & fallax? si hebes? si tenebricosa? quid si temere vagatur & errat, neque certis unquam insistit vestigiis? eine vero trademus regendam Fidem, quæ nisi firma sit & constans, jam Fides non est? an cæca oculatam ducet? probabitne id tandem ipsa Ratio, si modo æqua est, uti haberi vult? Agnoscat ipsa sese, suæque sibi imbecillitatis conscia felicitatem ac æternam salutem nobis conciliare se non posse speret, per quam ne veritatis quidem compotes esse possumus.

Id volunt Scriptores sacri.

2.Cor. 10, 4. & seq.
Rom 3, 4.
Rom. 4, 20.
Rom. 11, 20.
Rom. 16, 26.
2.Cor. 5, 7.
Col. 1, 23.
1. Cor. 2, 5.
Rom. 12, 3. 16.
Rom. 14. 1.
1.Petr. 1, 7. 8.

4. Passim id clamant Scriptores sacri, jubentque *consilia destrui, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, & in captivitatem redigi omnem intellectum in obsequium Christi*: veracem ajunt esse Deum, à quo proficiscitur Fides; mendacem hominem, qui Rationem habet à natura; justitiæ laudem tribuunt Abrahamo, quod promissis Dei per Fidem confisus, neutiquam hæsitaverit, adhibito Rationis consilio: in Fide standum esse docent, obediendum Fidei, per Fidem ambulandum, non per vanas species à Ratione profectas: in Fide ponenda fundamenta salutis; in virtute vero Dei, non in sapientia hominum Fidei ipsius fundamenta: mentem vetant affectare sublimia per inanes Rationis conatus: utendum quidem humana Ratione & sapientia, at sobrie: *infirmos in Fide* neutiquam per *disceptationes cogitationum* esse roborandos: pretiosiorem auro esse probationem Fidei à Christo traditæ, tum cum is per Rationem non cognitus, Fidei ope diligitur. Beatiores pronuntiat ipse Christus eos, *qui non viderunt,*

viderunt, & crediderunt, Thoma Apostolo, qui ante videre voluit, quam credere: se lucem esse mundi, qua qui collustratus fuerit per Fidem, eum in tenebris non mansurum. Id quoque jam ante præcaverat Isaias, Fidem vaticiniis suis habere eos jubens, futuros alioquin incertos & instabiles: præcaverat & Salomo, cum diceret, *ut scirent filii tui, quos dilexisti, Domine, quoniam non nativitatis fructus* (cujusmodi Ratio est, à natura nobis indita) *pascunt homines; sed sermo tuus hos, qui in te crediderint, conservat.* Hinc optimus credendi & ratiocinandi magister Augustinus, non solum utilissimum esse credere toto demonstravit libro, sed etiam caligantes hominum mentes, obvelatas vitiis, *multiformibus erroris tenebris cæcatas, altissimis à corpore sordibus oblitas, & veluti ramis humanitatis opacatas,* in lucem veritatis aciem intendere non posse, nisi prævia Fidei auctoritate regantur; *nisi summus Deus populari quadam clementia divini intellectus auctoritatem usque ad ipsum corpus humanum declinaret atque summitteret*; atque idcirco dixisse Prophetam, *Nisi credideritis, non intelligetis*; ac Christum ipsum nos excitasse primum ad credendum per Fidem, tum deinde ad quærendum & cognoscendum per Rationem: cum igitur nemini dubium sit, gemino nos pondere impelli ad discendum, auctoritatis atque Rationis, sibi certum esse nunquam prorsus à Christi auctoritate discedere, se quippe valentiorem non reperire. Sed & ante Augustinum Lactantius hominem ad Dei notitiam & cultum instituens, veritatis perceptionem non ex usu Rationis & ingenii vi, sensuumve arbitrio, sed ex Dei beneficio expectandam esse tradidit. Quamobrem omissis terrenæ hujus Philosophiæ auctoribus, qui nihil certi afferunt, tantisque inter se dissident concertationibus, & magnam confusionem studiosis veritatis reliquerunt; aliam docet capessendam esse viam, quam nempe omnis sapientiæ doctor præmonstravit Deus, tradito nobis *sacramento veræ religionis*, ut *revelata divinitus veritatis cognitionem consequamur.* Et ante Lactantium Tertullianus: *Cui enim,* inquit, *veritas comperta sine Deo? cui Deus cognitus sine Christo? cui Christus exploratus sine Spiritu sancto? cui Spiritus sanctus accommodatus sine Fidei sacramento?* Atque hæc ne ipse quidem negavit Plato, Socraticis imbutus præceptis, & humanarum mentium imbecillitatis peritus, cum ad res divinas & civiles necessariam esse Fidem prædicavit.

Joh. 20, 29.
Joh. 12, 46.
Isa. 7, 9. & 53, 1.
Sap. 16, 26.
Aug. de moribus Eccles. Cath. cap. 2. & contr. Academ. libr. 3. cap. 19.
Isa. 7, 9. juxta LXX.
Lactant. lib. 1. cap. 1. & lib. 3. cap. 1. & seq.
Tertull. de anima cap. 1.
Plat. de legib. lib. 1.

5. In hoc ergo Rationis & Fidei conflictu æqvum est superiorem esse Fidem, seque ei ultro Rationem submittere, non invitam ac repugnantem. Nam si perpetuo reluctetur Ratio, & rebellionem meditetur, quæ tandem animo requies expectanda est? Non aliter autem Fidei imperio sponte per-

Id ut commode fiat, concilian-

mittet

da inter eas pax est. mittet ſe Ratio, quam ſi certa pax ac ſtabilis æquis conditionibus inter eas coaleſcat. Quæ ſi me ſequeſtro conciliari hac diſputatione poterit, operæ pretium facturum me exiſtimo. Ante omnia igitur exploranda eſt utriusque natura. Rationem autem apte & commode definiri poſſe puto,

Quid Ratio. 6. Facultatem animi noſtri, qua conatur verum cognoſcere, ſive per ratiocinationem, ſive per ſimplicem perceptionem:

Quid Fides. 7. Fidem vero, donum Dei, quo fit, ut poſtquam mentem is noſtram cæleſti luce colluſtravit, & voluntatem excitavit afflatu ſuo, aſſentiamur iis, quæ nobis ab eo ad credendum propoſita ſunt. Itaque ſi ad percipiendum verum non ſatis firmam ſe ſenſerit Ratio; ſi Fidem contra certam, conſtantem, luminoſam agnoverit; jam ipſa ſcilicet ſub obſcuræ lucis ſtricturis ſe fatebitur eſſe deluſam, jam ſponte ſe tradet in obſequium Fidei atque ductum, ejusque dictatis morigerabitur. Atque is erit ſane maximus Philoſophiæ noſtræ fructus, ſi compoſuerimus fluctus animorum noſtrorum, certasque ad veri notitiam vias aperuerimus. In eo elaborarunt priſci illi Philoſophi, in eo nunc quoque vel maxime deſudant recentiores. Vides enim, Hameli, neglectam & refrigeratam ſuperioris ætatis deſidia Philoſophiam referveſcere: vides præ ea jam pene obſoleviſſe humaniores diſciplinas: & ſane immerito. Quamvis enim ſtudium ejus cæteris antecedat artibus & ſtudiis; præſto tamen eas eſſe vult ſibi, vel tanquam ancillas, vel tanquam jucundas comites, quarum feſtivitate & elegantia ſeveritatem, ita ut olim, ſic nunc quoque mitigare poſſit.

Partitio totius Operis. III. Primum igitur adducenda in notitiam ſui Ratio eſt, ſuæque imbecillitatis & obſcuritatis coarguenda. Jam inde enim ſe tenebris undique obſeptam agnoſcens, iisque expedire ſe ſatagens, nec aliunde beneficium hoc expectans, quam à Fide; in ejus demum ditionem ſe permittet. Quo impetrato, Fidei definiendum erit imperium, & conditiones ferendæ, quibus Rationem regere debeat Fides, quibus Fidei debeat Ratio obtemperare; quibus ex æquo conſtitutis pacem inter ſe habere poſſint. Nihil vero ad confirmandam eam penitus, & in perpetuum ſtabiliendam, futurum videtur utilius, quam ſi oſtendatur, in multis jam olim convenire utramque, plurimaque Philoſophiæ Chriſtianæ conſentanea habere profanam Philoſophiam, & quoad dogmata Fidei, & quoad vitæ agendæ præcepta. Et diſputationem quidem illam, qua humanæ Rationis demonſtratur infirmitas, quoniam ex intimis Philoſophiæ adytis depromenda eſt, quis commodius & ſubtilius exequi poſſit, quam per quem doctis & laborioſis lucubrationibus Philoſophia omnis eſt illuſtrata? per te, inquam, Hameli,

Hameli, quo præsente si de rebus Philosophicis ausim disserere, ineptus plane sim. Has itaque tibi partes sumas velim, rationis contumaciam domes; cæterarum quæstionum tractationem in me recipio. Tum ad hæc subridens Hamelius: intelligo, inquit, quid velis: nec incallide sane disputationem in me transfers periculosam ac lubricam, ac stolidis vulgi vel irrisionibus vel contentionibus obnoxiam. Ne qua tamen susceptæ provinciæ tibi sit desecendæ caussa, obsequar voluntati tuæ, verum alio tempore; neque enim urgenda est beneficii tanquam nominis solutio. Nunc igitur, quasi explicata re, propositam tibi pertracta materiam; & Rationem, quasi jam tenuitatis suæ idoneis argumentis convictam, resipiscere doce, & Fidei imperio regendam se dare. Interpres esto & arbiter conciliandæ pacis hujus; nos te fœderis conditiones ferentem audiemus. Faciam, inquam: tu modo memineris promissi, meque monitorem ac fortasse etiam flagitatorem assiduum expectes. Minime vero me fugit, quam difficile sit, quamque intactum & inausum, certis legibus intestinum hoc ac plus quam civile dissidium componere, ac investigare quippiamne ad veritatem capessendam conferat Ratio, an sola id præstare queat Fides; tum si quid opis Fidei ferat Ratio, quatenus id fiat; quænam Rationes partes sint, quænam Fidei. Conabor tamen, non tam facultatem meam spectans, quam tuum de mea facultate judicium. Plurimum autem conducet tractationi huic, ostendere, nihil vel ad credendum vel ad agendum proponere Christi legem, tam novum, tam insvetum, tamque humanæ naturæ legibus adversarium, quin sapientissimorum Philosophorum sectæ, vel doctissimorum summaque ingenii laude florentium virorum sententiæ, vel rectissime institutæ optimisque legibus fundatæ Respublicæ, probaverint incredibiliora, aut in similia consenserint. Atque hinc triplex oritur disputandi argumentum: primum enim concordiæ Fidei & Rationis leges ferendæ sunt; quod hodie nobis, quando ita vis, præstandum est. Tum deinde Christianorum & Ethnicorum dogmatum instituenda comparatio. Postremo tradita ab utrisque ad vitam bene agendam moresque regendos præcepta inter se erunt contendenda. Quæ quoniam perlate patent, neque una disputatione concludi possunt, singulis quæque diebus tractabuntur: præsertim, ut tui diutius apud me detinendi, Hameli, legitimam caussam habeam. Ac sane certissimam, inquit: nam qui audiendi tui desiderio procul huc advolarem, possimne de rebus pulcherrimis tractantem deserere? Age igitur, rem ordire omni præcisa mora: tu me auditorem habebis attentum ac benevolum. Quæ cum dixisset, sic ad hanc disputationem agressus sum. AL-

ALNETANARUM QUÆSTIONUM LIBER PRIMUS.

LEX CONCORDIÆ RATIONIS ET FIDEI.

CAPUT PRIMUM.

Certior quærenda eſt ad veritatem via, quam Ratio.

I. *Suam habet Ratio lucem, ſed obſcuram & dubiam.* II. *Mens humana per Rationem, pro captu ac modo Rationis, cognoſcit Rationem ipſam, Rationisque naturam.* III. *Aperitur origo triplicis Philoſophiæ, Dogmaticæ, Socraticæ, ac Scepticæ.* IV. *Diſtingvitur triplex certitudo cognitionis rerum; ejus, quæ in cælo habetur à Beatis; quæ in terris ab hominibus mortalibus per Fidem; &, quæ per Rationem.* V. *Mens humana, etſi per Rationem clariſſime firmiſſimeque veritatem non cognoſcit, veritatem tamen eſſe aliquam pro modo ſuo captuque cognoſcit:* VI. *& aliquam ad veritatem viam.* VII. *Quatenus in exquirenda veritate adhærendum Philoſophis, qui dubitandi artem profitentur.*

Suam habet Ratio lucem, ſed obſcuram & dubiam. Jacob. 1, 17.

COACTA per te, Hameli, in ordinem Ratione, (rem enim à te ſuſceptam & promiſſam jam factam puto) nunc tempus eſt, ut legitima ei laus tribuatur. Sic enim habe: lumen hoc *deſcendens à patre luminum*, ab eoque ſignatum in hominum animis, ſplendorem ſuum retinere: ſin ſecus eſſet, quid homo tandem differret à cæteris animantibus? nec à Fide omnem Rationis uſum atque opem eſſe removendam; nam ſi per Rationem homines ſumus, an nobis velut abjicienda humanitas eſt, cum Fide utimur? *Res Dei*

Ratio,

Ratio, inquit Tertullianus. Sua ineſt igitur in Ratione lux, ſui radii: fallaces quidem & damnoſi, ſi quis animi ſui aciem iis præſtringi ſinat; perutiles contra, & parandis ad Fidei ſuſceptionem, ac confirmandis animis opportuni, ſi quis non ventoſæ & præcipitis, ſed prudentis Philoſophiæ præceptis munitus, caute iis moderari ſciat. Ut enim Cimmerii, quibus ademtus erat Solis aſpectus, ignium qui ipſis aderant lumine utebantur; ita humana Ratio, etſi claro, firmo & conſtanti veritatis caret aſpectu, neque ſatis ſplendida ad eam intuendam luce mentes noſtras colluſtrat; at tenues certe & ſubobſcuros præfert igniculos, quibus aut videmus, aut videre putamus rectam ad veritatem viam. *Hominis anima rationalis*, inquit Auguſtinus, *lumine veritatis vel tenuiter pro ſui capacitate illuſtratur, ut verum aliquid in ratiocinando ſentiat.* Tertull. de Pœnit. c. 1. Auguſt. de ſermon. Dom. in monte l. 2. cap. 15.

II. Quemadmodum autem lux, non alia ſolum, ſed ſe ipſa quoque indicat, per eamque & ipſam cernimus, & reliqua; ſic tamen, ut pro modo illuſtrationis hujus, & ipſa & reliqua videri poſſint; perſpicue videlicet, ſi clara ſit; obſcure, ſi dubia & maligna: ita Ratio ſui ipſius in nobis index eſt, & aliorum; ipſamque & alia per eam cognoſcimus, at pro modo ejus atque captu; firmiſſime, ſi clara ſit; cunctanter, ſi caliginoſa & imbecilla. Cujusmodi eam eſſe quoniam jam deprehenſum eſt, haudquaquam manifeſto patet obtutibus noſtris, nec eam niſi per nubila poſſumus internoſcere. *Mens humana per Rationem, pro captu ac modo Rationis, cognoſcit Rationem ipſam, Rationisque naturam.*

III. Quamobrem tria hic diligenter obſervanda ſunt: lux illa primum, quæ ſplendet in mentibus noſtris; obſcuritas deinde, quam lux illa temperat & diluit; ac tenuitas denique & imbecillitas luminis illius, quod obſcuritati huic infertur. Hinc triplex manavit Philoſophia: ea primum, quæ ad lucis hujus fulgorem attendens, per eam perſpicue cerni poſſe veritatem cenſuit; atque hæc eſt Dogmaticorum. Altera, quæ deprehenſa Rationis obſcuritate, nihil ſe ſcire profeſſa eſt; ſed quoniam obſcuritatem hanc per lucem Rationis agnoſcebat, hoc ipſum duntaxat ſcire ſe dixit, quod nihil ſciret; cujus Philoſophiæ auctor extitit Socrates. Verum Arceſilas & Pyrrho, perſpecta eadem obſcuritate, nihil ſe ſcire dixerunt, item ut Socrates; ſed cum præterea lucem ipſam Rationis, per quam id perſpexerant, creperam eſſe ſenſiſſent, adeoque incertam judicarent, ut nihil per eam clare videri poſſet, ne hoc quidem certo affirmarunt, quod nihil ſcirent. At nos fulgorem lucis hujus agnoſcimus cum dogmaticis. Fatemur item cum Socraticis, nihil nos certiſſime ſcire, ſumma nempe & perfecta certitudine; liceat enim voces *Aperitur origo triplicis Philoſophiæ, Dogmaticæ, Socraticæ, ac Scepticæ.*

Scholarum usu tritas adhibere. Dicimus denique cum Scepticis, ne hoc quidem nos certissime scire, perfecta scilicet illa certitudine, quod nihil certissime sciamus.

Distinguitur triplex certitudo cognitionis rerum: ejus, quæ in cœlo habetur à Beatis; quæ in terris ab hominibus mortalibus per Fidem; & quæ per Rationem.

IV. Triplex enim est certitudinis genus & gradus in earum rerum notitia, quæ ab humana mente cognosci possunt. Supremus gradus certitudinis ponendus est in notitia, qua beati fruuntur in cœlo; alter in notitia rerum, quæ à Deo mortalibus hominibus revelantur; postremus in rerum notitia, quæ cognoscuntur per Rationem. Primum gradum à reliquis ita distingvit Paulus: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.* De supremo hoc certitudinis gradu nunc quidem non agimus. At in rebus, quas cognoscimus per Fidem in hac vita mortali, summa inest certitudo; quam, quoniam à Deo proficiscitur, divinam merito appelles. Humana autem certitudo dicenda est, quæ inest in rebus per Rationem cognitis. Dignitate autem longe præstat certitudo divina, firmitudine, & constantia. Hinc Chrysostomus Fide eum carere ait, qui res sub aspectum non cadentes firmius non crediderit, quam quæ oculis usurpantur. Rursum plures sunt certitudinis gradus in rebus per Rationem cognitis, quorum supremus, etsi comparatus cum divina certitudine, infirmus est & imperfectus; si expendatur tamen ad captum humanæ naturæ, perfectus est atque firmus, cum nihil Rationi certius indulserit Deus. Hujusmodi sunt principia Geometrica, & reliqua, quæ lumine naturæ nota esse dicuntur. Hæc sive probabilia esse dicas summa probabilitate, sive certa summa certitudine humana, perinde est. Nam cum alia sit certitudo præstantior, sublimior, firmior, puta rerum revelatarum; deest aliquid certitudini humanæ, propterea que merito probabilitatem appelles: cum vero nihil certius habeat humana Ratio, summa certitudo humana dici potest.

1.Cor.13.12.
Chrysost. hom. 21. in Epist. ad Ebr.

Mens humana, etsi per Rationem veritatem clarissime firmissimeque non cognoscit, veritatem

V. Prima hæc autem Rationis dos est, quod ipsa se naturamque suam cernendam dat humanæ menti. Altera hæc, quod etsi per eam mens veritatem perspicue firmiterque pervidere non potest; at veritatem tamen esse aliquam sibi videtur animadvertere, ad quam sit eundum, & per quam bonorum ultimum, ac beatitas hominis cognosci possit. Id cum ex aliis intelligit, tum ex innato sibi præcipue veritatis cognoscendæ desiderio, perpetuisque ac nusquam intermissis ad eam comparandam conatibus, summa denique lætitia, qua fruitur, cum vel verum vel verisimile adepta est. Deinde agnoscit in se species quasdam, & ideas rerum,

tem tamen esse aliquam, pro modo suo captuque cognoscit:

rum, quæ res in se non sint, sed extrinsecus positæ, unde species illæ ortæ per spiritus ac nervos in se expressæ sint. Quamvis autem fieri posse intelligat, ut neque à rebus externis ortæ sint illæ species & ideæ, & ut à rebus licet externis ortæ, earum similes omnino non sint; eo tamen inclinat, ut & eas provenire extrinsecus, & origini suæ consentire judicet: & quoniam veritas posita est in consensione judicii, quod mens facit ex intuitu idearum, quæ in nobis sunt, cum rebus externis, unde ideæ illæ sint profectæ; ut veritatem esse aliquam putet, judiciumque hoc suum cum rebus externis congruat.

& aliquam ad veritatem viam.

VI. Cum autem parum in Ratione opis esse mens animadvertat, per quam accurate exploret consensionem hanc; quippe quæ species internas & ideas rebus externis applicare nequeat, ad easque conferre, ac proinde veritatem proxime ac firme attingere non possit, inde intelligit per Rationem cerni clare viam non posse, qua eatur ad veritatem. Sed tamen ex insito sibi eo, quod dixi, veritatis assequendæ studio vehementer impellitur, ut aliquam esse putet ad veritatem viam. Quemadmodum autem si quis iter ingressus in loca sibi incognita deveniat, viamque ignoret, qua ulterius sibi sit progrediendum, nec de ea ex cœli locorumve situ conjecturam facere possit, non tamen despondet animum, illicve cursum sistit; sed quærit, qui viam commonstret sibi, cuique regendum se tradat: ita mens imbecillitatis suæ ad veritatem per Rationem proxime & tuto attingendam sibi conscia, non in inscitia sua acquiescit, sed alium prospicit sibi ducem, cui se sine cunctatione committat, & à quo præmonstratam viam capessat.

Quatenus in exquirenda veritate adhærendum Philosophis, qui dubitandi artem profitentur.

VII. Eatenus ergo adhærendum iis Philosophis, qui dubitandi artem profitentur, quatenus perspectis difficultatibus, quibus obstructa est ad veritatem via, & cognita infirmitate mentis humanæ, quæ hæc impedimenta Rationis ductu eluctari non satis potest; non deficiunt tamen, neque defatigantur exquirendi studio, si forte exundant aliquid, quod verum sit, aut verisimile. At cum Rationem toties fallacem experti, ea tamen duce uti pergunt, nec aliam insistunt viam, quam qua ipsis Ratio præit, licet ab ea ad finem optatum nunquam se duci posse putent; quid aliud vero hoc est, quam operam ludere, & inani labore, vel pertinaci potius & actuosa desidia nihil agere, & in tenebris suis torpere & consenescere? Hic igitur eos merito deserimus, & Ratione ipsa edocti non acquiescimus in Rationis ductu; certioremque nobis quærimus ad veritatem ducem, in cujus regimen nos sine hæsitatione commendemus.

CAPUT II.

Fides unica eſt ad veritatem tuta, recta, minimeque fallax via.

I. *Fides Deo præſtita, unica eſt ad veritatem tuta, recta, minimeque fallax via.* II. *Ratio prævertit Fidei. Probatur argumentis:* III. *& auctoritate Scriptorum Sacrorum.* IV. *Priſci quoque Philoſophi, cum Fidei humanæ ſubmitterent animos, prævia Ratione utebantur.* V. *Opponuntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* VI. *Secundum argumentum.* VII. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* VIII. *Secundum argumentum.*

Fides Deo præſtita, unica eſt ad veritatem tuta, recta, minimeque fallax via.

DUM detrectamus ductum Rationis, & certiorem quærimus ducem, quem ſequamur, cui ad veritatem attingendam nos credamus, ecce monet nos res ipſa, quod per Rationem conſequi non ſperamus, expectandum eſſe à Fide, & præſtita à nobis alicui alteri, quem aſciverimus ad veritatem ducem, & ab eo ſervata, qui ductum hunc in ſe receperit, Fidem igitur nunc pervulgata ſignificatione appello, mutuam in pactis ſervandis conſtantiam, tum ejus, qui ſe ducem nobis ad veritatem præbeat; tum mentis noſtræ, quæ ſe duci huic futuram dicto audientem polliceatur. Quamobrem cum Fides ſit de genere earum rerum, quæ referuntur ad aliud, ac dupliciter propterea ſpectari poſſit, vel quatenus ad eum pertinet, qui ducit, vel quatenus ad eum, qui ducitur, ſæpius ac fere ſemper alteram hanc ei notionem tribuimus; ut ſignificetur promtum illud animi noſtri obſequium in eo audiendo, & ſequendo, quem ad veritatem ducem ſumſerimus. Hoc conſtituto ſupereſt, ut ducem illum nanciſcamur: nec multum ſane in eo laborandum nobis eſt, nam illuc plane nos impellit Ratio noſtra, quantumvis obſcura & anguſta, ut ab uno Deo beneficium hoc, veritatiſque firme & dilucide attingendæ facultatem expectemus. Nam cum bonorum omnium, quæ animis noſtris natura tribuit, nullum ſit Ratione ipſa præſtantius, atque ea certo aſſequendæ veritati imparem ſe ultro agnoſcat, omnino petendum eſt extrinſecus adjumentum, quod nobis interna naturæ noſtræ facultas non ſubminiſtrat. Vere Auguſtinus: *Non eſt iſta hujus mundi Philoſophia, quam ſacra noſtra meritiſſime deteſtantur, ſed alterius intelligibilis: cui animas multiformibus*

Auguſt. contr. Aca-

bus erroris tenebris cæcatas, & altiſſimis à corpore ſordibus oblitas, nunquam iſta Ratio ſubtiliſſima revocaret, niſi ſummus Deus populari quadam clementia divini intellectus auctoritatem usque ad ipſum corpus humanum declinaret, atque ſummitteret. Item alio loco: *Quia caligantes hominum mentes conſuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum vitiorumque velantur, perſpicuitati ſanctitatique rationis aſpectum idoneum intendere nequeunt, ſaluberrime comparatum eſt, ut in lucem veritatis aciem titubantem, & veluti ramis humanitatis opacatam, inducat auctoritas.* Adeſt autem in foribus, vel ipſe ſe potius animis noſtris inſinuat Deus, ſeque futurum veritatis præmonſtratorem ac indicem, & in patentem certamque viam deducturum nos promittit. Nec Ethnici quidem id neſciverunt. Egregie Euripides:

dem. lib. 3. cap. 19.
Auguſt. de morib. Eccl. Cath. cap. 2. & 25.

οὐδ᾽ ἔχω
Τί τὸ σαφές, ὅ, τι ποτ᾽ ἐν βροτοῖς.
Τὸ θεῶν ἔπος ἀλαθὲς εὗρον.

Euripid. Helen. v. 1164. 1165.

Neque compertum habeo
Quid certum ſit in rebus humanis.
Deorum verba vera eſſe reperi.

Mens vero per Rationem pro Rationis captu, cognoſcens & Deum exiſtere, &, qui Deus ſit, ſumme potentem eſſe, ſumme bonum, ſumme veracem; radiosque præterea quosdam ſibi eſſe immiſſos, quibus ſe colluſtrari, veritatisque notitiam ſibi ſponderi intima perceptione ſentit, tam opportunum auxilium pollicenti intelligit neutiquam eſſe refragandum; moxque vocantem ſponte audit, ſequitur præeuntem, ac per præſtitam illi Fidem, exhibitumque obſequium, ad optatum tandem veritatis finem pervenit.

II. Inde colligere licet, Rationem, pro obſcuritatis ſuæ modo, prævertere Fidei in adeptione veritatis. Nam cum triplex nobis ad rerum comparandam notitiam inſtrumentum, ſenſus, Rationem, & Fidem, largitus ſit Deus; ſenſus Rationi, Rationem Fidei prætexuit, ut ſenſuum infirmitati opem ferret Ratio, Rationis errores Fides emendaret. Utque prius ſenſibus utimur, quam Ratione; ita prius Ratione, quam Fide. Et quemadmodum ante ſentit homo, eſtque animal, quam Rationis ſit particeps; ita prius Rationis eſt particeps, quam Fidei. Ad naturam enim hominis pertinet Ratione eſſe præditum: at præter naturam eſt præditum eſſe Fide. Deinde cum Fides ſit donum homini divina gratia extra naturæ ordinem conceſſum, Ratio vero natura humana continetur, gratiamque

Ratio prævertit Fidei. Probatur argumentis:

quæ præcedat natura, utpote in qua recipiatur, Ratio utique ac naturalis cognitio præcedit Fidem. Cumque Fides, ut dixi, sit Rationis emendatrix, priusque esse debeat, quod emendabile est, quam emendatio, omnino dicendum debere Rationem Fidei antevertere. Præterea quoniam objectum formale Fidei (jam enim scholasticarum locutionum usurpandarum veniam petiimus vicissim & dedimus) quoniam, inquam, objectum formale Fidei est prima veritas revelans; quippe quæ sit Ratio, propter quam credantur ea, quæ credenda sunt, ipsa vero non propter aliud quippiam, sed propter se credatur; hinc conficitur isthæc ratiocinatio, quæ veluti Fidei fundamentum est: *Quidquid prima veritas revelavit, est verum: prima* autem *veritas*, nempe Deus, *revelavit mysteria Fidei Christianæ: vera sunt* igitur *Fidei Christianæ mysteria*. Itaque si quis quærat, quamobrem credam Deum esse trinum & unum, Rationem hanc statim subjiciam, quia prima veritas id revelavit. In quo Fidem præcedit Ratio, Rationem prima veritas. Nec quemquam moveat, quod Rationem infirmam esse & fallacem fateantur Ecclesiæ Patres & Philosophi: unde colligi potest, illius argumenti, quod diximus esse fundamentum Fidei, propositionem hanc: *Quidquid prima veritas revelavit, est verum*, quam Ratio profert, esse infirmam, ac proinde dubiam & incertam: quod si sit, jam labare fundamentum Fidei. Nam Rationis lumen esse aliquod diximus: varii sunt autem luminis illius modi, varii gradus; quorum supremum si quando attingit humana mens, tum rem hoc lumine cognitam tam dilucide, tamque constanter videt, quam fert vis humanæ naturæ; summusque hic est gradus certitudinis. Hæc certitudo si comparetur cum ceritudine Fidei, ponenda est in inferiori gradu: sin ad naturæ humanæ captum exploretur, firmissima est: nec certius quicquam habere potest humana mens, in quo assensionem statuat defigatque suam; eodemque propositionem hanc habet loco, ac principia Geometrica, utpote in qua tantum insit evidentiæ, tantumque animis nostris inferat lucis, quantum recipere eos posse voluit naturæ humanæ conditor Deus. Supremum hunc igitur certitudinis humanæ gradum tenet hæc propositio: nec requirere majorem debet homo prudens ad præstandum animi sui obsequium, qui in toto vitæ studiorumque usu mentem accommodat ad notiones hujus generis; sæpissime etiam ad aliquas, quæ in inferiori certitudinis genere versantur, ad easque studia, mores, incepta, fortunasque suas sine hæsitatione solet componere. Quamvis igitur argumentatio hæc duabus constet propositionibus, quarum posterior, utpote certa certitudine divina, certior est priore,

certa

certa certitudine humana; conclusio tamen, quàm Philosophi ajunt sequi debiliorem partem, certissima est, & suprema quidem certitudine; cum orta sit ex duabus propositionibus, quarum utraque pollet summa certitudine sui generis, humana altera, altera divina: quæ duplex certitudo influit in conclusionem; adeo ut certissima sit summa utraque certitudine, humana & divina, nec alia proferri possit conclusio, isthac certior. Quippe receptissima est inter Theologos sententia, cum duarum propositionum verarum alia possit esse altera certior, utramque tamen adhiberi posse in argumentatione Fidei, & parere conclusionem Theologicam, quæ credenda sit. Huc accedit, tum duas istas propositiones, tum conclusionem, quæ ex iis educitur, seorsum spectatas esse per se capita Fidei. Nam prior hæc propositio: *Quidquid prima veritas*, Deus nempe, *revelavit, est verum*, præterquam quod vera esse cognoscitur per Rationem, certa quoque est per Fidem. Quemadmodum enim lux & se & alias res facit esse aspectabiles, sic prima veritas, dum nobis revelat mysteria, mentesque nostras Fide collustrat, efficit, ut & ipsa Fides, & eæ res, quas proponit ad credendum, admittantur & credantur. Itaque propositio isthæc gemina pollet certitudine, & humana, & divina. Alteram itidem propositionem constat esse caput Fidei; hanc scilicet: *Prima veritas*, nempe Deus, *revelavit mysteria Fidei Christianæ*. Ergo hæc conclusio, *Vera sunt igitur Fidei Christianæ mysteria*, sive spectetur ut conclusio, certissima est ex vi consequentiæ; sive per se spectetur, caput est Fidei. Quatenus autem caput est Fidei, minime nititur cognitione naturali. Nam assensus altioris nobiliorisque ordinis niti non potest assensu ordinis inferioris. Et S. Thomæ, aliorumque Theologorum placitum est, necessarium fuisse homini, non solum suscipere per Fidem ea, quæ superant captum Rationis humanæ, sed & ea, quæ per Rationem cognosci possunt. Cujus sententiæ argumentum hoc, præter alia, affert Thomas, quod *Ratio humana in rebus humanis est multum deficiens; cujus signum est, quia Philosophi de rebus humanis naturali investigatione perscrutantes, in multis erraverunt, & sibi ipsis contraria senserunt: ut ergo esset indubitata & certa cognitio apud homines de Deo, oportuisse, quod divina eis per modum Fidei traderentur, quasi à Deo dicta, qui mentiri non potest*. Quo eodem argumento in pari caussa jam ante usus fuerat Augustinus. Inde adeo fuse probat Suares propositionem illam: *Deus est prima veritas, quæ fallere non potest*, quatenus per rationem humanam cognoscitur, neque esse necessariam, neque sufficere ad ea credenda Fide divina, quæ Deus revelavit. Hinc nobile illud decretum Arau-

S. Thom. 2. 2. q. 2. a. 4.

Aug. de moribus Eccl. Cath. cap. 2.

Suar. Disp. 3. de Fide, sect. 6.

Arauf. Concil. Can. 7. Araufícani Concilii: *Si quis per naturæ vigorem bonum aliquod, quod ad salutem pertinet, cogitare ut expedit, aut eligere, sive prædicationi consentire posse contendat absque illuminatione & inspiratione Spiritus sancti, hæretico fallitur spiritu, non intelligens illud Apostoli: Non sumus idonei cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est.* Lux autem illa primæ veritatis mentibus nostris illabens; & se, ut dixi, & alia facit aspectabilia, hoc est, credibilia. Quamobrem à S. Thoma dictum est: *eodem actu nos credere Deo, & Deum:* & à Suare: *resolutionem fieri ex objecto materiali ad formale: ipsum objectum formale non in aliud resolvi, sed per se ipsum credi, quia potest de se ipso testificari, ut faciat evidenter credibilia, non solum illa, quæ dicit, sed etiam, quæ de se ipso testificatur.* Scifcit is quoque prima principia, si quando in assensibus Fidei implicita sunt, credi ipsa quoque per Fidem, nec ab iis, ut cognitis per Rationem, assensus Fidei pendere. Ut autem pergamus probare Rationem prævertere Fidei, adde ad superiora, intelligi necesse esse, quid credendum sit, etsi eorum, quæ credenda sunt, naturam intelligi nihil necesse sit; intelligi autem per Rationem. Nam Fides ex imperio voluntatis proficiscitur: voluntas autem, ex finitione Stoicorum, est, quæ quid cum Ratione desiderat, quippe *ignoti nulla cupido* est. Adde & Fidem requirere aliquem Rationis usum ea explorantis & dispicientis, quæ mentem ad credendum invitant; quamvis Fides posita sit in actione mentis primæ veritati revelanti assentientis, jussu voluntatis per gratiam divinam excitatæ; nec mens ad assentiendum desideret certas Rationis probationes & argumenta, cum Fides vers tur circa res non apparentes, neque demonstratas. Adde & mentem credentis plurimarum rerum notitia prius imbutam esse oportere, quam suscipiat Fidem; velut notitia existentiæ Dei, sui, mundi, aliarumque complurium rerum, quæ juxta Apostoli testificationem per Rationem cognoscuntur, pro captu nempe Rationis. Quamobrem ea in Scholis Theologorum non *Articuli Fidei*, sed *Præambula ad articulos* appellantur. Sin secus esset, & velut prostituto ad obvia quæque mentis assensu, omnem Rationis usum atque opem Fides respueret, indiscriminatim omnia crederentur, & intellecta, & non intellecta; & revelata, & non revelata; atque laus omnis Fidei, Fidesque ipsa concideret. Credere enim, nec quid credatur scire, insanire est. Credere item, quod à Deo revelatum non sit, ad Fidem divinam, de qua agimus, non pertinet. Ut autem credatur quippiam, idcirco, quod à Deo revelatum est, utendum est Ratione. Nam ut credam caput aliquod Fidei, Ratio hæc efficit, quia à Deo revelatum est; ut aliquid,

2. Cor. 3. 5.

Suar. Disp. 6. de Fide, sect. 5. art. 13.

Rom. 1.

quid, quòd à Fide alienum sit, accipere nolim tanquam caput Fidei, efficit altera hæc Ratio, quia à Deo non est revelatum. Quod nisi utrimque hæc adhibeatur ratio, confundentur, & quæ revelata sunt, & quæ non sunt. At ne in eo quidem, quod Augustino Auctore dici solet de mysteriis Fidei, *totam Rationem facti, esse potentiam facientis*, supervacua est & inutilis Ràtio; nec enim factum id creditur sine Ratione, in quo ipsa potentia facientis est Ratio. Concilia, quorum decretis parere nos jubet Fides, vere celebrata esse Ratione scimus. Cum autem prius scire debeamus, celebratum esse Concilium aliquod, & legitime quidem celebratum, quam ejusdem Concilii decretis adjungamus Fidem, Rationem hic præverti Fidei plane necesse est. Miracula denique à Christo & Apostolis edita, vaticinia Prophetarum, Traditio, aliaque externa Fidei adminicula, non aliter parandis ad amplectendam Fidem animis adhiberi possunt, quam per Rationem.

August. Epist. 3.

III. Quapropter Rationem ita à Fide non segregant oracula Dei in sacris libris prodita, ut Fidem jubeant prorsus abstinere Rationis consortio: contra vero, Fidei praeuntem, viamqve sternentem passim inducunt. Quamvis autem plurima in id afferre promtum foret, brevitati tamen consulam, & pauca seligam præ reliquis, ac primum sanctissimæ Virginis Dei matris exemplum, quo clarissime proponitur adhibita in animo per Rationem præparatio ad suscipiendam Fidem. Nam cum Angelus ad eam divinitus missus futurum ipsi prædixit, ut virginitate integra filium pareat, qui & summi Dei filius dicendus sit, & regnum æternum in Israëlitica gente teneat; secum hæc retractat adhibita Ratione sacra Virgo, & subministratam sibi à Ratione dubitationem Angelo proponit: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Respondet Angelus, futurum hunc, quantumvis mirabilem & portentosum Christi ortum, per virtutem Dei, quæ & Elizabethæ jam effœtæ & sterili vim concipiendi filii præter naturæ ordinem indiderit. Poterat & postrema hæc ad Rationis lancem revocare pia Virgo, & novis dubitandi argumentis Angelum lacessere; verum memor, quam exilis esset, quam tenuis, quam fallax humana Ratio, silere ipsam jubet, & gratiæ impellenti totam se permittit. *Ecce*, inquit, *ancilla Domini; fiat mihi secundum verbum tuum.* Expressum quoque dat sententiæ nostræ documentum Samaritana mulier, quæ post breve colloquium cum Christo habitum, Ratione utitur, ut de eo judicium faciat, ac prophetam esse primum putet: *Domine, video, quia Propheta es tu.* Mox ita paratam mulieris mentem Fide informare volens Christus, ait: *Mulier, crede*

& auctoritate Scriptorum sacrorum.

Luc. 1, 31. & seq.

Joh. 4, 19.
Joh. 4, 21.

 mibi.

mihi. Nec statim illa vocanti paret, sed adhuc dubitans, & rationum momenta utrimque expendens, alium expectandum esse concludit, cui submittat animum: *Dicit illi mulier: Scio quia Messias venit, cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.* Sed postquam se hunc ipsum esse Messiam aperte declaravit Christus, & voluntatem mulieris gratiæ suæ stimulis commovit, mox imperiosa voluntas animum jubet rerum argumentis ac Rationi assentiri, & Christo vocanti Fidem habere. Igitur postquam in urbem regressa est, nondum Christi palam profitetur Fidem, nec de interno illo divinæ gratiæ afflatu, quo ad eam amplectendam fuerat impulsa, quicquam commemorat apud municipes suos, rerum cælestium rudes, & nondum gratiæ aspiratione excitatos; Rationem tantum exponit, quæ in animo suo Fidei præverterat, quæque posset eorum mentes eodem inclinare; nempe quod res clam sibi actas Jesus novisset: *Venite*, inquit, *& videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunque feci: numquid ipse est Christus?* Nec spes eam sua frustrata est; nam eadem ratione commoti plerique, Fidem Christi divinæ gratiæ beneficio amplexi sunt. *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit omnia, quæcunque feci.* At iidem deinde audito Christo, & in Fide per gratiam ab eo confirmati, velut ejurant Rationis subsidium, & mulieri significant, se certiores habere caussas, cur credant, quam propositam sibi ab ea rationem: *Jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus, & scimus, quia hic est vere Salvator mundi.* In quibus manifestum est, Rationem parasse & composuisse animum ad Fidem, etsi ipsa non erat certa & propria caussa credendi, neque, ut dixi, objectum formale Fidei. Huic exemplo par aliud de Regulo Capharnaita, filii jam morti proximi sanationem à Christo flagitante, velut de industria subjecit Johannes Evangelista. Nam postquam questus est Christus, quod in suscipienda Fide Rationi nimium tribuerent, ac si ea esset legitima ac vera Fidei suscipiendæ caussa; sic tamen paratis ac palam Ratione ad Fidem utentibus succurrit, Rationemque juvat extrinsecus, sanato hominis filio, dum benigna intus gratiæ aura aspirat, animumque ad assensum movet. Quamobrem subjicit sacer Scriptor: *Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Jesus, Filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus ejus tota.* Credidit propter primam veritatem revelantem, non propter Rationem: Ratio tamen removit obices Fidei, eique viam in animo Reguli munivit. In memorabili illa concione ad populum Judaicum supra montem à Christo habita, is vitæ pie sancteque agendæ leges

Joh. 4, 25. Joh. 4, 26. Joh. 4, 29. Joh. 4, 39. Joh. 4, 42. Joh. 4, 53.

ges Christianis omnibus describens, etsi *docebat eos sicut potestatem habens*, Matth. 7, 29. rationibus tamen molliebat præcepta sua, mentesque ad obtemperationem adducebat, & cum hominibus quasi humano more agebat. Atque hæc obtemperatio, rationibus propositis præstita, quoddam est *rationabile obsequium*. Rom. 12, 1. Cum insolito stellæ fulgore admoniti Magi ad Christum adorandum profecti sunt; novi sideris miraculo excitata primum fuit eorum Ratio, quam interni & potentioris luminis efficacitate animata Fides est secuta. Cum Sergius Paulus Proconsul excæcatum à Paulo Magum vidit, *credidit admirans super doctrina Domini*: hoc est, postquam facti ad- Act. 13, 12. mirabilitas hominis Rationem perculit, Fides intus excita est. Apertissime Christus ipse: *Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? alioquin propter opera ipsa credite*. Joh. 14, 11. 12. Et iterum: *Nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis*. Joh. 14, 29. Postquam cœlesti lumine in terram dejectus est Paulus, & vocem se vocantem audiit, Ratione primum usus est, cum dixit: *Quis es, Domine?* Accepto verò hoc responso, *Ego sum Jesus*, Act. 9, 5. prævia Ratione, impellente gratia, mens in assensum flexa est. Ergo sic idem scribit ad Romanos: *Quomodo credent ei, quem non audierunt?* Rom. 10, 14. *Quomodo autem audient sine prædicante?* Deinde, *Fides ex auditu*. Rom. 10. 17. Ac si diceret, etsi Fides obscura est, at cæca non est: etsi mysteria Fidei mentium nostrarum perceptioni non exponuntur, at certe proponuntur: etsi vis argumentorum expectanda non est, ut credamus, at temere ne credamus. Scitum quippe est Ecclesiastici: *Qui credit cito, levis est corde*. Eccl. 19, 4. Cui assonat Hesiodus: Hesiod. Oper.

Πίστεις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Credulitas pariter & incredulitas perdiderunt homines.

Alioqui frustrà ac sine caussa *inexcusabiles* ab ipso Paulo, & *vani*, quibus Rom. 1, 20. *non debet ignosci*, ab auctore libri Sapientiæ appellarentur, Sap. 13, 1. 8. tum qui ad Dei notitiam Ratione non producuntur, tum qui cognito per Rationem Deo per Fidem ei non adhærescunt. Addi poterat & illud testimonium ex Epistola ad Ebræos: *Credere oportet accedentem ad Deum, quia est*: Ebr. 11, 6. quod ita exponunt aliqui, antequam credat quis per Fidem, Deum esse, credere id debere per Rationem. Verum ex communi Theologorum sententia, Fides ea manifesto illic commendatur, quæ à Deo supra naturæ ordinem infusa est. Atque ita intellexit Tridentina Synodus: Quisquis per baptismum Christo dare nomen statuit, Deum ipsi per Fidem esse credendum. Concil. Trident. Sess. 6. cap. 6. At creditus per Fidem Deus, per Rationem notus erat pro captu Rationis: & prior notitia partus est Rationis, posterior Fidei. Quippe ut voluntas

luntas moveatur ad credendum prudenter, duo requiri censent Theologi, *sufficientem apprehensionem objecti, & judicium, quod expediat illud credere.* Quid aliud vero sibi vult Petrus, cum ait: *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris*: quam Rationem primum esse adhibendam ad Prophetiarum vim, consecutionem, & finem cognoscendum, donec in animo promto jam & parato Fidei lux oriatur? Nam quæ ex Prophetarum prædictionibus ducuntur argumenta, inter *motiva credibilitatis* in Scholis ponuntur. Egregia denique prævia ad Fidem Rationis specimina suppeditant Veteris Testamenti historiæ. Talis illa Abrahami, de quo auctor libri veteris Cosri sic differit, notum primo ipsi fuisse Deum per naturalem Rationis usum, deinde per visionem; qua postquam fruitus est, omnes suas ratiocinationes deseruerit; atque in eam sententiam priscos Rabbinos exposuisse istud Geneseos: *Egredere de terra tua*; item illud: *Eduxitque eum foras*; ac si dixisset Deus, jam inde deserenda tibi est naturalis ista scientia, per quam me hactenus cognovisti. Tum addit Platonem scripsisse, Philosophum quendam, naturæ studiis deditum, à Propheta fuisse admonitum, non ita ad Dei notitiam iri, sed per oracula Prophetarum, quod Deus legatos inter se & homines constituit. Mosem pascentem oves, & vitæ communis officiis fungentem vocat è rubo ardenti Deus, & mandata dat ad Pharaonem. Nec statim obsequitur Moses: Rationem adhibet in consilium, hæret, dubitat, tergiversatur, futura prospicit; se, Israëlitas, Pharaonem, tempora, loca, omnia circumspicit: Deus dubitantem repetitis prodigiis confirmat; & Moses tamen imperium detrectare pergit, & Israëlitas ad obediendum contumaces, suique similes fore caussatur, vixque tandem irascenti Deo, Fidemque ejus per internam gratiam provocanti obtemperat. Gedeon cum Israëlitis dux à Deo præficeretur, non nisi edito de cœlo signo Fidem suam & assensum passus est expugnari. Ergo dicere non dubitavit Augustinus: *Per humanam scientiam,* quæ Ratione comparatur, *non nutriri solum & defendi, sed & gigni Fidem.* Dixit quoque *esse alia, quæ nisi intelligantur, non creduntur*: quemadmodum *alia sunt, quæ nisi credantur, non intelliguntur*; Fidem quippe esse ex auditu, auditum autem per verbum Christi. At, inquies, toto libro Manichæos castigavit Augustinus, quod Fidem sine Ratione prævia admitti nollent. Facit sane, & merito: nec enim Rationem præire Fidei solummodo volebant nefarii Hæretici; sed & caussam esse, propter quam Fides admitteretur. Passus illud

2. Petr. 1, 18.

Cosr. Part. 4. cap. 27.

Gen. 12, 1.
Gen. 15, 5.

August. de Trinit. libr. 14. cap. 1.

August. de Utilit. credendi.

lud facile fuisset Augustinus, hoc castigandum duxit. Et Dionysius Alexandrinus ad intelligenda Apocalypseos mysteria, Ratione quidem uti se ait, sed ita tamen, ut plus Fidei tribuat, quam Rationi.

Dionys. Alex. apud Euseb. Hist. Eccl. libr. 7. cap. 25.

IV. Quod si in rerum sacrarum tractatione tribuendum est aliquid exoticorum Scriptorum auctoritati, proponere possumus exemplum veterum Philosophorum, quorum nobilissimi cum doctrinæ suæ fundamentum locarent in Fide humana, uti nos Religionis nostræ in divina, prævia tamen Ratione id faciebant. Nam cur magistri dictata tam pronis animis accipiebant Pythagoræ discipuli, ut pro Ratione valeret ejus auctoritas? nempe quod optima hæc esse videretur Ratio, cur crederent, meritam id esse summam doctrinam & integritatem viri, qui ut neque falleret, ita neque falleretur. Cur Pythagoræ discipulus Zaleucus legibus suis præcipuam hanc præfixit legem, credendos esse Deos? cur tandem doctrinam à majoribus etiam sine Ratione traditam, defendendam esse, nec argumentis ullis oppugnandam sanxerunt Academici Platonem secuti? cur Aristoteles, sic tanquam certissimis argumentis adhærendum esse censuit eorum sententiis, etiam nulla probatione subnixis, qui nobis vel usu rerum, vel ætate, vel sapientia antecellerent? nempe quod id suadêret Ratio. Nam si nulla Ratione ducti jubebant haberi Fidem; cur potius Pythagoræ, quam aniculæ deliranti? cur potius credi volebant Deum esse, quam non esse? cur potius experientia doctorum, vel seniorum, vel sapientum, quam rudium, vel puerorum, vel insanorum auctoritate movebantur? Cum Porphyrius, vir eximius, & in quo vix quicquam præter æquiorem erga Christianos animum desiderasses, rectiorem & certiorem diceret ad veritatem & ad Deum viam tenuisse Ebræos, & qui Ebræorum doctrina imbuti fuerant, quam Græcos, quorum hi Rationem, illi Fidem sequebantur ducem; nonne rationem hanc habuit, cur Fidei ductum Rationis ductui anteponeret, quod fallax esset Ratio, & tutior Fides? Quamvis ergo ad percipiendam veritatem Ratione potior sit Fides, hoc ipsum tamen docet Ratio: & quamvis per Rationem ad veritatem sine ullo omnino erroris periculo tutissimeque non itur, per eam tamen intelligitur Fidem esse viam, per quam ad veritatem certissime tutissimeque itur.

Prisci quoque Philosophi, cum Fidei humanæ submitterent animos, prævia Ratione utebantur.

V. Quæ cum dixissem, & Hamelium hiscentem ac interpellare me parantem conspexissem: Scio, inquam, quid velis, atque illuc ibam; nempe paratos mihi adversarios. Certe, inquit, ac duplicis quidem generis, tum eorum, qui suscipiunt Fidem, tum qui respuunt. Illi enim meritum omne Fidei, Fidemque ipsam abs te corrumpi dicent, cum non sponte eam,

Opponuntur argumenta Adversariorum. Pri-

sed

mum argumentum. sed Rationis præeuntis beneficio admitti doces. Nam si Fides admittitur propter Rationem, tollitur objectum formale Fidei, prima nempe veritas revelans. Sublato autem objecto formali Fidei, necessario tollitur

Joh. 20, 29. Ebr. 11, 1. Fides. Tum si hi beati sunt, juxta effatum Christi: *qui non viderunt, & crediderunt*; si Fides est de *non apparentibus*, & in ea debet esse pro Ratione voluntas; hoc est, si jussu voluntatis gratiæ divinæ afflatu excitatæ,

2. Cor. 10, 5. *in captivitatem redigendus est intellectus, in obsequium Christi*; jam desinet esse Fides, cum res per Rationem apparebunt intellectui, & non pro Ratione voluntas, sed pro voluntate Ratio flectet intellectum. Reclamat

Isa. 7, 9. juxta LXX. vero Isaias, & Rationem Fidei posthabendam esse clarissime docet: *Nisi*

Psalm. 115, 1. *credideritis*, inquit, *non intelligetis*. Quo referre possis & illud e Psalmo:

Clem. Alex. Strom. l. 7. *Credidi, propter quod locutus sum*. Reclamat & Clemens Alexandrinus, cum ait: *Fidem esse fundamentum cognitionis, cognitionem esse absolutio-*

Ambrof. de Sacram. l. 1. de Fide c. 5. *nem Fidei*. Reclamat & Ambrosius, jubens: *tolli argumenta, ubi Fides quæritur*. Reclamat & Gregorius, statuens, *Fidem non habere meritum,*

Gregor. Hom. 26. in Evang. *cui humana Ratio præbet experimentum*. Reclamat & Augustinus, cum alibi sæpe, tum maxime cum ait: *Credimus, ut agnoscamus, non cognosci-*

August. Tr. 20. in Joh. *mus, ut credamus: quod enim cognituri sumus, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Quid est enim Fides, nisi credere, quod*

August. Tr. 78. in Joh. *non vides? Fides ergo est, quod non vides, credere; veritas, quod credidisti, videre*. Tum deinde: *Hæc est laus Fidei, si, quod creditur, non videtur: nam*

August. de Fide ad Petr. & de morib. Eccl. Cathol. cap. 2. & 25. *quid magnum est, si id creditur, quod videtur?* Item alibi: *Fides est virtus, qua creduntur, quæ non videntur*. Et præterea: *Nihil in Ecclesia Catholica salubrius fieri potuit, quam ut Rationem præcedat auctoritas*. Et iterum: *Nisi enim aliud esset credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset, quod magnum & divinum intelligere cuperemus, frustra dixis-*

August. de Libero Arbitr. libr. cap. 2. *set Propheta: Nisi credideritis, non intelligetis*. Item alibi: *Noli quærere intelligere, ut credas; sed crede, ut intelligas*. Et rursum: *Fides debet præ-*

August. in Psalm. 117. & in Isa. *cedere intellectum, ut sit intellectus Fidei præmium*. His adsonat Theodoretus non semel, aitque, mutuas operas sibi tradere cognitionem & Fidem; sic tamen, ut cognitioni prævertatur Fides; quemadmodum appetitum

Theodoret. de curand. Græc. affect. Serm. 1. de Fide. præcedit cognitio, actionem appetitus. Hos sequuntur agmina Theologorum, nemine dissentiente.

VI. Contra vero qui respuunt Fidem, opponent tibi Socratem, totamque Academiam, & celeberrimorum cohortes Philosophorum, qui

Secundum argumentum. Ratione ipsa ducti agnoverunt infirmitatem, tenuitatem, inconstantiam Rationis, & à dubitatione capi jusserunt exordia Philosophiæ. Opponent

nent & insignes Christianæ doctrinæ patronos, Arnobium, Lactantium, Augustinum, qui hominem dixerunt animal esse informe atque cæcum, nihil habens comprehensi, nihil certi; caligare ejus mentem, titubare, & circumfusam nocte vitiorum ac humanitatis cognoscere veritatem non posse; ne per Philosophiam quidem haberi posse quicquam explorati. Jam si adeo obtusa est humana mens, adeo infirma Ratio, incertum utique est, quicquid suadet Ratio, & in dubium revocandum. Suadet autem suscipiendam esse Fidem. Dubitandum est igitur, an Fides suscipienda sit? cumque obscura sit & incerta Ratio, incertus utique & obscurus est ille tuus ad Fidem per Rationem aditus. Quibus quantum labefactetur Fides, optime intelligis.

Arnob. libr. 1. & 2. Lactant. Instit. libr. 3. cap. 1. August. de morib. Eccl. Cath. cap. 2.

VII. Tum ego: acuta quidem, at non improvisa tela in me intendis. Nam primum, quod ais tolli à me Fidem, ac omne ejus meritum perverti, cum præeunte Ratione suscipi eam statuo, caute hæc distingui velim, quæ à te confundi video, mea fortasse ipsius culpa, qui sententiam meam satis non expresserim. Sic itaque habeto: Aliud est, Rationem esse objectum formale Fidei; aliud Rationem præire Fidei. Credo Deum esse trinum & unum, non propter Rationem, sed propter primam veritatem, quæ id revelavit. Prima ipsa veritas revelans creditur, non propter Rationem, sed propter seipsam. Verumtamen cum Deum esse trinum & unum credo propter primam veritatem revelantem, & primam illam veritatem propter hanc ipsam, Ratione utor administra: nam postulat Ratio, ut hæc credam propter primam veritatem revelantem. Quæ cum ita sint, vides, Rationem esse instrumentum Fidei, non caussam credendi; Fidei præire, ut satellitem, ut præcursorem, non ut ducem; ministerii gratia, non dignitatis; ut velitem in prælio, non ut imperatorem. Etsi ad hoc ipsum præstandum Fidei obsequium gratiæ divinæ impulsu & ductu indiget Ratio. Hæc vero mox pluribus à me differentur. Cum autem sciscunt Isaias, Augustinus, cæterique Ecclesiæ magistri, prævertendam auctoritatem sive Fidem Rationi, eatenus id intelligunt, quatenus Ratio in plerisque Fidei mysteriis suffragium suum Fidei commodat, eique succenturiata est. Nam quamvis Deum esse credam propter primam veritatem revelantem, nihil tamen vetat, quo minus idem quoque possim certo cognoscere & assentiri per Rationem; sed diverso modo. Nam assensus hic Rationis, humanus est & naturalis; alter vero ille Fidei, divinus & supra naturam: naturalis autem & humanus assensus firmissimus est firmitudine, sive ita loqui placet, certitudine tantum naturali, ac tanta quidem, quantam fert humana natura, quæ infirma est; assensus autem divinus firmissimus est firmitudine divina,

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

vina, in quam neque cadit dubitatio ulla, neque error. *Mentibus humanis*, inquit is, quem laudas, Arnobius, *veritatem cupientibus noscere rerum opponitur obscuritas, & velut oculorum luminibus vidua nihil certum vident, & per ancipites semitas suspicionum inducuntur errore.* Tum addit, idcirco Christum ab investigatione rerum, quæ captum mentis humanæ superant, revocasse ad contemplationem & cultum Dei; notitiam, quæ per Fidem habetur, anteponens notitiæ, quam comparat Ratio. Item Augustinus: *Caligantes*, inquit, *hominum mentes consuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum vitiorumque velantur, perspicuitati sanctitatique Rationis* (hoc est veritatis) *aspectum idoneum intendere nequeunt.* Mox de assensu Fidei hæc subjicit: *Saluberrime comparatum est, ut in lucem veritatis aciem titubantem, & velut ramis humanitatis opacatam, inducat auctoritas.* Idem alibi: *Non est ista hujus mundi Philosophia, quam sacra nostra meritissime detestantur, sed alterius intelligibilis, cui animas multiformibus erroris tenebris cæcatas, & altissimis à corpore sordibus oblitas, nunquam ista ratio subtilissima revocaret, nisi summus Deus populari quadam clementia divini intellectus auctoritatem usque ad ipsum corpus humanum declinaret, atque summitteret: cujus non solum præceptis, sed etiam factis excitatæ animæ redire in semetipsas, & respicere patriam, etiam sine disputationum concertatione potuissent.* Igitur assensus Fidei omnino anteponendus est assensui Rationis: & per Fidem assentiri nos jubet Deus, non per Rationem; salutemque Fidei nostræ fructum esse vult, non Rationis.

Arnob. lib. 1. & 2.

August. de morib. Eccl. Cath. cap. 2.

August. contr. Academ. libr. 3. cap. 19.

Secundum argumentum.

VIII. Alterum id objiciebas: Si Ratio præit Fidei, & acutissimi Philosophi; ipsique adeo Ecclesiæ magistri, à te mox in testimonium citati, Rationem infirmam esse & incertam statuerunt, dubitandumque esse de iis, quæ suadet Ratio, dubitandum utique est, an suscipienda sit Fides, quam Rationis suasu suscipimus? Meminisses vero, Hameli, ea tantum à viris illis eruditis incerta poni, quæ mens humana naturæ viribus subnixa per Rationem cognoscit, quæque naturæ finibus ac Rationis ditione continentur. At nihil ea pertinent ad Fidem, quæ merum Dei donum est, & cœlestis lucis radius, hominis voluntatem ciens, mentem collustrans, & in assensum trahens. Caute hæc à Christianis Scriproribus distincta sunt. Cum ergo à Deo proficiscantur Fidei principia, Rationis à natura; haudquaquam naturæ legibus obnoxia sunt, quæ ab ipso auctore naturæ, præter naturæ legem oriuntur. Eodem hoc argumento peti itidem possunt: Quicunque in evidentia ponunt normam veritatis: nam si ea solum habent

bent

habent pro veris, quæ perſpicuam præ ſe ferunt notam veritatis, res Fidei non admittent quæ obſcuræ ſunt. At eadem, qua nos utimur, exceptione uti poſſunt; alterius videlicet eſſe generis res Fidei, ac res naturæ, ac propterea ad propoſitam à ſe veritatis normam neutiquam eſſe exigendas; revocari ad hanc regulam res naturæ, quæ ducuntur à generali & antecedente Dei decreto, quo res omnes, quas condidit, quibusdam adſtrinxit legibus, & in certum redegit ordinem, qui natura appellatur; at res Fidei ſolutas eſſe his legibus, utpote ductas ex conſequenti decreto Dei, quo hominem ad beatitatem conſequendam præſentibus gratiæ auxiliis juvare conſtituit. Opponi ergo poteſt veterum Philoſophorum dubitatio & σκέψις adverſus Rationem, cum Ratione oppugnatur Ratio; vana eſt & invalida, cum adverſus Fidem, longe extra ejus jactum poſitam, adhibetur.

CAPUT III.

Fides, & cum ab homine ſuſcipitur, & poſtquam ſuſcepta eſt, Rationis uſum non aſpernatur.

I. *Fides, cum ab homine ſuſcipitur, Rationis uſum non aſpernatur.* II. *Fides, poſtquam ab homine ſuſcepta eſt, Rationis uſum non aſpernatur.* III. *Fides norma eſt Rationis.* IV. *Pleraque, quæ Ratio dubia effecerat, per Fidem certa fiunt;* V. *Fides ſubſidium Rationis in Libris ſacris palam aſciſcit:* VI. *& in comparandis externis adminiculis.* VII. *multo vero magis in Theologia, in controverſiis Fidei, & in adhortandis ad pietatem Chriſtianis.* VIII. *Probatur auctoritate Scriptorum ſacrorum, ſuſceptam ab homine Fidem Rationis opem non reſpuere.* IX. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Argumentum unicum.* X. *Præclare conſentiunt Fides & Ratio; Chriſtianiſmus & eæ Philoſophorum ſectæ, quæ jubent aſſenſiones cohiberi.*

CUM igitur Rationem præire Fidei neceſſe ſit, multo magis ea comitari debet Fidem, tum cum ab homine ſuſcipitur. Fides enim, ut ſæpius dixi, à voluntate proficiſcitur, quæ inſtinctu gratiæ divinæ intellectum inclinat ad aſſentiendum iis quæ credenda proponuntur. Non poteſt autem intellectus iis aſſentiri, quæ proponuntur ſibi ad credendum, niſi ipſi videantur eſſe credibilia. Atqui videri ipſi credibilia non poſſunt, niſi explo- *Fides, cum ab homine ſuſcipitur, Rationis uſum non aſpernatur.*

exploret argumenta, cur credibilia sint; eaque approbet, quæ suadeant, ea refellat, quæ deterreant. Hæc autem dijudicatio Rationis opus est, quæ ad id gratiæ divinæ ductum ipsa quoque desiderat. At cum intellectus, jussu voluntatis à Deo excitatæ, iis tandem assentitur, quæ sibi proponuntur ad credendum, haudquaquam ab incepto officio desistit Ratio, pergitque removere impedimenta, quibus effici posset, quo minus, quæ credibilia visa sunt, ad consummationem usque & plenitudinem Fidei credibilia viderentur. Id cognoscas ex eadem illa Samaritana muliere, quam supra proposui in exemplum. Huic cum Messiam se esse dixit Jesus Dominus, credibile ei visum est, reipsa Messiam hunc esse, ad idque Ratione usa est. At postquam impellente gratia Dei perfecte id credidit, tum sane vel maxime credibile id ipsi visum est. Non autem propterea id credidit, quod sibi per Rationem credibile videretur, sed quod prima veritas revelaret. Cum vero id ipsi revelabat prima veritas, voluntatem excitabat per præsentem gratiam, intellectumque simul collustrabat & juvabat, ut quod credibile erat, credibile id esse per Rationem facilius cognosceret. Ita Ratio instrumenrum erat, non caussa Fidei. Ut cum urbem captam Rex victor ingreditur, & turbam obstantem dimovet satelles; caussa quidem cur urbem ingrediatur, non est satelles ille, sed victoria; attamen Rex satellitis ministerium adhibet, ut parta per victoriam ingrediendi facultate utatur. Cum Discipulis præcepta traderet Christus, Apostoli, etsi Fide jam imbuti, veriti tamen ne iis capessendis impares forent, & naturæ humanæ imbecillitatem reputantes, Fidei ab eo incrementum exposcunt. Igitur inter Fidem jam susceptam, & Fidem suscipiendam, mediam se interponit Ratio, gratiæ divinæ afflatu suscitata. Fidem quoque comitatur Ratio in Conciliis, cum decreta ex principiis Fidei per certam consequentiam deducta ad credendum proponuntur. Atque hæc decreta cum & ipsa fiunt principia Fidei, omnino dicendum est in Fide Rationem inesse. Nam, exempli caussa, cum ex hoc capite Fidei, quo Christum credimus vere Deum fuisse & vere hominem, clarissima consequentia per Rationem concluserit sexta Synodus Constantinopoli celebrata, Christum duabus voluntatibus esse præditum, divina & humana, quod aliud est caput Fidei; inter hæc duo Fidei capita mediam se gerit Ratio, unumque alteri connectens, utrique implicata est & conjuncta. Sic tamen, ut postremum Fidei caput, non propterea Fidei caput sit, quod ex priore per Rationem ducatur; sed quod à prima quoque veritate sit revelatum, atque hunc, itidem ut prius, postulet assensum, qui dicitur assensus Fidei: cum propositiones

è capitibus

è capitibus Fidei per Rationem ductæ, nisi & ipsæ à prima veritate revelatæ sint, eum tantum postulent assensum, qui Theologicus appellatur.

II. Fides autem, postquam insedit in animo, ne tum quidem Rationis opem spernit; imo ab ea robur quærit & defensionem, ejusque utitur adminiculo ad componendos hominum mores, & pietatem amplificandam. Verum longe alius est ac plane diversus Fidei progressus & Rationis. Nam caduca Ratio, nisi fulta sit, in altum eniti non potest: eademque, ut se attollat, quidquid nacta est, ad id se applicat, quemadmodum infirmiores plantæ solent; lentaque & imbecilli progressione ab effectibus sensilibus sibique obviis ad caussas ascendit. Fides vero divinæ suæ originis viriumque conscia, contrario ductu fertur primum in caussas, ab iisque ad effectus delabitur. Regressus autem ille à caussis in effectus, fit ope Rationis. Atque hinc Fidei commoda pertinent ad vitam pie agendam; & ex hoc fonte, tanquam per canalem, sic per Rationem Christianorum doctrina atque mores irrigantur. Alioquin otiosa Fides est ac mortua, nisi ex ea utiles ad salutem fructus Ratio decerpat. *Fides, postquam ab homine suscepta est, Rationis usum non aspernatur.*

III. Sed & modum sibi Ratio à Fide sumit, seque ad Fidei normam componit; nec ultra positos à Fide terminos evagatur. Hanc enim primum homini legem ponit Fides, ut Rationis licentiam coerceat, ut Rationem in credendo tanquam instrumentum adhibeat, non tanquam caussam: ut quamvis postulet ipsa sibi Fides *rationabile obsequium*, obsequium videlicet per Rationem præstitum; condiscat tamen Ratio *non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & juxta mensuram Fidei.* Atque in eo Fidem præire Rationi, Rationem Fidei affectationem obsequiumque præstare manifestum est. Nam cum Fides Rationis regula sit, priorem esse necesse est regulam, posterius, id quod ad eam dirigitur. *Fides norma est Rationis.* Rom. 12. 1. 3.

IV. Præterea fiunt certa per Fidem, quæ pertinent ad vitæ communes usus, quæque Ratio dubia effecerat: atque ita postquam per Rationem se confirmari passa est Fides, Rationem vicissim confirmat. Nam si argumentis Philosophorum, priscorumque Ecclesiæ Doctorum, quos supra citavimus, Arnobii, Augustini, aliorumque sententiis stamus, qui imbecillitatem, obscuritatem, tenuitatem mentis & Rationis humanæ prædicarunt; quoad Ratione utimur, certissime firmissimeque scire non possumus, an mundus sit, an sint corpora, an corpore præditi simus, an animo; nec proinde, an mundus sit à Deo conditus, an bene vivendum, an abstinendum à vitiis, an virtus sequenda. At admisso lumine Fidei, *Pleraque, quæ Ratio dubia effecerat, per Fidem certa fiunt.*

jam de his certissimi simus; jam naturæ firmatur imbecillitas; jam emendantur errores animi; jam discussis tenebris Ratio certis obtutibus res circumspicit; jam nebulosa illa & caliginosa Philosophia, quæ neque aditus habebat satis patentes atque claros, neque exitus ad rerum notitiam, nunc planam habet & apertam ad veritatem viam. Atque ita præstita n sibi prius à Ratione opem Fides largiter compensat. Nam quod præviam Fidei pro virili proque captu se dederit Ratio, quod comitem, quod pedisequam; nunc contra Fides officia rependit officiis & cumulat, nutantemque Rationem sustinet, & errabundam regit. *Cui veritas comperta sine Deo?* inquit Tertullianus; *cui Deus cognitus sine Christo? cui Christus exploratus sine Spiritu Sancto? cui Spiritus Sanctus accommodatus sine Fidei sacramento?* Adde & hoc Augustini: *Si hominis anima rationalis, etiam cupiditate cæcata, tamen cum cogitat & ratiocinatur quidquid in ea ratiocinatione verum est, non ei tribuendum est, sed ipsi lumini veritatis, à quo vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, ut verum aliquid in ratiocinando sentiat.* Et alio loco: *Satis est Christiano, rerum creatarum caussam, sive cœlestium, sive terrestrium, sive visibilium, sive invisibilium, nonnisi bonitatem credere creatoris, qui unus & verus est Deus; nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit, aut ab ipso.* Fit itaque in rebus ad Fidem non pertinentibus, quod fieri in rebus Fidei consentiunt Theologi, Rationis videlicet defectum per fidem suppleri: puta cum Fidei rudimenta capessunt vel pueri, vel barbari, vel idiotæ, etiamsi ea non satis dilucide percipiant, supplet tamen interna Dei lux & afflatus, quod deerat Rationi: juxta istud Isaiæ, *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico;* & illud Johannis: *Omnis qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me.* Inde adeo Theologorum quorundam placitum est, ad perfectam Fidem sufficere *motiva credibilitatis*, ut probabilia. Quinetiam, si in assensu aliquo Fidei implicitum sit unum quidpiam ex primis principiis, hoc quoque ipsum creditur per Fidem, neque eo ut per Rationem cognito assensus ille Fidei nititur. Velut cum credo, Deum esse trinum in personis, credo quoque, unum non esse in personis. Non, quia per Rationem scio, tria non esse unum; sed quia eadem Fide credo, Deum esse trinu n in personis, & tria non esse unum. Id acute & vere docet & probat Suares. Ergo Fides rerum suarum & externarum notitiam in homine perficit & confirmat. In quo admirari licet Dei providentiam, qui cum mundum & in mundo homines gloriæ suæ caussa condidisset: *Mundum tradidit disputationi eorum; ut non inveniat homo opus* quod

Tertull. de anima c. 2.

August. de serm. Domini in monte, libr. 2. cap. 15.

August. Enchir. ad Laurent. cap. 9.

Isa. 50. 5.

Joh. 6, 45.

Suar. Disp. 6. de Fide, sect 5. art. 13.

Eccl. 3, 11.

quod operatus est Deus ab initio usque ad finem; nec omnium operum Dei ullam possit invenire Rationem eorum, quæ fiunt sub Sole, & quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniat. Ne scilicet homines parta rerum per Rationem dilucida firmissimaque notitia, tanto præsidio, tantisque animi opibus freti, insolenter adversus conditorem suum se efferrent, quod & ab Angelis malis factum fuerat. Verum exili eos instruxit lumine Rationis; traditaque iis *stulta sapientia*, uti appellatur ab Apostolo, cavere jussit, *ne quis eos deciperet per Philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi hujus*: nempe, ut de infirmitate sua & inscitia admoniti, ad rerum tantarum auctorem recurrerent, & ad eum colendum, expectandumque ab eo percipiendæ veritatis instrumentum, Fidem nempe, excitarentur, per quam caussas rerum certius jam possent agnoscere: simulque, ut per hanc tenuitatis suæ notitiam facilius demitterent animum, & ad religiosam illam abjectionem se compararent, quæ vitæ sanctæ veræque pietatis fundamentum est.

Eccl. 8, 17.
1. Cor. 1, 20.
Col. 2, 8.

V. Quod si suscepta Fide penitus extinguenda foret Ratio, quorsum ingens illa & multiplex Librorum sacrorum moles? Satis erat summa Fidei capita proponere, & Regum aut Legislatorum more ad populum leges ferre, nullis subnexis Rationibus, hoc tantum addito: *Sic volo, sic jubeo, sit pro Ratione voluntas.* Contra vero Deus homines sibi jam Fide devinctos Rationibus allatis benigne confirmat; vel caussas legum suarum exponens, vel potentiæ suæ commonefaciens, vel animos redigens in beneficiorum suorum memoriam. Christus ipse ad populum contumacem & refractarium ambigua verba jacit & obscuras parabolas, quarum argumenta & significationem morigeris sibi Discipulis familiariter explicat. Paulus quoque scribens: *Ecclesiis Dei, dilectis Dei, vocatis sanctis, fidelibus in Christo Jesu, dilectis filiis in Fide, dilectis secundum communem Fidem, fratribus sanctis, vocationis cœlestis participibus*; & Petrus: *Electis advenis dispersionis, secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam & aspersionem sanguinis Jesu Christi, iis, qui coæqualem secum sortiti sunt Fidem*; aliique Apostoli, *his, qui sunt in Deo Patre dilecti, & Christo Jesu conservati & vocati*, Fidei capita edisserunt, & rationibus, argumentis, exemplis, recordatione præteritorum, futurorum prædictione, stabiliunt & sanciunt.

Fides subsidium Rationis in Libris sacris palam asciscit:
Matth. 13, 11. & seq.
Rom. 1, 7. & 1. Cor. 1, 2. & 2. Cor. 1, 1. & Eph. 1, 1. & Philipp. 1, 1. & Col. 1, 2. & 1. Tim. 1, 2. & Tit. 1, 4. Ebr. 3, 1. & 1. Petr. 1, 1. 2. & 2. Petr. 1, 1. Jud. 1.

VI. Quam-

& in comparandis externis adminiculis:

VI. Quamvis enim præcipua ac propria caussa Fidei sit interior ille Dei afflatus, quo ad assentiendum impellimur; accedere tamen possunt externa adminicula, quibus vel Fidei sternitur via, vel Fides jam parta roboratur, velut prophetiæ, miracula, hominum consensus, Evangelii propagatio, doctrinæ Christianæ sanctitas, argumentationes ab ingeniosis hominibus excogitatæ; quæ in Scholis *motiva credibilitatis* appellantur. Hæc autem non sunt caussæ, cur credamus, sed vel ad suscipiendam Fidem parant animos, vel in suscepta jam Fide confirmant, neutiquam vero tollunt meritum Fidei. Absit ergo, ut, cum nos ex vaticiniis Prophetarum veritatem doctrinæ Christianæ probare instituimus in Demonstratione nostra Evangelica, ulli nos futuros speraverimus auctores caussamque Fidei. Id unum nobis fuit propositum, vel ut eos invitaremus ad suscipiendam à Deo Fidem, qui ab ea sunt alieni; vel ut eos, qui dono Dei jam sunt Fidei compotes, ejusdem retinentiores efficeremus.

multo vero magis in Theologia, in controversiis Fidei, & in adhortandis ad pietatem Christianis.

VII. Theologia ipsa, quæ ex radicibus Fidei doctrinæ omnis Christianæ propagines educit & explicat, nulla omnino erit, nisi admoveat artificium Rationis per aperta consectaria & manifestas conclusiones. Ratione constant controversiæ Fidei, & adversus Christi perduelles iis Fides præliatur armis, quæ Ratio subministrat. Nec contradicunt Ambrosius & Augustinus, cum abstinere nos jubent à disputationibus contra Ethnicos ineundis: nam tum Christianis indicunt silentium, cum vel ad Christi doctrinam suscipiendam paratum non esse auditorem apparet; vel ea vulganda sunt mysteria, quæ hominem desiderant Fidei elementis jam imbutum. Christianos ad virtutem capessendam, & persequenda Christi vestigia, cum adhortatur Fides, argumentis utitur per Rationem compositis. Itaque Fidem non pudet Philosophiam subsidio arcessere, ejusque ratiocinationibus, vel ad potentiæ suæ ostentationem, vel ad sui defensionem, tanquam auxiliaribus quibusdam copiis succinctam incedere.

Probatur auctoritate Scriptorum sacrorum susceptam ab homine Fidem Rationis opem non respuere.

VIII. Has suppetias à Ratione ferri Fidei solitas passim prædicant Oracula sacra. *In lumine tuo*, inquit Psaltes, *videbimus lumen*: hoc est, postquam mentibus nostris illapsa fuerit lux Fidei, tum tenebræ Rationis dispellentur. *Nisi credideritis*, inquit Isaias, *non intelligetis*: hoc est, postquam Fidem admiseritis, tum in cognoscendis penitus mysteriis usus erit Rationis. Romanos jubet Apostolus *probare, quæ sit voluntas Dei bona*, nec *plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrieta-*

Psalm. 35, 10. Isa 7, 9. juxta LXX. Rom. 12, 2, 3.

brietatem, & unicuique sicut Deus divisit mensuram Fidei: hoc est, Ratione quidem uti in rebus Fidei, sed ita tamen, ut ratio ad normam Fidei, non contra Fides ad Rationis normam exigatur. Itaque hortatur Ephe- Eph. 4, 17, 23.
sios Christi Fidem amplexos, *ut jam non ambulent, sicut & gentes ambulant, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum; renoventur autem spiritu mentis suæ;* hoc est, ad Fidei admissæ legem Rationi suæ moderentur. Deinde subjicit, *ut filii lucis ambulate, probantes,* Eph. 5, 9. &
quid sit beneplacitum Deo: hoc est, vitam moresque componite ad præ- seq.
scriptum Fidei: quod sine Ratione fieri non potest. Idem ad Corinthios, 2. Cor. 13, 5.
Vosmetipsos tentate, si estis in Fide, ipsi vos probate: hoc est, ad explorandam vestram Fidem, examen quoque Rationis adhibete. Et ad Thessa- 1. Thess. 5,
lonicenses, *Prophetias nolite spernere; omnia autem probate, quod bonum* 20. 21
est, tenete: hoc est, postquam Fidem suscepistis, utimini Ratione ad discernendas Prophetias, cæteraque, ex quibus Fidei robur potest accedere.
Titum præceptis instruens, Episcopum ait, *oportere amplecti eum, qui secun-* Tit. 1, 9.
dum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt arguere: hoc est, partam Fidem exquisitis doctrinis munire & ornare, ut Christianis pietatis leges tradere, eos exhortari ad virtutem, Christiani vero nominis adversarios convincere possit: quibus gerendis necessarius omnino est usus Rationis. Universos Christianos, vult Petrus, esse *paratos semper ad satisfactionem omni poscenti rationem de ea,* 1. Petr. 3, 15.
quæ in nobis est, spe: hoc est, posse semper ostendere, quam hauserunt doctrinam per Fidem, eandem se cum Ratione & recepisse & retinere. *Vos,*
inquit Johannes, *unctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.* Et ite- 1. Joh. 2, 20.
rum: *Unctio ejus docet vos de omnibus, & verum est, & non est menda-* 27.
cium: hoc est, Fides, quam à Deo accepistis, efficit, ut ea, quæ Ratio vobis dubia effecerat, nunc vobis constent. Tum alio loco: *Charissimi, no-* 1. Joh. 4, 1.
lite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum. Dein signa subjicit, ex quibus per Rationem & consequentiam Spiritus Dei congnoscatur. Liquido ista significant, Fidem non modo Fationis consortium non defugere, sed desiderare etiam atque ultro ambire. Merito itaque scriptum est à Cle- Clem. Alex.
mente Alexandrino, *cognitionis fundamentum esse Fidem, Fidei vero abso-* Strom. 7.
lutionem perfectionemque esse cognitionem. Merito quoque sic differit Augustinus: *Qui Philosophi vocantur, si qua forte vera & Fidei accom-* Aug. de
moda dixerunt, ab eis tanquam ab injustis possessoribus in usum nostrum doctr.
vindicanda sunt. Quod & a Patribus luculenter factum est. *In tan-* Christ. libr. 2. cap. 39.

tum

Hieron. Epist. ad Magn. orator. Aug. de Libero Arbitr. libr. 2. cap. 2.

tum enim, ut scriptum est ab Hieronymo, *Philosophorum doctrina atque sententiis suos libros referserunt, ut nescias, quid in illis prius admirari debeas, eruditionem seculi, an scientiam Scripturarum.* Item Augustinus alio loco: *Nisi esset aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset, quod magnum & divinum intelligere cuperemus, frustra Propheta dixisset: Nisi credideritis, non intelligetis. Ipse quoque Dominus noster & dictis & factis ad credendum primo hortatus est, quos ad salutem vocavit. Sed postea, cum de ipso dono loqueretur, quod erat daturus credentibus, non ait: Hæc est autem vita æterna, ut credant; sed, Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum. Deinde jam credentibus dicit: Quærite & invenietis; nam neque inventum dici potest, quod incognitum creditur, neque quisquam inveniendo Deo sit idoneus, nisi antea crediderit, quod est postea cogniturus.* Insigne hoc ejusdem è libro de vera Religione: *Animæ medicina, quæ divina providentia & ineffabili beneficentia geritur, gradatim distinctèque pulcherrima est. Distribuitur in auctoritatem atque Rationem. Auctoritas Fidem flagitat, & Rationi præparat hominem; Ratio ad intellectum per cognitionem perducit. Quanquam nec auctoritatem penitus Ratio deserit, cum consideratur, cui credendum sit. Et certe, summa est*

August. de moribus Eccl. Cath. cap. 2. August. de ordin. cred. libr. 2. cap. 9.

ipsius jam cognitæ atque perspicuæ veritatis auctoritas. Item alibi: *Nihil in Ecclesia Catholica salubrius fieri potuit, quam ut Rationem præcedat auctoritas.* Nec id in rerum duntaxat sacrarum comparanda notitia, sed in humanis etiam disciplinis capessendis requirit: *Ad discendum*, inquit, *necessario dupliciter ducimur, auctoritate atque Ratione. Tempore auctoritas, re autem Ratio prior est: aliud est enim, quod in agendo anteponitur, aliud, quod pluris in appetendo æstimatur.* Notabile imprimis

1. Cor. 12, 8. August. de Trinit. libr. 14. cap. 1.

quod ait, scientiam illam his Pauli verbis commemoratam: *Alii datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, esse illud tantummodo, quo Fides saluberrima, quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, roboratur: qua scientia non pollent fideles plurimi, quamvis polleant ipsa Fide plurimum: aliud esse enim, scire tantummodo, quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quæ nonnisi æterna est; aliud autem scire, quemadmodum hoc ipsum & piis opituletur, & contra impios defendatur.*

Theodoret. de curand. Græc. affect. serm. 1. de Fide.

Theodoretus, cum refelleret Ethnicos, Christianorum credulitatem deridere solitos, neque Fidem esse posse dicebat sine cognitione, neque cognitionem sine Fide, alteramque indigere altera. Ac in Ethnicam porro manavit Philosophiam geminum hoc rerum divinarum cognoscenda-

scendarum instrumentum: traditum quippe est ab Aristotele, ex duobus principiis notitiam Dei inter homines esse exortam; ex iis nempe, quæ in animis nostris existunt, insomniis, divinationibus, & afflatibus divinis; & ex motibus siderum, quos in cœlo observamus. Quorum prius genus pertinere liquet ad Fidem, posterius ad Ratoinem.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Argumentum unicum.

IX. At, inquies, si suscepta Fide superinducitur Ratio, Fidei defenstrix & adjutrix, suis igitur viribus consistere non potest Fides: imbecilla ergo est & infirma; potentior vero Ratio, cujus implorat auxilium, cujus robore se tuetur. Minime vero: qui enim certo jam credit, rationes non quærit, quibus impellatur ad credendum; nec admissa in animum Fides postulat admitti: & quæ, ut admitteretur, carere potuit ope Rationis, tanquam caussæ, sine eadem constare facile potest in animo, suoque se Marte defendere, & omni externo ac ascititio subsidio carere. Verum, quod per Fidem credit animus, per Rationem penitus cupit cognoscere, & consequentias videre, & ab aliis ad Fidem non pertinentibus distinguere, & in ordinem digerere, ac ita comparare, ut aliis non credentibus credibile videatur: gaudetque, si quæ per Fidem jam recepit, merito se recepisse per Rationem intelligat. Tum si quando rebellat fortasse & tumultuatur Ratio, eandem Ratione domat Fides, & in ordinem cogit, & Ratione ipsa adversus Rationem utitur: ut magni Reges per Duces suos, Imperatores per legatos minora gerunt bella, vel per fœderatas gentes externarum gentium vim comprimunt.

Præclare consentiunt Fides & Ratio; Christianismus, & ea Philosophorum secta, quæ jubent assensiones cohiberi.

X. Nunc si recognoscamus superiora, non parum nos jam profecisse intelligemus. Nam qui ita ab hominibus male consultis & incogitantibus acceperamus, Fidem inter & Rationem insitum esse à natura atrox quoddam & inexplicabile dissidium, ac si semper essent ad præliandum compositæ, & necessarium haberet, quisquis Fidei sequeretur partes, adversarium se Rationis profiteri; nunc re diligentius excussa, mirifice consentire, mutuasque operas tradere deprehendimus. Nam cum in rebus Fidei triplicem esse demonstraverimus Rationis usum, & cum præcedit fidem, & cum comitatur, & cum sequitur; quænam major interesse potest concordia, quam si Ratio, cum præcedit, Fidei necessitatem pro virili demonstret, Fidem recipi postulet, Fidei viam sternat; tum deinde Fidei animum subeunti comitem se det; & susceptam demum affectetur, tueatur, ac rivis porro ex hoc fonte deductis doctrinam moresque Christianos temperet? Fides rursum, velut præstiti sibi à Ratione officii memor, vim huic auctoritatemque addat; & quæ proposita à

Ratione animus non satis firmo & tenaci assensu comprobaverat, nunc jubente Fide & adpromittente ultro recipiat? Atque hinc intelligis, Hameli, quam non absurde, quamque vere scripserim olim id, quod mox expostulabas mecum, eas præ cæteris Philosophorum disciplinas Christianismo congruere, quæ assensiones animi cohibendas esse decernunt. Perge vero, inquit Hamelius; nam valde me delectat, hunc consensum Fidei & Rationis plenius cognoscere; quem nec coalescere posse intelligo, nisi Ratio castigata fastum deponat.

CAPUT IV.

Concordiæ Fidem inter & Rationem constitutæ conditiones feruntur. Ac primum cum Ratio non consentit Fidei.

I. *Summa ac generalis concordiæ hujus lex est, ut in omnibus ad Fidem pertinentibus, Ratio semper Fidei se submittat.* II. *Ratio Fidem nunquam oppugnat; vel hoc si facit, contra naturam suam facit.* III. *Fides quoque, etsi non semper ea proponit ad credendum, quæ communi Rationis usui omnino consentanea sint, nunquam tamen Rationi plane adversatur.* IV. *Decreta Fidei nec ad examen Rationis, nec in dubium revocanda sunt.* V. *Quanquam eas dubitationes non respuit Fides, quæ ad se confirmandam pertinent:* VI. *cum illas damnet, quibus in infirmis animis labefactari potest;* VII. *utpote quæ sint Hæreseon omnium & impietatis seminarium;* VIII. *& sacrorum Scriptorum decretis vetentur.* IX. *Varii possunt esse Fidei gradus, quorum nulli dubitatio adjuncta sit.* X. *Opponuntur argumenta Adversariorum contra susceptionem Fidei;* XI. *& refelluntur.*

Summa ac generalis concordiæ hujus lex est, ut in omnibus ad Fidem pertinentibus,

CONSTITUTA Fidem inter & Rationem concordia, nunc ejus conditiones ferendæ sunt; quarum præcipua ac summa, cæterasque complexa, hæc est; in omnibus, quæ pertinent ad Fidem, Rationem componendam esse ad nutum præscriptumque Fidei; nec morem Rationi gerendum, susurrosve ejus audiendos, nisi Fidei decretis consentiant; nec alia conditione in consortium Fidei admittendam

dam esse Rationem, auxiliumve ejus asciscendum, quam ad confirmandum Fidei dominatum; cujus non socia particepsve, sed adjutrix tantum & famula sit: ac sæpe revocandum esse ad animum effatum illud Christi: *Beatos esse pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*: quo homo videtur admoneri, compotem se nunquam futurum beatitatis, quæ sine notitia veritatis constare non potest, nisi animum Rationis opibus spoliatum, Deo Fideique divinæ regendum sistat. Id si fuerit, tum firmiter constabit ea pax, quam una dirimere potuit affectata contra jus fasque à perversa & depravata Ratione, non Regni solum societas, sed dominatio etiam ac tyrannis.

Ratio semper Fidei se submittat.

Matth. 5, 3.

II. Verum ut enucleatius agamus, conditionis hujus universim Ratio Fidei capita sigillatim persequenda sunt. Cum admittitur Fides, vel assensum suum denegat Ratio; vel obmutescit penitus, & in neutram partem conspicitur; vel suffragatur atque favet. Quænam sit ejus in quamcunque partem vis, quænam auctoritas, dispiciendum est. Ac primum ajo Rationem, etsi mysteria Fidei non semper assequitur, nunquam tamen oppugnare Fidem; vel hoc si facit, contra naturam suam facere, & facultate sua abuti. Cum enim imbecilla sit & infirma vis Rationis, etiam ad eas res cognoscendas, quæ communem naturæ ordinem sequuntur, quas usurpamus sensibus, quæ omnibus veri acquirendi instrumentis explorari possunt; sperandumne est, Rationem eas res posse attingere, quæ sunt supra ordinem naturæ, quæ sensum fugiunt, & superant captum Rationis? Quamobrem, si quando oblita sui Ratio adversus Fidem audet consurgere, conditionis suæ illico admonenda est, & in ordinem cogenda. Si Fides sciscat, mundum ex nihilo esse conditum, respuat illico Ratio decretum hoc suum: *Ex nihilo nihil fit*. Si proposito sacrosanctæ Trinitatis mysterio contradicit Ratio, & objicit, fieri non posse, ut res eadem, quæ sit una, trina quoque sit, & postquam admonita fuerit, non unam esse & trinam, habito ad eandem rem respectu, si cavillari pergat; revocanda statim est in memoriam tenuitatis suæ, atque ita compellanda: Qui scire potes, mea Ratio, eademne res simul una & trina esse possit, quæ *cæca* es, quæ *informis* es, quæ *in lucem veritatis aciem titubantem, & ramis humanitatis opacatam* non potes *intendere*; per quam acutissimi Philosophi, te ipsa diligenter usi, certo scire se non posse dixerunt, an bis bina sint quatuor? qui cognosces Dei naturam, quæ animi humani, cujus facultas es, tuamque adeo ipsius naturam, quæ animi cum corpore conjun-

Ratio Fidem nunquam oppugnat; vel hoc si facit, contra naturam suam facit.

Arnob. l. 1.

August. de morib. Eccl. Cathol. c. 2.

Arnob. l. 1.

ctionem, quæ corpus ipsum, quæ hominem, in quo ines, quem à cæteris animantibus distinguis, omnino non potes cognoscere? nescisne, insana, plura facere Deum posse, quam tu intelligere? memineris dictum esse ab Ambrosio, *magni meriti esse apud Deum, qui contra scientiam suam Deo credidit, non dubitantem posse illum, utpote Deum, quod secundum mundi rationem fieri non posset; pro certo enim habere, Deum ultra mundi rationem posse*: dixisse item Augustinum, *Dandum Deo, aliquid posse, quod fateamur nos investigare non posse*. Moderare tibi tandem, mea Ratio, disce sapere, teque modulo tuo ac pede metire.

Ambros. Epist. ad Rom.

Augustin. Epist. ad Volusian.

Fides quoque, etsi non semper ea proponit ad credendum, quæ communi Rationis usui omnino consentanea sint, nunquam tamen Rationi plane adversatur.

III. Hac objurgatione increpita ratio redibit ad mensuram suam, & vana illa, qua distendebatur, & supra se assurgebat, ambitio concidet; se deinceps Fidei submittere parata, etiamsi quid sibi manifesto contrarium & repugnans ab ea proponeretur: velut, si credere juberetur, falsa esse prima principia, nec totum majus esse sua parte, nec æqualia æqualibus addita efficere æqualia. Verum nihil hujusmodi Rationi proponit Fides; atque ita dogmata omnia, quæ ad credendum nobis proposita sunt, temperavit auctor Fidei, Deus, ut quamvis non semper rationem propitiam consentientemque habeant, in eam tamen adversis frontibus nunquam incurrant. Nam ne in proposito quidem sanctæ Trinitatis exemplo, quod cæterorum omnium instar esse potest, Fides Rationi adversatur: quippe etsi suadere videtur Ratio, verum esse effatum hoc generatim propositum, rem eandem, quæ sit una, trinam esse non posse; adhibita tamen attentione facile assentitur, nihil repugnare, quominus res eadem, quæ una sit natura sua, aliquo modo trina sit: cum sciat, mentem nostram, quæ una est natura sua, trinam esse facultatibus, memoria, intellectu, & voluntate: & rursum mentem, & notitiam, qua mens se noscit, & amorem mentis erga se; tria hæc, inquam, mentem, notitiam & amorem, quæ insunt in anima, unum esse: quemadmodum acute ab Augustino, Claudiano Mamerto, & Fulgentio disputatum est. Item, quamvis generale hoc effatum probare videatur Ratio, Unum idemque esse, duas res, quæ unum sint, & idem ac tertia aliqua; cum tamen rem spectat propius, agnoscit, fieri posse, ut duæ res certo quodam modo sint idem ac tertia aliqua, & alio modo differant inter se; velut notitia, qua mens se noscit, & amor mentis erga se, idem sunt, ac mens ipsa; cum tamen inter se differant notitia & amor. Cum ergo ita sit natura comparatum, ut nunquam Ratio reluctetur Fidei, & Fides rursum nihil habeat Rationi omnino adversarium, caussa nulla est, quamobrem sarta inter eas concordia solvatur.

August. de Trinit. l. 9. c. 3. & 4. l. 10. c. 11. & 12. l. 14. c. 3. & 4. De civit. Dei, libr 11. cap. 26. De spirit. & anim. cap. 6. Claudian. de stat. animæ l. 1. c. 25. Fulgent. cōtra serm. Fastid. c. 15.

IV.

IV. Ita depressa Ratio cavebit diligenter, ne Fidem unquam ad examen suum revocare, & velut judiciariam potestatem in eam exercere audeat. Sed cum decretum aliquod sibi à Fide propositum erit, submissis fascibus prona suscipiet, vimque suam omnem & auctoritatem, si necesse erit, in id conferet, ut absit cunctatio omnis, omnis contradictio. Id sibi tantum licere sciet, intelligere, quid credendum sit, & explorare argumenta, quæ mentem invitant ad credendum; ea refellere, quæ absterrent à credendo, & omnia Fidei impedimenta removere. Id si fiet, dubitationes & dubitandi caussas, quibus Fides convelli potest, nullas jam Ratio admittet. Nam admissis dubitationibus, expendendæ erunt caussæ dubitandi, atque ita arbitrio suo Fidem submittet Ratio; quod plane est Fidei majestatem violare, Fidemque extinguere, quæ non à Rationis assensione & approbatione, sed ab interno gratiæ voluntatem moventis afflatu vim vigoremque suum mutuatur. Itaque, si quid anteceptis suis opinionibus minus consentaneum admittere jubebitur Ratio, non sibi propositum à Fide dogma, sed opiniones suas expendet; suique adeo & infirmitatis suæ conscia, non se Fidei, sed Fidem sui normam esse recordabitur.

Decreta Fidei, nec ad examen Rationis, nec in dubium revocanda sunt.

V. Quanquam non omne dubitationum genus à Fide repellendum est. Nam iis solum dubitationibus interdicimus, quæ decreta Fidei eo adoriuntur fine, ut si quid in iis videatur Rationi non consentire, repudietur: qui enim ita dubitat, Fidem Rationi submittit: quod qui facit, Fidem perimit. At qui argumenta dubitandi colligit, vel excogitat hoc animo, ut ea dissolvat & refellat, Fideique integritatem ab adversariorum petitionibus & oppugnatione tutam præstet; is vero non credit solum, sed se etiam in Fide confirmat, aliisque viam sternit ad Fidem. Hujus generis sunt Philosophorum Christianorum disputationes; qui, quamvis Fidei tenaces sint, nec in ea ullo modo titubent, de Deo tamen, de natura rerum, de animis hominum, de animorum immortalitate, de finibus bonorum & malorum, aliisque ejusmodi ita disserunt, ut Rationem consentire Fidei, & quod Fide creditum est, Ratione quoque credendum esse appareat, mentesque hominum Fidei retinentiores fiant.

VI. Sin secus fiat, & quod Fides verum certumque esse sancit, ad trutinam suam expendat Ratio, falsumque judicet, nec judicio tamen suo stare velit, sed decreto Fidei; etsi hoc pietatis ac Christianæ demissionis speciem præ se fert, noxium tamen est, Fidemque labefactat. Nam cum veritas unica sit, & Fidei semper conjuncta, falsum esse necesse est, quid-

Quanquam eas dubitationes non respuit Fides, quæ ad se confirmandam pertinent: cum illas damnet, quibus in infirmis labefactari potest;

quid ab ea dissentit: & si quid contradicat perversa suique immemor Ratio, retundendum est ac supprimendum; neque temere pronunciandum, Rationi falsum videri, quod Fides sciscit; sed concludendum duntaxat, vel inde agnosci, quam infirma sit, & à veritate aversa Ratio, quod ægre Fidei dicto audiens sit. Quocirca prudenter cautum est, ne, quod Theologia decrevit esse falsum, retractare ausit Philosophia, & tanquam verum approbare; quippe non aliam esse veritatem Theologorum, aliam Philosophorum; aliam Dei, aliam hominum.

Synod. Later. sess. 8.

utpote quæ sint Hæreseon omnium & impietatis seminarium.

VII. Hæc profecto dubitandi & adversus Fidem contendendi licentia, Hæreseon omnium, omnisque impietatis seminarium est. Vix enim quemquam à Fide descivisse reperias, qui non effrænis fuerit ingenio, animo elatus & contumax. Prætereo vetera ac recentia Hæreticorum exempla, quæ nimis multa sunt. Duobus abhinc circiter seculis, in quæstione de immortalitate animorum, simul atque auctore Petro Pomponatio, Peripatetico Philosopho, Fidei ductum deserere, suoque ipsius arbitrio obsequi permissa est juvenum quorundam Ratio, statim in præceps corruit. Ille enim dicere est ausus, se quidem ut Christianum per Fidem scire immortalem esse animum; ut Philosophum per Rationem scire esse mortalem. Ita suum Fidei, suum Rationi tribunal, suum utrique judicium, suam utrique, ut ita dicam, veritatem attribuebat. Quod etsi Lateranensis Synodi sub Leone decimo Pontifice habitæ acri censura notatum est; eundem tamen errorem nostra ætate renovarunt Henricus Regius, aliique eruditi viri, quorum nominibus parco. Venit & in hunc censum hominum nimis Philosophorum, nimisque Rationi suæ morigerantium, ipse Regii præmonstrator Cartesius, qui Fidem instituit spectare ex Rationis suæ susurris, non Rationem ex veritate Fidei. Quod nos alio loco sumus executi. Sed & nefarius Fidei Christianæ hostis, Benedictus Spinosa, scriptum reliquit in Tractatu Theologico-Politico, Aporeticos jubere Rationem accommodari ad Scripturam; cum contra Dogmatici Scripturam velint ad Rationem accommodari. Recte hoc: at dignum ipsius vecordia est, quod addit, errare utrosque, *Neque Theologiam*, hoc est, Fidem, *Rationi, neque Rationem Theologiæ ancillari.* Sed hæc à me infra pluribus expendentur.

Tract. Theol. Pol. c. 15.

& sacrorum Scriptorum decretis vetentur,

VIII. Atqui Fidei ipsius pars erat, cum de Fidei rebus ageretur, Rationem continere in officio; ac pro certo habere, tantum de Fidei dignitate & integritate detrahi, quantum Rationi ab ejus imperio deficienti tribuitur. Nam cum Fides sit de *rebus non apparentibus*, Fidem is tollit, qui rebus idcirco derogandam esse Fidem censet, quod Rationi non appareant.

Ebr. 11, 1.

Egre-

Egregia certe, & digna, quæ Philosophorum omnium memoriæ commendetur, admonitio ad eos, qui Fidem amplexi sunt: *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris; sed quæ præcipit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus ejus ne fueris curiosus. Non est enim tibi necessarium, ea, quæ abscondita sunt, videre oculis tuis.* Et mox: *Plurima super sensum hominum ostensa sunt tibi. Multos quoque supplantavit suspicio illorum, & in vanitate detinuit sensus illorum. Cor durum habebit male in novissimo, & qui amat periculum, in illo peribit.* Memorabile & illud Salomonis in libro Proverbiorum: *Qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria.* Et in libro Sapientiæ: *Sentite de Domino in bonitate, & in simplicitate cordis quærite illum: quoniam invenitur ab his, qui non tentant illum; apparet autem eis, qui Fidem habent in illum: perversæ enim cogitationes separant à Deo.* Breviter Paulus, sed aperte: *Tu fide stas; noli altum sapere, sed time.* Et iterum: *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem, extollentem se adversus scientiam Dei, & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promtu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.* Inde Lateranensis illa Synodus, cujus supra memini, recenti Pomponatii facto permota, cum is apud incautam juventutem ex Aristotelis principiis probare instituisset, mortales esse hominum animos, pessimoque exemplo jactasset, verum id esse secundum Philosophicam doctrinam, licet secundum Christianam Fidem falsum sit; Synodus, inquam, & rem damnans, & exemplum verita labem trahens in venientem ætatem, quicunque hujusmodi opinionibus adhærerent *per omnia ut detestabiles & abominabiles Hæreticos, & infideles Catholicam Fidem labefactantes, vitandos & puniendos fore decrevit.* Ac Gaspar deinde Contarenus, pius juxta & doctus juvenis, Pomponatium erudita scriptione insectatus est: celato tamen nomine, ne honorem præceptori quondam suo debitum violasse diceretur. Rationem porro, cur Pomponatii errorem damnaret, hanc attulit Synodus: *Cum verum vero minime contradicat, omnem assertionem veritati illuminatæ Fidei contrariam, omnino falsam definimus.* Non Rationem ex æquo opponit Fidei, uti factum à Cartesio est: non idcirco Rationis commenta necessario consentire, ait, Fidei, quod vera sint; sed idcirco falsa necessario esse, quod Fidei repugnent; ac proinde, quæ Fidei consentiant, idcirco vera, quod consentiant. Quid refert? inquies. Plurimum sane: veritatem enim tam Rationis suæ propriam facit Cartesius, quam propria

Eccl. 3, 22. & seq.

Prov. 25, 27.

Sap. 1, 1. 2. 3.

Rom. 11, 20.

2. Cor. 10, 4. 5. 6.

Concil. Lateran. sess. 8.

propria Fidei est; tamque Rationem suam Fidei normam facit, quam Rationis norma Fides est. Ne Maimonidæ quidem, viro magno inter suos, fama, meritis quæsita, præsidio fuit, quominus à Judæis prope universis sit desertus, cum Scripturam Sacram Rationi esse accommodandam, primus ex hac secta statuit. Quid quod ne à Deo quidem petere licet, ut doceat nos, Fidesne, quam suscepimus, vera & retinenda sit: adeo severe ac præcise Rationi interdicta est omnis adversus Fidem dubitatio. Amplificationem & confirmationem Fidei à Deo postulare & possumus & debemus: hoc ipso enim veram certamque esse Fidem, ac propterea retinendam agnoscimus. Cum volumus autem doceri à Deo, Fidesne, quam sequimur, vera sit, hoc ipso dubitamus: cum dubitamus autem, hoc ipso fideles esse Deo desinimus, Fidemque ejuramus. *Modicæ Fidei*, inquit Christus ad Petrum, *quare dubitasti?* Quia dubitaverat, factus est *ὀλιγόπιςος, homo modicæ Fidei*: quantum enim admittitur dubitationis, tantum de integritate Fidei circumciditur. Hujusmodi autem dubitationes & inquisitiones adversus decreta divinæ Fidei, quocunque tandem animo fiant, non Christianæ solum, sed & profanæ Philosophiæ legibus vetitæ sunt. Scitum est enim Balbi Stoici apud Ciceronem: *Mala & impia consuetudo est contra Deos disputandi, sive id ex animo fiat, sive simulate.*

Matth. 14, 31.

Cicer. de nat. Deor. libr. 2.

Varii possunt esse Fidei gradus, quorum nulli dubitatio adjuncta sit.

IX. At quamvis quicunque dubitat, sit homo modicæ Fidei, non tamen quicunque modica Fide præditus est, is dubitat. Nam cum Fides sit Dei donum, pro arbitrio suo *unicuique Deus divisit mensuram Fidei*, ut ad Romanos scribit Apostolus. Quapropter Christus laudat Chananæam ob magnitudinem Fidei: *O mulier, magna est Fides tua.* Et Christum rogabant Apostoli, ut concessum sibi a Deo Fidei modum augeret. Neq; eos idcirco castigat Christus, aut homines modicæ Fidei appellat: imo vero, *Si habueritis Fidem*, inquit, *sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro, Eradicare, & transplantare in mare: & obediet vobis.* Fidei vel minimæ suum proponit præmium, modo dubitatione careat, & quod per eam creditur, sine hæsitatione credatur. Prima igitur differentiæ caussa est à Deo; altera à nobis gratia Dei adjutis. Prior in eo posita non est, quod Deus certior huic sit, quam illi; nam æque certus est omnibus, æque verax, æque ab omni falsitate aut fallacia alienus; sed posita in eo est, quod pro arbitrio suo Fidei mensuram unicuique dividit. Rursum differentiæ caussa, quæ est à nobis gratiæ divinæ obtemperantibus, partim posita est in firmiori adhæsione intellectus, partim in promtiori voluntatis obsequio. Etsi ergo æque verum est objectum utrumque Fidei, &

Rom. 12, 3.
Matth. 15, 28.
Luc. 17, 5. 6.

& materiale & formale, atque hac parte differre non possit assensus Fidei, differre tamen potest ex diversa gratiæ divinæ mensura, & ex varia adhæsione intellectus, varioque obsequio voluntatis. Ut enim varii sunt cognitionis & voluntatis gradus, & plus minusve cognoscere & velle possumus; ita varii sunt gradus Fidei, & plus minusve credere possumus, salva Fidei integritate. Quemadmodum, cum arborem eandem cernunt homines duo, quorum alter acutiori est visu, quam alter; hanc arborem videt uterque, etsi alter altero accuratius & melius, seque videre scit uterque sine dubitatione: ita cum dogma idem credunt homines duo, quorum alter plus altero Fide pollet, uterque tamen hoc dogma sine dubitatione credit.

X. At graves audio querelas patronorum Rationis. Nam cum paulo ante iis satisfecerim, qui quod Rationem præire Fidei ostendissem, eademque Ratio juxta sanctos Ecclesiæ Doctores, acutissimosque Philosophos, circumfusa tenebris titubet, nihilque habeat explorati; hinc colligebant, revocandum esse in dubium, quidquid ipsa suadet, ac proinde illud quoque, an Fides suscipienda sit: nunc alii placandi sunt, qui graviora etiam dicunt à Ratione afferri argumenta, quamobrem Fides non suscipienda sit: æquum esse quidem, ut Ratio, postquam semel admisit Fidem, & frænum recepit, æternum serviat, quia jure suo uti nescit; at propterea à limine repellendam esse imperiosam dominatricem: quod cur fiat, has esse caussas; ut iniquum est ac violentum, ea credi jubere, quæ non probentur, ita summæ esse supinitatis ac stoliditatis, inexplorata admittere, quæcunque ad credendum proponuntur; qui faciant, humanitatem abjicere cum Ratione, ac penitus obbrutescere, cum per Rationem homines simus: nihil porro fore adeo falsum aut absurdum, quod non persuaderi possit, tamque Muhammedi impietates & Ethnicorum profanos cultus susceptum iri, quam Christiana dogmata; ita pro Messia habitum iri, quisquis se Messiam ferens, Messiam se esse credi jusserit; nec caussam fore, cur Jesus potius credatur Christus (absit crimen dicto) quam Dositheus, aut Barcocheba, aliique, qui se Christos credi voluerunt: sic Cæcilium in egregio Minutii Felicis libello excusare præstitum à se idolis cultum; quod cum nihil certo possit mens humana percipere, tenenda sit majorum disciplina, & sequendæ religiones parentum: hanc opinionis perversitatem gravissimis hisce verbis castigari à Lactantio: *Oportere in ea re maxime, in qua vitæ ratio versatur, sibi quemque confidere, suoque judicio ac propriis sensibus niti ad investigandam & perpendendam veritatem;*

Opponuntur argumenta Adversariorum contra susceptionem Fidei.

Lactant. Instit. l. 2, c. 7.

ratem; *quam credentem alienis erroribus decipi, tanquam ipsum Rationis expertem*: *dedisse omnibus Deum pro virili portione sapientiam*, *ut & inaudita investigare possint*, *& audita perpendere*: inane hoc Fidei nomen & simulacrum à vafris hominibus esse compositum, ut simplex vulgus dicto audiens haberent; vetus esse dictum hominum non stolidorum, *Sapienter ad opinionem imperitorum esse fictas religiones*: hac arte Minoëm Cretensibus, Numam convenis illis & etiam tum Opicis Romanis, Sertorium Barbaris Hispanis illusisse; & quamvis diversa suaderent, eodem tamen Fidei obtentu suasisse: Siracidæ effatum esse, *Qui cito credit, levem esse corde*: ferri & istud Arabum, *Qui experimento suo rem cognoscere vult*, *augere eum scientiam*; *qui vero fide utitur*, *augere errorem*: tenendum illud Epicharmi, *Nervos atque artus esse sapientiæ, non temere credere*: scripsisse Augustinum, *non minus falli*, *qui assentiantur rebus dubiis & incompertis, quam qui certis & exploratis assentiri nolint*; in *infirmam Rationem videri posse*, *quæ cum reddita fuerit*, *auctoritatem postea, per quam firmetur, assumit*; at longe infirmiorem esse auctoritatem, quæ ne Rationem quidem assumit, per quam firmetur; atque hanc denique supinam Christianorum credulitatem sanctis ipsorum dogmatis contentionem & irrisionem conscivisse; adeo ut, cum aliis plerisque Ecclesiæ Patribus, tum maxime Theodoreto, præcipua hæc fuerit caussa, cur ad hanc Fidei nostræ simplicitatem tuendam necesse habuerit librum scribere *de curandis Græcorum affectionibus*.

Eccl. 19, 4.

Aug. de morib. Eccl. Cath. cap. 2.

& refelluntur.

XI. Hæc fere sunt, quibus oppugnari Fides solet. Mihi vero in præsentia propositum non est, Fidei necessitatem, auctoritatem, utilitatem argumentis demonstrare. Factum id jam abunde est ab aliis; imprimis ab Augustino, qui ut nullam Theologiæ partem reliquit intactam, ita hanc præcipue, quæ pertinet ad reliquas, accurate persecutus est. Nunc id quæro, quantum adversus Rationem valere debeat Fidei auctoritas. In hujus autem disputationis aditu id præmonui, satisque videor ostendisse, aliquod esse lumen Rationis, etsi obscurum & exile, lumen autem illud in animos hominum esse immissum, ut viam ad veritatem agnoscant; hanc vero ad veritatem viam, Fidem esse. Ut autem docet nos Ratio, suscipiendam esse Fidem, ita docet eadem pro captu suo, quid sit Fides; quid Fides illa cœlestis & divina, sine qua placere Deo non possumus; quid ab humana Fide discrepet. Docet quoque nos Ratio, Fidem à judicio intellectus & à voluntate proficisci; quæ, postquam illustrata mens à Deo est, gratiæ divinæ instinctu mentem flectit

ftit ad assentiendum iis, quæ ad credendum proponuntur; nec Fidem pugnare cum Ratione, etsi eam aliquando superat. Hinc porro efficitur, ea, quæ proponuntur ad credendum, ejusmodi esse debere, ut credibilia videantur; hoc est, ut caussa nulla sit, quamobrem mens judicet, talia credi nec posse, nec debere. Hæc autem mentis dijudicatio fit adhibita Ratione. Nec voluntatem cujusquam instigat Deus, ut mentem jubeat incredibilibus assentiri; hoc enim esset mentem dare in perturbationem & angorem, summamque ipsi vim adhibere. Sed & præter judicium illud mentis, quod ex motivis credibilitatis educit Ratio, & est naturale; aliud quoque existit revelante Deo, & est supra naturam. Infirmitatis humanæ particeps illud est; certius hoc & firmius, de quo nunc disserimus. His animadversis, jam objecta Adversariorum argumenta sponte concidunt. Nam, quamvis Ratio caussa non sit, quamobrem Fides admittatur, sive, ut Scholæ more loquar, quamvis Ratio non sit objectum formale Fidei, sed prima veritas revelata in Ecclesiæ doctrina, & Voluminibus sacris, quæ à prima veritate proficiscuntur; Ratio tamen aliquid sibi retinet juris, præsertim in objectum materiale Fidei, capita nempe, quæ ad credendum proponuntur, & inquirit, credine ea possint ac debeant, an prorsus incredibilia sint? ac per hanc inquisitionem cognoscit, nihil Christianis proponi ad credendum, non modo, quod adversetur Rationi, sed quod non consentiat cum eorum Ratione, qui in Ratione excolenda omne posuerunt studium; & Ratione optime usi esse vulgo creduntur, videlicet Philosophorum. Nihil enim fere est in placitis Christianorum tam abhorrens ab opinionibus vulgi, quod non ab insigni aliquo & laudato Philosopho traditum sit. Atque hoc, nisi te datæ mihi ad audiendum operæ pœniteat, cras approbaturum me confido: nam & initio propositum fuit. Quamvis autem Ratio *in nocte peccatorum vitiorumque, & ramis humanitatis opacata,* accurate hæc, constanter & dilucide dijudicare non potest; sufficit tamen qualiscunque hæc dijudicatio, quæ & ipsa à divina gratia proficiscitur, ad removenda impedimenta Fidei, mentemque parandam ad ejus susceptionem. Per hanc autem dijudicationem Rationis repudiatur, quidquid levitas, quidquid vanitas, quidquid impietas comminiscitur & proponit ad credendum. Gemino itaque charactere Fides vera & divina à falsa discern tur, nimirum dijudicatione illa Rationis, ac intimo præterea gratiæ divinæ impulsu. Primum enim caussam non esse, quominus ea credantur, quæ menti ad credendum proposita sunt, judicat

August. de morib. Eccl. Cathol. c. 2.

ſana & integra Ratio, perverſæ naturæ illecebris non depravata; tum iis deinde, juſſu voluntatis à Deo per præſentem gratiam excitatæ, animus à Deo illuſtratus aſſentitur. Atque hic legitimus eſt veræ ac divinæ Fidei aſſenſus: cujuſmodi non eſt aſſenſus profanarum Religionum, qui nec incorruptæ Rationis gaudet ſuffragio, nec à gratia divina proficiſcitur.

CAPUT V.

Concordiæ Fidem inter & Rationem conſtitutæ conditiones feruntur, cum penitus obmuteſcit Ratio.

I. *In rebus Fidei, ſi ſuffragium ſuum præſtet Ratio, admittendum eſt; ſin deneget, ſuſque deque habendum eſt.* II. *Fides primum homini à Deo tradita eſt: poſtmodum aſpernante Fidem Ratione nata Philoſophia; ac primum Phyſica, deinde Moralis, demum Logica.* III. *Ratio non pertinet ad naturam Fidei:* IV. *quæ obſcura eſſe debet; cum Ratio contra ſponte ſua obſcuritati lucem inferre conetur.* V. *Quam parum ponderis habeat Ratio in rebus Fidei, probatur auctoritate Scriptorum ſacrorum.* VI. *Opponuntur argumenta Adverſariorum:* VII. *& refelluntur.*

In rebus Fidei, ſi ſuffragium ſuum præſtet Ratio, admittendum eſt; ſin deneget, ſuſque deque habendum.

CUM igitur demonſtratum ſit, Rationem, donec intra naturam ſuam conſiſtit, nunquam repugnare Fidei; ſin perfractis naturæ ſuæ clauſtris inſurgit contra Fidem, coërcendam protinus, cavendumque, ne hac perduellione imminuatur Fidei majeſtas; nunc intelligitur, multo etiam magis ſuam Fidei dignitatem integritatemque conſtare, cum penitus obmuteſcit Ratio, ac ne in conſpectum quidem ſe dat, ſive ut obloquatur Fidei, ſive ut ſuffragetur; cumque ſola incedit Fides, & auctoritate duntaxat ſua nititur. Meminimus enim, quanta ſit fragilitas Rationis, quamque parum ei confidere debeat Philoſophus in tractandis naturæ rebus, nedum Theologus in expendendis rebus Fidei. Quapropter nihil omnino integritati Fidei decedere dicendum eſt, cum affectationem ſtipationemque ſuam ei Ratio non commodat: ut nihil de ſplendore ſuo deperdit Sol, ſi ad eum lucerna non adhibeatur. Quod ſi Fidei comitem ſe ſponte ſua adjungit Ratio, officium

officium non repudiamus, libenterque in sodalitium admittimus, tanquam ministram: sin absit, nec obsequium præstet suum, susque deque habebimus, nec id valde requiremus; pro certo habentes, quidquid impressam divinæ majestatis notam gerit, cujusmodi Fides est, ejus esse excellentiæ, ut allitis sibi à natura ornamentis sine damno carere possit. Nam ut optime dictum est ab Ambrosio, *magna fortitudo est consensionis, cui ad sequendum veritatem auctoritas sufficit, etiam latente Ratione.* Quamobrem è Christianorum albo eos expungit Augustinus, qui Christo credendum negant, nisi reddita Ratione.

Ambrof. de vocat. gent.

Aug. de utilit. credend.

II. Ac si rerum originem repetamus ab initio, manifesta inde doctrinæ hujus argumenta ducemus. Nam cum primum à Deo conditus est homo, non excellenti solum natura, & vegeta Ratione, sed certissima etiam Fide statim instructus ab eo est, per quam agnosceret auctorem originis suæ, & ad morem præceptis ejus gerendum traheretur. Tum vero huic simul interdictus est esus mali decerpti ex arbore Scientiæ boni & mali. Nec cum rogaretur mulier à Serpente, quamobrem ei vetitus esset hujus mali esus, aliam attulit Rationem, quam imperium Dei, minasque additas, ni parerent. Postquam Cainum Eva peperit, *Possedi*, inquit, *hominem per Deum.* Non Rationis ductu beneficium naturæ interpretatur, quod filio aucta sit; sed Fidei obsecuta, Deo id acceptum refert. Referunt item ad Deum per Fidem perceptionem frugum Cainus & Abel, non ad naturæ vires; atque id sacrificiis testantur. Hos consecuti Patriarchæ & Prophetæ, quidquid pium sanctumque, quidquid commendatione ac memoria dignum gesserunt, per Fidem gesserunt; quemadmodum fuse tractatum est in Epistola ad Ebræos. Ut autem Fidem aspernari cœpit Ratio, tum extitit Philosophia, nihil non sibi pervium, nihil non sibi licitum rata. Ac primum rerum sibi obviarum, & sub sensus cadentium, caussas & origines investigare aggressa est Ratio. Ubi enim præsenti Dei tutelæ improvidus homo se subduxit, necesse habuit vitæ suæ incolumitati prospicere, adversus inclementiam aëris, ferarum incursiones, morborum sævitiam. Atque hinc nata est Physica. Postquam consultum est corporis saluti, à rebus externis ad internarum studium, & ad notitiam mentis ac virtutum, quæ ex recta mentis constitutione atque usu oriuntur, homo se convertit, auctore apud Græcos Socrate, Confucio apud Sinenses, aliis apud alios. Quæ fuit prima Philosophiæ Moralis origo. Hanc demum excepit Logica, cum morum regundorum leges ponens Ratio, singula per divisiones se-

Fides primum homini à Deo tradita est: postmodum aspernante Fidem Ratione nata Philosophia; ac primum Physica, deinde Moralis, demum Logica.

Gen. 4. 1.

Ebr. 11.

parare

parare ab alienis, per definitiones circumscribere conaretur. Quod strictim notatum est in Epicteti Enchiridio. In his observare licet, omnem primum auctoritatem & imperium penes Fidem fuisse, nullum penes Rationem; nisi quod lapsu temporis, jugo Fidei excusso, sibi contra fas arrogavit.

Epist. Enchir. c. 76.

Ratio non pertinet ad naturam Fidei:

III. Nam & Rationem non pertinere ad naturam Fidei, perspicue declarat ipsa Fidei natura: cujus cum objectum formale sit, ut supra jam diximus, prima veritas revelans, nullus hic Rationi locus relictus est. Quidquid enim homini ad credendum proposuit Deus, id credi jussit, non propterea, quod esset Rationi consentaneum; sed quod à se, qui prima veritas est, revelatum id esset, & ad credendum propositum. Inde adeo in Fidei decretis, quantum Rationi tribuitur, tanquam formali objecto, tantum detrahitur Fidei; cumque Rationis imperio submittimus animum, evanescit Fides; nec jam amplius pertinent ad Fidem, quæ propter Rationem admittimus. Si quis enim Jesum crediderit esse Christum, propter illa tantum, quæ in Scholis motiva credibilitatis appellantur, Fides hæc humana est, non divina. Puta Apostoli, qui miraculis à Domino Jesu editis interfuerunt, si ob ea tantum credidissent, Jesum esse Christum, neque accessisset primæ veritatis revelantis auctoritas, assensus hic fuisset mere naturalis; clarus, ut voles, & evidens, ut est captus Rationis, solius certe Rationis viribus subnixus; per quem prudenter quidem & sapienter, non tamen constanti penitus & inconcussa firmitudine, summaque & perfecta certitudine credi potest. At, cum intervenerit primæ veritatis revelantis testificatio, voluntate per gratiam impulsa extitit assensus, superans naturæ vires; obscurus quidem, at certus summa & perfecta certitudine, nullis dubitationibus obnoxius; in quo Fides illa cœlestis, quæ merum Dei donum est, non naturæ fœtus, tota consistit.

quæ obscura esse debet; cum Ratio contra sponte sua obscuritati lucem inferre conetur.

IV. Quippe exigit natura Fidei, ut obscura sit; est enim *sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*, ut habet Epistola ad Ebræos. Nec res solum, quæ proponuntur ad credendum, *videmus nunc per speculum in ænigmate*; sed & prima veritas illa, quæ eas revelat, nobis obscura esse debet, quamvis declaratio ipsa, sive, ut vocant, revelatio clara sit. Quemadmodum, si gravi alicui viro, prælium, cui interfuisse se dicat, narranti credam; clara quidem mihi erit narratio, quamvis rem ipsam, cui non interfui, obscure tantum intelligam, nec narrantis ingenium penitus perspectum habeam. Id videtur significasse nubes illa, ex qua Deus Ebræos allo-

Ebr. 11, 1.
1. Cor. 13, 12.

alloquebatur. Clara quippe erat allocutio, Deus vero, qui loquebatur absconditus. Moses quoque, cum à Deo mandata, sive ex rubo ardente, sive ex nube acciperet, certo quidem videbat, accipere se ea à Deo, Deum ipsum non videbat. Quod cum sibi concedi vehementer optaret, præcise respondet Deus: *Non videbit me homo, & vivet. Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Exod.33, 20. 23. Apostoli quoque, cum mysterium aliquod, puta Trinitatis, ipsis proponebatur ad credendum, pronaque id Fide credebant; etsi hoc sibi à Deo revelari clare cognoscebant, tamen neque clare cognoscebant mysterium ipsum, neque Deum revelantem. Quamobrem Paulus Fidem divinam omnibus numeris absolutam, & qualis viros sanctos deceat, à Fide humana, quæ Ratione nititur, hac nota discernit, quod obscura sit: *Sermo meus*, inquit, *& prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis; ut Fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam vero non hujus seculi, neque principium hujus seculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est.* 1.Cor.2, 4. & seq. Ergo, cum Fidei natura sine obscuritate constare non possit; Ratio vero, etsi obscura ipsa quoque est, & ad veritatem perfecte & dilucide percipiendam inefficax; cum tamen in ea assequenda perpetua ejus contentio sit, & in dispellendis inscitiæ tenebris sponte sua elaboret, quidquid proficit in eo conatu, id in Fidei detrimentum cedit; conatus ipse certe naturæ Fidei adversarius est, dum perspicuum efficere vult, quod obscurum esse debet. Quamobrem, vigente Fide obmutescere Rationem vel jubeamus, vel certe sinamus.

Quam parum ponderis habeat Ratio in rebus Fidei, probatur auctoritate Scriptorum sacrorum.

V. Atque hæc Fidei jura, haudquaquam Rationi, sed uni Deo obnoxia, aperte defendebat Christus, cum diceret: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti; beati, qui non viderunt, & crediderunt.* Joh. 20, 29. Thomam, quem illic alloquitur, appellat incredulum, quod reliquis Apostolis, revixisse Christum, asseverantibus, non quidem recusasset, quin tribueret Fidem, sed sensuum Rationisque testimonium expectasset. Cum Paulus præceptis erudiret Corinthios ad Christianam Fidem, postquam humanam sapientiam vanitatis coarguit; mox sapientiæ divinæ, cœlestis nempe Fidei necessitatem & utilitatem prædicat: *Quia*, inquit, *in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam & Judæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis* 1.Cor. 1, 21. & seq.

dæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam; quia, quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Et deinde: *Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse, in hoc sæculo stultus fiat, ut sit sapiens: sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum.* Et iterum: *Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.* Colossenses item, ne, spreta Fidei simplicitate, Rationi auscultarent, sic monebat: *Videte, ne quis vos decipiat per Philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum.* Lex proposita est in Epistola ad Ebræos, qua quisquis Christo dat nomen, Deum esse credere jubetur: *Credere oportet accedentem ad Deum, quia est.* Cur vero, dicet aliquis, credere hoc necesse est? annon id Ratio satis docet? Docet sane pro suo captu; verum quanquam id à Ratione docti sumus, aliam in nobis sui notitiam extare vult Deus, non à Ratione nostra, nobisque, sed à se profectam: atque hunc gratiæ suæ fœtum in nobis amat; eique longe anteponit, qui à Ratione, & depravata natura editus est. Nam, ut ibidem legitur, *sine Fide impossibile est placere Deo.* Mox subjicitur: *Fide qui vocatur Abrabam obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem; & exiit nesciens, quo iret.* Laudatur Fides illa Rationis exsors atque cœca, quæ mandati caussas, argumenta, exitum non requirit. Maximis deinde & præconiis & præmiis affecta illa Fides est, qua à Deo jussus Abrahamus filium immolare constituit; cum neque tam acerbæ ac luctuosæ sanctionis rationes ullas proposuisset ei Deus, neque ipse postulasset. Atque hæc vere aurea & sancta ætas erat, cum inter pios homines omnia Dei jussu regerentur; exiles vero & inepti Rationis humanæ susurri conticescerent. Quæ postquam se extollere, sibiq; audientiam facere cœpit, mox partum edidit sui similem, informem videlicet atque cæcum, sed temerarium & audacem, cui ambitiosum primo Sapientiæ, deinde modestior facta Philosophiæ nomen tribuit; per quam oppressa protinus Fide in omnem impietatem genus humanum prolapsum est. At ne Ethnicos quidem penitus latuit, quid possint Fides & Ratio in rebus divinis. Acute hæc certe distinxit pro sagacitate sua Cicero, cum Cottam in Academicorum umbraculis eductum, propterea que Rationi parum tribuentem, cum Balbo Stoico, qui exquisitis ratiocinationibus Deorum naturam demonstrare conabatur, ita

1, Cor. 3, 18. & seq.
Col. 2, 8.
Ebr. 11, 6.
Ebr. 11, 6.
Ebr. 11, 8.
Ebr. 11, 17. & seq.

ita differentem inducit: *A te Philosopho rationem accipere debeo religionis: majoribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere.* Deinde: *Id ipsum, quod mihi persuasum est, esse Deos, auctoritate majorum, cur ita sit, nihil tu me doces.* Et paulum post: *Quia non confidebas, tam esse id perspicuum, quam tu velis, propterea multis argumentis Deos esse docere voluisti. Mihi unum satis erat, ita nobis majores nostros tradidisse. Sed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas.* Fidem majoribus etiam nulla accepta ratione habitam excogitatis per Rationem argumentis præfert. Sed & Plato in libris Legum, perspecta imbecillitate Rationis, inquiri vetat, quid sit Deus. Vetuerat hoc ipsum jam ante Socrates, ut traditum est à Xenophonte. Et Aristo Chius, Deum comprehendi posse, negabat. Et Philostratus per Philosophiam res naturales posse percipi dicebat, non divinas. Definitum quoque est ab Jamblicho, homines assequi non posse rerum sacrarum argumenta. Quamobrem nolebant Pythagorei, ut scribit Demophilus, apud vulgus impurum de Deo disserere; quippe sive vera dixissent, sive falsa, periculosum itidem esse censebant. Atque his mirifice consentiunt ea, quæ à Patribus antiquis & recentioribus, maxime vero à Thoma disputata sunt, cum Rationem humanam adeo infirmam, adeo obnoxiam erroribus, etiam in Philosophis, à quibus studiose exculta est, ad Dei cognitionem attollere se non posse docuit; ac propterea necesse fuisse, ut res divinæ per Fidem susciperentur, tanquam à Deo traditæ, qui mentiri non potest. Huc refer consentaneas voces magistrorum Ecclesiæ; Ambrosii, cum ait: *Tolle argumenta, ubi Fides quæritur*; Gregorii Magni, cum ait: *Fides non habet meritum, cui humana Ratio præbet experimentum*; imprimis Augustini, cum ait: *Quid est Fides, nisi credere, quod non vides?* item: *Accepto baptismo hoc dicimus, Fidelis factus sum, credo, quod nescio.* Eximia vero & disputationi huic apprime utilia, quæ de diversis Rationis & Fidei juribus non uno loco disserit; fallacem videlicet esse Rationem, tenebricosam, incertam; si ficulneo hoc fulcro incumbat Fides, ruituram; ac propterea suis ipsam viribus auctoritate divina fretis niti oportere. *Scientia*, inquit, *non pollent fideles plurimi, quamvis polleant ipsa Fide plurimum: aliud est enim scire tantummodo, quid homo credere debeat, propter adipiscendam vitam beatam, quæ nonnisi æterna est; aliud autem scire, quemadmodum hoc ipsum & piis opituletur, & contra impios defendatur.* Clarissime vero, cum ait: *Quia caligantes hominum mentes consuetudine tenebrarum, quibus in nocte*

Cicer. de nat. Deor. lib. 3.

Philostr. vit. Apoll. l. 5. c. 14.

Thom. Summ Part. 2. 2. quæst. 2. art. 4. o.

Ambros. de sacram. l. 1. de Fide c. 5.

Gregorius Magnus Hom. 26. in Evangel.

Aug. Tract. 40. in Joh. serm 189. de tempor.

August. de Trinit. l. 14. c. 1.

August. de morib. Eccles. Cathol. cap. 2.

nocte peccatorum vitiorumque velantur, perspicuitati sanctitatique Rationis aspectum idoneum intendere nequeunt, saluberrime comparatum est, ut in lucem veritatis aciem titubantem, & veluti ramis humanitatis opacatam, inducat auctoritas. Ergo Manichæos temeritatis incessebat, & sacrilegii, quod sola se Ratione Mysteria divina & percepturos & tradituros sperabant. Uter vero potiori jure sapiens, aut amator sapientiæ dicendus sit, vel qui Ratione veritatem percipere conatur, vel qui Fide, optime dispexit Lactantius, cum hæc scriberet: *Sic humanam vitam prioribus seculis in clarissima luce versatam caligo ac tenebræ comprehenderunt: & quod huic pravitati congruens erat, postquam sublata sapientia est, tum demum sibi homines sapientum nomen vendicare cœperunt.* Item alibi caussam affert, quamobrem mandata sua Deus nullis rationibus confirmata proponere hominibus soleat; nimirum, quod imperatoria hæc brevitas rerum omnium domino conveniat: *Divina*, inquit, *tradita sunt breviter ac nude. Nec decebat aliter, ut cum Deus ad hominem loqueretur, argumentis assereret suas voces, tanquam Fides ei non haberetur; sed, ut oportuit, est locutus, quasi rerum omnium maximus judex, cujus non est argumentari, sed pronunciare verum.*

Lactant. l. 4. Institut. c. 1.

Lactant. Instit. l. 3. c. 1.

Opponuntur argumenta Adversariorum;

VI. Adversus ea duo obduci posse video: primum hoc est, jam ante demonstratum esse à me, necessario præire Fidei Rationem, & comitari Fidem ac subsequi; hoc si conceditur, frustra à me jactari, Fidem omni Rationis stipatione carere posse; alterum illud, ex eo, quod mox proposui, Rationem in dispellendis inscitiæ tenebris sponte sua elaborare, plane sequi, Rationem Fidei esse adversariam, contra ac docui. Nam si Fides natura sua obscura est, Ratio vero obscuritatis inimica, omnino Ratio Fidei adversatur.

& refelluntur.

VII. Quibus occurrere promtum est. Et jam ante sane occurri primo argumento, cum dicerem, Rationem adesse Fidei, ut præcursorem, ut stipatorem, ut pedisequum; ministerii gratia, non dignitatis; instrumentum esse Fidei, non caussam credendi. Quocirca distinguenda est generalis ista & antecedens Ratio, quæ Fidem Fideique decreta admittenda esse suadet, ab objecto formali Fidei singulorumque Fidei capitum. Suadet quippe hæc ipsa Ratio, Fidem sine Ratione admittendam, nullasque partes esse Rationis in rebus Fidei. Rem explicabimus exemplis, quæ plurimum ad rem illustrandam faciunt. Si quis edicto Regis parere detrectantem quempiam ad obsequium velit reducere, caussasque ei exponat, cur Regi parere debeat, potestatem nempe regiam à

Deo esse constitutam; Regem jure suo uti, cum quid jubet; contra fas agere, cum imperium quis detrectat; hisque admonitionibus convictus perduellis, imperata facturum se promittat; admonitor ille, neque caussa est, quamobrem mos Regi à perduelle geratur, neque objectum formale obedientiæ, sed jus Regis refractario patefactum: ita Ratio, cum animum impellit ad assentiendum primæ veritati revelanti, ipsa quidem non est objectum formale assensus, sed prima illa veritas revelans. Atque hoc interest inter Rationem illam, quæ suadet, ut admittatur Fides, & objectum formale Fidei, primam scilicet veritatem revelantem; quod Ratio dum suadet, admittendam esse Fidem, simul quoque suadeat, eam non admittendam esse propter Rationem; quippe si admittatur propter Rationem, hoc ipso interituram esse Fidem; cum prima veritas revelans Fidem admitti jubeat propter se, & sit caussa, cur & Fides, & capita Fidei, atque ipsa etiam revelatio admittatur. Postquam autem Ratio, gratiæ divinæ impulsu atque ductu, omnes à mente removit contradicendi caussas & impedimenta, quæ Fidei aditum obstruebant, & admissa Fides est; ipsa deinceps non desiderat opem Rationis, legemque dicere & decreta ad credendum sine Ratione potest proponere. Quemadmodum cum pro patriæ salute Dictatori creato à Consule Respublica Romana se permittebat, Ratione ducebatur, ut omnem suam potestatem huic uni traderet, qua ille deinceps pro arbitrio etiam nulla ratione reddita in se uteretur: ita per Rationem homo judicat, submittendum esse Fidei animum, & decretis ejus, quæcunque ad credendum etiam sine Ratione proposita sint, assentiendum. Quanquam hoc intercedit discriminis, quod potestas Dictatoris Reipublicæ propria est, nec eam, nisi fiduciariam habet Dictator, eaque ad tempus utitur; cum Dictatrix Fides jus suum non à Ratione habeat, sed a Deo.

Ad alterum argumentum, quod adversum me cuditur, ex conatu illo Rationis ad vincendam obscuritatem, quæ propria est Fidei, unde sequi videtur Rationem Fidei adversari, sic habeto; Rationis aliquod esse lumen, ut dixi, sed tenue & malignum; ad id lumen res non perspicue videri, neque perfecte, sed obscure & confuse; ut ergo in aliis, ita in se cognoscenda, facile falli Rationem, plusque sibi arrogare, quam debeat, seque veritatis capacem existimare, & Fidei res arbitrio suo permittere; verum vitia hæc esse Rationis depravatæ & perversæ; quæ si tenuitatis suæ memor intra mensuram suam se contineat, mox intelliget, nihil se clare pervidere posse, nihil firme percipere, nedum obscuritati mysteriorum Fidei lumen inferre.

 CAPUT VI.

CAPUT VI.

Concordiæ Fidem inter & Rationem constitutæ conditiones feruntur, cum Fidei suffragatur Ratio.

I. *Ratio Fidei suffragari potest multis modis, quorum divisio instituitur.* II. *Argumenta omnia sive probationes ad parandam Fidem à Deo propositæ, eodem loco habendæ sunt, ac decreta ipsa Fidei.* III. *Conclusiones, quas ex capitibus Fidei per claram & proximam consequentiam, nec ulli exceptioni obnoxiam, educit Ratio, ipsæ quoque pertinent ad Fidem: non item, quas per multiplicem & obscuram consequentiam.* IV. *Quid tribuendum sit humanæ Rationi, cum Fides ad sui defensionem ejus auxilium admittit.* V. *Tunc neque suscipienda est Fides, neque retinenda propter Rationem.*

Ratio Fidei suffragari potest multis modis, quorum divisio instituitur.

PROTINUS exequendæ sunt conditiones concordiæ Fidem inter & Rationem constitutæ, cum hæc illi suffragatur; quod sæpe contingere fuse à me probatum est. Verum magna hic est adhibenda cautio: nam Ratio multis modis potest esse succenturiata Fidei; vel enim auctore Deo fit illud, vel auctoribus hominibus. Prioris generis sunt, quæcunque in Libris sacris ad confirmanda Fidei decreta proponuntur: item vaticinia Prophetarum & miracula, à Patriarchis, Prophetis, Christo Domino, & Apostolis, aliisque viris sanctis, ad Fidem sanciendam edita. At ratiocinationes ab hominibus Fidei caussa propositæ bifariam dividuntur: nam aliæ proveniunt ex ipsis Fidei capitibus; aliæ ad Fidem muniendam & roborandam excogitantur. Rursum non simplex est earum genus, quæ ex Fidei dogmatis oriuntur: vel enim ex his per claram & proximam consequentiam, nec ulli exceptioni obnoxiam, colligitur quippiam, ut si ex eo, quod Christus humanam naturam assumserit, concludam, eum esse animal rationale; vel per subobscuram minusque certam consequentiam excipiuntur, cujusmodi illæ sunt, quæ inter Theologos tuta fide disceptantur. Quæ vero argumenta in defensionem Fidei excogitat humana Ratio, eorum pervulgata notio est, iisque continentur controversiæ ac disceptationes rerum Fidei adversus Hæreticos vel impios, quæ hac ætate à viris

ris piis & eruditis cum maxime celebrantur. Hæ omnes sigillatim ad Fidei libram revocandæ sunt, & quid apud eam valeant singulæ, quid ad eam pertineant, expendendum, ut nobis hac quoque parte constet conciliatæ Fidem inter & Rationem concordia.

II. Ac primum argumenta omnia, quæcunque ad parandam Fidem manifesto à Deo profecta sunt, utpote insignita notis auctoritatis divinæ, eodem loco ac decreta ipsa Fidei habenda sunt. Exemplum dabimus ex Luca. Cum Christus Discipulis redivivus apparuit, neque ii satis certo credebant, hunc ipsum esse, qui nudiusquartus in cruce obierat, ad Fidem faciendam contrectandum his se obtulit, manusque ac pedes clavorum vestigia gerentes ostendit; & ne quis superesset dubitandi locus, cibum quoque coram eis cepit. Atqui non minus credendum est, Christum Jesum, ut se à morte ad vitam rediisse probaret, vestigia clavorum pedibus ac manibus impressa illis monstrasse, cumque illis una cibum sumsisse; quam credendum est, Christum cruce esse affectum, & post mortem revixisse: tamque argumenta hæc sive probationes, sive ratiocinationes, ad sancienda dogmata illa Fidei à Christo adhibita pertinent ad Fidem, quam dogmata ipsa: licet gravius sit dogmatum momentum, majorque dignitas, quam argumentorum, quæ horum caussa sunt proposita. Rursum cum ad convincendos penitus Discipulos subjecit Christus: *Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* Et deinde: *Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die:* hæc, inquam, cum subjecit Christus, alterum illud argumentum, quod ex vaticiniis Prophetarum petit, ut probet se esse Christum, pars quoque Fidei est; tamque rebellat adversus Fidem, licet in re minoris momenti, qui Christum negat, esse à Prophetis prænuntiatum, quam qui negat, Jesum esse Christum. Dum esset in vivis Jesus, Judæos incredulos factorum suorum admirabilitate coarguebat, cum diceret: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; sin autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre:* perinde postulat Fides, ut credamus, Jesum mirabilia hæc facinora patrasse, quibus approbabat, se eum esse, quem dicebat, Dei nempe filium, & Messiam à Patre missum; atque ut Messiam ipsum fuisse credamus, licet dignitate discrepent dogmata, & dogmatum probationes. Quod enim de Lege scripsit Jacobus, idem de Fide dicere licet: *Qui-*

Argumenta omnia sive probationes ad parandam Fidem à Deo proposita, eodem loco habendæ sunt, ac decreta ipsa Fidei.

Luc. 24, 36. & seq.
Actor. 10, 40. 41.
Luc. 24, 44. & seq.
Joh. 10, 37. 38.

Jac. 2, 10. *Quicunque totam* Fidem *servaverit*, *offendat autem in uno*; *factus est omnium reus*. Quoniam autem ex præcepto Fidei credere debemus, Libros, qui sacri appellantur, esse Verbum Dei, fas non est dubitare, quin argumenta omnia ad sanciendam Fidem in iis proposita, à Deo itidem, ut reliqua Fidei dogmata, profecta sint.

Conclusiones, quas ex capitibus Fidei per claram & proximam consequentiam nec ulli exceptioni obnoxiam, educit Ratio, ipse quoque pertinent ad Fidem: non item, quas per multiplicem & obscuram consequentiam.

III. Conclusiones vero, quas humana Ratio per claram & proximam consequentiam educit ex capitibus Fidei, qualis illa est, quam proposui: *Christus assumsit humanam naturam*; *Christus* igitur *est animal rationale*: hujusmodi, inquam, conclusiones partem quoque esse Fidei, perspicuum est. Nec minus enim certo credendum est, Christum esse animal rationale, quam humanam naturam assumsisse. Verum hic diligenti animadversione opus est; nam in quasdam conclusiones, etsi per claram & proximam consequentiam eductas ex capitibus Fidei jus suum profert Fides, easque eximit ex ditione Rationis. Ut si dicam, *Christus est animal rationale*: ergo *particeps est omnium, quæ conveniunt naturæ animalium*: convenit naturæ animalium, nasci ex maris & fœminæ conjunctione; natus igitur est Christus ex maris & fœminæ conjunctione: hæc, inquam, si dicam; clarum quantumvis & breve hoc consectarium, falsum tamen est. Itaque conclusionibus hujusmodi adhibenda hæc regula est, ne ulli sint exceptioni obnoxiæ. Nam proposita argumentatio infringetur hac exceptione, Christum divina potentia exemtum esse è communi animantium lege, nascendi ex maris & fœminæ conjunctione. Dices, in proxima & clara consequentia fallere quoque posse Rationem, utpote lubricam & errori obnoxiam; ac proinde errori quoque obnoxium esse, quidquid per eam ex capite Fidei educitur, quodque ad Fidem pertinere dixi. At quamvis fallacem esse & lubricam Rationem verum sit, idque ultro agnoscant & Patres Ecclesiæ, & Philosophi, ut sæpe dixi; verum tamen quoque est, & à me sæpius iteratum, lumen sibi suum habere Rationem. Luminis autem hujus diversi sunt gradus; & ut homines quidam Ratione præstant aliis, ita idem homo Rationem suam varie adhibet, & res aliquas clarius aliis percipit, vel pro modo rerum, vel pro Rationis usu. Itaque summus est quidam & perfectus Rationis gradus, cum res propositas assequitur tanta firmitudine & claritate, quantam fert humana natura & captus Rationis. Quæ Rationis firmitudo, vel, si fas est ita loqui, certitudo, etsi inferior est certitudine Fidei, atque ad Fidei robur spectata imperfecta est; exacta tamen ad naturam humanam, captumque Rationis, firmissima habenda est & perfecta; nec si relu-

reluctari debet omnino, ut dixi, vir prudens, neque solet in totius vitæ usu; imo ex notionibus etiam minus certis opes suas omnes, vitamque adeo ipsam sæpe pendere vult. Requiritur autem summa hæc Rationis firmitudo & perspicuitas, in proxima illa & clara consequentia, quæ educta ex capite Fidei ad Fidem ipsam pertinet. Præterea debilitatem Rationis sustentat Fides, & supplet, si quid desit vi consequentiæ. Nam quamvis per consequentiam posterius caput Fidei ex priore educat Ratio, non tamen habet à vi hujus consequentiæ, ut sit caput Fidei, cum vis illa ad vim Fidei adventitia sit & extranea, &, ut scholæ loquuntur, se habeat per accidens; sed ab auctoritate primæ veritatis, à qua itidem revelatur, ut prius Fidei caput. Hinc plurimi præcipuæ auctoritatis Theologi decernunt, *habitum Fidei non esse discursivum, sed animum unico actu ferri in objectum materiale propter formale: eodemque actu nos credere Deo & Deum.* Ergo in argumentatione proposita, *Christus est homo*; ergo *est animal rationale*, Fidei quoque caput est, Christum animal fuisse, vixisse, sensisse, per varios ætatis gradus adolevisse, esuriisse, sitiisse, dormiisse, obiisse: item rationalem fuisse, Ratione usum esse, argumentando, Ratiocinando, conclusiones ex rebus notis educendo. Cum autem à Fidei capitibus longius abscedit Ratio, & per multiplicem ac obscuram consequentiam sese explicat argumentatio, uti fit inplerisque disputationibus Theologorum; ea est Rationis fallacia, & propter angustiam humanæ mentis tanta in lapsionem proclivitas, ut erroris periculum omni diligentia cavendum sit. Qui si fuerit admissus, tum has argumentationes & conclusiones ad tribunal suum revocabit Fides, & quas sibi deprehenderit esse adversarias, supremo judicio damnabit. Sin vacabunt errore, nullum in eas jus sibi vindicabit Fides, & utrimque poterunt salva Fidei integritate disceptari. Quod si judicium suum interposuerit Ecclesia, tum vero ex Rationis arbitrio in ditionem Fidei transferentur.

Quid tribuendum sit humanæ Rationi, cum Fides ad sui defensionem

IV. Nunc quid tribuere debeamus humanæ Rationi, cum in Fidei defensionem argumenta subministrat, videndum est. Primum igitur; etiamsi Rationis ope facile carere potest Fides, suisque ipsa se viribus satis tutatur; hanc tamen opem non modo non respuit, quod supra dixi, sed ejus etiam consensum non exiguo sibi præsidio & decori esse ducit. Postquam enim Fidei obices removit Ratio, & ostendit, nihil esse in rebus ad credendum propositis, quod credibile non

ejus auxilium admittit. non sit; si eam præterea suo prosequatur suffragio, tum ejus certe severitatem valde mitigat accommodata ad mentis nostræ captum Rationis facilitas, ut velut mellis cujusdam suavitate inducti homines ad salutarem Fidei amaritiem perpotandam illiciantur, & Fides intentantes sibi vim Rationis adversarios ejusdem Rationis vi repellit. Nam cum, exempli gratia, *credere oporteat accedentem ad Deum, quia est*; si Ratione
Ebr. 11, 6. convictus animus idem sibi jam ante persuaserit, tum erit certe & ad id credendum promtior, & ad retinendam Fidem hanc, & ad refutandas leves adversariorum ratiunculas instructior.

Tunc neque suscipienda est Fides, neque retinenda propter Rationem. V. Verum quantumvis validum sit hoc Fidei præstitum à Ratione auxilium, vel ad suscipiendam, vel ad defendendam Fidem; fixum tamen id ratumque esto, neque admittendam neque retinendam esse Fidem propter Rationem, sed propter Deum, quatenus prima veritas revelans est; suamque dignitatem ac titulos amissuram esse Fidem, si Ratione nitatur. Quamobrem Dæmones per Fidem suam à perspicua cognitione ortam, qua etiam inviti coguntur ad credendum, cum Dei gratiæ donum non sit, haudquaquam Deo placere possunt. Esto adjutrix, ut voles, vel etiam defenstrix Fidei Ratio; auctor non sit: ancilla sit, administra sit; domina non sit: sit instrumentum Fidei; non caussa credendi: præstet motivum credibilitatis; non objectum formale Fidei: suadeat suscipi Fidem; non jubeat: præcedat Fidem; non introducat: incedentem comitetur; non nutantem sustineat: præeuntem sequatur; non regat: vela faciat, rudentes torqueat, stet vel in prora, vel in puppi; clavum non teneat. Ut si Regina magno primariarum fœminarum comitatu septa incedat, utitur quidem nobili hac stipatione ad decus & ornamentum, ad ministerium etiam atque famulatum: at non inde habet, ut Regina sit, eoque cœtu abscedente nihilominus Regina est. Inde adeo, cum decretum aliquod Fidei sibi à Deo revelatum ac traditum proponit, sancit, & statuit Ecclesia, ad idque illustrandum aut firmandum expositiones, disceptationes, ratiocinationes adjungit & argumenta, cujusmodi plurima extant in libris Conciliorum; non inest in explicationibus illis, disputationibus & argumentis character Fidei, non auctoritas, eaque vel repudiare licet, vel admittere: quippe à Deo sunt decreta ipsa, reliqua ab hominibus; ac verba etiam ipsa, quibus decreta concepta sunt; nec humana ope viget ac valet Fides, cujus vis est divina, & origo cœlestis. Hinc quoque fit, ut plurima admittat Fides, de quorum modo ac ratione nihil decernit. Christum, puta, in mari inambulasse docet: an vero idcirco in profun-

dum

dum mersus non est, quod mare solidius factum sit, aut corpus levius; an quod vis aliqua incedentem sustentarit; ad hæc non attendit Fides, & unicuique judicium suum de iis opinionemque suam permittit. Atque hæc jam satis Scriptorum sacrorum testimoniis & argumentis comprobavimus, quæ nihil attinet, inani hic diligentia iterare.

CAPUT VII.

Fides se non interponit rebus Rationis, nihil ad se pertinentibus.

I. *Rationem suum sibi peculium habere patitur Fides, nec in id quidquam sibi juris postulat.* II. *Perverse agunt, qui quæstiones nihil ad Fidem pertinentes referunt in censum Fidei:* III. *& qui in exquirendis rerum naturalium caussis ad Dei potentiam confugiunt.* IV. *Refellitur nefaria & stolida Spinosæ opinio, de regno Fidei, & de regno Rationis.*

QUAMVIS autem Rationis usum à se non rejiciat Fides, ab eaque ornari, sepiri ac defendi etiam patiatur; nihilominus tamen infra dignitatem suam esse putat, interponere se rebus Rationis nihil ad se pertinentibus; etsi plerasque, ut jam dixi, certæ fecit possessionis, quæ incertæ erant, propriasque dicavit. Cumque Rationem habeat in sua potestate, permittit ei tanquam servæ suum sibi habere peculium separatum à rebus dominicis, neque quicquam in his sibi postulat esse juris. Censentur autem in hoc peculio disciplinæ omnes, quas industria sua invenit humana Ratio, imprimisque Philosophia: in qua tamen quoniam disputantur nonnulla, quæ spectant ad Fidem, velut existentia Dei, animæ & corporis distinctio, humani arbitrii libertas, aliaque hujusmodi, in his disquisitiones suas & argumentationes ad Fidei dictata accommodare debet Ratio, uti superius à me dictum est, vel omnino silere. Nam cum veritas sit una & simplex, eamque penes Fidem esse, pro constanti regula sit habendum; quotiescunque à Fide discrepabit Ratio, à veritate quoque tum discrepare necesse est. De cæteris, quæ peculii sui propria sunt, ita statuet Ratio, ut volet, quoad nihil sibi eximet Fides, suique juris faciet. Quemadmodum enim jure Ro-

Rationem suum sibi peculium habere patitur Fides, nec in id quicquam sibi juris postulat.

Romano servus peculii, quod sibi lucrifecerat, seorsum quidem à domino rationem habebat, sic tamen, ut totum adimere, vel augere, vel minuere dominus posset; ita, si quæstionem quampiam, quam utrimque disputare Philosophis hactenus licitum fuerit, in dominium Fidei traducat Ecclesia, de ejus Possessione Ratio decedat patienter; Quemadmodum jam supra monui.

Perverse agunt, qui quæstiones nihil ad Fidem pertinentes referunt in censum Fidei:

Job. 37, 18. Gen. 1, 7.

II. Hinc sequitur, perverse eos agere, qui quæstiones nihil ad Fidem pertinentes referunt in censum Fidei, quique controversias mere Philosophicas Scripturæ sacræ auctoritate dirimere student. Velut cum impietatis arcessunt eos, qui cœlum negant esse solidis orbibus coagmentatum, aquas cœlo incumbere, quod in libro Jobi orbes cœlestes *solidissimi, quasi ære fusi* dicantur; quod scripserit Moses, *fecisse Deum firmamentum, & divisisse aquas, quæ erant sub firmamento, ab his, quæ erant super firmamentum.* Præposteri homines, qui Spiritum sanctum Philosophiæ magistrum faciunt; qui Verbum Divinum, quod regula est Fidei atque morum, convertunt in alienos & profanos usus, quibus neque Deo fideliores homines, neque meliores fieri possunt; qui Fidei circumpositos à Deo terminos revellere audent, ejusque imperium pro arbitrio definire. Hoc si licet, jam nova in Religione conditur Religio; jam munia ipsa vitæ, jam officia, quæ media & indifferentia sunt, fient pars Fidei. Scirent illi, Faustum Manichæum, cum Philosophiæ & Astronomiæ peritum se fingens vanitatis & inscitiæ convictus teneretur, seq; hæc à Spiritu sancto dictante accepisse jactaret, & ad Fidem revocaret, quæ ab ejus censu penitus semota sunt, egregie hoc nomine exagitatum esse ab Augustino; qui subjicit, postmodum facile se pati, Christianum aliquem rerum hujusmodi ignarum esse, in iisque errare, neque quicquam id illi obesse, modo de Deo recte digneque sentiat; at obesse plurimum, si has quæstiones Philosophicas pertinere arbitretur ad Fidem, & ad doctrinam pietatis, proptereaque eas pertinacius defendat, etiamsi sit harum imperitus. Idem alibi, Christianos, ait: de rebus naturalibus ex librorum sacrorum effatis statuentes, Fidem Religionemque suam exponere derisui impiorum; qui, cum videant, res manifesto falsas libris illis approbari, ipsa Fidei capita, quæ iisdem nituntur libris, falsa itidem esse credituri sint, omnemque iis auctoritatem atque Fidem detracturi. Doctrinam eandem proponit & confirmat Thomas in Opusculis. Tum vero solummodo Fides Religionis & pietatis splendida nomina tractationi naturalium rerum interponit, cum ab improvidis hominibus, vel pertinaci-

August. Confess. lib. 5. cap. 4

August. de Genes. ad liter. libr. 1. cap. 19.

Opusc. 9.

nacibus, aut temerariis ea proponuntur, unde Fidei integritas labefactari possit. Tunc enim induere licet arma illa cœlestia de cœlo lapsa, *scutum Fidei, galeam salutis, & gladium spiritus, quod est verbum Dei*, iisque fortiter adversus impietatem præliari, & *omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Eph. 6, 16, 17.

III. Perverse quoque & inordinate agunt, quid in rerum naturalium caussis exquirendis ad Dei potentiam, velut ad anchoram sacram, confugiunt, & miracula confingunt illic, ubi ab usitato cursu non discedit natura, suumque tenorem constanter servat; atque hoc integumentum inscitiæ suæ obducunt. Nam quis nescit (impius modo ne sit) universalem rerum caussam esse Deum? An vero satisfacit quæstioni, qui rogatus de singularibus & peculiaribus caussis, respondet de caussa universali? Si hoc philosophari est, quid interest Philosophum inter & idiotam? Quæram à Geographo, ubi sita fuerit Troja? isque respondeat, sitam esse in terra; vel ridebimus, vel rideri nos putabimus: dicat, in Asia, parum acutum censebimus: dicat, in Troade, ne satis quidem habebimus: dicat, ad Hellespontum, sub monte Ida, inter amnes Xanthum & Simoenta; tum vere Geographum existimabimus. Caussas eclipseon cum ignorabant rudes homines priscis temporibus, quotiescunque eæ contingebant, miracula hæc esse pro certo habebant, magnasque calamitates sibi portendi: postquam proxima & peculiaris caussa cognita est, desierunt homines falsa comminisci & insanire. Cometarum caussæ, quoniam nondum satis compertæ sunt, inter ostenta & prodigialia signa ponuntur vulgo, vixque superstitiosos homines exquisitis rationibus dimoveas, quin per eos Regum interitus, aut imminentes clades, orbi prænuntiari putent. Et tamen extiterunt hac ætate viri, non Philosophi modo, sed Philosophiæ etiam emendatores, qui, postquam res à Deo præter naturæ ordinem in animis hominum ad eorum salutem fieri solitas, quæ vulgo spirituales appellantur, à naturalibus caussis arcessere ausi sunt; caussas contra mere naturales retulerunt ad Deum; modum nempe atque rationem, qua per sensuum nuntium notitia rerum extrinsecus objectarum animo accipitur. Ita Philosophos agunt, cum Theologis opus est: Theologos, cum Philosophis; & disciplinarum toto cœlo discrepantium confundunt fines, ac profanis sacra miscent.

& qui in exquirendis rerum naturalium caussis ad Dei potentiam confugiunt.

IV. Vide jam, quam nefarie, quamque stolide scripserit Spinosa in horribili illo & sacro Tractatu Theologico-Politico, quem impietatis, inscitiæ & vecordiæ plenum jure appelles, *neque Theologiam*, hoc est Fidem, *Rationi*, *neque Rationem Theologiæ ancillari*; falli, tamqui Scri-

Refellitur nefaria & stolida Spinosæ opinio, de regno Fi-

 pturam

dei & de regno Rationis. Tract. Theologico Pol. cap. 14. & 15.

pturam Rationi, quam qui Rationem Scripturæ accommodant; utrosque utramque corrumpere; suum esse utriusque regnum, suum jus, neutrum neutri obnoxium; seque hoc opere id sibi præcipue docendum proposuisse, longe errare eos, qui Rationem donum Dei, cœlestem lucem, custodem ac sequestram veritatis, submitti velint mortuis Scripturæ sacræ literis, quæ humana facile possunt malitia depravari; qui sine scelere violari posse putent dignitatem mentis, quæ *Verbi Dei syngraphum est*, cæcam eam & corruptam appellando; & contra crimini ducant idem de *litera & Verbi Dei idolo* sentire: atque id *meram esse stultitiam*. Quæ sane sunt hujusmodi, ut non disputationibus, sed vinculis ac virgis fuerint opprimenda. Multo vero etiam magis, quod subjungit, *Rationis regnum, veritatem esse & sapientiam: Theologiæ, pietatem & obedientiam: Philosophiæ scopum nihil esse, præter veritatem; Fidei, nihil præter obedientiam: Inter Fidei dogmata, plurima esse, quæ nec umbram veritatis habeant.* Si quis igitur ex fabulari Græcorum Theologia & cultu idolorum, vel ex Alcorani doctrina, ad parendum Deo adduci se sentiet, hæc sequi debebit. Quibus, quid addere possit impietas, nihil habet. Porro ex nefario hoc principio nefaria multa nasci oportuit; cujusmodi est tradita hæc ab illo Fidei definitio, *de Deo talia sentire, quibus ignoratis tollitur erga Deum obedientia, & hac obedientia posita, necessario ponuntur.* Hinc colligitur & illud, quod proposuit, *ignorari posse, quid credendum sit*; quippe *Scripturam, non ignorantiam, sed solum contumaciam damnare.* At quomodo parebimus Deo, si, quid sit Deus, quid jubeat, quorum hominum opera jussa sua promulgaverit, quibus sint tradita libris, in quo obedientia posita sit, nesciamus. Colligit hinc quoque, *nos neminem judicare posse fidelem aut infidelem esse, nisi ex operibus: nempe si opera bona sunt, quamvis dogmatibus ab aliis fidelibus dissentiat, fidelem tamen esse; & contra, si mala sunt, quamvis verbis conveniat, infidelem tamen esse.* Ergo fidelis fuit Scipio ille Nasica, qui vir optimus à Senatu judicatus est; fidelis Scipio ille Frugi; fidelis Metellus ille Pius. Sed hæc
Gal. 2, 16. decreto suo damnat Paulus: *Non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per Fidem Jesu Christi.* Hinc denique concludit Spinosa, *ad Fidem Catholicam nulla dogmata pertinere, de quibus inter hostes possit dari controversia.* Atqui hæc ipsa dogmata de Fide Fideique natura, quæ defendis & ego oppugno, non in controversiam solum vocabuntur ab omnibus piis honestisque viris, sed plane rejicientur, te contra pertendente & reclamante: igitur non pertinent ad Fidem. Quæ omnia plusne sceleris habeant,

habeant, an insaniæ & stoliditatis, existima; quamque proximus sit atq; suppar stupori Spinosæ eorum stupor, qui pecudem hanc sequi, & hominem mirari se profitentur, non solum Scripturæ sacræ, omnisque Theologiæ ac sinceræ Philosophiæ, meliorumque literarum plane rudem, sed permediocrem etiam ingenio, & ad ratiocinandum, caussasque & consequentias rerum videndas satis obtusum; quique Spinosistas appellari se patiuntur.

CAPUT VIII.

Res ad Religionem Christianam pertinentes cognoscuntur, vel per Rationem solam, vel per Rationem atque Fidem, vel per solam Fidem: & de iis sigillatim agitur.

I. *Res ad Religionem Christianam pertinentes cognoscuntur, vel per Rationem, vel per Rationem atque Fidem, vel per Fidem.* II. *De rebus ad Religionem Christianam pertinentibus, quæ cognoscuntur per solam Rationem;* III. *& de iis, quæ cognoscuntur per Fidem & Rationem.* IV. *Uter firmior sit assensus Fidei, an Rationis.* V. *De iis demum, quæ per solam Fidem cognoscuntur.*

CONSTITUTA Fidem inter & Rationem pace, & latis pacis conditionibus, superest, ut certis terminis circumscribatur ditio utriusque. Nam cum triplex sit rerum percipiendarum instrumentum, Sensus, Ratio atque Fides; priora duo, quantum ad hanc disputationem spectat, unico Rationis vocabulo comprehendimus. Quippe & sensuum usus est in rebus Fidei: vidit enim Thomas, & credidit: verum antequam crederet, quod viderat, interposuit se Ratio, & credibile id esse, quod videbatur, atque etiam credi debere, judicavit. Merito igitur Rationis nomine sensus quoque hic significamus. Res autem, quæ pertinent ad Religionem Christianam, vel cognoscuntur per solam Rationem, vel per Rationem atque Fidem, vel per Fidem solam. Triplex hæc rerum classis seorsum spectanda est. Quod antequam facio, monitum te velim, neutiquam mihi esse propositum, singulas colligere, & accuratam earum enumerationem instituere; quod nec postulas à me, neque, si velim, im-

Res ad Religionem Christianam pertinentes cognoscuntur, vel per Rationem solam, vel per Rationem atque Fidem, vel per solam Fidem.

immenſitas rei patietur. Subjiciam tamen tibi ob oculos eximia quædam, unde de reliquis ſine negotio poſſit exiſtimari.

De rebus ad Religionem Chriſtianam pertinentibus, quæ cognoſcuntur per ſolam Rationem.

II. Rerum ad Religionem Chriſtianam pertinentium, quæ per ſolam Rationem cognoſcuntur, nonnullas delibavi jam ſupra. Earum multiplex eſt genus, ſed unica hac definitione comprehendi poſſunt univerſæ: Quæcunque ad illuſtrandam, confirmandam, propagandam, defendendam Fidem excogitantur & proponuntur ab hominibus, & ſine ullo Fidei detrimento vel aſſeverari poſſunt vel negari. Hujus generis ſunt modi explicandarum rerum plurimarum Fidei, quas credere ſatis eſt; de modo, quo ſunt, quove fiunt, pro voluntate arbitrari licet. Dixi, plurimarum: nam quædam ſunt, in quibus modus rei ad Fidem pertinentis pertinet ipſe quoque ad Fidem. Exemplum dabimus utriusque. Chriſtum propria virtute aſcendiſſe in cœlum, dogma eſt Fidei. Quomodo id factum ſit, an corpori detracta gravitate, an Chriſti vi ſuſtentante corpus & ſurſum tollente, exiſtimet unusquiſque, ut volet. In ſacroſancto Euchariſtiæ ſacramento per myſtica verba panem & vinum mutari in corpus & ſanguinem Chriſti, ſpecies tantum panis & vini ſupereſſe, Fides docet. De rei verò modo, quo mirifica illa mutatio fit, quid ſint illæ ſpecies, an accidentia juxta Peripateticam doctrinam, ultro citroque diſputare Rationi conceſſum eſt. Quod vel ex Durandi ſententia, & perpetuis Thomiſtarum & Scotiſtarum velitationibus abunde liquet. At Chriſti conceptio, & modus conceptionis æque pertinent ad Fidem: nec enim ſolum in beatæ Mariæ utero conceptum eſſe, credendum eſt, ſed etiam ſine virili ſatu, virtute Spiritus Sancti, ex materno ſanguine, illæſa virginitate, anima etiam in ipſo conceptu corpori adjuncta. Mariam peperiſſe Chriſtum Jeſum, Fidei dogma eſt: ſed & clauſis uteri foribus, & inviolato virginitatis ſigillo prodiiſſe infantem, Concilii Epheſini decretum, & perpetuus Eccleſiæ conſenſus credere nos jubent. Præter hæc, ſupra quoque monui, decreta quidem Conciliorum venire in cenſum Fidei, utpote revelata à Deo, & Eccleſiæ tradita, & Spiritu Sancto dictante edita; minime vero argumenta, diſputationes, expoſitiones decretis additas, utpote à Ratione ſola profectas. Quædam in univerſum ad credendum proponit Fides; de ſingularibus nihil ſtatuit. Velut de Sanctorum reliquiis ita Fide generatim ſancitum eſt, honorem ipſis eſſe habendum: at quæcunque pro reliquiis habentur, circumferuntur, & piorum venerationi proponuntur, vere Sanctorum eſſe reliquias Fides non definit: etſi, quotieſcunque res incerta eſt, poſtulat ratio pietatis,

ut

ut in exhibendo iis cultu liberaliores simus, in hanc potius peccantes partem, tribuendo indebitum, quam debitum denegando: quæ pars quoque & ipsa diligenter vitanda est, & Episcoporum dijudicationi permittenda. Similiter, quamvis Traditiones generatim admittere se Catholica profitetur Ecclesia, non singularum tamen suscipit patrocinium, sed earum tantum, quæ cum pertineant ad integritatem Fidei atque morum, certas quasdam præ se ferunt notas, per quas ab Apostolis profectæ cognoscuntur. Historiæ Ecclesiasticæ multo maxima pars extra Fidei imperium est; quædam tantum Fidei ditione continentur. Colligi possunt consimilia non pauca; sed ex his cætera intelliguntur; itaque plura non adjiciam.

III. Deinceps, ut erat propositum, agatur de rebus, quas per Rationem atque Fidem cognoscimus. Bifariam illæ dividi possunt: aliæ enim sunt, quarum duplex esse potest notitia, & per Fidem sine Ratione, & per Rationem sine Fide; aliæ, quarum est notitia simplex, sed duplici instrumento quæsita, Fide simul & Ratione. Res prioris generis, etsi perlate patent, continentur tamen omnes definitione hac unica; Quæcunque ad credendum proposita sunt à Deo, in quibus humana Ratio Fidei suffragatur. Hujusmodi est existentia Dei, quam & Fide cognoscimus, *credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est*; & quam Philosophi, tum Christiani, tum Ethnici, optimis demonstrarunt argumentis, quorum pleni sunt libri. Ac in hac quæstione quid posset Ratio, gravissimis verbis Romanos docuit Paulus: *Revelatur*, inquit, *ira Dei de cœlo super omnem impietatem & injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim illius à creatura mundi, per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, ita ut sint inexcusabiles.* Clarissimum quoque similis sententiæ testimonium hoc extat in libro Sapientiæ: *Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei: & de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est, neque operibus attendentes agnoverunt, quis esset artifex: sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut Solem & Lunam, rectores orbis terrarum, Deos putaverunt. Quorum si specie delectati, Deos putaverunt, sciant, quanto his dominator eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit. Aut si virtutem & opera eorum mirati sunt, intelligant ab illis, quoniam, qui hæc fecit, fortior est illis. A magnitudi-*

ne

& de iis quæ cognoscuntur per Fidem & Rationem.

Ebr. 11, 6.

Rom. 1, 18. & seq.

Sap. 13, 1. & seq.

ne enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri. Et mox: *Iterum autem nec his debet ignosci: si enim tantum potuerunt scire, ut possent æstimare seculum, quomodo hujus dominum non facilius invenerunt?* Sed nos ea jam supra attigimus. Nec existentia solum Dei, sed & simplicitas, & perfectio, & bonitas, & æquitas, & infinitas, & immutabilitas, & æternitas, & unitas, & rerum omnium scientia, & providentia, & immensa potentia, & beatitudo, quæ per Fidem cognoscuntur, itidem per Rationem cognosci possunt. Creationem quoque & administrationem mundi, & procurationem rerum humanarum, pertinere ad Deum, persuadet non solum Fides, juxta illud Apostoli, sæpe jam à me laudatum, *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, & inquirentibus se remunerator sit:* sed idem persuadet quoque Ratio. Persuadet & animum distinctum esse à corpore, nec interire: quod quisquis per Rationem probari posse negaverit, damnatum se sciat à quinta Lateranensi Synodo. Scire quoque per Rationem aliquatenus, & conjecturis assequi possumus, etiamsi Fidei non accederet auctoritas, depravatam esse naturam humanam, & pronam in vitium, & in nobis inesse fomitem peccati, & quamvis meliora videamus & probemus, deterioribus tamen adhærescere, & arbitrii tamen libertatem retinere, & necessariam esse divinæ gratiæ opem. Mitto plurima hujusmodi, quæ per se unusquisque facile deprehendet. Venio ad Scripturam sacram, quam ut Ecclesia proponente & declarante per Fidem credimus, auctorem habere Spiritum sanctum, & Dei Verbum esse; ita per Rationem, aspirante cælesti aura, intelligimus, divinum esse opus, neque tale quidquam humana industria confingi potuisse. Id nos fuse probavimus in Demonstratione nostra Evangelica, hoc præcipue argumento, quod plurima in ea extent prophetica vaticinia; omnis autem prophetica facultas à Deo sit. Quo argumento in pari caussa usus est Origenes adversus Celsum, & Augustinus sæpe, & alii Patres plerique. Sed & immensa præterea doctrinæ ubertas, qua mundi ortus, rerum principia, arcana naturæ, accurata orbis & humani generis historia, lex præterea pietatis & observantiæ in Deum, lectissimis præceptionibus tradita, morum emendatio, vitiorum interdictio, commendatio virtutis, ac reliquæ operis hujus dotes, ab aliis sæpissime quidem, sed nunquam satis celebratæ; cœlestem spirant afflatum, nec quicquam mortale sapiunt. Quod & à priscis disciplinarum magistris, solius Rationis ductum sequentibus, agnitum est: ex quorum suffragiis non leve etiam accedit in-

Ebr. 11, 6.

Later. Synod. 5. sess. 8.

incomparabili huic operi momentum. Tantum igitur abest, ut ullam habeat scriptionem profana eruditio, quam huic nostræ possit opponere, ut ex ea contra hauserit Theologiam fere suam Philosophiamque omnem, atque is prope unicus doctrinæ omnis fons esse videatur. Quamobrem singularis illa laus est Scripturæ sacræ, quod divinitas ejus & dignitas cognoscitur per Fidem sine Scriptura; & per Rationem ex ipsa Scriptura, ac consentiente ætatum omnium sequentium testimonio. Nam quod nuper Antonio Arnaldo, erudito Theologo, asseveranti Scripturæ sacræ divinitatem ex sola Scriptura probari non posse, responsum est ab auctore libri in Hollandia editi, qui *Ingenium Arnaldi* inscriptus est, me in demonstratione mea Evangelica contrarium ostendisse; pace ipsius dixerim, mentem meam satis non perspexit. Quod enim propheticæ vaticinationes Libris sacris contineantur, & omnis propheticæ facultatis auctor sit Deus, hinc recte collegisse me puto, Libros sacros divinitus esse inspiratos. At prius quam ostenderem, propheticas vaticinationes Libris sacris contineri, probatum oportuit, uti factum à me est, Libros sacros iis temporibus esse scriptos, quibus feruntur esse scripti: nam si quis scriptos esse contendat post rerum prædictarum eventum, quod de Danielis libro dicere ausus est Porphyrius, minime quidem Prophetiæ illæ erunt, quæ in iis extant, sed ludificationes & figmenta. Libros autem sacros iis temporibus esse scriptos, quibus scripti esse feruntur, ex his ipsis Libris haudquaquam probari potest: ex sequentis vero ævi testificatione, sive Traditione, ipse ego demonstrare conatus sum. Nulla igitur caussa est, cur dicar divinitatem Scripturæ ex sola Scriptura demonstrasse. Quod autem subjicit Scriptor idem, me viam asserendæ divinitatis Librorum sacrorum à Calvinistis tritam tenuisse, meque librum mere Calvinisticum lucubrasse: nescivi equidem, cum hæc scriberem, ulline ante me Calvinistæ, aut alterius sectæ homines, rationem demonstrandæ veritatis Fidei Christianæ à me initam sint persecuti: certe non credidi, neque dum facile credo; & si credidissem, tanto utique supersedissem labori, ne actum agerem. Dixi equidem initio operis, neminem non ex Propheticis oraculis Fidei Christianæ veritatem comprobare, vetus esse id argumentum, & in libris Patrum pervulgatum, argumentationem vero ipsam, qua usus sum, formamque, in quam redegi argumentum, esse novam. Argumentationis autem hujus pars est, probatio γνησιότητ☉ Librorum sacrorum, quæ nititur Traditione. Ex probatione autem γνησιότητ☉ horum librorum, & ex vaticiniis, quæ

iis continentur, collegi per πόρισμα divinitatem Librorum eorundem. Unde patet, probationem divinitatis Librorum sacrorum esse extra contextum mei operis; quod cum constet decem Propositionibus, nulla pertinet ad divinitatem Scripturæ sacræ astruendam. Legatur summa Scriptionis totius, quam addidi ad calcem, nulla pars ejus esse reperietur probatio divinitatis sacrorum Librorum. Quamobrem, etiamsi idem argumentum, quo ad probandam divinitatem Scripturæ sacræ per πόρισμα usus sum, ante me usurpassent Calvinistæ; quod an ita sit, plane nescio; non propterea ab iis sumta esset summa ipsa operis, nec scriptionem Calvinisticam lucubrasse dici jure possem. Quod si probationem hanc divinitatis Scripturæ sacræ, qua usus sum, suam dicant esse Calvinistæ, dicant necesse est, probationem quoque petitam ex Traditione esse suam, & doctrinæ suæ consentaneam; uti dicunt Lutherani, quorum nomine sic loquitur Kemnitius: *Hanc Traditionem, qua nobis in manus dantur sacræ Scripturæ libri, reverenter accipimus.* A quibus nec dissentire ipsi possint Calvinistæ, si velint: nam Libros sacros Ecclesia primum sua tradente accipiunt, & divinitatem eorum Ecclesia sua primum docente agnoscunt, quam deinde ex Libris ipsis percipere se ajunt. Atque hæc ultro fatentur. Patiar igitur in eo me dici Lutheranicam & Calvinianam doctrinam sequi; patiantur modo me dicere Lutheranos & Calvinistas in eo sequi Catholicam doctrinam. Cæterum, cum ex Traditione & Propheticis vaticinationibus demonstravi divinitatem Scripturæ sacræ, nihil auctoritati Ecclesiæ derogatum volui. Cum uno aliquid contueor oculo, mihi alterum exsculpi necesse non est. Si quis rationibus probare instituat existentiam Dei, nihil detrahet de jure Fidei, per quam eadem credenda est; ita ad Scripturæ sacræ divinitatem adstruendam infinita argumenta comminisci possunt homines, salvo jure Ecclesiæ, ad quam attinet verum ac nativum Dei verbum à falso internoscere; ejusque divinitatem, & certam ac nunquam fallentem veritatem hominibus declarare, & quidquid eo continetur, inter decreta Fidei ad credendum proponere: juxta illud Augustini: *Ego verò Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiæ Catholicæ commoveret auctoritas.* Ac inter rationes illas ab hominibus excogitatas, & decretum hoc Ecclesiæ id interest, quod licet refragari humanis rationibus Ecclesiæ decreto non licet; illæ fallaces esse possunt, hæc nunquam fallit. Præterea cum adversus Christiani nominis hostes omnis mihi hoc Demonstrationis Evangelicæ opere concertatio sit, cujusnam fuisset apud eos momenti Ecclesiæ auctoritas, atque inde petita argumentatio? Sed ad rem. Traditio-

Kemnitius Exam. Concil. Tridentr. sess. 4.

August. contr. Epist. Fundamenti, cap. 5.

ditiones ipsæ pertinent ad id genus rerum, quæ per Fidem simul & Rationem cognoscuntur; quod alterum posuimus in dividendo genus. Quamvis enim ostenderim, nunquam non Ratione uti Fidem, sive prævia, sive comite, sive sequaci; hic illas res intelligo, quæ partim per Fidem solam, partim per Rationem solam, universitas ipsa rerum illarum per Fidem simul & Rationem cognoscitur. Hujusmodi autem sunt Traditiones, sive, ut proprie loquamur, res in Scriptura sacra non consignatæ, quæ per continuam ætatum seriem in Ecclesia traditæ & creditæ sunt. Res enim ipsæ cognoscuntur per Fidem; at traditio ipsa, sive traditionis successio, cognoscitur per Rationem. Exempli caussa, Beatam Mariam à partu virginitatem ad mortem usque coluisse Fides docet; neque id tamen aliter scimus, quam per traditionem: quippe nihil de eo in Libris sacris proditum est. At traditum id fuisse & creditum in Ecclesia per continuam seculorum seriem, scimus ministerio Rationis ætatum singularum testimonia colligentis. Concilia ipsa, quorum tanta auctoritas est, ut quidquid credi jubeant, ratum id habeat Fides, hanc ipsam tamen auctoritatem sine Rationis conspirantis assensu retinere non possunt. Nam quamvis Nicæni Concilii decretis submittere nos animum velit Fides, ipsum tamen Nicænum Concilium esse aliquando celebratum, Ratio docet; cum & Scriptores ætatis illius, & qui floruerunt annis sequentibus, & Ecclesia nostri temporis id testetur, nec contradicat quisquam. Constantinus ipse, cæterique, qui aderant, nihil deesse Concilio huic, quominus legitimum haberetur, Rationis comprobatione sciebant: atque item, qui non aderant, ex aliorum videlicet, qui interfuerant, testificatione & relatu. Cum autem decretis Concilii hujus tribui non possit Fides, nisi celebratum fuisse, Ratione prius cognitum sit, perspicuum est, Fidem hic requirere usum Rationis. Idem existimandum est de reliqua historia Ecclesiastica, quæ collectio est actarum rerum ad Religionem pertinentium, earumque juxta seriem temporum dispositio. Quarum rerum cum nobilissima pars sint decreta Fidei, ipsa autem narratio ope Rationis scribatur & percipiatur; Fidei simul & Rationis usum historia exposcit. Eodem numero habendæ sunt conclusiones Theologicæ, sive quæ ex duabus sumtionibus per Fidem cognitis derivantur; sive quæ ex una per Fidem, & altera per Rationem cognita. Nam cum inde educantur per Rationem, & Ratione & Fide nituntur. Multa possem generis ejusdem commemorare, nisi esset satietati tuæ & tædio occurrendum.

Uter firmior sit assensus, Fidei an Rationis.

IV. Nec tamen silentio prætermittemus pervulgatam quæstionem, utri firmius constantiusque assentiatur humana mens; eine, quod per Fidem cognitum sit, an quod per Rationem lumenque naturæ. Quod, tametsi magnis Theologorum contentionibus disputari solet in Scholis, ex nostris tamen principiis facile solvitur., & sæpe jam supra à nobis solutum est. Rem pono ob oculos. In omni mentis assensu tria spectanda sunt: objectum assensus; tum mens ipsa assentiens, quam subjectum assensus dicas; demum assensus ipse, qui est velut applicatio seu adjunctio mentis ad objectum. Rursum geminum est objectum assensus, materiale & formale: (nam quando quæstiones de Schola tractamus, locutiones quoque de Schola petendæ sunt.) Assensus vero Fidei & Rationis distinguuntur & determinantur per objectum formale; nempe assensus Fidei, per primam veritatem revelantem, ut dixi sæpius; assensus Rationis, per evidentiam, quam mens in rebus sibi videtur deprehendere. Ac perplexus quæstionis hujus & difficilis nodus visus est iis potissimum, qui Dogmaticorum Philosophorum sectis hærentes in evidentia normam veritatis posuerunt. Hunc enim certissimum esse putantes & clarissimum veritatis indicem, merito dubitarunt, eone quod esset certissimum, certius quippiam esse posset. Imo vero, si recte ac consequenter ratiocinari voluerunt, statuendum illis fuit, firmiorem esse assensum Rationis, quam Fidei; cum caussa sive objectum formale Rationis sit hæc ipsorum evidentia, quam claram per se & certam esse volunt; caussa vero assensus Fidei, sit prima veritas revelans, quæ certa quidem est, at obscura. Quod certum autem & clarum est, firmiorem videtur ab animo extorquere assensum, quam quod certum est, sed obscurum. Itaque Theologorum plerique, ac Thomistæ imprimis, dicere non dubitarunt, constantius firmiusque assentiri mentem rebus, per Rationem sive lumen naturale cognitis, quam per Fidem: quippe de his mentem dubitare posse, utpote obscuris; de illis non posse, utpote perspicuis: in Fide quamvis dubitatio, quæ prudendentiæ conjuncta sit, nulla esse possit; nonnullas tamen suboriri posse ex seditione & pervicacia animi detrectantis jugum Fidei; at in lumine naturæ nullas existere: idque contingere ex imbecillitate mentis, quæ rebus per Fidem obscure cognitis eum non adjungit assensum, quem postulat earum dignitas & veritas; cumque iis assentiatur libere, rebus per lumen naturæ cognitis assentitur necessario. Quanquam assensum illum Fidei, prout spectat majus atque nobilius objectum, & nititur prima

prima veritate revelante, quæ omnis veritatis fons est, & plenum atque certum exigit mentis assensum, natura sua certiorem esse fatentur assensu Rationis. Hanc illorum opinionem illustrare possumus exemplo oculi, clarius & distinctius cernentis arborem, quam Solem: nam quamvis visio Solis spectet objectum nobilius atque lucidius, plusque, ut ita dicam, oculus videat Solem, quam arborem; nitidior tamen est ac distinctior visio arboris: quoniam major est proportio arborem inter & facultatem videndi, quæ inest in oculo, quam inter eandem facultatem & Solem. At contra hanc sententiam priscorum Patrum una vox est, certissimam esse Fidem, Rationem incertam esse, &, ut verbis utar Augustini crebro jam iteratis, *caligare*, *titubare*, *velatam esse, obseptam tenebris*, *ramis humanitatis opacatam*; præpostere agere, si qui vel sensuum, vel Rationis testimonio constantius assentiantur, quam Fidei: in quibus demonstrandis unus præ cæteris Lactantius industriam suam nobilitavit. Quamobrem si inhæremus sanctorum Patrum vestigiis, & principiis supra à me hac dissertatione positis, expedita nobis est controversiæ hujus dijudicatio. Pendet enim assensus firmitas ab objecto formali; objectum autem formale assensus Fidei est prima veritas revelans, quam qui sequitur, falli non potest; objectum vero formale Rationis est ea, quam mens in rebus agnoscere sibi videtur evidentia, quæque sæpe nos fallit. Atque hæc cum ita sint, si recte instituta est humana mens, suæque infirmitatis memor, haudquaquam assentietur firmius rebus per Rationem cognitis, quam per Fidem; cum his tribuendum esse meminerit omnem sine ulla dubitatione assensum, ab illis vero magna diligentia cohibendum.

Aug. de morib. Eccl. Cathol. cap. 2.

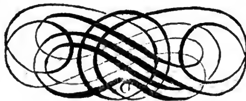
V. Superest, ut ea attingamus, quæ posita sunt supra captum Rationis, & sola Fide cognoscuntur. Ea sic definiri possunt. Quæcunque unicum habent objectum formale, sive unicam caussam, cur credantur, primam veritatem revelantem. Hujusmodi est sacrosancta Trinitas. Etsi enim similia quædam deprehendimus in natura, quæ animum parant ad Fidem huic mysterio tribuendam, & poni possunt inter motiva credibilitatis; abludunt tamen in multis, & mancæ sunt hæ similitudines. Deum quoque factum esse hominem, & Spiritus sancti virtute in utero Virginis esse conceptum, exinde natum, & omnibus humanæ naturæ muniis functum, ac mortem denique oppetiisse, res est admiratione digna, & longe semota extra jactum Rationis. Mundum ex nihilo, qua arte, quoque modo fabricaverit Deus, Ratione ne conjicere quidem possu-

De iis demum, quæ per solam Fidem cognoscuntur.

possumus. Corpus & sanguinem Christi contineri speciebus panis & vini in augusto Eucharistiæ sacramento, Fide sola cognoscimus; Ratio in re ipsa plane cæcutit, etsi in modo rei explicando conjecturis uti potest.

Epilogus libri primi. Satis quidem hæc esse poterant ad constituendam pacem Fidem inter & Rationem: nam & suus utrique assignatus est locus, & sua Fidei dignitas servata est, & in ordinem coacta Ratio, & pacis initæ latæ sunt conditiones, & utriusque definita & circumscripta ditio est. Verum ad confirmandam conglutinandamque deinceps concordiam, & extinguendas omnes dissensionis caussas, instituto nostro imprimis conducibile, eique, quam instituimus, disceptationum istarum partitioni consentaneum fuerit ostendere, ex omnibus decretis Fidei, & Christianæ doctrinæ præceptis, quæ hominibus ad credendum, vitamque pie & sancte ducendam proposita sunt, nullum esse tam alienum à Ratione & opinione omnium, cui non similem aliquam, parisque aut majoris etiam admirabilitatis rem admiserint ii, quos Ratione optime usos esse vulgo creditum est, vel ipsa etiam Rationis moderatricem se ferens Philosophia. Verum res est gravioris operæ, suamque sibi postulat disputationem: ego vero jam loquendo pene irrausi, & vereor, ne ad sermonem tam prolixum, velut ad næniam, conniveas ac nutes, & fortasse tandem obdormiscas. Erit hæc igitur, si ita est tibi commodum, crastini diei schola. Juvat enim sumtum à Græcis vocabulum in re consimili & moribus illorum recepta usurpare. Nunc quando augescit æstus, domum concedamus. Tum Hamelius: At certe, inquit, me parum nosti, qvi ad disputationem & accuratam, & longe gravissimam, animo vagari, nedum somnum admittere posse me putasti. Nutatio certe, si qua foret, non somniculosi esset, sed annuentis.

Quibus dictis exurreximus.

ALNE-

ALNETANARUM QUÆSTIONUM

LIBER SECUNDUS.

DOGMATUM CHRISTIANORUM ET ETHNICORUM COMPARATIO.

ANTECESSIO.

I. *Exordium.* II. *Libri argumentum.* 1. *In comparandis doctrinæ Christianæ & profanæ placitis summa tantum attingentur rerum fastigia.* 2. *Ad Christianæ doctrinæ defensionem utilissima sunt argumenta, quæ petuntur ex Poëtarum fabulis, religionibus Gentium,* 3. *& decretis Philosophorum.* III. *Ejusdem libri partitio.*

LTER hic liber exponet habitas nobis in Alnetano disputationes, & doctrinæ Christianæ ac prophanæ comparationem faciet, earumdemque consensionem demonstrabit. Atque ea sane pars, si minus subtilitate præstat & acumine, at certe utilitate. Cum enim id sit veritatis maxime proprium, ut non uno aliquo argumento, sed compluribus se approbet, quæ posita in medio ab unoquoque pro ingenii captu inveniri possunt; cumque id à veritate, cui innititur, habeat Christiana Fides, ut multis ac prope infinitis se tueatur Rationibus, quæ sanctorum Ecclesiæ Patrum, doctorumque à piorum hominum libris luculenter explicatæ sunt; opportunus frangendæ impiorum pertinaciæ imprimis videtur esse mirificus ille Christianorum Ethnicorumque decretorum & præceptorum concentus ac convenientia. Mirificum dico: ambas enim hasce sectas (si modo sectæ nomine ipsam veritatis doctrinam appellare fas est) caussis, argumentis, finibus bonorum & malorum, aliisque rebus adeo discrepantes, ut Christiana Ethnicam, velut profanam, falsam, fallacemque, vanis religionibus debitam, superstitiosam, omniumque errorum & flagitiorum originem, Philosophos ipsos, tanquam Hæreticorum, patriarchas & condimentarios, ut Tertulliani

Exordium.

Tertull. de præscr. c. 7.

adv. Hermog. c. 8. de anim. cap. 23. 1. Cor. 1, 18. 21. 23.

ni verbis utar, exploserit; hæc contra illam contemserit, ut stultitiæ, vecordiæ, inscitiæ plenam; plurimis tamen dogmatis ac præceptis, cum quis propius inspexerit, consentientem utramque, & iisdem fere moribus affectatores suos imbuentem deprehendere, mirabile sane est. Ac mihi quidem sæpenumero contigit, ut, cum ea legerem, quæ ad vitam recte probeque instituendam, vel à Platone, vel ab Aristotele, vel à Cicerone, vel ab Epicteto tradita sunt, mihi viderer ex aliquibus Christianorum scriptis capere normam pietatis. Quod præcipue expertum me memini in collectione admonitionum, quibus ipse se ad virtutem instruebat Marcus Aurelius Imperator: hoc enim sonat titulus libri. Eas vero, etsi nullo ordine, nulloque ornatu, sed pro re nata memoriæque ac usus sui caussa congesserat; aureum tamen librum ipsum, & Christiano homine dignum diceres, si optimus ille vir, non ad naturam, sed ad naturæ auctorem Deum, evecto supra objectos sibi à pueritia errores animo, documenta sua retulisset. Quod & de aliis itidem Scriptoribus proxime à me commemoratis dictum velim. Hoc enim potissimum interest Philosophiam inter Christianam & profanam, quod hausta hæc est à natura, ejusque studiosi in una natura defixi, nihil præter eam viderunt quicquam; illa vero ab ipso naturæ auctore tradita, tota pertinet ad Deum, in ejusque contemplatione & cultu versatur; tanto altera præstantior, quanto splendidiori ortu edita est, & nobiliorem finem spectat. Ac Philosophiæ sane Christianæ adversarios frangere poterat doctrinæ utriusque, sacræ nimirum & ethnicæ, legumque ab utraque positarum consensus, & in notitiam, vel in conjecturam certe ac suspicionem veritatis adducere. Nunc re ob oculos posita resipiscant tandem, ac eam desinant oppugnare doctrinam, quæ & à nobiliori, subliniori, longeque certiori ducitur principio, quam sua; & si quid habere videtur calumniis obnoxium, utpote novum aut parum credibile, paria aut etiam minus credibilia à partium suarum antistitibus proposita ac defensa recordentur.

Libri argumentum. In comparandis doctrinæ Christianæ & profanæ

II. i. Atque eo continetur illa Rationis humanæ, qua una duce ad veri cognitionem usi sunt Ethnici, & Fidei divinæ, qua veritatem assequitur Christo dicata gens, convenientia, de qua nobis est proximis sermonibus explicandum; ita ut à me habiti sunt apud amicissimum & pereruditum virum Hamelium, sequentibus Alnetanæ nostræ rusticationis diebus, postridie quam superiora inter nos acta sunt. Nam cum convenissemus bene mane, quæreremque ex eo, quem locum collo-

colloquio nostro deligi vellet? pridianum, subjecit ille sine cunctatione, qui mihi amœnissimus visus est, an suopte ingenio, an sermone tuo addente gratiam, non facile dixerim. At contra, inquam, locus ipse sermoni nostro gratiam, si quæ fuit, fortasse conciliavit. Quoniam igitur hodie quoque disserendum mihi apud te est, inde etiam, si quid sapio, petere debeo subsidium. Quibus dictis post matutina Christianæ pietatis officia, venimus in sylvam, & in lætissimo gramine recubuimus. Cumque conticuisset ille: Intelligo, inquam, quid à me flagitet istud silentium, comparationem nempe dogmatum Christi, cum scitis profanæ doctrinæ. Ego vero satisfaciam voluntati tuæ, quoad potero. Nec enim quæris à me accuratam capitum omnium collectionem & contentionem. Hoc si faciam, perpetuumque singularum rerum παραλληλισμὸν contexere velim, & rei immensitate vincar, & deficiet me dicentem dies, & te satias capiet. Summa ergo tantum attingam capitulatim fastigia, prout ea suppeditabit memoria; unde tamen promta tibi sit reliquorum dijudicatio.

placitis summa tantum attingentur rerum fastigia.

2. Porro in Christianorum placitis cum profana doctrina comparandis proferam potissimum sententias Philosophorum, Poëtarum carmina, religiones Gentium, nobilissimarum præcipue & antiquissimarum, Phœnicum, Ægyptiorum, Græcorum, & Romanorum. Quorum religiones, etsi fabulis fere constant, non hæ tamen pro fabulis apud eos habitæ sunt, sed tanquam fide dignæ ad credendum propositæ. Itaque fabularum fictores & scriptores Theologos appellat Aristoteles; & juxta eas fabricata sunt sacra Deorum simulacra, sanciti sacrificiorum ritus, conceptæ ad Deos precationes. Hinc petita sunt præconia Deorum, quibus sunt contexti religiosi Hymni priscorum Poëtarum, Orphei, Homeri, Callimachi, Procli, & secularia carmina Horatii. Quis igitur habita putet pro falsis & fabulis, quæ in tam serios tamque pios usus sunt consecrata? *Si vobis viderentur ineptiarum talium fabulæ*, inquit Arnobius, *neque in usu retineretis quotidiano, neque per cursus annuos lætitias exerceretis ut festas, neque ut rerum simulacra gestarum sacrorum conservaretis in ritibus.* Quippe etsi absurda, ridicula, incredibilia non poterant Ethnicis non videri, quæ jactabantur de Diis; minime tamen ex captu viribusque hominum existimanda ea censebant, sed ex Deorum potentia & majestate, quorum consilia longe superent humanæ mentis facultatem. Nec putandum est aliter de iis sensisse vulgus, aliter viros sapientes & Philosophos. Testes libri de natura Deorum

Ad Christianæ doctrinæ defensionem utilissima sunt argumenta, quæ petuntur ex Poëtarum fabulis, religionibus Gentium,

Arist. Metaph. libr. 1. cap. 4.

Arnob. l. 5.

rum ſcripti à Tullio, quibus omnem Stoicorum Theologiam explicavit.
Plat. Tim. Teſtis & Plato, qui receptis his fabulis fidem derogari vetat, aut allegorias accommodari. Si qui vero fabulas haſce auſi ſunt aſpernari tanquam fabulas, habiti ſunt pro impiis, & legibus ſuppliciiſque coërciti. Verumtamen cum earum ſubinde eruditos homines puduiſſet, redire coacti ſunt ad allegorias, ſed infelici conatu; quippe ad arbitrium excogitatas, nullis legitimis probationibus fultas, ac fere inter ſe diſſidentes. Minime ergo excuſatione hac abſterriti ſunt vetuſti Patres Eccleſiæ, qui adverſus Ethnicos ſunt velitati, quominus ſuarum ipſis objicerent fabularum vanitatem, propriamque hanc eſſe & nativam eorum Theologiam contenderent, exploſa frivola allegoriarum exceptione; quæ ſi admittenda eſſet, una eſſe fatendum, aliam eſſe vulgi, aliam ſapientum religionem. Quamobrem cum Phœnicum & Ægyptiorum fabuloſa dogmata, ex quibus Græca manaverunt, referret Euſebius, negabat à Poëtis hæc conficta, vel in allegoriam trahenda; ſed mera ipſorum pertendebat eſſe dogmata, meram Theologiam. Et Tertullianus cum Chriſtianam cauſſam fabularum contentione fulciret, *Unde hæc, oro vos,* inquit, *Philoſophis aut Poëtis tam conſimilia? non niſi de noſtris ſacramentis. Si de noſtris ſacramentis, ut de prioribus; ergo fideliora ſunt noſtra, magisque credenda, quorum imagines quoque fidem inveniunt. Si de ſuis ſenſibus; jam ergo ſacramenta noſtra imagines poſteriorum habebuntur, quod rerum forma non ſuſtinet: nunquam enim corpus umbra, aut veritatem imago præcedit.* Iterum quoque Arnobius de fabulis illis agens, deque allegoriarum obtentu, *Si ponderis exiſtimatis nullius hæc eſſe,* inquit, *aboleantur omnes libri, quos de Diis habetis compoſitos, Theologorum, Pontificum, nonnullorum etiam Philoſophiæ deditorum.* Alio loco fabulas flectere ad allegoriam, id eſſe, ait, figmenta figmentis excuſare; parum referre, verane ſint, quæ dicuntur, an vera occulant, contumeliam Deorum non obſcura mente, ſed aperta verborum ſignificatione contineri. Quærit deinde, compertum unde ſit, ineſſe fabulis allegoricos ſenſus. Tum addit: Si architecti fabularum, *rationis alicujus & religionis metu, myſteria illa convolvere tenebroſa obſcuritate voluerunt, quantum vobis audaciæ eſt, ut quod illi noluerunt, vos velitis intelligere; vos ſcire, & cunctorum ſubſternere notioni, quod illi fruſtra verbis minus verum ſignificantibus occulerunt?* Quotieſcunque igitur dogmatum Chriſtianorum veritatem oppoſitis & collatis Ethnicorum fabulis defendere inſtituam, ſic habeto, Hameli, argumenta hæc ex eorum eſſe genere, quæ in Scholis

Euſebius Præp. Evang. libr. 1. cap. 10. & l. 2. Prœm.

Tertull. Apol. c. 47.

Arnob. l. 4.

Arnob. l. 5.

lis vocantur ad hominem; levia scilicet & cassa apud Christianos, firmissima adversus Ethnicos, quos utilissimum est, & sanctorum Patrum exemplo consentaneum, suo gladio jugulare.

& decreti Philosophorum.

3. Nec minus opportunum petitur ex Philosophorum decretis caussæ nostræ præsidium. Cum enim naturam fingeret rerum parens atq; opifex Deus, certas ei impressit leges ac voluntatis suæ notas, quas facile possent agnoscere universi homines, ad easque vitæ suæ cursum exigere. Verum prona in vitium humana indoles, ita erroribus inflari & obcæcari se passa est, ut ad tanti luminis claritatem oculos jam amplius non intenderet. Quamobrem hominum utilitati ac saluti benigne consulens Deus leges easdem denuo sanxit, non jam per interpretem naturam, sed clara primum voce allocutus Prophetas, per eosque deinde humanum genus, ac ipse demum hominis formam naturamque gerens, ac homo factus, tanquam legislator inter cives, collapsam instaurans disciplinam morum, sanctisque & salubribus præceptis humanam rempublicam constituens. Unde porro factum est, ut leges illæ, & quas nuncio naturm, non depravatæ illius, sed rectæ & integræ, & quas nullo sequestro adhibito Deus ipse hominibus tradidit, utpote ab eodem fonte, æterno nimirum & immutabili Dei arbitrio profectæ, consentirent inter se & conspirarent; ut ex hoc concentu utilia capere possent homines ad veritatis notitiam documenta. Opportune iis usi sunt Doctores Ecclesiæ ad Christianarum partium tutelam, ad quam & nos ea adhibere pergimus disputatione isthac. Quæ ne temere vagetur, certis ante omnia finibus concludenda est.

Ejusdem libri partitio.

III. Christiana ergo omnis doctrina constat dogmatis & præceptis. Dogmata appello, ea quæ nobis ad credendum proposuit Deus; præcepta, quæ ad vivendum & agendum. In Theologorum Scholis dogmatum tradendorum hæc ratio est. Agitur primum de Deo, Deique, ut vocant, attributis; tum de sanctissima Trinitate; de Angelis deinde bonis & malis; postmodum de procreatione mundi & hominis; de hominis ipsius natura ac dotibus, de Paradiso, in quo statim ab ortu homo collocatus est; tum de gubernatione rerum. Hinc agitur de finibus bonorum & malorum, deque virtutibus ac vitiis. Quæritur inde de Christo, Deo & homine; postea de Sacramentis; ac demum de pœnis & præmiis. Eundem nos ita tenebimus ordinem in dogmatum tractatione, ut ab eo tamen aliquando discedere, prout res postulare videbuntur, nulla nobis religio sit. Attingemus & locum præclarum,

qui eſt de miraculis inter Ebræos ante Chriſtum à Deo editis, & de iis, quæ patravit Chriſtus ipſe, Chriſtive aſſeclæ. Nam cum ea credenda eſſe, & hiſtoriæ Veteris ac Novi Teſtamenti fidem eſſe habendam, unum ſit ex præcipuis Chriſtianæ Religionis dogmatis; in dogmatum illorum recenſione & approbatione merito locum poſtulat portentorum illorum recognitio. Quod autem attinet ad præcepta vitæ Chriſtianæ, ſeponemus ea in ſequentem diem, ne rerum mole vincamur. Atque his finibus circumſcribentur diei hujus & ſequentis diſſertationes.

CAPUT I.

Comparantur inter ſe Chriſtianorum & Ethnicorum dogmata.

De Deo.

DEUM eſſe, ſupremam videlicet rerum omnium cauſſam, principium, atque finem, tam aperte, tamque conſtanter credidit ac prædicavit omnis retro vetuſtas, tantoque conſenſu in eandem conſpirant ſententiam, univerſæ gentes, ut naturæ vox eſſe videatur. Doctis & laborioſis lucubrationibus tractarunt hoc argumentum priſci Scriptores atque novi, quarum iteratione tibi homini pereerudito obſtrepere ſupervacaneum eſt. Mihi tamen pro inſtituto ſtrictim attingenda ſunt nonnulla, ne huic parti, quæ prima & præcipua eſt, defuiſſe videar. Scis quidem nobiliſſimos Philoſophorum, etſi diſcrepant in definienda Dei natura, in eo tamen convenire: Deum eſſe. *Deos eſſe*, inquit Seneca, *inter alia ſic colligimus, quod omnibus de Diis opinio inſita eſt: nec ulla gens uſquam eſt adeo extra leges moreſque projecta, ut non aliquos Deos credat.* Primus inter Jonicæ ſectæ Philoſophos fertur aptiſſime Dei naturam explicaſſe Anaxagoras, qui Mentem dixit fictricem fuiſſe rerum, & procreatricem mundi, à qua in ordinem digeſta ſit informis & confuſa materia. Itaque impietatis accuſatus eſt, non, quod Deum tolleret; ſed, quod ſublatis vulgaribus Diis receptas religiones, impietatem nempe ipſam aboleret. Quanquam non ipſe primus, quod

Senec. Epiſt. 117.

à viris

à viris doctis observatum est, sed Thales ante eum, Xenophanes, aliique Mentem illam, supremum videlicet Deum, principio & fine carentem prædicarunt. Pythagoras imprimis, Chaldæorum & Ægyptiorum doctrinis instructus, Deum agnovit, eumque unum, totum in sese, principium universorum atque opificem, Mentem omnia permeantem, omniumque moderatricem. Parenti suo & auctori Pythagoræ assensa est tota Italica Schola: quemadmodum & habuerat ipse, quem sequeretur Pherecydem, qui Dei notitiam ex arcanis Phœnicum libris comparaverat. At clarissime omnium Plato, ac pro rei dignitate de Deo disseruit, adeo, ut Christianæ doctrinæ principia ad ejus Philosophiam accommodare, vetustiores Ecclesiæ Patres studuerint. In tradendis certe mundi originibus cum Mose ita convenire visus est, ut dictus sit à Numenio Moses Atticissans. Convenientiam hanc exposuerunt cum pleriq; alii, tum præcipue Justinus & Augustinus; qui & in Platonis libris deprehenderunt eam ipsam, quam Mosi Deus tradidit, naturæ suæ definitionem, *Ego sum, qui sum.* Quæ quidem definitio inscriptione illa Delphica ει manifeste quoque expressa est, ut discere licet ex Plutarcho. Ea vero de Deo scripta sunt in Timæo, aliisque Platonis commentariis, quæ non ab homine profanis studiis innutrito, sed ab Ebræo aut Christiano profecta videantur. Loca collegit Theodoretus, collegerunt & alii, atque ea obvia sunt. Nos vero in demonstratione nostra Evangelica doctrinæ Mosaicæ & Platonicæ consensum affatim ostendimus. Placita hæc, ut à Pherecyde & Ægyptiis Pythagoras, sic ab Ægyptiis & Pythagora acceperat Plato; atq; item à Socrate, cui confidens & libera de Deorum profanorum vanitate, deque uno & supremo Deo, veritatis confessio mortem attulit. Platonem avunculum secutus est Speusippus, ac Platonici porro pleriq; omnes, præsertim recentiores, Apulejus, Maximus Tyrius, Plotinus, Porphyrius, Jamblichus, Proclus, quos consuetudo Christianorum, librorumque sacrorum usus ac studium, accuratius de Deo disserere & sentire condocefecerunt. Secuti sunt & Academici non pauci, sed suo more, suisque legibus. Nec in eo, ut in aliis, magistrum deseruit Aristoteles; nam etsi in definienda Dei natura incertus fuit, Deum tamen esse certus fuit, certoque affirmavit, & exquisitis comprobavit argumentis; laudavitque Anaxagoram, quod præclarum hunc materiæ ordinem, quo constat mundus, Menti auctori adscripserit. Itaque Aristobulus probare instituit, expressam esse disciplinam Peripateticorum ex Mosis Prophetarumque libris. Tenuit eandem de Deo sententiam condiscipulus Aristotelis Xenocrates, in

Justin. Paræn. August. de civit. Dei, l. 8. c. 9. 11.

Theodoret Therapeut. serm. 2. de princip.

Demonstr. Evangel. Prop. 4. c. 2. §. 13.

in libris de natura Deorum: tenuerunt & Aristotelis discipuli, Heraclides & Theophrastus: tenuit & Simplicius ex Peripateticorum Scholis profectus, cujus egregia sunt de unico bonitatis, veritatis, pulchritudinis fonte, & omnium principiorum principio effata, Christianæ lucis scintillis illuminata, quique ad primæ caussæ veritatem asserendam Aristotelis argumenta adhibuit. Sensit idem princeps Cynicorum, Antisthenes, Deumque dixit unum esse naturalem, multos populares; sensit Stoicorum princeps Zeno, ac doctrinam hanc tradidit uterque sequacibus suis; à qua tamen discesserunt nonnulli: non utique Seneca, non Epictetus, non Marcus Aurelius, quorum de Deo, Deique natura, luculenta constant testimonia. Ne Democritus quidem & Epicurus sustulerunt Deos, etsi de iis absona protulerunt. Multo etiam minus Poëtæ veteres, quamvis in magna sentiendi & dicendi sententia: recta enim atque pia de Deo prolocuti sunt Æschylus, Eurypides & Aratus, cujus suffragio Atheniensium superstitionem oppugnare non dedignatus est Paulus; sed & vetustior Solon, & Simonides, & Pindarus, & Parmenides, & Diphilus, & Euphorion, & Hermesianax, ac reliqui prope omnes. Imprimis Sophocles, qui & Deum esse dixit, & unum esse, & condidisse orbem, & ad eum exprimendum, miseriamque hominum sublevandam, simulacra incassum adhiberi. Magnifice hæc eadem, atq; his etiam illustriora protulit Orpheus ille suppositititus, sed antiquus tamen, quem in asserendo summo Dei jure & imperio adstipulatorem Patres adsciscunt: si modo tamen hæc Orphej nomine à Christianis ipsis non sunt conficta: quod facile odorantur, qui nare pollent, & ex Origene colligitur, qui Orphei Poëmata ad suam ætatem non pervenisse tradit. Nun si universarum gentium perrogemus sententias, verum esse comperiemus, quod à Maximo Tyrio, & Æliano pronunciatum est, neminem extare inter Barbaros, sive Indos, sive Celtas, sive Ægyptios, sive alios quocunque, in quibus hæc incesserit dubitatio, sintne Dii, annon sint. Consentientes autem habemus potissimum eas gentes, quæ aliqam ab ingenio & elegantiori cultu duxerunt commendationem, Romanos, Græcos, Ægyptios, Chaldæos, Assyrios, Persas; qui ignem & Solem, non ut Deos, sed ut supremi Dei, rerum omnium principii & auctoris, imagines coluerunt; Brachmanes, quæ Indicæ gentis; Sinenses, quæ Orientis totius cultissima pars est: inter quos secta quædam summum mundi opificem Tao appellat; nomine, uti conjicio, ab Ægyptiorum Theuth deducto: nam per bellicas expeditioes & commercia in Orientem penetra-

Act. 17, 28. Sophocl. apud Justin. de Monarch. Dei, & Athenag. Legat. Orph. apud Justin. Paræn. & de Monarch. Dei: & de Clement. Alex. Strom. 5. Origen. l. 1. contr. Cels. Maxim. Tyr. Dissert. 38. Ælian. Var Hist. l. 1. c. 31.

netrarunt disciplinæ Ægyptiorum, ut alibi probavimus. Deum item agnoscunt proxmi Sinensibus Siamenses, & Golcondenses, & feroces ili Africæ incolæ Guineenses, Angolani, Congenses, ac Æthiopes quoque, qui interiora regionis ejusdem occupant. Sed & Scythas & majores nostros Celtas, & Germanos etiam, & Britannos, & Hispanos, cæterasque ad Septentrionem & occasum positas gentes eadem pervasit opinio. Hinc ille Teutates ab Ægyptio Theuto nomen adeptus, veterum scriptis celebratus, cujus nomen ad Mexicanos, cultus etiam ad hos, & Peruvianos, aliasque novi Orbis nationes transiit. Sed quid singula persequor, cum perpaucæ reperiri possint gentes, quarum animos non aliqua imbuerit Dei notitia? Perpaucas dixi; nam falluntur qui nullas dicunt. Æthiopum partem aliquam commemorat Diodorus, omnis divinarum rerum sensus expertem; & Acrothoitas Simplicius, auctore Theophrasto, narrat terra fuisse absorptos, cum omnem Dei cultum respuerent Nunc etiam in utroque Orbe nonnulli sunt Dei plane inscii; velut pars non exigua Tartarorum, Caffari incolæ Capitis bonæ spei, Caraibarum & Canadensium plerique. Verum gentium illarum tanta feritas est, tanta immanitas, ut qui eorum similes sint, belluis similiores habendi sint, quam hominibus. Quod autem inter eruditos extiterunt duo, tresve, qui Dei naturam aperte tollerent, Euhemerus Messenius, Diogenes Phryx, Hippon, Diagoras Melius, Theodorus Cyrenæus, & novissime Vaninus, & si qui præterea hac contagione sunt afflati; non video equidem quid paucorum hominum & in literis mediocrium, adversus Philosophorum nubem, vel generis potius humani consensum, valere possit auctoritas. De veteribus autem illis, qui fuerunt impietatis accusati, idem fortasse dicendum sit, ac diximus de Anaxagora, non idcirco fuisse arcessitos criminis hujus, quod negarent esse Deum, sed quod futiles Græcorum Deos deriderent.

Diodor. l. 3. Simplic. in Epictet.

CAPUT II.

De Dei attributis.

I. *Deum esse incorporeum*, II. *materiæ expertem ac individuum*, III. *αὐταρκῆ*, *hoc est*, *sibi sufficientem*, IV. *perfectum ac pulcherrimum*, V. *bonum*, VI. *infinitum*, VII. *immensum*, VIII. *immutabilem*, IX. *immobilem*, X. *ἀπαθῆ*, *hoc est*, *qui nihil pati possit*, *neque*

sic

sit affectionibus obnoxius, XI. *æternum*, XII. *immortalem*, XIII. *unum*, XIV. *ignotum*, XV. *ineffabilem*, XVI. *παντοδαῆ*, *hoc est*, *omnia scientem*, XVII. *verum*, XVIII. *bonorum auctorem*, XIX. *principium*, *caussam*, *finem*, XX. *regem*, *dominum*, *primum*, *supremum*, *προϋσιον*, *ὑπερϋσιον*, XXI. *omnipotentem*, XXII. *& beatum*.

Deum esse in corporeum, Pythag. apud Lactant. de ira Dei. Xenoph apud Clem. Alex. Strom. 5. Æschyl. in Fragment. Plato apud Apul. de Deo Socrat. Tertull. Apolog. Aug. de Civit. Dei, l. 8. c. 9. & alios. Maxim. Diss. 1. & 38. Porph. de abst. ab anim. l. 1. & 2. Jamblich. de myst. sect. 1. Alcin. cap. 10. Isag. Simpl. in Epict. Sallust. de Diis & mundo c. 2. *materiæ expertem ac individuum*,

VENIAMUS ad ea, quæ vocant Attributa Dei, in quibus doctrinæ Christianorum suffragatur quoque profana Philosophia. Nam primum corpore Deum carere dixit Pythagoras; dixerunt & Xenophanes, & Æschylus, uterque de grege Pythagoreorum. Et qui Pythagoræ auditor creditus est Numa, Pythagora licet fuerit antiquior, Deum dixit animo solum cognosci, sensu minime percipi, neque pati quicquam posse, neque corrumpi, ac propterea ullum ejus simulacrum fieri vetuit. Quorum doctrinæ particeps Numenius, eandem videtur sententiam scriptis comprobasse, utpote qui in libris de Bono gentes recensuerit, in iisque Judæos, qui Deum incorporeum esse crederent. Senserunt id quoque Plato, Platonicique, ac novitii imprimis Maximus Tyrius, Porphyrius, Jamblichus, & Alcinous, quod & clarissimis verbis consignatum reliquerunt. Factum id & ab Aristotele, & ab Aristotelicæ sectæ socio Simplicio, & à Juliano Imperatore, Platonico æque & Peripatetico. Factum & à Cynico Sallustio. Factum & ab Epicuro, qui in impiis & absurdis de natura Deorum sententiis, vel sententiarum potius simulationibus & figmentis versatus, eos, ajebat, non habere corpus, sed quasi corpus; non sanguinem, sed quasi sanguinem. Factum denique & ab Arabibus illis Philosophis, qui *Loquentes* sunt appellati.

II. Nec corpore solum carere Deum, sed & omnis prorsus materiæ expertem esse docuit Plato, docuit & Porphyrius; atque item purissimum esse & simplicissimum: quod & sæpe iterat Proclus. Et Stobæus ex veterum Philosophorum, ac præcipue Platonis doctrina colligit, Deum esse mentem, formam separatam, hoc est, omnis expertem materiæ, nullius rerum corporalium affinem, nec iis impeditam, neque materiæ affectionibus obnoxiam. Partibus non constare Deum, ac propre-

Proph. de abst. l. 1. & 2. Procl. Elem. Th. Prop. 47. & Theolog. Plat. l. 1. c. 19. Stob. Ecl. Phys. l. 1. c. 3. Plotin. Enn. 6. l. 5. c. 3. Jambl. myst. sect. 8. c. 4. Procl. El. Theol. Prob. 47. Alcin. Isag. c. 10. Eus. Præp. l. 1. c. 10.

propterea esse individuum, hoc est, ἀμερῆ & ἀμέριστον, sententia est Platonicorum, Plotini, Jamblichi, Procli, Alcinoi, & ψευδωνύμου quoq; illius Zoroastri, cujus dogmata quædam repræsentavit Eusebius.

III. Sibi sufficere Deum, nec ulla alia re indigere, Platonicorum eorundem opinio est, Porphyrii, Jamblichi, Procli, & Alcinoi. Idem habet & Aristoteles, & Aristotelis sectator Simplicius, idem & Lucretius.

IV. Perfectus est, pulcherrimus est, & fons pulchritudinis, juxta Pythagoram, Anaxagoram, Platonem, & Platonis pedisequos, Maximum Tyrium, Plotinum, Proclum, & Alcinoum: item juxta Stoicos, & suppositítium eundem Zoroastrum.

V. Quod bonus sit, quod optimus, prædicant Plato & Platonici, & in his præcipue Jamblichus. Quod sit bonus ὑπερουσίως, *superessentialiter*, quod fons boni, prædicat Proclus: prædicat & esse bonum ipsum, Platonis auctoritate ductus, qui dicere solet, Deum esse pulchrum ipsum, bonum ipsum. Prædicant idem Numenius & Alcinous: item Simplicius, qui & bonitatem bonitatum appellat. At inter Stoicos Cleanthes, in Poëmate de Deo, boni explicans naturam, non aliis eam definivit verbis, quam quibus Deum ipsum definiverat: & Epictetus, ubi esset essentia Dei, illic esse dixit essentiam boni. Sallustius vero Cynicus inter communes notiones primam hanc posuit, omnem Deum esse bonum.

VI. Infinitum esse Deum, notum fuit Anaxagoræ, qui Mentem infinitam statuit principium rerum: notum & Aristoteli, qui Deum dixit continere infinitatem ipsam: notum & Melisso, ac Zenoni: notum & Proclo, qui infinitum ait esse Dei facultatem nunquam deficientem, ex qua infinitas ipsa oriatur.

VII. De immensitate paria non senserunt nec prolocuti sunt Philosophi. E recentioribus quidem plerique, & majori in luce literarum positi, & Ebræorum ac Christianorum dogmatis jam imbuti, multas majorum suorum de rebus divinis opiniones vel emendarunt, vel accuratius exposuerunt. Nam qui Platonis adhæserunt disciplinæ, Deum dixerunt neque esse ulla in re, neque seipso includi. Sic Plotinus, qui, etsi facta esse dixit omnia, nec quicquam procreari posse, cum hoc ad potentiam Dei, non ad amplitudinem pertineat; minime id sibi

ἀῦταρκη, Aristot. de cæl. l. 1. c. 9. & Magn. Mor. libr. 2. c. 15. Lucret. l. 1. & 2. *perfectum ac pulcherrimum*, & Max. Tyr. Diss. 1. Plot. Procl. Th. Plat. l. 2. c. 11. & l. 1. c. 19. & 25. Alcin. Isag. c. 10. *bonum*, Plat. Tim. & l. 2. Reip. Jambl. myst. sect. 1. & 8. Procl. Th. Plat. l. 1. c. 15. 17. 19. l. 3. c. 1. Elem. Th. Pr. 12. 119. 133. Numen. Eus. Pr. l. 11. c. 21. Alcin. Isag. c. 10. Simpl. in Epictet. Cleanth. Clem. Alex. Protrept. Strom. l. 5. Sallust c. 1. *infinitum*,

Aristotel. l. 1. de cælo. Meliss. & Zeno. apud Stob. Eclog. Physic. lib. 1. cap. 1, Procl. Theol. Platon. libr. 3. cap. 12. *immensum*, Plotin. Enn. 5. libr. 5. c. 12.

ſibi voluit, Deum nihil efficere poſſe extra mundum, quod ſit anima mundi, & animæ vis omnis intra corporis, cujus anima eſt, anguſtias cohibeatur, nec quicquam ulterius agere poſſit, quemadmodum nos olim exiſtimavimus. Quippe is de immenſitate Dei ſæpe digna profatus eſt: velut, cum Deum dixit eſſe ubique & nusquam; & quantus eſt, tantum eſſe ubique; & ipſum eſſe illud ubique & illud undique; ipſum tenere ſupremum ordinem; intra illum eſſe omnia; quidquid extra illum eſt, ipſum eſſe Deum, comprehenſionem videlicet & menſuram omnium, ſuperegredientem omnia, ſuper omnia eminentem. A Plotino eſt illud Porphyrii, Deum eſſe ubique, quod nuſquam ſit. Inſigne id Procli, Deos, quamvis ubique præſto ſint, nulli tamen addictos eſſe loco vel rei; cumque omnia contineant, nulla tamen re detineri: & illud Salluſtii Cynici, Deorum naturam loco non comprehendi. Præclarum quoque & iſtud Æſchyli, Deum omnia eſſe, atque etiam, ſi quid ſit, ſupra omnia. His ſatis exprimitur & intelligitur immenſitas Dei. At vetuſtiores Philoſophi Deum quidem dixerunt pervadere omnia, ſed non ſatis liquet, an omnium nomine aliquid præter hunc mundum ſignificaverint, ac propterea, an Dei magnitudinem extra mundum porrexerint. Thales certe & Heraclitus, & Timæus Locrus, Diis plena omnia eſſe dixerunt, ut proditum eſt ab Ariſtotele. Pythagoras Deum definivit, Mentem per omnem rerum naturam diffuſam & intentam. Tenuit id ipſum poſt Socratem Plato, quem ſecuti ſunt Apulejus & Alcinous. Jamblichus etiam ex ſententia Ægyptiorum dixit, Dei nomen totum orbem penetrare. Empedocli tribuitur memorabilis illa Dei definitio, Globus intelligens, cujus centrum ubique eſt, circumferentia nuſquam. Eodem pertinet dictum Pindari, Deum eſſe univerſum; & illud Arati, Jovis plena eſſe maria, & loca omnia terrarum, ipſoſque angiportus & conventus hominum. Aratum ſecutus eſt Virgilius, cum dixit, Jovis omnia plena eſſe, & Deum ire per omnes cæli, maris, terrarumque tractus; & Lucanus, cum Jovem eſſe, quodcunque videmus, quocunque movemur, pronunciavit. Eodem referri poteſt hoc quoque Simplicii, Deum ſimul & ſemper cum omnibus ſuis virtutibus ubique adeſſe; & ſcitum Brachmanum, Deum eſſe diffuſum per omnes orbis partes. Adjici quoque ad hæc poſſet egregius Orphei ſive Onomacriti locus, quo Deum exhibet in cælo ſedentem, pedibus inſiſtentem terræ, & manu dextera Oceani fines attingentem; ſi non is mihi νοθείας & falſitatis ſuſpectus eſſet: quamobrem parcius eum in

Origenian. l. 2. c. 2. quæſt. l. c. 29. Plotin. Enn. 5. l. 5. c. 1. 4. 9. 11. 12. Enn. 6. l. 8. c. 16. & 18. Porphyr. ſentent. c. 31. Procl. Theol. Platon. l. 1. c. 19. Salluſt. de Diis & mundo c. 2. Æſchyl. apud. Clem. Alex. Strom. 5.

Ariſt. de anim. l. 1. c. 8.

Apul. de mundo. Alcin. Iſag. cap. 10. Jamblich. de myſter. ſect. 1. c. 9. ſect. 8. c. 4. 5. Virgil. Ecl. 3. Georg. l. 4. Lucan. l. 9. Simpl. in Epictet.

Orph. apud Cyrill. contr. Julian. libr. 2.

sequentibus citabo ad testimonium. Hæc, quamvis amplitudinem Dei ad fines orbis extendunt, non illam tamen intra has angustias ita coërcent, ut ad alia extra orbem pertinere non possit. Non equidem negaverim, ita opinatos esse horum nonnullos, velut Pythagoram, qui Deum extra mundi hujus universitatem positum esse, negat, eosque arguit, qui hoc existiment, sed totum in ea esse, affirmat. Idem novitiis plerisque horum auctoritatem secutis visum esse, fateor; in quibus & me posuisse memini Origenem Platonicæ doctrinæ retinentissimum. Sed tamen constat, istorum saltem aliquos Dei immensitatem agnovisse, puta Heraclitum, qui, cum mundum infinitum esse, crediderit, Deum quoq; omnia pervadentem, omnibusque assistentem, immensum esse, necessario credidit. Alii plerique, qui Deo plena esse omnia, vel Deum ubiq; esse dixerunt, quid hujusmodi locutionibus significaverint, non aperuerunt; neque certo scimus, circumscripserintne metis orbis Dei amplitudinem, an ulterius pertinere voluerint, uti voluerunt Platonici recentiores, quos dixi; qui dictatoris sui Platonis pronuntiata quorsum flectenda esse putaverint, sua hac ipsorum opinione ac velut interpretatione satis videntur declarasse.

Origenianor. l.2. c.2. quæst. 1.

VIII. Deum esse immutabilem fatentur Pythagoras, Anaxagoras, Plato, Platonicique omnes, & Stoici. Et Plato quidem in Phædone & in Politicis nullam cadere docet mutationem in Deum; & unumquodque eorum, quæ Deus est, ejusdem semper esse formæ. Platonem sequuntur ex ejus schola Jamblichus, Proclus, & Alcinous; è Peripateticis Simplicius; è Pythagoreis Hierocles, quem & Platonicum, atque etiam Stoicum dicere possis; è Cynicis Sallustius. Sed & pervulgatam ac tralatitiam esse inter Philosophos hanc doctrinam, testificatur Aristoteles.

IX. Sciscit apud Platonem Parmenides, Deum esse immobilem; sciscit & Xenophon; sciscunt Porphyrius, Jamblichus, & Alcinous, quorum ille Deum omnia movere scribit immobilem ipsum; hic neque eum movere, neque moveri.

X. Nihil Deos pati posse demonstratum est ab Aristotele. Nihil accidere posse Deo, Maximus Tyrius & Alcinous tradiderunt. Erudite disserit hæc eadem Jamblichus, ac Deos præterea probat nullis perturbatio-

immutabilem, Jambl. de myster. sect. 1. c. 5. 9. Procl. Th. Plat. l. 1. c. 12. 16, 19. 28. l. 5. c. 34. Alcin. c 10. Simpl. in Epict. Hier. Stob. Ecl. Phys. l. 1. c. 7 Sallust. c. 2. Arist de cælo, l. 1. c. 9. *immobilem*, Parm. Platon. Soph. Xen. Theod. Ther. serm. 1. Porph. abst. anim. l. 2. Jambl. myst. sect. 1. c. 5. sect. 8. c. 2. ἀπαθῆ, *hoc est, qui nihil pati possit, neque sit affectionibus obnoxius*, Aristot. cæl. l. 1. c. 9. Max. Tyr diss. 27. Jambl. de myster sect. 1. c. 10 Epicur & Cleanth. Cic. Nat. Deor. libr. 1. Lucret. l. 1. Sallust. de Diis & mundo c. 14. Æschyl. Agam. v. 562.

bationibus affectionibusve esse obnoxios; quæ & Epicuri, & Cleanthis Stoici sententia est, à Sallustio quoque Cynico propugnata, & inter communes notiones posita. Accedit Æschylus Poëta, aitque, solos Deos damnis carere. Et Rex Romanus Numa asseverabat, rerum omnium principium nihil sentire, nihil pati.

æternum, Thal apud Diog. Laërt. Thalet. Plutarch. Sympos. Stob. Ecl. Phys. libr. 1. Procl. Elem. Theol. Prop. 49. 52 & Theol. Platon. l. 1. c. 28. 34. Euripid. apud Eufeb. Præp. Evang. l. 13. c. 13. Sallust. de Diis & mundo c. 2. Zoroast. apud Eufeb. Præp. Evang. l. 1. c. 10.

XI. Scholæ utriusque, Jonicæ & Italicæ, opinio est, æternum esse Deum, ingenitum, ortus principiique expertem. Hinc enim Thales, Anaxagoras, Socrates & Plato, cum grege discipulorum, & Stoicis, & Epicureis; inde Pythagoras, Timæus, & Parmenides, & Melissus, uno id ore professi sunt. Et Thales quidem Dei hanc definitionem dedit, Quod caret principio atque fine; rebusque omnibus antiquiorem, nec unquam genitum esse dixit. E Platonis vero sequacibus Proclus Deum ait idcirco esse æternum, quod per se sit; idcirco autem esse totum simul, quod sit æternus. Esse eum per se & αὐτοφυῆ, ac proinde æternum, Anaxagoræ auditor Euripides tradidit. Timæus Locrus in libro Physico unum esse differit rerum omnium principium, quod ortu careat; quippe si esset ortum, jam non fore principium, sed id unde ortum esset. Item Sallustius Deorum naturam negat esse factam, quod semper fuerit; semper vero ea fuisse, quæ prima facultate sunt prædita, & nihil pati possunt. Superioribus assensus est Pseudo-Zoroaster in Persicis. Et in Romæ primordiis docebat Numa, principium rerum omnium neque corrumpi, neque usurpari oculis, sed sola mente attingi posse.

immortalem, Aristot. l. 2. de cælo, c. 3.

XII. Ut ortus, sic & interitus expertem esse Deum, affirmarunt iidem propemodum omnes; cum fieri non posse crederent, ut, quæ nunquam cœpissent esse, aliquando esse desinerent: atque id Ægyptii, quantumvis addicti mortalium Deorum cultui & superstitionibus, non negarunt. Singulare hoc est, quod Aristoteles scripsit, cum unumquodque cujus opus est, operis gratia sit; Dei vero opus, sive actus, sit immortalitas, hoc est vita perpetua; necesse esse Deum perpetuo moveri.

unum,

XIII. In unitate Dei comprobanda tantus fuit concentus Philosophorum, ut si recensere velim omnes, numero opprimar. Ergo eximios tantum quosdam citabo, ac Platonem imprimis, cujus doctrina omnis ex hoc principio apta est, unicum esse Deum, opificem rerum, reliquorum Deorum progenitorem, divinarum unitatum auctorem. Id significat in Timæo, in Parmenide, aliisque libris; maxime vero in Epistola ad Dionysium, in qua eum præmonet fore, ut seriæ suæ Epistolæ, & diligentiori studio conscriptæ, hac nota distinguantur ab iis, quæ negli-

negligentius & sine opera ac meditatione erunt lucubratæ; quod hæ à Diis, illæ à Deo exordium ductura sint. Quod si Platonis sententiam ex ipsius verbis perspectam non haberemus, at haberemus certe ex Porphyrio, qui ita illum sensisse declarat libro quarto Historiæ Philosophicæ. Vindex porro est ejusdem doctrinæ Porphyrius, cum aliis Platonicis, Jamblicho, Proclo, & Damascio. Quorum postremus hic Deum appellat unitatem: Jamblichus vero Deum esse dicit unitatem ex uno, *προούσιον*, hoc est, *ante-essentialem*, & essentiæ principium, At Procli in Elementis Theologiæ propositio hæc est: Omnis Deus unitas est benefica, vel bonitas unum efficiens; & eatenus illud est unusquisque, quatenus Deus est. Sed supremus, simpliciter bonum est & simpliciter unum. Unusquisque vero eorum, qui sunt post primum, bonitas quædam est, & quædam unitas. Idem secutus Empedoclem, Deum appellat unitatem, & unitatum unitatem: Deum omnem esse dicit unitatem perfectam, & omnem unitatem perfectam esse Deum; nihil esse in divina natura, quod non sit unum; & per ejus unitatem, omnem multitudinem effici unum, & quidquid divinæ illius unitatis sit particeps, Deum effici; Deum denique habere suam *ὑπόστασιν* in unitate, quæ perfecta sit, & essentia antiquior. Eadem hæc, vel non multum certe his absimilia, differit Sallustius de grege Cynicorum, quorum antesignanus Antisthenes scripsit in Physico commentario, multos esse gentium singularum populares Deos, at Deum unum naturalem. Huc referre possumus magna Academiæ columina, Ciceronem, cujus præclara de Deo uno effata colligerunt alii; & Varronem, cujus doctrinam eo pertinentem Augustinus aperuit; & Plutarchum, quem Academicisne, an alii cuipiam Philosophiæ sectæ contribuam, incertus sum. Nec à Platone super unitate Dei discrepuisse Xenocratem, Aristotelem, totumque Lyceum, testes sunt Stobæus, Athenagoras, & Lactantius. Atque ex Aristotele hausit Simplicius, quæ ab eo disputata sunt de Deo uno, rerum omnium principio ac fonte. Testes sunt isti quoque in eandem sententiam conspirasse totam Porticum. Sic Zeno quidem cum sequacibus suis, sic Seneca, sic Marcus Aurelius, sic Arrianus: Luculenta est super hoc argumento dissertatio Auctoris libelli de mundo, qui sub Aristotelis nomine falso circumfertur. Luculenta & Orphica carmina, quorum patrocinium illic asciscitur. Luculenta & Plinii dissertatio circa initia magni operis. Quod si convertamur ad Italicam scholam, hoc ipsum prædicantes audiemus Pythagoram, Empedoclem, Philolaum, Xenophanem, Parmenidem, Melissum, Ti-

Porphyr. apud Cyrill. l. 1. contra Julian.

Jambl. de myst. sect. 1. c. 5. sect. 8. c. 2. sect. 9. c. 9. Procl. Elem. Th. Prop. 129. 133 Procl. Th. Plat. l. 1. c. 19. l. 2. c. 11 l. 4. c. 16 & in Tim. l. 2. & Elem. Th. Prop. 114.

Sallust. de Diis & mundo. c. 5.

August. de civit. Dei, l. 4. c. 31.

Stob. Ecl. Phys. l. 1. c. 3. Athenag. Legat. Lactant. l. 1. Instit. c. 5. de ira Dei, c. 11. Simpl. in Epictet. initio oper. Auct. l. de mundo c. 7. Plin. l. 2. c. 1.

Timæum, & inter recentiores Nicomachum Gerasenum; Deumque μο-νάδα, *unitatis* nomine afficientes. Conferendi in eundem censum antiquissimi Poëtæ, Hesiodus, cujus verba recitat Clemens Alexandrinus; Æschylus, cujus testimonio pugnat Justinus; & Euripides, qui unicum esse dixit in cælo Jovem; & Aratus, qui ab unius Dei invocatione opus suum auspicatur; & Orpheus, sive Onomacritus, ob hoc ipsum mihi suspectus, quod apertius quam alii Dei dotes exponit. Magnifice vero præ cæteris Dei unitatem prædicat Sophocles, cujus carmina repræsentant Justinus, Athenagoras, & ex Hecatæo Eusebius. Nec ab iis dissentiunt Brachmanes, & Arabes illi Philosophi, qui *Loquentes* appellantur: nec Barbaræ gentes, Sclaveni, & Antæ, quos commemorat Procopius.

XIV. Deum ab hominibus cognosci non posse, variis modis declararunt Scriptores sacri; velut cum eum dixerunt *posuisse tenebras latibulum suum*; *nubes & caliginem esse in circuitu ejus*; eum *vere esse Deum absconditum*; *lucem habitare inaccessibilem*; eum *nullum hominum vidisse*, *sed nec videre posse*; & nos eum *videre nunc per speculum in ænigmate*, *nunc cognoscere ex parte*. Itaque dogmata Judæorum cum referret Dio Cassius, dixit credere Deum esse ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, hoc est, neque verbis explicari neque cerni posse. Hinc antiquæ omnis Philosophiæ constans opinio est, intelligi quidem ab hominibus Dei potentiam, at naturam ab homine mortali intelligi non posse. Sic Pythagoras, & Pythagoreus Melissus: sic Anaxagoras: sic Anaxagoræ discipulus Euripides: sic Plato, qui in investiganda Dei natura laborari vetat, quod neque inveniri possit, neque explicari: sic Platonis perpetui sectatores Philo & Plotinus: sic gregalis eorum Proclus, qui supremum Deum nosci posse negat, quod neminem sui participet; & Theologiam esse vult habitum, qui Deorum naturam, quantum homini fas est, declaret, sciatque discernere, quidquid eorum ignotum est, ab iis, quæ hoc participant: sic Platonis condiscipuli Xenophon & Antisthenes: sic Auctor Metaphysicorum, quæ adscribuntur Theophrasto: sic Stoici: sic Æschylus Poëta. Quendam è Græcis sapientem laudat Justinus, qui dixerit, eorum, quæ ad Deum pertinent, nihil esse perspicuum certumque hominibus. Memoratur eidem scriptor vetustissimus Acmon, qui Deum vocat πάγ-κρυφον,

Clem. Alex. Protrept. Justin. de Monarch. Dei. Eurip. Helen. v. 498. Orph. apud Euseb. Præp. Justin. de Monarch. Dei. Athenag. Legat. Eus. Præp. Evang. l. 13. c. 13. Procop. Gothic. l. 3. c. 14. *ignotum*, Ps. 17, 12. Ps. 96, 2. Isa. 45, 15. 1. Tim. 6, 16. 1. Cor. 13, 12. Dio Cass. l. 37. Pythagor. Anaxagor. Plato apud Joseph. contra Apion. l. 2. Melissus apud Laërt. in Meliss. Plat. in Tim. & l. 7. de legib. Eurip. Troad. v. 885. Plotin. Enn. 5. l. 5. c. 6.

Procl. Elem. Theol. Prop. 133. Theol. Plat. lib. 1. c. 3. libr. 2. cap. 11. l. 5. c. 16. Xenoph. & Antisth. apud Clem. Alex. Strom. 5. Justin. in Exposit. Fidei, & in Paræn.

κρυφον, *penitus absconditum.* Id sibi volebant Athenienses, cum aram ponerent IGNOTO DEO: id Ægyptii Græcanicæ Philosophiæ inventores & magistri, cum supremum Deum pingerent supra caput habentem πτερὸν βασίλειον: quod sive umbellam regiam significet, ut in Demonstratione nostra Evangelica sumus interpretati, sive aliam; significat certe ignotam Dei naturam. Atque inde Cneph dictus est ab Ægyptiis Thebæis, κνηφαῖος à Græcis, hoc est obscurus & tenebricosus; vocibus ab Ebræo *caneph* detortis, quod alam sonat. Cæteros quoque Deos propemodum omnes ad exprimendam divinæ naturæ obscuritatem alatos Ægyptii fingebant, & ante templa Deorum collocabant Sphingas, ut obscuram & difficultatibus perplexam esse significarent doctrinam, quæ de Deo est. Caussæ fuisse narrat Porphyrius obscuritatem eandem divinæ naturæ, cur eam nigro lapide variæ gentes adumbrarent. Talis fuit lapis ille Brachthan, ab Arabibus in Alcaaba Meccana dedicatus, & cultus jam inde à vetustioribus Muhammedi temporibus, quem Dei cujusdam sibi ignoti simulacrum esse testatur Maximus Tyrius. Inter prima & præcipua doctrinæ Brachmanum capita, unum hoc est, Deum neque notum fuisse unquam, neque nosci posse. Et nobilissima Philosophorum Sinensium fæcta Dei cultum hoc argumento stolide respuit, quod cum ignotus sit, quis ei potissimum cultus conveniat, notum esse non possit.

Demonstr. Evang. Prop. 4. c. 4. §. 8. f. 69. 70.

Porphyr. apud Euseb. Præp. Evang. l. 3. c. 7.

Maxim. Tyr. Dissert. 38.

XV. Nec verbis exprimi Dei naturam posse, etiamsi nosci posset, traditum est conceptis verbis à Platone. Huic adhærent pro more suo Apulejus & Maximus Tyrius: item Plotinus & Alcinous, qui nomen Dei negant esse ullum, ullam definitionem, quod sit supra omnia, nec genere ullo contineatur aut specie, nulla differentia aut accidente distinguatur: quod & apud Simplicium reperias. Is vero præterea hoc habet Christiano homine dignum, si Deo tribuamus quidquid boni, sancti, magnique vel cogitare possumus vel eloqui, persuasum nobis esse debere, id omne longe infra ipsius dignitatem futurum; atque ideo tantum veniam ab eo sperare nos posse, quod nihil amplius possimus. Scitum est Procli, omne divinum esse ineffabile, ipsum vero supremum Deum adeo esse inexplicabilem, ut id quovis silentio satis exprimi non possit. Sed & Philemon Poëta terribile esse ait nomen Dei, nec à quoquam proferri posse. Et Samaritani Sicimitæ in admonitione ad Antiochum

ineffabilem.

Plat. in Timæo. Apul. de Deo. Max. Tyr. Dissert. 38. Plotin. Enn. 5. l. 3. c. 13. Alcin. Isagog. cap. 10. Simpl. in Epictet. Procl. Theol. Plat. l. 1. c. 4. l. 2. c. 6. & 11. l. 3. c. 1. & Elem. Theol.

Prop. 133. Philem. apud Justin. de monarch. Dei.

Joseph. Antiq. l. 12 c. 7. παντοδαῆ, *hoc est, omnia scientem,* Val. Max. l. 7. c. 2. Xenoph. Memorab. l. 1. Plat. l. 10. de legib. monarch. de sera numinis vindicta. Plotin. Enn. 4 l. 4. c. 12 Enn. 5 l. 9. c. 5. Procl. Theol. Plat. l. 1. c. 21. & l. 4. c. 5 & in Platon Alcibiad. 1. Simp. in Epict. Ammon. in Aristot. de interpret. M. Aurel. l. 11. §. 13. Arrianus in Epictet l. 1. c. 14. & l. 2. c. 13 Epicharm. & Parmen. aqud Clem. Alexand. Strom. 5. Hesiod. Oper. & Dies, v. 265. Philem.

tiochum Epiphanem, quam libris suis intexuit Josephus, templum suum Garizimitanum, Deo sacrum, nomine carere dixerunt.

XVI. Fassa itidem est, Deum scire omnia, Philosophia vetus. Insigne fertur Thaletis dictum, qui roganti cuidam, an hominis facinus aliquod Deo incognitum esse posset? Imo, inquit, ne cogitatio quidem. His paria censuisse Socratem in Xenophontis Memorabilibus proditum est. Idem sentire se declarat Plato, præsertim in Parmenide, ubi accuratissimam, præ cæteris omnibus, Deum habere docet scientiam universarum rerum, qua & humanas perfecte cognoscat. Idem sentit Plutarchus, idem & Plotinus, qui notabile hoc habet ac Christianæ doctrinæ valde consentaneum, Deum seipsum intelligere, & omnia in seipso, ac proinde omnia ipsi coram adesse, ea simul ipsum cognoscere, nec ad res cognoscendas more humanæ mentis ratiocinationem adhibere. Similia habet Proclus, qui & omnibus hominibus per certam anticipationem & prænotionem persuasum esse scribit, Deum omnia nosse, etiam intimas mentium cogitationes; & ipsam hanc Deorum cognitionem neq; cognosci posse, neque dictis explicari. Placuit idem Peripateticis, Simplicio & Ammonio, quorum hic censet cum Platonicis, omnia Diis esse cognita, quod omnium caussa sint; & cognoscere res præsentes, præteritas, & futuras, eo modo, qui Diis conveniat; ea nimirum cognitione, quæ una sit, & determinata, & constans, atque immutabilis. Placuit id & Stoicis, Epicteto, Marco Aurelio, & Arriano, qu suis in Epictetum lucubrationibus egregiam super hac quæstione disputationem inseruit. Iisdem vocibus personabat Schola Pythagoræ: nam nostri inspectorem esse Deum, nec ipsum fugere quicquam, & in cognitione Dei nihil esse mutationi obnoxium, & huic præsto esse omnia, tum quæ præterita sunt, tum quæ futura, cecinerunt Epicharmus & Parmenides. Id volebat Hesiodus, cum diceret, oculum Jovis videre omnia, omnia cognoscere: & Theognis, cum Jovem alloquens fateretur hominum cogitationes penitus ipsi esse perspectas: & Pindarus, cum clamaret falli, quisquis rem aliquam Deum celare se posse sperat: & Menander, cum homines admoneret, prope adstare unicuique testem & spectatorem Deum: & Menandri æqualis Philemon, cum caneret, justitiæ oculum cernere omnia. Atque hic oculus est, quem prisci hi Poëtæ, & profana

Theogn. v. 375. Pind. Olymp. Od. 1. Menand. apud Clement. Alexand. Strom. 5. apud Justin. de Monarch. Dei.

profana etiam oracula, ex quibus Philosophiam contexere studuerat Porphyrius, singulas orbis partes, mentiumque humanarum recessus penetrare profantur. Pervulgata est ea, quam Græci Grammatici afferunt, vocis *Dæmon* etymologia, sed ex qua tamen apparet Græcorum de immensa Deorum cognitione sententia: δαίμονας enim dictos opinantur, quasi δαήμονας, hoc est, Scientes. Hæc more suo per symbola significabant Ægyptii, cum oculos atque aures ex pretiosa aliqua materia confingerent, Diisque consecratos in templis appenderent. Contra vero Brachmanes Deum carere sciscunt oculis, & tamen cernere omnia; carere auribus, & omnia audire.

verum,

XVII. Deum verum esse & veracem, nec ullius esse cuiquam caussam & auctorem mendacii, vel fraudis, vel ignorantiæ, primitusq; in ipso inesse veritatem, diserte & acute exposuit Proclus, ex Socratis doctrina à Platone tradita in libris de Republica. Cui assentientes Alcinous & Simplicius, Deum *Veritatis* nomine affecerunt, quod veritatis omnis ita sit principium, ut Sol omnis luminis. Procl. Plat. Th. l. 1. c. 17. & 21. Plat. de Repub. l. 2. Alcin. Isag. c. 10. Sympl. in Epictet.

bonorum auctorem,

XVIII. Bona omnia à Diis provenire significarunt Poëtæ, cum δοτῆρας ἐάων ipsos appellarunt. Quidquid faustum fortunatumque contingit hominibus, Diis acceptum esse referendum tradunt Æschylus, Menander, & Diphilus. Nec id fugit Platonem, qui bona à Diis, non vero mala, profundi in homines, & quidquid in iis boni & pulchri est, ex supremo Deo proficisci docuit, hoc argumento usus, nihilo plus, quod beneficum sit, malefacere posse, quam frigidum calefacere. Retinuit id Jamblichus, cum scripsit bonum Diis esse naturale, nec quicquam mali ideo ab iis posse provenire, ac constare id inter Græcos omnes & Barbaros. Retinuit id & Proclus in libris Theologiæ Platonicæ, ubi bona à Diis in humanum genus promanantia radiis Solis comparat, qui ab illustratis corporibus pro sua cujusque natura excipiuntur. Egregium illud Simplicii, Deum bona omnia efficere, cum nihil non boni velit, possit vero quodcunque vult: & istud Hieroclis, Deos natura ac sponte sua bona in nos & utilia conferre; nos autem repudiatis illorum beneficiis, mala nobis consciscere. Æschyl. Sept. contr. Theb. v. 631 Diphil. apud Euseb. Præp. l. 13. Plat. Euthyph. & apud Procl. Th. Plat. l. 2. c. 11 Jamb. de myst. sect. 7. c. 6. Procl. Theol. Plat. l. 1. c. 17. & 18 Hierocl. apud Stob. Ecl. Eth.

principium caussam finem,

XIX. Deum rerum omnium principium esse, patrem, caussam caussarum optimam, atque finem, Platonis opinio est. Clarissimis verbis dotes illas Dei explicat Jamblichus, fontem eum fundumque appellans

Plato in Tim & apud Athenagor. Legat & Procl. Theolog. Platon. libr. 3. cap. 21. & libr. 6. Jamb. de myst. sect. 8. cap. 2.

lans universarum rerum, & quæ reipsa sunt, & quæ animo concipi possunt; principium οὐσίας καὶ οὐσιότητος, *essentiæ & essentialitatis*; principium, medium & finem. Hæc à Pythagoreis sumsit Jamblichus, qui, teste Servio, ternarium numerum assignabant summo Deo, quod ab eo sit & initium, & medium, & finis. Præclare & Proclus, qui Deum dixit patrem esse omnium, propter eum esse omnia, ideoque primam esse agendi caussam, & finem omnium; & Alcinous, qui Deum idcirco vult Patrem appellari, quod caussa sit omnium, quodque cælestem mentem & animum mundi ad se suasque ipsius rationes exornet. Multis locis idem asseverat Simplicius; velut cum ait idem esse Unum, Principium, Bonum, & Deum; Deum esse caussam omnium, & principium principiorum, & caussam caussarum, & Deum Deorum, & bonitatem bonitatum. Hoc & in Metaphysicis Aristotelis, & in iis, quæ sibi Theophrasti præscripserunt nomen, proditum extat. Placitum quoq; id fuit Italicæ Scholæ: Nam Pythagoras, cujus verba recitat Justinus, Deum vocat principium & patrem omnium: & Pythagoricus Timæus in Physico opere, unicum eum esse ait rerum principium. Adde his Sophoclem, & supposititium Orpheum, qui Deum dicunt principium, medium ac finem continere. Quod & à Platone usurpatum est, & veteri sermone ferri solitum narrat Auctor libelli De mundo. Adde Hesiodum, & Poëtas cæteros, & quidquid est eorum, qui finxere vel scripsere fabulas, quosque Aristoteles Theologos appellat. Hi cum Deum appellant Patrem omnipotentem, Patrem Deorum & hominum; eum esse significant principium, caussam, originem auctoremque rerum. Quin etiam Romani Deorum nominibus *Patris* cognomentum fere subjungebant. Hinc Jupiter dictus, quod est Jovis pater, & Diespiter: hinc & Ditis pater, & Neptunus pater, & Saturnus pater, & Janus pater, & Mars pater, sive Marspiter; quæ recensentur ab Agellio. Super his vero consulitor Hieroclis Dissertatio in Carmina Pythagoræ.

Serv. in Virgil Ecl. 8. Procl. Theo. Plat. l. 3. c. 21. & l. 2. in Tim. Alcin. Isagog. cap. 10. Simpl. & Epictet. Arist. Metaph. l. 2. c. 2. Justin. in Protrept. Soph. in Orph. apud Eus. Præp. Evang. l. 13. Plato de legib. Auct. libri de mundo c. 7. Arist. Metaph. l. 1. c. 4. Agell. l. 5. c. 12.

Regem, Dominum, primum, supremum, προούσιον, ὑπερούσιον,

XX. Eodem pertinent tituli illi, quibus honestatur Deus à veteribus, cum Rex, cum Dominus, cum primus, cum supremus, cum προούσιος, *ante-essentialis*, & ὑπερούσιος, *superessentialius*, nuncupatur: velut ab Homero, qui Regum supremum, ὕπατον κρειόντων, & à Solone, & à Theognide, qui Regem omnium dicunt ac Dominum; & à supposititio Zoroastro in sacra rerum Persicarum Collectione; item à Timæo & Onato

Homer. Iliad. θ. Solon. Gnomic. Theogn. v. 375. Zoroast. apud Euseb. Præp. libr. 1. cap. 19. Tim. ap. Procl. Theol. Platon. libr. 1. cap. 19.

Onato Pythagoricis; & à Maximo Tyrio, qui per omnem orbem vigere ait legem hanc atque sermonem, consentientibus Græcis & Barbaris, sapientibus & stolidis, Deum esse unum, regem & patrem rerum omnium; & à Plotino, Porphyrio & Alcinoo, qui primum Deum vocant καθυπέρτερον, κορυφαῖον, superiorem omnibus Diis, & augustissimam mentem, & naturam ipsam incorpoream, obtinentem supremum ordinem, & omnia supergredientem; & ab Jamblicho, qui veritatis omnis, felicitatis, essentiæ, caussæ & principiorum præsidem ac priorem rebus iis quæ vere sunt earumque principiis, & προούσιον, *ante-essentialem*; & à Proclo, qui primum, & Deum Deorum, & omnium principium ὑπερούσιον, *superessentiale*. Hujus est quoque propositio illa, quæ extat in Elementis Theologicis, *Omnis Deus est* ὑπερούσιος, καὶ ὑπέρζωος, καὶ ὑπέρνους, *superessentialis, & supervitalis, & supermentalis.* Scribit præterea Damascius, omnes fere ante Jamblichum Philosophos dixisse, multos quidem esse Deos οὐσιώδεις, *essentiales*; at unum ὑπερούσιον, *superessentialem.* Claudat agmen Platonicorum Plato ipse, qui Jovem in cælo curru alato vehi, primumque incedere narrat; hunc sequi Deorum Dæmonumque exercitum.

XXI. Infinitam esse Dei potentiam prædicat, & probat memoratus nobis sæpius nobilissimus Platonis assecla & interpres Proclus. Qui id revocarent in dubium, fatuos appellabat Pythagoras, & discipulos adhortabatur, ne eorum dogmatum, quæ de Diis tradebantur, ulli derogarent fidem; atque hoc principio nitebatur omnis illorum τερατολογία, & portentosa ac prodigialis Philosophia. Itaque Pythagoræ auditor Epicharmus nihil esse canebat, quod esset præter potestatem Dei. Assentitur Poëtarum chorus omnis: & vetustissimus quidem Linus facilia esse omnia Deo, & nihil ejus potestatem superare canit, atque ab hoc effato versuum suorum cœpit exordium, quod in opinionum suarum patrocinium afferebant Pythagorei. Lino succinunt Solon & Theognis, summamque esse decernunt Dei potentiam, cui nullus Deorum possit contendere. Hinc aurea illa Catena Homeri, ex qua suspensi cæteri Dii atque Deæ, cælo ipsum detrahere non possint; ipse contra ex ea cælum, terras, & maria, Deorumque ac Dearum turbam omnem, velut in fasciculum constrictos, possit de Olympi vertice suspendere. Hanc autem omnium quæcunque libuerint, agendorum facultatem in Dei ipsius notione contineri optime vidit, & diserte cecinit Callimachus. Apud Latinos vero Poëtas tam crebris celebratur testimoniis infinita

Onat. ap. Stob. Ecl. Phys. l. 1. c. 3. Max. Tyr. Diss. 1 Plot. Enn. 5. l. 3. c. 13. & l. 5. c. 12. & Enn. 6. l. 8. c. 16. & 18. Porphyr. de abst. ab anim. l. 1. Alcin. Isag. ad doctr. Plat. c. 10. Jambl. de myst. sect. 8. c. 2. Procl. Theol. Plat. l. 2. c. 1. & 11. & l. 3. c. 1. Proc. Elem. Th. Prop. 115. & 12. Plat. ap. Athenagor. Legat. *omnipotentem*, Procl. Elem. Th. prop. 84 Pythag ap. Jambl. de vit. Pyth. c. 28 Epich ap. Clem. Alex. Strom 5. Lin. ap. Jambli. de vit. Pythag. c. 28. Sol. Gnom. Th. v. 375. Homer. Iliad. θ. Call. ap. Plut. de plac. Philos. l. 1. c. 7.

infinita Dei potentia, ut qui ea colligere velit, otio debeat abundare. Nec ea solum apud illos intelligenda est Dei potentia, quam tenet in omnia quæcunque sunt, sed ea etiam, qua omnia facere potest, quæcunque non sunt.

& beatum, Aristot. de cæl. l. 1. c. 9. & l. 2. c. 1. & Moral. l. 10. Epicur. apud Cic. de nat. Deor. l. 1. & ex Lucret. l. 1. & 2.

XXII. Denique, ut absolvam, summa beatitate & æternitate Deos frui, optimam ducere vitam, omnibusque affluere bonis, vulgo atque adeo sibi ipsi persuasum esse declaravit Aristoteles: nam cælum ostendit esse sedem Dei, & quidquid illic sit, æternam & beatam vitam agere, & in speculatione positam esse Deorum beatitatem; quod & Epicuro, sed longe diversas ob caussas, visum est. Nec aliud quam summam felicitatem nectaris & ambrosiæ figmentis Poëtæ significarunt.

CAPUT III.

De sanctissima Trinitate.

MINUS vero mirum est, hæc dogmata, utpote rectæ Rationi magis pervia, hominum notitiæ patuisse. At obscurum illud sanctissimæ Trinitatis & reconditum mysterium eosdem vidisse quasi per nubila & caliginem, sed vidisse tamen Rationis ope, magna sane res est, & Christianæ veritatis certissimum argumentum. Plato imprimis præceptis Socratis imbutus, cum alibi, tum præcipue in Gorgia, & in celebri illa & à priscis Christianis sæpe laudata Epistola ad Dionysium secunda, divinam explicans naturam, tres in ea designat Reges; primum, caussam rerum omnium eximiarum; secundum, rebus secundis addictum; tertium, tertiis. Atque hæc Platonis Trinitas, juxta interpretationem Procli, Pater est, & Potentia, & Mens. Aliis præterea locis à primo hoc Rege vult esse genitum secundum, mundi conditorem; ex illo tertium, quem animam mundi Platonici dixere: & in Epistola ad Hermiam, Erastum, & Coriscum, jurare eos jubet per Deum, rerum omnium, & quæ sunt, & quæ futuræ sunt, ducem atque caussam, & per Dei hujus Patrem Deum. Ab eo etiam alibi traditum est, uti testatur Porphyrius in Historia Philosophica, Deum illum Filium, sive Mentem, à Deo Patre, cui tribuit Boni cognomen, genitum esse antè tempora, modo quodam, qui ab hominibus comprehendi non possit; per se constare ipsum, atque esse rerum omnium, omnisque pulchritudinis

Procl. Th. Plat. l. 3. c. 21

Porph. apud Cyrill. contra Julian. libr. 1.

dinis fontem. Retulerunt hæc Clemens Alexandrinus, Eusebius, Cyrillus, & alii, ut Trinitatem Platoni & cognitam & celebratam fuisse probarent. Magistri sui doctrinam etsi non uno modo exposuerunt Platonici, in eo tamen conveniunt; unum illum rerum omnium parentem & auctorem Deum, trinum tamen esse quoad hypostases. Princeps horum Plotinus librum scripsit hujus argumenti & tituli, περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, *de tribus principalibus hypostasibus*: qui liber in quinta ejus Enneade primo loco positus est. Illic post supremum Deum, quem perfectissimum appellat, secundam ponit Mentem, ab illo genitam, optimam omnium, ejus imaginem, quæ cum eo necessario sit, etsi separata & distincta, eumque intueatur; Genitorem autem id amare, quod genuit; generationem illam, quæ rerum æternarum est, à generationibus temporalibus valde discrepare. Vix potuisset apertius tres sanctissimæ Trinitatis signare personas: perfectissimum enim illud, Pater est; Mens, Filius; Amor, Spiritus sanctus. De Amore hoc valde notabile est, & veritati Christianæ proximum, quod scribit alibi, cum esse Amorem, quo se ipse diligit Deus; eundemque esse & Amorem, & qui amabilis est; eundem amantem & amatum; & eundem rursum Amorem & essentiam. Amelius in Plotini Schola eductus, velut magistri dictata recinens, tres esse statuit Opifices, Mentes tres, tres Reges; eum nempe, qui est, eum qui habet, eum qui videt; per Verbum omnia esse condita, idque & ex sententia Heracliti, & ex sua; idemque esse Verbum hoc, atque illud, quod Johannes Evangelista in principio fuisse apud Deum, & per quod omnia à Deo esse facta, & quod carnem ipsum esse factum, & humanam assumsisse naturam, & morte obita Deum fuisse, qualis antea fuerat, declaravit. Atque hæc doctrina Platonicis ita probata est, ut ex Mediolanensi Episcopo Simpliciano sæpe audisse se narret Augustinus, quendam ex Platonicis dixisse, aureis literis describendum esse Evangelii hujus initium, & in conspicuis Ecclesiarum omnium locis proponendum. Plotini quoque auditor Porphyrius statuit, juxta Platonis disciplinam, Dei naturam ad tres hypostases procedere, Bonum, Opificem, & Animam; & Plotino etiam assentiri se ait, etsi discrepantiam inter eos aliquam arguunt Proclus & Augustinus. Recensetur ab eodem Proclo Harpocration inter Platonicos, qui trinum esse Deum crediderunt. Porphyrii opinionem oppugnavit Jamblichus, & tanquam

Clemens Alex. Strom. 5
Euf. Præp. Evang. l. 11. c. 20. Cyrill. contra Julian. l. 3. & 4.
Plotin. Enn. 6. l. 8. c. 15.
Amel. apud Procl. Comment. in Tim. libr. 2. Cyrill. contra Julian. l. 8 Aug. Confess. 8.
August. de civit. Dei, l. 10. c. 29.
Porph. apud Cyrill contra Julian. l. 1. & 8.
Procl. in Tim libr. 2.
August. de civit. Dei, l. 10. c. 23.
Jamb. de myst. sect, 8, c, 2, & 5, sect, 10, c, 6. & apud Procl. in Tim. lib. 2.

quam Plotinianam tradidit, cum ipse non absimilia Plotinianorum protulerit, trinumque Deum confessus sit. Amelio adhæsit Theodorus, & tres itidem statuit Opifices, quorum hinc vocat ἐσιώδη νȣ̃ν, *mentem essentialem*; illum νοερὰν ἐσίαν, *intelligentiæ compotem essentiam*; istum denique *fontem animarum*. At Proclus reprobatis illorum opinionibus suam ipse profert, cum in Timæo, tum passim in opere de Platonica Philosophia; cujus summa hæc est, Deum esse supremum, primum principium atque caussam, perfectamque unitatem, à rebus omnibus omnino discretam: ex hac Unitate rerum opifice procedere Trinitatem universitatis itidem opificem; tres nempe præcipuos ac principales rerum Patres, ex Unitate veluti suspensos, planeque separatos & distinctos: adeo, ut quadruplicem fingat δημιȣργίαν, sive opificium; illud nempe supremi Dei, ac reliqua trium Patrum: sed Unitatem tamen illam in se complecti perfectam mensuram Trinitatis per summam Unitatem; Trinitatem vero individuam Unitatis potentiam ex sese proferre. Hanc ille contendit esse Platonis mentem, fallique, qui secus arbitrentur. Cujus commenti radices cum rimarer, hæ deprehensæ sunt; quod cum perfectam Dei unitatem & simplicitatem prædicasse Platonem sciret, aliosque Philosophos, nec trinum esse posse crederet, quod unum esset, eo progressus est vesaniæ, ut & nativos Platonis corrumperet sensus, receptamque in ejus Scholis doctrinam adulteraret; ac Trinitatem quantumlibet Unitati conjunctam, ab ea tamen diversam confingeret. Contra Macrobius, non quadruplicem, sed trinam inducit divinitatem, unius nempe principis, primæque rerum caussæ & originis Dei; Mentis, quam pro sua fœcunditate sui similem de se procreet princeps ille Deus; & animæ, quam rursum Mens de se edat. Chalcidium hic adducerem, qui egregiam dedit adumbrationem Trinitatis, si non aliqua ei adhæreret Christianismi suspicio. Platoni ad hanc notitiam prætulerunt facem Pythagorei. Hos trinum celebrasse Deum differit Proclus in Timæum: hos narrat Servius ternarium numerum perfectum summo Deo assignasse, ac propterea dixisse Virgilium, numero ternario Deum gaudere; atq; idcirco etiam Deorum omnium potestatem triplici signo ostendi, Jovis trifido fulmine, Neptuni tridente, Plutonis cane tricipiti; hinc unum esse eundemq; Deum, Apollinem, Solem, atq; Bacchum; hinc tres esse Parcas, tres Furias, & Herculem tribus noctibus conceptum. Ergo de divina illa Trinitate multa commentatus est Parmenides, acutissimus Pythagoricorum dogma-

tum

Theodor. apud Procl. in Tim. l. 2.

Procl. Theolog. Plat. l. 6. c. 6.

Macrob. in Somn. Scip. lib. 1. c. 14. & l. 2. c. 1.

Chalc. in Tim.

Procl. in Tim. l. 2.

Serv. in Virgil. Ecl. 8.

Parm. ex Plot. Enn. 5. l. 1. c. 8. Proclus Theol.

tum patronus. Præcipuas ejus sententias in libros suos retulerunt Plato, & Platonici, Plotinus ac Proclus: ex quibus intelligas, sic ipsi visum esse, Trinitatem esse fontem caussamque rerum; in ea primum esse Patrem, & Unum, quod proprie unum sit; secundam Mentem à Patre editam, quæ sit Unum & multa; tertium Amorem à Mente ortum, igneæ naturæ, qui sit Unum & multa. Trinitatem undecunque perfectam in Deo esse fassus est Timæus Locrus, quæ perfectio ipsa sit unius formæ, & absoluta existentia, fons omnis perfectionis, trinam & in unum conjunctam continens perfectionem. Numenius, quem Pythagoricum juxta & Platonicum appellare possis, in libro De bono, primum Deum ponit simplicem; & individuum, bonum & caussam rerum; tum secundum Deum, opificem, primi Filium; ac demum tertium Deum, sive opus, hoc est Mundum, perfectum nempe animal, à tertio illo Deo animatum; primum illum esse avum, secundum progenitum, nepotem tertium, atque hos unum esse. Quæ ex Pseudo-Orpheo afferuntur, parum inter se consentiunt; nempe, uti conji.io, quod non unius sint auctoris, quæ splendidum hoc nomen præferunt. Trinum Deum celebrant Orphica à Proclo allata, Phanetem scilicet opificem mundi, Cælum atque Tempus. At quæ extant apud Justinum, aliosq; Christianos scriptores, Dei Verbum invocant, opifex mundi, perfectum, quod & primam Patris vocem appellant. Nec de nihilo est, & ad sacræ Trinitatis doctrinam ab Ebræis ad Ethnicos transmissam videtur pertinere, quod canit Callimachus, Apollinem sedere ad dextram Jovis. Manaverat scilicet ad Græcos, quod in Psalmis legimus, jussisse Deum Patrem, sedere ad dextram suam Deum Filium. Sed & Pallas exiliens & nascens è cerebro Jovis, Mentis Filia à veteribus dicta, annon symbolum est Dei Filii à Patre per intellectum procedentis? Annon manifesta est, trium sacræ Trinitatis personarum significatio in his verbis Senecæ: *Quisquis formator universi fuit, sive ille Deus est potens omnium:* (hic ille est Pater omnipotens) *sive incorporalis Ratio ingentium operum artifex:* (en tibi Filium, λόγον nempe, sive Verbum, per quod omnia facta sunt) *sive divinus Spiritus per omnia maxima minima æquali intentione diffusus:* (quæ denotant Spiritum Sanctum.) Nunc Judæorum Christo recentiorum sciscitemur sententiam, ac primum celeberrimi inter illos Philonis. Hic, teste Isidoro Pelusiota, cum verba hæc interpretaretur, *Deus & Dominus*, regiam Trinitatem magis unam esse dixit, quam res dividuas; & copiosiorem, quam res singulares: & Deum utrimque stipatum inducit duabus

Platon. l. 3. c. 21. 23. 24. & l. 4. c. 35. 36. 37. 38.

Tim. ap. Procl. Theol. Plat. l. 4. c. 16. Numen. apud Euf. Præp. Evang. l. 11. c. 18. Cyrill. contr. Julian. l. 8. Theod. Therap. serm. 2. de principio.

Procl. in Tim. l. 2.

Justin. Paræn. Cyrill. contr. Julian. l. 1.

Callim. Hymn. in Apollin.

Ps. 109, 1.

Senec. Consolat. ad Helviam cap. 8.

Isidor. Pelusiot. l. 2. Epist. 143.

summis

Philo de sacrif. Abel & Cain. Philo de vita Mosis. Philo de agricult. de confus. ling. de somn. Deterius melior insid. Philo Quis hæres divinor. Philo περὶ κοσμου. de Monarch. l. 2. de Cherub. Philo de prof. Philo de confus. ling. Quis divinor. hæres?

summis potentiis, Imperio & Bonitate. Idem summo Deo rerum omnium parenti Filium assignat; atque eum natu maximum; non generatione carentem, ut est Deus ille supremus; neque ita genitum, ut nos sumus; id esse Dei Verbum, secundum Deum, opus Dei, rebus omnibus antiquius, imaginem Dei, Angelorum antiquissimum, Angelum ipsum, principium, per quod conditus est mundus, Legatum universitati regendæ præfectum, summum Sacerdotem, medium inter Deum & homines. Eundem esse dicit Dei nomen, quo continetur significatio divinitatis Verbi; nam veteres Judæi Deum appellant *Sem*, hoc est, Nomen. Quamobrem & Archangelum *κυριώνυμον*, *multa nomina gerentem*, Philo Verbum appellat: quippe nomen illud Dei, quod Hamphorasch, id est, *explicatum*, Rabbini nuncupant, per duodecim literas, & per quadraginta duas pronuntiabant: ex quibus varia confinxerunt Dei nomina; quorum præcipua duo & septuaginta libris suis celebrarunt. Vetustissimi Rabbini, mysteriorum Cabalæ consulti, tres in Deo sciscunt esse luces: lucem intimam, antiquam, æternam, eandemque virtutem primam; deinde lucem clarissimam, sapientiam æternam; tum lucem denique claram & occultam; tres illas luces emitti intra Deum, nec foras prodire; eas idem esse ac Infinitum, hoc est, Deum; easdem esse unicam essentiam, principium unicum principiorum omnium, radicem omnium radicum. Tradunt & tres primarias esse Sephiroth: Coronam summam; deinde Sapientiam ex Coronæ summæ infinitate ortam, nec ex ea tamen foras prodeuntem; tum intelligentiam ex Corona summa emanantem; trium harum æqualem esse dignitatem & perfectam unitatem, in intimo Dei sinu latentem & sedentem, velut in curru: quam & propterea mysterium Mercavæ, hoc est *Currus*, appellarunt. Id ipsum significabant vocabulo *Nekuda*, hoc est *punctum*, sive Centrum, ex quo tres mentes prodire volunt, quæ non aliud sint, quam centri hujus patefactio; easque tribus exprimunt punctis, & symbolo trium guttarum in Deo fluentium, & descriptione triplicis literæ Jod. & tribus literis nominis Dei *Jehu*, quarum prima *Jod* sapientiam denotat, sive Patrem; secunda *He*, decorem, sive Filium; tertia *Vau*, intelligentiam, sive Spiritum sanctum. Utuntur & exemplo arboris, quæ ex radice truncum profert, ramos ex trunco: cum tamen tria hæc sint unica arbor. Fuse hæc in R. Mosis Corduarii Cabalistico libro, qui *Hortus malorum Punicorum* inscriptus est, disputantur ex sententia R. Simeonis, cognomento Justi, & R. Simeonis ben Jochai; quorum hic ante quingentos supra

supra mille, ille ante bis mille annos floruisse fertur. Nonnunquàm & trinam hanc lucem, Patris, Filii, & Spiritus sancti nominibus afficiunt, ac vocabulo *Alben* designant, quo continetur & dictio *Ab*, quæ Patrem sonat; & dictio *Ben*, quæ Filium; quodque tribus constat literis, quibus tres Personæ notantur. Nec diffitetur Manasse ben Israel in Conciliatore, hanc esse Cabalistarum opinionem, Platonicæ consentaneam, à summo Deo emanasse primam Mentem, per quam orbis formatus est. Nempe Mens illa est, quam Plato λόγον ἢ διάνοιαν θεῦ appellat, mundi procreatricem. Possem & ad significationem Trinitatis detorquere, uti faciunt nostrorum plerique, pervulgatum illud in libris Magistrorum Judæorum, ac præcipue in vetusto libro Jetzira, inesse in Deo & intelligens, & id, quod intelligitur, & intellectum; sive cognoscens, & cognitum, & cognitionem; sive numerans & numeratum, & numerum; & tria hæc unum esse. Sed minime ista pertinere ad Trinitatem deprehendet, qui legerit Maimonidæ librum More nevochim. Id enim affert & explicat, tanquam petitum ex Philosophia, non ex Libris sacris; neque de Deo tantum, sed de quocunque intellectu dicendum, illud esse affirmat. Hoc solum apponit discriminis, quod de alio quovis intellectu id dici duntaxat possit, tum cum est in actu, ut loquuntur, minime vero, cum est in potentia; Deo vero, qui semper est in actu, id nunquam non conveniat. Nihilo magis audiendi sunt, qui *Mumar* & *Secbina* in Targumim & Thalmude volunt notare Verbum & Spiritum sanctum. Hanc hariolationem à Theodorico Hackspanio solide discussam prætereo. Divinæ naturæ tria inesse viderunt Ægyptii. Neque hic cum Kirchero, viro vastæ & variæ, sed non satis accuratæ & castigatæ eruditionis, suffragio Mercurii Trismegisti pugnabo; quem suppositiium esse quisquis non odorabitur, is obesæ naris homo utique sit. At utar testimonio Plutarchi, qui ex Ægyptiorum doctrina naturam divinam tribus constare scribit, eo quod intelligitur, materia, & mundo ex his orto; ac propterea tria hæc illos ait comparare triangulo. Quæ sane consonant iis, quæ credita diximus priscis Philosophis, de supremo Deo sive Patre; de secundo Opifice & dispositore materiæ, sive Filio; & de tertio, qui est anima mundi. Nec de eo dubitare nos sinunt illa, quæ ex libris exoticis religionem Ægyptiorum complexis depromit Kircherus, in interpretatione Obelisci Pamphilii: unde cognoscitur, in Symbolo pingi ipsis solito ad exprimendam Dei naturam, globum significasse Deum sine principioque carentem; serpentem ex globo prodeuntem

Manass. ben Israel. Conciliat. Quæst. 9.

More nevoch. Part. 1. c. 78.

Hackspan. de usu libr. Rabbin. c. 2. §. 103. & sq.

Kirch. Sphing. Mystag. Part. 2. c. 3. Interpret. Obelisc. Pamph. l. 1. c. 3. Plutarch. de Isid. & Osir.

Kirch. Interpret. Obel. Pamphil. l. 5. c. 3.

tem notasse potentiam Dei opificem rerum; alias vero globo adnexas expressisse Spiritum vitæ datorem. Legimus apud Jamblichum de Mente opifice sic philosophari Ægyptios: cum Mens ipsa res parturit, triplici nomine appellari; Amon, quatenus res latentes profert in apertum; Phtha, quatenus eas arte perficit; Osirin, quatenus benefica est. Triplex ille Magorum Persarum Mithra Dionysio memoratus, videtur esse simulacrum quoddam Trinitatis. Apud Indos, non Brachmanes solum, persuasum habent, & triplici illo funiculo, quem suspensum gerunt, de collo significatum volunt trinum esse Deum; sed vulgus etiam in eadem opinione est. Verumtamen non ita eos opinari, Deum esse trinum eundem & unum, sed unum supremum Deum, parentem esse trium aliorum Deorum, qui unicus tamen Deus sint, asseverant ii, qui subtilius ista rimati sunt. Velut Bernerius, qui Pythagoræ, Platonis, & Eudoxi diligentiam æmulatus, multiplicem exoticarum rerum notitiam, eruditis peregrinationibus quæsitam, ad Philosophiæ suæ ornamentum, & doctrinæ amplificationem contulit. Atque in eo plane Indis convenit cum Proclo, de quo superius dixi: item Sinis, & Sinarum discipulis Japoniis. Hi Deum exhibent effigie monstrosa, in qua ex uno corpore prodeunt tria capita mutuo sese conspicientia; quibus ajunt exprimi distinctas tres personas, quarum una sit eademque voluntas. Unum aliquem ex tribus istis, vel tres potius istos, quos unum esse volunt, Filii nomine afficiebant Indi veteres; cui & portentosum quoddam simulacrum dedisse Patrem narrant, cum orbem conderet, velut operis, quod moliebatur exemplar ad imitandum propositum. Scriptum id extat apud Porphyrium in libro De Styge. Reperiebatur & in insula Diu simulacrum, uni ex tribus personis divinis consecratum, quem Mahessam appellabant, quasi Messiæ nomen referentes. Tres quasdam dictiones impense venerantur Siamenses, & sacras habent, quarum prima Deum significat, secunda Dei Verbum, tertia imitatorem Dei. Quod si regredimur in Occidentem, scintillas quasdam veritatis deprehendemus in Solonis lege quadam, quæ in Axibus insculpta fuit. Hac jubebantur Athenienses jurare per tres Deos, ἱκέσιον, καθάρσιον, ἐξακεστήριον, hoc est, Supplicem, Expiantem, Averruncum. Fuerunt, qui existimarent, Celtas sub Hesi, Beleni, & Tharamis nominibus unicum Deum Teutatem coluisse: & qui ex eo, quod de Germanis scriptum reliquit Cæsar, Deorum numero eos solos ducere, quos vident, Solem, Vulcanum, & Lunam, colligerent, Deum ipsos unum & trinum esse veneratos. Peruvianos quoque ipsos

Jambl. de myst. sect. 8. cap. 3.

Dionys. Epist. ad Polyc. 7.

Bern. Memoir. sur l'Empir. du Mogol. Tom. 3. p. 51. & suiv.

Cæsar de bell. Gall. libr. 6.

ipsos narrat Josephus Acosta, testis idoneus, trinum adorasse Deum, Viracocham sive supremum Deum, Solem, & Tonitru; Soli triplex simulacrum consecrasse triplici nomine appellatum, atq; item ipsi Tonitru; & in sacello quodam effigiem posuisse, quam unam in Trinitate, trinam in unitate esse dicerent. Tres personas condidisse mundum, Cubanorum dogma fuit, ut discimus ex Herreræ Historiis. Cæterum minime hæc ita sumi velim, quasi accuratam sacrosancti hujus mysterii, vel has gentes, vel istos, quos commemoravi Philosophos, notitiam habuisse putem. Nam caruerunt cognitione ὁμοουσιότητ(ος), *consubstantialitatis*; quod in Platonicis arguebat Cyrillus; nec eam, uti debuerunt, ad tres illas Hypostases adjunxerunt; nec triplicem illam à Deo removerunt distinctionem, quæ infert diversitatem naturæ & inæquales dignitatis gradus. Ad quæ cum impegisset Arius, fide excussus in errorem præcipitavit. Satis mihi est ostendisse, adumbrationem quandam dogmatis hujus extitisse inter profanas gentes; nec quicquam esse caussæ, cur, quod & placuit illis, nec in his improbatum est, in Christianis culpetur.

Joseph. Acosta Hist. Indic. lib. 5. c. 4. & 28.

Herrer. Hist. Ind. Occid. Dec. 1. libr. 9. c. 4.

Cyrill. contra Julian. libr. 8.

CAPUT IV.

De Angelis.

I. *De Angelis bonis & malis.* II. *De lapsu Angelorum.* III. *De Angelis custodibus.*

DE Angelis dictum est à Philone, eos à Philosophis appellari Dæmones, qui in Libris sacris Angeli dicuntur: & promiscuum utrorumque esse nomen fatetur apud Augustinum Ethnicus Labeo. Philosophorum autem de re ipsa una fere opinio est; de iis, quæ ad rem pertinent, discrepant fortasse nonnihil. Qui primus inter illos celebratur Thales, Dæmones definivit οὐσίας ψυχικάς, *substantias animales*, plenumque iis mundum esse dixit. Sibi assistere Dæmonium quoddam, prædicabat Socrates. Unde & adversus Melitum, objicientem sibi impietatis crimen, probabat se agnoscere Dæmones, quippe qui Dæmonium sibi diceret assistere; qui vero agnoscat Dæmones Deorum filios, hunc & Deos. At Plato perspicue, præ veteribus Philosophis, & copiose de natura Dæmonum disseruit: nam post supremum Deum, inferiores posuit Deos, hoc nomine dictos, quod boni sint, neq; mali esse possint: his subji-

De Angelis bonis & malis.

Phil. de Gigant. & de somniis.

August. de civit. Dei, libr. 9. c. 19.

Thal apud Plutarch. de Placit. Philos. libr. 1. cap. 8. & Laert. in Thalet. & alios. Socrat. apud Platon. passim, Apul. de Deo Socr. & alios.

 cit

cit Dæmones, itidem incorporeos, qui recte maleve pro arbitrio agere possint, & quorum propterea nonnulli boni sint, alii mali. Eorum quidem non satis explicat originem; sed eorum tamen naturam non ex nihilo extitisse vult, sed ex fluxione quadam primæ ac secundæ caussæ: & ἀγεννήτους tamen, *generationis expertes* appellat, quod more corporeorum animalium geniti non sint; ab his vero differre Dæmonum naturam, qui mali & boni possunt evadere. Ita sententiam Platonis exposuit Eusebius; at Alcinous Platonicæ Philosophiæ consultissimus, ex Doctoris sui sententia, Dæmones esse dicit Deos genitos, & generando propagatos, eosque Dei filios appellat, quod constent ex illa fluxione Dei, & per orbem quoquoversus sparsos esse existimat. Nunc si Platonem ipsum non per Interpretes, sed coram consulamus, respondentem audiemus in Timæo, Dæmones esse Deorum filios, Deos ipsos dictos, & cælestibus orbibus adjunctos, natura mortales, Dei beneficio immortales, animalibus generandis præfectos. Principem præterea natura maleficum, Dæmonibus additum esse decernit libro decimo De legibus; quem eum ipsum esse contendit Clemens Alexandrinus, qui à nobis Diabolus appellatur. Et libro quoque quarto operis ejusdem De legibus sacra fieri Dæmonibus jubet Plato. Quid quod nomen ipsum Angelorum videtur usurpasse. *Nonne*, inquit de eo Minutius, *Angelos narrat & Dæmonas? Plato*, inquit Cyprianus, *unum Deum servans, ceteros Angelos vel Dæmonas dicit.* Et Ammonius scribit, Timæum (apud Platonem scilicet) Socrati respondisse: Deum neque esse corpus, neque colorem, neque Angelum. Atque hæc effata Platonis, multis à se exposita, Ebræorum placitis consentire ostendit Chalcidius; quod & Eusebius asseverat. Platonis sententiam varie flexit torsitque cohors Platonicorum. Naturam Dæmonum ex veterum Theologorum; hoc est, Mythologorum, sententia explicasse Xenocratem Platonis auditorem prodidit Plutarchus. Philo vero in Platonis ludum Judaica dogmata intulit, & utrimque instructus mixtum quid de Angelis commentus est; eos nempe animas esse beatas, nequitiæ expertes, optimas, & valde puras, summi Dei ministras, quibus conflati sint ejusdem exercitus, supra terrenarum rerum cupiditatem longe positas, sublimia tantum & divina sectantes ac cogitantes, per aërem cælumque cursitantes, à Philosophis Dæmonum nomine affectas. Multa de Dæmonibus disputavit Plutarchus libro De defectis oraculis, & alibi quoque: multa & Apulejus in libello de Deo Socratis, ubi Dæmones esse decernit *genere animalia, ingenio*

Eus. Præp. Evang. l. 11. c. 26. & l. 13. c. 15. Alcin. Isagog.

Clem. Alex. Strom. 5.

Cyprian. de Idol. vanit.

Ammon. in Categor. Arist. cap. De substantia.

Calc. in Tim. p. 222. & sqq. Eus. Præp. Ev. l. 11. c. 26.

Plutarch. de Isid. & Osirid. Philo de sacrif. Cain & Abel. Gigant. de confus. ling. de somniis.

genio rationabilia, animo passiva, corpore aëria, tempore æterna. Quam ejus definitionem, totamque adeo sententiam Augustinus diligenter excussit. Excussit & illam Plotini, qui Dæmones ratus est materia carere & corpore, sed corpora tamen ignea aëriave induere, mortalitati haudquaquam opportuna, ut hæc nostra; ejusdem esse omnes naturæ; ex anima mundi genitos, affectionibus obnoxios, à Diis diversos, ab iis secundos, ex iisque pendentes, æternos, certæ ac constantis naturæ, quæ mutari non possit, nec proinde divina fieri. Contra credebat Amelius, Deos aliquos esse Dæmones. Æqualis Apuleji Maximus Tyrius, cum alibi, tum præcipue duabus Dissertationibus de Deo Socratis Dæmonum naturam accurate explicavit, & secundarios esse Deos dixit, summorum Deorum ministros, ad patiendum idoneos, cælum inter & terram, Deum inter & homines constitutos. Quid super hoc argumento visum sit Porphyrio, ex ejus Epistola ad Anebonem, & libro De Philosophia, ex oraculis, aliisque libris cognoscitur. Calamitatum, magiæ, maleficiorum, impii idolorum cultus, vitiorumque omnium auctores facit Dæmones malos; familiare ipsis esse ait & proprium mendacium, juxta illud Johannis de Diabolo: *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*; Deorum affectare titulos, præesse ipsis principem Serapidem sive Plutonem, qui & ipse Deum se supremum ferat; veri autem ac summi numinis legitimos honores ac existimationem oppugnare eos & imminuere velle; contra mala hominum generi ab his impendentia bonos Dæmones præsignificare; internuntios, sequestros, ac velut portitores Deum inter hominesque agere, & animas esse ex universi natura delibatas. Quin etiam Angelorum & Archangelorum nominibus utitur; quod & factum sæpius ab auditore ejus Jamblicho in libro De mysteriis. Is totum hoc argumentum tractavit longe uberius, & exoticas de Dæmonibus opiniones tradens suam ipse proposuit. Hanc sane atq; illam item Porphyrii, si quis advertat animum, illico perspiciet, adolescentis tum Christianismi luce fuisse perfusam. Et Jamblicho, & Juliano Imperatori, & Proclo Solares quidam Angeli commemorantur. Hic Proclus varios statuit ordines Deorum, Angelorum, & Dæmonum, & ex Parmenidis doctrina colligit plena his esse omnia. Celebratur dictum hoc Damascii, omnes fere Jamblicho vetustiores Philosophos unum posuisse Deum ὑπερούσιον, *superſubstantialem*, multos οὐσιώδεις, *substantiales*, ab unico illo prodeuntes, ejusque radiis factos divinæ naturæ participes. Antistheni certe hoc effatum adscribit Lactantius, multos quidem

August. de civit. Dei, l. 8. c. 14. & 16. & l. 9. c. 6. 8. 10. 11.
Plotin. Enn. 3. l. 5. c. 6.
Amel. apud Procl. in Plat. Alcib. 1.
Max. Tyr. Diss. 1. 16. 26. 27.
Porph. apud Euseb. Præp. Evang. l. 4. c. 23. & l. 5. c. 6. & seq.
Porphyr. de abst. ab anim l. 2.
Joh. 8, 34.
Jamblich. in vit. Pythag.
Julian. Hymn. in Solem.
Procl. in Hesiod. Opera & Theol. Plat. l. 3. c. 21. & in Plat. Alcib. 1.
Lact. l. 1. c. 5

dem esse populares Deos, unum naturalem, id est, summæ totius artificem. Ex Academia transeamus in Lyceum, cujus princeps Aristoteles, præter motores orbibus cælestibus adjunctos & velut affixos, Dæmoniorum expressam injecit mentionem in libris Metaphysicorum: sed ab illis cæli agitatoribus diversa esse, ratus est, cum corporea illa fingat, hos corporis malitiæque expertes. Videat ergo Gerardus Vossius, cujus ingentia extant in Rempublicam literariam merita, quid velit sibi; cum ait, Aristotelem non alios novisse spiritus, quam motores cæli; neque ullam vel levem ejus rei apud eum reperiri mentionem, præterquam ubi ex aliena loquitur sententia. Quod confirmat Alexandri Aphrodisei, Simplicii, & Averrois assensu. Nec negat tamen à præceptore recessisse Theophrastum, & deinde Ammonium, Johannem Philoponum, & Algazelem. Esse Deos, & Dæmones, qui animorum sceleribus purgandorum curam gerant, Sallustio Cynico visum est. Stoicos credidisse narrat Plutarchus, Dæmonas esse naturas quasdam animorum similes; & Chrysippum veteres Theologos secutum dixisse eosdem hominibus longe præstare, inesse in iis virtutis ac vitiorum discrimina, & divinitatis non tamen puræ & sinceræ quippiam. Et in Exhortationibus dixisse Senecam, narrat Lactantius, Deum regni sui ministros genuisse. Ex æthera substantia decerptos esse scripserat Posidonius in libro de Heroibus & Dæmonibus: qui si superesset, qui de iis fuerint Stoicæ sectæ sensus, plenius cognosceremus. Narrat idem de Pythagora Plutarchus, quod de Chrysippo. Hunc primum cognovisse Dæmonas asseverant nonnulli. Falso; nam Thales de iis jam ante erat philosophatus. Idem narrat Plutarchus de Empedocle, quod de Pythagora. Nec ab his discrepuit Ocellus Lucanus. Parmenidem vero tradit Proclus post ens unum, constituisse varia Dæmonum & Deorum genera, quorum hi Angelicum ordinem obtineant. Aureorum carminum, quæ Pythagoræ nomen præfixum gerunt, & revera Lysidis sunt, ejus, qui Epaminondæ præceptor fuit, placitum hoc est, colendos esse Heroas ac Dæmonas terrenos: & Heroas illos Hierocles bonos Dæmonas sive Angelos interpretatur; Dæmonas vero terrenos, animos hominum, præstantes virtute ac doctrina. Quid aliud vero quam Angelos dicamus esse chorum illum Deorum, quem summi Dei mandatis obsequi differit Onatus? Atq; tam constantes in ea opinione fuerunt Pythagorici, ut traditum ab Aristotele narret Apulejus, mirari solitos eos, si

Arist. Metaph. l. 5. c. 8. Voss. de idolol. l. 1. c. 6. & l. 2. c. 41. Sallust. de Diis & mundo c. 12. Plutarch. de Placit. Philos. l. 1. c. 8. & de Isid. & Osir. & de defect. oracul. Lactant. libr. 1. c. 4. & 7. Posidon. apud Macr. Saturn. libr. 1. c. 23. Pythag. apud Plut. de Isid. & de placit. Phil. l. 1. c. 8. Empedocl. apud Plut. de def. oracul. & de Isid. Ocell. Luc. de univ. natur. c. 3. Procl. Theol. Plat. libr. 3. c. 21. Hierocl. in Carm. Pythag. Onat. ap. Stob. Ecl. Phys. l. 1. c. 3. Apul. de Deo Socrat.

si quis se negaret unquam Dæmonem vidisse. Nec notitiæ Angelorum expers fuit Heraclitus, qui homines à divinis quibusdam potestatibus præmoneri existimavit. Primus vero Ethnicorum omnium, quorum scripta constent, de natura Dæmonum Hesiodus disseruit, atque eos immortales, aëra indutos, numero decies tricentenos, circa terram jussu Jovis vagari dixit, hominum facta observantes; hos prius fuisse eorum hominum animas, qui per auream ætatem vixerunt sub Saturno. Ubi Proclus quadrifariam ab eo divisam fuisse notat naturam rationis compotem, primamq; positam illam Deorum, secundam Dæmonum, tertiam Heroum, quartam hominum. Quod & ante Proclum observarunt alii. Ibidem vero Tzetzes Deos ac Dæmones confundi notat à quibusdam, discerni ab aliis, qui Dæmones esse censent naturas incorporeas, rerum, quæ in terris fiunt, speculatrices. Ad Homerum vero quod attinet, quidquid contendat Maximus Tyrius, de Dæmonibus parum enucleate & definite egit, nec eos à pervulgatis illis Græcorum Diis distinxit. Orpheus apud Clementem Alexandrinum, & Angelos nominat, & sedibus summi Dei ait assistere. Hæc doctrinam Christianam valde sapiunt, & ut sæpe jam monui, è Christianorum penu videntur profecta. Eodem Orphei nomine inscripti Hymni Dæmonas cælestes, aëreos, in aquis degentes, terrenos, agentes sub terris, & per ignem vagantes invocant. Et Aristophanes deniq; quendam inducit implorantem Deorum ac Dæmonum opem. Ac si opinionis hujus repetamus altius originem, accepisse eam Græcos, ut cætera Theologiæ suæ capita, probabile est ex Ægyptiis & Phœnicibus. De Angelis & Dæmonibus quid censuerint Ægyptii, sciri potest est Jamblichi libro De mysteriis, qui totus constat placitis Ægyptiorum; & ex scriptis Porphyrii, qui cum alia multa tradit super ea re, tum id præcipue, solitos Ægyptios, & Phœnices, & quicunque res divinas callerent, quotiescunq; sacra essent facturi, lora prius in templis rumpere, & pecudes ad solum affligere, ad abigendos Dæmones, animalium speciem sæpe indutos. Sciri potest & ex Macrobio, qui Ægyptios tradit homini nascenti inter alios Præstites Deos Dæmonem apposuisse. Disseminata fuerat per orbem doctrina eadem, si Maimonidæ fides est, etiam ante Mosem, qui, cum sacra hircis fieri vetaret, Dæmonum cultum prohibebat. Hircorum certe formam Dæmones habere, & in ea conspici credebantur, cum ab aliis, tum maxime à Sabæis, clarissima Arabum gente, quos & iis sacra fecisse notat Philostorgius. Nec hi solum, sed & totæ Chaldæorum Persarumq; gentes, alios bonos esse rebantur Dæmonas, alios malos. Inde prima Magiæ origo:

Hesiod. Oper. v. 121. & seq. v. 250. & seq. Procl. in Hesiod. Oper.

Max. Tyr. Differt. 26.

Clemens Alex. Strom. libr. 5.

Orph. Hymn init.

Aristophan. in Platon.

Porph. de antr. Nymph. de abst. ab anim. l. 2. & de Phil. ex oracul. apud Eusеb. Præp. Evang l. 4. c 23.

Macrob. Saturn. libr. 1. c. 19

Maimonid. More nevoch. Part. 3. c. 46. Levit. 17. 7.

Philostorg.

magis l. 3. c. 4.

Cyprian. de idolor. vanit. Jamb. de myst. sect. 3. c. 31. Arnob. lib. 4.

magis enim privatum cum Dæmonibus commercium fuit. Hinc conficta suppositítii illius Zoroastris mysteria, & memorata Minutio ac Cypriano Hostanis dogmata. Operæ pretium est cognoscere, quid ex Chaldæorum scitis referat Jamblichus de Antitheis: quorum consimilia nanciscare apud Arnobium. Indos etiam, & clarissimam Indicæ gentis partem Brachmanes; Siamenses quoque, Sinas, & Japonenses, eadem de bonis & malis Angelis pervasit opinio, quos & magnis religionibus colunt. A Dæmonibus pulsari se queruntur incolæ Minuthiadis insulæ. Multa hic nugantur pro more suo recentiores Judæi: nam præter Sephiroth, decem nempe illos spiritus Deo proximos, Angelos his inferiores ponunt, bonos atque malos: & bonos quidem in diversos dispescunt ordines, Animalium, Rotarum, Prævalidorum, aliisque nominibus discretos; alios ad dextram Dei locatos, ad sinistram alios, quorum hi vitia doceant homines, illi virtutem. Distinguunt ab iis Angelos ministerii, qui Deo proxime adstent. Rursum Angelis corpus detrahunt nonnulli, secus alii: & hi quosdam inferioris subsellii Angelos confingunt, igne & aëre concretos, res instantes & mox futuras ex superiorum monitu prænoscentes, more hominum cibum capientes, generationi vacantes, & morientes. Eos fabulantur ortos esse ex Adami ὀνειρωγμοῖς. Cujus consimile quippiam habebant figmenta Galatarum Pessinuntiorum: ex Jovis nempe dormientis profusa in terram genitura extitisse Dæmonem, sexu ambiguo, Agdistin nomine. Acutior his Judæis Maimonides, corporis materiæque omnis expertes Angelos facit: & longe ante Maimoniden Philo, qui tamen sinceram sacrorum Scriptorum de Angelis doctrinam profanæ Philosophiæ commentis oblimavit. Multa super his legas in Tzeror hammor, multa & in ipso Thalmude, omnis ineptiæ officina: velut, Adamum atque Evam, dum lugerent Abelem, & mutua consuetudine per tempus luctus centum triginta annis abstinerent, ex Montibus quibusdam genuisse Dæmonas, quos *Schedim* appellant, & Spiritus, & Lemures. Quatuor faciunt Dæmonum matres, Lilith, Ogereth, Machlath, & Noëmam Tubalcaini sororem, Simronis uxorem, Asmodæi matrem. Hæc legas apud Eliam Levitam in Thisbi: qui & tradit morem hunc apud Judæos Germanos inolevisse, ut in cubiculis puerperarum nomina trium Angelorum parietibus inscribant, ad arcendam vim Lilithæ infantium recens natorum vitæ insidiantis; ex qua Ilythyæ & nomen & personam confictam non absurde suspicere. At Muhammedus Christianum fere de Angelis dogma retinuit. Rursum si respicimus

Maimonid. More nevoch Part. 1. c. 49. Philo de sacrif. Cain & Abel, & de confus. ling. & de somn. Thalmud in libr. Erubin. Maimonid. More nevoch. Part. 1. cap 7. ex Midrasch. Elias Levita Thisbi in Asmodai & in Lilith.

mus Occidentem, Athenienses Dæmonum notitia imbutos offendemus. Distinguebant eos à Diis, & utrosque in publicis juramentis sigillatim invocabant. Quod ex Aristophane, Platone, & Æschine licet intelligere. Romanorum religionibus consecrati Manes, iidem fuerunt Genii sive Dæmones, hominibus nascentibus additi: Manes dicti ex Græco μανις: Μὴν autem est Dæmon, sive Genius, atque etiam Sol, cui quod deputata esset sors μηνὸς sive Dæmonis, & μὴν & Dæmon dictus est. Atque hæc religio ex Oriente accersita est: nam μὴν est Meni, cujus cultui deditos Judæos castigat Isaias. Sed hæc fuse nos alibi disputavimus. Lares item, & Larvæ, sive Lemures, apud Romanos, sua sacra, suos festos dies habebant. Phantasmata item à multis visa in Græcis Romanisque historiis referuntur. Sibi lecta hujusmodi pleraq; apud Chrysippum, Plutarchum, & Numenium prodidit Origenes. Cujusmodi narrationibus permotus Plinius, quid de eo sentiendum sit, quærit à Sura per epistolam. Africani denique & Americani esse Dæmones experimento suo didicere. Hos obvios sæpe habent, hos vident; pulsantur ab his nonnunquam, gravissimisque plagis concciduntur: at alios contra beneficos benignosque sentiunt & prædicant.

Aristoph. Plut. Plat. Tim. & de Rep. l. 3. Æschin. in Ctesiph.

Isa. 65, 11. Not. in Origen. p. 108. 109.

Origen. l. 5. contra Cels. Plin. libr. 7. Epist. 27.

De lapsu Angelorum.

II. Orbem quoque universum pervagata est notitia lapsus Angelorum. Feruntur imprimis memorabiles Empedoclis versus, quibus ex æthere in pontum corruisse Dæmones, & scelerum pœnas dare cecinit: & qui versus illos retulit Plutarchus, θεηλάτες, & ὀρανοπετεῖς, *à Diis expulsos*, & *cælo delapsos* eos appellat. Quærendum quoque sibi proponit Plotinus, qui factum sit, ut Dæmones in deterius natura sint devoluti. Et Chalcidius, cum de Dæmonum natura ex veterum Philosophorum sententia dissereret, à quibusdam ait desertores Angelos appellari. Nec aliud quam defectionem casumque rebellium Angelorum significare videntur, Titanum & Gigantum, qui cælo utrique finguntur esse prognati, prælia adversus Jovem, & cælestis regni affectatio: eorumdemq; clades & supplicia. Nam detrusos eos esse in Tartara, illicq; flammis torqueri, non sine veri significatione commenti sunt Poëtæ. Eodem pertinet Ate illa per aërem cursitare solita, hominibus infesta, & à Jove, quem etiam læserat, de cælo dejecta, addito juramento, nunquam illuc redituram. Persæ etiam ad hanc diem Christianis de nequitia & ruina Angelorum assentiuntur.

Plutarch. de vitand. ære alieno. Plotin. Enn. 3. libr. 3. c. 6. Chalc. p. 229

De Angelis custodibus.

III. Adjunctos esse hominibus ad tutelam præsidiumque Angelos, Philosophi veteres confessi sunt. Et geminum quidem unicuique no-

Empedocl. ap. Plut. περὶ εὐθυμίας. Euclid. apud Censorin. c. 3. Plato in Politic. & in Phæd.

ſtrum ab ortu adeſſe tradidit Empedocles: & terreni Dæmones, humanorum facinorum inſpectores, mundi rectores, Timæo Locro memorantur. Nec aliter viſum eſt toti factioni Pythagoricorum. De Genio Socratis pervulgata res eſt. Tritum & quod de Dæmone naſcentium hominum monitore ſcripſit Cebes in Tabula. Duplicem ſingulis hominibus appoſitum ab ortu Genium arbitratus eſt Socraticus Euclides. Plato Socratis præceptis inſtitutus Dæmones appellat paſtores divinos, partibus univerſi & animalibus regendis præfectos, & animis hominum omnium adjunctos ſocios, quibus præſint, dum corporibus illigati tenentur, & quos deducant ad inferos, poſtquam corporibus ſunt ſoluti. Platonem ſuum agmen aſſectatur. De malo Dæmone nonnihil offendas apud Polemonem in Phyſiognomicis. Plutarchus unicuique homini naſcenti, non unum Dæmonem adjunctum cum Menandro, ſed geminos cum Empedocle credere ſe profitetur. Totum librum argumento huic dicavit Apulejus, duas Diſſertationes Maximus Tyrius, cum ageret uterque de Deo Socratis, de quo & librum Plutarchus edidit. Ex iis diſcas Dæmones ſummi Dei mandato gubernandis hominibus invigilare. Librum & huic materiæ dedicavit Plotinus, in quo doctrinam Platonis de electione Dæmonum, eorumque mutatione, pro mutatione animi in melius deteriusve, enucleate exponit. Idem alibi ſingulas hominum animas comitem & ſtipatorem habere Amorem prodit, atque Amorum hunc eſſe Dæmonem. Profluxerunt iſta ex ſcatebris Ægyptiorum, qui Deos Præſtites homini naſcenti quatuor adeſſe putabant, Dæmonem, & Fortunam, Amorem, & Neceſſitatem. Et Dæmon quidem ille ſors erat Soli attributa, ut dixi, Amor Veneri, Mercurio Neceſſitas, Lunæ Fortuna. Scimus hæc ex Macrobio & Hermete Ægyptio, cujus teſtimonio utitur Picus adverſus Aſtrologos, Dæmones omnibus univerſi partibus adminiſtrandis deſtinatos, & animalium ſingulorum ſpiritui moderando adnexos, bonos atque malos, bonorum malorumque auctores Porphyrius pronuntiat. Jamblicho placuerunt eadem fere, quæ Plotino & Porphyrio, etſi hunc ſæpe oppugnat. Removet is à nobis malefici Dæmonis conſortium; unius tantum, ejusque benefici, ſocietatem admittit. Unicum quoque Dæmonem animæ cuſtodem ſtatuit Olympiodorus, at qui pro mutatione animæ ſubinde mutetur. Id docuit nos in Notis ad Jamblichum Thomas Galæus, cujus eruditio eſt ſupra captum hujus

Plutarch. περὶ εὐθυμίας & Conſolat. ad Apollon. Apul. de Deo Socrat. Maxim. Tyr. Diſſ. 26. & 27. Plotin. Enn. 3. libr. 4. & libr. 5. c. 4.

* Macrob. Saturn. libr. 1. cap. 19. Joh. Picus adv. Aſtrolog. libr. 6. cap. 18. Porphyr. de abſt. ab anim. libr. 2. c. 38. Jambl. de myſt. tota ſect. 9. & ſect. 6. c. 6. 7. Gal. in Jambl. Not. pag. 313.

hujus ævi, modestia & humanitas supra eruditionem. Admonet homines Proclus, repellendos esse ab anima Dæmones terrenos, ut boni Dæmonis opem tutelamque sine impedimento experiri possint. Decretum hoc de nostri cura à bono Dæmone geri solita tuetur Epictetus, & ex eo Arrianus, & Marcus Aurelius; atque id universæ veterum Stoicorum factioni, sibique adeo probari testis est Seneca; qui & scire se declarat, supra se circaque se stare præsides Deos, factorum dictorumque censores. Testis contra Plinius hæc sibi improbari. Inter Stoicos ponere possis Hieroclem sententiæ ejusdem patronum, quam propugnat & Sallustius Cynicus. De Dæmone Periandri matri infesto aliquid legitur in Parthenii Eroticis. Frequens denique nacti unumquomque nostrum Dæmonis mentio in Æthiopicis Heliodori injecta ex Ægyptiorum Græcorumque personis, ostendit ita eum sensisse, & in hac opinione veteres illos fuisse. Dæmones Jovis jussu hominum φύλακας memorantur Hesiodo, hoc est, *Inspectores*, si sequamur Interpretes Hesiodi; *custodes*, si Lactantium. Dæmonis γενέθλιε, *natalitii*; & συγγενῆς πότμου, *Fortunæ congeneratæ*; & Dæmonis ἑτέρου, *alterius*, hoc est adversarii, vim prædicat Pindarus. Prædicat & Orpheus; atque item Sophocles, qui non ab eodem semper Dæmone urgeri homines definit: nempe quod adversi Dæmonis maleficiis, boni & faventis beneficia aliquando succedant. Hinc Genium, natale comes qui temperat astrum, vultu mutabilem, album & atrum describit Horatius; viribus ambiguum geminis, & utramque sortem mutare solitum Manilius. In ejusdem Sophoclis Trachiniis suum invocat Dæmonem Deianira jamjam moritura: suum invocat & Hercules inter lethales cruciatus. Queritur apud Euripidem Andromacha, se duro & infausto Dæmoni esse alligatam. Quæ de his habet Pseudo-Phocylides, utpote ab homine, nisi me fallit conjectura, Christiano profecta, prætermitto. Dæmonis quidem δεξιῦ, *dextri*, Triopidis succensentis, & mala conciliantis, meminit Callimachus. Dextrum interpretor infaustum, nam Numina læva apud Virgilium sunt prospera, siquidem sequamur Servii & Philargyrii explicationem,

Procl. in Plat. Alcibiad. I. Epictet. ap. Arrian. Diss. libr. I. cap. 14. Marc. Aurel. l. 5. & aliis loc. Senec. Ep. 110. & de vit. beat. cap. 20. Plin. libr. 2. cap. 5. Hierocl. de providentia. Sallust. de Diis & mund. c. 20. Parthen. Erotic. c. 17. Heliod. Æth. lib. 2. 5. 6. Hesiod. Oper. v. 121. & 251. Lactant. Instit. libr. 2. cap. 14. Pind. Olymp. 13. Nem. Od. 5. Pyt. Od. 3. Orph. Præfat. ad Musæum. Soph. Electr. v. 922. Oedip. Tyr. & Trach. Horat. libr. 2. Epist. 2. Manil. libr. 2. Soph. Trach. v. 297. 1044. Euripid. Androm v. 98. Callim. Hymn. in Cerer v. 32. Virgil. Georgic. libr. 4.

tionem, reclamantibus Agellio & Arnobio. Proinde dextra erunt improspera. Contra vero Persius Genium sinistrum appellat infaustum, morem Græcorum secutus, ut Virgilius Romanorum. Quis nescit Menandri versus, quibus nascentibus hominibus bonum quidem assistere Dæmonem decernit, vitæ præsulem; malum vero repugnare negat, nec scelerum auctorem esse cuiquam, sed mores pravos. Hanc Menandri sententiam pleniorem & integriorem, quam reliqui Scriptores, adducit Auctor Commentarii in Job, qui Origeni tribuitur. Cum ait apud Terentium Davus, *Memini relinqui me Deo irato meo*; & cum alter apud Nævium in Stalagmo, *Deo meo propitio, meus homo est*; Dæmonis sui præsentiam significant. Ad Genii utriusque comitatum refert Servius istud Virgilii, *Quisque suos patimur Manes*. Huc adde, quæ de Geniis Augusti, Antonii, & Bruti disseruit Plutarchus; de malo illo Dæmone, qui Cassio Parmensi sopito obversatus est, Valerius Maximus; de Genio Constantii, & de Geniis cæterorum hominum tutelæ præfectis, Ammianus. At omnium accuratissime exposuerunt Censorinus & Martianus Capella, quid de Geniis illis hominum custodibus statuerit Romana Theologia. Et hic quidem inter summum cælum & Solem supremos Deos collocat; secundos Genios inter Solem & Lunam; à Luna ad Terram primum Semones, deinde Manes: his custodiam corporum nostrorum mandari; mentium, Geniis Præstitibus, quos & Angelos nuncupari posse ait, utpote qui Diis superis cogitata nostra nuntient; eosdemque dici Dæmones à Græcis, à Latinis Medioxumos. His adsonat fere Theologia Cabalistarum: putant enim Angelum puerperii, jussu Dei, animam ex Edenis horto assumtam semini in muliebribus locis concepto statim illigare, & duos Angelos custodes adjicere. Quid Ægyptiis placitum sit, & jam supra ex Macrobio & Heliodoro tradidimus, & ex Jamblicho accipi potest. Hi hominibus nascentibus suum volunt attribui Dæmonem, qui per Zodiacum delapsus signi ejus, per quod exiliit, virtutem contrahat. De hac Angelorum stipatione, & officio, eadem est Persarum, Chaldæorum, Brachmanum; eadem Siamensium, eadem Sinensium à Confutio tradita, & constanti omnium assensu recepta opinio. Vere adeo notat Chalcidius, hujus beneficii, tutelæ nempe Angelorum nobis à Deo concessæ, testem esse cunctam Græciam, omne Latium, omnemque Barbariam.

Agell. l. 5. cap. 12. Arnob. l. 7. Pers. Sat. 4. Terent. Phorm. Act. 1. Sc. 2. Nævius apud Donat. in Ter. loc. cit. Serv. in Virgil. Æn. 5. v. 85. & 95. & in Æn. 6. v. 743. Plutarch. de fortun. Rom. & in Brut. Valer. Maxim. l. 1. c. 7. Ammian. Marcell. l. 21. Censor. c. 3. Martian. Capell. 2. Macr. Saturn. l. 1. c. 19 Heliod. Æthiop. l. 2. Jamb. de myst. sect. 9. cap. 6. 7. 9. Stob. Ecl. Eth. libr. 2. Confut. Intorcett. Præcept. 3. 4. 5. Chalc. in Tim. p. 225. 226.

CAP.

CAPUT V.

De origine Mundi.

DICENDUM protinus nobis eſt de origine mundi : in quo Ebræis conſenſiſſe laudatiſſimos Philoſophos , & à Deo conditum cenſuiſſe, veriſſime ab Euſebio proditum eſt. Triplex ſiquidem ſuper hoc argumento fertur ſententia : prima eorum, qui mundum ex nihilo à Deo procreatum eſſe volunt ; altera eorum, qui ex æterna materia, quemadmodum ex lignis & lapidibus domum conſtruit architectus ; poſtrema , quæ mundum hunc æternum eſſe ſtatuit , ſemperque talem extitiſſe , qualis nunc eſt. Thales, quem primum Græci putant rerum naturalium cauſſas eſſe rimatum , dixit Mentem, Deum videlicet, cuncta ex aqua finxiſſe , mundum opus eſſe Dei , Deum ipſum antiquiſſimum eſſe rerum omnium, utpote ortus expertem. Eadem hæc ac clarius etiam expreſſit Anaxagoras , cum motum & deſcriptionem rerum omnium Mentis infinitæ vi & rationi adſcripſit. Ad Deum quoque fabricam mundi referebat Anaxagoræ auditor Archelaus , Socratis præceptor. Præceptoris ſententiæ adhæſit Socrates , quem refert Ariſtobulus dixiſſe , videri ſe vocem Dei mundum molientis audire , cum univerſi hujus ornatum contemplaretur. Quod & ante Socratem pronuntiaſſe Pythagoram , Platonem vero poſt Socratem, reperimus. Atque hæc non obſcure arceſſita ſunt ex illis vocibus , quibus juſſiſſe Deum narrat Moſes, mundum extare. Plato ſuam de mundi ortu ſententiam compluribus locis, ſed præcipue in Timæo & Sophiſta diſerte expreſſam conſignavit, hujuſque opificii molitionem palam ad Deum retulit : quodque diligenti obſervatione digniſſimum eſt, Deum non ex æterna materia, ſuique coæquali , mundum compegiſſe ratus eſt , ſed eduxiſſe ex nihilo , ſolaque ſua voluntate ad id eguiſſe. Idoneum teſtem damus Hieroclem in libello de providentia & fato , cujus hæc verba ſunt: *κατὰ Πλάτωνα θεὸν αὐτὸν προυφήστησιν ἡ σκέψις πάσης ἐμφανοῦς τε καὶ ἀφανοῦς διακοσμήσεως δημιουργὸν , ἣν ἐκ μηδενὸς ὑποκειμένου προαγαγεῖν τὸν τεχνίτην. ἀρκεῖν γὰρ αὐτῷ εἰς ὑπόστασιν τῶν ὄντων τὸ οἰκεῖον βούλη-*

Euſeb. Demonſtr. Evang. l. 3. cap. 3.

Thales ap. Cic. de natur. Deor. libr. 1. & Minut. Fel. & Plutarch. Symp. Sept. Sap. Diogen. Laërt. in Thalet. Anaxag. ap. Cicer. de nat. Deor. libr. 1. Plut. de placit. Philoſ. l. 1. c. 3. Euſeb. Præp. Ev. l. 1. c. 8 l. 10. c 14. l. 14. c. 14. 15. & alios. Arch. apud Stob Eclog. Phyſ. l. 1. c 24. Ariſtobul. ap. Clement. Alex. Strom. 5. Euſeb. Præp. Ev. l. 14. c. 12. & 13. Socrat. apud Platon. in Phædon. Plato in Timæo.

ύλημα. *Hæc speculatio, juxta Platonem, Deum ipsum statuit omnis aspectabilis mundi opificem, quem è nulla re subjecta artifex eduxerit; cum propria ejus voluntas sufficiat, ut res existant.* Quæ mere Mosaica sunt; uti & quæ de siderum procreatione disserunt. Uterque enim, Moses & Plato, posita ea dixit in cælo ad generationem, distinctionemque temporum. Et quemadmodum factum id vult Plato *à Verbo & mente Dei*, διὰ λόγου θεοῦ καὶ διανοίας, ita factum id canit David
Ps. 32, 6. Verbo Dei & spiritu oris ejus. Ait enim: *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Atque hæc Mosis & Platonis consensio acute ab Eusebio & Augustino observata est. Itaque uno ore sententiam hanc adscribunt Platoni, non prisci solum Christiani scriptores, Justinus, Theophilus, Tertullianus, Minutius, Lactantius, aliique multi, sed Ethnici quoque. Verum hoc discrepant, quod quidam ex illis sic opinatum fuisse Platonem volunt, mundum quidem esse Dei opificium, sed æternum tamen; cum tempus nullum fuerit, quo eum nondum creaverit Deus. Ut si ex æterno tempore corpus Soli objectum fuisse dicas, vel pedem pulveri impressum; umbram corporis hujus, pedis hujus vestigium, æternum quoque dicere necesse sit. Hanc sententiam Platoni tribuit, præter alios complures, Proclus, tanti nominis auctoritate delirium suum de æternitate mundi studens defendere. Et Amelius Platonis sectator, itidem ut alii factionis ejusdem plerique, cum mundum æternum esse crederet, à Deo tamen genitum putabat. Quinetiam modum explicabat, quo genitus esset, Verboque factum dicebat, Heraclitum in eo sequi se professus; ac Johannis quoque Evangelistæ, quem Barbari cognomento indicabat, prætendens auctoritatem, quem scripsisse ajebat, in prima rerum creatione Deo adfuisse Verbum hoc, & omnia per illud extitisse. Verum Platonem ab erroris hujus dedecore graviter & solide vindicant, ex Ethnicis Plutarchus, Atticus Platonicus Philosophus, è cujus disputationibus excerpta nonnulla habes apud Eusebium, & Æneam Gazæum; & Hierocles, qui Platonem opinatum esse negat, aut materiam, aut mundum, qui ornatus & apta compositio materiæ est, ab æterno extitisse; sed utrumq; vult habuisse initium, & ex nihilo fuisse à Deo eductum: ex Judæis Philo, qui Aristotelis ipsius testimonio vanitatem hanc refellit: ex Chri-

Eus. Præp. Evang. l. 11. c. 30. Aug. de civit. Dei, libr. 8. c. 11. Justin. Paræn. & Apol. 2. Theoph. ad Autolyc. l. 2. Tertull. Apol. c. 11. Lactant. Instit. l. 4. c. 4. & l. 7. c. 7. Procl. in Tim. Amel. apud Eus. Præp. Evang. l. 11. c. 19. Cyrill. contra Julian. l. 8. August. Conf. l. 8. & de civit. Dei, l. 10. cap. 29. Plutarch. περὶ ψυχογονίας. Eus. præp. Evang. l. 15. cap. 6. Æneas Gaz. in Theophr. Hierocl. de providentia. Philo de mundo. Ambros. in Hexaëm. cap. 1.

Christianis Ambrosius, & Zacharias Mitylenæus, aliique nonnulli, quorum nomina prætermitto. Sed & Platonicis in ea hæresi obfirmatis objicit Augustinus, non obscure scripsisse Platonem, mundum aliquando esse cœpisse, & initium habuisse. Insignis etiam Platonicarum sententiarum assertor Porphyrius, mundum affirmat non esse casu ortum, sed opificium Sapientiæ Dei: ejus videlicet Sapientiæ, quæ apud Salomonem cuncta cum Deo composuisse se jactat. Post Platonicos Antisthenes, Cynicæ institutionis doctor atque princeps, Deum esse definivit summæ totius artificem: & Stoicorum magister Zeno Deum appellat *Verbum*, Tertulliano teste, eumque *determinat factitatorem universitatis, qui cuncta dispositione formaverit. Hac Cleanthes in spiritum congerit, quem permeatorem universitatis affirmat.* Atque his porro assentiuntur Stoici reliqui, & mundum à Deo constitutum esse decernunt. Seneca in his mundum statuit habuisse natalem, & *primum diem, cum in hunc habitum ex informi unitate discessit.* Alibi vult licere sibi rerum scrutari initia, *artificem mundi* quærere, *quis omnia in massa inerti latentia discreverit in ordinem, & confusa distinxerit.* Id vero notabile imprimis, quod ait, *Rationem facientem*, id est Deum, esse caussam mundi. Nempe Ratio illa est λόγος, sive Verbum, quod Deum esse, & per quod facta fuisse omnia, scribit Johannes. Ex Peripateticis à principe suo Aristotele, qui mundi initium negavit fuisse ullum, etsi non satis certo & constanter in ea opinione permansisse visus est, defecit Johannes Philoponus homo Christianus, & initium mundo validis rationibus assignavit, & scripto confutavit argumenta octodecim, quibus mundi æternitatem tuebatur Proclus. Proclo vicissim adversus Philoponi vim suppetias ferre conatus est Simplicius; & nemo tamen illorum negavit à Deo repetendam esse mundi originem. At jam ante Philoponum ab Aristotele desciverant nonnulli Lycei alumni: inter Peripateticos enim, Pythagoricos, & Stoicos convenire prodit Lactantius, mundum divina providentia esse effectum: & Auctor libelli De mundo, qui Aristoteli tribuitur, Aristotele licet recentior, sive Posidonius ille fuit, sive alter quispiam, veterem esse sermonem ait, & à majoribus traditum, omnia ex Deo & post Deum extitisse. Sed & ab Italicis Philosophis petere nos quoque posse præsidium, monuit loco proxime laudato Lactantius. Duci ipsorum Pythagoræ præiit Pherecydes, qui Deum dixit, cum mundum procreare vellet, Amoris formam assumsisse,

Zachar. Mityl. Disp. de mundi. opificio. Aug. de Civit. Dei, l. 10. c. 31. Porphyr. de antr. Nymph. Proverb. 8. 30. Tertull. Apol. c. 21. Senec. Nat. Quæst. l. 3. c. 30. de vita beata c. 31. Idem Epist. 65. Lactant. Instit. l. 2. c. 8. Auctor libr. de mundo cap. 6. Pherecyd. ap. Procl. in Tim.

Pytha-

Pyth. apud Clem. Alex. Strom. 5. & Euf. Præp. Ev. l. 13. c. 13. & Theodor. Therap. Serm. 2. de princip. Hierocl. in aur. carm. Pythag. Tertull. Apol. c. 11. Empedocl. ap. Eufeb. Præp. Ev. l. 1. c. 8. Zaleuc. apud Diodor. l. 12. Tim. Locr. de anima mundi. Onat. apud Stob. Ecl. Phyf. l. 1. c. 1. Thear. ap. Clement. Alexand. Stob. 5. Galen. Hift. Philof. Hesiod. Theogon. v. 116. & fq. Soph. apud Euf. Præp. Ev. l. 13. c. 13. Euripid. ap. Eufeb. Præp. Ev. l. 1. c. 7. Suid. in χάος.

Pythagoras vero, cum mundi hujus fabricam & ornatum contemplaretur, videri fibi ajebat, uti fupra dixi, audire vocem illam Dei, qua exiftere juffus eft. Docebat idem res omnes ab unitate proficifci, atque hanc unitatem effe Deum ipfum, rerum omnium opificem, principium, patrem, atque mentem. Quæ fufe explicat Hierocles. Hinc mirari licet, quid fibi velit Tertullianus, cum fcribit: *totum hoc mundi corpus effe innatum & infectum*, *fecundum Pythagoram.* Eadem quæ Pythagoras recinit Empedocles. Zaleucus Pythagoreus, qui Locris fuis leges pofuit, credi juffit effe Deos, omniaque ab ipfis effe facta, non fortuito extitiffe. Fuit ex eadem gente percelebris ille Timæus, cujus interpretem fe geffit Plato. Cognovit is procreatum effe mundum, & prædicavit, Deum appellans fabricatorem univerfitatis hujus, patrem, opificem, principium; materiam vero, unde eum prodiiffe vult, nihil aliud effe dicens, quam locum & fedem. Deo quoque adfcribit fabricam rerum Onatus Pythagoreus; adfcribit & Thearides in libro De natura. Nec tacendus Galenus, à quo doctrina eadem prodita eft. Vocandi quoque ad partes Poëtæ atque imprimis Hefiodus, qui terræ, cæli, fiderum, rerumque omnium machinationem fuaviffimis carminibus, & Mofaicæ doctrinæ valde confonis, in Theogonia celebravit. Succedat Sophocles, qui vere unicum effe Deum, cæli terræque procreatorem affirmat iis verfibus, quos ex Hecatæi libro de Abrahamo & Ægyptiis repræfentavit Eufebius, aliique è vetuftis Patribus complures: & merito fane, vix enim Chriftianus homo de Deo & fabrica rerum illuftriora verioraque profari queat. Egregia quoque fuper his prolocutus eft Euripides in Menalippe; utpote traditæ fibi ab Anaxagora difciplinæ memor. Egregia & Ariftophanes in eo loco, quem ex Avibus depromunt Lucianus, feu quicunque auctor eft Philopatridos, & Suidas. Advocandus & Aratus, qui aftra in cælo collocata fuiffe dicit à Deo, in anni temporumque fignificationem; plane ad mentem Mofis. Non multum abfimilia leguntur in Apollonii Argonauticis, & in Pfeudo-Orphei libro ejufdem argumenti, aliifque carminibus, quæ hoc nomine infcripta ab antiquis Patribus paffim recitantur. Cui & Lini itidem fuppofititii teftimonium poffis adjungere. Nonnihil quoque in eamdem fententiam fuppeditant Virgilius & Horatius, mundo adfcribentes ortum,

Arat. init. Virgil. Ecl. 6. Horat. Serm. libr. 1. Sat. 3.

ortum, nec ortus tamen modum exponentes: & ille quidem, cum canentem inducit Silenum, ut coactis rerum feminibus mundi tener orbis concreverit; his vero, cum mores animalium primis terris prorepentium describit. Sed vereor, ne ex Epicuri hortis sublecta ista sint. Clarius Ovidius, cum mundi narrat ortum, & Deo auctori assignat. Jam si consulamus gentes totas, quæ doctrinæ laude floruerunt vetustis temporibus, vel quæ hac etiam ætate commendantur ab eruditione, ipsarum quoque feremus suffragia. Phœnicum sententiam super principiis rerum explicavit Sanchoniathon, Mosaicæ adeo consentaneam, ut Mosis libros legisse eum & excerpsisse non dubiis olim conjecturis probaverimus. Ægyptii, cum mundi originem adumbrare vellent, Deum opificem Cnephum, ovum ore exspuentem pingebant. Definiebant iidem mundi ætatem, atque eo etiam vanitatis abierunt, ut natalis mundi astrologicum thema constituerent, multaque ex hac genitura, juxta futilissimæ artis præcepta, in consequentes ætates eventura colligerent. Id thema exhibuerant Æsculapius in Myriogenesi, & Anubius; Petosiris etiam & Necepso, celeberrimi gentis hujus Astrologi; unde exceptum repræsentavit Julius Firmicus, & cognitum sibi Macrobius commemoravit. Persæ veteres, quorum dogmata atque ritus hodieque retinent propagati ab iis per Orientem plerique, Deum rebus omnibus antiquiorem, rerum omnium opificem & rectorem agnoscunt. Agnoscunt & Ismaëlitæ illi Loquentes appellati; ut & Muhammedani universi. Indi, priscique Brachmanes, perinde ut Græci, mundum aliquando esse cœpisse senserunt, teste Megasthene apud Strabonem; & Deum statuam quandam portentosam dedisse Filio suo, cum orbem crearet, quemadmodum legimus apud Porphyrium in libro de Styge: quod à me jam supra notatum est. Nec doctrinam super mundi opificio à majoribus susceptam penitus abjecerunt Indi novitii; ea vero differunt, quæ partim petita sunt ex Mose, partim ex veterum Ægyptiorum libris. Nam & ovum per fistulam ex ore Dei emissum, primo; deinde magis magisque amplificatum in magnam illam evasisse molem narrant, quæ Mundus appellatur. Plurima denique Mosaicarum sententiarum affinia super ea re disputant eruditiores Sinæ. Hi mundi ortum his assignant temporibus, quæ optime congruunt cum sacra Historia, si modo ex Septuaginta Interpretum numeris calculi subducantur. Consentanea quoque his est Indorum ratiocinatio; consentanea & Chaldæorum veterum. Id enim perspicue colligitur ex observationibus, quas Callisthenem Ba-

Ovid. Metam. libr. 1.

Sanchon. apud Euſ. Præp. Ev. libr. 1. Demonſt. Ev. Prop. 4. c. 2. §. 2. fol. 42.

Jul. Firmic. Aſtronom. l. 3. in Præf. & c. 1. Macr. in Somn. Scip. lib. 1. cap. 21.

Strabo l. 15.

bylone misisse in Græciam ad Aristotelem scripsit Porphyrius, uti legitur apud Simplicium. Nec orbis procreationem nesciverunt Americani, ac Virginenses præcipue, qui Deum unum primarium agnoscunt, Deorum inferiorum conditorem, quibus usus sit tanquam instrumentis ad mundum fabricandum; ac primum aquas, materiam scilicet, ex qua finxerint cætera Dii illi Medioxumi.

Simpl. in Arist. de cæl. libr. 2. Comment. 46.

CAPUT VI.

De providentia Dei, & gubernatione mundi.

MUNDUM porro Dei providentia & consilio regi putant, quicunque creatum ab eo fuisse rentur; & eorum etiam, quibus aliter visum est bene multi. Nam præter paucos admodum, tum qui atomorum & vacui propugnaverunt doctrinam, Leucippum, Democritum, & Epicurum; tum qui Deos penitus sustulerunt, Euhemerum Messenium, Diogenem Phrygem, Hipponem, Diagoram Melium, & Theodorum Cyrenæum; tum & Protagoram, qui de iis dubitavit; unumque fortasse præterea & alterum; cæteri omnes Deum res mundi hujus administrare confessi sunt. Ne Aristoteles quidem, qui mundum ab omni retro ævo credidit extitisse, id inficiatus est: nam & quæ gererentur in cælis, cura Deorum geri censebat; & quæ essent infra Lunam ita à Diis administrari, ut ad universalia, genera dico & species, & ad res ex certo & usitato naturæ ordine etiam in singularibus evenire solitas, providentia eorum pertineret; non ad ea quæ casu, vel ex libero hominis arbitrio contingerent; sed tamen vere dici omnia gubernari à Deo, quod naturæ tradiderit Deus legem motumque, unde rerum omnium motus consequatur. Hanc doctrinam late explicavit Auctor libelli De mundo, quam veterem esse ait, & inter omnes homines à veteri ævo, majoribusque proditam. Alexander vero Aphrodiseus, doctissimus Aristotelis assecla & interpres, diserte scripsit in libro De providentia, quem sæpius laudat Cyrillus, esse à Deo alienum censere, res hasce inferiores curare ipsum nolle. Et planissime Simplicius ubertimque docuit, Deum ad regendas singulas orbis partes, resque humanas procurandas, providentiam suam demittere. At Platonici quidam Aristotelis opinionem Platoni affingere frustra conati sunt: Jamblichus in his & Proclus; quasi crediderit, quæcunque sunt infra Lunam naturæ moderanda Deum permittere, ipsum ab iis abstinere. Vanum hoc fuit commentum hominum Platonicam Peripateticamque doctrinam

Auct. libri de mundo cap. 6.

Cyrill. contr. Julian. libr. 2.
Simpl. in Epictet.

nam inter se conciliare studentium. Nam passim Plato, sed præcipue in Sophista, hanc rejicit sententiam, illam amplectitur; ejusque decreta subtiliter & argumenta explanat Hierocles. Minime vero me fugit quid super his disserat Nemesius. Triplicem ille distinguit Platonis providentiam; primam Dei, quæ procuret universalia & ideas atque cælum; secundam, demandatam inferioribus Diis, quæ circa rerum terrestrium ortum & interitum versetur; tertiam, commissam Dæmonibus, quæ regat res humanas. Verum cum triplex hæc providentia à prima, quæ supremi Dei est, proficiscatur; Eusebius id ipsum sensisse de Dei providentia Platonem scripsit, quod Mosem Ebræosque Prophetas. Attici præterea Platonici Philosophi dissertationem profert, palam definientis Platoni visum aliud ac Aristoteli; hunc à singularibus removisse providentiam Dei; illum ad hæc eam prorogasse. Hanc à septem Sapientibus, Pythagora, & Socrate traditam sibi disciplinam retinuit Plato, & ad posteros transmisit. Primas inter assertores divinæ Providentiæ tenuerunt Stoici, quorum tamen aliquos subtraxisse quædam divinæ providentiæ non sum nescius: nec inter eos assertores postremi fuerunt Pythagorei. Eamdem concelebrarunt vetustissimi Græcorum Poëtæ; & cum omnia cerni ab Oculo Justitiæ canerent, manifesto expressam voluerunt. Vir sine dubio magnus omnium judicio Timoleon domi suæ sacellum αὐτοματίας constituit, & sanctissime coluit, quod nihil rerum humanarum sine Deorum numine agi putaret. Et inter Ægyptios denique, Arabes Loquentes, Chaldæos, Persas, Brachmanes, atque Sinas viguit hæc opinio, & ad hanc diem perseverat. Atque hinc constat verum esse quod dixit Ælianus, neminem esse inter Barbaros, qui non & Deos esse, & res humanas curare agnoverit.

Hierocl. de provid. Nemes. de natura hominis cap. 44.

Euseb. de Præp. Evang. l. 15. c. 5.

Ælian. Var. Hist. libr. 2. cap. 31.

CAPUT VII.
De creatione hominis.

I. Philosophi plerique crediderunt, hominem à Deo ex terra fuisse fictum; II. ad similitudinem Dei.

DE ortu hominis multiplex fuit veterum Philosophorum sententia. Qui voluerunt mundum caruisse principio, humanum genus æquale esse mundi, & ex æterno tempore propagatum esse generando rati sunt. Qui mundo tribuerunt initium, de hominis natalibus non eadem senserunt. Fuerunt enim, qui ex limosa terra Solis radiis tepefacta conceptos sponte homines & editos sint arbitrati: fuerunt

Philosophi plerique crediderunt, hominem à Deo ex terra fuisse fictum;

fuerunt & qui ſcopum veritatis aſſecuti, fictos à Deo è terra crediderint. Princeps in his ponendus Socrates, cujus inſignis extat de hominis procreatione diſſertatio apud Xenophontem.

Euripid. Memorab. libr. 1.

Conſentanea Socrati propoſuit Plato; cujus non in Timæo ſolum, aliiſque libris, verbis clariſſimis conſignata ea ſententia eſt, ſed in Protagora quoque, & in libris De Legibus, ubi hominem eſſe ludicrum ait à Deo conditum. Nec repugnat, quod in hoc ipſo opere addubitare videtur Athenienſis Hoſpes, utrum initio caruerit humanum genus, an aliquando natum ſit: nam non ita eſt; geminam tantum exponit opinionem, ut quod volebat inde effici oſtenderet. Igitur in manifeſto errore eſt Cenſorinus, cum Platonem & reliquos antiquæ Academiæ Philoſophos exiſtimaſſe affirmat, ſemper fuiſſe genus humanum: quod & in Apuleio reprobat Auguſtinus.

Cenſorin. cap. 4.

Auguſt. de Civit. Dei, l. 12. c. 10.

Niſi ita excuſemus Cenſorinum, dictum id ab eo de hominis animo, quem è ſubſtantia divina delibatum fuiſſe, & totum hominem, etiamſi mortalis hujus corporis expers eſſet, conſtituiſſe Plato cenſuit. Ne mulieris quidem hic ignoraſſe videtur originem: nam quod differentem inducit Ariſtophanem in Sympoſio de Androgyni ſectione, ex qua vir & fœmina, & inſitus utrique ille conjunctionis appetitus prodierint; plane id indicat ortum Evæ, ex viri corpore abſciſſæ, ab eoque amatæ, & velut ad reparandum & reſarciendum hoc diſſidium quæſitæ. Cæterum & Academici plerique, & qui Platonici dicti ſunt, recentiores videlicet illi doctrinæ propugnatores, hominem Dei figmentum eſſe fere dixerunt. Egregium illud Ciceronis, qui Academicus & eſt & haberi vult: hominem præclara quadam conditione generatum eſſe à ſupremo Deo, participem videlicet rationis, cujus expertia ſint cætera animantia.

Cicer. de legib. l. 1.

Similia horum paſſim libris ſuis aſperſit. Varro quoque, cum celebrem illam temporum induceret diviſionem, & temporis ἀδήλου exordium ab origine hominum arceſſeret; etſi modum originis non tradit, æternitatem tamen ab ea ſecluſit. Peccat itaque & ſibi contradicit Cenſorinus, cum de hac diviſione diſſerens ait, ignorari, utrum primum tempus habuerit initium, an ſemper fuerit; poſtquam primi hujus temporis ſpatia ab ortu hominum ad cataclyſmum priorem determinavit.

Cenſorin. cap. 22.

Arrianus homines ad bene ſentiendum de ſe ipſis hac ratione impellit, quod à Deo facti ſimus omnes, Deumque patrem habeamus.

Arrian. in Epictet. l. 1. c. 3. & 12. & lib. 2. c. 8.

Scitum hoc Chryſippi, Deos condidiſſe homines, ſui, ipſorumque inter ſe gratia, animalia vero propter homines, calculo ſuo

suo comprobat Porphyrius. Et Jamblichus, quod homo sit egregiis facultatibus instructus, id opus esse colligit sapientiæ. Late hæc prosequitur Alcinous, & Platonis dictata de hominis procreatione Diis inferioribus à supremo Deo commissa, procreationisque modo, recinit. Quo errore deinde infecti sunt primis Ecclesiæ temporibus Simon, Saturninus, Carpocrates, Seleucus, Hermias, & Arnobius. At cum scribit Aristoteles, homines sexu distinctos à Deo fuisse, nequaquam id ita accipiendum est, quasi ullum fuisse his voluerit nascendi exordium; nam humanum genus, perinde ut mundum, semper extitisse opinatus est: verum ut radius à Sole proficiscitur, sic mundum, mundiq; partes & incolas, à Deo oriri existimavit. Contra Stoici animantium fabricam divinæ solertiæ ita tribuunt, ut tempus aliquod fuisse putent, cum animantes non essent. Sic Sectæ hujus auctor Zeno, qui in mundi primordiis solo adminiculo divini ignis, hoc est, divina providentia, genitos homines asseveravit; quod ab ipso factum voluit Chrysippus, uti mox dictum est à me, sui nostrique caussa, cætera propter nos. Sic apud Ciceronem Balbus Stoicus. Sic & Seneca. Pythagoram Pythagoreosq; longe diversa sensisse scribit Censorinus, nempe extitisse semper genus humanum. Et tamen, vel eo ipso auctore, excipiendus est ex hoc numero Empedocles, qui membra hominum ex terra quasi prægnante passim edita, in formam humanam coiisse prodidit. Excipiendus & juxta Censorinum Parmenides, Empedocli fere assensus. Excipiendus & Archytas, Jamblicho teste, qui verbis ex Archytæ libro De sapientia depromtis comprobat, hominem à Deo creatum, & egregiis animi corporisque facultatibus instructum esse, ad naturæ ordinem contemplandum. Quod & à Pythagora ipso traditum esse conceptis verbis pronuntiat. Abierunt in eandem sententiam partium harum asseclæ Eurysus & Euryphamus; quorum hic in libro De vita, unde fragmentum excerpsit Stobæus, Mosaicum præterea istud retulit, nomina ab homine rebus esse imposita, quibus discernerentur. Abierunt isto & Crito, & Hierocles; nec non & Demophilus in Pythagoricis sententiis. Epicharmus rationem hominis dixit esse divinæ rationis propaginem, & per mortem solutis, quæ conjuncta erant, animo & corpore, eo redire singula unde venerant, animum sursum, corpus in terram. At Parmenidis audi-

Porph. de abst. ab anim. l. 3. c. 20. Jambl. Protrept. c. 3. Alcin. Isagog. ad Plat. Philos. cap. 16. & 17. Aristotel. Oecon libr. 1. cap. 3.

Zeno apud Censor. c. 4. Chrysipp. ap. Porph. de abstin. ab an. libr. 3. Cicer. lib. 2. de nat. Deor. Senec. de benef. lib. 6. c. 23. Censor. c. 4. Empedocl. apud Plutarch. libr. 5. de placit. Phil. cap. 9. Varron. ap. Nonium in Blitum. Censorin. cap. 4. Parmenid. ap. Laërt. & Censor. c. 4. Jambl. Protrept. cap. 3. Jambl. Protrept. c. 9. Eurys. apud Clement. Alex. Strom. 5. Eurypham. ap. Stob. de felicit. Serm. 101. Crit. apud Stob. Eclog. Physic. libr. 2. Hieroc. in Aur. Carm. Pythag. Epicharm. ap. Plutarch. Consolat. ad Apoll.

Zen. Eleat. ap. Laërt. libr. 9. auditorem Zenonem Eleaten homines putasse terra esse genitos, auctor est Diogenes Laërtius. Ficta illa à Græcis hominum fictoris Promethei fabula, originem hominum ex luto plane indicat. Indicat & Vulcano adscriptum ab Hesiodo figmentum nefariæ mulieris Pandoræ, ex qua mulierum omne genus sit propagatum. Quæ quanquam celebrata sunt carminibus Poëtarum, clarius ea tamen, & aptius ad historiam, mentemque Mosis, persequitur Protagoras Plat. in Protagora. apud Platonem. Ait enim fuisse illud tempus, cum essent quidem Dii, nondum tamen mortales essent: quorum procreandorum postquam affuit tempus, confictos illos esse à Diis ex terra; additumque ignem, Gen. 2, 7. illud nempe *spiraculum vitæ*, quod *inspiravit Deus in faciem hominis formati de limo terræ*. Addit deinde vitæ commode tolerandæ subsidia ex Vulcani & Minervæ officinis fuisse detracta à Prometheo, & homini subministrata, quibus significatur Paradisus voluptatis, copiis omnibus ad beate vivendum affluens, in quem inductus homo est à Deo. Jam vero ærumnas, hominibus post peccatum Adami in victu comparando à Deo propositas, manifeste expressit Hesiodus, cum diceret terram Hesiod. Oper. v. 42. & sep. affatim hominibus bona ad vivendum fuisse suppeditaturam, & unius diei laborem ad anni totius victum fuisse suffecturum, ni Juppiter Prometheo ob fraudem atque noxam iratus fruges fructusque terræ occuluisset: quibus frui non aliter possit, nisi multo sudore & labore improbo extundantur. Quod autem subjicit sacer Codex, futurum, ut post vitam calamitose actam in terram revertatur homo, de qua Euripid. Supplicib. sumtus est; id pulchre retulit Euripides, quemadmodum & is, quem dixi, Epicharmus, & in Epitaphio suo Seneca, sive quisquis id composuit, cum utramque hominis partem illuc, unde orta est, redituram definierunt; animum in cælum, corpus in terram. Diserte quoque Ovid. Metam. libr. 1. Ovidius opificium mundi ad Deum, hominis formaturam ex luto ad Deum Prometheumque retulit. Acute vidit & Phurnutus, sive potius Cornutus, hac Promethei fabula adumbratam fuisse divinam providentiam, mundi totius ac hominum quoque procreatricem. Præclare Virgil. Georg. libr. 2. v. 340. & Virgilius:

> *Cum primum lucem pecudes hausere, virumque*
> *Terrea progenies duris caput extulit arvis.*

Lact. Instit. l. 2. c. 10. Sic enim legendum esse, non Lactantius modo & Philargyirus, sed ipsa quoque versus sententia demonstrat: propterea enim *terream* vocat hominum progeniem, quod ex arvis, hoc est, ex terra caput extulerit.

lerit. Flectenda illuc pariter fabula Deucalionis, humanum genus ex lapidibus, terra nempe compacta & durata, reparantis: & quæ de ortu suo Ægyptii, Arcades, Attici, Thessali, Itali jactarunt, ullam generis sui originem auctoremque esse negantes, præter eam, quam incolebant, terram: & quæ de hominum armatorum ex satis serpentium dentibus ortu vana vetustas confinxit. Flecti illuc itidem possent, quæ de luto in homines concrescente commenti sunt Anaximander, Democritus, Empedocles, aliique multi; si tam recte de rei caussa atque modo, quam de materia sensissent. Mosaicis assonant Theologica Persarum. Adamum norunt, quem Hajurmaratum appellant: norunt & Evam, parentes generis humani, à Deo conditos. Extitit & apud veteres Brachmanes horum notitia; & nunc extat quoque apud Indos. Hi Adamum nuncupant Cassiopam; Evam, Diti; & utrumque Brammæ mundi conditoris & rectoris opus esse rentur. Eamdem retinent doctrinam finitimæ gentes, puriorem aliquæ, aliquæ commentis infuscatam. Siamenses primum hominem cælo delapsum volunt. Sinæ virum & mulierem, ex nihilo conditos fuisse affirmant; conditorem vocant Taymum; virum, Pinsonum, sive Puoncuum; mulierem, Pinsonam. Etsi de primi hujus hominis natalibus & ortu varia differunt; quod in gente valde numerosa, per vastissimas regiones locis discreta, ingeniosa ad hæc, studiosa, & curiosa, vix aliter fieri potuit.

II. Neque solum à Deo, sed & ad Dei similitudinem factum esse hominem, & humanam formam esse θεοειδῆ, quasi dicas, *Deiformem* & animos nostros Deo esse cognatos & similes, Platoni notum fuit. Quamobrem factum recte & sapienter à Græcis statuit Maximus Tyrius, quod humanam speciem dederunt Deorum imaginibus; proximam quippe Diis esse, & simillimam hominum animam, ac ipsos propterea nobilem hanc sui effigiem eleganti & habili corpori inseruisse. Cum autem pervulgatum sit, Platonem summum hominis bonum in similitudine Dei posuisse, similitudinem autem illam in virtute; sic existimasse videtur, a nativa illa similitudine sibi impressa per nequitiam eos deficere, eamdem vero excolere & absolvere per virtutem. Celebris fuit inter Pythagoricos hæc opinio. Testis est Aristoteles, Alcmæonem Crotoniaten censuisse, animam esse immortalem, quod similis sit immortalium. Euryphamus vero, in libro De vita, Deum scicit fecisse hominem naturæ suæ æmulum, utpote qui res invenerit præclaras & hominum generi perutiles; quæ divina sunt opera, & Deo digna. Et Eurysus in iisdem

ad similitudinem Dei, Plat. de Repub. lib. 6. & apud Lactant. libr. 2. cap. 10. Maxim. Tyr. Dissert. 38.

Arist. de anim. l. 1. c. 2.

Euryph. in Fragm. Pyth.

iisdem Pythagoricorum exhedris institutus, scripsit in opere De fortuna, Deum in formando homine se ipso usum esse exemplari. Locum exhibet Clemens Alexandrinus. Plura ex intimis sectæ hujus arcanis depromit Hierocles. Deum vult sola ea, quæ ratione prædita sunt, ad similitudinem sui formasse: triplex autem horum esse genus, Deos, Heroas, & Dæmones terrenos, quos inter animos hominum ponit: mundum quoque, qui & ipse ratione pollet, triaque hæc complectitur, Dei esse imaginem; & ejus prima, Deos nempe, prima supremi Dei referre; media, Heroas scilicet, mediis Dei similia esse; postremis postrema, sive Dæmones: & primorum quidem accuratiorem esse similitudinem, quam mediorum; horum etiam, quam postremorum. His non valde dispar est Brachmanum dogma, qui multa habent Pythagoricorum doctrinæ affinia, ab Ægyptiis accepta, unde sua hausit Pythagoras. Docent illi distinctionem gentis suæ per certas tribus, quas nullo cognationis vinculo jungi inter se patiuntur, inde esse ortam, quod conditor ille hominum Bramma alios capite & facie sibi similes fecerit, alios humeris & brachiis, ventre aliquos, reliquos cruribus & pedibus. Finem facio in illo Ovidii, Prometheum, cum informaret hominem, humum aqua dilutam & maceratam in Deorum effigiem finxisse,

Clem. Alex. Strom. 5. Hieroc. in aur. Carm. Pythag. & de provid. & de fato.

Ovid. Metam, l. 1.

CAPUT VIII.

De anima.

I. *Animam à Deo esse conditam*; II. *corporis expertem*; III. *& interitus.*

Animam à Deo esse conditam, Plutarch. de placit. Phil. libr. 4. c. 7.

CHRISTIANUM dogma de origine, natura, & dotibus animæ, multis juvatur veterum Philosophorum suffragiis. Nam primum esse à Deo conditam dixerunt Pythagoras & Plato. Testem damus Plutarchum, qui utrumque decrevisse ait, animam non esse Deum, sed opus Dei æterni. Damus & Minutium, qui Platonem ait statuisse in Timæo, Deum esse *artificem animæ*. Itane vero, inquies, opinati sunt illi, quos veteres constanter perhibent animam dixisse esse ortus expertem? Dixerunt sane; & Dei tamen opus esse rati sunt. Timæus enim, qui summa Pythagoricæ doctrinæ capita libello De anima mundi & natura complexus est; & Plato, qui fuit Timæi

mæi & Archytæ familiaris, Pythagoreorumque sententias fere retinuit, ac illam præsertim, quæ est de natura animarum, sicque librum hunc explicavit uberiori commentario, ut plane visus sit assentiri; ex mistura & temperatione materiæ & formæ, quæ æternæ sint, animam universi voluerunt à Deo esse conflatam; ex eadem deinde mistura formatas quoque esse humanas animas, sideribusque primo adjunctas, & velut in currum impositas, unde certis deinde temporibus in corpora mitterentur. Itaque si principia illa æterna animarum spectes, æternæ utique & ortus expertes habendæ sunt; sin conflaturam ipsam formaturamque, opus sunt summi Dei. Doctrinam hanc integram retinuerunt recentiores aliqui, quidam varie interpolarunt. Quorum commenta rimari nihil nunc attinet ad nostrum institutum. Ii solum nobis commemorandi sunt, qui ad Christianæ doctrinæ veritatem visi sunt propius accessisse. Et ex Pythagoricis quidem Hierocles docet, Deum ipsum animas humanas finxisse, cum brutorum animas naturæ edendas reliquerit; nulliusque mortalis rei procreationem in se recepisse Deum ipsum, sed aliis permisisse. Alibi quoque pervulgatam illam inter Philosophos magni nominis, & Pythagoræ ac Platonis dogmati consentaneam repudiat sententiam, quæ Deum statuit unicam totius universi formasse animam, unde singuli homines animas suas hauserint, quas post mortem in animam illam universalem refundant. Contra vero singulas hominum animas, distinctas, suisque finibus circumscriptas, separatim conditas esse à Deo asseverat, sed conditas tamen ante omne tempus; adeo, ut divinæ similitudinis participes, & æterna Dei opificia dicendæ sint. Brachmanes quoque, ab Ægyptiis Pythagoræ itidem magistris instituti, aliæque ad ortum sitæ gentes, animas à Deo volunt esse genitas, ad Deumque reverti. At Macrobii doctrina hæc est, Deum se mentem creasse; quæ, qua sui parte Deum auctorem suum respicit, ipsius esse similem; qua parte posteriora spectat, animam edidisse. Et Proclus animam compotem rationis, quæ in nobis est, anima rationis experte nobiliorem esse dixit: utpote à summo rerum opifice conditam, cum hæc recentiorum inferiorumque Deorum opus sit. Huc eos adde, qui Dei nos esse genus dixerunt, quod ad Christianæ de animæ origine sententiæ confirmationem pertinere duxit Paulus. per creationem enim & similitudinem cognatæ Dei sunt animæ. Nec unus aut primus id protulit Aratus, cujus verba affert Paulus: in Carminibus aureis Lysidis, quæ tribuuntur Pythagoræ, divina assigna-

Hierocl. in Carm. Pythag.

Hierocl. de provident.

Macrob. in Somn. Scip. c. 14. & 17.

Procl. in Alcib. I.

Act. 17, 28.

tur hominibus origo, quæ Pythagoræ Italicorumque Philosophorum omnium doctrina fuit. At originis hujus rationem non ex creatione & similitudine Dei petebant, quod faciunt Christiani, sed quod ex mente divina delibatos animos haberemus. Animas venire à Deo, ab eoque mitti in corpora scitum est Empedoclis & Heracliti; venire desuper, illucque reverti, scitum Epicharmi. Eadem proloquitur Euripides*, eadem Plato, propterea que animum sæpe divinum Diisque cognatum appellat. Sic Philo, quem merito Platonem Judæum dicas: sic Judæus alter Josephus. Sic Platonicæ Philosophiæ egregius interpres Plotinus: sic Plotini auditor Amelius, Amelii Porphyrius, Porphyrii Jamblichus. Taurus etiam ex eodem grege, qui Antonini Pii temporibus floruit, Timæi doctrinam secutus, dixit à Diis in terras dimitti animas. Sed & Aristoteles, ejusque sectator Heraclides Ponticus, animam divinam, Deorum affinem, de cælo lapsam esse senserunt. Ex Stoicis vero tradit apud Arrianum Epictetus, nos à Deo esse avulsos, à Deo fabricatos, Dei opificia. Lucilius apud Ciceronem & Seneca ajunt animum, mentemque nostram, divina cura esse perfecta, exiisse à Deo, divinæ esse originis. Unde & anima humana pervulgata appellatione Deus nuncupatur in Scholis Stoicorum. Apud eundem Ciceronem Paullus Æmylius ex principiis Platonis, animas hominum de cælo petitas esse, divinas, imo Deos esse definit. Cicero vero ipse, non jam sub aliena persona, sed ex sua differens, animum docet esse ingeneratum à Deo, corporibusque terrenis additum, atque hinc agnationem nobis esse cum Diis & similitudinem. Cælo denique oriundos esse hominum animos, divino genitos semine, cæli cognatos, ac partem Deorum, produnt Virgilius, Ovidius, Manilius, aliique Latini scriptores. Quæ Ethnicorum commenta vetusti Hæretici, Marcionitæ, Manichæi, aliiq; amplexi sunt. Progrediamur vero, & an corporis expertes sint animæ, disputemus.

II. Est apud Macrobium, *obtinuisse non minus de incorporalitate animæ, quam de immortalitate, sententiam.* Scholæ certe utriusque, Italicæ & Jonicæ, principes Thales & Pythagoras, doctrinæ hujus patronos se tulerunt. Thaletis porro vestigiis hæserunt Plato, ejusque sequaces, Xenocrates, Ammonius, & Ammonii auditor Plotinus: item Porphyrius, Jamblichus, Proclus, & Alcinous, & quidquid Platonicorum nobiliorum fuit: ac Peripateticorum quoque, cum Dictatore suo Aristotele, ejusque discipulo Dicæarcho, & Simplicio, & Peripateticorum familiari Dinarcho.

Nec

*Eurip. Supplic. v. 532. & seq. Plato Phædon. Philo de mundi opificio. Joseph. de bell. Jud. l. 3. Plotin. Enn. 4. c. 6. Amel. & Porp. apud Stob. Ecl. Phys. libr. 1. Jamb. de myst. Ægypt. sect. 8. c. 6. Taur. apud Stob. Ecl. Phys. l. 1. Aristot. Moral. l. 10. Heraclid. apud Stob. Ecl. Phys. libr. 1. Arrian. l. 2. c. 8. Cicer. l. 2. de nat. Deor. Sen. Consol. ad Helv. c. 6. Epist. 40. 72. 94. 120. Cic. Somn. Scip. & l. 1. de legib. Virgil. Æneid. l. 6. Ovid. Metam. l. 1. Manil. l. 2. & 4.

corporis expertem esse. Macr. in Somn. Scip. libr. 1, cap. 14.

Nec Pythagoram sua factio deseruit. Scribit Claudianus Mamertus, dixisse Archytam, *animam ad unius exemplum compositam esse, & sic illocaliter dominari in corpore, sicut unum in numeris.* Scribit & Gregorius Nyssenus, dixisse Numenium Pythagoricum, animas corporis esse expertes; quod & Hierocli placuit, atque item Sallustio Cynico. Sensisse id quoque Asclepiadem Bithynum medicum, qui fuit Pompeji æqualis, refert Plutarchus. Ponitur & à Mamerto Varro in iis, qui animo detraxerunt corpus; & Sextius uterque, pater & filius, in iis, qui & incorporeum & illocalem putarunt. Ponendus quoque Cicero inter illos, qui simplicem dixerunt esse animum, nihil admistum habentem, nihil concretum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Etsi vero in aliis multis à vero aberravit Eunomius; in iis etiam, quæ pertinent ad animum, aberrarunt Manichæi; ab anima tamen corpus vere segregarunt. Quod & jam ante à Judæis factum ex Philone cognoscimus.

Claud. Mamert. de statu anim. lib. 2.
Greg. Nyss. de anima.
Hier. in Carm. Pythag. Sallust. de diis & mundo c. 8.
Plutarch. de placit. Philos. l. 4. c. 2. 3.
Claud. Mamert. de stat. animæ l. 3.
Philo de Somn.

III. Nunc videamus, immortalesne à multis crediti sint animi. Id ita esse universæ consentiunt gentes, universæ retro ætates consenserunt. *Cum de animorum æternitate disserimus,* inquit Seneca, *non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Utor hac persuasione publica.* Et Macrobius loco jam laudato; *Obtinuit non minus de incorporalitate animæ, quam de immortalitate, sententia.* Et his antiquior Plato pervulgatam hanc esse tradit opinionem, multisque ac vetustissimis sermonibus proditam. Atque hinc argumentum petit Cicero ad eam confirmandam; quippe naturæ vocem hanc esse, quod omnium sit consensus; sicque nationibus omnibus, quæ ubiq; sunt, esse persuasum, post mortem animos permanere; sic omni antiquitati, quæ quo propius aberat à divina progenie atque ortu, hoc certius veritatem cernebat. Id adeo primis illis inter Græcos Philosophiæ parentibus, Thaleti & Pherecydi, tam constans certumque visum est, ut doctrinæ hujus auctor uterque dictus sit: & Thales quidem à Chœrilo Poëta, ut retulit Diogenes Laërtius, à Gregorio Nysseno, & à Stobæo; Pherecydes vero à Cicerone, teste idoneo. Utriusque sententiam studiose propugnavit sua secta. Et inter Jonicos quidem Anaxagoras, & deinde Socrates, cujus argumenta fuse exposuit Plato in Phædone. Nam cum locis quibusdam visus est id dubie proponere, antiquum obtinuit, nec aliter se gerere debuit, qui de rebus omnibus dubitandi auctorem se tulisset. Nonnunquam etiam ad alienam sententiam se accommodat; velut cum ad mortis contemtum homines studet adducere,

& interitu.
Senec. Epist. 117.
Macrob. in Somn. Scip. l. 1. c. 14.
Plato de legib. libr. 11.
Cic. 1. Tuscul.
Diog. Laërt. in Thalete.
Greg. Nyss. de anima
Stob. Eclog. Phys. libr. 1.
Cic. 1. Tuscul.

faciendum id esse probat, & ab iis, qui immortales animos esse credunt; & ab iis, qui mortales. Quamobrem ad hanc Socratis disputationem attendens Cato apud Ciceronem, & Cicero ipse cum ex sententia sua disputat, postquam ex animi immortalitate solatium mortis petiit, ne iis quidem valde timendam esse mortem ostendit, qui animos interire existimant. Sic & moriens Cyrus apud Xenophontem, postquam animum suum corpori superstitem futurum, propterea que colendum fore dixit, subjicit illico, etiamsi animus esset interiturus, Deos tamen esse pertimescendos. Sic Seneca: *Contemnite mortem, quæ vos aut finit, aut transfert.* Sic denique Marcus Aurelius vanos esse probat mortis terrores, sive sensus aliquis supersit post mortem, sive sensus omnis extinguatur. Alia vero ratio est Tertulliani, cum ait *sapientiam Socratis*, qua morti proximus *immortalitatem vindicavit animæ, de industria venisse consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis*; nec enim id refert, vel ad obscuritatem rei, vel ad solitam Socratis dubitationem; sed ad nativam humanæ mentis caliginem, quæ veritatem Ratione certo consequi non potest, sed sola Fide. *Cui enim,* inquit, *veritas comperta sine Deo? cui Deus cognitus sine Christo? cui Christus exploratus sine Spiritu sancto? cui Spiritus sanctus accommodatus sine Fidei sacramento?* Socratis rationem tenuerunt Socratici, Xenophon, & Plato, quorum alter, ut dixi, Cyrum majorem inducit de immortalitate animorum præclare disserentem; alter vero doctrinam eandem non obiter, aliudve agens, sed totis explicavit voluminibus, primusque exquisitis rationibus confirmare instituit: quarum præcipua hæc est, animum humanum esse αὐτοκίνητον & ἀεικίνητον, hoc est, ex se semper moveri; quod autem ex se movetur, carere id ortu, ac proinde & interitu. Id è Phædro Platonis transtulit Cicero, & Platonici deinde concelebrarunt. Verum quoniam inde quoque animis ratione carentibus conciliabatur æternitas, uti optime à Lactantio notatum est; discrimen à sapientia, solertia, memoria, providentia, scientia & ratione hominis petitum est: quod acute disputatum extat à Tullio in Tusculanis Quæstionibus, & ab Alcinoo in Introductione ad Platonicam doctrinam. Ac in humana quoque anima differentiam hanc inesse voluit Plato, auctorem Pythagoram secutus, ut pars altera ratione polleret, essetque immortalis; altera rationis esset expers, mortique obnoxia. Sed & ex eo etiam, quod Dei sit similis animus hominis, immortalem esse colligit: quod propius accedit ad veritatem in sacris voluminibus traditam, ac in libro

Cicer. in Caton. maj & 1. Tuscul.

Xenoph. Cyrop. l. 8.

Senec. de provid. c. 6.

Marc. Aurel. l. 8. §. 58.

Tertull. de anima. c. 1.

Lactant. Instit. l. 7. c. 8.

Cicer. Tusc. 1. Alcin. c. 25.

bro præcipue Mosis. Nam, ut recte disseruit Eusebius, cum hominem ad Dei similitudinem esse conditum primus dixit Moses, primus utique animam immortalem esse definivit: quod utrumque pro sua solertia sumsit Plato, alterumque ex altero sequi pervidit. Doctori suo assensa est secta omnis Platonicorum: Xenocrates imprimis, qui proxime ad Pythagoram, animam esse dicens, non numerum, sed in rebus positam quæ numerari possent, mortis tamen immunem esse voluit. Voluerunt id & Plutarchus, & Apuleius, & Maximus Tyrius, & Plotinus, qui totum librum huic argumento impendit. Verum, ut ex falsis principiis consequentias falsas proficisci necesse est, ex fatua opinione de migratione animarum eo delapsus est, ut brutorum quoque animas immortales esse crederet; & ex hoc etiam argumento, quod Platonicis familiare esse diximus, quidquid à se movetur semper moveri, stolidum hoc collegit, uti debuit, animas etiam plantarum non interire. Quod nisi intercidisset Porphyrii Epistola ad Boëthum, qua de animi natura disseruit, accuratius perspectam haberemus ejus sententiam. Id unum intelligere licet ex superstitibus magni illius viri reliquiis, animas eum immortales credidisse. Placuit idem Jamblicho; placuit Macrobio, homini Græco, Platonicæ sectæ addicto; placuit & Proclo, qui animam ex se genitam esse docuit, ex se esse, ex se moveri, ex se vivere, separabilem esse à corpore, ex se immortalem esse, ortus expertem & interitus, ipsam denique esse vitam viventem ex sese, & cognitionem se ipsam cognoscentem. Quæ cum animæ tribuit, non omni animæ tribuere putandum est, sive ratione prædita sit, sive non sit: nam brutorum animas ne animæ quidem nomine dignas censet, mortalesque esse declarat. Animam quidem brutis largitur Alcinous, alterum Philosophiæ Platonicæ columen, at mortalem esse consentit. Quæ ad Christianæ doctrinæ normam exacta esse dicas. Cicero vero, quam præclare sententiam hanc de immortalitate animorum asseruit; cum alibi passim, tum maxime priore libro Tusculanarum Quæstionum, ac in Somnio Scipionis. Miror equidem positum esse illum à Lactantio & aliis inter eos, qui de ista re incerti essent. Meminissent Academicorum morem, dubitandi de omnibus, & in utramque partem disputandi. Quanquam nec pro adversaria parte attulit quicquam; tantum id voluit, ut monui jam supra, etiamsi interirent animi, mortem non esse pertimescendam. Imo, qui contradicerent, contemtim appellat, minutosque Philosophos vocat. Fuerunt in eadem sententia Cynici, altera So-

Euseb. Præp. Evang. l. 11. cap. 27.

Plutarch. contra Colot. & in Romul. Apul. de Deo Socrat. Maxim. Tyr. Diss. 27 28. Plot. Enn. 4. l. 7.

Jamb. de myst. Ægypt. sect. 8. Macr. in Somn. Scip. lib. 1. cap. 13. 15. 16. 17. Procl. Theol. Platon. libr. 4. cap. 189. ibid. lib. 3. c. 21. Inst. Theolog. c. 184. 189. Idem Theolog. Platon. l. 3. c. 1. Alcin. Introd. c. 25. Lactant. l. 7. cap. 7 & 8. Cic. 1. Tuscul. & de Senect.

cratis

cratis propago, & clarissimus præsertim illorum Diogenes. Nec omittendum illud Sallustii, qui fuit eorum gregalis, rationales animas esse immortales; quæ ratione carerent, morti obnoxias. Immortalitatis vero modum rationemque definit apud Lucianum Demonax; ait enim immortalem esse quidem, verum ut universa. Quæ doctrinæ Stoicorum affinia sunt: animas enim volebant superesse quidem post mortem ad tempus aliquod, & pias quidem diutius; sed tandem resolutum iri in elementa mundi, ex quibus conflata erant, tum cum innovabitur mundus. Inde fit, ut Stoicos aliquando videas animis immortalitatem tribuere, aliquando detrahere: interire enim eas putant, utpote quæ esse desinant id, quod erant; morte carere, utpote quæ in æternam illam universi naturam vevolvantur. Ut si aquam è mari vase aliquo haustam & conclusam in ipsa maris aqua teneas, rursumque in mare vase effracto refundas, desinet esse separata illa maris portio vase conclusa & circumscripta; nec peribit tamen ex illa quicquam, mari scilicet permista. Hinc factum, ut asseveraverint aliqui, Stoicos dixisse immortales esse animos, velut Epiphanius & Lactantius; qui & hac opinione ductos ait Cleanthem, Chrysippum, & Zenonem sibi manus attulisse; quæ an vera sint, non hic disquiro; quidam contra ac plures scripserint, Stoicis mortales visos esse animos & caducos. Hinc orta quoque Senecæ & Marci Aurelii in hoc argumento titubatio & inconstantia. Hinc insimulati sunt Stoici creditæ migrationis animorum ex corporibus in corpora: nam cum animos censuerint ex anima universi hauriri, in eamque refundi, necesse fuit eandem illam animam universi in alia rursum corpora insinuari. Jam consulendi Peripatetici. Horum Magister Aristoteles qui senserit de perennitate animorum, valde controversum est inter eruditos. Sunt qui dicant, primum hunc receptam de animorum immortalitate opinionem repudiasse. Sic Plutarchus & Atticus apud Eusebium & optimus Aristotelis interpres Alexander Aphrodisiensis: sic Christianis scriptores, Justinus, Gregorius uterque, Nazianzenus & Nyssenus, Theodoretus, Æneas Gazæus, aliique multi. Ac ea sane principia posuit Aristoteles, ex quibus animæ colligi videatur interitus: quod magno suo flagitio ostendere conatus est Pomponatius; nam & sibi discipulorum suorum conscivit contradictiones, & Synodi Lateranensis fulminibus afflatus est.

Salluft. de Diis & mundo c. 8.

Epiphan. l. 1. Hæref. 5. cap. 19. Lact. l. 3. cap. 19.

Plut. de placit. Philos. l. 5. c. 1. Euseb. Præp. lib. 15. cap. 9. Alex. Aphrod. de anim. lib. 1 & Problem. libr. 1. & 2. Justin. Paræn. Greg. Nazianz. Orat. 33. Gregor. Nyss. de anima. Theod. Therapeut l. 5 serm. 5. Æneas Gaz. Theophr. Pomp. de immort. animæ.

est. Jam diu vero ante extiterant, qui Aristotelem vindicarent ab hac calumnia. Est in Excerptis Photii vita Pythagoræ, auctoris incerti. Illic conceptis verbis scriptum legas, Platonem, atque itidem Aristotelem, animorum immortalitatem docuisse, etsi quidam secus sentiunt de Aristotele, in mentem ipsius haudquaquam satis penetrantes. Atticus vero apud Eusebium, objici sibi fingit ab adversario, Platoni quidem assentiri Aristotelem de immortalitate mentis; discrepare vero hac parte, qua mentem disjungit ab anima, quas separatas negat Plato extare posse. Hanc doctrinam traditam reperias ab Aristotele. Mentem is certe separari posse à corpore, nulli alii rei permisceri, illæsam esse, intactam, corporeorum actuum affectuumque expertem, & immunem interitus, variis locis clarissime significavit. Quæ si recte interpretemur, dicemus id esse Aristoteli mentem, quod Pythagoræ & Platoni partem animæ ratione præditam; ac proinde eadem sensisse, utpote qui partem animæ ratione carentem, mortalem dixerint; rationalem vero, sempiternam. Aristotelis vestigiis institit Alexander Aphrodisiensis, mortalemque esse dixit illam animam, quæ in Lyceo definitur, *actus corporis organici*; mentem vero Diis affinem, esse immortalem. Quam mentem & animæ nomine nonnunquam afficit. De Mente decreverunt eadem Peripatetici insignes Themistius & Simplicius. Sine ambage vero perennitatem animæ asseruit Ponticus Heraclides, qui fuit auditor Aristotelis. His addere nihil attinet Johannem Philoponum, utpote Christianum. Jam si Italicas perlustremus Pythagoreorum exhedras, nihil dissentaneum offendemus. Doctrinam enim hanc ab Ægyptiis ac Pherecyde magistro susceptam confirmavit Pythagoras, dixitque ex anima universi, quæ Deus est, delibari animas hominum & brutorum; post mortem, piorum animas cælo succedere, & in lacteum orbem evolare, sideribus nempe redditas, & in animam universi resolutas; impiorum vero, variis suppliciis purgari pro meritis; tandemque elutis sordibus, postquam solus superest sensus æthereus & simplex ignis, in corpora reverti, atque eam partem animæ, quæ purgatione eluitur, rationis esse expertem; quæ vero superfit à purgatione, illam esse, quæ ratione polleat. Hæc partim arripuit Cicero in Somnio Scipionis, partim explicavit Virgilius in sexto Æneidos; quæ Pythagorei variis subinde figmentis incrustarunt. Orbem enim lacteum sic voluerunt dictum, quod lacte nutriantur animæ, cum inde delapsæ alia subeunt corpora; inde porro fieri, ut in liberationibus ad evocandas animas lac melle mistum adhiberi soleat; quippe hac illecebra

Phot. Cod. 249. Euf. Præp. Evang. l. 15. cap. 9.

Aristot. de gener. animal. l. 2. c. 3.

Alex. Aphrod. l. 1. de anima & Probl. 1.

Them. de anima

Simpl. in Epictet. & de anima.

Heraclid. apud Stob. Ecl. Phys. libr. 1.

bra captas venire velle ad generationem, quæ non fine lactis exortu perficiatur: atqve hanc esse caussam modumque decantatæ illius Metempsychoseos: somnia item esse illas animas, quæ Lacteo circulo redduntur, quibus somniis homines futurorum admonentur. Cujusmodi fuit illud Hecubæ apud Euripidem, cum monuit eam Polydorus filius se ab hospite suo Polymestore esse interfectum; sexcentaque alia in libris veterum memorata. Postremam hanc doctrinæ Pythagoricæ partem retinuerunt Stoici; totam vero hausit Empedocles, & vanum magistri sui Pythagoræ delirium secutus, se puerum, puellam, arborem, volucrem, & piscem fuisse jactavit, & animos item dixit esse immortales: dixit & Alcmæo Crotoniata, alter Pythagoræ discipulus; hoc argumento, quod ex se moveantur; quod inde sibi sumsit Plato: dixit & Epicharmus, & Archytas, & Timæus: dixit deinde & tota cohors Pythagoricorum, Xenophanes puta, Numenius, qui libros scripsit De immortalitate animorum, Apollonius Tyaneus, qui non immortalitatem solum animorum, & vivus, &, si quid anilibus Philostrati fabulis credimus, mortuus etiam prædicabat, sed & eorum quoque transitiones ex corporibus in corpora. Et Hierocles denique passim in interpretatione Carminum aureorum Lysidis Pythagorei. Nec silebimus Heraclitum suæ sectæ Philosophum, qui perinde ut Pythagorei animas dixit corporibus exemtas in universi animam sibi cognatam concedere; propereaque omnia plena esse animis; vitamque nostram esse mortem animorum; mortem contra nostram eorundem esse vitam. Quod effatum ab Euripide itidem usurpatum refert Plato in Gorgia, assumens id ipse sibi atque confirmans; & Brachmanibus tribuit Strabo. Sed & his Græcanicæ Philosophiæ auctoribus vetustior Homerus, animas post mortem non interire apertissime prodidit in celebri illa νεκύα, sive Manium evocatione, qua Ulyssem mortuorum animas accersentem cum iisque colloquentem inducit. Magnum hoc exemplum secuti deinde similes νεκυομαντείας confinxerunt, Virgilius, Seneca in Tragœdiis, aliique. At Ennius Pythagoricis nugis addictus, vel credidit, vel credidisse finxit, animam Homeri in se migrasse. Nec ab hujusmodi vanitate alienum se fert Tibullus. Ut uno verbo absolvam, sempiternos animos dixerunt prisci Poëtæ omnes, vel ipso Platone teste in Gorgia; & ex iis, qui floruerunt post Platonem, vel inter Græcos, vel inter Romanos, vix unum alterumve ab hac sententia discrepantem videas. Eandem quoque passim propagatam reperias apud exoticas gentes, sive quæ humanitatis sale tinctæ sunt, sive quæ

Philostr. vit. Apoll. l. 1. cap. 24. l. 6. cap 18. l. 12. cap. 13.

Strabo, l. 15. Homer. Odyss. λ.

quæ barbariei pædore oblitæ. Non aliter senserunt Chaldæi, & Persæ; vetustissima gens, ac præ cæteris fortasse omnibus Philosophiæ studiosa, qua magistra ad perennitatem animis sanciendam usus est Plato. Operæ pretium est ea legere, quæ super his disserit mihi jam commemoratus Cyrus major apud Xenophontem & Ciceronem. Nec ab hac via deflexerunt posteri illius gentis, qui in India ad hanc diem sedes collocarunt. Hos Chaldæos & Indorum magos Græcis ad defendendam animorum perennitatem prælusisse auctor est Pausanias, scriptor non satis pro merito notæ nec satis laudatæ diligentiæ & doctrinæ. Eadem sensisse Judæos de animis corpore solutis, ac Ægyptios, testis est Tacitus. Vere utique: nam & animos esse immortales, & ex corporibus commeare in corpora, utriq; rati sunt. Dogma quidem hoc, ut alia multa, à Judæis accepisse Pythagoram tradidit Hermippus, cujus verba recitat Josephus in libris contra Apionem. Et priorem quidem doctrinæ hujus partem, quæ est de immortalitate animorum, Pharisæis adscribit idem Josephus; quam & suo nomine tuetur. Adscribit eam & Essenis, quemadmodum & ex Josepho Porphyrius, & ante utrumque Philo. Sed & id palam evincit Pythonissæ historia, Samuelis animam carminibus suis evocare creditæ. Transitum quoque animorum ex corporibus in corpora probatum Judæis plerisque fuisse colligunt multi ex eo, quod quærenti Christo, quem esse se vulgus crederet? responderunt Apostoli, haberi eum à nonnullis Johannem Baptistam, Eliam ab aliis, à quibusdam Jeremiam; cum sint, qui pertendant παλιγγενεσίαν solum his significari. Ut ut est, negari certe non potest, persuasum fuisse multis ex hac gente, per varia corpora animas permeare. Id liquet ex iis, quæ ex Tacito & Hermippo mox attulimus; & ex iis etiam, quæ comminiscuntur recentiores Judæi, vana gens, ipsa suæ sibi fidei religionisque auctor. Ajunt enim animas extitisse ante corpora, ex arbore quadam in horto Eden suspensas; inde detractas adjungi corporibus ab Angelo puerperii, post mortem vero ornari pro meritis; & animos quidem eorum, qui obierint extra terram Israëliticam, per subterraneos specus, non incedere, sed tanquam dolia volutari, quoad illuc appulerint, ut coram Adamo in caverna duplici Abrahami delitescenti sisti possint; nec ullibi gentium, præterquam in illa regione Judæos excitari a mortuis. Volutationem illam cavernarum appellant. Sed & aliam præterea volutationem animarum confingunt; cum nempe ex corpore anima devolvitur in corpus, quod ter singulis animabus volunt contingere: uti contigit animæ Adami, quæ in Davidem primum,

Xenoph. Cyrop. l. 8.
Cic. Caton. maj.
Pausan. Messen.
Tacit. Hist. lib. 5. c. 5.
Joseph. l. 1. contra Apion.
Idem Antiq. l. 18. c. 12. de bell. Jud. l. 2. c. 12.
Porphyr. de abst. ab anima l. 4. c. 11.
Philo de somn.
Matth. 16, 14.

deinde in Messiam devoluta est; unde triplici hoc gaudet cognomine. Utramq; hanc volutationem recte distinxit Elias Levita in Thisbi. Aliud præterea Rabbinicæ Theologiæ, sive Mythologiæ potius commentum excipimus ex Maimonidæ More nevochim. Tradunt illi, in supremo cæli orbe esse animas justorum; animas item ac spiritus olim à Deo creandos, & in corpora mittendos; animas autem, quæ gignendo illigantur corporibus, non easdem esse ac quæ moriendo corporibus solvuntur: illas esse in potentia, has in actu: illas, cum creantur, alias esse ac spiritus cum creantur: unum vero esse ac idem, cum à corpore sejunguntur. Quæ valde fatua sunt. At David Kimchius in suis Psalmorum Expositionibus, aliam quidem spiritui originem assignat ac animæ; animam autem vult extingui cum corpore, & cum eo suscitatum iri extremo die. Quæ opinio invaluerat olim apud Arabes Christianos. Traduxerat eos ad meliorem mentem Origenes: & tamen delirii hujus semina Alcorano suo aspersit Arabum illorum soboles Muhammedus, cum futurum dixit, ut animæ à morte resurgentes non plusquam horæ spatio jacuisse se arbitrentur. Quanquam animas morte non extingui putat Muhammedana factio, sed ad supremum judicii diem, prout meritæ sunt, vel deliciis recreari, vel torqueri suppliciis. Ægyptii vero opinionis hujus de animorum perennitate & migratione ex corporibus in corpora, inter Ethnicos fere parentes haberi possunt. Quæ opinio ex illo porro fonte manavit in Græciam, ac in totum etiam Orientem. Infecti ea sunt Brachmanes & Baneanes ad insaniam usque, animasque ex anima mundi, Deo nempe ipso depromtas inseri corporibus, ab iisque transmitti in alia arbitrantur. Nec habenda fides Philostrato, vanissimo scriptori; cum loco quodam vitiato, sed facile emendando, Jarcham Brachmanum principem dicentem inducit, doctrinam hanc à Pythagora Indos, Ægyptios ab Indis accepisse. Quod contra est: nam per crebra commercia ab Ægyptiis Indi rerum sacrarum profanarumque scientiam acceperunt: ut alibi ostendimus. Æthiopes etiam Gymnosophistas animos censuisse sempiternos narrat idem Philostratus. De Indis quod dixi, pertinere velim ad Siamenses, Golcondenses, Tunquinenses, & Macassarenses. Penetravit & ad postremos hominum Sinas, Formosenses, & Japonios opinio ista. Etsi non desunt, qui fateantur, ita quidem sentire vulgus Japoniorum, secus vero Bonzios. Penetravit & ad meridiem; nam affines ejus feruntur Caffari & Guineenses: & ad Septentrionem quoque; Thracibus enim tribuitur à priscis Scriptoribus; Platone imprimis & Hermippo, quem in libris de Pytha-

Mor. nev. Part. I. c. 70.

R. Dav. Kimchi in Psalm. I. 5. & 104. 29.

Alcor. Azoar. 20.

Philostr. vit. Apoll. l. 3. cap. 6.

Philostr. vit. Apoll. l. 6. cap. 12.

Plat. Charmid. Her-

Pythagora scripsisse narrat Josephus, à Thracibus & à Judæis doctrina hac imbutum Pythagoram processisse. Addit Jamblichus, eam à Zamolxi Pythagoræ famulo ac discipulo Getas accepisse. Ego vero accepisse potius crediderim à finitimis Thracibus, Germanis puta atque Gallis, de quibus idem vetus memoria prodidit. In Thraciam autem Germaniamque fuisse illatam putem ab Ægyptiis; quos in ista loca penetrasse, suaque dogmata deportasse ac proseminasse, alio libro comprobavimus. Transiit & in novum orbem, & à barbaris illis gentibus accepta est, sive quæ ferino prope ritu moribusque vivunt, velut Brasiliensibus & Virginiensibus; sive quas aliquod humanitatis studium perpolivit, Peruvianis puta & Mexicanis.

Hipp. apud Joseph l. 1. cõtr. Apion. Jambl. de vita Pythag. cap. 30.

CAPUT IX.

De peccato ab origine in humanum genus transmisso.

ETSI primi parentis peccatum ignoraverunt Ethnici, ex humanæ tamen naturæ conditione judicarunt, insontem non esse, qui tot ærumnis esset addictus. Admissa itaque in superiore aliqua vita crediderunt peccata ab eo, qui ab ipsis vitæ initiis ad labores & molestias damnatus videretur. Hinc tam late propagata est opinio de animarum προϋπάρξει. Hinc σῶμα dictum credidit vana antiquitas, quasi σῆμα; quod in corpus, tanquam in sepulchrum, detrusum animum censeret. Hinc passim invaluit fatuum illud commentum μετεμψυχώσεως, seu potius μετενσωματώσεως, in quod totus pene orbis consensit. Consignatum id deprehendes in vetustissimis Ethnicorum Theologorum, Vatum, & Philosophorum monumentis, quæ supersunt, Orphei, Pythagoreorum, & Platonicorum; quorum constans est doctrina, pristinorum delictorum pœnas in corpore luere animos hominum. Quæ sententia porro ab Ægyptiis, totius Græcanicæ Theologiæ parentibus manavit. Præclara sunt, quæ super hoc argumento disserit Augustinus adversus Julianum. Accedere ait ad Christianum dogma, qui errores miseriasque humanæ vitæ ad æquum Dei judicium retulerunt; recitatque insigne ex Tullii Hortensio testimonium, quo veteres illos sive vates, sive in sacris initiisq; tradendis Deorum interpretes, videri ait vidisse aliquid, cum nos pœnarum luendarum caussa natos esse dixerunt, ob aliqua in vita superiore scelera suscepta;

Aug. contra Julian. l. 4. c. 15.

verumque esse Aristotelis dictum, sic animos nostros cum corporibus esse conjunctos, ut à prædonibus Etruscis corpora viva cum mortuis conjun-
Cic. libr. 3. de Republ. gebantur. Cum alibi dicentem induxisset Tullium, non ut à matre, sed ut à noverca natura editum esse hominem in vitam, corpore nudo, fragili, & infirmo; animo anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines; in quo tamen velut obrutus in-
August. l. 4. contra Julian. c. 12. esset ignis quidam divinus mentis; tum subjungit: *Non hoc auctor iste male viventium moribus dixit effectum, sed naturam potius accusavit. Rem vidit, caussam nescivit. Latebat enim eum, cur esset grave jugum super filios Adam, quia sacris literis non eruditus ignorabat originale peccatum.*

CAPUT X.

De libero arbitrio hominis, & gratia Dei.

FACULTATEM illam homini innatam, qua libere velle & agere se sentit; posse se hoc eligere, illud respuere; hoc illi anteferre; agnovit & defendit antiqua Philosophia. Uno eam verbo, pro felicissimo linguæ suæ genio, concludunt Græci; *αὐτεξούσιον* appellant: alii *αὐτοπραγίαν*, hoc est, potestatem agendi pro arbitrio: plerique τὸ ἐφ' ἡμῖν, quasi dicas, quod in nostra potestate est. Sic autem accepit Plato à Socrate, ab illo cohors omnis Platonicorum, facultate hac nos à natura esse instructos. Sæpius itaque legas apud Platonem, maxime vero libro secundo De Republica, liberum esse hominem, suique juris; & quamvis fato omnia regantur, minime tamen libertatem hanc violari; frustra Diis malorum relegari caussas, quæ à voluntatis nostræ perversitate oriantur; qui faciant, civitate esse extrudendos: quamvis autem vitia nostra à nobis sint, virtutem tamen esse à Diis, Deorumque beneficio, non humana arte comparari. Hæc retinuit Schola Platonis; at non uno modo explicavit. Liberam esse hominis voluntatem statu-
Plutarch. Coriolan. Plutarch. de auditu. ebat Plutarchus; impelli quidem nos à Diis & excitari ad agendum, non cogi, nec ullam nobis agendi necessitatem imponi. Atque hanc adhibebat excusationem, vel explicationem potius, figmentis Homeri Deorum ministeriis passim utentis. Probabat & dictum illud vulgare, qui pareat rationi, hunc sequi Deum, eumque solum recte libertate uti; contra,
Plutarch. de virtut. moral. qui secus faciat. Quamobrem intemperantes arguebat, qui voluptatis illecebris obsistere se non posse caussantur. Sæpe is quoque prædicabat,

suaque

suaque & aliorum auctoritate demonstrabat necessitatem gratiæ divinæ, quæ prosequatur gnavos & industrios, inertes deserat. Egregia super his differit Maximus Tyrius, animum corpori adjunctum similem esse aurigæ currui agendo impositi, qui habenas vel retinere possit, vel permittere; bona ex cælo provenire; libertatem humani arbitrii divinatione non perimi; gubernatoris navim regentis artem id esse, quod sagacitatem vatis futura prævidentis; id incertos ventorum & marium motus, quod varias fortunæ vices; id ministeria nautarum, & navis instrumenta, quod rationem ex fortunæ casibus sibi moderantem: vitam nostram libertate mixtam esse & necessitate, & necessitatem à rebus externis oriri, libertatem in nobis esse sitam. Explicando huic argumento librum totum dedicavit Plotinus, in eoque libertatis nostræ naturam & modum exposuit. Exposuit & Porphyrius in Dissertatione, quam excerptis suis inseruit Stobæus. Jamblichus etiam in Protreptico homines esse decernit actionum suarum principia, & ex se facultatem propriam habere, vel ad eligenda bona, vel ad fugienda mala: & in Epistola ad Macedonium, cujus fragmentum servavit nobis idem Stobæus, postquam animæ præcipuas suas dotes asseruit, hanc adjicit præterea, quod cum adjungitur corpori, motibus quidem universi subest, sed libertatem tamen suam retinet, suasque res agit pro arbitrio. Quod & apertius explicat in libro De mysteriis Ægyptiorum, aitque duplicem in nobis esse animam, quarum altera proficiscatur à primo νοητῷ, hoc est, *intelligibili*; altera à circuitu orbium cælestium; hanc subesse curriculis illis, illam potentiæ Opificis esse participem, & fati ac necessitatis legibus solutam, compotem internæ facultatis, qua possit res humanas supergredi, ascendere ad Deos, iisque conjungi; mala quoque oriri ex hac libertate, frustraque ad Deos referri. Eandem recte factis virtutibusque hominum originem assignat Proclus, nec arbitrii nostri libertati officere Dei providentiam demonstrat. Quam concordiam & ex Platonis dictatis probavit Alcinous. Academiæ assensum est Lyceum. Disputat in Ethicis Aristoteles, utrum virtus & vitiositas sint in nostra potestate, & utramque ostendit esse nostri arbitrii. Itaque ab iis, quæ nutu nostro gereremus, removebat Dei providentiam, etsi non inficiabatur Deum regere omnia, quod agantur motu illo, quem rebus universis imprimit. Ergo cum dixit Aristoteles, fato omnia ita fieri, ut vis necessitatis rebus inferatur, quemadmodum scribit Cicero; fatum esse voluit motum cæli, quo res infimæ reguntur, sed ejus tamen vi immu-

Plut. in Æmyl. Superstit. Apophth. Lacon.
Maxim. Tyr. Diss. 3. & 25.
Plotin. Enn. 6. libr. 8.
Stob. Ecl. Ethic.
Jamblich. Protrept. cap. 3.
Jamb. de myst. Ægypt. sect. 8. c. 6. 7 & sect. 4. cap. 10.
Procl. in Alcibiad. I.
Alcin Introd. ad Philos. Plat. cap. 26.
Aristot. Moral. Nicom. l. 3. c. 7.
Cicer. de Fato.

immunes esse res humanas. Quæ Platoni quoque & Chrysippo placuere. Visum idem est Simplicio Peripatetico, idem Oenomao Cynico in libro, quem Indaginem præstigiatorum appellavit. Illic Democritum & Chrysippum, atque ipsum etiam Pythium Apollinem reprehendit, quod mentem nostram subjecerint fati necessitati, nativamque libertatem nobis ademerint. Et Sallustius, qui idem institutum secutus est, ad omnia quidem prorogabat Deorum providentiam, sed iis tantum ajebat esse utilem, qui ad eam suscipiendam se comparassent. Sententiam Chrysippi expositam habemus à Cicerone. Putabat ille fato omnia regi, sed ita tamen, ut necessitate liberaret animos, atque ita tanquam arbiter honorarius sedebat inter eos, & qui fato vim necessitatis afferri, & qui motus animorum sine ullo fato voluntarios esse dicebant. Quæ jam ante fuerant Platoni probata. At ea pugnare inter se contendebat Carneades, & acute demonstrabat. Ut ut est, ad libertatem voluntatis nos passim vocant præcepta Stoicorum. Hinc solos sapientes vera libertate frui clamant, solos regnare, solos imperium tenere. Hinc exordium ducit Epicteti Enchiridion. Id affirmat & confirmat Epicteti explicator Arrianus, cujus præclarum hoc est, nihil esse in homine præstantius libertate voluntatis, libertatis vero summum esse fastigium, appetitum suum Deo obedientem præbere. Hoc scriptis suis itidem consignavit Seneca, cujus & illa sunt, sine Deo bonum esse neminem; animam supra res humanas se attollentem agitari à Deo, nec emergere posse terrena hac colluvione, nisi manum Deus porrigat. Et Ethnicorum omnium sanctissimus Marcus Aurelius insigne hoc habet, arbitrii nostri libertatem à Diis ad recte agendum adjuvari. Pythagoras animis nostris libertatem sine ulla dubitatione adscribebat, sicque statuebat, felicitatem nostram à nobis pendere, Deos malorum caussas non esse, mala nostra à nobis provenire. Quæ de libertate nostra, Deique auxiliis disserunt Crito & Euryphamus Pythagorei, Christiana Philosophia plane digna sunt. Ajunt, Deum nullius ope indigere, ut perfectus sit brutum non esse ad virtutem idoneum, medium hominem inter Deum atque brutum auxilio egere, ut virtutem capessat; excitari enim ad id à Deo & sublevari, vim tamen intra se habere, qua libere possit virtutem persequi, vel vitiis adhærere. Eadem hæc passim inculcat & iterat Hierocles, nihil obesse libertati nostræ providentiam Dei, peccata nostra oriri à nobis, virtutes

Simpl. in Epict. passim. Oenom. apud Euseb. Præp. Ev. l. 6. c. 7. & Theodoret. serm. 5. de natur. hom. Sallust. de Diis & mundo c. 15. Cicer. de Fato.

Arrian. in Epictet. l. 2. c. 10. l. 3. c. 26. & l. 4. c. 1. Senec. de Vita beata c. 16. & 20. Epist. 41. & 52. Marc. Aurel. l. 7. §. 53. 54. 62. l. 8. §. 29. l. 10. §. 1. l. 12. §. 11. & 12. Idem l. 1. §. 7. l. 9. §. 40. l. 12. §. 14. Crito apud Stob. Ecl. Eth. Euryph. apud Stob. in Sentent. Serm. 1. Hierocl. de Fato & provid. & in Pyth. aur. carm.

virtutes nostras à Deo. Prodeat nunc ordine suo agmen Poëtarum; & princeps quidem Homerus, quem idcirco castigat Plato, quod criminum ab hominibus admissorum caussam in Deos conferat. Verum pulchre defenditur à Plutarcho, qui in rebus communibus consiliorum nostrorum caussam ad nosmetipsos retulisse Homerum ostendit; in rebus vero inusitatis Deos induxisse, voluntatem nostram ita permoventes, & arbitrii nostri libertati agendi exordium, confidentiam & spem ita addentes, ut non invitis tamen nobis actiones nostræ edantur. Hominem sponte peccare, sibique malorum caussam extare, non Deos, & divinæ gratiæ opem strenue agenti adesse, scitum est Æschyli, & Philemonis, & Menandri. Scitum & Euripidis, cujus hæc quoque memorabilia sunt, virtutem nihil conferre hominibus, nisi à Deo adjuventur; pendere eos à Jove, nec quicquam præter ejus decretum agere posse. Et Lyricus apud Clementem Alexandrinum Jovem non esse mortalibus caussam malorum affirmat, sed licere unicuique esse compoti justitiæ in medio omnibus propositæ. De Judæis sic à Josepho accepimus, Pharisæos omnia ex Deo & Fato, hoc est, ex Dei decreto suspendere, ita tamen ut recte, vel male agere sit in nostra potestate. Quæ videntur arbitrii libertatem cum auxilio Dei præclare conjungere. Itaque dixit Philo, servire Deo non libertate solum, sed regno quoq; potius esse: certum quippe per Dei gratiam, non solum non deprimi libertatem, sed erigi. Vetat etiam malorum caussam referri ad Deum, cum mala nascantur ex nobis, bona ex Deo. At Sadducæi Fatum tollebant, hoc est, Dei decretum de hominum recte vel male factis; hæc ex nostra voluntate pendere, nihil omnino à Deo provenire. Quæ sane obterunt gratiam Dei, & Pelagianæ conjurationis prolusiones fuerunt. Secuti sunt ea recentiores Judæi, docueruntq; Deum animas per Angelum puerperii in corpora immittentem, de rebus ad corpus corporisve bona pertinentibus prospicere in futurum & statuere; de virtutibus aut vitiis nihil decernere. Clarissime vero Maimonides in More nevochim, cum de providentia fuse dissereret, gentilium suorum suamque adeo opinionem de libertate voluntatis humanæ declaravit, atque hoc esse dixit fundamentum Mosaicæ legis, cui nemo unquam Judæus repugnaverit; hominem ex natura sua esse sui juris perfectissimaque frui arbitrii sui libertate, ita, ut nulla alia ope, nullisque novis egeat adminiculis ad res eligendas & agendas, utpote quæ sint in ejus potestate. Multa sumserunt novitii illi Judæi à Muhammedanis, inter quos, cum de providentia quæ-

Plato l. 2. de Rep. sub fin.
Plutarch. Coriolan.
Æschyl. Pers. v. 744.
Philem. & Menand. ap. Stob. Ecl. Eth. Eurip. Supplic. v. 596. 597. 734. & seq. & ap. Stob. Ecl. Eth.
Clem. Alex. Strom. 6.
Joseph. de bell. Jud. l. 2. c. 12.
Phil. de regno
Quod deterior meliori insid. De confus. ling. De profug.
More nevoch. Part. 3. cap. 17.

quæreretur, duplex præter alias secta nobilitata est, Motazalorum, quasi Separatos dicas, & Assariorum; quorum utrique propago fuerunt Philosophorum Græcorum & Syrorum, qui dicti sunt Medabberim, hoc est Loquentes, sive Disserentes, sive proprio vocabulo nuncupare velis, Dialectici: qui ut doctrinam suam tuerentur adversus Græcanicam Philosophiam, sua ipsi dogmata Logicis instruxerunt argumentis, & in Logicam formam composuerunt. Ergo Motazali hominis defendunt libertatem, à Deo liberaliter ipsi concessam, quæ tamen Dei providentiam consiliumque non infringat. Assarii vero eandem adimunt homini facultatem, omniaque ita à Deo decreta esse pertendunt, ut homo sui arbitrii non sit, nec in ejus sit, potestate vel agere, vel non agere. Tertia secta inter has duas media incedit, actaque hominum ex conjunctione potentiæ Dei & potentiæ hominis vult efflorescere; nempe recte vel male agendi voluntatem esse hominis, effectum ipsum Dei, ita agentis ad nutum hominis; hanc actionem, si Deum spectes, effectionem vel creationem dici; si hominem, acquisitionem. Atque hæc sententia apud eos sana rectaque habetur. Quæ & prolixe persecutus est Maimonides, & novissime Pocockius Arabicæ literaturæ longe consultissimus.

Pocock. Specim. Hist. Arab.

CAPUT XI.

De Paradiso terrestri.

Demonstr. Evang. Prop. 4. c. 2. §. 13. c. 3. §. 3. c. 6. §. 1. Plato Sympos. Demonstr. Evang. Prop. 4. c. 2. §. 3. c. 8. §. 7. c. 10. §. 6. Onkel. in Gen. 2. 23. Euf. Præp. Evang. l. 12. c. 11, 12, 13, 14.

DIXIMUS in Demonstratione nostra Evangelica, paradisum terrestrem, vitamque in eo ab Adamo & Eva actam multis figmentis veteres adumbrasse. Nam quid aliud esse dicas *Gan Adon*, Hortum Adonidis, quam *Gan Eden*, Hortum voluptatis? quid Hortum illum Jovis Platoni memoratum? quid ætatem auream, Poëtarum carminibus pervulgatam; quam Paradisi terrestris delicias? quid Pandoram Hesiodo celebratam, quam Evam calamitatum humanarum auctorem? quid Aten Homeri versibus cognitam, quam *Atthan?* quo nomine affecta est Eva ab Onkelo, pro eo, quod habet Moses *Issa*, hoc est, Mulier, sive, ut vertit Vulgatus interpres, Virago? quæ super hoc argumento congessit Eusebius, digna sunt, quæ legantur. Græcis hæc tradiderunt Phoenices, antiqua gens, & antiquitatis valde perita, & ex Ebræorum

orum commercio, & ex sua ipsorum curiositate & sagacitate. Nec ignaros sacrarum illarum originum fuisse priscos novitiosque Indos & Brachmanas, ac Sinas etiam, intelligas ex Strabone, nuperisque Scriptoribus, Strabo l. 15. qui res gentium illarum collegerunt. Apud eum enim ætatem auream ita describit Calanus Indus, qui fuit temporibus Alexandri, uti describitur à Græcis: & recentiores peregrinatores Adami & Evæ nomen, serpentis insidias, uxoris Adami credulitatem, noxium vetiti mali esum, auream ætatem, ejectionem Adami & Evæ ex felici Horto, indeque omnis malorum generis in homines propagationem, Indis Sinisque tradita & credita esse testificantur.

CAPUT XII.

De prodigiis & inusitatis rebus ante Christi ætatem editis.

I. *Deum olim hominibus sæpe apparuisse*, II. *& de futuris admonuisse*, III. *Gigantes extitisse.* IV. *Primævos homines longævos fuisse.* V. *Diluvio aquarum noxas generis humani Deum castigasse; paucos Arcæ beneficio fuisse servatos; eos avibus emissis, an aquæ effluxissent, explorasse.* VI. *In civitatis & turris Babylonicæ extructione confusas à Deo fuisse linguas hominum.* VII. *Ritum circumcisionis plurimas gentes suscepisse.* VIII. *Isaacum ex matre effœta natum esse.* IX. *Sodomam & Gomorrham esse à Deo ob impietatem deletas.* X. *Rubum Mosi ardere visum, illæsum mansisse.* XI. *De virga Mosis*, XII. *& editis per eam prodigiis.* XIII. *De spoliatis Ægyptiis ab Ebræis excedentibus ex Ægypto.* XIV. *De columna Ebræorum duce.* XV. *De transitu maris Rubri.* XVI. *De aquis amaris ligni injectione à Mose mitigatis.* XVII. *De coturnicibus, manna, cibisque ad Israëlitas divinitus missis.* XVIII. *De aquis impetratis à Mose, aliisque Prophetis.* XIX. *De Tabulis Legis Mosi à Deo traditis.* XX. *De Urim & Thummim.* XXI. *De ignibus divinitus emissis.* XXII. *De aquis amaris zelotypiæ.* XXIII. *De uva prægrandi à Terræ promissæ exploratoribus ad Mosem relata.* XXIV. *De virga Aaronis florescente, & amygdalas emittente: & de ficu à Christo arefacta.* XXV. *De serpente æneo.* XXVI. *De asina Balaam.* XXVII. *De mora Solis per tempus prælii Gabaonitani.* XXVIII. *De coma Samsonis.* XXIX.

S De

De fame, sterilitate, & siccitate sæpius à Deo terris inducta. XXX. *De mortuis ad vitam revocatis.* XXXI. *De Jobo Satanæ permisso; & de Heliodoro Angelis in supplicium tradito.* XXXII. *De Jona absorpto à ceto.* XXXIII. *De pisce Tobiæ.* XXXIV. *De cælestibus equitibus in Judæorum subsidium missis.*

Deum olim hominibus sæpe apparuisse,

DEUM olim hominibus piis sæpe apparuisse, & eum iis familiariter esse collocutum; tum scilicet, cum à Diis recentes essent, ut loquitur Seneca; ac tandem collapsis in deterius humanæ gentis moribus, à frequenti hac consuetudine abstinuisse, prisca Græcorum Romanorumque confirmant monumenta, omnisque adeo fabularis historia. Eleganter Catullus:

Seneca Epist. 90. Catull. Argon. de Nupt. Pet. & Thet. v. 380.

Præsentes namque ante domos invisere castas
Sæpius, & sese mortali ostendere cœtu,
Cælicolæ nondum spreta pietate solebant.

Hom. Odyss. ρ. Cicer. l. 2. de nat. Deor.

Eleganter & Homerus canit Deos humana forma, ad cognoscenda hominum recte vel male facta, urbes obire & lustrare. Hoc argumento Deos esse probat apud Ciceronem Balbus Stoicus, quod sæpe præsentiam suam declarent, plurimisque id exemplis confirmat. Deorum visioni & contemplationi studuisse & vacasse Ægyptios quosdam reges produnt prisci ævi memoriæ. Deos cum hominibus conversatos esse priscis temporibus, legas in originibus Phœnicum, quas ex Sanchoniathone retulit Philo Byblius. Et cælestium Deorum adventu floruisse dicta est Tyrus, quæ cum obsidione premeretur ab Alexandro, extiterunt quidam è civibus, qui concioni indicarent, vidisse se per somnium Apollinem urbe abeuntem. Hierosolymis etiam excidio proximis auditam vocem humana majorem narrat Tacitus, dicentem Deos urbe excedere, auditumque ingentem excedentium sonum. Idem contigisse Thebis fabulantur Poëtæ, idem & Trojæ, in eaque visos Trojanis Deos simulacra sua humeris efferentes, & ad hostium castra transeuntes, a quibus fuerant ante expugnationem evocati. Quo more uti soliti Romani, ne idem ipsi paterentur, Dei Romæ Tutoris & præsidis nomen celabant; vetitumque erat jure Pontificio Deos appellari propriis nominibus, ne exaugurari possent. Siculi quoque, a Phœnicibus Græcisque oriundi, eadem de Diis ad homines adventantibus ab utrisque acceperunt. Deos qui se videndos præberent Romani *præsentes* appellabant, Græci ἐπιφανεῖς, quod cognominis loco etiam Regibus nonnunquam per adulationem tributum, perpe-

Philo ap. Euf. præp. Evang. l. 1. cap. 10.

Tacit. Hist. l. 5. c. 13.

perperam pro *illustri* sumtum est. Hinc frequenter memoratæ veteribus Deorum ἐπιφάνειαι, quas adversus Philosophorum impietatem defendit Dionysius Halicarnasseus. Cicero *præsentias* dixit. Nec ab hac voce abhorruerunt Christiani, cum de Christi rebus agerent. Sed & Christi ἐπιδημίαν appellarunt diem Christi natalem, vocabulo sumto ab Ethnicis, qui Deorum ἐπιδημίας dixerunt, hoc est *adventus*, cum loca quædam, urbesq; sibi peculiari cultu consecratas Dii inviserent. Conferendæ huc etiam mirabiles illæ voces Abrahamo in monte Morija, & Christo ad Jordanem & in monte Thabor, & Paulo Damascum petenti de cælo editæ, & quæ Mosem de rubo sunt affatæ. Conferenda item in Thalmudicis ac Rabbinicis libris crebro memorata Filia vocis, *Bath col*, divini nempe cujusdam oraculi, quod post desitam Prophetiam, stante Templo secundo, de cælo piis gentis suæ hominibus editum fuisse jactant Judæi. Quorum similia sunt, quæ garriunt Poëtæ de voce Cadmo, post mactatum serpentem futura prænuntiante; & quæ referuntur de Epimenide, cælesti voce admonito, ne sacram, quam construebat ædem Nymphis, sed Jovi consecraret. Adde colloquia, quæ sibi cum Diana haberi solita jactat Hippolytus apud Euripidem, quam audiret quidem loquentem, minime tamen videret; & quæ Minoi cum Jove, qui inde Jovis ὀαρίστης Homero dictus est; & quæ differunt Romani de colloquiis Numæ cum Egeria, Scipionis cum Jove; de voce ex Arsia silva ore Silvani missa Valerio Publicola Consule; de Aio Locutio silentio noctis exaudito; & de insolitis vocibus Cæsariani belli præsagis, & per lucos sonantibus; & quæ perhibent Americanarum rerum scriptores de voce ad Montezumam postremum Mexicanorum regem emissa, qua vetabatur Deo sacrificia prisco more facere.

Dionys. Halic. l. 2. Cic. de natur. Deor. libr. 2.

Eurip. Hippol. v. 85.

II. Homines à Deo de futuris sæpe esse admonitos, sive per vaticinia Prophetarum, sive per somnia, sive per prodigia, aliaq; signa quamplurima, pervulgatum confessumque est, non ab omnis generis duntaxat scriptoribus, sed & ab omnibus gentibus. Etsi vero toti de eo conscripti libri extant, postulat tamen instituti nostri ratio, ut hanc quoque partem attingamus. Primum ergo citemus Philosophos ad testimonium, quorum major in exquirenda veritate auctoritas est. Et ut vetustos illos prætermittam, Epimenidem & Empedoclem, qui futurorum prænotioni feruntur studuisse, & Sibyllas quoque, quibus futura praenoscendi facultatem vetus fama tribuit; primum hic adducemus Democritum, qui futurorum præsagitionem esse asseveravit. Huic subjungemus

& de futuris admonuisse.

gemus Socratem, qui sibi, cæterisque hominibus, sive somno sopitis, sive vigilantibus, multa a Diis præmonstrari censuit. Censuerunt porro idem Socratici, ac Plato imprimis, qui & nonnullos induxit ipse futurorum præscios. Probavit hoc ipsum Plutarchus, librosque de oraculis ad asserendam divinationem elucubravit. Probavit & Porphyrius, Philosophiam contexuit ex oraculis, & prænotionis rerum divinationisque caussas ex Anebone Ægyptio per Epistolam exquisivit. Huic ex Abammonis sacerdotis persona fuse respondit Jamblichus discipulus, & ad Deos auctores futurorum præsensionem retulit. In idem consenserunt Peripatetici, nobilissimique eorum potissimum Dicæarchus, Cratippus, & Simplicius, principem Aristotelem secuti. Quamvis enim præstigiæ oraculis nonnunquam adhibitæ, falsæque somniorum interpretationes, ab eo sequacibusque aliquando irrisæ sint, ut prodidit noster Origenes; minime tamen vatum interpretumque fallaciis, oraculorum somniorumque fidem minui voluit. Multi sunt in iis Stoici, multaque ad comprobandas prænotiones & prædictiones rerum futurarum prodiderunt literis, quorum plurima libris veterum passim continentur. Familiam quoque suam ad prænotionem futurorum Pythagoras instruxit; præsagus ipse, & ob vaticinia celebratus. Hinc Abaridis Hyperborei Oracula Scythica, si modo Pythagoræ discipulus fuit, ut Jamblicho persuasum est; non Pythagora vetustior, uti mihi verisimile fit. Hinc Zamolxis Getæ divinationes. Hinc Apollonii Tyanei prædictiones, a Philostrato quidem aliisve fere confictæ, sed Pythagoricæ tamen factionis prodentes ingenium. Hinc, uti creditur, origo divinationum per numeros, & per nomina. Sed & futura prænosci posse totæ gentes consenserunt; Japonii puta a nobis remotissimi, & Indi etiam, & Philosophiæ Indicæ dictatores Brachmanes. Medos futuri prænoscendi fuisse studiosos, ostendunt somnia Astyagis Medorum regis, ex cujus filia natus est Cyrus; & Zoroastri commentitia historia, quem Medum plurimi faciunt, plurimi vero Persam & Magorum principem; qui ex siderum notatione, & interpretatione somniorum, rerum futurarum cognitionem spondebant. Habuisse Persas præterea scribit Strabo varia Divinorum genera, & qui Necyomantici, & qui Lecanomantici, & qui Hydromantici dicebantur. Eædem fere probabantur Assyriis divinandi rationes, sed ea potissimum, quæ ex stellis ducitur. Hujus scientiæ parentes habentur Chaldæi, ex quorum vocabulo dicti sunt, quicunque ex siderum & diei natalis observatione, quid cuique eventurum sit, prædicturos se profitentur. Sed & alios divinandi modos genti huic usurpari solitos

Origen. lib. 7. contra Cels.

Jambl. de vita Pythag. cap. 19. 28.

Strabo libr. 16.

solitos notavit Ezechiel, & nonnulli porro recentiores. Nunc Hyrcanos quid commemorem? quid Cappadoces? quid Cilices? quid Pamphylios? quid Pisidas? quid Lycaones? quid Lycios? quid Cares? quid Lydos? quid Phryges? quid Galatas? quid totam denique minorem Asiam? gentes auguriis, oraculorum vatumque responsis ad insaniam deditas? Quis nescit Clarium oraculum, Pataræum, Branchidarum? quis Trojanorum vates Laocoontem, Helenum, Cassandram? Nec Turcis quidem ipsis hodieque deest sua futuri prænoscendi ars. Essæis inter Judæos facultatem eandem tribuisse Porphyrium Cyrillus auctor est. Habuerunt præterea Judæi ἐγγαστριμύθους, quasi dicas *Ventriloquos*, hoc est Eurycleas sive Pythones: habuerunt & mortuorum consultores. Sacra testis historia. Auguriis & auspiciis plurimum tribuerunt Arabes: sed longe magis Ægyptii, qui nulla futuri prænoscendi arte caruerunt. Varios divinandi modos recenset Maimonides, homo Ægyptius, in Dissertatione De cultu stellarum. Sua illis fuerunt oracula, sui somniorum interpretes, sui Magi, sui Prophetæ, sui Astrologi, sui Vates: inter quos etiam Tiresias & Manto à quibusdam recensentur. Rationes eorum ex Abammonis Ægyptii sacerdotis persona accurate explicavit Jamblichus, instinctuque & inflatu divino futura prænuntiari docuit. Tam vulgare utique fuit in hac gente vaticinandi studium, ut agyrtas illos circumforaneos, qui futurorum pollicentur prædictionem, proprio nomine *Prophetas Ægyptios* posterior ætas appellaverit. Jactat & Cyrene suos vates; suum Ammonis oraculum Libya; suos fatidicos Carthago, suos haruspices, suos somniorum conjectores. At Græci Romanique ex vaticiniis Prophetarum, & oraculorum effatis, & responsis mortuorum, & portentorum significationibus toti pependerunt. Deos quosdam confinxerunt futurorum præscios, Jovem, Apollinem, Themidem, Nereum, alios; sed non omnes. Vates illis sexcenti, sexcenta oracula. Celebrata his auguria, auspicia, haruspicia, aliæque multæ divinandi & futuri præsentiendi artes. Harum auctores fere Romanis & doctores fuerunt Etrusci, à Tage suo ad vanitatem & superstitionem instituti, si quid fabulis illorum creditur. Erant illis & haruspicini, & fulgurales, & rituales libri; quibus tota hæc illorum futuri providendi ars continebatur. Erant & in Romanorum vicinia Prænestinæ sortes, Fortunaque futurorum index religiose culta. Apud Siculos erant portentorum interpretes, qui *Galeotæ* nominabantur, à Galeo Siculo vate, uti quidem conjicio, cujus extat apud Clementem mentio: erant & qui ex somniis futuri caperent con-

jecturam:

Ezech. 21. v. 21.

Cyrill. contr. Julian. libr. 5.

1. Sam. 28.7. & seq.

Maimonid. de Idolol. cap. 11. §. 7.

Jamb. de Myst. tota sect. 3.

Clem. Alex. Strom. 1.

jecturam: erant & vates, Tellemus puta ille, qui Polyphemo imminentem ab Ulysse calamitatem prædixit. Profitebantur auguralem disciplinam Druidæ apud Gallos; & futurorum cognitionem apud Germanos fatidicæ mulieres, *Alirunæ* dictæ; inter quas præcipue celebrantur Velleda, & hac vetustior Aurinia, hoc est, Aliruna; artis nomine in nomen proprium ab Historicis, uti sæpe fit, per inscitiam mutato. Erant illis & suæ sortes, sua auspicia, Memorantur etiam Thracum oracula atque vates, quibus & Orpheus adscribitur. Quantum his artibus deditæ fuerint Septentrioni proximæ gentes, sciunt eruditi. Noti his Abaris Hyperboreus, & Zamolxis Geta, de quibus dixi; notus Acicarus Bosporanus; notæ his Scytharum virgæ myricinæ veteribus memoratæ, itidem ut Alanorum, Slavorum, Tartarorum, ex virgis & jaculis divinandi ritus. Jam inde a veteri ævo ad hanc ætatem, apud Danos, Suecos, & Lappones viget ars magica, qua res eventuræ prospiciuntur & prædicantur. Transit & ad novi orbis incolas hoc studium. De futuris scitabantur oracula atque Magos, a quibus cum de aliis multis, tum de Hispanorum adventu, multo ante præmonitos se fuisse narrabant.

Gigantes extitisse.

III. Testis est vetus omnis recensque historia, ac ea etiam, quæ fabulis adumbrata est, extitisse olim Gigantes, & inusitatæ magnitudinis homines; cujusmodi fuerunt illi, quorum mentio habetur circa initia

Gen. 6, 4. Geneseos, & quos Terram Israëlitis promissam suis temporibus tenuisse

Num. 13, 23. 34. narrat Moses; Ogum puta Basanitarum regem, & Enacim, & quos Moabitæ Emim, hoc est, Terribiles; quosq; Ammonitæ Zomzommim, hoc est, Inventores scelerum appellabant; quorum soboles ad Davidis tempora perseveravit, & quorum ossa sua ætate visa fuisse Ebrone, quæ arx ipsorum

Joseph. Antiqv. l. 5. c. 2. præcipua fuit, perhibet Josephus. Nulla fere regio est, in qua portenta hujus generis enata non ferantur. In Judæa exortum Eleazarum quendam septem cubitos altum, & ab Artabano ad Tiberium missum legimus apud

Colum. libr. 3 cap. 8. Joseph. Antiq. l 18. cap. 6. 1. Paral. 11, 23. Phleg. Mirab. c. 15. Herod. l. 2. cap. 130. 143. 153. 175. 176. Columellam & Josephum. Vastæ proceritatis homines tulisse dicitur & Ægyptus, præter illum quinque cubitorum, quem à Banaia fuisse interfectum narrant libri Paralipomenon; illic enim Gigantes prodiisse Isidis temporibus scriptum fuit in Annalibus Ægyptiorum: & locum in Ægypto fuisse testatur Phlegon, cui Litræ nomen, in quo grandia corpora non infossa terræ, sed oculis omnium proposita extiterunt. Quibus adde, quæ de Colossis gentis hujus disserit Herodotus. In Æthiopia ponuntur Syrbotæ à Plinio auctoritatem Cratetis secuto octonos cubitos alti.

Plin. lib. 6. cap. 30. & libr. 7. cap. 2.

alti. Memoratur & Æthiopum rex Ganges procerus decem cubitos. Superiori seculo vir nobilis in Congiano regno filios habuit complures Gigantibus pares. Antæum gigantem edidisse fertur Africa, pugilem illum celebrem Terræ filium, cujus cadaver, ex Afrorum indicio, terra erutum est à Sertorio prope Tingi, sexaginta cubitos longum, si Plutarcho fides est. Plutarch. Sert. Duorum corporum ossa, arcis sepulcralibus condita, cubitos viginti tres quatuorve longa, extracta esse à Carthaginensibus ex terra, tradiderat Eumachus in Periegesi, ut extat apud Phlegontem. Phleg. Mirab. cap. 18. Et molarem dentem hominis ingentem sibi in Uticensi litore visum narrat Augustinus. Augustin. de civit. Dei, l. 15. c. 9 Postremisque hisce temporibus ossa humana miræ magnitudinis circa Juliam Cæsaream effossa sunt. Ex Arabia advectus est Claudii Imperatoris ævo procerissimus homo, Gabbara dictus à suis, hoc est Gigas; nam id ei nomen fuisse falso censuit Plinius, Arabicæ linguæ inscius. Plin. libr. 7. cap. 16. Primos certe illos Gigantes à filiis Dei editos *Gibborim* appellat Moses. Genes. 6, 4. Nec suis Gigantibus caruit India. Vastæ proceritatis fuisse Porum dicunt Historici. In Caucaso & circa Indum fluvium homines quatuor & quinque cubitorum extitisse, disserit Philostratus; Philostr. Apollon. vit. l. 2. c. 2. Ctesias vero homines tredecim cubitorum apud Seres. Ctes. Indic. ap. Phot. Tm. 72. Quinque fere ulnas corpore exæquasse fertur Vitey primus Sinarum rex. Indum fuisse declaravit Clarii Apollinis oraculum Orontem eum, cujus corpus undecim cubitos longum in veteri Orontis fluvii alveo inventum est. Quanquam alii Aryaden fuisse eum volunt, ortu Æthiopem, triginta cubitos longum. Item auctor est apud Strabonem & Plinium Onesicritus, in quibusdam Indiæ locis corpora hominum cubitorum quinum & binorum palmorum extitisse. Strabo l. 15. Plin. l. 7. c. 2. Nunc quoque valde proceri reperiuntur homines in his regionibus. Suos & Persis fuisse Gigantes ex eorum historiis licet cognoscere. Artachæum memorat Herodotus, unum è Xerxis ducibus, quinque prope cubitos longum. Herodot. libr. 7. c. 118. Suos habuerunt & Syri; velut illum quinqve sexve cubitos procerum, Antonium nomine, quem Theodosio imperante natum refert Nicephorus. Niceph. Hist. Eccl. libr 12. c. 37. Appensam quoque Damasci costam hominis ingentem vidit Benjamin Tudelensis. Dedit Gigantes & Lydia. De vasto illo corpore in Lydiæ cavernis sepulto, & à Gyge reperto, notissima fabula est. Milesius fuit Gigas ille Nicophon, pugil, qui Olympicis ludis descendit in arenam Augusti temporibus. In Insula Mileto proxima, quæ Asterii dicta est, cadaver herois Asterii decem cubitos procerum sepultum fuisse, Pausanias tradidit: Pausan. Attic. atque item simile monstrum in superioris Lydiæ sepulcro quodam detectum esse, quod

alii

alii Geryonæ, alii Hylli cujusdam Terræ filii corpus fuisse ajebant; Philostratus vero Hylli Herculis filii. Herculi ipsi quatuor cubitorum & unius pedis proceritatem ex Herodoro Pontico adscripsit Tzetzes. Asterium hunc Anactis filium fuisse, scribit idem Pausanias, Anactem Terræ, ab eoque Anactoriam dictam fuisse regionem Milesiorum. Nomen & fabulam ex Gigantibus Palæstinæ, *Enacim* à Mose appellatis, detortam esse viderunt viri docti, indidemque ἄνακας & ἄνακτας dictos Castorem & Pollucem, vel Cabiros, vel Curetas; (variant enim veterum sententiæ) atque item omnes Reges: indidem & Inachum Inachidasque ex Oriente profectos: quæ veritatem illustrant & confirmant. Portentosæ amplitudinis ossa Constantinopoli eruta, & ab Imperatore Anastasio miraculi caussa in Palatio deposita esse, testificatur Glycas. Tauruni hodieque spectari perhibent ossa humana ingentia ex Tibisco Daciæ fluvio extracta. Talia & in Dalmatiæ spelunca Dianæ sacra Phlegontis tempore spectabantur. Quod de corpore Orestis septem cubitos longo in Nemea reperto commemorat Herodotus, scriptor fabulatori simillimus, indicat veterem de priscis Græciæ Gigantibus opinionem; perinde ut quod legitur apud Phlegontem de Macrosiridis cadavere centum prope cubitorum, quod in insula litoribus suis finitima Athenienses nacti sunt. Quanquam originem Ægyptiam nomen sapit, ut alia Atticorum pleraque. Statuam Polydamantis Scotussæi a Lysippo fabricatam commemorat Pausanias, qui homines omnes, si Heroas exceperis, vastitate corporis superavit. Multa hujusmodi commentis suis asperserunt fabulatores: velut immensam proceritatem Titanum, Gigantum, & Aloidarum, quam & ex ingentibus ossibus in Thessalia & Campania circa Vesuvium reperiri solitis confirmare ausi sunt Historici: item Heroum, qui ad Trojam bellum gesserunt, quibus decem circiter cubitos tribuit Philostratus; quibus nec fidem Historici detraxerunt. Ingentia enim corpora variis locis reperta ad pristini illius ævi Heroas pertinere rati sunt; puta illud, quod ab Hadriano prope Trojam inventum, & sepulcro compositum, Ajacis esse, dictum est; & reliquias a Cimone ex Scyro insula Athenas honorifice reportatas, quasi Thesei fuissent; & quod Messene erutum Idæ illi, Homeri versibus ob fortitudinem laudato, adscriptum esse narrat Phlegon. Inde est, quod Historici, itidem ut Poëtæ, & Philosophi nonnulli, & ipse suppositítius Esdras, & Augustinus, aliique ex Pa- tribus,

Philostr. Heroic. Joh. Tzetz. Hist. 36. Chil. 2. v. 206. 210. Pauf. Achaic. Glycas Annal. Part. 4. Phleg. Mirab. c. 12. Herod. l. 1. cap. 68. Phleg. Mirab. c. 17. Pauf. 2. Eliac. Philostr. vita Apoll. l. 3 c. 6. l. 4. c. 5. & in Heroic. Phleg. Mirab cap. 11. 4. Esdr. 5. 52. August. de civit. Dei, libr. 15. cap. 9.

tribus, putarunt corpora hominum ex prisca proceritate temporis lapsu deficere, & in dies decrescere. Perperam utique, ut facile probatu esset, si id locus pateretur: nec enim quod contracta sit humanæ vitæ diuturnitas, sic corpora quoque humana breviata esse putandum est. Rectiusque essent philosophati, si inter vulgaris ac solitæ staturæ homines, quosdam enormis & monstrosæ proceritatis dixissent extitisse. Hinc profecto, & ex aliis veterum testimoniis, abunde constat, in variis Græciæ locis, Ægeique maris insulis, Co & Lemno, exarata fuisse immania hominum corpora. Est apud Plinium, in Cretæ rupto monte quodam corpus ingens quadraginta sex cubitorum esse inventum, quod Orionis vel Oti fuisse existimatum est. Inusitatæ quoque magnitudinis ossa Rhodi effossa fuisse discimus ex Phlegonte. Olympiæ visebantur athletarum Diagoræ & Damageti filii simulacra, quatuor cubitos & digitos aliquot longa. At nulla regio tot portentis hujusmodi nobilitata est, quot Sicilia. Nec omnino vanum est, quod de Cyclopibus, & de Læstrygonibus, & de Eryce cecinerunt Poëtæ. Mirandæ vastitatis corpora in montium Siculorum specubus detecta fuisse variis temporibus, produnt recentes & priscæ memoriæ. Quod & fabulis suis adumbrarunt Poëtæ, cum Typhœi & Enceladi corpora Siciliæ insulæ subjecta esse finxerunt. Quæ de iis scripsit diligens Sicularum antiquitatum scrutator Thomas Facellus, digna sunt, quæ legantur. Alii Læstrygonas collocarunt in Italia, eorumque regem Lamum Formiarum conditorem. Quod perinde ut Gigantum cum Diis prælia Phlegræis Italiæ campis attributa, & cadavera humanorum corporum modum superantia, sæpe à fossoribus in terra inventa, ostendunt suos Gigantes Italiæ non defuisse. Giganteæ molis fœminam temporibus suis Romæ fuisse narrat Augustinus. Henrici secundi, qui Conradi filius fuit, ævo Romæ extractum è terra est monstrosum hominis corpus, quod erectum muros urbis æquabat, quodque Pallantis esse, Evandri filii, à Turno occisi, imperite dictum est. Hispaniæ etiam & Galliæ Gigantes suos tribuunt fictores fabularum, velut Geryonem, Albionem, & Bergionem, ab Hercule interfectos. Cebarensium, sive Carensium, miræ proceritatis hominum, qui Celtarum extremi sint, meminit Pausanias. Circa Valentiam Allobrogum Ludovici undecimi ævo in cadaver pedum octodecim fossores inciderunt. Variis item Galliæ locis reperta sunt ossa giganteorum corporum. Garsendam Forcalquerianam crassi ad miraculum & proceri corporis sancti Ludovici ætas vidit. Hominem Vasconem,

Plin. lib. 7. cap. 16.

Phleg. Mirab. cap. 16.

Facell. de re Sicul. Decad. 1. l. 1. c. 6. l. 3. c. 4. Decad. 2. l. 1. c. 1.

August. de civit. Dei, l. 15. c. 23.

Pausan. Attic.

inusitatæ proceritatis, qui Gigas Burdegalensis vulgo cognominabatur, inter corporis sui stipatores allegit Franciscus primus. Immanium hujusmodi corporum feracissimus fuit Septentrio. Sunt, qui ex Thracia velint Cyclopes in Siciliam advenisse. Ossa prægrandia, quæ connexa corpus viginti quatuor cubitorum efficerent, in Bosphoro Cimmerio collis terræ motu disjectus edidit. Sed ne nimius sim, Saxonem Grammaticum & Olaum Magnum consuli jubeo. Talium portentorum proventum, enormitatem, vim, resque gestas mirabitur Lector, ac præcipue, quæ de Stareatero Gigante referuntur. Talia & in variis Americæ partibus visa esse intelligas ex Americi Vespuccii Navigationibus, ex Petri Martyris Decadibus, aliorumque historiis, qui regiones illas vel lustrarunt, vel descripserunt. Gigantum insulam à se repertam Americus ille commemorat. Nec solus Gigas ille Gethæus, cujus meminit liber secundus Samuelis, senos in manibus pedibusque digitos habuit: Sedigitum Volcatium Poëtam, & Sedigitas puellas ex re nomina hæc habuisse, auctor est Plinius. Et vidisse se literis nuper prodidit Tavernerius Javani Imperatoris filium, instructas senis digitis manus pedesque habentem. Quid quod Indos quosdam commemorat Ctesias octo digitos in singulis manibus & pedibus habentes. Et mihi quoque famulus fuit altera manu sedigitus.

Vespuccii Navig. 2.

2. Sam. 21, 20.

Plin. libr. 11. cap. 43.

Ctesias ap. Plot. Tm. 72.

Primævos homines longævos fuisse.

IV. Primorum hominum vitam nostra longe fuisse diuturniorem, non solum veterum scriptorum testimoniis probare licet, quod à Josepho factum est, sed etiam compluribus exemplis, quorum constat fides. Nam ut ea prætercam, quæ à fabularum architectis conficta sunt de Tithono; de Sibylla Erythræa, quam annum vitæ prope millesimum attigisse dixerunt; de Nestore, quem cùm Græci Poëtæ tres ætates vixisse cecinissent, ter centum annos Latini interpretati sunt; de Memnone, quem apud Æthiopes per quinque ætatum spatia regnasse, ibidemq; non ad Trojam, obiisse ex Damide refert Philostratus; & de Tiresia, quem Tragici Poëtæ ad sex ætates vitam docuerunt prorogasse: ab Indis initium faciam recensendi vel gentes totas, vel homines singulos, quorum memorabilis longinquitas fuit. Ac primum Seres annos vivere trecentos feruntur. Est hodieq; apud Sinas templum Heroi cuidam consecratum, quem annos tradunt vixisse trecentos viginti duos, cum sæpius juventuti esset restitutus. Indorum vitam annis triginta vel quadraginta supra centum vulgo determinant veteres. Plus etiam Taprobanensibus tribuunt. Quod & recentiores confirmant: qui nec Japonenses, Molucenses, Javenses, & Sumatrenses minus vivaces faciunt. Memo-

Joseph. Antiq. l. 1, c. 4.

Philostr. vit. Apollon. l. 6. c. 3.

Memoratur item Brachmanum diuturnitas; & Pandorarum, ac Cynocephalorum, Indicarum gentium, quas tradidit Ctesias annum vitæ ducentesimum assequi. Valde celebratur à novitiis Indicarum rerum scriptoribus Bengalensis senex, quem Lusitani annum vitæ tricesimum quintum supra trecentos agentem his in oris repererunt. Repererunt & Batavi in Java insula regem Ballamboæ, annos natum sexaginta supra centum. Scribunt Arabes in vita Tamerlanis, virum quendam Sogdianum Maracanda ortum, vixisse annos trecentos & quinquaginta. Chaldæorum longinqua fuisse vita traditur, ac imprimis Magorum, eorumque, qui inter Assyrios & Arabes vacabant sapientiæ. Narrat Elmacinus, seculo post Christum natum septimo obiisse Solimanum quendam Persam anno ætatis trecentesimo & quinquagesimo: nec multo post venisse ad Muaviam Calipham Obeidum Saracenum trecentorum annorum. Longævos esse Arabes consentiunt prisci recentesque Scriptores: quod & de Hierophantis Ægyptiorum prodit Lucianus. Fuerunt inter Æthiopes, qui ex longitudine vitæ Macrobii cognomento dicti sunt: Homeritas esse vult Theophanes Byzantius. Hi duplo longius quam cæteri vixisse dicuntur. In Congiano Africæ regno visi sunt homines proavorum nostrorum ævo sesquiseculo majores, nondum tamen decrepiti. Numidis quoque memorabilem vivacitatem tribuit Appianus: quod & recentiorum testimonio confirmatur. Prædicantur & inter Græcos quidam insigni vitæ prolixitate nobiles; velut Epiorum gens in Ætolia, quos ajunt ad annos ducentos vitam produxisse, & quosdam etiam ex illis ad annos trecentos. Sunt qui Arcadibus par concedant vitæ spatium. Ad hæc adjiciuntur nonnulla a Plinio, & Valerio Maximo, ex vetustioribus auctoribus Xenophonte & Alexandro Polyhistore, quæ, etsi fabulis videntur similia, veritati tamen sacrorum Codicum fidem faciunt. Danthoni Illyrio annos vitæ largiuntur quingentos; sexcentos alteri cuidam Regi; octingentos ejus filio. Macrosiridi, cujus cadaver in insula Athenis proxima effossum est, annorum vitæ quinque millia tribuebat sepulcrale epigramma. Vivacissimi fuisse produntur, qui Athonis montis verticem tenent, ut & qui Tmoli in Phrygia. Ex Italis multos longævi diuturnitate floruisse iidem perhibent auctores, quos dixi, Plinius, & Valerius, atque item Lucianus & Phlegon. In gente nostra celebratus fuit ob longitudinem vitæ Johannes de Stampis, ob idque Johannes

Ctes. apud Plin. l. 7. c. 2. & apud Phot. Tm. 72

Elmac. Hist. Sarac. l. 1. c. 4.

Lucian. de Macrob.

Theophan. apud Phot. Tm. 64.

Appian. Punic.

Plin. libr. 7. cap. 48.
Valer. Maxim. libr. 8. c. 13. §. 7.

Plin. libr. 7. cap. 48.
Valer. Maxim libr. 8. cap. 13. §. 6.
Lucian. de Macrob. Phleg. de longæv. c. 3. & 4.

De temporibus dici inepte creditus, qui fatis concessit regnante Ludovico Juniore, Ludovici Crassi filio. Trecentos & sexaginta vitæ annos huic adscribunt Historici, quasi sub Carolo Magno stipendia meruerit. Sed tantum spatium ad centum & sexaginta annos verisimilius contrahit Paulus Æmylius. De Arganthonii vivacitate quid prodiderint veteres, pervulgata res est. Longævos quoque homines habet Septentrio. Hyperboreos progeniem vivacissimam appellat Callimachus. Millesimum vitæ annum assequi dicuntur ab Onesicrito, Simonide, Pindaro, & aliis. Laudant diuturnitatem Britannorum antiqui scriptores ac novitii: inter quos, ut omittam exempla reliqua, nuper Scotus quidam annum vitæ explevisse fertur ducentesimum vicesimum secundum. Quod nec apud Islandos infrequens est. Americani, antequam luxus nostri contagione remollescerent, longævi erant, & nunc etiam plerique eorum vitam prorogant in multam senectutem. Brasilienses & Caraibæ annum vulgo explent quinquagesimum & centesimum, nonnulli & ducentesimum. Metas has superant Jucatanenses & Floridiani, inter quos repertus est quidam tercentum annos natus.

Paul. Æmyl. Histor. Franc. l. 5. Callim. Hymn. in Delum. Onesicr. & Simonid. apud Strab. l. 15. Pindar. Pyth. Od. 10.

Diluvio aquarum notas generis humani Deum casti gasse; paucos Arcæ beneficio fuisse servatos; eos avibus emissis, an aquæ effluxissent, exploraße.

V. *Factum esse Diluvium ad perdendam tollendamque ex orbe malitiam constat inter omnes*, inquit Lactantius: *idem enim & Philosophi, Poëtæ, Scriptoresque rerum antiquarum loquuntur, in eoque maxime cum Prophetarum sermone consentiunt.* Hoc & à Barbaricæ historiæ auctoribus traditum fuisse testatur Josephus. Vere utique. Nam si ordiamur à Sinis, propagatam inter eos deprehendemus Diluvii Noachici memoriam. Suus ipsis est Noachus, reparator humani generis, post cladem illam, quam cæli ruina adumbrant. Hunc & cornutum fingunt, sub Leotzizami nomine, ut Græci Bacchum, aliud Noachi simulacrum. Clarius etiam, & veritati propius, casum hunc describunt Indi atque Persæ recentiores, veterum Persarum reliquiæ; item Chaldæi, ut ex Berosi testificatione liquet; & Assyrii, ut ex Abydeni; & Armeni, qui reliquias Arcæ Noachicæ ad montes suos appulsæ monstrabant, etiam Philostorgii temporibus; & Transeuphratenses prope omnes, & Arabes, & Syri; apud quos Hierapoli monstratum fuisse hiatum sua ætate narrat Lucianus, per quem Diluviei aquas terra receptas fuisse garriebant. Similem huic

Lactant. l. 2. cap. 10. Joseph. Antiq. lib. 1. c. 4. Berosf. apud Joseph. Antiq. l. 1. c. 4. li. 1. contra Apion. Abyden apud Euseb. Præp. Evang. lib. 9. cap. 12. Cyrill. contra Julian. lib. 1.

huic Athenis fuisse scribit Pausanias. Sacra quoque Ægyptiorum monumenta calamitatis hujus memoriam retinebant; de qua multa apud Solonem disserit Ægyptius sacerdos in Timæo Platonis; multa & Hieronymus Ægyptius literis tradiderat in Antiquitatibus suis Phœniciis. Ex hac inundationis terrarum notitia, quam in Ægypto hauserat Plato, procusum est figmentum mirificæ illius Diluviei, qua deletam fuisse Atlanticam insulam eleganter narrat in Timæo & in Critia. Apud Græcos nihil notius est Deucalionis historia, quæ etsi vere pertinet ad eluvionem quandam Thessalicam, fabularum tamen tormento ad Noachicam cladem accommodata est. Arcæ enim beneficio servatum eum dicunt, cum uxore, & liberis, & animantibus; appulisse eam ad montem, cui ἀπὸ τῆς λάρνακος, ab Arca, nomen Larnassi primum, deinde Parnassi contigerit. Omnes etiam fere Americæ partes & ad Boream & ad Austrum jacentes pervasit Diluvii cognitio. Hoc extincta fuisse sciunt animalia omnia, unico homine generis humani instauratore, in Arca cum familia multisque animalibus servato. Sciunt & columbam ex Arca emissam esse, emissum & corvum, explorandarum aquarum caussa. Nota illis etiam Noachi ebrietas post sationem vitis, & vini confectionem: nota & protervitas Chami, & dira in ejus caput patris imprecatio. Quæ ex Antonio Herrera peti possunt. Præterea Diluvio constat fides ex veterum quoque Scriptorum testimoniis, & per ætatum successionem tradita inter eos constanter memoria. Etsi enim à Diluvie Noachica multum diversæ fuerunt illæ, & quæ sub Ogyge inundavit Bœotiam; & quæ sub Deucalione Thessaliam oppressit, vel juxta Aristotelem veterem Græciam, eam nempe, quæ circa Dodonen & Acheloum fuit; & quæ contigit sub Dardano; ita tamen narrantur ab Auctoribus, ut in illas manifesta Noachicæ indicia fuisse translata appareat; atque in Deucalioneam præcipue, quam unicam agnoscit Plato in Timæo. Hanc ad eluendas orbis noxas à Deo immissam disserunt; tum vero Deucalionem Promethei consilio fabricasse Arcam, λάρνακα, (hac enim voce utitur Apollodorus, aliique deinceps) qua & ipse, & uxor, & liberi, impositaque cum illis animalia ex unoquoque genere bina, ob pietatem ejus in Deos, morumq; innocentiam, salva omnia extiterint; Arcam ad Parnassi juga appulisse; columbam ex ea emissam indicium retulisse, & tempestatis cum revolasset, & redditæ serenitatis ac exsiccatæ aquæ cum avolasset. Quæ à Plutarcho relata palam ostendunt, quorsum pertineat Deucalionea historia. Nec jam sub

Pausan. Attic. Hieron. apud Joseph. Antiq. l. 1. c. 4.

Herrer. Dec. 1. l. 9. cap. 4.

Aristot. Meteor. lib. 1. cap. 14.

Apollod. libr. 1.

Plutarch. de solert. animal.

ſub fabularum involucris diſſimulatam, ſed apertis expreſſam verbis Noachicam Diluviem conſignarunt exotici ſcriptores; Beroſus, qui & Noachi & Arcæ ad Armeniæ montes applicitæ, ſuperſtitumque ad ſuam ætatem ejus reliquiarum, juxta Moſis mentem meminit. Adde Hieronymum Ægyptium, & Abydenum, apud quem & Noachi, ſub Siſithri nomine, mentio, à Deo de ingruente tempeſtate admoniti, & Arcæ ad Armenorum montes appulſæ, & emiſſarum avium. Adde & Alexandrum Polyhiſtorem, qui eadem hæc in commentarios ſuos retulit; & Eupolemum, & Mnaſeam, & Molonem. Adde & Nicolaum Damaſcenum, qui terrarum inundationi ſubduxiſſe ſe prodidit hominem unum Arca advectum ad montem Minyadis, hoc eſt Ebraice *Har-Meni*, unde Armeniæ vocabulum. Nomen monti Baridem facit: vel quod ita dictus ſit à navigio hoc, cujus reliquias diu illic monſtratas fuiſſe ait; nam Baris navigium ſonat, à Baride urbe Perſidis, ut nos alibi ſcripſimus; vel quod ipſe perperam navigii nomen in ſubjectum montem transtulerit. Veneratio reliquiarum Baridis illius abiit demum in ſuperſtitionem; nam ex ea fiebant amuleta, ut tradiderunt Beroſus & Abydenus; & templum ei in Armeniæ montibus, auctore Strabone, conſtructum eſt. Nec diſſimulat Nicolaus hominem hunc navigio ſervatum, eum eſſe videri, cujus Moſes meminit, Noachum videlicet. His adjunge denique Latinos ſcriptores, Plinium & Cenſorinum, à quibus res clare tradita eſt.

Demonſtr. Evang. Prop. 4. c. 2. §. 38. Beroſ. apud Joſeph. Antiq. l. 1. c. 4. Abyden. ap. Euſ. Præp. Ev. l. 9. c. 12. & Cyrill. contra Julian. libr. 1. Strab. l. 11.

In civitatis & turris Babylonicæ extructione confuſas fuiſſe à Deo linguas hominum.

VI. Inſanam Babelicæ Turris & civitatis extructionem, poſt Diluvium in campo Senaar ſuſceptam, & linguas hominum illic à Deo confuſas, adumbrant prælia Titanum, Gigantum, & Aloidarum adverſum Deos, cæleſtis regni affectatio, montes impoſiti montibus, fulminibus dejecti ac procellis divinitus immiſſis, Deorumque victoria. Vidit id Philo Judæus. Viderunt & alii porro eruditi homines quamplurimi. Hoc ipſum detractis fabularum integumentis expreſſerunt vetuſti auctores: nam Phœniciæ hiſtoriæ ſcriptor Heſtiæus, Joſepho & Euſebio laudatus, ſacerdotes ait cladi Noachicæ ſuperſtites veniſſe in Sennaar Babyloniæ: cumque in varia loca exinde diſperſi eſſent, ſimul habitaſſe, quos ejuſdem linguæ uſus conjunctos retinebat. Turrim Babylonicam Belo ſacram deſcribit Herodotus; quippe poſt repreſſam ejus ædificationem pars inchoata ſuperſtes manſit. Meminit ejuſdem & Artapanus. Sibyllæ

Philo de confuſ. linguar. Joſeph. Antiq. l. 1. c. 4. & 5. Euſ. Præp. Evang. l. 9. c. 13. & 15. & in Chronic. Gr. Herodot. libr. 1. cap. 181. Artapan. apud

læ nescio cujus verba recitat Josephus, & Josepho vetustior Alexander Polyhistor, quibus celebratur inceptio Turris, ad conscendendum cælum paratæ, vi procellarum subversæ à Diis, & linguæ, quæ omnibus hominibus communis ad hanc diem fuerat, in plures divisio, atque hinc inditum Babyloni vocabulum. Addit Abydenus apud Eusebium & Cyrillum, facinoris auctores fuisse viros robustos & proceros, Deorum contemtores; locum fuisse Babylonem, sic dictam à Babel, quod *confusionem* sonat, ob confusam illic hominum loquelam. Idem ex Eupolemo prodidit Alexander Polyhistor, qui hinc dispersos fuisse in varias mundi plagas ait Gigantes operis inceptores, Diluvio superstites. Hoc linguæ unius olim ab universis hominibus usurpatæ in plures linguas dissidium, præter eos, quos nominavi, Scriptores, exprimit fabula vetus a Platone & Philone exposita, de lingua hominibus omnibus communi Saturni temporibus: quo munere cum in lasciviam abuterentur, fuisse ajunt eo multatos, discreto in plures sermone. Clarius idem norunt Sinis finitimi Coreani. Linguam ajunt olim fuisse unam, deinde divisam in plures a Deo; sic insanam Turris molitionem conscendendi cæli caussa susceptam ulciscente. Babylonis originem, quam indicat Moses, confirmat Berosus. Græcos insimulans falso attributæ Semiramidi Babylonis extructionis: confirmant & alii Scriptores, ad Belum Semiramide multo antiquiorem, operis hujus susceptionem referentes.

Alex. Polyh. in Euf. Præp Evang. l. 9 c. 18. Joseph. Antiq. l. 1. c. 5. Alex. Polyh. apud Cyrill. contra Julian. l. 1. Euseb. Præp. Evang l. 9 c. 14. Chron. Gr. Cyrill. contra Julian. l. 1. Alex. Polyh. ap. Euf. Præp. Evang. l. 9. c. 17. Plato in Politic. Philo de confus. linguar. Gen. 11, 4. 9. Berof. apud Joseph. l. 1. contra Apion.

VII. Ritum circumcisionis nihil est, quod quisquam valde miretur, aut inde Ebraicæ religionis carpendæ caussam quærat. Nam & eodem ritu usi sunt Ægyptii, gens eruditione, urbanitate, opibus longe florentissima, omnisque Græcæ doctrinæ & elegantiæ parens; ac ii præcipue inter eos, qui rebus divinis studiisque vacabant. Item Ægyptiorum finitimi Æthiopes, Troglodytarum, Arabum, Phœnicum, & Syrorum magna pars: Madianitæ etiam, Moabitæ, Idumæi, & Ammonitæ: Colchi præterea Ægyptiorum propago, & Colchis proximæ gentes aliquot & Thracum nonnulli, & hodie etiam Turci, & Afri multi & ex Americanis quamplurimi. Denique tam pervulgata olim fuit hæc decutiendi præputii consuetudo, ut eam coërcere, solisque Judæis permittere necesse habuerint leges Romanæ. Quid quod Creophagi, Æthiopica gens, & Troglodytæ, non præputio solum multabantur, sed glande etiam: unde & Mutili cognomento appellabantur. Ne fœminæ quidem ab hujusmodi exectione abstinuerunt apud Ægyptios, Coptos, Æthiopes, Persas, & Indos aliquos. Ejus administrandæ artem profitentur

Ritum circumcisionis plurimas gentes suscepisse.

L. 11. π. §. 1. Ad leg. Cornel. de sicar. & venef.

Strab. l.16. & 17. tur in Ægypto vetulæ quædam. Institutum id ferunt à Muhammedo. Quanquam & multo ante Muhammedum etiam apud Judæos mos iste viguit, ut discimus ex Strabone, Ambrosio, Aëtio, & aliis: quem morem Gygi inventori Hesychius Illustris adscribit. Fertur & ipse Pythagoras, tum cum versaretur in Ægypto, probasse hanc sui decurtandi consuetudinem, & in se recepisse. Et habetur in fabulis Phœnicum, quas ex Sanchoniathone retulit Philo Byblius, Saturnum sibi virilia circumcidisse, idemque ut facerent socios coegisse. Cur vero ritum hunc derideant Ethnici, qui Agdistin commenti sunt à Diis fuisse multatum virili parte, unde Amygdalus prodierit, cujus fructu decerpto gravidam factam Nanam Sangarii filiam, Attin esse enixam, qui pondera hæc ipse sibi silice devolverit; idemque factum & ab ipsius socero Mida Pessinuntis rege; idem à Gallo; idem porro a Rheæ Sacerdotibus Gallis; & Galli filiam, quæ tum aderat, mammas sibi execuisse?

Ambros. l.1. de Abrah. c. 11. Aetius Tetrabibl. 4. Serm. 4. cap. 103. Phil. Bybl. apud Euf. Præp. Evang. libr. 1. cap. 10.

Isaacum ex matre effœta natum esse.

VIII. Isaaci parentibus effœtis nati, & velut in pietatis & hospitalitatis præmium a Deo dati, historiam Græcis notam & acceptam fuisse probat Orionis fabula. Tres Deos narrant, Jovem, Neptunum, & Mercurium, apud Hyrieum hominum specie divertisse, lauteque pro hospitis rustici facultatibus exceptos, optandi quidquid libitum esset facultatem ei dedisse; hunc postulasse filium, etsi jam defuncta uxore, eum aliam ducere nollet; voti compotem fuisse factum, atque hinc natum Orionem. En tres viros hospitio convivioque exceptos ab Abrahamo; en filium ei promissum; en natales Isaaci ex matre exoleta, & morti ob senectutem proxima, & in qua vis genitalis esset extincta.

Sodomam & Gomorrham esse à Deo ob impietatem deletas.

IX. Transtulerunt Græci & in figmenta sua, suasque historias, calamitatem Sodomæ & Gomorrhæ. Nam primum quod effrænam incolarum petulantiam Deus cæcitate ultus est, perinde ut alias Syrorum exercitum, rogante Elisæo; simile eorum est, quæ de Tiresia, & de Ægypto Arcadum rege, tradiderunt fabularum artifices: hunc, quod Mantineæ Neptuni subiisset templum, quo pedem inferre nefas erat; illum, quod Palladem in Hypocrene lavantem conspexisset; vel, ut alii volunt, quod pro Jove adversus Junonem aliquando sententiam tulisset; luminibus oculorum esse privatos. Alexandri milites pœna eadem affectos à Cerere Milesia crediderunt, ob spoliatum ejus templum Mileto capta: eadem & Appium Claudium Censorem ab Hercule, quod spreto responso sacra ejus ad servos publicos transtulisset. Quid autem aliud significare

ficare putemus fabulam Philemonis & Baucidis, qui Jovem & Mercurium in Phrygia peregrinantes, & à loci incolis spretos domibusque exclusos benigne exceperunt; proptereaque cum tota regio aquis submersa à Diis stagnumque facta esset, servati & in tuto collocati sunt; quid aliud, inquam, id significare dicamus, quam Loti adversum duos Angelos Sodomam venientes humanitatem, à quo comiter habiti, & à Sodomitarum injuriis prohibiti, præmium hospiti totique familiæ rependerunt incolumitatem; cum tota regio cælesti igne deleta, & aquis stagnantibus obruta esset, quæ prodigiosi illius incendii retinerent notas, & Historiæ sacræ fidem facerent? Hanc & abunde firmant testimonia veterum: Strabonis, qui negari vetat, quæ de Sodomæ, aliarumq; urbium illic olim florentium, eversione prædicantur; Taciti, qui concedere se ait inclytas quondam his in oris urbes cælesti igne flagrasse; Solini, qui humum nigram & in cinerem solutam testari scribit tristem hunc sinum de cælo esse tactum. Jam illa uxoris Loti transfiguratio, etsi mirabilis est, nihilo tamen magis impiorum cavillationibus patet, quam tota propemodum Græcorum Theologia, quæ hujusmodi mutationibus ferme constat. Est in antiquitatibus Sinarum, Lutiemam egregia forma mulierem, visa in cælo leonini capitis forma, in statuam auream fuisse conversam. Sunt apud Siamenses ænea quædam & lapidea simulacra, quæ homines quondam fuisse blaterant, in hanc formam vi divina mutatos. Et sunt qui in Carnia hominum cadavera, Dæmonis arte, in statuas salis conversa fuisse dicant. Sed & testimonium præbuit perpetua temporum consensio. Statuam enim ipsam sua ætate extitisse significat Josephus *; sua etiam Brocardus, etsi eam se, pro suo candore, vidisse negat; sua Saliniacus, quam & sibi visam affirmat; & ad hanc diem superesse eandem asseverant recentiores, qui has regiones lustrarunt.

Ovid. Metam. lib. 8.

Strab. l. 16.

Tacit. Hist. lib. 5. c. 7.

Solin. c. 35.

* Jos. Ant. L. 1. c. 12. Broc. Descr. Terr. sanct. cap. 7. §. 34. Saliniac. Itin. Hierosol. T. 9. c. 6.

X. Quæ ad Mosis ortum, vitam, mirificos casus, resque gestas pertinent, gentium omnium, ætatum, scriptorumque testificatione abunde comprobata sunt à nobis in Demonstratione nostra Evangelica, atque inde peti possunt. Delibabo tantum hic nonnulla, quæ tractatione nostra illustranda sunt. Scriptum extat in sacris voluminibus rubum Mosi ardere visum, integrum tamen prodigialiter mansisse: quod & narrat Artapanus in libris suis De Judæis. Legitur itidem in Senecæ Thyeste, sylvam quandam Pelopeæ domus totam flammis micare solitam esse, & excelsas trabes sine igne ardere. Perhibet item Lucanus prope Massiliam *non ardentis fulgere incendia sylvæ*. Cleomeni Spartano in Junonis templo sacra

Rubum Mosi ardere visum, illæsum mansisse.

Artap. apud Euf. Præp. Evang. l. 9. c. 27. Senec. Thyest. v. 674. & seq. Lucan. l. 3.

Herodot. l. 6. Senec. Natur. Quæst. lib. 1. cap. 1. Dionyf Halic. libr. 5. Hirt. de Bell. Afric. Procop. Vandal. lib. 2. c. 2. Plin. libr. 2. c. 37. Tit. Liv. lib. 43. Plin. lib. 2. c. 37. Jul. Obseq. de prodig. cap. 112.

sacra facienti, flammam è simulacri pectore erumpere visam narrat Herodotus. In Romanorum castris, Seneca teste, visa sunt ardere pila, ignibus in illa delapsis. Puta ea nocte, quæ victoriam præcessit, quam de Sabinis Posthumius & Menenius Consules reportarunt, ex pilis ante tentoria defixis emicuisse flammas refert Dionysius Halicarnasseus, quibus castra per noctem collucerent. In exercitu Cæsaris, dum esset in Africa, Quintæ legionis pilorum cacumina per noctem sponte arserunt, Hirtio teste. Refert & Procopius, contigisse idem in exercitu Belisarii contra Vandalos bellum gerentis. Idem sibi aliquando observatum testatur Plinius. Discimus etiam ex Livio, Fregellis in Atrei cujusdam domo, hastam interdiu duas horas ita arsisse, ut nihil tamen ejus ignis combureret. Hominum capita, inquit Plinius, vespertinis horis magno præsagio stellæ circumfulgent. Tradit Julius Obsequens in libello De prodigiis, Anagniæ arsisse servo tunicam, nullo post extinctum ignem apparente flammæ vestigio; Romæ ignem innoxium totam Larum ædem esse pervagatum: & C. Valerio, M. Herennio Coss. flammam gregi vervecum cum pasceretur, & nocte in stabulo circumdatam non adussisse. Produnt Græcorum fabulæ, Bacchum ardentibus cunis, ipsaque matre, incolumem prodiisse; atque hunc deinde ignem Thebis excitasse, quo & urbs ipsa, & Penthei domus, atque vestes sine detrimento correptæ sunt. Ex eodem fabularum penu profluxit, quod de Æsculapii natalibus memoratur, matre ejus rogo imposita, infantem à Mercurio fuisse è mediis flammis ereptum. Eundem alii narrant à matre expositum, toto corpore cælestem lucem emisisse. Comam Baccharum lambunt flammæ, nec adurunt, apud Euripidem. Ignem ex illæso Achillis vertice, Minervæ opera, emicuisse fingit Homerus: quod & in Ascanium & in Laviniam Virgilius transtulit. Idem de Servio Tullio priscæ Romanorum tradunt historiæ: idem & de L. Marcio equite, qui post Scipionum interitum, ob Hispaniam virtute sua contra Pœnos servatam, Dux appellari meritus est: idem de Salvidieno gregem in agro pascente, qui postea Consul factus est Augusti temporibus. Perhibetur idem à Silio de Massinissa Numidarum rege. Eos prætereo, quos commemorat Damascius apud Photium, ita à natura attemperatos, ut scintillæ, ac nonnunquam etiam flammæ ex eorum corporibus vehementiori frictu attritis promicarent.

Euripid. Bacch. v. 756 Homer. Iliad. σ. v. 206. & seq. 225. & seq. Virgil. Æneid. 2. v. 628. & seq. Æneid. 7. v. 73. & seq. Silius l. 16. Phot. Tm. 242.

De virga Mosis.

XI. Quemadmodum post additam à Deo Mosis virgæ portentificam vim, mirabilia opera ejus virtute patrata sunt; ita in prodigiosis facinoribus edendis virgæ a variis gentibus adhibitæ sunt, magnusque in magicis

gicis sacris virgarum semper usus fuit. Brachmanibus virgas tribuit Philostratus, quibus percussa terra intumesceret, eosq; in sublime attolleret. Sunt apud Sinas præstigiatores, qui virgas in serpentes mutaturos se, aliaque eorum ope prodigia edituros polliceantur. Inter Scholia, quæ in Theriaca Nicandri scripta extant, illustre unum est, & ad rem nostram appositum. In eo legas vates multis in locis virgis uti, velut apud Medos; Magos ex præcepto Apollinis, aliosq; virgas ex myrica ad divinandum adhibere; hinc Apollinem cognomento Myricæum dictum. Nec in divinationibus solum, sed & in sacris faciendis virgas iidem usurpabant. Huc pertinere vult Hieronymus divinationem illam a rege Babylonis per sagittas exercitam, cujus meminit Ezechiel, eamque a Græcis βελομαντίαν, sive ῥαβδομαντίαν ait appellari. Eidem sortilegio deditos Judæos queritur Deus apud Oseam: quam superstitionem diu apud Judæos perseverasse cognoscere licet ex Maimonide, qui & Pythonissis myrteas virgas tribuit. Diximus in Demonstratione nostra Evangelica, Phœnices Usoo & Hypsuranio virgas post mortem consecrasse: quod ad virgam Mosis & Aaronis videmur referre posse, cum sciamus ex Artapano, Ægyptios id honoris habuisse virgæ Mosaicæ, ut in singulis templis virgas consecrarent. Inde etiam est, quod gentis hujus Prophetæ manu gestabant virgam ex ebeno; vel, juxta alios, ex tamarisco. Græci vero ex eadem virga Mosis virgas complures portentorum effectrices confinxerunt, puta illam Palladis, illam Tiresiæ, illam Circes; illam Bacchæ apud Nonnum, quæ abjecta in terram serpentis more repere humi visa est: caduceum quoque Mercurii, virgam nempe serpentibus circumplicatam, ut non virga solum Mosis, sed effecta etiam per eam portenta designentur. Transiit inde in adagium Virgula divina, qua res supra humanam facultatem positæ fieri credebantur. Virgula divina, hæc ipsa est *Virga Dei*, quam Moses manu gestasse dicitur in libro Exodi. Referunt annales Peruviani, Mancocapacum & Mammam Coyam, imperii hujus auctores & parentes, accepta à Sole genitore suo aurea virga, sic in mandatis habuisse, ut ubicunque ea in terram sponte depacta solo hæreret, illic sedes figerent. Multus quoque apud Scythas in divinationibus virgarum usus; salignarum, teste Herodoto, myricinarum, teste Nicandri interprete. Horum posteri Alani ad futurorum præsagitionem vimineas virgas usurpabant. Ad cognoscendum cædis clam patratæ auctorem talis ex virga præcisis utebantur Frisiones, ut est in eorum Legibus; De sortibus Rugianorum ex virgis captari solitis consulitor Saxo Grammaticus;

Philostrat. vit. Apoll. lib. 3. cap. 4. & 5.

Hieron. in Ezech. 21, v. 21.

Ose. 4, 12.

Demonstr. Evang. Prop. 4. de libr. Jos.

Artap. de Judæis, apud Eus. Præp. Evang. libr. 9. cap. 27.

Nonn. Dionys. lib. 45.

Exod. 4, 20.

Herod. l. 4. c. 6. Schol. in Nicandr. Ther.

Lex Frision. Tit. XIV.

Saxo Gramm. l. 14

Tacit. de morib. Germ. c. 10. consulitor Tacitus de illis veterum Germanorum. Sunt hodieque nebulones inter nos, qui ad investigandos thesauros in terra reconditos virgas colurnas adhibent, certis Lunæ temporibus resectas; & circumforanei circulatores, vi bacilli, quem manu tenent, præstigias suas edere se ad populum jactare solent.

& editis per eam prodigiis. XII. Inter prodigia virgæ hujus ope à Mose patrata, primum est aquarum Ægypti mutatio in sanguinem. Nec absimile est, quod Xerxi contigisse produnt, cum vinum in pateram ejus infusum, bis tertioque in sanguinem conversum est. Nihil frequentius legas in historiis Romanorum, qui ostentorum observationi valde dediti fuerunt, quam rivos sanguinis de terra fluxisse, fluminum aquas sanguine mutatas fuisse, puteis cruorem manasse, sanguine pluisse, sparsas hinc inde guttas sanguinis apparuisse, signa nonnulla sanguine sudasse. Magna deinde vi ranarum, pediculorum, muscarum, culicum & locustarum Ægypto Moses vastitatem intulit. Quippe cum propter humidum aëris calorem, & fœcunditatem Nili, hujusmodi pestibus obnoxia sit Ægyptus, adversusque eas conopeis, aliisque remediis fere decertet; malo jam experto, ac propterea valde formidato, longe acrius eam ulcisci, & ad obsequium cogere Deus voluit. Quibus addi possunt & igniti serpentes in Israëlitas divinum imperium detrectantes immissi: & ursi in pueros Elisæi irrisores excitati. Talia autem pleraque divino nutu apud se evenisse profanæ gentes crediderunt: sic hominum animis illudente impietate, ut cum miracula in Ægypto divinitus & præter naturæ ordinem à Mose edita, naturæ opus esse pertenderent; quæ contra apud se orta essent ex naturalibus caussis, ostenta Deorumque monita appellarent. Prætereo angues in Herculis infantis perniciem à Junone immissos. In Appiani Illyricis scriptum extat, Autarios, quod Delphicæ oppugnationis fuissent participes, Apollinem tanta ranarum copia afflixisse, ut patrios lares deserere cogerentur. Rem tetigerunt Diodorus & alii, caussam rei prætermiserunt. Pediculis Deum multorum scelera sæpe punisse testantur veteres historiæ; velut L. Sullæ, qui felicitate sua ad crudelitatem & impietatem abusus est: Pleminii quoque Scipionis legati, qui hac lue pœnas Proserpinæ dedisse creditus est, ob raptum Locris ejus thesaurum. His addi vulgo solent Antiochus Epiphanes, & Herodes uterque, tum qui filius fuit Antipatri, tum qui Agrippa cognomento dictus. Verum hos, si attendas, vermibus, non pediculis, divinitus erosos fuisse reperies. Quod & de nefariis hominibus,

Appian. Illyr. f. 758.

Diodor. l. 3.

Cassan-

Caſſandro, Galerio, Diocletiano, Alexandro illo Pſeudomanti; Neſtorio ſcriptum legimus. Quemadmodum culicibus Pharaonem & Ægyptios caſtigavit Moſes, ſic Saporem & Perſas Niſibin obſidentes Jacobus urbis Epiſcopus. Res nota Arabicis ſcriptoribus & credita eſt. Tradunt iidem Nemrodi, militumque ipſius ſuperbiam Deum culicibus in nares eorum immiſſis punitum eſſe. Trajano adverſus Agarenos bellum gerenti, quotiescunque in eos impetum faceret, cibumque caperet, tantam exhibuerunt moleſtiam muſcæ, ut à Diis monſtra hæc proficiſci ratus, nullo facto operæ pretio diſceſſerit. Titum poſt expugnatam Hieroſolymam, Deo ſceleris pœnas repoſcente, obiiſſe ex culice, qui per naris ductum penetrarit in interiora capitis, cerebrumque perfoderit, commentum eſt veterum Rabbinorum. Nec valde diſconvenit, quod legitur in veterum Perſarum hiſtoriis, gentem hanc ad Zoroaſtris præcepta refractariam graviſſimas Deo pœnas dediſſe, cum vexarentur mortiferis culicibus, quorum unus Regis ipſius aurem ſubierit, eumque teterrimo lethi genere affecerit. Qui minus vero muſcas & culices divinitus excitatos credent impii, quam divinitus eoſdem compreſſos crediderunt? Muſcarum autem abactores & interfectores Dii plerique culti ſunt, velut Accarone, Cyrenis, Olympiæ, Elide, Leucade, Romæ, Jupiter ἀπόμυιος, & μυιώδης, Hercules μυίαγρος, atque idem ἀπόμυιος, quaſi *Muſcarium*, *Muſcicapum*, Muſcarum abactorem dicas. Similiter ob expulſas locuſtas Apollo Parnopii ab Athenienſibus aliisque, Hercules Cornopionis cognomen atque cultum ab Oeteis meruit; & inter prodigia divinitus edita poſitum eſt à Romanis, quod Capuanos & Pomtinos agros vis ingens locuſtarum aliquando cooperuit; & quod P. Plautio, M. Fulvio Coſs. ingentia earum agmina, in Africa, vento in mare dejecta & fluctibus deinde ejecta, peſtifero odore & vapore infecerunt Cyrenaicam, maximumque hominum & pecoris numerum abſumſerunt. Unde Plinius longinqua ab iis maria tranſiri ait, continuata plurium dierum fame, quam propter pabula externa petere ſciunt; & Deorum iræ peſtem eam intelligi; gregatimque ſublatas in maria aut ſtagna decidere. Ejuſdem generis eſt, quod habet liber Samuelis, Azotiorum agros ob raptam Domini Arcam, magna murium copia fuiſſe vaſtatos. Nec hoc incredibile Ethnicis viſum, qui lue hujuſmodi Deos in hominum noxas ſæpe animadvertiſſe commenti ſunt. Refert ex Polemone vetus Homeri Interpres, Chryſe, quæ Myſiæ urbs eſt, ApollinemCrinidi ſacerdoti ſuo iratum agros ejus muribus immiſſis vaſtaſſe, placatumq; deinde

Plin. lib. 11 cap. 29.

1.Sam.5,6.

Schol. Homer. in Iliad. α. v. 39.

Herodot. l. 2. cap. 141.

deinde peste hac purgasse; atque hinc factum Apollini Sminthio cognomen à muribus, qui gentis lingua *Sminthi* dicuntur. Imo vero, mures à Troadensibus, tanquam rem divinam, in templis coli ferunt. Simile est, quod de Sennacheribo Pelusium obsidente narrat Herodotus; muribus excitatis profligatum fuisse à Vulcano, has Sethoni sacerdoti suo, & Ægypti Regi suppetias ferente. Quam exercitus Sennacheribi internecionem Angelo tribuit sacer Codex, eandem pesti divinitus illatæ apud Josephum Berosus adscripsit: nec sine similitudine veri; nam sæviente pestilentia ob Davidis noxam, Angelus quoque populum cædere visus est. Huc referri possunt & ulcera, quibus affecti sunt à Deo Ægyptii, & cædes majorum natu filiorum; & præsens Ozæ ob Arcam non satis reverenter habitam, Ananiæ item ac Saphiræ ob avaritiam fraude mendacioque conjunctam interitus; & alii quoque morbi, quibus varia subinde scelera Deus punivit; velut lepræ Mariæ sororis Mosis, & Giezi Elisæi famulo irrogatæ, mariscæ Azotiorum, mortifera lues Bethsamitis illata ob conspectam Arcam Domini, Jeroboami tabefacta manus, & continuo sanata, tormina atque tabes Antiochi Epiphanis. Quibus addere possis & lepris infectam Mosis manum, statimque sanatam. Ex quibus ortam dicere possis profanorum auctorum, Helladii, Lysimachi, Manethonis, Apionis, Ptolemæi Chenni, adversus Judæos Mosemque adeo ipsum calumniam, lepris ipsos, scabie, vitiligine fuisse infectos, ac propterea ex Ægypto pulsos. Multa autem hujusmodi exempla suppeditant exoticæ historiæ. Nam ut sileam, quod scribit Gorionides, exercitum Arabum & Hyrcani Hierosolyma oppugnantem, gravissima peste affectum fuisse à Deo, ob Oniam a servis Hyrcani interfectum: vel pueris nota illa pestis est, qua Niobes liberi ab Apolline & Diana consumti sunt ob matris superbiam; & ea quoque, qua injuriam sacerdoti suo Chrysidi ab Agamemnone factam Apollo vindicavit. Pari supplicio fertur Argivos affecisse ob Psamathes cædem; pari & Autarios, ob Delphicum templum ab iis cum reliquis Celtis oppugnatum: Pervulgatum est, quod de Tectosagorum scelere in Templi hujus spoliatione, & auro Tolosano, produnt historiæ. Ad ejusdem iram referebant Athenienses pestem eam, quam octogesima octava Olympiade perpessi sunt. Quæ vero in Ægina grassata est Heroicis temporibus, eam iratæ Junoni adscribit Æacus apud Ovidium. Simili pœna affecti sunt Thraces & Macedones ob cædem Orphei, & Cumani ob dirutam Neapolim. Caphyensium mulierum abortus retulit Pythia ad iram Condyleatidis Dianæ, ejus quæ a casu hoc

Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 1. & 2.

Gorionid. l. 4. cap. 19.

Ovid. Metam. libr. 7.

hoc Strangulata dicta est, ob lapidibus cæsos ab incolis pueros, qui laqueum simulacro injecerunt. Palladem, & tabe consumsisse Theutidem Arcadem, & Arcadiam ipsam effecisse sterilem, Dodonæum oraculum prodidit, ob vulneratum ab hoc Teuthide Deæ femur, cum Melanis personam sumsisset. Finxit Virgilius demersum in mari Misenum à Tritone, quod ipsum cantu provocasset. Cum Agathias cladis Francis & Herulis a Narsete illatæ caussam ad eorum impietatem retulisset, similia proponit divinæ ultionis exempla, & Miltiadis victoriam ad Marathonem de Dati Darii Satrapa; & illam Themistoclis ad Salaminem de Xerxe; & illam Syracusanorum de Atheniensibus. Quicunque ex Mardonii exercitu, & deinde Alexandri, Cabirorum templum temere ingredi ausi sunt, partim mentis inopes de saxis se præcipitarunt, partim fulminibus sunt consumti. Iræ quoque Deorum pestilentiam eam tribuebant Carthaginenses, qua in Agrigenti, & aliam deinde, qua in Syracusarum obsidione, magno hominum numero brevi tempore absumto conflictati sunt. Et Amilcar, ob spoliatum Veneris Erycinæ fanum, diris cruciatibus ac demum suspendio extinctus est, scelerisque participes omnes sævis & violentis mortibus perierunt: patria vero eorum Carthago ex florentissimo statu in tristem servitutem redacta est: Et Pleminio, Pleminiique militibus, rapta Proserpinæ Locrensis pecunia tantum objecit furorem, ut duces ac milites inter se armis hostilibus decertarent: cum antea naufragiis laceratæ essent Pyrrhi naves, ob admissum in ejusdem auri violatione sacrilegium. Et Pompejus quidam ob sacerdotem Cybeles injuria affectum, febri & angina correptus post diem tertium interiit. Et Sulla phthiriasi ob id consumtus esse creditus est, quod Græcorum delubris non pepercisset. Græci denique & Romani, quotiescunque regionem suam lues invaderet, sacris ritibus Deos, tanquam mali auctores, placare satagebant: & postquam remiserat morbus, Diis id acceptum referebant. Velut cum Æsculapius Epidauro Romam advectus est; & cum Tanagræi peste apud se sedata, depulsam eam à Mercurio dixerunt; & cum Epimenides Athenas lue infectas certis expiavit sacrificiis, morbumque sedavit. Pergamus vero. Memoriæ prodidit Herodotus, Venerem Uraniam Scythis intulisse morbum fœmineum, ob expilatum templum suum Ascalone. Morbum hunc fœmineum interpretantur quidam sanguinis menstrui fluxum muliebrem. Ineptissime utique. Nihil aliud fuisse morbum fœmineum Scytha-

Virgil. Æneid. lib. 6. v. 174.
Agath. l. 2.
Herodot. l. 1. cap. 105.

Scytharum, quam ἀνανδρίαν, hoc est, mollitiem quandam animi, & corporis imbecillitatem, qualis mulierum esse solet, cognoscas ex Hippocrate: ait enim plurimos in gente Scythica fieri eunuchos, & in Venerem refrigescere; quo malo cum perculsos se sentiunt, muliebribus fungi muniis, muliebri stola indui, conversari cum mulieribus, & muliebriter se gerere; vocari eos ἀνανδριεῖς, quasi eviratos dicas; caussam vero morbi hujus à Scythis Diis adscribi. Scimus ex eodem Herodoto, Athenienses, cum ex Ægina insula ad se transferre tentarent oleagina simulacra Auxesiæ & Damiæ, insanos factos mutua in se arma convertisse. Sed & molliorem Macrini cultum cum derideret Caracalla, morbo eum fœmineo & ἀνανδρίᾳ laborare jactabat. Id prodidit Herodianus. Quid similius vero Azotiorum sive mariscis, sive hæmorrhoidibus, per fabrefactum ægræ partis aureum simulacrum sanatis*, quam quod extat in Scholiis Aristophanis, Bacchum ob spretas suas ab Atheniensibus imagines ex Bœotia à Pegaso ad se perlatas, totam gentem gravissimo morbo pudendis inflicto castigasse; nec aliter sanasse, quam publice & privatim phallis sibi in rei memoriam dedicatis? At ex ea clade, quam ob visam Domini Arcam sibi consciverunt Bethsamitæ, expressus est morbus, in quem incidit Eurypylus ob apertam & inspectam arcam, in qua latebat Bacchi simulacrum. Est in Romanorum monumentis, Rusticum quendam Attinium nomine, in somnis à Jove monitum, ut Senatui nuntiet, peccatum esse aliquid Ludis instaurativis; cum id facere neglexisset, filium ejus esse mortuum; quo casu cum ad parendum ne tum quidem excitaretur, rursus admonitum, detrectantemque debilem esse factum; tum vero morem somnio gessisse, ac convaluisse statim, pedibusque salvum factum, domum revertisse. Potitiorum gentem infra unius anni tempus extinctam crediderunt Romani ob prodita Herculis sacrificia: Fulvium Censorem mente captum & duobus filiis orbatum, ob sublatas ex Junonis Laciniæ templo marmoreas tegulas: Turullium Antonii præfectum à Cæsaris militibus in insula Co interfectum, ob excisum eodem loco Æsculapii lucum. Narrant Persæ cultores ignis, Regis cujusdam sui manum extabuisse, quod Zoroastri infanti perniciem machinatus esset; & Alexandrum morbo lethali fuisse consumtum, ob crematos legis suæ libros. Legitur in historiis Siamensium, magnas Sinarum copias, ob direptum thesaurum quendam Deo suo consecratum, sequenti nocte totas interiisse. Sesostris propter Nilum jaculis appetitum, lumen oculorum amisit. Sexcenta hujusmodi proferre possem:

Hippocr. de aere, locis & aquis, sect. 49.

Herodot. l. 5. cap. 85.

Herodian. in Anton. Caracall. l. IV. cap 12.

Aristoph. Achran. Act. 2. Sc. 1.

sem: sed sunt in promtu, & de his jam nimis. Cæterum memoriam calamitatis hujus, qua majores natu liberos amiserunt, retinuisse videntur Ægyptii, pecudes suas & arbores minio notare soliti circa vernum Æquinoctium, quo tempore scilicet in tantos luctus inciderunt. Prodigiali grandini & fulminibus à Mose excitatis adjungi potest & lapideus ille imber, quo reges quinque Gabaonitana obsidione soluta fugientes Deus oppressit. Quam frequens vero est, & in fabulis, & in profanis historiis, mirificorum tonitruum, fulminum, grandinum mentio? quam sæpe fulminibus impii homines periisse dicti? quam sæpe tonitrua vel dextra, vel læva, cum sudum esset, ostenti loco habita? lampades item ardentes cælo cecidisse visæ, ignes per cælum discurrisse, homines afflasse, quosdam adussisse? Cui non notus imber ille lapideus, quo Herculis ad ostia Rhodani præliantis hostes Jupiter oppressisse dictus est? Quam sæpe in historiis Romanorum legas pluisse lapidibus? Quis nescit pluvias, procellas, & fulgura, quibus ad invadenda sacra Oxydracarum gente absterriti sunt Bacchus & Hercules; & quibus Celtas & deinde Persas Delphicum templum oppugnantes Apollo perterruisse creditus est? & quibus Athenienses repulsi sunt, cum ex Ægina Auxesiæ & Damiæ simulacra rapere vellent? & quibus perierunt Macedones Alexandri socii, ob violatum in Thebanorum regione Cabirorum templum? & quibus Annibalem Romæ imminentem Dii visi sunt avertisse? atque illa etiam, quæ urbem Agarenorum à Trajani oppugnatione prohibuerunt? & quæ Marcomanos & Quados adversus Marcum Imperatorem bellum gerentes oppresserunt? & tempestatem, quæ Theodosio contra Eugenium & Arbogasten velut militavit? & fabulosa etiam Brachmanum fulmina, quibus Panes Bacchi & Herculis socios, collem, in quo sedes posuerant invadentes repulerunt? Perhibent rerum septentrionalium scriptores, Norvegiæ regem Haquinum grandinem adversus Danos vi magica eduxisse; & Biarmenses Regnerum regem nimbis horridis, & mox intolerando æstu, per feralia carmina excitato oppugnasse. Et hæc inter sagarum maleficia præcipue memorantur, cælo nubila depellere, æstate nives ciere, fulmina avertere, sidera cælo deducere, Lunæ tenebras inducere. Legatur Seneca, qui vulgi opiniones super his rebus traducit. Primi artium illarum parentes fuerunt Zabii. Ferebatur apud illos liber Adami nomine inscriptus, in quo habebatur herbam esse, cujus suffitus horrenda tonitrua excitaret. Tenebris Ægypto à Mose inductis affinia pleraque Diis auctoribus tributa exempla sup-

Senec. Nat. Quæst. l. 4.

suppeditat profana historia. Memorabilis præcipue lurida illa & cruenta caligo, qua toto illo anno, quo interfectus est Cæsar, Sol ita infectus apparuit, ut ob ejus interitum atratus esse crederetur. Vale-
Liv. lib. 38. cap. 36. Jul. Obseq. cap. 56. rio Messala, & Livio Salinatore Coss. tenebræ inter tertiam & quartam diei horam coortæ a T. Livio & Obsequente inter prodigia ponuntur. In morte Cari Imperatoris tam fœdam extitisse tempestatem, ut caligarent omnia, nec alter alterum noscere posset, literis Romanis proditum est. Canunt Arabes Poëtæ ad Rubri maris oram, versus occasum, urbem esse, quam cum Rex quidam pararet exscindere, tenebris Dei nutu obseptum re infecta hæsisse. Idem quoque circa Gordyæos montes, Persis Christianos oppugnantibus, evenisse proditum est. Nihil tritius est in profanis historiis, quam Solis Lunæque defectus prodigii loco habitos, magnum gentibus rerum naturæ ignaris timorem incussisse. Quasi his ostentis Dii hominibus iram suam significarent. Hinc inepti illi superstitiosarum gentium clamores & sonitus in Lunæ defectibus. Et in fabulosa Bacchi adversus Indos expeditione, quæ ex Mosaica expressa est, Indi tenebris finguntur fuisse obducti, cum Bacchæ in media luce versarentur. Feruntur Tartari, cum omnibus olim copiis florerent, magicis præstigiis tenebras non semel obduxisse cælo, hostesque circumvenisse. Cæterum his fere, quæ commemoravimus,
Eus. Præp. Ev. l. 9. c. 27. administra virga patratis prodigiis Artapanus testimonium suum accommodavit.

De spoliatis Ægyptiis ab Ebræis excedentibus ex Ægypto.

XIII. Ad excusandam Ægypti spoliationem ab Ebræis patratam, cum ex Ægypto discederent, multa attulerunt Librorum sacrorum interpretes, quæ compilare animus non est. Tantum hic eos more gentium aliquarum defendam, apud quas furari licitum fuit; cum id apud Ebræos vetitum fuerit lege Mosis ipsius, quem ad bona Ægyptiorum auferenda non alia impulit caussa, quam iteratum Dei mandatum. Quod si vere furtum id esset, uti fuisse querebantur Ægyptii, suo tamen ipsi confutandi essent exemplo: nec id in se admissum queri possent, quod legibus eorum admittere jus fasque fuit, ut ex Aristone Jurisconsulto
Agell. l. 11. cap. 18. Diod. Sic. Bibl. Hist. libr. 1. f. 72. scribit Agellius. Addit præterea Diodorus, gentis hujus legibus receptam fuisse furandi artem; qui hanc profiterentur, principem suum habuisse, apud quem res furto ablatas deponere juberentur, unde eas certo persoluto pretio repetere quisque posset. Probatus quoque est Lacedæmoniis furandi usus; vapulabatque, non qui fecisset furtum, sed qui segniter & incaute, ita ut esset deprehensus. Sed & moribus Phœnicum

per-

permissum fuisse furtum conjicias ex iis, quæ de Phœnissa muliere cum Eumæo infante vasisque rapta narrat Homerus in Odyssea. Jam vero *Hom.Odyss. o.* ex eo, quod ad servandos ab interitu majores natu liberos januarum superiora limina postesque sanguine tinxerunt Ebræi, cum per Ægyptias domos filios majores natu Deus interimeret, multi ritus Ethnicorum non absimiles prodierunt. Persuasum his fuit irritas fieri magorum artes, si menstruo mulierum sanguine postes tangerentur. Magi ipsi febres affirmabant abigi, si unguium resegmina è manibus pedibusve humanis cera permista alienæ januæ ante Solis ortum affigerentur, certis quibusdam verbis simul prolatis. Irridet Democritum Plinius, quod *Plin. lib. 28. cap. 29.* dixerit chamæleonis intestina & fartum eorum, cum simiarum urina, illita inimicorum januæ, odium omnium hominum his conciliare. Novæ nuptæ, antequam domum mariti ingrederentur, postes adipe suillo vel lupino ungebant, ne quid mali medicamenti inferretur. Et ad arcenda veneficia luporum inveterata rostra villarum portis præfigebantur.

XIV. Columnæ, quæ Ebræis per Arabiæ solitudines errantibus *De columna Ebræorum duce.* præluxit, viamque monstravit, non plane absimilis fuit ignis ille, qui Thrasybulo, hyberna & obscura nocte, per invia loca, Athenienses exules in patriam reducenti, viæ sine ulla offensione index fuit: nec fax altera cælo delapsa, quæ Timoleontis in Italiam navigantis classi ducem se præbuit, quoad optatum portum teneret. Eandem Israëlitarum columnam, noctu igneam, nubilam interdiu, expressisse videtur Usous Hypsuranii frater, quem columnas duas Igni Ventoque consecrasse & adorasse narrat Phylo Biblius in Sanchoniathonicis. Quippe Deum in Columna illa ignea velut habitasse, & Israëlitas rexisse, ex libris sacris intelligitur. *Exod. 14, 24.* Hinc repetendam quoque caussam, cur in Tyrio templo Herculis gemina columna, aurea & smaragdina; & cur aliæ complures æneæ in Gaditano ejusdem templo; & cur duæ in Solis templo apud Ægyptios à Pherone rege positæ sint, non absurde suspiceris: atque ortas hinc etiam columnas, quas expeditionum suarum itinerumque testes à Baccho & ab Hercule variis in locis constitutas fuisse fabulosa vetustas commenta est; ac columnas item, quibus Deos plerosque suos adumbrarunt, Jovem, Junonem, Bacchum, cui & inde factum *περικιονίε*, hoc est Columnarii cognomen, Apollinem *ἀγυία*, sive Compitalem, Martem, Herculem, Bellonam, ac Deos quoque reliquos. Scribunt Muhammedani, Prophetam suum in Syriam cum ingenti Caphila profectum, adversus immodicos Solis æstus nube candida in itinere protectum fuisse.

De transitu maris rubri XV. Quemadmodum ad virgæ Mosaicæ motum Israelitis transitum præbuit mare Rubrum; & deinde arcam Domini velut reveritus Jordanes, aquas Josuæ totique exercitui partitus est; quæ & Eliæ pallio contactæ transeunti huic vada nudarunt: ita Zoroastrem, ex Sinarum tractibus in Persidem redeuntem, fluvios congelatos & duratos trajecisse garriunt Persarum Historici: ita Inachum Argolidis fluvium a Neptuno arefactum esse Græci fabulatores: ita Scamandrum fluvium commentus est Homerus, in Achillis perniciem tumefactum, a Vulcano fuisse siccatum. Quod imitatus Nonnus, finxit Bacchum Hydaspi opem accolis suis ferenti iratum, torruisse eum ferula injecta & arefecisse; Orontem quoque thyrso percussum trajecisse; & cum Lycurgum fugeret, mare Rubrum subiisse. Commentus quoque est Homerus, Neptuno supra fluctus currum agenti, mare aquas diduxisse. Ubi notat Eustathius, scriptum reliquisse Callisthenem, mare Pamphylium copias suas ducenti Alexandro, non viam solum patefecisse, sed tanquam Regem esse veneratum, aquis assurgentibus & intumescentibus. Quo exemplo usus est & Josephus ad conciliandam prodigiosæ maris Rubri scissuræ fidem. At bis in eo peccat; tum, quod dubitare videtur, spontene an Dei nutu ea contigerint; tum, quod illam Pamphylii maris divinitus evenisse putat. Visum idem est Arriano, Appiano, & aliis. Sed revincitur error ex Strabone, qui Alexandrum maris æstu observato exercitum transmisisse scribit; sic tamen, ut cum iter urgeret, nondum renudato litore, in aquis per totum diem ambulaverint umbilico tenus extantes milites, cum regressis aquis illac sicco pede transire soleant viatores. Revincitur & ex testificatione Artemonis in prima Senecæ Suasoria: multo vero magis ex Plutarcho, qui Alexandrum ait rem in epistolis suis narrantem, portentum nullum, nihil insuetum commemorasse. Sed rem naturæ lege evenire solitam in prodigium verterunt assentatores Alexandri. Hac arte usus quoque est Scipio major in expugnatione Novæ Carthaginis; cum per litus reciprocante mari patefactum milites traducens, Neptunum itineris ducem sequi eos jubebat. Contra vero Memphitæ, & impius Porphyrius, scissas præter naturæ ordinem Rubri maris aquas, & velut in murum elatas ad æstus reciprocationem retulerunt; ad tempestates vero Justinus. Quasi Rubri Maris naturam nescíverint Ægyptii; quos incautos & improvidos appellare satius fuit, quam ignaros. Itaque Heliopolitani non marino æstu, sed Mosaicæ virgæ contactu aquas divinitus fuisse disjunctas confessi sunt, ut discimus ex Artapano. Et Ichthyophagi

Hom. Iliad. 21.
Nonn. Dionys. lib. 20. 23. & 24.
Hom. Iliad. γ.
Joseph. Antiq. libr. 2. cap. ult.
Arrian. de exped. Alex. lib. 1.
Appian. de bell. civ. lib. 2.
Strab. lib. 14.
Plut. Alex.
Artap. apud Eus. præp. Evang. libr. 9. c. 27.

maris

maris hujus accolæ à majoribus accepisse se ferebant, ingenti & insolito æstu aquas in contrariam partem ita quondam fuisse submotas, ut fundus appareret, rursumque revolutum mare pristinas sedes recuperasse. Quod eorum favere videtur sententiæ, qui Ebræos non oppositum litus, sed easdem partes submersis Ægyptiis repetiisse censent. Huc adde, inter sagarum artes & veneficia poni hoc sæpe à Poëtis, moram injectam fluminibus divisas aquas, cursus aversos & ad fontem actos, mare concitatum, vel sedatum. Scripsisse Democritum refert Plinius, chamæleonis cauda flumina & aquarum impetus sisti; eadem medicata cedro & myrrha, illigataque gemino ramo palmæ, percussam aquam discuti, ut, quæ intus sint, omnia appareant. Cujusmodi arcana, seu nugas potius, magicæ artis videtur Democritus ab Ægyptiis sacerdotibus & prophetis accepisse, qui progenies fuerunt magorum Pharaonis. Sed & stupendæ hujus Ebræorum per mare Rubrum trajectionis veritas confirmatur ex iis, quæ de Phœnicum origine veteres prodidere; venisse eos ex mari Rubro, & in Syria ad oram Mediterranei maris sedes posuisse. Nempe Phœnicum nomine Ebræos significabant, ut alias sæpe; gentes finitimas & simul permixtas parum accurate distinguentes. Confirmatur & ex eo, quod apud Arabes atque Turcas ex hoc casu nomen habet mare Rubrum. Quibus nec pigebit subjicere, quæ sine dubitatione asseverat Paulus Orosius, extitisse sua ætate certissima rei monumenta, curruum tractus, orbitasque rotarum in litore & in profundo descriptas; quæ si casu vel consulto aliquando turbarentur, continuo in pristinam faciem ventis fluctibusque fuisse divinitus reparatas. Fides penes ipsum esto.

Plin. lib. 28. cap. 29.

Paul. Orof. lib. 1. c. 10.

XVI. Porro numerandus hic Orosius est inter eos, qui non recta trajecisse mare Ebræos Ægyptiosque senserunt, sed in circum errasse. Quod & comprobatur ex miraculo aquarum, quæ ex amarore in dulcedinem à Mose ligni injectione conversæ sunt. Ad oram enim maris Rubri occidentalem fontes atque lacus ponuntur à veteribus, amarore & salsilaginis sapore infecti: cum nihil tale extet in adverso litore. Cæterum miraculi hujus à Mose editi similia illa sunt ab Elisæo patrata, cum pessimas Hierichunthinorum aquas immisso sale sanavit: cumque Galgalitanorum Prophetarum pulmentum, colocynthidum admistione corruptum, farinæ aspersione suave & edule fecit. Admirabilitas autem rei illius per Mosem gestæ in eo videtur fuisse, non quod aquæ vitium ligni alicujus injectu emendaverit; nam naturaliter id fieri potuit, & sæpe

De aqis amaris ligni injectione à Mose mitigatis.

Orof. lib. 1. cap. 10.

Plin. lib. 14. cap. 1. pe ſit, & exempla ex Plinio peti poſſunt, & nuper exorti ſunt, qui aquæ marinæ ſalſuginem permiſtis quibuſdam medicamentis abigerent; ſed quod lignum hoc, Deo monſtrante, repererit: quemadmodum & Eliſæus, Dei indicio, cognovit aquas amaras polenta addita ſaporem mutare; Plin. l. c. quod alioqui naturale remedium eſſe Plinius docet. Id intelligere licet ex auctore Eccleſiaſtici, qui, ut artem medicam probet à Deo proficiſci, nec à prudentibus hominibus eſſe aſpernandam, inter medicamenta & medicinæ effectiones eam ponit, qua amara aqua à ligno mitigata eſt. Similes porro remediorum monſtrationes jactant profanæ gentes, vel confictas, vel Dæmonum ſupremum Deum imitari conantium nefariis artibus effectas. Medelas per quietem inter Ethnicos præſtari agnovit Tertull. de anima c. 46. Diod. lib. 1. Tertullianus. De Iſide multis id Diodorus teſtatur. Idem efficere creditus eſt Æſculapius. Atque ex hac opinione ortus eſt apud eos ritus ſomni capiendi in templis Deorum ad recuperandam ſanitatem. Tertull. l. c. Cleonymum Pycten ab Achille in ſomnis curatum narrat Tertullianus. Ariſtolochia herba ad morſus ſerpentum utilis, ab Ariſtolocho cognita ex ſomnio eſſe fertur. Celebre eſt inter Græcos ſomnium Alexandri, quo de radicula quadam admonitus eſt, cujus eſſet vis tanta, ut Ptolomæum aliosque è militibus telis venenatis ictos mortique proximos facile ſanare poſſet: eoque experrecto quæſitam radicem, vulneribusque appoſitam, ajunt depuliſſe luem veneni, perſanatiſque omnibus fidem ſomnio feciſſe. Rem ita Alexandro per ſomnium cognitam vel crediderunt, vel credere ſe ſimularunt aſſentatores Macedones, ex ejus ipſius relatu, qui Diis prognatum ſe ferebat, Deorumque familiaris & divinus Strab. l. 15. Plut. Alex. credi volebat. Verum Strabo remedium ab aliquo rei perito accepiſſe eum putat, indeq; captatam adulationis cauſſam; & Plutarchus fuiſſe ait medicæ artis præceptis imbutum ab Ariſtotele, & amicorum plerosque opportunis remediis & conſiliis juviſſe. Mimum alium Ægyptiorum Demonſtr. Ev. Prop. 9 cap. 39. §. 6. fol. 423. Veſpaſiano palpantium excuſſimus in Demonſtratione noſtra Evangelica, cum luminibus orbatum quendam, & alium debili crure ſubornarunt, qui ſe affirmarent à Serapide ſecundum quietem admonitos, ut poſtularent ab eo valetudinem; atque hunc calce tactum, hunc litum ſputo convaluiſſe dixerunt. Aliam Antonini ſtropham ventilavimus ibidem, qui, ut ſpem vitæ Hadriano ægrotanti faceret, adduxit mulierem, quæ in ſomnis juſſam ſe diceret renuntiare Imperatori brevi convaliturum; hanc morem ſomnio gerere detrectantem narrant oculorum uſum amiſiſſe; iterumque per quietem admonitam eadem faceret, genuaq; ejus con-

contingeret; si fecisset, visum esse recuperaturam; paruisse tandem oculosque recepisse.

XVII. Coturnices in castra Ebræorum bis depluisse, res sane miraculi plena fuit; non idcirco, quod ventus avium illarum magnam advexerit vim, nam iis abundat hac etiam ætate Ægyptus, unde illæ venerunt ad Ebræos, & vicinæ quoque regiones; & ventos quosdam ab avium advectione Ornithias esse dictos, nemo nescit; & id circa vernum tempus contigit Ebræis Austro flante, quo tempore coturnices ex Austrinis plagis revolant ad Septentriones, uti solerter observatum est à Bocharto; & vespere in Ebræorum castra descenderunt, quo scilicet tempore volando fessæ quiescendi caussa terram petunt; & ingenti copia, uti sæpe fit, etiam navigantium damno, quorum naves obruunt, & uti aliquando factum in ora Antiatum notavit Blondus, in quam tanto advolarunt numero, ut intra mensem, per quinque millium spatium, centum coturnicum millia in singulos dies caperentur. Sed mirandum id fuit, quod ad Dei nutum lurconibus Israëlitis coturnices ventus obsonator attulerit; & quod, postquam cibum hunc ligurierunt per mensem, desito eo gravissima demum pœna consecuta sit. Porro hic quoque divinorum operum imitatores se præstant damnosi Ægyptiorum magi, quos testatur Ælianus aves de cælo posse in terram dejicere. Et in libris scriptorum Orientis haberi scribit R. Selomo Jarchi, Balaamum & reges Madianitarum volantes per aërem, divini nominis vi, in terram fuisse dejectos. Manna item cælo delabi, res naturalis est. Eo perplui Arabiam asseverant Scriptores prisci ac novitii; Libanum quoque, cujus & incolas fama est eo vesci; item regiones finitimas. Mel aërium, & mel roscidum, & rorem Syriacum appellant. Sed & aliis quoque locis provenit; in Polonia præcipue; ex eoque Judæos placentas & pultes ajunt conficere. At mirabile id fuit, quod esurientibus Israëlitis panem hunc Deus, velut ad præscriptum, de cælo subministrarit; quod servari id in perendinum non potuerit, præterquam in Sabbathum; quod in urna contra per multos annos servatum sit; quod ad Solem liquefactum fuerit; quod Sabbatho defecerit, & postquam fines Chanaanitidis terræ attigerunt Israelitæ. Quibus addi potest & quod habet liber sapientiæ omne delectamentum omnisque saporis suavitatem manna in se habuisse. Itaque rem non solum prodigialiter & Deo auctore evenisse palam agnovit Artapanus, sed miraculum etiam in majus auxit, Deum dicens Israe-

De coturnicibus, manna, cibisque ad Israëlitas divinitus missis.

Boch. Hieroz. part. 2. lib. 1. c. 15.

Blond. Ital. illustr. p. 314.

Ælian. de anim. lib. 6. c. 33.

R. Sel. Jarch. in Num. 31.

Sap. 16, 20. 21.

Artap. apud Euf. Pr. Ev. l. 9. c. 27.

Israëlitis farinam panico similem de cælo misisse. Ejusdem generis sunt alia prodigia; ut cum Dei mandato corvi, & deinde Angelus ad Eliam cibaria detulerunt in dies singulos; ut cum effecit Elias, ut Sareptanæ viduæ farina & oleum suppeditarint; ut cum pauperculam viduam ære alieno liberavit Elisæus multiplicatione olei; frumenti vero, Galgalitanorum fami subvenit; (quorum similia & subinde à Domino Jesu facta sunt) ut cum Danielem inter leones in spelunca jacentem pulmento & panibus pavit Habacucus ab Angelo ad eum raptus. Atqui similia multa præferunt profanæ fabulæ & historiæ. Jovem ajunt, in cunis fuisse ab apibus nutritum; item Meliteum Jovis & Othreidis nymphæ filium; Pindarum quoque, & Hieronem Siciliæ regem, & Platonem. Narrat ipse Pindarus, Jamum Apollinis & Evadnes filium melle à draconibus esse pastum. Midæ infanti formicas frumenta dormienti in os ingessisse ferunt; Attin infantem ab hirco fuisse alitum; Æsculapium à cane servatum, à capra nutritum; item Ægisthum, cujus nomen ob similem nutricatum repræsentavit infans alter Procopio visus; Miletum à lupis; Cyrum Persici imperii fundatorem à cane; Darium Hystaspis filium ab equa; Androclum servum fugitivum à leone; Habidem Tartessiorum regem a feris; Remum & Romulum a lupa. Et in amatorio suo opere finxit Longus, capram Daphni, ovem Chloë ubera præbuisse. Sed & Epimenidem fabulantur a Nymphis cibum quendam accepisse, quo sumto neque indigeret egestu, neque unquam edere visus sit. Anio filias tres fuisse garriunt Mythici, quarum quidquid una attigerat, vertebatur in fruges; quidquid altera, in vinum; quidquid tertia, in oleum: has Agamemnonem voluisse adversus Trojanos abducere ad alendum exercitum, sed in columbas a Baccho conversas evolasse. Muhammedum turbam multam exiguo cibo saturasse, produnt Arabum monumenta; & Phatimam, cum Muhammedo patri cibaria aliquando in vase subministrasset, consumtis iis vas tamen exhaustum non fuisse; atque ita Mariæ Christi matri similem extitisse, quæ cum educaretur apud Zachariam, fructibus de cælo suppeditatis vitam tolerarit.

Pindar. Olymp. Od. 6.

De aquis impetratis à Mose aliisque Prophetis, à Deo.

XVIII. Nec esurientes solum Israëlitas cibis, sed sitientes etiam aquis Deus sæpe legitur refecisse: ut cum rupem virga Mosis percussam scatebras fontium non semel dare jussit: ut cum ex asinina maxilla Samsoni siti jam prope enecto aquæ eruperunt: ut cum imbribus de cælo eductis Samuel fidem dictis suis fecit: ut cum cælum Eliæ jussis velut obnoxium rores & pluvias per aliquot annos cohibitas affatim largitum est: ut

at cum exercitui Iſraëlitarum, Judæorum, & Idumæorum, in ſiticuloſis locis aquarum penuria laboranti, rivos per excavata incilia manare juſſit Eliſæus. Neque his fidem derogare impietas poſſit, quæ ſimilia hujusmodi plurima commenta eſt. Rheam ajunt Jovem recens enixam in ſiccis illa tempeſtate Arcadiæ campis, è terra ſceptro percuſſa aquam elicuiſſe ad abluendum infantem. Legitur in Nonni Dionyſiacis, incondito & puerili ſed erudito tamen opere, Bacchum thyrſo rupem feriiſſe in gratiam Auræ virginis ſitientis, atque inde vini fontem expreſſiſſe. Quod & à Baſſaride factum jam ante finxerat. Sed & apud Euripidem ad Pentheum refert Nuntius, aquam è petra thyrſo Bacchæ pulſata ſcaturiiſſe. Quod Bacchi beneficio ſæpe ab his Bacchis factum teſtatur Philoſtratus. Legitur & in nugis Antonini Liberalis, Bacchum ad perterrendas Mineidas fluenta nectaris & lactis è pede mali textorii extraxiſſe. Prodigium idem Atalantæ cuſpidi tribuit Pauſanias. Is quoque poſt Herodotum perhibet, Epidaurios ſiccitate & ſterilitate ſoli laborantes, Pythiæ monitu, Auxeſiæ & Damiæ ſimulacra ex oleis Atticis fabricaſſe, atq; ita urgenti malo conſuluiſſe. Et in Paradoxis Antigoni traditur, fuiſſe Cranone currum ſacrum, quo à ſupplicibus incolis concuſſo, Dii imbres poſtulantibus largirentur. Erant lavacra in terra Dryopide, quæ Hercules ex monte clava pulſato eduxiſſe ferebatur. Adnotatum à nobis eſt in Demonſtratione noſtra Evangelica, auctore Clemente Alexandrino, ex pluvia, quam cælo eduxit Samuel, prodiiſſe fabulam de Æaco pluvia Græciam ſqualentem & aridam temperante. Illic quoque ut Janum ad Moſis imaginem confictum eſſe probaremus, cum alia attulimus argumenta, tum hoc præcipue, quod ſimulacrum ejus deſcribat Albricus, ſiniſtra baculum habens, quo ſaxum percutiat, ex eoque aquam educat. Gemina dolia, ventorum alterum, alterum imbrium, vidiſſe ſe apud Indos refert apud Philoſtratum Apollonius, quæ aperta darent imbres atque ventos, clauſa eoſdem cohiberent, ex commodo regionis & voto incolarum. Fertur Darius, cum adverſum Sacas bellum gerens, Riſacis equiſonis fraude in loca arida ductus eſſet, & de ſalute cum exercitu periclitaretur, poſtulaſſe aquas à Diis, & voti compotem factum eſſe, copioſo imbre emiſſo. Ad imbres impetrandos Romæ immolabantur Jovi Aquilicia, Nudipedalibus populo denuntiatis. Pluvias Marci Aurelii exercitui ſiti confecto, Chriſtianorum, ut Marcus ipſe confeſſus eſt, precibus conceſſas, Ethnici quidam ad Arnuphis magi damnoſas artes, alii ad pietatem Marci referre

Nonn. Dionyſ. l. 48.
Nonn. Dionyſ. l. 45.
Eur. Bacch. v. 703.
Philoſtr. vit. Apoll. l. 3. c. 4.
Ant. Liber. Metam. 10.
Pauſan Lac.
Pauſ. Cor.
Herod. l. 5. cap. 82. 83.
Antig. Caryſt. Hiſt. Parad c. 15.
Dem. Ev. Pr. 4. ſ. 161.
Clem. Alex. Strom. 6.
1 Reg. 12, 17. 18.
Dem. Ev. Pr. 4. c. 9. §. 2. fol. 110.
Phil. Apoll. lib. 3. cap. 3.

maluerunt. Quippe imbres de cælo arcessere, vel repellere ingruentes, una est ex portentosis magicæ scientiæ effectionibus, teste Seneca; & in Telchinum artibus non postrema hæc ponitur, pluvias grandinemque ciere. Inter Muhammedi sui miracula insigne illud jactant Arabes, quod imposita vasculo manu fons inter ejus digitos erupit, qui sedandæ ingentis exercitus siti sufficeret. Sed & cum nasceretur, exilem prius fontem largos aquæ latices profudisse ajunt. Eandem educendorum de cælo imbrium facultatem sanctitate sua & precibus promereri Brachmanes tradit Damascius. Promereri id se jactant Siamenses aureo quodam simulacro per agros circumlato. Promeruisse etiam conceptis votis ac precatione Leanghooim Sinensis exercitus ducem, Tartarorum copiis in monte Pexa circumsessum, ut fons de terra exiliret, Sinensium annales produnt. Produnt & puteum Querinensem terra editum fuisse, postquam venerabilis cujusdam senis baculo percussa est, qui patrato hoc miraculo ex oculis hominum evanuerit. Excantatos imbres cælo elicere Peruviani sciebant. At Ethnici Ebraicæ historiæ imperiti, agnoverunt rem ipsam à Mose gestam, rei admirabilitatem sustulerunt. Ait enim Tacitus, inopia aquæ fatigatos Ebræos ad largas aquarum venas fuisse à Mose ductos, asinorum agrestium gregem secuto: sic interpolata veritate, ex fatua exoticorum sive opinione sive calumnia, qua asinum ab Ebræis pro Deo coli dicebant.

Sen. Nat. Quæst. l. 4.

Damasc. ap. Photium, Tm. 242.

Tacit. Hist. libr. 5. c. 3.

De tabulis Legis Mosi à Deo traditis.

XIX. Quod de lege Mosi à Deo tradita, sacra & verax memorat historia, idem ad auctoritatem conciliandam plerique de se legumlatores inter Ethnicos jactarunt. Et suas quidem leges Jovi acceptas Minos referebat, suas Apollini Delphico Lycurgus, suas Minervæ Zaleucus, suas Egeriæ Numa, suas Dianæ ejusq; interpreti cervæ Sertorius. Sed & Athenienses gentem solertem & acutam, simulatione Minervæ sibi imperium tradentis Pisistratus decepit, subornata in speciem Deæ grandi muliere atque pulchra, Phya dicta. Legis suæ codicem, quem Casterum appellant, Bremavio fuisse à Deo supra montem de nube traditum fertur in memoriis Brachmanum; atque alium item legum codicem in prima mundi ætate Brammoni Deum dedisse. Idem de Zoroastre, legibusque ab eo latis, prædicant Persæ ignicolæ: idem Getæ de Zamolxi. Decalogum quoque suum habent Brachmanes. Mosaici plane consimilem, ejusq; accuratas interpretationes; quibus inesse ajunt vaticinium illud, fore aliquando, ut unica lex ubique vigeat. Annibale Italiam vastante, libellos quosdam cælo aperto decidisse, memorant Romani Historici, quibus futurorum

rorum indicia continebantur: memorant & sortes Prænestinas perfracto saxo emissas. Multa ex Mosaicis mandatis in suam Philosophiam transtulisse Pythagoram & Pythagoricos scribunt plerique, multa Platonem, Aristotelem nonnulla; neque pauca inde petita in variarum gentium institutis deprehendas. Nec hic carmina Orphica proferam, quorum testimonio apud Eusebium utitur Aristobulus, utpote à priscis Christianis supposita, quemadmodum alibi ostendimus. Euf. Præp. Evang. l. 3. c. 12. Demonstr. Evang. Prop. 4. cap. 8. §. 19.

XX. Mirifici illius oraculi, Urim & Thummim, quod ad pectus applicitum ferebat summus Pontifex, per idque Dei voluntatem cognoscebat, simile fuit simulacrum sapphirinum, quod summus Ægyptiorum sacerdos atque judex de collo suspensum gestabat, & Veritas dicebatur. An ut per id admoneretur judex veritatis & æquitatis in judiciis ferendis retinendæ? an ut per id persuaderetur populus, veritatis eum esse compotem & veracem? an ut in rebus dubiis & obscuris simulacrum id consuleret, tanquam divinum aliquod oraculum, ut à Judæorum Pontifice fiebat? *De Urim & Thummim.*

XXI. Ignes à Deo sæpe emissos fuisse legimus in codicibus sacris; aliquando beneficos & divini favoris indices; noxios nonnunquam & scelerum ultores. Prioris generis fuerunt, qui sponte corripuerunt victimas & consumserunt; cujusmodi fuisse eum, qui in Abelis sacrificia lapsus est, Judæi & Ecclesiæ Patres bene multi consentiunt. Talis fuit & qui in Mosis & Aaronis sacrificio à Deo; & qui in illo Gedeonis ab Angelo excitatus est; & qui ad sacra Davidis descendit in aream Ornani Jebusæi; & qui ad sacra Salomonis in encæniis Templi; & qui bovem ab Elia mactatum cremavit, cum ipsis lignis ac lapidibus, pulvere etiam & aqua circumfluente. Quæ inficiari non sustinuit Julianus. Addit Gorionides ignem in Judæ Machabæi sacrificio sponte fuisse exortum, cum Dei cultum in templo instauraret. Pertinet illuc & sacer ignis à Jeremia in excidio Templi reconditus, à Nehemia denuo repertus & excitatus; cum ex luculenta aqua sacris adspersa ad fulgorem Solis flamma emicuit. Talia autem multa gentes à Deo alienæ jactarunt. Nam ut Prometheum sileam, qui Minervæ ope ignem de cælo subduxit, scribit Servius, primis gentium illarum temporibus, non aliter incensa fuisse altaria, quam igne divino precibus impetrato. Et totius antiquitatis Romanæ, ne fabulis quidem prætermissis, promus condus Dionysius Halicarnasseus, ignem in sylva sponte accensum, à lupo materiæ aggestione nutritum, ab aquila alarum motu ventilatum fuisse narrat, dum Lavinium conderetur. *De ignibus divinitus emissis.* Cyrill. contra Julian. libr. 10. Joseph. ben Gorion. l. 3. cap. 13. Serv. in Æneid. l. 12. v. 200. Dionys. Halic. libr. 1.

Oppidi Salentini Egnatiæ incolæ flammam in ſacro quodam loco, impoſitis lignis & victimis, ſponte exiſtere gloriabantur. Item & qui in Eryce monte, & qui in colle Vulcanio, quorum uterque in Sicilia eſt, divinæ rei operabantur. Tiberio per Macedoniam ducente exercitum in Syriam prima expeditione, ſacratæ olim Philippis victricium legionum aræ ſponte ſubitis colluxerunt ignibus. Hierocæſareæ & Hypæpis, quæ urbes ſunt Lydorum, cognomine Perſicorum, idem magica arte factum vidiſſe ſe declarat Pauſanias. Idem & de ſuo igne in ſempiternis foculis cuſtodito ferebant Chaldæi magi: idem & de Pharmaceutriæ ſuæ magicis ſacris Virgilius. Fama erat, teſte Plinio, apud Æthiopes cinnamum Soli deſtinatum, nullo admoto igne, conflagrare: quod ardentiſſimo his in regionibus Sole, in aridiſſimo ligno ſine miraculo fieri facile credimus. Seleuco Pellæ Jovi ſacra faciente, ligna ad altaria ſponte acceſſiſſe, hiſtoriæ perhibent, flammam è lignis ſponte exiliiſſe. Perhibet Plutarchus, Paullo Æmylio Amphipoli ſacra faciente ligna & victimas fulmine correptas fuiſſe & ambuſtas. In Poëmate, quod de conſulatu ſuo compoſuit, prodiderat Cicero, Terentiæ uxori ſuæ peracto ſacrificio in cinerem libaturæ, flammam ex eo emicuiſſe, ſibique flammam illam Conſulatum in eum annum portendiſſe. Rem vel aliam, vel eandem aliter refert Plutarchus; quæ poſt initum Conſulatum, flagrante conjuratione Catilinæ, contigerit. Tradunt alii Veſtalem quandam, Æmiliæ Maximæ virginis diſcipulam, cum extinctus eſſet ſacer ignis, ſibique inde virgas paratas proſpiceret, impoſita in foculum carbaſo à Deo impetraſſe, ut ignis ſubito reviviſceret. In urbe Myſiæ Pioniis, cum incolæ Pioni conditori ſuo parentant, fumus ex ejus ſepulcro ſponte exit: quod & viſum ſibi teſtificatur Pauſanias. Et fabuloſarum transfigurationum narrator Antoninus Liberalis ait, ex antro Cretenſi, in quo natus eſſe fertur Jupiter, plurimum emicare ignem, atque id tum fieri, cum ſanguis in partu Jovis effuſus effervеſcit. Perhibet item Sozomenus, Aphacis, ubi celeberrimum extabat Veneris templum, ignem è ſummo vertice Libani, certo die, certaque invocationis formula, inſtar ſtellæ, exortum, in proximum amnem ſeſe immerſiſſe. Refert Ariſtoteles, apud Biſaltas, feſtis quibuſdam Bacchi, fertilitatem fulgore ignis circa templum ſponte excitato, ſterilitatem tenebris Deum portendere. In ſanctum Chriſti Domini ſepulcrum Sabbathi ſancti die ſub noctem cælo delabi ignem ſanctum, Græcis, Armenis, Syris, Coptis, aliiſque Schiſmaticis perſuaſiſſimum eſt. Nec ea hodie vel heri nata eſt opinio.

Pauſ. Eliac. 1.

Virg. Ecl. 8. v. 105.

Plin. lib. 12. cap. 19.

Plutarch. Paul. Æm.

Plutarch. in Ciceron.

Pauſan. Bœotic.

Ant. Liberal. cap 29.

Sozom. l. 2. cap. 5.

Ariſt. mirab. auſcult.

Proditum extat in gestis Francorum, Balduino Hierosolymis regnante, magnum timorem ac dolorem Christianis incessisse, ob tardum nimis ignis sacri adventum. Meminerunt ejusdem prodigii Perdiccas Ephesius, Anonymus alter, & Wilbrandus Oldenburgicus, ab Allatio editi. Verum quod olim Dei donum fuit, nunc techna est vafrorum hominum, è silice ignem furtim in fomite rapientium, ne ipsis quidem inficiantibus. Vetus autem ignis illius usus erat in Baptismo Catechumenorum, quem postquam hi subierant, φωτισθέντες dicebantur, hoc est Illuminati: cum contra, qui in Epistola ad Ebræos φωτισθέντες appellantur, ab Interpretibus dicantur Baptizati. Ebr. 6, 4. & 10. 32. Itaque cælestis illius luminis, cujus participes fiebant, cum Baptismo initiabantur, nota erat ardens cereus, quem manu gestabant. Unde & die solenni Purificationis beatæ Virginis accenduntur cerei ob Baptismum Christi, qui à multis Ecclesiis celebrabatur olim pridianis Calendis Februariis; Baptismus autem Catechumenorum in Paschæ & Pentecostes pervigiliis administrabatur. Et quoniam in die Parasceves lumina omnia extinguebantur; uti fit hodieque in templis nostris, tum ad exprimendas tenebras in morte Christi obortas, tum ad publicam Ecclesiæ mœstitiam significandam; cum rursum ad Baptismum solennem aliosque sacros usus igni opus erat, quasi nullus jam amplius superesset in terris, de cælo expectabatur. Sed ad rem. Ad similitudinem Angeli illius, qui coram Manue & ejus uxore in flamma cælum conscendit, nonne expressum dicas Serapidem, qui Ptolemæo Lagidæ secundum quietem visus est in cælum igne plurimo attolli, ut refert idem Tacitus? Jud. 13, 20. Ad exemplum Eliæ, qui curru igneo per turbinem in cælum raptus est, nonne Simon Magus quadrigis igneis viam cælo affectabat, quas Petri ore difflatas fuisse commemorat Arnobius? Tacit. Hist. lib. 4. c. 83. Quod de Anania, Azaria, & Misaële proditum est in Libris sacris, ex ardente fornace illæsos exiisse, nonne idem quoque de suo Zoroastre Persæ commenti sunt? Arnob. l. 2. Nonne se Turcam quendam audisse refert Busbequius, cum diceret, Cœnobiarcham suum sanctitate & miraculis conspicuum verveci exenterato alligari, & in furnum ardentem conjici fuisse solitum, illæsumque extrahi cum vervece percocto? Busbeq. Epist. IV. Quod autem de igne eodem referunt Libri hi sacri, illibatis tribus sanctis viris, impetum omnem suum in Regis ministros convertisse, lethoque eos dedisse; cujusmodi pœna jam ante affecta fuerant Sodoma, aliæque sceleratæ urbes Sodomis vicinæ; item Aaronis filii Nadab & Abiu, ob admotum sacris altaribus ignem alienum; & aliquanto post Israëlitarum plerique, ob tur-

turbulentam & immoderatam carnium flagitationem; & deinde ducenti & quinquaginta viri participes seditionis Coræ, Dathanis, & Abironis, qui terra absorpti sunt; & multo post, Eliæ jussu, duo militum manipuli ad comprehendendum eum ab Ochozia missi: similia horum pleraque suppeditant exoticæ historiæ & fabulæ. Multos in iis legas fulminibus ictos impietatis pœnas dedisse, ut superius à me observatum est. Amphiaraus, ob susceptum cum Polynice adversus Thebanos bellum Diis parum probatum, terræ Jovis fulmine apertæ hiatu haustus esse fertur. Eteocli ante singulare cum fratre certamen sacra facienti, fingit Statius ignem infestum prosiluisse in os, & diadema adussisse. Quod ante infaustum Flaminii Consulis cum Hannibale prælium Trasimenus lacus fulminibus appetitus, totus arsisset & velut ambustus esset feralis id ominis loco habitum est. Exorti è sepulcris Davidis & Salomonis repente ignes, Herodis Ascalonitæ reconditos illic thesauros scrutantis avaritiam represserunt, ambustis duobus satellitibus. Inter signa Hierosolymitani excidii prænuntia ponit Josephus insolitam lucem circa templum noctu exortam. Est apud Ammianum Marcellinum, & alios ætatis ejusdem scriptores, flammas è terra erumpentes inceptam à Juliano Imperatore Hierosolymitani templi instaurationem disturbasse. Est & in Mexicana historia, trucidatos à Dæmone fuisse per noctem plurimos, qui præter ejus mandatum, loco quodam consistere sedemq; figere volebant.

Stat. Theb. libr. 1.

Joseph. bell. Jud. l. 7. c. 31.

Ammian. Marcell. libr. 23.

De aquis amaris zelotypiæ.

XXII. Ritus explorandæ mulierum pudicitiæ, per aquarum amararum & devotarum potum, manavit ad exoticas gentes, etiam ab humanitate alienas. Fontem quendam Stygis nomine dictum, Ephesi fuisse narrat Achilles Tatius, sic temperatum à Diana, ut si integra aliqua puella in eum descenderet, tabellam collo gestans, in qua descriptum erat juramentum, altitudinem suam servarent aquæ; sin corrupta, intumescerent ad collum usque, & tabellam operirent. Quod imitatus in Eroticis Eustathius fontem alium prope consimilem Artycomide commentus est. Fontis illius Stygii Ephesiorum fabula profluxit ex prisca illa de Stygia palude, cujus Dii jurare & fallere numen timent. Integritatem suam approbavit Tuccia virgo Vestalis, incesti rea, cribro hausta aqua è Tiberi & in ædem Vestæ perlata. Fontem Siciliæ Dianam si quis impudicis manibus hausisset, hunc veteres perhibent aquam vino non miscuisse. Fons alter Carthagini proximus, oleo manans, impuro aliquo accedente exarescebat; casto, plus olei mittebat. Conjugum fidem & integritatem explorabant Germani, infantibus recens natis clypeo impositis, & in

Achill. Tat. libr. 8.

Eustath. l. 8. & 11.

in Rhenum projectis; qui si mergerentur, adulterio censebantur concepti; legitimi, si fluitarent. Celebrati sunt in Sicilia Palici Dii, & Crateres, Delli dicti, Palicorum fratres, quorum aqua ea vi pollebat, ut parceret veracibus, perjuros illico puniret, vel cæcitate, vel morte illata. De iis vero sic Aristoteles: juramentum in tabella descriptum fuisse ait, quæ si in aquam missa supernataret, verax habitum fuisse juramentum; falsum si deprimeretur, ipsumque perjurum velut æstuantis flammæ ardore fuisse correptum. Pœna eadem perjuros afficiebat Olachas amnis Bithyniæ. Titaresii amnis aquas appellat pœnales, dirisque genitas Plinius; quod iis, ut videtur, juramentorum fides exploraretur. Unde & fluvio nomen alterum Horcos. Tyanis vicinus fons dicitur fuisse Jovi sacer, cujus aqua epota perjuros tetris pustulis & ulceribus inficiebat; & in vestigio retinebat ita defixos, ut abscedere non possent, & patrata facinora ultro confiterentur. Ferunt veterum Persarum Theologica, Zoroastre m ad promerendam fidem ex argenti liquefacti & ferventis lavacro incolumem exiisse. Ferebant & magici Democriti commentarii, nasci apud Indos herbam Achæmenida, cujus radice in pastillos digesta, & per diem in vino à noxiis pota, tantos noctu subiisse cruciatus, per vanas numinum imaginationes, ut delicta omnia confiterentur. Ferventes aquas Augustoduni consecratas habuit Apollo, quarum haustu perjuria puniebantur. Longe vero diversam vim tribuit Ovidius fonti alteri, qui Romæ fuit ad portam Capenam Mercurio sacer. Hoc spargebantur adhibitis precibus mercatores, idibus Majis, festo Mercurii die, putabantque, ita fraudes suas ablutum iri. Sed & lustralibus omnibus aquis virtutem eandem Ethnici tribuebant. Apud veteres Francos, aliasq; Germanicas gentes, criminum indagabatur veritas per aquam vel ferventem, vel frigidam, ex certæ formulæ præscripto adjurationibus devotam: nam nisi supernataret conjectus in eam reus, vel ex illa brachium illæsum retraheret, nocens habebatur. Quo postremo probationis genere etiam nunc utuntur Colchi, qui Mengrelii hodie appellantur, ex veteri Manralorum nomine, quorum meminit Ptolemæus. Caffari Soffalæ finitimi, cum aliis utuntur ad cognoscendam reorum innocentiam artibus, tum his præcipue duabus, vel veneno ad bibendum præbito; vel amaris & noxiis succis herbarum & corticum propinatis: quæ tuto ab insontibus, cum præsenti pernicie à nocentibus hauriri ferunt. Guineenses quoque veritatem explorare solent, apposita ad potandum aqua herbis quibusdam sacris medicata. Lacum probationis esse apud Indos ex

Aristot. mirab. auscult.

Plin l.4. c.8.

Ovid. Fast. libr. 5.

Var-

Porphyr. de Stygc. Bardesane refert Porphyrius, sic dictum, quod rei in eum demissi probarentur; intumescente aqua ad caput usque, si culpæ affines essent; genua non superante, si extra culpam: atque ea est aqua, quam Tantaliam appellat apud Philostratum Apollonius. Philostr. vit. Apollon. libr. 3. c. 10. Fontem alium Indicum commemorat Ctesias, ex quo si pauxillum aliquid delibatum, & aquæ vulgari admistum bibisset quispiam, continuo mente emotus admissa sibi omnia sponte fatebatur; atque ita in reorum caput Rex quæstionem habere solebat. Ctes. apud Phot. Tm. 72. Quem in India Ctesias, eundem in Æthiopia locant Sotion & Antigonus Carystius, pro more veterum, qui Æthiopes & Indos confundebant. Apud Siamenses aquam profundam subeunt accusator & reus; quorum qui diutius sub aqua, aëre intercepto, spiritum continere potest, ei tribuitur fides; item ei, qui manum in fervens oleum sine noxa conjicit, Quod & apud Malabaros in usu est. Bolum etiam oryzæ diris devotum deglutiunt apud eosdem Siamenses, qui innocentes haberi volunt; quod qui sine vomitu fecerit, caussam obtinet. Idem olim in Scythia usus fuit baccæ arboris cujusdam, ad probandam puellarum virginitatem. Apud Achæos mulieris ad sacra telluris adhibitæ pudicitia explorabatur taurini sanguinis potu; quæ si fallebat, non impune ei erat. Criminis suspectos ignem nudis pedibus calcare cogunt ii, quos dixi, Siamenses: quod nisi fiat sine damno, reus habetur pro convicto. Theodor. Prodr. Erot. libr. 2. Cypriis morem hunc calcandi ignis adscribit Theodorus Prodromus: reclamat Gaulminus, sed futili argumento, quod alibi idem non legerit. Quasi omnia legerit. Quasi, quæ semel tantum occurrunt in libris veterum, repudianda sint. Pietati Hirpinæ familiæ in Faliscis concessam ab Apolline facultatem ignes impune calcandi scribit Virgilius, Virgil. Æneid. libr. 11. v. 787. Plin. libr. 7. c. 2. Sil. Ital. l. 5. Strabo l. 5. & 12. scribunt & alii. At Varroni potius tribuamus fidem, qui medicamentis vim eos ignis domare nos monuit. Antiquissimum hunc inter Græcos fuisse ritum calcandi ignis, tangendarumque laminarum candentium ad innocentiam approbandam, cognoscere licet ex Sophoclis Antigone; ubi vetus Interpres alterius moris commeminit, projiciendæ in mare massæ ferreæ, cum hac precatione, juramenta firma manerent, quoad massa enataret. Ferrum ignitum tangere ad veritatem sanciendam, frequenti usu receptum fuit inter priscos Germanos, Francos, & Anglos; in quorum historiis proditum est, Emmam Eduardi Regis matrem, suspectam impudicitiæ, ignitis vomeribus nudo pede pressis se purgasse. Probationem hanc Germanicæ gentes appellabant Judicium Dei, & vocabulo gentili Ordaleum. Usitatum quoque id fuisse inter Æthiopes scimus

ex

ex Heliodoro, apud quem in testimonium virginitatis supra candentem craticulam argenteam illæsis pedibus incedit Chariclea. Usitatum & apud Jappones, Caffaros, & Malabaros. Apud hos manibus attrectare audent ferrum candens uxores suspectæ pudicitiæ, non Ethnicorum solum sed & Christianorum. Factum id legimus etiam Ivonis Carnotensis ætate. Ex quo, cum alias identidem, tum præcipue ad explorandam suspectarum uxorum castitatem, ferrum candens admotum fuisse scitur. Etsi auctoritate Ecclesiæ receptæ nunquam sunt hujusmodi probationes; aliquando etiam à decretis Synodorum & summis Pontificibus vetitæ. Flumen etiam Crocodilis infestum Malabari tranare coguntur, qui perjurii accusantur: item insulæ sancti Laurentii incolæ nigri, adjurato prius crocodilo, quem Voam nuncupant; patria quidem dictione, sed priscis tamen etiam Italis usurpata: sic enim eos appellasse serpentes ingentis magnitudinis testem damus Plinium. Psyllos, gentem Libycam, ajunt prolem, si dubitent, an ex se procreata sit, in arcam cerastarum plenam demittere; qui si infanti parcant, pro legitimo haberi. Erat Corinthi Palæmonis adytum, in quo si quis perjurio se alligasset, pœnas vitare non poterat. Erat Hierapoli Phrygiæ urbe sub Apollinis templo spelunca immanis, unde aura erumpebat cæteris animantibus, etiam volantibus sursum avibus lethalis; at qui sacris initiati essent innoxia. Antrum illud Indicum, quod ex Bardesane describit Porphyrius, ostio occlusum erat, ita comparato, ut hominibus vitæ integris sponte recluderetur; à scelestis ne vi quidem adhibita aperiri posset. Antri quoque Ephesini, in quo fistula inerat Dianæ sacra, ex cujus sono de puellarum virginitate fiebat judicium; vel illibata, si exaudiretur: vel imminuta, si pro eo ederetur tristis quidam ploratus; antri, inquam, illius fores virginibus integris ad exeundum sponte patebant. Narrant historiæ Byzantinæ, fuisse Constantinopoli simulacrum Veneris, cui experiendæ pudicitiæ caussa admovebantur puellæ & uxores: quæ puræ erant, abibant sine noxa; quæ depudicatæ, obscœnæ earum quantumvis renitentium partes vestibus sublatis revelabantur.

Heliod. Æthiop. l.10.

Ivo Carnot. Epist. 74.

Plin. l.8.c.14

Porphyr. de S yge.

XXIII. De uva illa prægrandi ab exploratoribus Terræ promissæ ad Mosem relata, etsi figmentis similia videntur, quæ scripsit Philo, peregrinatorum tamen scriptorumque multorum testimonio confirmantur. Nam hodieque in valle Sorec uvas colligi affirmant, viginti quinque pondo, eoque etiam amplius. Nascuntur & in Libano, & in aliis Syriæ locis, quo-

De uva prægrandi à terra promissæ exploratoribus ad Mosem relata.

Phil. libr. 1. de vita Mosis.

quorum acini pollicis molem æquant. Sed & in exoticis locis, velut in Margiana, & in Carmania, & in Mauritania, vites extitisse testatur Strabo, tantæ molis, ut earum caudicem duo homines vix continerent, uvas vero ipsæ ferrent bicubitales. Interiorem Africæ partem uvas dedisse Plinius docet, quæ infantium puerorum magnitudinem exsuperent. Nunc quoq; in Hyrcania vites sunt crassiori caudice, quam sit humanum corpus. Et ad ostia fluminis Rha cernuntur uvæ acinis juglande amplioribus. Fabulæ proximum est, quod refertur ex Metrophane, in Eucarpia, quæ regio est minoris Phrygiæ, uvas in tantam magnitudinem crescere, ut earum pondere plaustra rumpantur. Creta, Chios, aliæque Ægei maris insulæ racemos dant pondo decem, nonnunquam & triginta sex, atque etiam quadraginta. In Madera insula adolescunt uvæ ad trium quatuorve palmorum magnitudinem, ad libras viginti duas.

Strab. lib. 11. 15. & 18. Plin. lib 14. c. 1. Metroph. apud Stephan. in Εὐκαρπία

De virga Aaronis florescente, & amygdalas emittente: & de ficu à Christo arefacta.

XXIV. Prodigiis à Deo editis in virga Aaronis, quæ flores fructusque misit, & in ficu per Christi exsecrationem arefacta, similia quædam proferunt Ethnici. Ajunt clavam Herculis, quæ ex oleastro erat, destitutam in terra, misisse radices & repullulasse. Ajunt & virgam populeam, quo loco natus erat Virgilius, more regionis in puerperiis servato, statim depactam, ita brevi convaluisse, ut annosas populos adæquaret; dictamque ex eo arborem Virgilii, & consecratam summa gravidarum religione, suscipientium ibi & solventium vota. Inter miracula fortuita ponit Plinius, auctorem Theophrastum secutus, quod oliva in totum ambusta aliquando revixit; & in Bœotia derosæ à locustis ficus iterum germinarunt. Quæ tamen naturaliter fieri potuisse non diffitetur Theophrastus. Vi quoque divina factum putat Plinius, quod bello Persei, bis Romæ in Capitolio palma enata sit ex capite Jovis: etsi id vis naturæ potuit efficere. Quod & de ramulo illo dicas, quem ex ore gallinæ sumtum panxit Livia, unde lauretum ingens natum, ex quo triumphaturi Cæsares laureas decerpebant. Atque hanc sylvam omnem, novissimo Neronis anno, qui postremus fuit ex progenie Augusti, exaruisse, visa res est plena miraculi: uti & clanguisse laurus singulas sub eorum obitum, à quibus fuerant in eodem laureto satæ, cum triumpharent. Prodigii quoque loco habitum est, quod Ruminalis ficus, quæ Remi & Romuli infantiam texerat, sub Nerone arefacta est, donec in novos fœtus reviresceret. Visam sibi Logothetæ cujusdam ficum asseverat Johannes Tzetzes, non sine jurisjurandi religione; quæ quo die is extinctus est, exsiccata est & ipsa, postridie etiam ad radicem fissa.

Plin. lib. 17. cap. 25. Theophr. Hist. Plant. lib. 2. c. 4. Plin. ibid.

XXV.

XXV. Qua vi pollebat æneus serpens à Mose conflatus, & ad sanandos ignitorum serpentium ictus palam propositus & erectus, parem vim habuisse quædam simulacra profanæ suadent historiæ. Græci στοιχειώσεις appellant, Arabes Talismana, quod est, si Salmasio credimus, à Græcorum vocabulo τέλεσμα. Celebratus imprimis hac arte fuit sacerrimus magus Apollonius Tyaneus. Ferunt eum serpentes, ciconias, pestem Byzantio abegisse, signis quibusdam certa arte fabricatis: & serpentes quidem, imposito columnæ cuidam, Serpentinæ inde dictæ, triplici & tricipiti serpente æneo; quorum uni labrum inferius, impacta clava ferrea, cum comminuisset Muhammedus secundus, rursum serpentes invaserunt urbem, licet innocui, ob superstites reliquorum serpentium formas. Altera quoque vi pollebat columna eadem, ut in Hippodromo, in quo destituta erat, equi contumaces per eam domarentur. Ciconias rursum solitas injectis serpentibus cisternas inficere, erectis tribus ciconiis marmoreis Byzantio exterminavit. Ejusdem opus fuisse videtur statua illa equestris Constantinopoli posita ad pestem sedandam; quæ postquam dejecta est, urbem lues quotannis vexare non desiit. Sanandæ certe pestilentiæ peritum fuisse Apollonium garrit Philostratus Scorpiis quoque & culicibus Antiochiam liberavit, defosso in terram scorpio æneo, & populo calamos per urbem gestare & quatere jusso, ac passim inclamare, Culices urbe facesserent. Nobile quoque adversus scorpios simulacrum Emesæ collocatum describit Geographus Nubiensis. Tale & Tripoli urbe Syriæ in muro sculptum esse referunt nuperi peregrinatores. Annulum gestabat Hali Rodoham, scorpii figura notatum ea arte, ut à scorpiis inflicta vulnera facile sanaret. In urbe Ægypti Mensloth nunc dicta, olim à crocodilis nomen habente, in templi cujusdam fundamentis ad ripas Nili infossum plumbeum crocodili signum, literis Ægyptiis inscriptum, tutam à maleficiis crocodilorum præstabat Ægyptum. Quod postquam igni liquari jussit Achmetus ben Thaulon Arabs, Ægypto præfectus, iis infestari cœpta est Ægyptus. Nunc etiam quod infra Cairum perpauci ac fere innoxii in Nilo reperiuntur, caussæ esse volunt incolæ Talismanicum simulacrum, columnæ cuidam Cairi subjectum. Peritissimi signorum hujusmodi conflandorum artifices fuerunt Arabes: fuerunt & ante illos Ægypti. An illuc respiciebat Claudianus, cum Megæram magi senis forma indutam, dicentem inducit, nosse se quid signa sagacis Ægypti valeant? & Lucanus, cum animalia saxis inscripta comemorat, magicas formas signantia? Nobilitati quoq; fuerunt arte incantandorum serpentium Thessali,

De serpente æneo.

Philostr. vit. Apoll. l. 4. cap. 3.

Geograph. Nub. Clim. 3. Part. 6.

Claudian. in Rufin. libr. 1.

Lucan. l. 9.

Theſſali, Marſi, Colchi, Indi, Pſylli, Nigritæ, Peruani. Adde his & quoſdam ex Parianis, qui, non quod ex ſerpente in Heroëm mutato genus ducerent, ut nugantur veteres, ſed quod arte magica pollerent, ſerpentes incantabant. Item quod Eurydicen ad vitam ab Orpheo revocatam fuiſſe finxerunt Antiqui, alio refert Tzetzes, nempe ad artes magicas, quibus is pollebat. Nos vero, qui Orpheum Moſis ſimulacrum eſſe ſcimus, aliique porro ut ſcirent effecimus, hoc figmento expreſſam potius putamus hanc ipſam, quam in manibus habemus, ſerpentis ænei hiſtoriam: uti & iis, quæ de Æſculapio, altero Moſis ſimulacro, perhibent Græci, omnis eum generis ſanaſſe morbos, & ad vitam etiam mortuos revocaſſe. Expreſſa quoque videtur ſerpentibus illis, quibus in Liberi Orgiis Bacchæ caput incingebant. Quanquam & iis adumbratum veriſimile eſt ſerpentem, in quem virga Moſis mutata eſt.

Joh. Tzetz. Chiliad. 2. Hiſt. 54. Demonſtr. Evang. Prop. 4. cap. 8. §. 19. fol. 102. ſqq.

De aſina Balaami.

XXVI. Humanas voces edidiſſe aſinam Balaami, itidem ut noxium illum ſerpentem, cujus fraude Eva decepta eſt, confirmari poteſt ex ſimilibus prodigiis, ſive veris, ſive fictis, quæ præferunt veteres hiſtoriæ. Ea jam collegerunt alii, imprimis Bochartus noſter in Hierozoico. Illic recenſet & aſinum Bacchi, & arietem Phryxi, & Xanthum ac Arionem Achillis, & Adraſti equos, taurum Europæ raptorem, agnum in Ægypto Bocchore regnante locutum, Pori elephantum in India, canem Arimini, (cui & gallinaceum ibidem locutum addere poſſis ex Plinio) boves ſæpius in aliis Italiæ locis, ac in Sicilia quoque florentibus rebus Romanis; animal muli ſimile è terræ hiatu ortum in Meſopotamia, taliaque multa apud Arabes. Huc confer canem Simonis magi multos allocutum, & animalia humanorum ſenſuum ſignificationes edentia; ut leo ille Philoſtrato memoratus, quem Amaſidem Ægypti regem fuiſſe auſus eſt per ſummam vecordiam dicere. Fertur & in hiſtoriis Septentrionalibus fuiſſe ſagam Norvegicam, quæ pulmentum hac arte parabat, ut hauſto eo diſciplinarum omnium peritia, intelligendarumque linguarum, ac vocum etiam animalium omnium, facultas compararetur. Tritum eſt autem in fabulis voces animalium ab hominibus, & hominum ab animalibus eſſe intellectas. Nam quis neſcit Tireſiam & Melampum? & quorum hiſtoriæ fabulis proximæ ſunt, Pythagoram & Apollonium? item oracula columbæ Lybicæ, & columbarum Dodonæarum; vel fagorum ipſarum, juxta nonnullos? Nam & arboribus copiam fandi aliquando factam Scriptores aſſeverarunt: velut Epidius in commentariis Plinio laudatis, & Philoſtratus; apud quem arbores Apollonium ſalutant, ad

Bochart. Hieroz. Part. I. l. 2. cap. 14.

Plin. libr. 10. cap. 21.

Philoſtrat. Apollon. vit. libr. 5. cap. 15.

Plin. libr. 17. cap. 25. Philoſtrat. Apoll. l. 6. c. 5.

ad eumque cœnantem sponte accedunt tripodes & fercula. Tolerabiliora sunt apud Poëtas commenta hujusmodi; apud Virgilium, cum Ænean alloquitur arbor Polydorum occultans; & apud Ovidium, cum Erysichthonem Dryas in arbore delitescens; & apud alios complures, qui Argus navis sive malum, sive carinam, utpote ex Dodonæa quercu fabrefactam, loquacem faciunt. Factam eandem loquendi copiam volunt veteres & fluviis; velut cum Pythagoram transeuntem à Caucaso, vel juxta alios à Nesso amne, salutatum asseverare audent. Capita etiam, truncis revulsa, vocalia fecerunt, ut illud Orphei; & aliud Sacerdotis cujusdam à Cercida interfecti, cujus meminit Aristoteles; & alia duo, quorum Phlegon. Arabes vero, nulli genti mendaciorum laude secundi, arbores Muhammedo obviam nonnunquam processisse garriunt, lapides salutem dixisse, ovem assam de se non comedenda esurientem monuisse, camelum cum eo servitutem suam questum esse, palmæ caudicem ejus desiderium impatienter ferentem gemuisse. Simulacris etiam vocem tribuunt non Poëtæ modo & Mythici, qui Memnonem marmoreum, apud Æthiopes, salutare solitum narrant Auroram matrem cum gaudio, prosequi vero lacrymis & gemitu Solem occidentem: non Rabbini solum, qui apud Haoulamenses solaris cujusdam orbis, magica arte parati, rotas exoriente Sole sonitus ingentes dare produnt: sed & Romanarum rerum Scriptores, qui simulacrum Fortunæ muliebris non semel locutum perhibent; atque illud etiam Junonis Monetæ, quod erat Veiis; quod & simulacris multis contigisse scribit Plutarchus; & icunculam illam puellarem, cujus monitu futura prænoscere Nero credi volebat. Aliud item simulacrum Jovis per magicas præstigias oracula protulisse perhibet Ecclesiastica Historia. Talismana quoque appellant Arabes hujusmodi simulacra loquentia; quorum parandorum artem libris suis tradiderant Zabii, vetustissimi superstitionum omnium inter Chaldæos auctores & magistri. Libros quosdam hujus argumenti ab illis lucubratos vidisse se refert Maimonides. Ineptum quiddam commenti sunt Byzantinæ conditores Historiæ, turrim Byzantii fuisse, de Herculis nomine dictam, quæ arcana hostium incolis aperiret. Memorant & musicos concentus muris Byzantinis a Neptuno & Apolline additos; perinde ut & lapidi cuidam, qui erat in arce Megarensi, ab eodem Apolline, cum Alcathoo operam suam ad extruendos muros locasset, & in eo lapide citharam reposuisset, qui inde Citharistes dictus est.

Virgil. Æneid. 3.
Ovid. Metam. 8.
Aristot. de partib. anim. c. 10.
Phleg. Mirab. cap. 2. & 3.
Plutarch. Camillo.
Maimonid. More nevoch. Part. 3. cap. 29.

XXVII.

De mora Solis per tempus prælii Gabaonitani.

XXVII. Quæ facer Codex habet de mora Soli à Deo injecta per Gabaonitani prælii tempus, quoad Josue quinque Regum adversariorum copias deleret, & de umbra solari in Achazi horario regressa; eorum affinia multa memorant libri Ethnicorum. Vulgata est Græcanica fabula de trinoctiali Jovis cum Alcmena concubitu; vulgata & altera de aversis Solis equis in ferali illo Atrei convivio, quæ non uno modo exponitur. Par illarum est alia fabula de Luna, quæ dum Endymionis amoribus vacaret, Apollini currum tradidit; ille vero in gratiam sororis lento curru noctem produxit. Homeri figmentum est, Palladem in gratiam Ulyssis & Penelopes protraxisse noctis spatium, Auroramque sub Oceano detinuisse. Quinetiam traditum est ab Herodoto, fuisse in veteribus memoriis Ægyptiorum, Solem quater curricula mutasse; bis ortum esse, unde solet occidere; bis occidisse, unde oritur. Testis est Varro in libro De gente Populi Romani, quem citat Augustinus, memoriæ proditum fuisse a Castore Rhodio, stellam Veneris mutasse aliquando colorem, magnitudinem, figuram, & sui cursus ordinem atque legem. Referunt etiam rerum Sinicarum Scriptores, factum esse pietate Kingcungi regis, ut Martis sidus tribus gradibus retroactum sit. Inter magicas virtutes præcipuam hanc Poëtæ celebrant, siderum curricula morari, noctes diesve contrahere vel augere, deripere cælo Lunam, atque item stellas, ex iisque scintillas elicere.

Homer. Odyss. ψ. Herodot. Euterp. l. 2. cap. 142. August. de civit. Dei libr. 21. c. 8.

De coma Samsonis.

XXVIII. Coma Samsonis, cui velut intextum erat & adnexum hominis robur, expressam fuisse ab artificibus fabularum per Nisi Megarensium regis comam, cui regni fortuna inhærebat, pridem viri docti animadverterunt. Idem & de coma Pterelai, per Comætho puellam abscissa, traditum refert Tzetzes.

Joh. Tz. Hist. 37. Chil. 2. v. 538. 542.

De fame, sterilitate & siccitate sæpius à Deo terris inducta.

XXIX. Fames, sterilitas, & siccitas, quibus per triennium vexati sunt Ebræi, ob interfectos à Saule Gabaonitas; & altera illa per annos totidem ab Elia Israëliticæ terræ inducta, & Menandri Phœniciarum rerum Scriptoris testimonio confirmata; quibus adjungere possis Abimelechi domum sterilitate à Deo multatam, propter Saræ raptum: similia exempla habent in veteribus monumentis, ac fabulari præcipue historia; quam secutus Hesiodus Jovem dicit hominum impiorum noxas ulcisci solere fame & peste. Ob raptam filiam Ceres in antro delituit, terramque sterilitate, homines fame affecit, quoad Parcæ a Jove submissæ iratam placaverunt. Eadem deinde pœna Phigalenses mulctavit, quod simulacrum suum igne consumtum reparare, statasque cerimonias obire neglexis-

Menand. apud Joseph. Antiq. libr. 8. cap. 7. Hesiod. ἔργ. v. 240. & seq.

glexissent; iisque instauratis pristinam fœcunditatem agris restituit. Erysichthoni etiam, vel ut alii volunt, Triopæ Erysichthonis patri, ob succisum lucum sibi sacrum inexplebilem famem immisit. Narrat Philostratus Æthiopum Indorum solum, pecudes, & uxores infœcundas extitisse, ob regem Gangem interfectum. Et ut sæpe à Diis excitatam famem, sic sæpe sedatam legimus: velut illa, quam ex oraculi Delphici monitu preces Æaci compescuerunt; & altera Epidauriis infesta, quam desituram pronuntiavit idem oraculum, si Damiæ & Auxesiæ statuerentur simulacra. Philostrat. Apoll. vit. l. 3. c. 6.

XXX. Quod perhibent Libri sacri de mortuis ad vitam revocatis, viduæ Sareptanæ filio per Eliam, altero viduæ Sunamitidis filio per Eliseum, & cadavere in Elisei sepulcrum, forte projecto; item de viduæ Naimitanæ filio, de filia Jairi Archisynagogi, & de Lazaro, quos Christus; & de Tabitha Joppensi puella, quam Petrus vitæ restituit: idem in exoticis scriptis Deorum vatumque facultate sæpe præstitum legimus. Et Mythici quidem revocatos à morte fabulantur plerosque, Theseum, Alcestin, Timonem Lydum, & Timosthenem Atheniensem ab Hercule; Semelen matrem, & Ariadnen uxorem à Baccho; Hippolytum, & Castorem, aliosque multos ab Æsculapio etiam infante; quem ipsum deinde ob redditam multis vitam Jupiter occiderit; Eurydicen ob Orpheo; Glaucum Minois filium à Polyido vate; Iphigeniam a Diana, quæ mactatam Aulide, redivivam apud Tauros exhibuit. Adde Protesilaum ad noctis tempus uxori a Diis vivum a morte concessum. Et quod non minoris fabulositatis est, puellam a morte excitatam ab Apollonio, uti garrit Philostratus. Referendum huc quoque quod est in Græcorum carminibus, Pindari præcipue & Euripidis, Ægam nympham immortalem esse factam a Jove alumno suo, Dryopen ab Hamadryadibus; Bacchum Cadmo prænuntiasse, fore ut Martis ope in Beatorum Insulis felix ævum agitet cum Harmonia conjuge; raptam fuisse in eas Alcmenam a Mercurio, Jovis jussu, post Herculis obitum, & Rhadamanto nupsisse; Theoclymeno prædixisse Dioscuros, fore ut olim insulas easdem Menelaus incolat; & illuc quoque missum Achillem a Diis: & patri ipsius Peleo pollicitam esse Thetidem, fore ut immortalis fiat, secumque in Nerei domo Deus factus habitet: Terpsichoren Musam Rhesi Thracum regis matrem sperasse a Proserpina, ut filius suus ab Ulysse & Diomede interfectus redeat ex inferis in lucem, & Bacchi sacerdotio in Pangæi montis speluncis fungatur; & Ulyssi immortalitatem Calypso spopondisse, *De mortuis advitam revocatis.* Philostrat. Apoll. l. 4. c. 16.

diſſe, ſi apud ſe manere vellet. Facultatem hanc reſtituendæ mortuis vitæ & ſibi arrogabat Empedocles, & aliis pollicebatur. Invaluit apud Siamenſes fatua hæc opinio, ſolitarios quoſdam homines, magna virtute præditos, mirabilium patratores operum, à ſodali quodam ſuo aliquando à morte revocatum iri ad vitam. Virginienſes Americani immortales animos eſſe probabant duorum hominum ſuffragio, qui aliquot ante Europæorum adventum annis vitæ fuerant redditi, & res ſibi in altera vita viſas & auditas referebant. Omitto Æthaliden, Palicos, Romulum, aliosque complures, qui non aliena vi, ſed ſua ferantur revixiſſe. Suus erit de iis dicendi locus, cum de Chriſti ad vitam reditu agemus. Nunc hæc tantum addam, ne Porphyrium quidem, implacabilem Chriſtiani dogmatis adverſarium, negaſſe, delatos ad ſepulcra Martyrum mortuos vitam recepiſſe: & apud Ænean Gazæum narrare Axitheum Syrum, ſe pium ſenem noviſſe, qui defunctum familiaris ſibi agricolæ cujuſdam filium vitæ redonaſſet.

Libri hujus cap. 19. §. 7.

Æn. Gaz. in Theophr.

De Jobo Satanæ permiſſo; & de Heliodoro Angelis in ſupplicium tradito.

XXXI. Ut Satanæ ad ſolium Dei adſtanti permiſſus eſt Jobus; & ut impius Heliodorus juvenibus duobus forma egregiis, divinitus miſſis, flagellis acriter cædendus traditus eſt; ita, Satana ipſo veritatem figmentis adumbrante, credidit profana religio Eumenides adſiſtere ad ſolium Jovis, ab eo ad vexandos homines immitti, Oreſtemque & Alcmæonem ultricibus flagellis eſſe inſectatas. Creditum id quoque de Harpyis, quæ & Canes Jovis dictæ ſunt, & eædem habitæ à pleriſque ac Eumenides, iiſque mandatum fuiſſe Phinei ſupplicium.

De Jona abſorpto à ceto.

XXXII. Mirabilem Jonæ caſum, cum à ceto abſorptus, triduo in ejus ventre hæſit, in Herculem ſuum contulerunt Græci; quem canis Tritonis in Heſiones perniciem miſſi alvum ſubiiſſe, illicque dies totidem delituiſſe fabulati ſunt. Eodem referri poteſt Arionis hiſtoria, à nautis in mare miſſi, a Delfine excepti & ſervati, & in tutum delati.

De piſce Tobiæ.

Boch. Hier. part. 2. lib. 5. cap. 15.

XXXIII. Quod piſci Tobiæ tribuitur, Dæmones ſuffitu abigere, oculorum albugines felle inuncto ſanare; hoc ſiluro a Medicis pleriſque tribui, illud glanidi ab Arabibus, & ab auctore libri De paratu facilibus, qui Galeno tribuitur, oſtendit doctiſſimus Bochartus.

De cæleſtibus equitibus in Judæorum ſubſidium miſſis.

XXXIV. Bellis Machabaicis Deus ſæpe Judæis opem tuliſſe legitur, miſſis de cælo equitibus, qui præliis intereſſe, piam gentem tutari, hoſtes telis & fulminibus palam inceſſere viſi ſunt. Velut hi quinque, qui Judæis adverſus Timotheum pugnantibus præſens tulerunt auxilium; & alter ille, qui iiſdem ad bellum adverſus Lyſiam procedentibus ducem

cem se præbuit; & qui nefarium Heliodorum calcibus protrivit. Horum exempla suppeditat Romana historia. Nam in conflictu ad Regillum lacum adversus Latinos fortiter dimicasse, ac nutante victoria pugnam restituisse dicuntur Castor & Pollux, & Romæ sub vesperam victoriam partam nunciasse. Uti deinde dicti quoq; sunt excubias pro salute Romanorum agere, quod Persen à Paulo captum Vatieno indicassent postridie ejus diei, quo res gesta est. Item Romanos Thurinis suppetias ferentes Mars ad invadendos Lucanos & Brutios incitavit, præivit dubitantibus, arma intulit adversariis, jugulandosque Romanis ac capiendos tradidit. Quod jam ante in gratiam Trojanorum factum ab eo, atq; itidem à Venere canit Homerus, at dispari successu: nam à Diomede vulnerati prælio excedere coacti sunt. Cassius quoque in Philippensi acie Julium in se concitato equo impetum facientem cum vidisset, perterritus tergum dedit. Strenue etiam in Marathonio prælio pro Atheniensibus pugnasse Pan dictus est; & terrorum, qui ab eo Panici appellantur, magnarumque cladium perhibetur auctor. Sed & in Trojano excidio Neptunum, Junonem, Palladem, Jovemque ipsum, præsens Græcis auxilium ferentes, urbemque diruentes exhibet Virgilius. Quod imitatus est Statius Venerem ferro accinctam, Lemniades adversum viros concitantem, iisque opitulantem describens.

Florus lib. 1. cap. 11. Val. Max. lib. 1. c. 8. Cic. lib. 1. Tuscul. Quæst. & lib. 2. de Nat. Deor. Flor. lib. 2. cap. 12. Hom. Iliad. 5. Virg. Æneid. 2. Stat. Theb. lib. 5.

CAPUT XIII.

De Deo humana natura induto.

DEUM carnem fieri, & humanam naturam assumere non potuisse, si caussabuntur impii, nos totam antiquitatem similia de Diis suis jactantem opponemus. Neque hic iterare attinet, quæ de Diis urbes obambulantibus, & hominum facta lustrantibus, inter eosque sæpe conversari visis, supra congessimus. Ii nunc commemorandi sunt, quos homines esse factos, cum Dii essent, profana sibi persuasit antiquitas: ac Græci primum, qui Juliano teste Æsculapium, Jove intelligibili quodam modo genitum, in terris humanam formam naturamque gestasse putarunt. Pythagoram quoq; rati sunt nonnulli Jovis esse filium, unum ex Dæmonibus Lunæ incolis, alii Deorum Olympiorum aliquem; Abaris vero Hyperboreus Apollinem apud suos religiose cultum,

Julian. apud Cyrill. cont. Julian. libr. 6. & 8.

tum, quod & ejus discipulis ita persuasit, ut & aliis porro hi persuadere voluerint. Similia de Zamolxi Pythagoræ assecla & famulo, similia de Apollonio in eadem schola erudito jactavit secta Pythagoricorum, præ cæteris in superstitionem prona: & Zamolxin quidem ob doctrinam à Getis vel solum Deum, vel maximum Deorum esse habitum; Apollonium vero à Tyaneis, aliisque multis, Jovis filium, Protei à quibusdam. De Platone sparsit fama, prognatum eum esse Apolline; quamobrem & defuncto victimas immolarunt Magi. Lystrenses Galatæ Pauli & Barnabæ res præter naturæ vim gestas cum animo suo reputantes, Mercurium & Jovem hominibus assimilatos ad se descendisse opinati sunt. Horatius Augusto palpans credere se fingit, Mercurium hunc esse, qui mutata figura juvenem imitetur. Id exemplum in sua transtulit Calpurnius, vel Jovem, vel alium aliquem Deum, sub mortali Cari Cæsaris imagine latere prædicans. Apin suum Ægyptii Lunæ contactu concipi ajebant, & masculum Deum cum mortali fœmina congredi posse, non vicissim mortalem virum cum immortali Dea. Brachmanum sententia est, Deum sæpe sub magnorum quorundam hominum specie & habitu delitescere, ac inter homines conversari; & Wistnavium, quem Dei trini & unius secundam esse personam ajunt, novies jam assumsisse corpus, & aliquando etiam humanum, ac semel idem adhuc ab eo factum iri. Mysterium istud non uno modo exponunt Brachmanes; uti nec ubique consentiens eorum doctrina est. Sperant Siamenses futurum, ut renascatur aliquando Deus, ad leges toti orbi ponendas. Inter doctrinæ à Xaca Sinis traditæ capita primarium hoc est, ad homines ab interitu servandos Deum quendam naturam humanam asciviffe. Quæ cum à tot gentibus credita sint, nihil est, cur in eo doctrinam Christianam rejicere possit impietas: præsertim cum Amelius Porphyrii magister ex Johannis Evangelio confessus sit Dei Verbum esse Deum, hominem esse factum, subiisse mortem, Deumque extitisse post interitum, ita ut extiterat ante ortum. Nec ipsi repugnare ausint Judæi, qui Messiam à se expectatum, non hominem, sed Dei Verbum, juxta splendidam Philonis testificationem affirmant, & Sapientiam divinam insertum in eo & insitum iri. Cumque prisca eorum tradat Cabala, Deum ex se producere Sephiroth, in iisque deinde nasci & fieri illas Sephiroth, cum neque æternæ eæ sint, nec æterna sit Dei cum iis conjunctio; quod qui credunt, cur credere nolint, Deum cum homine a se producto in unum posse conjungi, caussa nulla est. Et credunt sane, cum fateantur

Actor. 14, 10.

Horat. l. 1. Carm. Od 2.

Calpurn. Eclog. 4. v. 142.

Philo de profug.

teantur Thalmudicorum & Rabbinorum plerique, naturam humanam induere Deum posse, & olim induisse. Plurima nos alibi collegimus olim eorum suffragia, quibus repetendis otium nostrum non teremus. At Muhammedus Christum Jesum non dubitat Verbum & Sermonem verum Dei appellare, perverso licet & illegitimo sensu. Et inter Muhammedanos Achmedus ben Hayet sententiam Christianorum in nonnullis interpolatam palam amplexus, dixit Christum esse Verbum Dei æternum, Deum etiam, unum è duobus mundi conditoribus, & vere corpus humanum more cæterorum hominum induisse. Quodque multo magis mirere, scriptum reliquit in libris suis magnus ille Sinicæ doctrinæ antistes Confutius, Verbum aliquando carnem futurum; annumque, quo id futurum esset, eum nempe ipsum, quo Christus Dominus natus est, animo prævidit. At quod hi vel factum jam, vel postea futurum dixerunt, fieri id posse, Porphyrius affirmavit; Deorumque genus esse quoddam, qui humanæ vitæ desiderio capti, in homines aliquando mutentur. Denique non minus credibile est, divinam naturam cum humana in unam eandemque personam posse coalescere, quam humanam in divinam converti. Homines autem plerosque Deos esse factos, magna pars fuit religionis plurimarum gentium, novitiarum & veterum, Italorum, Græcorum, Indorum, Siamensium, Phœnicum, Ægyptiorum, Libyum, Æthiopum, & Germanorum.

Demonstr. Evang. Prop. 9. c. 15. fol. 406. Alcor. Suratt. 4.

CAPUT XIV.

De Christo Deum inter & homines sequestro pacis, hominumque magistro.

QUOD de Messia statuit Christiana Religio, fœderis Deum inter & homines, pacisque conciliandæ interpretem esse & proxenetam, hominumque emendatorem & magistrum, ejus consimile quidpiam de Pythagora prodidit sua secta, qui & ab ea, ut diximus, Deus habitus est. Æsculapium non ad hominum solum quorundam abigendos morbos, sed ad opem omnibus, quotquot in orbe erant, præstandam, & ad corpora curanda, mentesque vitiis laborantes in melius reformandas, à Jove missum in mundum venisse, Græcorum & Romanorum dogma fuit, uti prodidit Julianus *. Messiam à Judæis exspectatum, quem

* Julian. ap. Cyrill. contra Julian. l. 6. Phil. Quis hæres. Quod pejus insid. meliori, de Caino, de Somn.

quem Dei Verbum fore censent, eundem ait Philo medium fore & concordiæ pararium, scelerum vindicem, censorem & correctorem morum, boni suasorem, præceptorem hominum, consultorem & amicum. Frequens est in Rabbinorum libris, ac Cabbalistarum præcipue, Metatronis cujusdam mentio, quem Enochum esse volunt aliqui; nonnulli Angelum eum, cui mundi hujus imperium traditum est; quidam omnipotentem Deum. Sed si nominis originem respexeris, quæ est in voce Metator, & ipsas Rabbinorum expositiones, Legatum significat, ducem & metatorem itineris, quo ad Deum itur; Mosis ipsius Israëlitarum ducis præceptorem. Censent Muhammedani, Christi officium fuisse, promulgare Evangelium, orbem emendare, peccatorum veniam largiri. Proxime ostendimus hoc esse Brachmanum dogma, secundam Trinitatis personam Wistnavium corpus novies subiisse; factum id addunt, in hominum mundique totius emolumentum; interfectum ab eo Gigantem quendam lumen Solis intercipientem, & Diabolum humana forma, Bellyum dictum, ab eo fuisse debellatum. Atque hæc doctrina Tunquinum, Sinensesque tractus pervagata est: illic quippe ex Xacæ decreto, Deus quidam hominibus salutis auctor esse creditur, postquam per eum supremo Deo de peccatis hominum satisfactum est. Item Ramxandarom narrant carnem sumsisse, ut mundum Gigantum tyrannide oppressum liberaret; Barhautarem domuisse alium Gigantem; ortum esse Narsingum ad emendandam hominum nequitiam; Dahasarem denique ad vincendum mortis dominum carnem ascivisse; atque hos omnes unum fuisse eundemque Wistnavium, variis formis nominibusque insignitum; nec alium quam secundam Trinitatis personam.

CAPUT XV.

De Christo nato ex Virgine.

CHRISTUM natum esse ex Virgine qui minus credere possimus & dicere, quam dictum à Græcis est, Minervam natam esse ex capite Jovis; Bacchum ex femore; Orionem ex tribus patribus, Jove, Neptuno, & Mercurio, sine ullius fœminæ consortio; Erichthonium ex Vulcano; Acdestin ex Jove, utrumque atque item Myrrham sine matre; Vulcanum ipsum & Martem ex Junone sine patre? Plurimos item

item vel Diis genitos ex mortali fœmina, vel quod ejusdem miraculi est, Deabus ex mortali patre; Inachum, Æacum, Perseum, Herculem, Alexandrum, aliosque sexcentos, Jove; in quibus & Perseum quidam virgine natum esse dicunt; Ascalaphum & Jalmenum, Remum & Romulum Marte; Achillem Thetide; Ænean Venere; Theagenem Thasium Herculis spectro; Aratum Æsculapio; Aristodamantem & Aristomenem Dæmonibus quibusdam Draconis formam indutis, perinde ut Alexandrum; Seleucum, Dionysium juniorem, Silenum puerum à Lysandro subornatum, Apolline; Platonem patre eodem & Perictione nullam virginitatis imminutionem passa. Virginem quoque Homero matrem adscripserunt. Quot apud illos populi, quot alibi passim aborigines se terraque editos volunt? Luto hominem à Prometheo fuisse fictum, Deucalionem & Pyrrham jactu lapidum humani generis interitum sarsisse, Myrmidones ex formicis homines esse factos, ex satis serpentum dentibus viros armatos extitisse fabulabantur. Huc adjungendi Philosophi, qui mundum sciscunt ortum aliquem habuisse. Necesse enim est, ut primos homines fateantur sine patre & matre terra editos fuisse. Qua ratione homines primum, tanquam vermiculos aut fungos, enixa sit terra, argute disserunt Epicurei & Stoici. Quibus præluserunt Anaximander, Anaxagoras, Democritus, Empedocles, & Parmenides, à Phœnicibus magistris eruditi; quos in eadem hæresi fuisse, licet colligere ex Sanchoniathonis reliquiis. Sunt qui in arborum ramis, tanquam baccas putent succrevisse. Adjungendi & qui vultures, qui perdices, qui pavones, qui anseres, qui chenalopeces, qui psittacos, qui gallinas, qui lepores, qui hyænas, tigrides, qui oves, qui scrofas, qui equas Lusitanas sine mare gravidas fieri affirmant. Quæ opinio de equabus illis, jam priscis inolita temporibus, caussam Poëtis fingendi dedit, equos Martis ex Erinny & Borea, equos Achillis & Arionem Adrasti equum ex Zephyro & Harpyia Podarge esse procreatos; & Erichthonii equas ex Borea fœtum concepisse. Habebatur in libris Etruscorum, quemadmodum Tages, extispicii doctor, terra fuisset exaratus. Romani vero Scipionem & Augustum serpentibus editos prædicarunt, Jove nempe & Apolline in hanc speciem transfiguratis. Idem de se credi voluit Galerius Armentarius. Et Domitianus inepti nihil à se alienum putans matrem Minervam jactabat. Notum & facinus Decii Mundi, cum Paulinam Anubidis forma deceptam corrupit. Unde cognosces persuasum fuisse Romanis, Deum corpore humano cum mortalibus fœminis misceri posse.

Cur

Cur Virgilius Neapolitanis dictus sit Parthenias, caussam hanc esse suspicari quis possit; non quod virginali esset modestia, ut vulgo fertur, sed quod virgine natum, perinde ut Homerum, credi voluerint. Probabile sane hoc est; sed ne quid dissimulem, longe est probabilius ac simillimum veri, sic dictum esse à Græcis, pro eo, quod Romana lingua appellatum eum putabant Virginium, non Virgilium, cum ignorarent nominis hujus significationem & originem, à virgulis, hoc est ramis seu surculis, petitam; unde & virgeta Ciceroni dicuntur arborum seminaria; prioris vero nominis vim notionemque probe callerent. Hæc autem nomina duo sæpe confundi indicat Virginii Romani Poëtæ Comici, Plinio in Epistolis memorati nomen; qui à Lilio Giraldo, Glandorpio, & Vossio Virgilius appellatur. Dæmone genitum fuisse Justinianum credidit ejus ætas, teste Procopio. Fuerunt & qui cane satum Attilam dicerent. Creditum fuit vetustioribus Judæorum magistris, Messiam à se expectatum ex virgine sine patris opera proditurum. Itaque Simon magus Messiæ titulos affectans, matre sua Rachele, sine virginitatis jactura, natum se jactabat. Nec prætermittendum, quod legitur in libro Juchasin, Romæ puellam extitisse aliquando, filiam Antarotis, qui Prometheum patrem habuit, duos ipsam genuisse filios, sic ut & ante partum virgo esset & post partum. Quinetiam, qui Adamum ex terra, & Evam ex Adami costa prodiisse; qui reliqua animalia sine masculi & fœminæ consortio, sub initia mundi à Deo procreata; qui Saram jam effœtam, & Annam Samuelis matrem diu sterilem, Dei beneficio fœcundas extitisse ultro fatentur, quemadmodum adversus Tryphonem disputat Justinus; cur Christianis virgine matre natum Christum asseverantibus tam præfracte repugnabunt? Nec abnuit sane Muhammedus, qui & Mariam ab utero materno sacram Deo fuisse, & filium Jesum sine viri consuetudine peperisse prædicat in Alcorano; proptereaque Christi ortum similem esse vult ortui Adami. Soli Mariæ beneficium hoc tributum, ut filium sine patre ederet, Muhammedanorum quorundam opinio fuit, sed non omnium. Scribit enim Michovius in Sarmaticis, persuasum esse quibusdam illorum sæpe virgines sine virili congressu concipere. Sed & eorum nonnulli, ut Prophetæ sui natales nobilitarent, matrem ejus neque fastidia ulla cum gestaret uterum, neque cum pareret, dolores ullos sensisse tradunt. In Muhammedi Dialogo cum Abdia, Christo & Adamo tertius adjungitur Abrahami aries sine patre genitus. Notavimus alibi, pueros quosdam Turcis appellari Animæ filios, quod virginibus nati credantur. Tantam esse sub æqui-

Procop. Anecd. cap. 12.

Alcor. Sur. 3. & 20.

Matth. à Mich. Sarmat. libr. I. cap. 16.

æquinoctiali soli fertilitatem & temperiem aëris, censuit Avicenna, aliique complures, ut homines sine patris & matris conjunctione illic ex terra nasci possint; atque ita natum esse Haium crediderunt nonnulli, uti testatur Abujafar ben Tophail in Epistola quam edidit Pocockius. Et Paracelsus vir intemperantis ingenii, hominem ex certa materia, in vase mixta & Soli exposita, formare se posse credidit. Fabulantur Precopenses Tartari primum regem suum Ulanum ex virgine esse natum. Tartari vero ad orientem positi magnum Chanem suum Cingisium, imperii Tartarici & imperatoriæ prosapiæ auctorem, Solis radiis conceptum esse, affirmanti matri fidem habuerunt. Ægyptiacæ Theologiæ dogma hoc fuit, Apin cælesti igne esse satum. Cum Zodiaci Dodecatemoria singula distribuerunt in tres facies seu Decanos gentis hujus Astrologi, primam Virginis faciem voluerunt esse virginem infanti lac præbentem; quibus & Mariam & Jesum significari perhibet Albumazar. Insulam esse versus meridiem, ait Mela, in qua fœminæ sint, sine marium ope, sua sponte fœcundæ. Mel. l. 3. c. 9. Mithram suum Persæ veteres petra natum esse fingebant. Apud Indos Buddas Gymnosophistarum princeps è latere virginis prodiisse dicebatur Et Buddas alter, prioris simius, Terebinthus proprio nomine dictus, virginis quoque filium se ferebat. Secundam illam Trinitatis personam, quam novies carni fuisse illigatam sciscunt Brachmanes, octavo suo ortu è virgine natam esse rentur. At Brachmanes Coromandelenses primum parentem jactant Cassiopam, Bramma Dei filio genitum, sine mulieris consortio. Ceilanenses reges Solem se patrem habere gloriantur: & apud Indos jam inde à veteri ævo receptum est, progenitores gentis hujus terra natos esse. In Siamensium Theologorum opinionibus una hæc est, fore ut Angelus fœminei sexus vorato terræ frustulo, duodecim filios. totidemque filias concipiat. Altera item hæc est, sanctam quandam virginem radiis solaribus concepisse Sommonocodonum Deum suum, ab universo orbe expectatum magno desiderio, & sine ullo doloris sensu peperisse. Terra quoque oriundos esse gentis suæ auctores proditum habent Sinæ; & humani generis reparatorem Lotzizamum cornutum fuisse, (sic Noachum, qui Bacchi nomine Ethnicis notus fuit. adumbrantes) & ex ejus cornibus extitisse Lutiemam, præstanti forma fœminam ex cujus sudore viri & fœminæ ortæ sint. Alii filium concepisse eam & peperisse ajunt, viso in cælo Leonis capite. Primum regem suum Fohium Iridis fulgore conceptum ferunt, cum eo mater fuisset cir-

circumsepta, post calcatum ingens hominis vestigium. Tertiæ suæ sectæ auctorem Xacam Sinæ & Japonenses narrant a matre Maia fuisse conceptum, quum elephantum album in somnis vidisset, & per latus editum. Frequens est apud illos pulcherrimæ cujusdam mulieris effigies, infantem in ulnis gestantis, quem ex ea natum esse ajunt, sine ullo virginitatis dispendio. Fuit in Japonia Bonzius quidam pietate celebris, qui se per somnium itidem conceptum, & matre virgine natum ferebat. Merlinus fatidicus, Britannicis historiis celebratus, sine patris opera procreatus perhibetur. Qui imperium Peruvianum primi fundaverunt, Mancocapacus & Mamma Coya, dixerunt Sole & Luna se genitos, & de cælo in terras à Sole missos, & persuaserunt. In America Boreali sunt, qui dicant Americæ incolas omnes muliere una de cælo lapsa esse prognatos, quæ de cælesti quodam Deo filios duos conceperit in somnis, & per latus pepererit.

CAPUT XVI.

De nova Stella Magis visa.

NOVÆ stellæ Magis ad Christi incunabula præeuntis exortum confirmant ea, quæ scripsit Varro libro Rerum divinarum secundo: Æneæ Troja digresso Veneris stellam quotidie fuisse per diem visam, quoad Laurentum ad fines pervenerit; illicque, postquam ex ejus oculis evanuit, terras eas fatales sibi promissas cognovisse. Et quod de Thrasybulo proditum est; petenti nempe ipsi Munichiam, per obscuram noctem præivisse lucem; quam Dianæ beneficium interpretatus, in monte Parnete, unde digressus fuerat, aram excitavit Dianæ Luciferæ. Simile quippiam Ludovico XI. Francorum Regi, anno MCDLXVII. IV. Non. Octobr. contigisse narrant ætatis illius Scriptores: noctu nempe egredienti illi ex ædibus principis Senatus apparuisse stellam in cælo, & itineris comitem fuisse, donec in palatium suum se recepisset. Gylippo Syracusas petenti visa est stella super ipsam lanceam constitisse, Seneca teste. Et nuper gloriabatur Borryus eques Italus, de impendentibus infortuniis divinitus se moneri per stellam sibi conspici solitam, etiam cum oculos clauderet. Scribit Plinius exortum fuisse aliquando Cometam candidum argenteo crine, ita fulgentem, ut vix contueri posset

Sen. Natural. Quæst. lib 1. c. 1.
Plin lib. 2. cap. 25.

posset quisquam, specieq; humana Dei effigiem in se ostendentem. Tum ea refert, quæ scripsit Augustus de Cometa, post mortem Cæsaris, circa horam diei undecimam oriri solito, & per septem dies conspecto, quo animam Cæsaris in cælum receptam significari vulgus credidit, propterea que insigne hoc simulacro ejus à se esse adjectum. Additque Plinius, hæc quidem in publicum protulisse Augustum, at interiore gaudio natum sibi hunc Cometam interpretatum esse, vereque eum terris fuisse salutarem. Castigandi vero sunt, qui hanc ipsam fuisse stellam Magorum ducem, pie sed imperite rati sunt. Minime id patitur ratio temporum, nec locus stellæ in Oriente Magis visæ, cum illa Cæsaris sub Septentrionibus fulserit. Chalcidius Christianus Philosophus stellam illam Chaldæis ad Christi speluncam præviam celebravit; aitque præterea, Ægyptiorum Prophetas vereri stellam quandam aliquot annis non visam, quam vocant Ahc. Hanc esse Magorum stellam Julianus nullo argumento credi voluit, cum sacræ historiæ fidem derogare non posset. Hujusmodi prodigio, stella nimirum præter ordinem loco suo mota, Prophetæ sui ortum insignitum fuisse pertendunt Muhammedani: & Lunam ab eo scissam, cum miraculo aliquo missionem suam approbare juberetur; & in itinere Syriaco candenti nube contra ferventem solem fuisse protectum. Inepta jactatione gloriantur Sinenses, Pekinensi Regis sui palatio lucidissimam stellam semper imminere. Prætereo Cometas, qvos divinitus futura mala prænuntiare vulgus credit.

CAPUT XVII.

De Baptismo Christi, editisque in eo prodigiis.

I. *Cælum apertum.* II. *Lux de cælo promicans.* III. *Spiritus sanctus columbæ specie in Christum devolans.* IV. *Spiritus sanctus ignis forma ad Apostolos missus.*

PRODIGIIS multis nobilitatus est Baptismus Christi: nam & cælum apertum est cælum, & vox de cælo audita, & Spiritus sanctus columbæ forma inde descendere visus. Jam ante vero Ezechiel, & Stephanus postmodum, cælum itidem apertum viderunt. Prodigialiter fiebat id tunc quidem; at nonnunquam naturalibus caussis cælum discedere visum est. Chasma Physici appellant. Hoc autem inter prodigia

Cælum apertum.

Ezech. 1, 1.
Act. 7, 55.

circumsepta, post calcatum ingens hominis vestigium. Tertiæ suæ sectæ auctorem Xacam Sinæ & Japonenses narrant a matre Maia fuisse conceptum, quum elephantum album in somnis vidisset, & per latus editum. Frequens est apud illos pulcherrimæ cujusdam mulieris effigies, infantem in ulnis gestantis, quem ex ea natum esse ajunt, sine ullo virginitatis dispendio. Fuit in Japoia Bonzius quidam pietate celebris, qui se per somnium itidem conceptum, & matre virgine natum ferebat. Merlinus fatidicus, Britannicis historiis celebratus, sine patris opera procreatus perhibetur. Qui imperium Peruvianum primi fundaverunt, Mancocapacus & Mamma Coya, dixerunt Sole & Luna se genitos, & de cælo in terras à Sole missos, & persuaserunt. In America Boreali sunt, qui dicant Americæ incolas omnes muliere una de cælo lapsa esse prognatos, quæ de cælesti quodam Deo filios duos conceperit in somnis, & per latus pepererit.

CAPUT XVI.

De nova Stella Magis visa.

NOVÆ stellæ Magis ad Christi incunabula præeuntis exortum confirmant ea, quæ scripsit Varro libro Rerum divinarum secundo: Æneæ Troja digresso Veneris stellam quotidie fuisse per diem visam, quoad Laurentum ad fines pervenerit; illicque, postquam ex ejus oculis evanuit, terras eas fatales sibi promissas cognovisse. Et quod de Thrasybulo proditum est; petenti nempe ipsi Munichiam, per obscuram noctem præivisse lucem; quam Dianæ beneficium interpretatus, in monte Parnete, unde digressus fuerat, aram excitavit Dianæ Luciferæ. Simile quippiam Ludovico XI. Francorum Regi anno MCDLXVII. IV. Non. Octobr. contigisse narrant ætatis illius Scriptores: noctu nempe egredienti illi ex ædibus principis Senatus apparuisse stellam in cælo, & itineris comitem fuisse, donec in palatium suum se recepisset. Gylippo Syracusas petenti visa est stella super ipsam lanceam constitisse, Seneca teste. Et nuper gloriabatur Borryus eques Italus, de impendentibus infortuniis divinitus se moneri per stellam sibi conspici solitam, etiam cum oculos clauderet. Scribit Plinius exortum fuisse aliquando Cometam candidum argenteo crine, ita fulgentem, ut vix contueri posset

Sen. Natural. Quæst. lib 1. c. 1.
Plin lib. 2. cap. 25.

possset quisquam, specieq; humana Dei effigiem in se ostendentem. Tum ea refert, quæ scripsit Augustus de Cometa, post mortem Cæsaris, circa horam diei undecimam oriri solito, & per septem dies conspecto, quo animam Cæsaris in cælum receptam significari vulgus credidit, proptereaque insigne hoc simulacro ejus à se esse adjectum. Additque Plinius, hæc quidem in publicum protulisse Augustum, at interiore gaudio natum sibi hunc Cometam interpretatum esse, vereque eum terris fuisse salutarem. Castigandi vero sunt, qui hanc ipsam fuisse stellam Magorum ducem, pie sed imperite rati sunt. Minime id patitur ratio temporum, nec locus stellæ in Oriente Magis visæ, cum illa Cæsaris sub Septentrionibus fulserit. Chalcidius Christianus Philosophus stellam illam Chaldæis ad Christi speluncam præviam celebravit; aitque præterea, Ægyptiorum Prophetas vereri stellam quandam aliquot annis non visam, quam vocant Ahc. Hanc esse Magorum stellam Julianus nullo argumento credi voluit, cum sacræ historiæ fidem derogare non posset. Hujusmodi prodigio, stella nimirum præter ordinem loco suo mota, Prophetæ sui ortum insignitum fuisse pertendunt Muhammedani: & Lunam ab eo scissam, cum miraculo aliquo missionem suam approbare juberetur; & in itinere Syriaco candenti nube contra ferventem solem fuisse protectum. Inepta jactatione gloriantur Sinenses, Pekinensi Regis sui palatio lucidissimam stellam semper imminere. Prætereo Cometas, qvos divinitus futura mala prænuntiare vulgus credit.

CAPUT XVII.

De Baptismo Christi, editisque in eo prodigiis.

I. *Cælum apertum.* II. *Lux de cælo promicans.* III. *Spiritus sanctus columbæ specie in Christum devolans.* IV. *Spiritus sanctus ignis forma ad Apostolos missus.*

PRODIGIIS multis nobilitatus est Baptismus Christi: nam & apertum est cælum, & vox de cælo audita, & Spiritus sanctus columbæ forma inde descendere visus. Jam ante vero Ezechiel, & Stephanus postmodum, cælum itidem apertum viderunt. Prodigialiter fiebat id tunc quidem; at nonnunquam naturalibus caussis cælum discedere visum est. Chasma Physici appellant. Hoc autem inter pro- *Cælum apertum.* Ezech. 1, 1. Act. 7, 55.

 digia

digia referebant Romani in auguralibus libris, plurimaque ejus exempla extant in historiis; plurima & ardentis cæli, & Solis noctu visi, & lucis derepente fulgentis in tenebris.

Lux de cælo promicans.

II. Lumen cæleste fulsisse, cum Christus Baptismo lustraretur, vetus Ecclesia credidit; non quidem ab expressis Evangelistarum dictis sumta hac opinione, sed ab illa cæli scissura, quam luci divinæ, superiores cæli partes tenere creditæ, viam præbuisse rati sunt. Chasmata enim, hoc est, cæli hiatus, flammam ex abdito ostentare solere scribit Seneca. Et in illo, quod Faleriis contigisse refert Livius, ingens lumen effulsit. Voces præterea de cælo editæ in Baptismo Christi caussam dederunt, cur simul fulsisse splendor creditus sit: quippe idem evenisse meminerant, cum nascente Christo divinæ voces allocutæ sunt pastores in agro vigilias agentes; idem & cum Paulum Damascum contendentem vox cælestis compellavit. Quasi lux emissæ de cælo vocis comes individua sit. Atque inde porro factum est, ut lux in Baptismo adhiberi solita sit, accensis cereis, & Baptismus φώτισμα dictus sit, hoc est, *illustratio*; & Baptizati φωτισθέντες, hoc est *illustrati*: nempe ad renovandam prisci illius luminis memoriam, quod, cum Christus in Jordane ablueretur, emicuit; & ut salutaris splendoris, quo in Baptismo collustratur anima, & per quem lucem salutarem & divinam Deumque ipsum intuemur, ut loquitur Clemens, signum extrinsecus appareat. Baccho autem in Penthei cædem Mænades incitante, & vocem itidem sonuisse ex æthere, & lucem promicuisse, commenta est fabulositas Græciæ.

Sen Natural. Quæst. libr. 1. c. 14.
Liv. l. 22 c. 1.
Clem. Pædag. c. 6.

Spiritus S. columbæ specie in Christum devolans.

III. Muhammedum quoque hac parte Christo inferiorem esse passi non sunt ejus asseclæ, & luce divina circumseptum aliquando fuisse jactant: & mirificam columbam in eum devolare, ei in aurem multa sæpe insusurrare visam, quemadmodum columba ad Christum in Jordanem descendit. Habent etiam in historiis suis Persæ Guebri, ignem suum sacrum, quum sputo aliquando pollutus fuisset à Carmaniæ regulo, columbæ forma evolasse. Quam speciem cur Spiritus sanctus in Baptismo Christi assumserit, caussa hæc probabilis est, quod hæc avis, præterquam quod & valde simplex est, & casta, & mitis ac mansueta, & felle, uti vulgo creditur, carens, quibus optime congruebat cum Christo & Spiritu sancto, aquis insuper impense delectatur, unde & nomen habet. Atqui id & Christo tum aquas ultro subeunti, & Spiritui sancto de cælo in aquas devolanti conveniebat. Quam ob caussam Noachus, post corvum cadavera ad pastum sectari solitum, columbam deinde aquarum amantem

tem emisit. Et columbæ quoque hujus simulacrum in Baptismi administratione retinuerunt veteres Christiani in lapideo solio, columbæ specie ad immersionem parato; cui & à re, & à figura, nomen Columbo fuit.

IV. Quod autem ad Apostolos ignis specie missus est Spiritus sanctus, id ad sua accommodarunt Brachmanes, cum tertiam Trinitatis personam ignis forma mundo, ignis forma, conspectam fuisse asseverarunt. Et est præterea in Græcorum fabulis, Jovem ignis specie fucum Ægine fecisse. *Spiritus S. ignis forma ad Apostolos missus.*

CAPUT XVIII.

De miraculis a Christo patratis.

I. *De aqua in vinum mutata,* II. *De ægris à Christo sanatis:* III. *cæcis, debilibus, & mutis.* IV. *De abactis Dæmonibus.* V. *De rete ab Apostolis jacto ex Christi consilio, & mirifica captura piscium.* VI. *De vento compresso, & tempestate sedata.* VII. *Christus incedit supra mare;* VIII. *transfiguratur,* IX. *hominum cogitationes noscit.* X. *De vocatione Apostolorum.* XI. *De communicata cum iis à Christo miraculorum patrandorum facultate.* XII. *Variis linguis loquuntur, quamvis nullam præter patriam didicissent.* XIII. *Multa hominum millia prima Petri concione ad Christi partes traducta.* XIV. *Apostoli divina vi carcere soluti.*

VENIO nunc ad patrata à Christo prodigia, quæ ab eo sæpe postulabant Judæi. Nam discimus ex Josepho, magos & fraudulentos homines plerosque circa hæc tempora inter Judæos fuisse, qui vanis miraculorum pollicitationibus incautum vulgus prolectabant: cujus generis fuit Samaritanus ille Simon, fallaciis suis infamis. At miracula Christi Jesu sincera fuisse, & divina vi edita, agnoverunt Judæi, Muhammedani, & Ethnici, uti nos in Demonstratione nostra Evangelica declaravimus. Joseph. Antiq. l. 20. c. 6. Demonstr. Evang. Prop. 9. c. 39 §. 420. seqq.

I. Primum inter ea celebratur mutatio aquæ in vinum Canæ facta. Idem autem in paupertina Philemonis & Baucidis cœna, qua Jupiter & Mercurius excepti sunt, evenisse canit Ovidius. Canit & Nonnus Hydaspen, & alium quoque jam ante fluvium, à Baccho in expeditione Indica vino manare esse jussos; & rupem thyrso ab eo percussam vini laticem profudisse; & idem quoque alias factum esse à Bassaride. *De aqua in vinum mutata.* Ovid. Met. l. 8. Nonn. Dionys. libr. c. 17. & 25.

Euripid. Bacch v. 142. & seq. Ergo in Bacchis Euripidis lactis, vini, & mellis fluenta Deo huic terra profundit. Quemadmodum autem finxit illic Nonnus, ad expugnandam Auræ pudicitiam Bacchum è silice vinum extudisse; ita apud Memn. ap. Phot. Tm. 224. Memnonem, ad fallendam Nicæam nympham, dolo non absimili, fontis aquam in vinum convertit. Narrat Antoninus Liberalis, hunc ipsum Deum Anton. Li. beral. c. 10. nectaris & lactis fluenta emisisse ad Minyadas perterrendas. In sacro Dei ejusdem festo, quod Thyia appellabant Elei, lebetes vacui tres coram multis testibus deponebantur in domuncula, cujus foribus adstantium sigilla imprimebantur; postridie palam agnita sigillorum integri-Aristotel. Mirab. auscult. tate, introgressi lebetas vino plenos reperiebant, si fides Aristoteli; & si Pausan. 2. Eliac. Pausaniæ, qui rem sibi magna asseveratione ac juramento, etiam à viris præcipuæ dignitatis confirmatam fuisse ait. Recitat & portentum aliud, quod & à Philostrato inter Imagines eleganter depictum est, in Bac-Philostr. Imag. l. 1. chi festo quotannis apud Andrios celebrari solito, vinum sponte è templo profluere. Addit Pausanias, non minus his credibilia esse ea, quæ de mensa Solis supra Syenen structa disserunt Æthiopes. Scriptum fuisse in Phot. Tm. 72. Indicis Ctesiæ refert Photius, fontem quendam Naxium vino aliquando manasse; & Phasidis aquam, si per diem in vase servetur, mutari in vinum.

De ægris à Christo sanatis: II. Jam facultati mirificæ omnis generis morbos sanandi, quam Christo sacra tribuit historia, parem Epimenidi, parem Pythagoræ, parem Empedocli ejus discipulo, parem Abaridi, parem Apollonio Ethnici affinxerunt. Nota sunt vulgo, quæ de Ptolomæo sanato ope herbæ cujusdam, in somnis Alexandro monstratæ, prodita sunt. Quam herbam ei ab herbario aliquo indicatam, & rem deinde ab adulatoribus in prodigi-Strabo l. 15. um versam, non inscite suspicatur Strabo: & nos quoque conjicere possumus, vim herbæ cognovisse ex disciplina Aristotelis, à quo fuisse in Plutarch. Alex. medicamentaria arte diligenter institutum perhibet Plutarchus. Aristolochia, non a juvando partu, sed ex inventore nomen reperit, rem i-Cicer. lib. 1. de Divin. psam inventor ex somnio, si Quinto Ciceroni apud Marcum fratrem differenti fides est. Pyrrho Epirotæ spleneticorum curandorum mira vis adscribitur; & secundum quietem remediis quibusdam instructum se M. Aurel. l. 1. §. 17. & l. 9. §. 27. prædicat Marcus Aurelius, quibus adversus excreationem sanguinis & vertiginem aliaque mala uteretur, & eandem sæpe opem à Diis præstari hominibus. Salutarium hujusmodi somniorum auctor putabatur Æsculapius, qui etiam dum in terris ageret, & adhuc infans, & multo magis, postquam in cælum receptus est, morbos omnes dicitur persanasse. Sed

Sed & Isidi potestas eadem pellendarum ægrotationum & immittendorum somniorum adscripta est; eadem & Serapidi. Grassantibus morbis Dii placabantur, tanquam mali auctores; iis sedatis, tanquam beneficii datores, honoribus afficiebantur. Hadrianum febrientem cæci cujusdam contactu sanatum fuisse, suadere conatur Spartianus. Nec dote hac carere volunt Muhammedani. Pueri illi sine patre nati, animæ filii dicti, ea virtute dicuntur pollere, ut vel resecti eorum capilli, vel præcisa vestium segmina, morbos abigant. Quin & terram, lapidesve, in quibus constitisse dicitur sanctus Georgius, quem Chiridellem appellant, morbis multis mederi censent. Talia multa de Aly suo Persæ, de Xaca suo Sinæ celebrant. Indi denique novitii, qui proavorum nostrorum æquales fuere, Ecbarum Imperatorem suum mirifica vi pellendorum morborum, & partu levandarum mulierum, pollere credebant.

Spartian. Hadrian. cap. 25.

III. Pressius vero ut agamus, cæcis multis lumen oculorum restituisse Christum, & debilium ac claudorum artus firmasse, neque Celsus negavit, neque Julianus. Inter fabulares autem Deos, Æsculapio præcipue & Isidi, & hominibus etiam quibusdam, curandæ cæcitatis dos a profanis gentibus delegata est: & Soli quoque, a quo Orion excæcatus sanitatem recepit. Bacchus vero apud Nonnum Laobiæ filios ex mutis loquentes facit. Sesostris Ægypti rex ab oraculo admonitus, post sacrificia Mnevi Deo peracta, oculorum usum, quem propter impietatem amiserat, propter pietatem recepit. Id alii ad Pheronem ejus filium referunt. Cæco cuidam roganti, & per quietem a Serapide rogare jusso, videndi facultatem restituit Vespasianus, saliva oculis illata, ne quid ad Christi factum imitandum deesset: & alterius manum emortuam impresso vestigio sanavit. Attinius rusticus, cum somnio a Jove immisso parere neglexisset, debilis factus est; cum paruisset, illico convaluit. Fertur & mulier, cum exosculata esset genua Hadriani; & cæcus cum eum tetigisset, visum recepisse. Brachmanes apud Philostratum luxatos artus & vitiatos oculos curant. Memoratu dignum est, quod à se cognitum atque visum refert apud Ænean Axitheus, bonum quendam virum morti proximum, discipulo suo cæco prædixisse, futurum ut septimo post die solutus tenebris Solem aspiceret; atque id ita contigisse.

Cæcis, debilibus, & mutis. Orig. contra Cels. l. 2. Cyrill. contra Julian. libr. 6. Philostr. Apoll. l. 8. cap. 12. Æn. Gaz. in Theophr.

IV. Dæmones abegisse Christum, ultro quoque fatetur Julianus. At vi eadem multi quoque inter Ethnicos pollere dicti sunt. Fertur Euthymus heros, cum Dæmone Temessenses infestante armis sumtis certasse, victumque expulisse, & in mare præcipitem dedisse. Apollonius Tyaneus,

De abactis Dæmonibus. Cyrill. contra Julian. libr. 6.

per-

Philoſtr. Apoll. l. 4. c. 3. & 8.

perſona ad Chriſti effigiem à Philoſtrato aliiſque ſubornata, Dæmonem graſſantis apud Epheſios peſtis auctorem ſub mendici forma latentem deprehendit, & lapidibus obrui jubet: juvenem Dæmone correptum ſanat, Dæmonem exceſſus ſui ſignum palam dare cogit; everſa quadam ſtatua juvenis ipſe ſanatus, & ad meliorem revocatus mentem, depoſitis verſicoloribus veſtimentis, & vili pallio indutus, Apollonii diſciplinam capeſſit. Compoſita palam hiſtoria ad Geraſeni illius exemplum, qui à Chriſto liberatus legione Dæmonum, veſtibus modeſte contectus, in ejus contubernium admitti voluit. Indidem conficta eſt fabula altera de Lamia, quæ pulchræ mulieris ſpecie Menippum in ſui amorem pellexerat. Narrat idem Philoſtratus, Dæmonem à Brachmanibus per epiſtolam increpitum & abire juſſum, formoſum puerum à ſe amatum & correptum reliquiſſe. Quibus ceremoniis manes exigerentur feſto Lemuriorum die, eleganter tradit Ovidius. Huc pertinent & tinnitus & bombi in Solis & Lunæ defectibus, ab omnibus gentibus etiam à veteri ævo edi ſoliti; tum enim à malis Dæmonibus inſideri aſtra hæc, atque hujuſmodi crepitaculis pelli, putabant. Teſtis Alexander Aphrodiſienſis. His addi poſſunt & Furiæ, quibus Alcmæon & Oreſtes, interfecta ſua uterque matre, diu agitati, & ſacris quibuſdam poſtea luſtrati, ſanitatem receperunt.

Philoſtr. Apoll. l. 3. c. 12

Alex. Aphr. Probl. l. 1.

De rete ab Apoſtolis jacto, ex Chriſti conſilio, & mirifica piſcium captura.

V. Chriſti conſilio jactum non ſemel ab Apoſtolis rete, & ingentem vim piſcium trahens, affine quippiam habet in Pythagoræ hiſtoria; quem littori adſtantem ajunt indicaſſe piſcatoribus, quot piſces everriculo nondum aqua extracto continerentur, & prædictionem re fuiſſe comprobatam.

De vento compreſſo, & tempeſtate ſedata.

VI. Quod ventorum vis à Chriſto repreſſa eſt, tempeſtaſque ſedata, præſtitum idem quoque narratur à Pythagora, Epimenide, Abaride, & Empedocle, qui & inde ἀλεξάνεμος, & κωλυσάνεμος, hoc eſt, *ventorum averruncus* dictus eſt. Narratur & Corinthi fuiſſe progenies quædam hominum, qui ventos componere poſſent, proptereaque appellarentur ἀνεμοκοῖται, hoc eſt, *ventorum domitores*. Lappones hodieque & Finni dicuntur nautis ventos vendere, tradito loro quodam nodis tribus conſtricto, quibus ſolutis venti excitantur. Ericum Sueciæ regem pileo quodam magico uſum refert Olaus Magnus, quem quamcunque vertiſſet in partem, optatus inde ventus aſpirabat. Et inter ſagarum pollicitationes non infima hæc eſt, terris ventos inducere, & nubila cælo depellere. Spem eandem aſſeclis ſuis oſtentavit Empedocles, magice

Olaus Magnus de Gentib. Septentr. l. 3. c. 14.

gicæ artis non inscius, teste Gorgia Leontino ejus discipulo, qui huic eam exercenti adfuisse se confessus est. Et apud Herodotum, Persicarum copiarum duces fœdissimam tempestatem adhibitis magis sedarunt, quam Athenienses invocato & in auxilium ascito affini suo Borea excitaverant. An arte simili usum dicemus Æolum, illum promum condum ventorum, cum Ulyssi ventos utre conclusos tradidit? an Brachmanes, cum duobus doliis imbres atque ventos retinebant ad arbitrium, vel emittebant? Neptunus apud Virgilium ventos injussu suo maria turbantes verbis castigat & comprimit. Et Simplicius suis in Epictetum Dissertationibus, componendorum fluctuum vim piis & sapientibus hominibus spondet.

Herod. l. 7. c. 189. & seq.

Virgil. Æn. l. 1. v. 135.

VII. Christum ambulasse super fluctus maris, & Elisæum natare ferrum supra Jordanem fecisse, quo ore negare ausint Ethnici, qui Neptunum curru vectum summas undas fingunt perlabi, ne axe quidem madefacto; & à Neptuno facultatem Euphemo filio & Orioni nepoti fuisse concessam, ut supra mare possent incedere? Fabulis proximum est, quod de Davide Al-roi Amariensi differit Benjamin Tudelensis, extenso super aquas sudario flumen tranasse: quod & de Cœnobiarcha quodam suo, miraculis claro, jactantem Turcam audisse se prodidit Busbequius. Theologiæ Sinensis dogma unum hoc est, secundam Trinitatis personam sæpius assumsisse corpus, & aliquando filium suum supra mare in Ceilanum insulam transvexisse. At cum idem facere vellet neque posset Zoroastres in Persidem contendens, fluvios itineri obstantes in glaciem adstrinxit. Si Pythagoreos audimus, Abaris in mirifica sagitta, quam ab Apolline Hyperboreo acceperat, equitans, maria & flumina & loca invia trajiciebat, quasi volans per aërem. Et idem affingunt Pythagoræ, cum hac sagitta donatus ab Abaride, uno die Metaponti & Taurumenii visus est. Si creduli esse pergimus, & Philostrato Pythagoricorum omnium vanissimo tribuimus fidem, terra Brachmanum baculis percussa in sublime attollitur; ipsi duobus cubitis in sublime à terra elati ambulant. Quod si & priscarum fabularum architectis præbemus aurem, Talus Minois custos ter singulis diebus Cretam totam circumibat. Celebris est inter septentrionales Deos Hollerus, magica scientia clarus, qui osse feralibus carminibus consecrato, ad tranandа maria, tanquam navigio utebatur. Celebris & Oddo Danus, qui pedibus maria pererrabat; & Othinus, qui regem Daniæ Hadingum equo insidentem supra maris fluctus transvexit.

Christus incedit supra mare.

Benj. Tudel. Itin. p. 93.

Busbeq. Epist. 4.

Vid. Petr. Petit. de Sibylla libr. 2. cap. 7.

Philostr. Apoll. libr. 3. c. 4. & 5.

VIII.

Transfiguratur. VIII. Transfigurationi Christi affinis est splendor ille, quo micantem faciem Moses de monte retulit. His adjungi potest, licet diversissima Nabuchodonosori mutatio, vel morbus potius, quo de statu mentis dejectus, pecus animo ac prope corpore factus est. Quæ adversus Judæos Christiani nominis adversarios utilia sunt. Nihil autem frequentius occurrit in fabularibus libris, quam transfigurationes Deorum. In Giganteo quidem bello varias bestiarum formas cuncti induerunt. Et ne omnes recenseam, quam multas species sumsisse dicitur Jupiter; tauri, cycni, aquilæ, cuculi, serpentis, formicæ, ursi, Satyri, Amphitryonis, pastoris, auri, ignis? Quibus formis fœminarum pudicitiæ fere fraudem struebat; propterea que *decentium puellarum versiformis cupitor* appellatur à Martiano Capella. Quidam vero præcipue Dii hac permutandi sui arte celebrati sunt, Proteus, Achelous, & Vertumnus, qui inde nomen habuit; Thetis etiam, & Picus, & Faunus, & Telchines, & Empusa, & Periclymenus Nestoris frater, & Metra Erysichthonis filia, & ipse quoq; Erysichthon. Veniunt in hunc censum, & quos Dii in novas formas induerunt; puta Jupiter Io in bovem, & bovem hanc in Isidem; Circe Ulyssis socios in varias feras, Picum in avem; Ulyssem ipsum Minerva in senem deformem; Venus Cupidinem in Ascanium, Ascanium in Cupidinem. Neptunus apud Antoninum Liberalem Nymphas quasdam arbores fecit, & rursus formæ suæ restituit. Tiresias septies formam mutasse fertur. Sinensium ille Deus, qui Trinitatis secunda habetur persona, corpora sæpe subiisse dicitur, & in varias animalium formas transiisse. Homines præterea nonnulli, versipelles se cum lubet facere creduntur. Quo nomine cum alii infamati sunt, tum maxime Arcades & Neuri, lupi formam sumere & ponere dicti. Unde orta Lycaonis Arcadis fabula. Et Thessali etiam, quorum magicas artes imitatus Lucius scite scripsit, ex homine asinum factum se, & hominem rursus ex asino. Cujusmodi mutationes aliis contigisse tradunt etiam recentiores quædam historiæ. Narrant Siamenses esse apud se homines ab hominum consortio remotos, magna sanctitate pollentes, qui quascunque velint formas sumere possint.

Martian. Capell. l. 6.

Anton. Liber. Metam. 22.

Hominum cogitationes noscit. IX. Denique quam Christo facultatem pro ipsius divinitate tribuunt Evangelia, hominum sensa cogitationesque noscendi, eandem sibi arrogabat Apollonius.

De vocatione Apostolorum & X. Quemadmodum autem vocanti Christo in disciplinam sine cunctatione se tradiderunt Apostoli; sic Democritum forte nactus Protago-ras,

ras, illico secutus est, ex ejusque contubernio nunquam discessit, quoad tantus factus est, quantus postea fuit. Ut ex sectatoribus suis duodecim Apostolos, unumque inter ipsos primarium & principem, & Discipulos duos & septuaginta selegit sibi Christus & ascivit; sic Sinensis Philosophiæ parens Confutius inter tria Discipulorum millia, septuaginta duos exquisitæ eruditionis viros sibi adjunxit, duodecim vero præterea spectatæ solertiæ, acuminis, & doctrinæ Philosophos, quorum unum præ cæteris sibi dilectum, ducem esse cæterorum & antesignanum voluit.

Discipulorum Christi.

XI. Porro vim illam prodigiorum patrandorum cum Apostolis suis communicasse Christum, minime inficiati sunt Muhammedani.

De communicata cum iis à Christo miraculorum patrandorum facultate.

XII. Ut autem viri rudes, postquam Spiritu sancto sunt afflati, variarum linguarum periti facti sunt, iisque ad populum cœperunt uti; sic oracula Dodonæa unicuique secundum nativæ linguæ suæ proprietatem responsa dedisse Mythici ferunt; & Apollonium Tyaneum linguarum fuisse callentem omnium scribit Philostratus, quamvis nullam didicisset. Philostr vit. Apoll. l. 1. c. 13. Euseb. in Hierocl.

Variis linguis loquuntur, quamvis nullam præter patriam didicissent.

XIII. Ut Petrus prima sua concione tria hominum millia ad Christi partes traduxit; sic Pythagoras prima sua ad Italos habita oratione, duo hominum millia cepisse fertur.

Multa hominum millia prima Petri concione ad Christi partes traducta.

XIV. Ut Apostoli vinculis & carcere divina ope solvuntur; quemadmodum & ad eos clausis foribus penetraverat Christus, & nascens ex utero materno, illæso virginitatis claustro exiverat; sic fores templi Cereris Mycalessiæ noctu claudi ab Hercule & aperiri dixerunt Græci; sic fingit Euripides, Bacchas à Pentheo revinctas compedibus, & in publicam custodiam traditas, itidem ut Bacchum, reseratis divina virtute foribus, solutisque vinculis esse exemtas; sic Antiopen catenis à Dirce constrictam, à Jove solutam alii Poëtæ cecinerunt; sic Crœsus à Ciro conjectus in vincula, & templo inclusus, ignota quadam virtute solutus est, si fides Ctesiæ, etiamsi valvis templi sigilla impressa essent; sic Apollonium occinit Philostratus, cum in custodia revinctus attineretur, pedem compede solutum ostendisse Damidi, & compedi rursum inseruisse; & cum in Creta à Dictynnæ antistite in vincula esset conjectus, sese iis exemisse, & accedenti ad templum valvas sponte patuisse; sic famosus ille David Al-roi, à Judæis pro Messia, dum viveret, habitus, cum à Persarum rege mandatus esset carceri, se ipse inde expediit; sic Caiimum Biamrillam, quadragesimum Calipham, cryptas omnes, cellasque

Apostoli divina vi carcere soluti.

Euripid. Bacch. v. 443. & seq. & 614.

Ctes. Persic. apud Phot. Tm. 72. Philostr. Apoll. lib. 7. c. 16. & lib. 8. cap. 12.

lasque subterraneas, quantumvis accurate clausas, magicis artibus penetrasse, indeque exiisse asseverant Ægyptii; item Cramatus, auctor hæreseos Cramatitarum, cujus meminerunt historiæ Saracenicæ, ab Hidamo detrusus in custodiam, & puellæ cujusdam ope liberatus, sequacibus persuasit, propria id à se virtute factum; sic magi quidam à Montezuma, postremo Mexicanorum rege, adstricti vinculis & carcere, ex eo repente ablati evanuerunt; sic Moses ipse, si credere fas est Artapano, in carcerem detrusus ab Ægypti rege, patefactis noctu portis, custodibus somno vel repentino interitu oppressis, ipsis regiæ foribus sponte reseratis, in intimum Regis conclave penetravit.

CAPUT XIX.

De morte Christi, ejusque reditu ad vitam, & cæteris eo pertinentibus.

I. *Christus sanguine sudat.* II. *Morte ignominiosa cruci suffixus afficitur.* III. *Moriente eo Sol deficit.* IV. *Terra tremit, & petræ franguntur.* V. *Velum scinditur.* VI. *Christus descendit ad inferos.* VII. *Resurgit à mortuis.* VIII. *Ascendit in cælum.* IX. *Ex oculis hominum evanescit.*

Christus sanguine sudat.

QUOD sanguine sudavit Christus, vehementiam quidem doloris id ostendit, minime tamen pro miraculo habendum est. Naturaliter id fieri docent Philosophi & Medici, plurimaque exempla suppeditant historiæ, & nos virum hodieque superstitem novimus morbo hoc sæpius tentatum.

Morte ignominiosa cruci suffixus afficitur. Arnob. l. 1.

II. Deum Christianorum letho datum esse, ridentibus & calumniantibus Ethnicis, sic respondet Arnobius, nec ipsos pudere, cum Liberum patrem dicunt membratim à Titanibus esse discerptum, & in ollas, ut coqueretur, conjectum; Æsculapium fulmine a Jove interemtum; Herculem vivum arsisse; Attin esse viro spoliatum; Romulum Senatorum manibus esse laceratum. Nec prætermittere debuerat Saturnum cælo pulsum à Jove, & vinctum compedibus; Junonem quoque adstrictam vinculis, & de cælo suspensam, incudibus duabus ad pedes alligatis; Vulcanum item ab eo de cælo præcipitatum, unde claudus factus est; & à Junone ipsa, statim ab ortu, cum deformis esset visus; Apollinem cælo à Jove elimina-

minatum, ob Cyclopas sagittis ab eo confixos, & Admeto servire jussum; Martem & Venerem a Diomede vulneratos; Osirin a Typhone in frusta concisum; & Prometheum Caucaso affixum & rosum ab aquila. Adjungi his potest Deus Brachmanum, quem secundam esse ajunt Trinitatis personam, & corpus novies in humani generis salutem sumsisse. Hunc octavo suo adventu præliatum asseverant cum Gigante, qui Solis intercipiebat lumen, & vulnere in femore accepto corruisse. Scriptum habent Siamenses in sacra sua historia, Deum quendam suum post octoginta circiter annos in terris actos, a monstro nescio quo fuisse trucidatum, & Dei alterius fratrem apud inferos cruci esse affixum. Superioribus subjicit Arnobius, viros gloria, virtute, & existimatione pollentes, nullius affines criminis, & capitalibus tamen suppliciis affectos, Pythagoram, Socratem, Aquilium, Trebonium, Regulum. Hunc aliosque in pari argumento recenset Tertullianus, supplicia mortemve sponte perpessos, Empedoclem, Anaxarchum, Zenonem, Eleaten, Didonem, Leænam Atticam, Mutium Scævolam, Lacones ad aram Dianæ flagellis cædi solitos. Addi possunt sexcenti; sed hi præcipue adnotandi, qui ob insectationem vitiorum, aut virtutis splendorem, aut doctrinæ celebritatem, a nefariis hominibus vexati sunt; Pythagoras puta, ejusque discipuli, quod malos odisse se professi, cæteros homines ad virtutem hortarentur; multo etiam magis Socrates, quod Atheniensium superstitionem vanasque religiones derideret. Ephesо expulsus est Heraclitus; Democritus apud Abderitas pro insano habitus; Phocion morte affectus, & cum ad supplicium duceretur sputis fœdatus; passus eandem contumeliam Cato, cum per seditiosorum manus derepta toga traheretur, passus & duplicem in petitione Præturæ & Consulatus repulsam, & hominibus nequam posthabitus; experti sæpe similes injurias Stoici, gregales Catonis, acres morum emendatores. Confutius, in cujus præcepta tota Sinensis regio juravit, contemtus fuit, dum in vivis esset, item ut cæteri ætatis illius Philosophi, & doctrina ejus repudiata est. Huc Platonis afferunt locum quendam è libris de Republica, Clemens Alexandrinus, Eusebius, & Theodoretus, quasi eo significetur, hanc pium justumque virum fortunam manere, ut cædatur flagris, torqueatur, vinciatur, cruci affigatur. At non id de justo simpliciter a Platone dictum est, sed de eo, qui justus cum sit, injustus videatur; nihiloque minus in Christum Dominum convenit, qui, cum hominum omnium esset justissimus, injustus tamen, magus, fraudulentus, impius habitus est, & quæ sceleratis debentur supplicia pertulit. Et

Ibidem.

Tertull. Apolog. c. 50.

Plat. lib. 2. de Republ. Clem. Alexand. Strom. 5. Eus. Præp. Evang. l. 3. c. 13. Theodoret. Therap. Serm. 8.

Et inter Christiani nominis adversarios Judæi fuerunt, qui expectatum sibi Messiam à gente sua interfectum iri prædicarent. Finem facio in cruce, cui Adonin Proserpina, & Cupidinem deinde Heroides affixerunt; unde intelligimus, Deos quoque suos profanas gentes in crucem egisse.

Moriente eo Sol defi-cit. III. Prodigialis illa Solis defectio, quæ moriente Christo contigit, magnis auctoribus Ethnicis adversus incredulos se tuetur; Phlegonte, Thallo, Actis publicis Romanorum, Sinensium Annalibus; quorum omnium testimonio usi sumus in Demonstratione nostra Evangelica. (Demonstr. Evang. Prop. 3. §. 8.) Similibus autem siderum deliquiis multæ clarorum virorum mortes insignitæ sunt; Romuli, cujus non interitum solum, sed conceptum etiam, & Romæ natales Solis defectus nobilitarunt; Cæsaris, quo interfecto Sol per annum luridus apparuit; Augusti, sub cujus excessum non Luna modo, sed Sol quoque, testibus Dione & Eusebio, defecit; (Dio lib. 56. Eusеb. Chron. Aurel. Vict. Epitom. in Nerva,) Nervæ, quo moriente Soli idem contigisse notat Aurelius Victor. Atq; hæc deliquia duo, non ex naturali Lunæ objectu orta sunt; sed ex aliis caussis, puta solaribus maculis in magnam molem concrescentibus provenisse putandum est. Atroci quoque caligine cælum obsidente extinctus est Carus Imperator; non ex defectu Solis, sed ex densitate nubium; cujusmodi & eam fuisse, quæ in Romuli interitu cælum obsessum tenuit, Livius & Florus asseverant. (Liv. L. I. Flor. lib. I. cap. I.) Sub exitum Carneadis Lunam eclipsin esse passam, & obscuratum fuisse Solem prodidit Hesychius illustris. Docent Indorum Theologi, secundam trini Dei personam, cum aliquando in terris versaretur, pugnasse cum Gigante, qui Solis officiebat luminibus; & vulneratum quidem fuisse ipsum, at Gigantem interfecisse. Sinenses vero tradunt Lutiemam, præstantis formæ & mirandæ originis fœminam, cum ex prodigioso partu prostratis viribus concidisset, involuisse Lunam, sibique tenebras indixisse.

Terra tremuit, & petræ franguntur. IV. Terra quoque, animam agente Christo, tremuit, & petræ fissæ sunt. Motus autem terræ inter feralia omina posuerunt Ethnici, multosque in historiis suis adnotarunt; multos & confinxerunt Poëtæ, nec sine iis abire siverunt civile bellum Cæsaris & Pompeii, Cæsaris ipsius interitum, aliaque bella mox consecuta, & ne fabulosum quidem ad Thebas bellum. Terræ autem motui, qui sub excessum Christi evenit, testimonium suum commodant laudati à nobis Phlegon & Thallus. Fissuræ vero petrarum terræ motum, uti fit, sunt consecutæ.

V. At

V. At mirifica illa in atroci sacrilegio veli scissura exemplum habet à Grotio allatum ex Philippide & Plutarcho de sacro peplo, quod cum Demetrius & Antigonus in eo cum Jove & Minerva fuissent ab Atheniensibus intexti, & divinis honoribus ornati, disruptum medium & laceratum est.

Velum scinditur. Grot. in Matth. 27.51. Plutarch. in Demetr.

VI. Descensus Christi ad inferos defenditur ex paribus exemplis, quæ profana Theologia & Ethnicorum jactant historiæ. Concessum iis præcipue fuisse perhibent, qui Diis geniti essent. Pervulgata sunt, quæ de Polluce & Castore, de Orpheo, Theseo & Pirithoo, de Hercule, de Adonide, de Protesilao, de Ulysse, de Ænea feruntur in fabulis; & quæ in fabulosis historiis de Rhampsinito, quem & alea lusisse ajunt cum Proserpina, & mantile aureum munus ab ea retulisse; de Pythagora, quem post annum ex inferis rediisse volunt; de Pythagoræ servo Zamolxi, & de Ere Harmonii filio, quem res infernis locis sibi visas referentem inducit Plato.

Christus descendit ad inferos. Plat. lib. 10. de Repub.

VII. Hic commemorandi & qui revixisse dicti sunt, quique à Celso apud Origenem opponuntur Christo resurgenti ad vitam. Nos vero jam supra de iis egimus, qui aliena virtute crediti sunt ad vitam rediisse, Hippolyto, Castore, Alcesti, Theseo, Semele, Eurydice, Glauco, aliisque, quibus Æsculapius, Hercules, Bacchus, Orpheus, Polyidus vitam reddidisse dicti sunt. Nunc ii recensendi, qui nulli debuisse videntur receptæ vitæ beneficium, cum nulli assignentur à Scriptoribus auctores beneficii: quæ partim tanquam meræ fabulæ; partim ut admissa quidem opinionibus vulgi, sed incerta tamen; partim ab Historicis & Philosophis tanquam certa, vel certe proxima veris, prodita sunt. Utut sunt tamen, omnem tollunt impiis exceptionem adversus Christianorum dogma de Christi reditu ad vitam; cum quod hi factum dicunt, fieri id illi posse crediderint. Ac primum tralatitiæ sunt fabulæ, de Baccho, qui discerptus à Titanibus, recompositis artubus revixit; de Hercule, qui post mortem populo redivivus apparuit; de Palicis, sic dictis, quod in lucem iterum redierint; & de Æthalide Mercurii filio, cui concessum fuit, inter mortuos esse aliquando, aliquando inter vivos, quemque esse se Pythagoram affirmare non puduit. Notum & quod de Aristea Proconnesio fertur, & de Hermotimo Clazomenio, quorum hic multis post obitum annis non semel revixisse dictus est; ille animam ponere ad arbitrium & recipere; quæ dum sejuncta esset à corpore, vagari soleret, & multa è longinquo cognoscere, rursumque induto corpore re-

Resurgit à mortuis. Origen. contr. Cels. lib. 2. & 3.

renuntiare; quoad hôc ab inimicis cremato, velut vagina amissa, cum, quo se reciperet, non haberet, penitus tandem abscesserit. At talia citra interitum magicis artibus fieri docent nos Scriptores rerum Septentrionalium, & nuper doctissimus Schefferus in Lapponica historia.

Scheffer. Hist. Lapp. cap. 11.

Quin etiam Restituti Presbyteri meminit Augustinus, qui pro arbitrio jacebat mortuo ita similis, ut nec ferrum nec ignem sentiret.

August. de civit. Dei, lib. 14. c. 24.

Legimus prætérea, & à viris spectatæ fidei accepimus, in insulis quibusdam maris Ægei homines plerosque, ac præcipue noxios & contaminatæ vitæ, post mortem tanquam redivivos apparere, & obvios sæpe pulsare damnisque afficere, nec ante conquiescere, quam refossa corpora, velut errantium animarum domicilia, combusta sint. *Brucolacas* appellant, quasi è cœnoso barathro emersos dicas. Fabularum quoque scriptorem Æsopum revixisse perhibent auctores Æsopo ipso fabulosiores. Suave autem Platonis commentum de Ere Pamphylio, à viris cordatis, pro re certæ & compertæ veritatis fuisse admissum, mirabile sane est. Cum inferorum descriptionem pararet Plato, fabulas pro more suo veris admiscens, finxit Erem illum in acie cæsum, & per dies aliquot mortuum, ac demum rogo impositum revixisse, & res apud inferos sibi visas narrasse. Animam, cum vellet, ponere se & revocare jactabat Epimenides. Dicta est & ad vitam revertisse mulier illa ἄπνους, de qua librum scripserat Heraclides Ponticus, postquam per multos dies exanimis fuit.

Phleg. Mirab. cap. 1.

Inter mirabilia, quæ literis mandavit Phlegon, primum est de puella Philinnio, quæ post mortem redibat ad amasium, cumque eo consuescebat, ac demum deprehensa, mortua iterum concidit, nec corpus in sepulcro, quo primum conditum fuerat, repertum est.

Phleg. Mirab. cap. 3.

Aliud deinde recitat de Buplago Syro, qui cum in prælio ad Thermopylas Antiocho militans cecidisset, media die surrexit ex mortuis, adit Romanorum castra, eosque palam allocutus est.

Plutarch. de Sera numinis vindicta.

Inusitatum Thespesii casum refert Plutarchus, homo nec ineptus, nec stolide credulus. Cum ille de sublimi lapsus interiisset, tertio die revixit, perversosque vitæ pristinæ mores magna probitate & integritate correxit. Atque ita emendatum iri eum post mortem oraculum spoponderat. Quænam autem gerentes vidisset animas à corporibus sejunctas, amicis narravit.

Plut. de anima, ap. Eus. Præp. Ev. lib. 11. c 36.

Idem propemodum scripsit Plutarchus de Antyllo, qui mori visus ex morbo, revixit paulo post, remissumque se in vitam dixit à mortis mortuorumque domino, quod illuc per errorem adductus fuisset à ministris, qui ad alium quendam fuerant missi.

Plin. l. 7. c. 52.

Memorabile & illud apud Plinium de Gabieno

no Augusti classiario, cui capto cervix, jussu Sexti Pompeji, incisa est, ut vix cohæreret. Atque ita tamen, cum per diem jacuisset mortuus, allocutus adstantes ab inferis allegatum se dixit, ut quædam Pompejo nuntiaret. Persuasum est Japonensibus, doctorem quendam suum Combadaxium, à quo literas acceperant, aliquando rediturum ad vitam, uti, dum in vivis esset, eventurum pollicitus ipse est. Persuasum fuit & Peruanis, Guaivacam Atabalippæ regis patrem, vitam cum regno recepturum. Piget plura congerere. Desinam igitur in plerorumque Judæorum assensione, qui Christi reditum ad vitam negare non sunt ausi. Horum testimonia attulimus in Demonstratione nostra Evangelica. Demonstr. Evang. prop. 9. c. 141. & 142.

VIII. Christo cælum mirabiliter scandenti jam ante præluserant Enochus, Elias, atque ipse etiam Moses. Quibus addere possumus & Habacucum. Et Enochum quidem ex hominum conspectu & consortio tulit Deus; Eliam per turbinem in cælum curru igneo rapuit; Mosem Mystæ apud Clementem Alexandrinum in cælum assumtum fuisse ajunt, atque illic Melchi dictum. Habacucum vero Angelus flocco capitis apprehensum ex Judæa Babylonem transtulit. Similibus autem exemplis abundant fabularia monumenta, Semeles, Ganymedis, Endymionis, & Tithoni, qui a Jove, Luna & Aurora rapti finguntur; item Britomartis, quæ in Ægina oculis hominum erepta est; Bellerophontis, quem Pegasus tulit in cælum, sed infelici successu; Ariadnes, quæ & sideribus inserta est; Æsculapii, cui fulmen viam aperuit in cælum; Herculis, a Minerva aliisque Diis illuc evecti; Bacchi, qui cum a Titanibus membratim dilaceratus fuisset, redivivus & integer in cælum conscendit; Iphigeniæ, immolatori a Diana ereptæ, suppositâ in sacrificium cerva, & in Tauros translata, vel, ut vulgus Græcorum censuisse fingit Euripides, in cælum ipsum; Helenæ, quam idem commentus est Euripides, Sparta raptam, in Ægyptum per nubes transtulisse Mercurium, & demum Jovis jussu cælo illatam ab Apolline, cum jam prope ab Oreste interficienda esset, nautarum saluti præesse cum Castore & Polluce, ejusdem vero simulacrum cælum conscendisse, & Ascanii, quem sopitum Venus apud Virgilium in lucos Idaliæ tollit. Multis persuasum fuit, Empedoclem terrenis rebus exemtum & relatum fuisse inter Deos. Multi idem de Apollonio prædicarunt; plures de Romulo, ex Julii Proculi testimonio, quem a Dæmone, nascenti ipsi addito, in cælum actum persuadere vult Dionysius Halicarnasseus. Et si qvi Cæsares, Cæsarumve conjuges, ac consanguineæ de populo Romano bene meruisse sunt visæ, ab

Ascendit in cælum.

Clem. Alex. Strom. 1.

Euripid. Iphigen. Aulid. v. 1608, 1622. Iphig. Tauric. v. 29. 30. Helen. v. 45. & 611. 676. 677. Orest. v. 1637 & seq. Virgil. Æneid. lib. 1. Dion. Halicarn. lib. 2.

ab hominibus cælo tanquam mercede sunt donatæ. Viam cælo quadrigis igneis affectabat Simon magus, quas Petri ore difflatas commemorat Arnobius. Cum se ipse cremaret Peregrinus, fuisse nonnullos adeo simplices narrat Lucianus, ut sibi persuaderi passi sint, è rogo vulturem subvolasse in cælum, magna voce humana dicentem, cælum relicta terra se petere. Zoroastrem legum suarum latorem, Persæ omnes cultores ignis; Bremavium & Wistenavium, generis humani reparatores raptos in cælum arbitrantur Brachmanes Indi recentiores: priscos vero terra baculo percussa in sublime fuisse elatos fabulatur Philostratus. Lutiemam Sinæ, mirandæ originis & formæ fœminam, de qua jam supra egimus, sursum aliquando in cælum evolaturam putant: jam illuc evolasse Virginem Sommonocodoni Dei matrem rentur Siamenses. Comam studiose alit tota gens hæc, futurum rata, ut flocco capitis arepta in cælum feratur. Idem spondent Muhammedi asseclis fabulæ Musulmanicæ, narrantque Muhammedum ex itinere Syriaco Meccam fuisse ab Angelo refectum; & eo qui Hegiram antecessit anno, eundem Mecca Hierosolymam translatum, in cælum deinde ad septimum usque cælum ascendisse; idemque Christo contigisse fatebatur ipse Muhammedus. Persuasum habent præterea, perinde ut Christiani, quemadmodum conscendit cælum Christus, sic inde olim descensurum, consensuros in unam religionem omnes homines, tumque Antichristum periturum.

Arnob. lib. 2. Lucian. de morte Peregrini. Philostr. vit. Apollon. lib. 3. c. 5. & 10.

Christus ex oculis hominum evanescit.

IX. Christum, postquam à mortuis excitatus est, conspiciendum se dedisse Discipulis, & ex oculis eorum evanuisse, qui minus credemus, quam de Diis suis, & Heroibus, virisque magnis, Græci & Romani crediderunt? Apollinem, post admonitum Ascanium, ex hominum conspectu evolasse fingit Virgilius. Minervam ex lecto Vulcani evanuisse traditum extat apud Antigonum Carystium. Traditum est in Chrestomathia Procli, Hymenæum ducta uxore oculis hominum se subduxisse. Britomartis piscatoris vim fugiens videri desiit, & Aphæa ex re dicta est. Homeri commentum est, nube opposita protegi à Diis, quos periculo præsenti ereptos volunt. Inter hominum cœtus Deorum beneficio versantur, nec videri possunt; Junonis, Argonautæ apud Apollonium; Palladis, Ulysses apud Homerum & Sophoclem; Veneris, Æneas apud Virgilium. Nota Orci galea, quam qui gerebat, videbat omnes, à nemine ipse videbatur. Notus annulus, cujus opportunitate

Virgil. Æneid. lib. 9. Antigon. Mirab. cap. 12. Procl. apud Phot. Tm. 239. Apollon. Argon. libr. 3. v. 210. Homer. Odyss. η. & Odyss. ν. Sophocl. Ajac. Mastig. v. 69, 70. Virgil. Æneid. libr. 1.

portunitate Gyges videbatur ab adstantibus pro arbitrio, vel obtutus eorum fugiebat. Leucippus, cum Daphnes, cujus pudicitiæ insidiatus fuerat, aliarumque virginum jaculis peteretur, volentibus Diis, desiit apparere. Aristeam Proconnesium non semel post mortem venisse in conspectum hominum, ex eoque sublatum esse, viri graves scripserunt: item Cleomedem Astypalæensem, in arca, in quam se concluserat, neque vivum repertum esse, neque mortuum. Quod & Alcmenes cadaveri, cum efferretur, evenisse narrat Plutarchus: & illis etiam Ctesylles & Aspalidis Antoninus Liberalis. Euthymus Temessæus, post abactum Dæmonem quendam, cum ad extremam senectutem vitam produxisset, devitata morte, alio quodam modo ex hominum consortio excessisse memoratur. Parem Romulo exitum tribuit Romana historia; parem & Laurentiæ. Inter fabulas, quibus Apollonii historia contexta est, una hæc est: in judicium coram Domitiano adductum eum ex oculis hominum derepente abiisse, rursumque in amicorum, qui Puteolis erant, conspectum se dedisse. Nempe eandem facultatem tribuunt Apollonio discipulo, quam magistro Pythagoræ adscriptam fuisse acceperant. Nebulam ait idem, qui superiorum auctor Philostratus, colli, quem insident Brachmanes, insidere, in qua aspectabiles se dant, cum lubet, vel invisibiles. Veterator quidam Judæus, Theodosii junioris ævo, pro redivivo Mose se gerens, hominum obtutibus repente ereptus est. Raptum in cælum Zoroastrem suum idcirco putant Persæ, quod apparere ipsis aliquando desierit. Pseudo Christus ille David Al-roi coram Persarum rege caussam capitis dicens, & in vincula conjici jussus, fugit omnium oculos, cum ab omnibus vox ejus audiretur. Cum Montezuma, ultimus Mexicanorum rex, imperii sui occasum prædicentes sibi magos mandasset in custodiam, dilapsi illi ex vinculis evanuerunt. Quippe magicarum fraudum vel præcipua est illa, adstantium oculos fallere, eandemque rebus aliis facultatem tribuere. Fieri id volunt vi gemmæ Heliotropii. Vanissimi hominum omnium Zabii librum affinxerunt Adamo, in quo legebatur esse herbam quandam, quæ si de collo hominis suspenderetur, invisibilem faciebat. Huc pertinent, quæ de iis jactantur, qui eodem pene puncto temporis multis in locis visi sunt; velut de Talo illo Cretæ Minoisque custode, qui pedibus æneis totam insulam ter singulis percurrebat diebus, ita ut plerisque simul apparere videretur; & de Pythagora, qui eodem die conspectus est Metaponti & Tauromenii; & de memorato proxime

Plutarch. Romul.
Anton. Liber. Metam. cap. I. & 13.
Philostr. vita Apollon. l. 8. c. 3. 4. 5.
Philostrat. vita Apollon l. 3. c. 3.

ab hominibus cælo tanquam mercede sunt donatæ. Viam cælo quadrigis igneis affectabat Simon magus, quas Petri ore difflatas commemorat Arnobius. Cum se ipse cremaret Peregrinus, fuisse nonnullos adeo simplices narrat Lucianus, ut sibi persuaderi passi sint, è rogo vulturem subvolasse in cælum, magna voce humana dicentem, cælum relicta terra se petere. Zoroastrem legum suarum latorem, Persæ omnes cultores ignis; Bremavium & Wistenavium, generis humani reparatores raptos in cælum arbitrantur Brachmanes Indi recentiores: priscos vero terra baculo percussa in sublime fuisse elatos fabulatur Philostratus. Lutiemam Sinæ, mirandæ originis & formæ fœminam, de qua jam supra egimus, sursum aliquando in cælum evolaturam putant: jam illuc evolasse Virginem Sommonocodoni Dei matrem rentur Siamenses. Comam studiose alit tota gens hæc, futurum rata, ut flocco capitis arepta in cælum feratur. Idem spondent Muhammedi asseclis fabulæ Musulmanicæ, narrantque Muhammedum ex itinere Syriaco Meccam fuisse ab Angelo refectum; & eo qui Hegiram antecessit anno, eundem Mecca Hierosolymam translatum, in cælum deinde ad septimum usque cælum ascendisse; idemque Christo contigisse fatebatur ipse Muhammedus. Persuasum habent præterea, perinde ut Christiani, quemadmodum conscendit cælum Christus, sic inde olim descensurum, consensuros in unam religionem omnes homines, tumque Antichristum periturum.

Arnob. lib. 2. Lucian. de morte Peregrini. Philostr. vit. Apollon. lib. 3. c. 5. & 10.

Christus ex oculis hominum evanescit.

IX. Christum, postquam à mortuis excitatus est, conspiciendum se dedisse Discipulis, & ex oculis eorum evanuisse, qui minus credemus, quam de Diis suis, & Heroibus, virisque magnis, Græci & Romani crediderunt? Apollinem, post admonitum Ascanium, ex hominum conspectu evolasse fingit Virgilius. Minervam ex lecto Vulcani evanuisse traditum extat apud Antigonum Carystium. Traditum est in Chrestomathia Procli, Hymenæum ducta uxore oculis hominum se subduxisse. Britomartis piscatoris vim fugiens videri desiit, & Aphæa ex re dicta est. Homeri commentum est, nube opposita protegi à Diis, quos periculo præsenti ereptos volunt. Inter hominum cœtus Deorum beneficio versantur, nec videri possunt; Junonis, Argonautæ apud Apollonium; Palladis, Ulysses apud Homerum & Sophoclem; Veneris, Æneas apud Virgilium. Nota Orci galea, quam qui gerebat, videbat omnes, à nemine ipse videbatur. Notus annulus, cujus opportunitate

Virgil. Æneid. lib. 9. Antigon. Mirab. cap. 12. Procl. apud Phot. Tm. 239. Apollon. Argon. libr. 3. v. 210. Homer. Odyss. η. & Odyss. ν. Sophocl. Ajac. Mastig. v. 69, 70. Virgil. Æneid. libr. 1.

portunitate Gyges videbatur ab adstantibus pro arbitrio, vel obtutus eorum fugiebat. Leucippus, cum Daphnes, cujus pudicitiæ insidiatus fuerat, aliarumque virginum jaculis peteretur, volentibus Diis, desiit apparere. Aristeam Proconnesium non semel post mortem venisse in conspectum hominum, ex eoque sublatum esse, viri graves scripserunt: item Cleomedem Astypalæensem, in arca, in quam se concluserat, neque vivum repertum esse, neque mortuum. Quod & Alcmenes cadaveri, cum efferretur, evenisse narrat Plutarchus: & illis etiam Ctesylles & Aspalidis Antoninus Liberalis. Euthymus Temesæus, post abactum Dæmonem quendam, cum ad extremam senectutem vitam produxisset, devitata morte, alio quodam modo ex hominum consortio excessisse memoratur. Parem Romulo exitum tribuit Romana historia; parem & Laurentiæ. Inter fabulas, quibus Apollonii historia contexta est, una hæc est: in judicium coram Domitiano adductum eum ex oculis hominum derepente abiisse, rursumque in amicorum, qui Puteolis erant, conspectum se dedisse. Nempe eandem facultatem tribuunt Apollonio discipulo, quam magistro Pythagoræ adscriptam fuisse acceperant. Nebulam ait idem, qui superiorum auctor Philostratus, colli, quem insident Brachmanes, insidere, in qua aspectabiles se dant, cum lubet, vel invisibiles. Veterator quidam Judæus, Theodosii junioris ævo, pro redivivo Mose se gerens, hominum obtutibus repente ereptus est. Raptum in cælum Zoroastrem suum idcirco putant Persæ, quod apparere ipsis aliquando desierit. Pseudo Christus ille David Al-roi coram Persarum rege caussam capitis dicens, & in vincula conjici jussus, fugit omnium oculos, cum ab omnibus vox ejus audiretur. Cum Montezuma, ultimus Mexicanorum rex, imperii sui occasum prædicentes sibi magos mandasset in custodiam, dilapsi illi ex vinculis evanuerunt. Quippe magicarum fraudum vel præcipua est illa, adstantium oculos fallere, eandemque rebus aliis facultatem tribuere. Fieri id volunt vi gemmæ Heliotropii. Vanissimi hominum omnium Zabii librum affinxerunt Adamo, in quo legebatur esse herbam quandam, quæ si de collo hominis suspenderetur, invisibilem faciebat. Huc pertinent, quæ de iis jactantur, qui eodem pene puncto temporis multis in locis visi sunt; velut de Talo illo Cretæ Minoisque custode, qui pedibus æneis totam insulam ter singulis percurrebat diebus, ita ut plerisque simul apparere videretur; & de Pythagora, qui eodem die conspectus est Metaponti & Tauromenii; & de memorato proxime

Plutarch. Romul.

Anton. Liber. Metam. cap. I. & 13.

Philostr. vita Apollon. l.8. c.2.4.5.

Philostrat. vita Apollon l.3. c.3.

Da-

ab hominibus cælo tanquam mercede funt donatæ. Viam cælo quadrigis igneis affectabat Simon magus, quas Petri ore difflatas commemorat Arnobius. Cum se ipse cremaret Peregrinus, fuisse nonnullos adeo simplices narrat Lucianus, ut sibi persuaderi passi sint, è rogo vulturem subvolasse in cælum, magna voce humana dicentem, cælum relicta terra se petere. Zoroastrem legum suarum latorem, Persæ omnes cultores ignis; Bremavium & Wistenavium, generis humani reparatores raptos in cælum arbitrantur Brachmanes Indi recentiores: priscos vero terra baculo percussa in sublime fuisse elatos fabulatur Philostratus. Lutiemam Sinæ, mirandæ originis & formæ fœminam, de qua jam supra egimus, sursum aliquando in cælum evolaturam putant: jam illuc evolasse Virginem Sommonocodoni Dei matrem rentur Siamenses. Comam studiose alit tota gens hæc, futurum rata, ut flocco capitis arepta in cælum feratur. Idem spondent Muhammedi asseclis fabulæ Musulmanicæ, narrantque Muhammedum ex itinere Syriaco Meccam fuisse ab Angelo refectum; & eo qui Hegiram antecessit anno, eundem Mecca Hierosolymam translatum, in cælum deinde ad septimum usque cælum ascendisse; idemque Christo contigisse fatebatur ipse Muhammedus. Persuasum habent præterea, perinde ut Christiani, quemadmodum conscendit cælum Christus, sic inde olim descensurum, consensuros in unam religionem omnes homines, tumque Antichristum periturum.

Arnob. lib. 2.
Lucian. de morte Peregrini.
Philostr. vit. Apollon. lib. 3. c. 5. & 10.

Christus ex oculis hominum evanescit.

IX. Christum, postquam à mortuis excitatus est, conspiciendum se dedisse Discipulis, & ex oculis eorum evanuisse, qui minus credemus, quam de Diis suis, & Heroibus, virisque magnis, Græci & Romani crediderunt? Apollinem, post admonitum Ascanium, ex hominum conspectu evolasse fingit Virgilius. Minervam ex lecto Vulcani evanuisse traditum extat apud Antigonum Carystium. Traditum est in Chrestomathia Procli, Hymenæum ducta uxore oculis hominum se subduxisse. Britomartis piscatoris vim fugiens videri desiit, & Aphæa ex re dicta est. Homeri commentum est, nube opposita protegi à Diis, quos periculo præsenti ereptos volunt. Inter hominum cœtus Deorum beneficio versantur, nec videri possunt; Junonis, Argonautæ apud Apollonium; Palladis, Ulysses apud Homerum & Sophoclem; Veneris, Æneas apud Virgilium. Nota Orci galea, quam qui gerebat, videbat omnes, à nemine ipse videbatur. Notus annulus, cujus opportunitate

Virgil. Æneid. lib. 9.
Antigon. Mirab. cap. 12.
Procl. apud Phot. Tm. 239.
Apollon. Argon. libr. 3. v. 210.
Homer. Odyss. η. & Odyss. ν.
Sophocl. Ajac. Mastig. v. 69, 70. Virgil. Æneid. libr. I.

portunitate Gyges videbatur ab adstantibus pro arbitrio, vel obtutus eorum fugiebat. Leucippus, cum Daphnes, cujus pudicitiæ insidiatus fuerat, aliarumque virginum jaculis peteretur, volentibus Diis, desiit apparere. Aristeam Proconnesium non semel post mortem venisse in conspectum hominum, ex eoque sublatum esse, viri graves scripserunt: item Cleomedem Astypalæensem, in arca, in quam se concluserat, neque vivum repertum esse, neque mortuum. Quod & Alcmenes cadaveri, cum efferretur, evenisse narrat Plutarchus: & illis etiam Ctesylles & Aspalidis Antoninus Liberalis. Euthymus Temesæus, post abactum Dæmonem quendam, cum ad extremam senectutem vitam produxisset, devitata morte, alio quodam modo ex hominum consortio excessisse memoratur. Parem Romulo exitum tribuit Romana historia; parem & Laurentiæ. Inter fabulas, quibus Apollonii historia contexta est, una hæc est: in judicium coram Domitiano adductum eum ex oculis hominum derepente abiisse, rursumque in amicorum, qui Puteolis erant, conspectum se dedisse. Nempe eandem facultatem tribuunt Apollonio discipulo, quam magistro Pythagoræ adscriptam fuisse acceperant. Nebulam ait idem, qui superiorum auctor Philostratus, colli, quem insident Brachmanes, insidere, in qua aspectabiles se dant, cum lubet, vel invisibiles. Veterator quidam Judæus, Theodosii junioris ævo, pro redivivo Mose se gerens, hominum obtutibus repente ereptus est. Raptum in cælum Zoroastrem suum idcirco putant Persæ, quod apparere ipsis aliquando desierit. Pseudo Christus ille David Al-roi coram Persarum rege caussam capitis dicens, & in vincula conjici jussus, fugit omnium oculos, cum ab omnibus vox ejus audiretur. Cum Montezuma, ultimus Mexicanorum rex, imperii sui occasum prædicentes sibi magos mandasset in custodiam, dilapsi illi ex vinculis evanuerunt. Quippe magicarum fraudum vel præcipua est illa, adstantium oculos fallere, eandemque rebus aliis facultatem tribuere. Fieri id volunt vi gemmæ Heliotropii. Vanissimi hominum omnium Zabii librum affinxerunt Adamo, in quo legebatur esse herbam quandam, quæ si de collo hominis suspenderetur, invisibilem faciebat. Huc pertinent, quæ de iis jactantur, qui eodem pene puncto temporis multis in locis visi sunt; velut de Talo illo Cretæ Minoisque custode, qui pedibus æneis totam insulam ter singulis percurrebat diebus, ita ut plerisque simul apparere videretur; & de Pythagora, qui eodem die conspectus est Metaponti & Tauromenii; & de memorato proxime

Plutarch. Romul.
Anton. Liber. Metam. cap. 1. & 13.
Philostr. vita Apollon. l. 8. c. 2. 4. 5.
Philostrat. vita Apollon l. 3. c. 3.

 Da-

Davide Al-roi, qui decem dierum iter uno die conficiebat; & de sanctis hominibus sola loca incolentibus, quos ajunt Siamenses orbem universum mirabili celeritate peragrare.

CAPUT XX.

De Sacramentis.

I. *De Sacramentis.* II. *de Baptismo.* III. *de Confirmatione.* IV. *de Confessione.* V. *de Eucharistia.* VI. *de Ordine.* VII. *de Matrimonio.* VIII. *de extrema Unctione.*

De Sacramentis.

NUNC agendum de Sacramentis: ac notandum imprimis materiam Sacramentorum sumtam fere ex rebus communibus & obviis, ex aqua, oleo, balsamo, pane, vino; & ex usu rerum earum quotidiano & frequenti, perceptisque inde utilitatibus, derivatam esse significationem effectus Sacramentorum. Lotionem infantium à partu recentium, qua ad abluendas sordes, & corpora duranda plurimas gentes usas legimus, Deus signum esse voluit purgationis animi, & roboris ei additi. Ex unctione firmandis infantium & pugilum corporibus adhiberi solita provenit chrisma sacræ Confirmationis, quo delibuti Christiani adversus Dei hostes invicti stare possint. Supplicia, quæ corpore suo excepit Christus, ejus interitus, & concordia Christianorum; fractione panis, ejusque esu convenienter expressa sunt: potu vero vini, fœdus inter eos initum; cum fœdera olim non vini solum, sed sanguinis etiam potu sancirentur, & Israëlitarum gentem sibi adjunxerit Deus, resperso in eam à Mose sanguine, qui *sanguis fœderis* inde dictus est. Ex medicamentis, quibus ægra corpora liniri solent, orta est infirmorum extrema Unctio, oleo peragi solita. Item receptis quibusdam consuetudinibus dignitatem vimque Sacramenti Deus addidit; confessioni scelerum, quæ à sontibus exigitur in judicio; impositioni manuum, qua apud Israëlitas creabantur Sacerdotes, & divinorum mandatorum ministri, & consecrabantur victimæ; ac individuæ viri & fœminæ conjunctioni. Ita quæ fiebant necessitatis aut commodi caussa, Deus in religionem vertit. Sic iridem, quæ oritur ex naturalibus caussis, iisque positis non potest sine miraculo non oriri, nec minus ante Diluvium, quam sequentibus temporibus frequens fuit, Deus fœderis cum homi-

Exod. 24, 8.

hominibus à se pacti signum esse voluit. Sic circumcisionis sanxit ritum, & notam fœderis cum Israëlitica gente initi esse jussit; cum alioqui perutilis ea esset ob naturales caussas, sive munditiei caussa, & ad præcavendam leprarum luem; sive ad removendum generationis obicem, vegrande præputium apud has gentes in abnormem longitudinem excrescere solitum: cum neque desint, qui eam ante Abrahamum usurpari solitam fuisse putent. Eadem videtur origo fuisse circumcisionis fœminarum; quæ cum adhibita primum fuisset, ut aptiores fierent ad generationem, Muhammedi deinde lege sancita est, & in religionis partem transiit. Sic mundorum & immundorum discrimen Deus intulit, quod sanitatis caussa apud alias gentes observabatur. Ergo quod alibi fuit consuetudo popularis, aut humana lex, id apud Israëlitas & Christianos Dei mandatum fuit. In sanciendis præterea sacrificiis naturæ legi videtur obsecutus esse Deus. Nam quod fumus sursum tendat, proficisci putabant ad Deos. Unde Plautus de odore patinarum: *Is odos demissis pedibus in cælum volat. Eum in odorem cœnat Jupiter quotidie.* Plaut. Pseud. 3. 2. 52. Cum ergo victimas offerrent Deo, igne eas cremabant, ut fumum ad Deum quasi allegarent, præstiti cultus & precationum nuntium. Hinc persuasum plerisque, ac præcipue Ebræis, sacrificia prius usitata fuisse moribus hominum, quam lege Dei. Parem ob caussam sacrorum pars facta sunt suffimenta; ut fragrans ille fumus adjunctas sibi hominum preces in cælum vehat, & Deo sistat. Unde David ad Deum: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Ps. 140, 2. Et iratum Deum Jeremias ait *oppossuisse nubem*, ne ad se vota hominum pervenirent. Lament. 3. 44. Legimus in Libris sacris, Israëlitas aliquando aquam effudisse coram Domino, ut conceptum ex peccatis dolorem significarent: 1. Sam. 7, 6. instar nempe lacrymarum, quæ in luctu profundi solent. Observare præterea licet, ad patranda miracula naturalibus caussis sæpe usum esse Deum, quasi potentiam suam ad captum moremque hominum adtemperare vellet. Ranis, culicibus, locustis, grandine, peste Ægyptios ulciscitur; ligno injecto aquarum amarorem emendat; coturnicibus & manna esurientes Israëlitas pascit in solitudine; serpente æneo saucios sanat; aqua Jordanis lepras abigit; ex aqua vinum facit; sputo & luto oculis illito cæcitatem depellit. Eundem ergo modum in constituendis sacramentis Deus tenuit. Porro non Ebraica solum religio sua habebat sacramenta, nempe Circumcisionem & Pascha: sed Chaldaica etiam & Ægyptiaca sacramentis totæ constabant. Et illam quidem norunt & laudarunt Græci Phi-

Philosophi; hæc Taauti inventum fuit, si Sanchoniathoni credimus. Ergo apud eos non mysterio, nec occulta significatione carebant notæ hieroglyphicæ, non pepli & velamenta, non cultus animalium, olerum, & simulacrorum, quæ fere transierunt ad Græcos & ad Romanos; sed vulgi inscitiâ in superstitionem abierunt: ita ut ignorata eorum significatione, in externo cultu conquiescerent. Errorem hunc subinde excusare conati sunt Maximus Tyrius, Porphyrius, & Jamblichus, conscriptis libris De simulacris, eorumque significatione. Alia etiam fuerunt Græcis symbola & sacramenta. Diebus festis Eleusiniorum, quæ Atheniensibus κατ᾽ ἐξοχὴν dicta sunt Mysteria, initiatis dabantur obscœna spectacula; plaustro vehebatur calathus, & mysticæ cistæ à fœminis portabantur. Nec ullum fere festum agebant Græci sine mystico aliquo symbolo. Quid referam ramos laureos, oleaginos, ederaceos, viteos? quid coronas myrteas, ligneas, arundineas, miliaceas? quid pinea folia, ligna viridia, lactucas, palmites vitibus onustos, caricas, caseos, placentas, salem, vini & lactis amphoras, ollas seminibus omnis generis plenas, panes assos? quid canistra, hortulos, scaphas, hydrias, umbellas, sellas, pilas? quid chlamydes nigras atque albas, fascias purpureas, arma? quid phallos, mutoniata simulacra, & pudenda muliebria? quid serpentes in sinum initiatorum missos? Infinita hæc sunt, nec vacat accuratius persequi. Iis autem omnibus mysteria inerant. Quid ignis perpetuus, apud eos studiose alitus, & apud Romanos, & apud Persas, vicinasque gentes? nonne Deum item exprimebat apud Indos draco, quercus apud Celtas, discus apud Pæonas, apud Arabes lapis quadratus, fastigiatus apud Paphios, montes apud Libyas & Cappadocas, fluvii apud Phrygas & Massagetas? Notabile vero imprimis, quod tradunt Platonici Philosophi, sacramenta & rerum divinarum notas, quas χαρακτῆρας, & συνθήματα, & σύμβολα appellant, propria virtute explicare vim suam, & opus suum efficere, Deosque evocare, non virtute hominis sacramentum conficientis, eove utentis. Id sententiæ Catholicæ apposite convenit, sacramenta conferre gratiam ex opere operato, ut loquuntur in Scholis; hoc est, ex vi ipsius actionis, quam ad sacramentum conficiendum Deus instituit; non ex virtute ministri, aut hominis sacramentum suscipientis. Nunc sacramenta sigillatim explanemus.

Maxim. Tyr. Dissert. 28. Porphyr. apud Euseb. Præp. Evang. lib. 3. cap. 7. Jamblich. apud Phot.

Jambl. de myst. Ægypt. sect. 2. cap. 11.

De Baptismo.

II. Baptismi caussa naturalis eadem videtur fuisse ac circumcisionis, mundities corporis; caussa cur sacramentum effectus sit, mundities animæ; ut per sacrum Baptismum sordes hominum animis adhærentes, &

ab

ab Adamo propagatæ purgentur, quèmadmodum per lavacrum elui solent sordes, quibus obliti infantes nascuntur. Vere enim dictum est à Porphyrio, omne animal post partum se, fœtumque purgare. *Cruenta*, inquit Hieronymus, *infantium corpora statim ut emittuntur ex utero, lavari solent; ita & generatio spiritualis lavacro indiget salutari. Nullus enim mundus à sorde, ne si unius quidem diei fuerit vita ejus. Et in Psalmis legimus: In iniquitatibus conceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Secunda nativitas solvit primam nativitatem.* Similiter igne fronti admoto infantes consecrant Æthiopes, non solum ut prosint animæ, sed etiam ut oculos morbo cuidam obnoxios sanos præstent. Ita pars evasit religionis, quod corporis caussa fuerat receptum. Hujusmodi autem lotiones multarum gentium religionibus sunt receptæ; ac primum Ebræorum, tum veterum, tum recentiorum. Et illi quidem, infantes statim ut editi erant, aqua lavabant. *Quando nata es*, inquit Ezechiel ad Jerusalem, *non est præcisus umbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem.* Sacerdotum consecratio initium ducebat à lotione. Res liquet ex Exodo & Levitico. Et labrum æneum parat Moses, manibus pedibusque Sacerdotum abluendis, quotiescunque subituri erant Tabernaculum, aut sacra facturi. Lavabant manus Seniores civitatum, ut occultorum scelerum insontes esse se significarent. Extat ea lex in Deuteronomio, ubi agitur de homicidio occulto. Et se spondet David loturum inter innocentes manus suas. Nempe quod cædis manus sint administræ; & ut cruorem aqua ex manibus, sic cruoris effusi scelus ex animo abstergat. Itaque addit: *Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam, in quorum manibus iniquitates sunt.* Ergo manus palam lavat Pilatus, ut ostendat, nihil ad se pertinere crimen mortis Christi. Lavabant item post cadaverum, aut immundi viri mulierisve contactum; lavabant ad expiandam scabiei leprarumque fœditatem, post obscœna somnia, post concubitum, aliave hujusmodi facta, aut casus, quibus corpus inquinari credebatur; lavabant pedes ante discubitum, ut vel ex Luca constat. Accedente deinde ad religionem superstitione, qui majorem affectabant munditiem, Esseni puta, crebrioribus utebantur baptismis. Qui corpus totum lavabant, anteqvam mensæ accumberent, vocabantur ἡμεροβαπτισταί, externo hoc signo animi notantes purgationem, quæ per pœnitentiam & orationem fiebat. Unde Isaias: *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.* In Paschali cœna bis lavabant Judæi

Porphyr. de abstin. ab animal. l.3.
Hier. in Ezech. 16, 4.
Ezech. 16, 4.
Exod. 29, 4.
Levit. 8, 6.
Exod. 30, 18. 19.
Deut. 21, 6.
Ps. 25, 6. 9. 10.
Matth. 27, 24.
Luc. 7, 44. & 11, 38.
Es. 1, 16.

Judæi, semel ante discubitum, esumque Agni Paschalis; iterum antequam attingerent Amara, & Azyma frangerent. Id cognoscitur ex Evangelio, & ex Canonibus Thalmudicis, quibus Evangelio lux infertur. Quanquam cœnæ hujus ritum & ordinem alii aliter explicant. Septuaginta Librorum sacrorum Interpretes, antequam ad sanctum hoc opus elaborandum se accingerent, manus quotidie marina aqua lavabant. Quippe in marina aqua ob salsuram vis abstergendi inest. An ideo dixit Michæas: *Deus deponet iniquitates nostras, & projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.* Quod secuti sunt Ethnici Poëtæ. Et in Evangelio notantur superstitiosæ illæ ablutiones manuum à majoribus traditæ; item poculorum, urceorum, vasorum æneorum, & lectorum.

[Mich. 7, 19.]

Has autem sancitas Lege lotiones Clemens & Auctor Quæstionum ad Orthodoxos ajunt Baptismo Christianorum contineri; & ut olim generando adhibitæ sunt, sic nunc adhiberi regenerando. Ab his majorum suorum moribus non recesserunt Judæi recentiores. Studiose lavant infantes ante circumcisionem, matres post partum. Proselytos justitiæ triplici ritu consecrant, & fœderis secum à Deo icti participes faciunt, circumcisione, baptismo, & sacrificio. Postremum hoc nonnisi reparato & extante Templo præstari potest; reliqua duo nunc administrant, & baptismum quidem testibus adhibitis, & spondente patre, aut patris nomine tribus viris, futurum ut aliquando Legis jugum baptizatus in se recipiat. Nec nisi ritu hoc lustratus Proselytus matrimonium contrahere potest cum Israëlitide. Jure eodem usæ sunt apud eos fœminæ. Testis Guilielmus Parisiensis. Minime vero iteratur hic baptismus, quo hominem novum fieri, & velut renasci, pristinamque exuere naturam putabant. Ejus originem referunt ad auctorem Deum, cum ante datam Legem in deserto Mosi dixit: *Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, laventque vestimenta sua.* Legi hæc possunt apud doctissimum magistrum Maimoniden in Constitutionibus de Proselytis. Quæ ne Arrianus quidem Stoicus, & vetus Juvenalis interpres videntur nescisse: plurimi vero è recentioribus erudite sunt persecuti, imprimis Seldenus. Jam inde autem à vetustioribus Lege temporibus plerique per baptismum, aliosque ritus dicuntur adjuncti fuisse Israëliticæ genti, & in partem fœderis ac promissorum venisse: & longe ante ante eam lavacro mundatæ fuisse mulieres extraneæ, quas Israëlitæ duxissent. Unde & colligunt Thalmudici, vere eum Proselytum esse factum, qui baptismum sine circumcisione susceperit; & fore aliquando existimant, ut

[Clem. Alex. Strom. 3. Auct. Quæst. ad Orthod. Quæst 97.]

[Guilielm. Paris. lib. de legib. c. 3.]

[Exod 19. 10.]

[Arrian in Epict. lib. 2. c. 9. Juven. Schol. in Sat. 14. v. 104. Selden. de Jure nat. & gent. l. 2. c. 2.]

ut supervacua sit Legis circumcisio, solusque adhibeatur baptismus. Hanc autem corporis purgationem, symbolum esse liquet purgationis animæ, ex prima Petri Epistola, in qva, postquam dixit Arcæ beneficio octo salvos extitisse, cæteris hominibus Diluvio extinctis, subjungit ista: *Quod & vos nunc similis formæ salvos facit baptisma; non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi.* Cæterarum quoque lotionum ritus nunc obeunt. Manus faciemque lavant ante preces matutinas, post exoneratam alvum, post balneas, post unguium sectionem, calceorum pedumque contactum, post nudi corporis frictionem, attrectationem cadaveris, maritalem concubitum, & pediculos unguibus elisos; item ante & post cibum. Nec aliam ob caussam, quam ob crebras lotiones, Judæi incolæ Pyrenæi saltus & vicinorum locorum, ut ab aliis gentibus internoscerentur, jussi sunt anserini pedis signum vestibus assuere. Jam adeamus ad Barbaros, atque Græcos, quorum sacris adhibita fuisse lavacra vere prædicant Clemens, Hieronymus, & Augustinus. Magnus fuit eorum usus apud Ægyptios, ac præcipue Sacerdotes, corporis & animi purgandi caussa; nec elabi diem sinebant vel noctem sine iterata lotione, quam & ad pocula ac vestes adhibebant. Isiacis sacris initiabantur per baptismum, quem & Pelusiis sacris usurpabant; sic regenerari se, suasque noxas ac perjuria elui censentes: uti quidem disserit Tertullianus in libro De Baptismo: Cognoscimus ex eodem, lavacris lustratos Persas Mithræ sacra suscepisse. Quem ritum ne nunc quidem dedidicit illorum soboles, Guebri dicti; qui & infantes baptismo purgant, & Pontificem suum crebro lavare jubent, ex Zoroastris sui mandato; & labes animi deleri existimant vaccæ urina, & medicata quadam aqua. Ad obeunda sacra, templa adeunda, precesque ad Deum fundendas, sese lotionibus parant Muhammedani, more à priscis Arabibus derivato. Præstant idem Brachmanes, & peccata deleri putant aqua; vel marina, si certis quibusdam adhibeatur temporibus atque locis; vel dulci, ac præcipue Gangetica, cui eam inesse vim rentur, ut si quis eam nec opinus subeat, nec de criminibus abstergendis cogitans, noxis tamen omnibus purgetur ex opere operato. Ter itaque singulis diebus se abluunt, juxta Legis suæ præscriptum, ac flumine vivo, si fieri possit: cæterique Baneanes in templis ipsis lotione se ad orandum comparant, & quotidiana aqua se mundant, & delicta sua obliterari arbitrantur aqua sibi à Sacerdote infusa. Puerperæ item cum infantibus partus immunditiem aquis abluunt. Qua lotione

1. Petr. 3, 21.

Clem. Alex. Strom. 5. Hieron. in Ezech. 16. 4. Augustin. de Baptismo contra Donatist. Tertull. de Baptismo, cap. 5.

pueri non corpore solum mundi, sed Deo quoque sacri putantur effici. Aquæ cujusdam lustralis usus apud Laoënses receptus est. Diem festum quendam habent Peguani, quo die omnes aquis odoratis se conspergunt invicem & perfundunt. Pueros ante circumcisionum lavacro quodam purgant Macassarenses. Græci Poëtæ suscepta à Mose imagine Baptismatis, ut observat Clemens, recens natos infantes cum matribus lavari fingunt: ne Deabus quidem ipsis hac lege exemtis, quippe Jovem recens enixa Rhea, infantem, corpusque ipsa suum aqua mundat apud Callimachum. Peneum rogat apud eundem Latona, ut sibi ad ipsius fluenta parere liceat: respondetque Peneus, se puerperas plerasque lavisse. Editos demum in Delo insula Apollinem & Dianam defert ad Xanthi fluenta, & abluit. Hinc Heroas ad oras fluminum genitos & editos canunt Poëtæ, ut ad lotiones commodius aqua suppeteret: & Homero ipsi ad Meletis amnis ripam idem ortus tributus est. Nefas eidem genti fuit, manibus impuris aut pedibus sacra facere. Itaque Æneas ad ritus Græcos subornatus à Virgilio, cum recenti cæde pollutus esset, patrios Penates & sacra attrectare nefas esse censet, donec se abluerit vivo flumine, hoc est, ῥυτοῖς ναςμοῖσιν, quibus lustrare se volebat apud Euripidem Hippolytus, contaminatum se putans fœdis vetulæ sermonibus, quæ eum de stupro cum Phædra perpetrando interpellaverat. Stupra ipsa, & licitos quoque concubitus, more ab Ebræis ad varias gentes transmisso, & perjuria, & fraudes, ac scelera quævis; necnon & parricidia Oedipi, Alcmæonis, Orestis, aliorumque eluta fuisse aquis dixerunt. Eodem prope ritu purgabantur, qui funesta attigerant, vel interfuerant funeri. Quapropter Junonem ipsam ex inferis reducem roratis aquis lustrat Iris apud Ovidium. Tristia etiam somnia procurabant, aquæ marinæ corpus immergentes, quod ut superstitiosum culpat Plutarchus. Qui novis præterea religionibus consecrari vellent, per lavacrum initiabantur, quasi purgarentur animo, ut corpore. Ergo minoribus Mysteriis lavari Ilisso flumine mos erat Atheniensibus: & eos, qui Cotyttia sacra susciperent, aqua calida perfundebant Baptæ, quibus & inde nomen. Tingebantur item ludis Apollinaribus. Erat etiam Græcis in more positum, ut quibus, tanquam mortuis, justa essent persoluta, ii reduces, quasi renati infantes, aut quasi profani & impuri homines, & ex orco redeuntes, aquis lustrarentur. Lustrabant & caput aquis in compitis. Quarum lotionum immodicum studium in superstitionis parte ponit Theophrastus. Crebro

Clem. Alex. Strom. 4.

Callimach. Hymn. in Jov. v. 16. & sq. & Hymn. in Del. v. 110. 124.

Virgil. Æn. l. 2. v. 718.

Eurip. Hippol. v. 652. 653. & Schol.

Ovid. Metam l. 4.

Plutarch de Superstit.

Theoph. Charact. περὶ δεισιδαιμον.

bro lavabat Pythagoras, crebro corpus aqua aspergebat, ita comparatum iri ratus eam munditiem, quæ sacris conveniebat. His porro imbuti religionibus Romani, lotionibus & aspersionibus sæpe utebantur. Notæ recentium à partu infantium lotiones. Notæ mersiones matutinæ in Tiberi, vel in mari; eæque ter repetitæ, quod à Christianis in honorem sanctæ Trinitatis solebat fieri, id Ethnicis ob vim terno numero inesse creditam facientibus. Notæ lotiones fœminarum ad templum Fortunæ virilis; notæ & illæ sacrificiis adhibitæ; notæ circumlationes & aspersiones, quibus homines, domus, villæ, templa & urbes lustrabantur. Notum & ad sacra eos non accessisse illotis manibus pedibusve, sed aqua abstersisse imbalnitiem corporis, & animi sordes; affusa aqua, si sacrificarent superis; aspersa, si inferis. Quæ merito deridet Lactantius: *Se pie*, inqvit, *sacrificasse opinantur, si cutem laverint: tanquam libidines intra pectus inclusas ulli amnes abluant, aut ulla maria purificent.* Eadem jam ante culpaverat Ovidius: Lactant. l. 5. cap. 19. Ovid. Fast. 2. v. 45.

Ah nimium faciles, qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Notæ & lotiones pedum ante discubitum. Mari noxas hodieque purgant Mauri: & Mauris oppositi Fortunatarum insularum incolæ infantes lustrico die abluebanr olim, antequam Christi accepissent doctrinam, & per Baptismum affinitatem quandam contrahi censebant. Trajectus est & ad Americanos ille mos, qui infantes velut consecrabant circumcisione & baptismo, & existimabant aquis peccata deleri. Minime vero attinet hic eas recensere gentes, quæ pueros à partu rubentes mergunt fluminibus; non religione ducti, sed durandorum corporum caussâ; in quo symbolum quoque inest confirmationis animi nostri in fide per Baptismum. Utrumque orbem pervagata est ea consuetudo, veterem & novum, & à priscis temporibus, atque etiam fabulosis ducta. Saliva linitur infans lustrico die apud Christianos. Factum idem à Romanis. Infantem vetulæ eximebant cunis: frontem & labra salivis lustralibus tingebant, infami digito, ad prohibendum fascinum. Sal ori infantis indunt Christiani in sacro lavacro. Sale item infantes recens natos defricabant prisci Ebræi, ut ex Ezechiele intelligitur, ad durandum solidandumque corpus, & tabem præcavendam. Ubi Hieronymus: *Tenera infantium corpora, dum adhuc uteri calorem tenent, & primo vagitu laboriosæ vitæ testantur exordia, solent ab obstetricibus sale contingi, ut sicca sint, & restringantur.* Factum id sua ætate sanitatis caussa perhibet Galenus. Ezech. 16, 4. Galen. de valet. tuend. lib. 1.

lenus. Et Muhammedani infantibus ex utero materno prodeuntibus, postquam à se oblati sunt Deo, sal in os immittunt.

De confirmatione. III. Usum liniendorum infantium & pugilum, roborandi corporis caussa, in sacramentum Confirmationis mutavit Deus. Notatus est à Galeno mos ille ungendorum infantium; pugilum, ab omnibus. Cæterum in sacris Mithræ frontes initiatorum religionis caussa fuisse signatas testatur Tertullianus. Nunc quoque solenni quodam Confirmationis ritu pueros septennes legi suæ mancipant Persæ cultores ignis: teneros ipsos infantes Brachmanes, litis sacra unctione frontibus.

Galen. de valet.tuend. libr. 1. & 2. Tertull. de præscr. c. 11.

De Confessione. IV. Peccata salubri pœnitentia esse eluenda, mores emendandos, animum ad Dei cultum esse revocandum, atque ita placandum Deum, gentium omnium præceptum est, quæ Deum agnoscunt. Neque in congerendis testimoniis ponam operam. Satius est ea colligere, unde constet plurimis gentibus fuisse persuasum, noxas sincera recognitione & confessione purgari. Ebræis primum, quibus ritus ille à Deo traditus est. Eumdem porro tenuerunt recentiores Judæi. Legitur in Hierosolymitani Thalmudis libro Sanhedrin, habiturum eum partem in futuro seculo, qui peccata sua fuerit confessus. Non autem summatim, sed sigillatim ea esse exponenda, lex est alterius Thalmudici libri Joma: nec reperi solum animo, sed ore quoque proferri jubet Maimonides. Deponenda hæc esse apud Sacerdotem, ab eoque postulandum, ut Deum placabilem, obliteratis iis, propitiumque faciat, probant exemplo Saulis, qui peccatum suum Samueli confessus, hoc ab eo officium conatur impetrare. Demum spontaneis & piacularibus pœnis redimenda ea esse sciscunt, & quæ cuique debeantur Constitutionibus suis determinatum habent. Solennem edunt peccatorum confessionem Expiationum die, ad formulæ præscriptum, cujus specimina extant in Ritualibus eorum libris; sic tamen, ut ea quisque adjiciat, quorum sibi sit conscius; quam confessionem & lorea flagella excipiunt. Quotidianis item precibus solennis præmittitur confessio. Muhammedanorum quoque sententia est, peccatorum veniam impetrari à Deo per pœnitentiam & confessionem. At Gauri, sive Guebri, Persarum veterum religionibus dediti, si culpæ alicujus sint affines, vel ex lethali aliquo morbo decumbant, accersi jubent Sacerdotem, quem *Casium* appellant, hoc est, Seniorem, sive Presbyterum: (*Casis* enim Syriace & Arabice id sonat, unde Latinum *Cascus*, & Oscæ voces *Casus*, & *Casnar*, eadem significatione.)

Maimon. Jad.Chazac. de pœnit. I. 1. 1.Sam. 15, 24. 30.

tione.) aperiunt ei labes conſcientiæ, ab eoque abſolvantur de peccatis, hac lege, ut pia aliqua præſtent opera, quibus Deo ſatisfiat. Fit idem propemodum apud Tunquinenſes. Horum Sacerdotes ſpontaneas in ſe recipiunt pœnas, ut Deum populo propitium reddant. Alio quodam confitendorum & per abſolutionem remittendorum peccatorum ritu utuntur Sacerdotes Siamenſes, & Laoënſes: alio, eoque valde formidando, Japonenſes. Homines ſuſpendunt ex alta rupe, in præceps dejicere parati, ni peccatorum omnium publicam edant confeſſionem. Antrum eſſe quoddam apud Indos narrat Bardeſanes, quo hominum noxæ explorantur. Oſtium ſubeunt, qui probantur; ingrediuntur, ſi inſontes ſint; ſin affines culpæ, coarctante ſe oſtio, arcentur ingreſſu, & admiſſa peccata palam confiteri coguntur, Deorumque veniam precationibus & jejuniis impetrare. Secta quædam apud Sinas criminum pœnitentiam, abſolutionem, & ſatisfactionem admittit. In Platonis Phædone obſervarunt viri docti pœnitentiam, confeſſionem, & ſatisfactionem; item diſtinctionem peccatorum graviorum & leviorum, ſive, ut Theologi de Schola loquuntur, mortalium & venialium. Præclara Ariſtotelis extat ſententia in Antonii Meliſſa, qua qui peccatum ingenue faſſus ſit, proxime docet ad eum accedere, qui non peccarit. Culpas vero per ſinceram pœnitentiam, & cruciatus corpori ſponte inflictos, elui ſignificat Simplicius. Cum in partes Ethnicorum deſerto Chriſto tranſiret Julianus Imperator, ritum pœnitentiæ à Chriſtianis uſitatum transferre quoque ad eos tentavit. Peccatorum confeſſionem & recitationem, urgente præſertim morbo, ſuperſtitioni adſcribit Plutarchus, ut Ethnicum decet. Quo referri etiam poſſunt illa Perſii, *Labra moves tacitus*, quibus Romanos inceſſit peregrinis religionibus addictos, ac eos præcipue, qui Judaico ritu peccata confitebantur, pœniſq; ſpontaneis expiabant. Erant apud Peruvianos, quorum munus eſſet ſecreto confitentibus peccata aures præbere. Eo fungebantur viri ac fœminæ. Peccatum aliquod conſulto celaſſe, magno ſceleri ducebant, majori etiam auditum vulgaſſe. Piaculares deinde pœnas ſibi impoſitas ſubibant. Munus hoc erat Sacerdotum apud Nicagarenſes & Braſilianos.

Bardeſ. apud Porphyr. de Styg.

Anton. Meliſſ. cap. 16.

Simpl. in Epictet. c. 38.

Plutarch. de ſuperſtit.

Perſ Sat. 5. v. 184.

V. Euchariſtiæ ſacramentum cruciatuum Chriſti præmeditatio fuit, atque item ſanctio fœderis & conjunctionis inter fratres, ac Deum inter & homines. Chriſtus autem cum ſacrum Paſchale celebraret, ritus in gente ſua receptos tenuit, ad eoſque ſacræ Cœnæ inſtitutionem accommodavit; ita tamen, ut mores quoque reſpiceret externarum gentium, ad

De Euchariſtia.

ad quas Sacramenti hujus usum fructumque pertinere voluit. Judaicis ritibus esse obsecutum, accurate & erudite, pro more suo, ostendere conatus est Scaliger in opere De emendatione temporum. Cujus libri à paucis hac ætate lecti, pauciores etiam præstantiam intelligunt. Neque probanda ullo modo est incerti illius Auctoris, quem commemorat Photius, sententia, qui nihil omnino eorum gessisse vult Christum, cum Pascha hoc celebraret, quæ fieri Lex jubebat; neque edisse Agnum, aut Azyma, sed privatam ac mysticam sumsisse cœnam, ex eaque panem & calicem Discipulis præbuisse. Sive autem post cœnam, comestumque Paschalem agnum, ante esum Azymorum, nova lotione Apostolos suos lustraverit Christus, ut vult Scaliger, Azyma deinde fregerit, intinxerit in embamma Amarorum, & distribuerit accumbentibus, & poculum denique circumtulerit: sive, ut aliis placet, agnum Paschalem cum Azymis una & Amaris priore cœna comederit; posteriore cibos sumserit communes, ad eamque Apostolos suos lotione paraverit; eamque clauserit demum institutione Sacramenti & sanguinis sui: sive rem eo ritu atque ordine gesserit Christus, quem descripsit Lightfootius, Judaicarum rerum consultissimus; variantibus super ea re virorum doctorum sententiis: observandum certe, postrema hac lotione Christum Apostolorum suorum animos ad sacra hæc purgando parasse; fracta esse Azyma solenni precatione adhibita, iis à Christo additis, quæ novi hujus Sacramenti institutioni convenirent; atque hac fractione, & Amarorum esu, significatam esse lacerationem & cruciatus corporis Christi, dolorem animi, & mortem ipsam ab eo toleratam in salutem totius humani generis, cujus nomine velut fidejusserunt Apostoli. Poculum vino & aqua temperatum, circumlatum & inter singulos divisum, excepit hymnus εὐχαριστικὸς, cujusmodi hymni gratiis Deo agendis decantari solebant. In hujus autem poculi circumlatione & distributione inerat altera mortis Christi, sanguinisque in omnium salutem mox profundendi significatio; nec significatio solum, sed vera etiam per esum cibi hujus ac calicis haustum, corporis & sanguinis Christi communicatio & sumtio. Præterea & distributione panis, & poculi circumlatione continebatur, ut dixi, nota fœderis Deum inter & homines, & inter ipsos simul homines, initi. Quippe & per convivia coalescit amicitia; & per fractionem ac communicationem panis, & per victimarum sectionem contrahebatur societas, cum apud exteras gentes, tum apud Israëlitas; velut Abrahami cum Deo, divisis vacca, capra, & ariete; &

Scalig. de emendat. temp. l. 6. Phot. Tm. 115.

& cum sectum membratim uxoris suæ corpus ad Israëliticas tribus mittit Levita, quasi eas in memoriam revocans fraternitatis & fœderis. Vini item libatione, ac nonnunquam etiam sanguinis, plurimæ gentes fœdera sanciebant. Quod & inter populares conjurationis Catilinæ factum perhibent Historici. Porro ritum quendam Eucharistiæ in Mithriacis sacris Persas obivisse, testes sunt Justinus & Tertullianus; oblato quodam pane, atque aquæ poculo; solennibus verbis ex formula adjectis. Pane & vino sacra Deo facit Tibetana gens. Molam ex farina quadam pinsunt Indi, Deoque in defunctorum amicorum salutem consecrant. Apud Peruanos celebrabantur quotannis Paschales quædam ceremoniæ. Certis diebus immolabant Agnum candidum, farinam ejus imbuebant sanguine, populoque comedendam distribuebant, ac Dei sui sanguinem esse, divinitus ad se missum, affirmabant; ut ita cum Sole, & Ynca, sive Rege, novi fœderis societatem contraherent. Iidem juvenem aliquem præstanti forma, annos triginta natum, bene lotum, veste candida indutum, per quadraginta dies laute pastum, demum mactabant, mactati carnem velut sacram sanctamque vorabant, insontis morte de noxis suis Deo satisfactum esse putantes. Die quodam procedebant supplicantes, eo prope ordine, quo apud nos festo corporis Christi. Quod & Meaci in Japonia fieri solitum narrant. At Mexicani solennem quotannis celebrant diem, quo simulacrum à puellis Deo sacris, ex farina & melle pistum, fictumque, & magnis ceremoniis consecratum, populo comedendum distribuebant; ita Dei sui corpus comedere se asseverantes. Nec tum licebat aliud quidquam cibi capere.

Justin. Apol. 2. Tertull. de præscript. c. 40.

VI. In constituendis & ordinandis sacrorum ministris Judaicos ritus fere retinuisse Ecclesiam Christi consentiunt omnes; quosnam præcipue retinuerit, non levis inter doctos viros controversia est. Sunt enim, qui Presbyterorum creationem, quæ fit per impositionem manuum, similem esse volunt ejus manuum impositionis, per quam inter Judæos secundi Templi excidio recentiores, selecti viri ad judiciariam potestatem aliquando obtinendam & exercendam, & locum inter assessores Synedrii consequendum, fiebant idonei; quemadmodum apud nos per gradum, ut loqui amant, Doctoratus vel Licentiatus; utramque autem manuum impositionem, & Judæorum & Christianorum, derivatam esse ex veteri illa, qua Josuam ad regendum Israëliticum populum consecravit Moses; & juxta nonnullos ex altera, quam Septuaginta viris inter Israëliticæ gentis senes delectis, & à Mose in curarum partem ascitis, adhibitam fuisse putant.

De Ordine.

putant. Ex ſacerdotio contra Aaronico proveniſſe Chriſtianorum ſacerdotium contendunt alii. Prioris ſententiæ argumenta hæc ſunt: In ordinandis Eccleſiæ Chriſti miniſtris nunc quoque imponi manus à tribus aliis jam ante ordinatis, uti in creandis olim Synedrii aſſeſſoribus; hoc ritu conferri utriſque poteſtatem judiciariam, & ligandi atque ſolvendi facultatem: cum Aaronicum ſacerdotium jure tantum natalium propagatum ſit ad poſteros, nullaque juriſdictione polleat, ſed tantum ſacra faciat. Poſterior contra ſententia his ſe approbat rationibus: Presbyteros Chriſtianorum non juri ſolum dicundo, ſed ſacris etiam adminiſtrandis, ſacramentiſque conficiendis præeſſe, ſacerdoteſque vere eſſe, cujuſmodi neutiquam fuerunt ſeptuaginta Synedrii aſſeſſores; derivatum igitur in eos eſſe ſacerdotium Aaronicum. Nos vero ſic ſtatuimus: utramque poteſtatem, & Aaronicam & Septuaginta-viralem, in Sacerdotes Chriſtianos utpote priſcis longe digniores confluere, cum legitime ordinati participes fiant æterni & Melchiſedeciani ſacerdotii Chriſti: nam utraque poteſtate gaudent, & dicundi juris, & obeundorum ſacrorum. Nec ſatis conſtat, an impoſitio manuum, per quam ordinantur, manaverit ex illa, per quam allectos eſſe volunt in Synedrium viros ſeptuaginta: quippe nulla ejus apud Moſem mentio; tantum ſiſtuntur à Moſe coram Deo ad oſtium Tabernaculi, uti & Sacerdotes Aaronici; in eoſque ita ſibi oblatos & conſecratos partem Moſaici ſpiritus miſit Deus,
Num.11,25. quo accepto *prophetaverunt*, *nec ultra ceſſaverunt*. An illuc referas & prophetiam, de qua Timotheum monet Paulus: *Noli negligere gratiam,*
1.Tim.4,14. *quæ eſt in te, quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyteri.* Exolevit porro apud Judæos manuum impoſitio; adeo in creandis Septuaginta viris viſa non eſt neceſſaria. Solennis tantum uſurpatur formula verborum. Abſentes vero per codicillos in Synedrium rite aſciſci poſſunt. Præterea Synedrii jus fuit, non res ſolum civiles, ſed ſacras etiam ordinare, legum interpretandarum modum præſcribere, traditos à majoribus ritus ſervare. Conſtat etiam plurimos ex Sacerdotibus Aaronicis fuiſſe in Synedrium allectos; atque hi Sacerdotum Chriſti verum nativumque exemplar fuerunt, quippe utraque pollentes facultate, & obeundorum ſacrorum & dicundi juris. Inde liquido apparet, conſeſſum hunc non mere civilem, ſed & ſacrum fuiſſe, & utriuſque membri reipublicæ, Sacerdotum & Populi, partes ac perſonam ſuſtinuiſſe. Ergo manarunt in Eccleſiam diſtincti miniſtrorum gradus & officia, ex officiis tum Ebræorum Sacerdotum & Levitarum, tum & Septua-

ptuaginta virorum. Nam quem dicimus Patriarcham, & Primatem, & Metropolitam, is dicebatur Judæis Princeps Patrum; & qui à nobis Episcopus, is erat Chazan, & Archisynagogus, & Pater Synagogæ; idem fortasse, qui in libris Thalmudicis vocatur Segen haccohanin, *Antistes Sacerdotum*; & Presbyter, Zaken; & Diaconus, Sammas; & qui his Rabbini, nobis Doctores & Magistri; & generale vocabulum Parnasim, Pastores, utrisq; commune est. Judæis item sui Lectores, & Janitores, & Cantores, & Æditui. Et ordinatio Presbyterorum inter Judæos, uti Episcoporum inter Christianos, à tribus item ordinatis, ut dixi, administrata est. Ægyptiis sui fuerunt ordines Sacerdotum, à Mercurio, uti jactant, constituti; Cantorum, Horoscoporum, Scribarum sacrorum, sacrorum Stolistarum, Prophetarum, Pastophororum, Ædituorum, Ministrorum. His omnibus præerat summus Pontifex. Pollebant utraque facultate, & administrandi sacra, & juris dicendi. Varii item Carthagine fuerunt ordines Sacerdotum, Vatum, Auspicum, variis distincti vestibus, variis officiis & honoribus fungentes. Quorundam etiam primaria dignitas fuit. Suos Sacerdotes habent incolæ Menuthiadis insulæ. Sacrorum omnium ministri & interpretes apud Persas fuerunt Magi: civilia etiam negotia ex eorum consilio administrabantur, summoque fuerunt in honore. Mulieres illic quoque Soli & Dianæ dicatæ, sacra quædam obibant. Magis inter recentiores Persas successerunt alii Sacerdotes, quorum princeps est supremus quidam Pontifex. Sacerdotes Indorum leguntur ex Brachmanum tribu, quæ cæterarum nobilissima est. Consecrantur certis quibusdam ritibus, & diversis addicuntur officiis, diversosq; retinent dignitatis gradus. Olim etiam totius collegii princeps unus erat. Sua sunt Ceilanensibus monasteria, & sacræ domus; sui Macassarensibus Patriarchæ, sui Presbyteri, sui & inferiorum ordinum Clerici. Et hi & illi initiantur à Patriarchis, Patriarchæ ab uno supremo legis suæ Antistite. Quid Siamensium finitimarumque gentium Talapoinos, quid Sinensium Bonzios, nec unius omnes ordinis aut instituti, quid mulieres sacras commemorem? Rerum illi sacrarum sunt antistites; secreti à vulgo solas incolunt domos, monasteriorum nostrorum similes; & in varios ordines sunt discreti, suisq; Præsulibus parent. Bonziis Japonensibus unus præest Pontifex, qui supremam habet inter eos auctoritatem. Jaco nuncupant. Is religiones interpretatur, de omnibus controversiis ad sacra pertinentibus constituit. Illi castitatem colunt, etiam conjugio abstinentes. Plerisq; fœminam attingere capitale est. Sexcenti fuerunt Græcis

sacrorum

ſacrorum miniſtrorum ordines. Suos ſibi Sacerdotes, ſua ſacra, ſuas victimas habebant Dii ſinguli. Sacerdotio nonnunquam fungebantur ipſi Reges. Myſteria Eleuſinia adminiſtrabant Hierophantæ Eumolpidæ, Daduchi, Præcones, Aræ miniſter, & qui Rex appellabatur, & qui cum eo ſacra procurabant Epimeletæ; tum & Sacrifici; demum Myſtæ & Epoptæ. Adde & Meliſſas Cereris ſacerdotes. Ex his ſacris conjectura capi poteſt de reliquis, quorum infinita erant officia, dignitates, & tituli. Plura etiam apud Romanos, quorum ſi vel nomina recenſere vellem, dies me deficeret, & jam in eo elaborarunt ſtudioſi. Dignitatum autem munerumque diſtinctiones cognoſci poſſunt ex Pontificibus, & Pontifice maximo; ex Curionibus, & Curione maximo; ex Gallis magnæ Matris Deum, & Archigallo; ex Veſtalibus, & maxima Veſtali. Sacerdotum autem plurimis juris de rebus ad ſe pertinentibus dicundi poteſtas fuit. Inter Celtas noſtros & Britannos ſacra fuit & eximia Druidarum auctoritas, Bardorum item atque Vatum. Nec ſuis Patriarchis Mugallenſes Tartari; nec ſuis Scythæ & Germani Sacerdotibus caruere, tum fœminis, quas Alirunas vocabant, tum viris; nec Hiſpaniolenſes Americani ſuis, quos pudicitiam colere jubebant, graviſſimis propoſitis pœnis, ni feciſſent; nec Virginienſes; nec Braſiliani, qui variis Sacerdotum ordinibus ſummum Pontificem præficiebant; nec Peruani, apud quos multæ fuere Virgines ſacris dicatæ, quarum nomen fuit Mamaconæ, opera, ſacrorum ornamentorum textura; nec Mexicani, qui ſuos unctione quadam conſecrabant. His Pontificum, Sacerdotum, Levitarum, aliorumque minorum miniſtrorum varii ordines fuerunt, quorum ſingulis ſua attributa fuerunt officia, ſuæ dignitates: fuerunt & Virgines Deo ſacræ, quemadmodum & Peruanis, intra ſecretarum domum clauſtra aſſervatæ, & velut utentes ritibus Veſtalium Romanarum: fuerunt & Monachi auſterum vitæ ſectantes genus, incolæ cœnobiorum.

De matrimonio. VII. Cujuſmodi debeant eſſe matrimonia, cognoſcemus monitore Chriſto, ſi prima rerum repetamus primordia. Unus fuit unius uxoris vir, nec ſacram hanc conjunctionem dirimere fas fuit. Primus Lamech duas ſibi adjunxit uxores, plurimas item alii, iique ſanctitate conſpicui, ita favente Deo propagationi generis humani. Jus deinde plurium uxorum ducendarum, earumque dimittendarum, Moſaica Lege factum eſt: excepto tamen ſummo Pontifice, ſi Rabbinos audimus. Hoc jure uſos quoque Ægyptios tradit Diodorus; unicam videlicet fuiſſe ſummo Sacerdoti conceſſam uxorem, cæteris, quot quiſque vellet. At palam

Matth. 19, 4. & ſeq.

Diodor. l. 1.

diſſent

dissentit ab Herodoto, qui Ægyptios singulis uxoribus contentos fuisse docet, perinde ut Græcos. Hæc convenient, si unius legitimæ uxoris factam dicamus licentiam, plurimarum vero pellicum: uti fit apud Sinas & Indos, gentes Ægyptiacis imbutas moribus, ut alibi ostendimus. Cecrops quoque, homo Ægyptius, unum uni conjunctum esse voluit, unde dictus creditur διφυής. Fuerunt, qui nullo subnixi antiquitatis suffragio, crederent placuisse Carthaginensibus multiplex & plurimarum simul uxorum conjugium. Nos vero sine testibus non assentimur, & multa in contrariam nos trahunt sententiam. Adeo Indis placet in unicæ uxoris connubio acquiescere, ut ea defuncta, semel tantum liceat ad alteras nuptias convolare, præterquam Brachmanibus, quibus unarum duntaxat nuptiarum facultas est. Siamensibus, etiamsi lege vetitum non est, plures uxores ducere, probatur tamen solitarium istud castumque viri unius & unius fœminæ matrimonium; item Sinis, & Japonensibus, quorum supremus Imperator, quem Dayrum vocant, lege cogitur uxore unica esse contentus, eaque quotis quibusque mensibus per quindecim dies abstinere. Eam si amiserit triginta annis minor, aliam ducere potest, sin major, reliquum vitæ tempus cælebs agit. Nec vitio tamen dant Sinæ, si quis pellices superinductas habet. Honestiores apud eos fœminæ secundis abstinent nuptiis. Sponte cremantur cum viris defunctis apud Indos, more antiquissimo. Ni faxint, infames habentur. Fuit idem in usu apud Thraces, Scythas, atque Gallos. Alio mortis genere viros mortuos sunt prosecutæ viduæ Herulorum, & hac ætate Æthiopum quorundam. Inter gentes Scythicæ originis præcipua hæc laus Germanorum est, quod singulas duxerint uxores fœdere perpetuo, si paucos quosdam excepisses. Eadem laus est Chiribicensium, Floridensium, & fere Brasilianorum. Græcos Atticæ terræ incolas Cecrops unis fœminis conjungi voluit, ut à me notatum, & inverecundam vulgivagæ Veneris licentiam coërcuit. Morem hunc laudat Euripides in Andromacha. Sunt vero, qui dicant, decretum postea fuisse Athenis, ut unam quidem civem ducere liceret uxorem, ex alia vero liberos procreare ad frequentandam civitatem, & multitudinem augendam; atque ita factum a Socrate. Negant alii simul duas habuisse. Illic & Sacrorum Rex ad ritum Ebræorum virginem & civem ducere debuit. Jure Romano duas uxores eodem tempore habere non licebat. Laudantur ergo à Scriptoribus Romanis gentes mori huic obsequi solitæ: culpantur ab iisdem, qui secus faxint; Mauri à Sallustio & Claudiano, Persæ ab Ammiano. Imo, ne concubinam quidem habere

Herod. libr. 2. cap. 92.

Eurip. Androm. v. 177. & v. 464. & seq.

Instit. lib. 1. Tit. 10. §. 6.

Sallust. Jugurth.

Claud. de Bello Gild.

Ammia. l. 23.

Pompon. Sent. recept. libr. 2. Tit. 20. habere cum uxore fas esse vult Pomponius Jurisconsultus: Nec probata est Valentiniani primi lex, qua jus unicuique fecit duas simul legitimas uxores habendi. Magno quoque in honore fuerunt Romanis fœminæ univiræ, sive unicubæ, hoc est, quæ semel tantum nupsissent. Non aliæ adhibebantur pronubæ: non aliæ Fortunæ muliebri coronam imponebant, & corona pudicitiæ honorabantur. Non aliæ ædem Pudicitiæ, patriciæ vel plebejæ, poterant ingredi. Summo Pontifici bis uxorem ducere non licebat. Itaque unius uxoris vir, sive unicubus esse debuit; consentiente Romana lege cum Christiana, quæ Sacerdotes suos semel tantum maritos fuisse voluit. Stabiles Romanis fuerunt nuptiæ, antequam divortii morem Ebræis, Græcis, aliisque gentibus receptum Carvilius induceret, anno Urbis DXX. liberorum quærendorum caussa; nec sine magna tamen populi invidia. Flaminicæ tamen connubium sola morte dirimi potuit: uti & quod per Confarreationem esset contractum. Ne barbaris quidem gentibus Americæ nonnullis recepta est uxorum multitudo. Individuam illam viri & fœminæ conjunctionem Deo auctore fieri, & sacram esse, plurimæ fatentur gentes. Ritibus ad eam sacris utuntur Judæi, faustisque precationibus, quarum formulas Ritualibus libris sunt complexi. Ex loco quodam Photii, qui excerptis ex Damascio insertus extat, cognoscimus, Alexandrinos legitimas ratasque nuptias non habuisse, nisi connubiales tabulas Sacerdos signasset. Guebri Persæ coram Sacerdote nuptias contrahunt; coram Brachmanibus Indi; Sinæ in loco sacro, coram idolis. Ad eas se accingebant Athenienses, aliique Græci per προτέλεια sacrificia, quæ Junoni Pronubæ fiebant; item per γαμηλίαν, sacrificium, quod Junoni, Veneri & Gratiis faciebant parentes in nuptiis liberorum; & quæ sponsi ipsi aliis Diis, ad felicitatem fœcunditatemque impetrandam. Aliud erat Thessalorum nuptiale sacrificium, *ἱαμοδαίσια* dictum. Sanctæ quoque Romanis habitæ sunt nuptiæ, quas sanctis ceremoniis prosequebantur. Sacrum præcipue fuit vinculum Confarreationis, Dionysio Halicarnasseo Farracia dictum, quo nihil ipsis religiosius fuit. Hujus contrahendi auctor præsesque erat Pontifex Maximus, & Flamen Dialis, conceptis verbis, sacrificio facto coram decem testibus. Non alio ritu uxorem ducere Flamini Diali licebat, cujus & matrimonium sola morte dirimebatur; non alio conjugio nati creabantur Flamines. Sacræ quoque fuerunt nuptiæ per Coëmtionem initæ; nec sine sacrificiis, precationibusque palam coram Diis ad aras factis, & domi deinde iteratis, igni & aqua adhibitis, quæ ipsis fuerunt sanctissima, ac thure

Phot. Tm. 242.

Dion. Halic. libr. 2.

thure cremato coalescebant. Concipiebantur item vota, unde *votita* uxor dicta. Utrique nuptiarum mori prævia erant auspicia, auguria. His præesse credebantur Conjugales Dii, quos plurimos recensebant; Jovem, Junonem, Hymenæum, Genium, Venerem, Suadam, Lucinam, alios. Ergo nuptias appellant sanctas atque sacras, & nuptiarum sanctimoniam ac sacra nuptialia memorant. Nec *sacramenti* vocabulo abstinent. Cæterum quandam Confarreationis & Coëmtionis formam adnotare licet in nuptiis Persarum Guebrorum. Sacræ & Mexicanis fuerunt nuptiæ, quæ coram Sacerdote celebrabantur, non sine religiosis suffimentis.

De extrema Unctione.

VIII. Defunctorum oculis adhibitam pollincturam apud Judæos, ac totis etiam corporibus, constat testimonio scriptorum Novi Testamenti & Thalmudis. Traditus hic mos fuit Græcis & Romanis à Phœnicibus, primis Christianis à Judæis. Infirmis præstitum esse unctionis officium non ita liquet. Locum tamen invenio in recentioribus fragmentis Petronii, quibus Trimalcionis cœna describitur, unde sacer Christianorum ritus potest illustrari. Ejus verba hæc sunt: *Trimalcio ampullam nardi aperuit, omnesque nos unxit; & , spero, inquit, futurum, ut æque me mortuum juvet, tanquam vivum. Nam vinum quidem in vinarium jussit infundi; & Putate vos, ait, ad parentalia mea invitatos esse.* Unde apparet, unctione hac liniri se jussisse stolidum senem, cum fingeret morti se esse proximum; atque hinc sibi & vivo & mortuo opis aliquid & adjumenti sperasse. Quæ de sacra sua unctione spondent itidem sibi Christiani. Huc adduci solet Tertulliani testimonium de Severo Augusto, qui à Proculo Torpacione Christiano, & uti verisimile est, Sacerdote, per oleum curatus fuit. Mexicani vero Sacerdotes unguento quodam sacro infirmos, ad se magno concursu venientes, linire solebant. Atque hactenus de Sacramentis Quod si recognoscamus superiora, verum esse deprehendemus illud Tertulliani: *Diabolus, cujus sunt partes intervertendi veritatem, ipsas quoque res Sacramentorum divinorum idolorum mysteriis æmulatur. Tingit & ipse quosdam, utique credentes & fideles suos: expiationem delictorum de lavacro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ. Signat illic in frontibus milites suos, celebrat & panis oblationem, & imaginem resurrectionis inducit, & sub gladio redimit coronam. Quid? quod & summum Pontificem in unis nuptiis imitatur? Habet & virgines, habet & continentes.*

Petron. Fragm. p. 50. 51. edit. Reines.

Tertull. ad Scapul. c. 4.

Tertull. de præscr. c. 40.

CAPUT XXI.

De conflagratione & renovatione mundi.

Theophil. ad Autol. l. 2. Euseb. Demonstr. Evang. l. 3. cap. 3. Stob. Eclog. Phys. l. 1. c. 24. Cleom Meteor. l. 1. c 1. Plutarch. de placit. Philos. l. 2. c 4. Galen. Hist. Philos. Stob Eclog. Phys. l. 1. cap. 24.

De mundi conflagratione & renovatione sacris Ebræorum libris consentanea protulisse Philosophorum illustrissimos, fatentur Theophilus Antiochenus, & Eusebius. Dogmatis hujus patronos Anaximandrum, Anaximenem, Anaxagoram, Archelaum, Diogenem & Leucippum recenset Stobæus. Qui per conflagrationem futurum id rati sint, Stoicos idem nominat; Cleomedes vero creditum id fuisse ait à præstantissimis Physicorum. Sed hæc propius inspicienda sunt. Natura sua corruptioni obnoxium mundum sentiunt apud Plutarchum & Galenum Pythagoras & Plato; utpote genitum; verum contineri à Deo, & ab interitu vindicari. Accuratius ista explicantur à Stobæo: Pythagoram quippe, cæterosque qui materiam pati quippiam & mutari posse censuerunt, veros ortus & interitus admisisse docet per mutationem qualitatum; Empedoclem vero, Anaxagoram, Democritum, Epicurum, & reliquos atomorum defensores, compositiones & dissolutiones probasse per quantitatum disturbationem; nequaquam vero ortus & interitus. Cum ergo statuisse dicitur Empedocles, omnia in ignem aliquando mutatum iri, futurum id intellige per novam elementorum dissolutionem & concretionem, citra eorum excidium. Idem visum Hippaso Pythagorico, idem & Heraclito, quorum uterque tantum igni tribuit, ut non rerum omnium principium atque finem, sed Deum quoque esse vellet; atque inde futurum, ut conflagret per vices mundus, & ex igne iterum prodeat certis & præfinitis temporibus. Mundi æterni conversiones per ignem & aquam futuras admisit Philolaus Pythagoricus. At Timæus Locrus à Pythagoræ dictatis non recessit, mundumque à Deo conditum opinatus est, sed interitus tamen expertem; non ex natura sua, sed ex Dei nutu eum perpetuo conservantis. Hæc secutus est Plato; futurumque nihilominus agnovit, ut per conflagrationes & diluvia maximæ sæpe clades contingant, multi extinguantur mortales, purgentur terræ, res innoventur; uti evenit in Phaëthontea conflagratione, & eluvione Deucalionea: verum hæc nihil ad universale Diluvium, universalemque orbis conflagrationem: summam interim rerum durare, servante Deo; nec aboleri, sed mutari. Non inde multum abierunt Stoici. Mundum dixerunt esse Deum, æternum materia, muta-

mutabilem ordine, & ordinem quidem mutatum iri per ignem & aquam; veteri mundo per ignem dissipato, novo per aquam reparato, in perfectam similitudinem pristini; quippe in humore futuri mundi spem latere; ignem exitum mundi esse, humorem primordium: quæ verba sunt Senecæ: nec mutationum illarum futurum illum finem, certisque eventuras intervallis post magnorum annorum decursus, reversis ad pristina loca sideribus, vel pro summi Dei arbitrio. Et quoniam ampliorem locum occupant corpora, cum in ignem dilabuntur, caussam hanc habuerunt Stoici, cur inane extra mundum ponerent, in quod mundus ipse deflagrando solveretur. Placuerunt ista quidem Stoicæ doctrinæ antistitibus, non item omnibus ex eadem Schola; non Posidonio, non Boëtho, non Panætio, non Diogeni Babylonio, non Zenoni Chrysippi successori: quorum postremus ille, atque item Panætius, rem in dubio reliquerunt. At fuerunt, qui cum viderentur adhærere Stoicis, ad exustiones tamen & diluviones ista retulerint, quibus non universus orbis, sed partes tantum terrarum aliquæ deleantur; plane ad mentem Platonis. Epicureis, qui mundos infinitos posuerunt, placuit constare quidem in perpetuum summam illam mundorum, si modo summa dici potest, quod infinitum est; principia quippe, individua nempe illa corpuscula, æterna esse & immutabilia; at eorum ordinem & ornatum dividuum esse, ac dissolubilem; itemque mundos singulares nasci & interire, ut plantas, ut animalia; hoc est, coagmentari & dissipari. Non igitur fieri id volunt per solam conflagrationem, ut dixit Minutius, sed etiam per diluvionem, vel per disjunctionem partium & ruinam, aliosq; modos, atque ex pristini mundi reliquiis coalescere posse novum alterum ac diversum; non, quod Stoici volebant, usquequaque similem. Suam autem sententiam utrique iisdem prope argumentis tuebantur. Jam à Philosophis abeamus ad Poëtas. Locum proferunt Justinus & Clemens ex Sophocle, quem ab aliquo Stoicæ doctrinæ magistro scriptum dicere posses. Futurum enim prænuntiat, ut deflagret aliquando universus orbis, ac deinde, quæcunque per ignem amissa fuerant, recipiat. Metuentem Jovem inducit Ovidius, ne fulminibus suis ardeat cælum, quippe meminisse eum esse in fatis, ut mundus flammis absumatur. Futurum id quoque non semel canit Lucanus: canit & Seneca Tragicus, casurum orbem in antiquum Chaos. Quas commemorat terrarum exustiones & eluviones Platonicæ doctrinæ assecla in Somnio Scipionis, non ad totius mundi summam, sed ad partes terrarum quasdam videntur pertinere, uti recte

Sen. Natural. Quæst. l. 3. c. 13.

Justin. de monarch. Dei. Clem. Strom. 5.

Ovid. Metam. l. v. 256, & seq. Lucan. l. 1. v. 77. & seq. l. 7. v. 813. & seq. Senec. Herc. Oet. Act. 3.

Macrob. in Somn. Scip. l. 2 c. 10. Plin. l. 2. c. 106. & l. 7. c. 16. Censor. c. 18. Jul. Firmic. l. 3 c. 1.

recte interpretatus est Macrobius. Visus est Plinius Stoicos sequi, cum dixit, Ætnæ, aliorumque ardentium montium, ignes incendia terris denuntiare; & ex seminum angusto, in cujus vices vergit ævum, fœcunditatem extingui. Et Censorinus, cum dixit, anni magni hyemem summam esse diluvionem, æstatem esse orbis incendium, mundumque alternis exignescere & exaquescere. Aliter Firmicus, magno nempe illo anno vertente, quem trecentis millibus solarium annorum constare vult, fieri redintegrationem rerum per alternas exustiones & eluviones. Persuasum id quoque fuit exoticis gentibus: Chaldæis, si rem quidem licet existimare ex Beroso, quem Beli interpretem fuisse narrat Seneca, & conflagrationi tempus assignasse, cum sidera omnia convenerint in Cancrum; inundationem, cum in Capricornum: Guebris, Zoroastrem dogmatum suorum auctorem jactantibus, quibus placet terram olim liquefactum iri, & in aliam formam longeque amœnissimam reparatum. Addunt Persæ, Indiæ inquilini, futurum id post mille annos. Prætereo Hystaspis, vetusti illius Medorum regis, Sibyllæ, & Trismegisti suffragia, quibus ad Christianam doctrinam, de futura rerum omnium per ignem consumtione, asserendam non satis caute usi sunt Justinus & Lactantius, scriptores pie creduli, legitima adulterinis Gnosticorum scriptionibus non satis discernentes. Igne de cælo depluente conflagraturum orbem credunt Siamenses & Peguani, post certa intervalla iri renovatum. Intervalla hæc octo annorum millibus definiunt, quorum millia sex jam præterierint. Sinæ post bella & calamitates in pristinum Chaos rediturum. Progenitores vero nostri Galli pervulgatam illam de ignibus & aquis per vices orbem deleturis sententiam tenuerunt.

Sen. Natural. Quæst. l. 3. c. 29.

Justin. Apolog. 2. Lactant. Epit. c. 12.

CAPUT XXII.

De reditu mortuorum ad vitam.

Tertull. de resurr. carn. cap. 1.

FIDUCIA *Christianorum, resurrectio mortuorum*, inquit Tertullianus. Multa nos ad id argumentum pertinentia suprà congessimus, cum dissereremus & de iis, quos Christus vitæ restituit, & de Christo ipso reviviscente. Superest, ut agamus de reditu omnium hominum ad vitam, qui in fine rerum futurus est. Non una fuit Judæorum omnium super ea re sententia. Qui rerum naturalium studio erant deditis, quos Paulus *conquisitores hujus seculi* appellat, defendebant fere metempsy-

1. Cor. 1, 20.

empsychosin Pythagoricam, & παλιγγενεσίαν, quam animarum volutationem proprio nomine vocabant, quemadmodum Ægyptii περιείλησιν, & Pythagoras περιπόλησιν, qua animas dicebat circulum necessitatis percurrere, Chrysippus & Jamblichus περίοδον. Qvippe animas volebant de corpore devolvi in corpus, unamque & eandem animam diversis temporibus fuisse plures homines. Opinati sunt nonnulli reditura omnium hominum corpora ad vitam in supremo judicii die; pios vero duntaxat corpora sumturos tempore Christi, novamque vitam morti item obnoxiam inchoaturos. Princeps hujus sectæ & doctrinæ fuit R. Moses ben Nachman. At recepta fere apud ipsos sententia hæc est, quam proposuit Maimonides, pios probosque omnes, è malis aliquos tantum, a morte resurrecturos. Eos qui reviviscent, opinantur quidam ex hoc grege, id gesturos indumentum, quo sepulti sunt; nonnulli nudos fore; pios vero lumine vestitum iri, tanquam Angelos. Corpore demum post longum tempus deposito, omnes redactum iri in pulverem, communè sectæ hujus dogma est, & ad perfectam demum beatitatem perventuros. Cæterum in eo conveniunt ambæ partes, traditum extare in Lege corporum reditum ad vitam. Id pueros docent, id viros. Qui secus sentiant, pro impiis habent & nefariis. Ægyptiorum doctrinam de fine rerum eandem esse tradit Origenes ac Stoicorum; Stoicos autem sic censere, Orig. contra
mundum conflagraturum aliquando, omnia deinde restitutum iri in Cels. l. 5.
integrum, eademque nullo discrimine futura, quæ fuerant; unde sequi reditum mortuorum ad vitam; atque ita rem eos habere persuasam, rei nomine abstinere. Certe constans est veterum opinio, primos metempsychoseos auctores fuisse Ægyptios. Et idcirco eos siccare cadavera mortuorum, ait Augustinus, quod reditura putent ad vitam; atque August.
ita macerata corpora vocare Gabbaras, hoc est, ni fallor, Kebarim. Cur Serm. de di-
addat solos illos esse in hac opinione, neque conjicio, neque certe credo. vers. 120.
Ab Ægyptiis venit ad Æthiopes & Arabes antiquos, Australesque popu- cap. 12.
los, doctrina metempsychoseos; venit & ad Indos, aliosque Orientis populos; nec ulla fere gens illic est hoc errore immunis: etsi ab eo conatur Brachmanes vindicare Æneas Gazæus in Theophrasto. Disseminata porro est in Græciam per Pythagoram, maximisque illic viris placuit. Hinc transiit ad Thraces, Getas, Borealesque gentes per discipulum Pythagoræ Zamolxin, quam retinent ad hanc diem plerique: unde regressa est in Occidentem ad progenitores nostros Celtas, ad Germanos, & ad ipsos etiam Americanos. Cæterum hæc μετεμψύχωσις,

&

& μιἰεντωμάτωσις Ægyptiorum & Pythagoricorum, & παλιγγινεσία Stoicorum, prodierant ex obscura quadam & informi notitia futuri olim corporum nostrorum reditus ad vitam. Id optime animadvertit

Lactant. l. 7. c. 23. Tertull. de resurr. carn. c. 1. August. de civit. Dei l. 22. c. 27. 28.

Minutius Felix, & Lactantius. Tertullianus vero hos ait, *Recidivatum animæ corporalem pronuntiasse, tolerabilius notata quam negata qualitate; pulsata salute, licet non addita veritate.* Quamobrem Augustinus efflorescere scribit Christianum dogma ex Platonis & Porphyrii sententiis, quorum ille animas dixit corporibus perpetuo carere non posse; hic vero animam purgatam, cum redierit ad Patrem, non amplius ad mala hæc mundi esse reversuram. Ethnicorum quidam in majori luce versati, reditura ad vitam corpora expressioribus verbis declararunt: velut supposititius ille Zoroastres, quem Æneas Gazæus vaticinatum asseverat, affore aliquando id tempus, quo mortui omnes vitæ restituantur. Imo

Clem. Alex. Strom. 5. Plat. de Republ. l. 10. Theopomp. apud Laërt. in Prœm. Tertull. de præscript. cap. 40. Plin. l. 7. c. 55

& credidisse ipsum narrat Clemens, eundem se fuisse ac Erem illum Pamphilum, de quo multa scripsit Plato. Fuisse autem Magos in opinione eadem, notum Græcis fecit Theopompus Peripateticus, qui eam ab his acceptam propugnavit. Et notat Tertullianus, fuisse in Mithræ sacris *imaginem resurrectionis.* Atque id dogma tenuerunt quoque Guebri nonnulli, veteribus Persis prognati. Apud Græcos vero Democritus corpora non consumi igne, sed melle condita servari jussit, in spem recipiendæ vitæ. Id deridet Plinius, quod aliis promissum Democritus ipse non obtinuerit. Platoni exciderunt nonnulla, quibus Christiani ad veritatem tuendam usi sunt. Nam postquam Hospitem induxit in Politico, cum Socrate ita differentem, futurum aliquando, ut ab occasu oriatur mundus, & in oriente occidat, tumque è terra prodituros homines senili ætate, qui accedentibus annis per eosdem gradus ad infantiam revolvantur, quibus nunc ex infantibus senes fiunt; addit demum, ex eo, quod aliquando senes pueri fiant, id consequi, fore quoque, ut homines defuncti & humati iterum è terra extent novæ vitæ redonati, nisi quos

Euseb. Præp. Evang. l. 11. c. 32. 33. Arnob. l. 2.

in aliam sortem Deus traduxerit. Hinc porro Ethnicos confutant Eusebius & Arnobius, irrisores Christianæ sententiæ de reditu corporum nostrorum ad vitam. Sed & illam παλιγγινεσίαν Stoicorum, qua post mundi renovationem omnes homines, resque adeo omnes rursum ita extituras dixerunt, uti nunc sunt, merum esse decretum Christianorum con-

Clem. Alex. Strom. 5. Origen. l. 5 contr. Cels. Homer. Odyss. 13. v. 109

tendunt Clemens & Origenes. Atqui hæc doctrina παλιγγινεσίας mundi, non unorum fuit Stoicorum, sed & Pherecydis Syri, & Heracliti, & Parmenidis, & Platonis, nec non & Homeri ipsius, quos in testimonium citat

Por-

Porphyrius, clarus dogmatis hujus assertor, in libro De antrò Nympharum. Pythagoricis item, atque Pythagoræ, magistris Ægyptiis sententiam eandem tribuit Origenes. Locum affert Justinus ex Sophocle, quo futurum prædicitur, ut, quæcunq; periere, Deus aliquando restituat. Habetur in Antonii Diogenis Incredibilibus, Dercyllidem & Mantiniam vitam cum parentibus alterna morte commutasse, & vitam die amissam noctu recepisse. Receptum id quoque fuisse à Romanis, & Saturnaliorum festo adumbratum, prædicat Porphyrius. Varroni quidem, Genethliacisque à Varrone laudatis adscribitur ab Augustino, & palam id invehit Virgilius; tangit vero obiter Lucretius. At Muhammedani sine ambage corpora à morte excitatum iri, proinde ut Christiani, decernunt. Quod & Americanis, tum qui Brasiliam incolunt, tum qui Peruviam, placitum esse scimus.

Origen. l. 5. contra Cels. Justin. de monarch. Dei. Anton. Diogen. apud Phot. Tm. 166. Porph. de antro Nymphar. August. de civit. Dei, l. 22. c. 28. Virg. 6. Æneid. Lucret. libr. 3.

CAPUT XXIII.
De postremo judicio.

ÆTERNAM hominum omnium sortem supremo Dei judicio determinatum iri, gentibus plurimis notum persuasumque fuit. Duplex judicium homines manere Judæorum opinio est; prius, quod mortem statim excipiat, hominibusque singulis vel Hortum Edenicum, vel Gehennam pro gestis assignet; posterius, quo de vita hominum omnium à morte suscitatorum per æternum ævum futura ultimo arbitrio statuatur ex libro, in quo noxas vel levissimas, ac sermones etiam supervacuos Deus ab Angelis descriptos habeat. Si qui occiderint ante diem immaturo obitu, horum judicium aliquantisper dilatum iri opinantur; perinde ut Græci ac Romani centum annorum erroribus inhumatos damnant. Ex duobus hircis, quorum alter offerebatur Deo Expiationum die, alter in desertum mittebatur à Dæmone, ajunt Judæi priorem fuisse collocatum ad dexteram, alterum ad sinistram. Quippe & hircos censent esse mali Angeli *Samaelis portionem*, Chelek Samaël, quod scribunt alii Chelek Schamaël, *partem sinistræ*. Partem autem sinistram impiis assignant Syri. Hinc hœdorum nomine signatos eos ad supremi judicis lævam locatum iri in fine rerum prædicat Matthæus. Quid de postremo judicio sentirent Ægyptii, ostendit mos eorum à Diodoro descriptus, quo ea videntur exhibere voluisse, quæ apud inferos

Matth. 25, 32. 33. Diodor. l. 1.

post uniuscujusque mortem gererentur. Judices quadraginta considebant; unicuique fiebat potestas accusandi mortui; si vitæ male actæ convictus esset, prohibebatur sepultura; sin secus, vel accusator omnino nullus accessisset, magnis exornatus laudibus sepeliebatur, dignusque pronuntiabatur, qui ab infernis Diis receptus æternam cum piis vitam degeret. Addit Diodorus, hæc inde ab Orpheo in Græciam esse translata. Itaque effatum est Mercurii Ægyptii, animam post mortem Deo reddituram rationem eorum, quæ gessit in corpore. Novelli Persæ Guebri animas censent statim ab exitu deduci per Angelum ad Judices, qui vitæ acta examinent ad trutinam, mala bonis in lancibus opponentes; atque his præponderantibus, ad Deum felicitatemque æternam mitti; illis vero, ad Diabolum ignemque perpetuum. Quæ sane non valde absimilia sunt iis, quæ commemorat Socrates in Axiocho, ex Gobryæ Magi relatione, qui ea ex tabulis à Septentrione advectis didicisse se in Delo perhibebat. De judiciis, quæ post mortem fiunt, priscos Brachmanes eadem sensisse ac Græcos testificatur Strabo: Deo ipsi adscripsisse Palladius tradit; quod & recentioribus Brachmanibus, & Baneanibus etiam ipsis fere visum est, atque inde porro plerisque ad Orientem positis nationibus. Doctrinam Christianorum retinuit Muhammedus, à qua nec gentiles ipsius Arabes recesserunt. Christo deputant munus judicandorum hominum, operumque ad libram examinandorum, ex voluminum fide, in quæ à bonis malisque Angelis relata sint gesta hominum recta atque prava. Diem hunc terribilem præcessura ajunt feralia signa, retrogradum Solis motum, Antichristi scelera, Gogum & Magogum. De Græcis sic Tertullianus: *Ridemur Deum prædicantes judicaturum: sic enim & Poëtæ & Philosophi tribunal apud inferos ponunt.* Et de Poëtis quidem quis nescit, quæ de infernis judiciis sunt fabulati princeps Homerus, & clarius etiam Virgilius, affectatus fere Platonem, qui vicissim Poëtas ipse affectatus est. Solerter observatum est à Lactantio, Prophetas sacros multa de postremo judicio olim per Filium Dei peragendo vaticinatos, caussam dedisse Poëtis, cur fingerent filium Jovis vel Minoëm, vel Rhadamanthyn, vel Æacum, qui & mortalis fuisset & justus, apud inferos judicia exercere. Hæc disserit Plato in Gorgia, aliisque locis; cujus sententia Christianæ fere conveniens, talis est. Homines morti proximi ab hominibus vivis judicabantur Saturni temporibus. De judiciorum illorum perversitate cum apud Jovem conquestus esset Pluto, sic ea emendavit Jupiter; mortuos homines

Strab. l. 15. Pallad. de Bragman.

Tertull. Apolog. c. 47.

Lactant. Instit. l. 7. c. 20.

atque

atque nudos, forma, genere, divitiis, aliisque ad corpus pertinentibus spoliatos, omnique prorsus auxilio, suffragio, & advocatione carentes sisti jussit coram judicibus, qui & ipsi nudi essent & mortui; filiis nimirum Jovis, Æaco ex Europa, qui Europæorum judex esset; Rhadamantho ex Asia, qui Asianorum; summo arbitro Minoë; quibus addunt quidam Triptolemum; ad eos in campum veritatis deduci animas corpore solutas à Dæmone, illorum statim ab ortu custodiæ præfecto; ex ejus testificatione ferri sententiam; pias probasque ad dextram mitti in superiorem cæli regionem, pravas & impias ad sinistram in inferiorem locum. Criminum porro & benefactorum disquisitionem fieri dicebant Græci ex tabulis & membranis Jovis, quæ abierunt in adagium, perinde ut tabulæ Harmoniæ. Harum omnium origo est in libris illis Danieli & Johanni memoratis, ex quorum fide dijudicandi sunt mortui. Suas habuit & Nemesis tabellas ex eadem origine. Et libros illos rerum ab hominibus gestarum indices, ab Angelis descriptos, norunt exoticæ gentes ad ortum sitæ. Nemesis munus fuit vagari per orbem, hominum gesta cognoscere, describere, & pro meritis excipere. Saturno autem sortem Nemesis deputabant veteres Astrologi, ac propterea ab Ægyptiis sidus Nemesis appellatur, ut alibi notavimus. Huic autem, quod æquitate fuerit valde commendatus, adscribitur imum cæli, quæ domus est mediæ noctis, ordine quarta, potestate præcipue pollens inquirendi in hominum facta, eosque ex virtutibus vel noxis exornandi aut puniendi. Porro Pan saepe confunditur cum Saturno, cui adjungitur, & Nemesi, à Macrobio; idemque terras noctu fingitur obambulare. Habet & Dæmones humanorum operum inspectores Stoica Philosophia, Platonicæ surculus. Officium id sideribus delegat Plautus, Arcturumque inducit dicentem se lucere quidem in cælo per noctem, de die vero cum cæteris stellis terras peragrare, hominum notare & describere mores atque facta, & ad Jovem referre. Manarunt ista ex *Negotio perambulante in tenebris*, cujus extat in Psalmis mentio. Platoni sua secta consensit Jamblichus in primis, qui Platonicam Pythagoricamque exponit doctrinam de judicio & purgatione animarum corpore solutarum. Inductus enim in ea fuit Plato à Pythagora; cum quo etsi convenit in multis, dissentit tamen in nonnullis, uti à vetustioribus Philosophis uterque, quemadmodum scire licet ex Jamblicho. Pythagoras autem inferna judicia, quidquid contradicat Ovidius, auditoribus suis intentabat. Et Hierocles, quem Pythagoricum

Dan. 7, 10. Apoc 20. 12.

Animadv. in Manil. l. 2. p. 33.

Macrob. Saturn. l. 1. c. 22.

Plaut. Rudent. Prolog.

Ps. 90, 6.

Jambl. de anima apud Stob. Eclog. Phys. l. 1.

Jamblich. ibid. Ovid. Metam. l. 15. Hierocl. de provid. & fato.

ricum, an Platonicum, an Stoicum dicam, dubito, rationem nos monet gestorum reddituros Dæmonibus bonis, quibus tutela nostra commissa est. Injecit obiter aliquid Minutius de his *Dæmonum judiciis*. (Sic enim apud hunc lego, non ut vulgo, *indiciis*; quod tamen ex Apuleio defendi potest.) Suscepta hæc sunt à Romanis, qui non inferis solum, sed Jovi etiam judicandi tribuerunt officium, sontes puniendi, præmiis afficiendi bonos, ex librorum testimonio, in quos relata seorsum habeat horum illorumque nomina. Ne Peruviani quidem nesciverunt illa, aliæque gentes Americanæ. Verum cum ex postremo judicio pendeant defunctorum pœnæ & præmia, & quicunque agnoverunt illa, id quoque admisisse necesse sit; agamus de postremis illis, unaque opera argumentum utrumque illustremus.

Apul. de Deo Socratis.

CAPUT XXIV.
De pœnis & præmiis.

HOMINUM animas pœnis post mortem pro meritis affici vel præmiis, etsi fatebantur sectæ inter Judæos celebratissimæ Essenorum & Pharisæorum, in explicando tamen pœnarum præmiorumque modo multum dissentiebant. Esseni quidem excidii Hierosolymitani temporibus amœna loca trans Oceanum assignabant piis animis; malis contra procellosa & tristia, gemitibus & æternis cruciatibus damnata. Pharisæi vero illis facilem tribuebant reditum ad vitam, & migrationem in alia corpora; his vero perpetuam in varias partes jactationem, aut vincula ac supplicia æterna. His successerunt Thalmudistæ, qui & Terram viventium & Gehennam prædicant, sedes piis impiisque paratas. Mitti omnes ajunt in infernum locum, Duma dictum, hoc est, Silentium, sed non æqua sorte; probas quippe requiem illic nancisci, in thesaurum quendam reconditas, quem Fasciculum viventium appellant; cæteras laborem ac supplicium. Thalmudis auctoritatem figmentis suis prætexuerunt Rabbini sequentis ætatis, variaque commenti sunt acumine suo digna, hoc est, ineptissima. Inferna loca distinxerunt in duo conceptacula, superius piis destinatum, inferius impiis. Superius alio nomine vocant Portas inferorum, hoc quoque nomine ab Homero celebratas, & Abrahami sinum, & Thesaurum viventium, & Hortum Edenicum. Inferioris item varia proponunt nomina, varias describunt mansiones, domos, angu-

Homer. Odyss. ξ.

angulos, tabulata, foramina, portas, spatia; varia etiam supplicia, quibus præficiunt Angelum mortis, Kippod nomine. De his, perinde ac de præmiis, non eadem omnes sentiunt. Sunt qui voluptatibus corporis, & infernis ignibus ea definiant. Quidam Messiæ temporibus assignant mercedis perceptionem, quæ non deliciarum solum corporearum usu, sed bonorum etiam consortio constet, quibus carere summum sit supplicium. Rati sunt alii reditum ad vitam, præmium fore bonorum; pœnam malorum, morte perpetua detineri. Nec defuerunt, qui dicerent, non alias fore præter curriculum vitæ hujus pœnas aut præmia. Has variantes sententias exposuit Maimonides. Patrum suorum doctrinam interpolarunt Judæi novitii. Fere tamen in duas abierunt factiones, Maimonidæorum, & Nachmanidæorum. Horum sententia Christianorum dogmati consonat in multis. Homines omnes in supremo die judicii corpora sumturos ajunt, & ex summi judicis arbitrio vel ad pœnas damnatum iri, vel donatum præmiis. At Maimonidæi varias ponunt stationes animæ corpore exemtæ; & piæ quidem felicitatem collocant in Dei cognitione & amore; impiæ in corporis desiderio, & radiorum divinæ lucis penetrabili fulgore, qui summum ipsis incutiat dolorem; supplicia hæc vel nullo fine terminatum iri, si fuerit scelestissima; vel desitura aliquando, si nequitiæ suæ probitatis aliquid adjunxerint; hanc atque item piam die extremo corpus subituram iterum, quo aliquando tandem relicto, & penitus extrito, ac in pulverem comminuto, summæ demum beatitatis compotem fore, quæ in intima & æterna Dei contemplatione posita sit. Beatum hoc ævum communi vocabulo Futurum seculum appellant. Sed piorum tamen corpora ante hoc tempus reditura ad vitam autumant, adventante nempe Messia, futurumque ut inter epulas, aliasque corporis voluptates beatam ducant vitam, sed morti iterum obnoxiam. Igitur triplicem statuunt animarum conditionem: piarum, vitiosarum, & mediarum. Extiterunt etiam, qui iter mansionesque animæ piæ ex hac vita proficiscentis metarentur. Ab Angelo deduci ajunt in speluncam duplicem Abrahami, illicque offerri Adamo; traductam inde, & purgatam per ignem, mitti in Horti Edenici conceptaculum inferius, illicque aliquantisper moratam exire ad lucem vitæ, & ad Fasciculum viventium aggregari: animas vero nequam detrudi in Gehennam; unde legitimo extracto tempore, pœnisque persolutis, educantur aliquando in aliud Judicium, quo statuatur, an admittendi sint ad æternam vitam supremamque beatitatem, hoc est, ad Dei contemplationem,

tionem, quam Speculum lucens nuncupant. Assignant item felicitatis domicilium, quod supernam Jerusalem appellant, & Domum Dei, cujus & spatia determinata sunt à Thalmudistis. Porro de inferis eadem sentire Judæos & Ægyptios Tacitus affirmat: Diodorus item Græcos & Ægyptios, quorum placita fuse prosequitur & comparat; amboque novisse ait, qui alterutra noverit: præterquam quæ Orpheus Ægyptiorum discipulus, Græcorum magister, ingenio suo interpolavit. Mercurio assignant munus deducendarum animarum vel in nova corpora, si ita res ferat, vel in Amenthem, hoc est, in Orcum, animarum omnium, vel nascentium in corporibus, vel iis excedentium, commune receptaculum: pias illic ajunt cum sui similibus animis felicem ac sempiternam vitam agere, & à vivis hominibus impense coli. Alia vero bonorum præmia, ut & scelestorum pœnas, quas accurate enarrant Græci, ex Ægyptiorum ritibus ac doctrina profluxisse Diodorus demonstrat. At recentiores Ægyptii, Mercurium auctorem jactantes, duplicem hominibus adscribunt animam; aliam immissam à summo Deo, aliam à cælo; hanc cæli motibus & fato obnoxiam, cui pateat reditus ad Deos, iisque conjungatur, & vitæ illorum æternæ particeps fiat; illi infra Lunam sedes esse assignatas, eo subliniores, quo sanctius in vita se gesserit. Beatis quoque domicilia amœnissima ponunt Æthiopes Ethnici. Et insulæ Menuthiadis incolæ Deum suppliciorum & præmiorum arbitrum & ministrum post mortem fore arbitrantur. Varios item gradus in paradiso & Gehenna statuunt Muhammedani, ad virtutis & nequitiæ mensuram hominibus post mortem assignan os, & sanctioribus quidem sedes solio Dei viciniores, majoremque gloriæ ac dignitatis modum, & omne corporeæ voluptatis genus; improbis vero ignem perpetuum. Addunt & loca quædam media, in quibus animæ purgentur. Horum nonnulli contendunt nondum creatum esse Paradisum, neque Gehennam. Persæ Muhammedani septem Gehennas, totidemque Paradisos a Deo creatos censent initio rerum, & octavum deinde additum. At Guebri conditum primum rentur cælum à Deo, deinde Tartara, ac demum terram: cælum & Tartara variis distincta esse domiciliis, & ab hominibus pro rerum gestarum meritis incoli; magnis in cælo affici pios voluptatibus, sed corporeis, Dei consortio frui, nec eum tamen videre: impios torqueri à Dæmonibus, qui appositis illic custodibus ipsi detineantur: aliquando tamen hoc infelici ergastulo solutum iri impios, renovato hoc mundo, & ad summam beatitatem Deique conspectum perventuros. Veterum quoque Brachmanum opinio

Tacit. Hist. l. 5. c. 5.
Diodor. l. 1.
Diodor. l. 1.

opinio fuit, præmia & pœnas post obitum hominibus esse pro meritis constitutas. Mortem probis, ac præcipue Philosophis, initium esse sciscunt vitæ melioris & æternæ; abire animas ad Deum, rationem vitæ actæ reddituras; plecti nefarias; probas admitti à Deo, & honoribus affici. Hac opinione imbuti mortem subibant sæpenumero, sperantes se ad immortalitatem abituros. Recentiores vero Brachmanes varia his assuerunt. Persuasum habent animas ex vitiorum virtutumque modo in alia corpora migrare, aliquas etiam fieri Dæmones, & per orbem vagari; quasdam extra mundum cruciari ad præfinitum tempus, antequam alia subeant corpora; nonnullas etiam ad sempiterna supplicia illic damnatas asservari. Locum hunc *Puteum obscurum* appellant; uti Judæi novitii, *Puteum perditionis*, juxta quinquagesimum quintum Psalmum; & Johannes, Ps. 55, 24. *Puteum Abyssi.* Similiter aliquas sanctorum animas summa & æterna fe- Apoc. 9. 1. 2. licitate in cælo perfrui putant; quasdam in locis cælo proximis corpore indutas, magnas sed non summas percipere voluptates, Deumque illic nonnunquam videre, hinc reverti in mundum, corporibusque inseri, & demum cælo supremo in perpetuum donari; cujus & duas esse mansiones, Dei alteram, alteram deliciis destinatam. Corpora defunctorum fere cremant, ad excoquendas peccati reliquias. Non longe hinc abeunt Siamenses. Cælestem beatitatem & Tartareos ignes in dogmatis habent: at his finem præscribunt. Locum utrumque partiuntur in varias domos. Supremum cælum Deorum, animarumque perfecta sanctitate præditarum esse domicilium; inferiores cæli contignationes ab animis minoris sanctitatis insideri. Eadem in cælo evenire existimant ac in terra; cruciatuum ministros esse Dæmones in infernis locis; utrimque dimitti in alia corpora post certum tempus, & ex rerum gestarum meritis suam singulis sortem, suas sedes assignari. Eadem propemodum placuerunt Peguanis: post obitum animas defæcari & mundari primum cruciatibus, deinde voluptatibus, postmodum crebris migrationibus in varia corpora, ac demum in nihilum redigi prorsusque interire. At Sinæ, & qui Sinarum decretis fere adhæserunt Tunquinenses, Formosenses, & Japonenses, cum in varias sectas dispersi sint, non omnes, at plerique, peccatis & recte factis, suas post mortem pœnas, suam remunerationem in Tartaro, vel in cælo tribui fassi sunt, & à Dæmonibus infligi supplicia. Finem his præstituunt, reditumque animarum in corpora. Purgationem etiam quandam præmittunt pœnis ac præmiis. Per pontem animas traduci in alium orbem fingunt Formosenses

P

pias abire in amœnissima loca, noxias è ponte in subjectum amnem sordibus fluentem decidere, atque illic perpetuo volutari. Cujusmodi pontem in Muhammedana quoque Theologia reperias. Græcos à Barbaris Philosophis supplicia, ignesque, qui fontes hominum animas ulciscantur, accepisse scribit Clemens. Vere utique: nihil enim tritius apud illos futura post mortem bonorum felicitate, malorum infortunio. Poëtæ & Philosophi, inquiunt Theophilus, Augustinus aliique Christiani scriptores, justitiam, judicia, pœnas, & providentiam prædicant, nobisque consentiunt. Quosdam ardentis virtutis merito in cælum evectos fuisse dicunt, Pollucem, Herculem, Ænean, alios; imo & quotquot pro Diis habent. Aliquos inferioris dignitatis in Luna collocant. Cæteris loca inferna assignant; bonis, quorum anima ter orta in cælis, terque probata, justitiæ ac pietatis studiis dedita fuerit, sedem ad fines terræ, quem locum Fortunatas insulas appellant, & Elysium campum, & Turrim Saturni, & Prata Plutonis, & Aëris campos, & Piorum prata, & Campum veritatis, & Adrasteæ regnum; nefarios detrudunt in horribile barathrum, in quo fluvius igneus Pyriphlegethon, ex rapido & igneo fluvio Danielis, ut videtur, confictus, alii item tristes & inamœni amnes in loco immensæ altitudinis. Cruciatus illic varii, cruciatuumque ministræ Furiæ, atque ipse etiam Hercules; sævissimi præcipue ignes, & vastus horror tenebrarum, expressus ad illas *Tenebras exteriores*, non semel à Christo memoratas. Spes illic omnis scelestis præcisa melioris sortis; omnis metus pejoris beatis. Hinc Juventas Herculi in cælo nupta. Hinc Belidum inexplebile dolium. Hinc irrequietum Sisyphi saxum. Hinc incomprehensibiles Tantali aquæ atque fructus. Hinc insatiabilis Tityi vultur. Hinc æterna illa Thesei sessio. Hinc irremeabiles Inferorum viæ. Hinc ferreæ portæ, & centum vectes ærei. Beatitatis illius vel infelicitatis arbitri sedent judices. Nullis plures conceduntur deliciæ, quam Philosophis, aut qui Eleusiniis mysteriis sunt initiati. In tanta Deorum apud Græcos confingendorum & colendorum, rerumque sacrarum tractandarum licentia, alia aliis placuerunt. Notabile dictum veteris Poëtæ Lyrici, quem laudat Clemens; impiorum animas circa terram volitare sævissimis affectas doloribus; illas piorum in cælo Deum cantibus celebrare. Græcos fere secuti sunt Romani: nisi quod pluribus aperuerunt cælum; bonorumque, doctorum, ac fortium illuc reduxerunt animas, unde fuerant digressæ. Inde receptus ille mos, probos Imperatores inter Deos referendi. Sideribus reduces animas adjunxerunt quidam, ex

Clem. Alex. Strom. 5.
Theophil. ad Autolyc. l. 2. August. de civit. Dei lib. 22. c. 25.
Dan. 7, 10.
Matth. 8, 12. & 22. 13. & 25. 30.
Clem. Alex. Strom. 4.

ex Pythagoræ doctrina; quidam in Lacteum orbem retulerunt; nonnulli in loca ſideribus proxima, in ſupremam nempe aëris regionem, hoc eſt, in Elyſios campos, quos Campos aëris Virgilius appellat, ex mente Platonis; cum vulgares aut noxias animas circa terram vagari velint, & poſt diuturnos errores ad felicitatem admitti. Proditum item eſt à Virgilio, ex Anchiſæ perſona, animas variis exerceri pœnis, purgandi cauſſa, priuſquam in Elyſium mittantur, in quo & labes animo impreſſæ per mille annos eluuntur; ac demum epota Lethes aqua remeare rurſus in corpora. Locat idem iter Elyſii ad dextram, ad lævam Tartarorum. Animarum purgationem alii quoque ex Romanis defendunt, præcipue Seneca. At Titus Imperator in oratione ad Romanos milites, quam repræſentat Joſephus, fortibus viris in prælio interemtis locum ſpondet inter ſidera; ignavis vero morbo intereuntibus, etſi ab eis abſterſa ſit omnis ſcelerum macula, ſubterraneas tenebras & altam oblivionem minatur. Doctrinam hanc à Socrate propoſitam nemo uberius diſſeruit, quam Plato, nemo explicatius; etſi non ſatis conſtanter. Summa tamen illius hæc fere eſt: vetuſtam eſſe opinionem & à majoribus traditam, proficiſci ad inferos mortuorum animas, & inde huc reverti; ſtatim enim ut corpore anima ſoluta ſit, deduci ad inferna judicia à Dæmone, quem naſcens fuerit ſortita, in divinum quendam locum, ubi omnium hominum animæ ſint judicandæ; nec alio comitatu ſuccinctam venire, quam rerum in vita geſtarum; ex quarum meritis vel plecti, vel remunerari; pias animas ad dextram mitti à Judicibus in ſublimem cæli locum per hiatum quendam animabus patentem; impias ad ſiniſtram per alterum hiatum ablegari in loca ſubterranea; utriſque Dæmonem ſuum præire; item per alios duos hiatus quaſdam animas aſcendere de locis terræ infimis, aliquas de cælo deſcendere; cæleſtes illas manſiones circumfluere deliciis, felicem cum Diis animas vitam illic degere inter epulas, & pulcherrimarum rerum ſpectacula; loca hæc ipſum eſſe Elyſium campum, Pratum piorum, Beatorum inſulas, Campum veritatis; Philoſophos illic Deos fieri, & ſedes quaſdam occupare, quarum pulchritudinem effari homini non liceat; quod de tertio illo cælo à ſe luſtrato, auditiſque illic arcanis, Paulus prædicavit; quippe Deos ſumma cæli incolere faſtigia, unde & cælum, & quæ infra cælum, & quæ extra ſunt, contemplentur; ſanctaſque animas in partem adminiſtrationis mundi admittere; ſupremum vero beatitatis apicem in Dei ſimilitudine eſſe ſitum: ſontes vero animas demitti ad Orcum, cujus non aliam proponit

Virgil. Æn. libr. 6.

Senec. de conſol. ad Marciam, cap. 24. Joſeph. de bell. Jud. l. 7. c. 4.

2. Cor. 12, 4.

descriptionem, quam quæ Poëtarum Græcorum carminibus celebratur; graviter illic plecti, sed inde tum educi posse, cum eos exorarint, quos, dum viverent, violassent; qui vero horrenda, prorsusque inexpiabilia scelera perpetrassent, quorum in numero ponuntur Tantalus, Sisyphus, & Tityus, corripi à sævis & igneis hominibus, raptari per tribulos, præcipitari in Tartarum ad æternos cruciatus, nec ullo unquam fine terminandos. Addit ad superiora Socrates in Axiocho ignes æternos, & lampades Furiarum, ex Gobryæ Magi doctrina. Animas, quæ mediam vitam virtutibus & vitiis permixtam traduxerint, vehiculis delatas ad Acherusiadem paludem deferri narrat Plato, ablui undis, pœnis expurgari, ac demum ergastulo hoc solutas ex virtutibus suis remunerari; quæ corpori nimio plus deditæ fuerint, errare circa sepulcra, atque illic torqueri: pœnas autem & præmia referri in decuplum, præbentibus operam suam Dæmonibus; post certa autem, nec omnibus tamen eadem, temporum spatia, ad vitam revocari animas, & ex pristinæ vitæ meritis nova subire corpora, vel hominum, vel pecudum, duce eodem Dæmone, per quem prius fuerant à vita sejunctæ; priusquam vero revertantur in corpora, deduci in Lethæum campum, & Ameletis fluvii aquam epotare, quæ priorum omnium oblivionem inducat: anilia fortasse visum iri ista, nec iis tamen veriora afferri posse. Hæc fere retinuerunt vetustiores Platonici, recentiores interpolarunt. Columina Scholæ hujus Plotinus & Jamblichus, cælum hoc à Platone piis propositum, mentis cogitatione effingi, non revera extare censuerant, auctorem ipsum prætendentes Platonem, & ducem Platonis Orpheum. Quidam purgatione non indigere volunt animas, quæ Diis conjunguntur; nonnulli variis circa cælum anfractibus volutatas purgari; locum sibi inter Angelos assignatum retinere Plutarchus, & Porphyrius, aliique vetustiores; negavit Plotinus: fuerunt, qui cum Diis præesse voluerunt his inferioribus rebus; secus Porphyrius. Hæc in Eclogis Physicis Stobæus complexus est. Quod si Plutarchi placita ex ipsius libris exploremus, definientem eum deprehendemus ex scitis veterum Philosophorum & Poëtarum, omnes animas, sive expertes rationis, sive mente præditas, inter Lunam & terram vagari, pias illic purgari, nefarias puniri ex Adrasteæ decreto, inevitabilis scelerum omnium vindicis; Dæmonem animas sistere in judicium; repelli inemendabiles in tetrum & horrendum barathrum; Dæmonibus ac Furiis tradi in pœnas & cruciatum; reliquas errare, ut dixi, per aërem, pœnasque variis modis luere; & peccatis detersis præ-

Stob. Eclog. Phys. l. 1.

ta

ta Plutonis penetrare, aëris nempe partem purissimam, ibique receptam cum summo gaudio cælestia speculari; quasdam etiam ad corpora reverti, epota Lethe. Cæterum quamvis Socrati fere attribuat Plato, quæ super hoc argumento disseruit, & in hac sententia revera fuisse Socratem, facile credam, ea fere tamen ex Pythagoricorum Scholis depromserat. Scimus enim, cum aliunde, tum maxime ex aureis Lysidis carminibus, eorumque interprete Hierocle, asseverasse Pythagoram, animam in virtutis ac veritatis studiis egregie subactam, cujusmodi illa Philosophorum est, simul atque corpore excessit, allitis ex anteacta vita sordibus expurgari primum, Mercurio duce; evolare deinde in liberum ætherem, in eam videlicet regionem, quæ Lunæ proxime subjacet, quam ipsas esse ait Beatorum insulas, ibique immortalem fieri atque Deum, quantum quidem homini fas est; non natura, sed virtutis exercitatione & progressu; aliorum hominum animas judicio Dæmonum pœnisque esse obnoxias, & ex vitiorum gravitate torqueri in Inferis, Furiarum vinculis constrictas, exin vero redire ad corpora. Sic Pythagoras, sic Pythagorei, sic eorum nobilissimi Empedocles, Epicharmus, & Timæus. Heraclitus vero dixit, in Orcum animas post mortem ferri; hisque vel bona, vel mala parata esse, quæ neque sperent, neque cogitent. Aristoteles Græcorum & Barbarorum opinionem sequi se professus, Deos collocavit in suprema parte cæli, & homines virtutis mercedem à Diis accipere, ac Deos quoque fieri credidit. Nec ab eo discessit Themistius. At Johannes Philoponus, etsi Christianus, & Peripateticus, ab utrisque partibus alienum dogma confinxit: animas nempe, ut perferendis pœnis idoneæ sint, corpus induere, volutari in sepulcris, atque ita purgatas ad sanctas animas, quæ in cælo sunt, aggregari. Stoici sedes post mortem piis animis assignant in locis Lunæ proximis, prope cognata sidera, quippe inde depromtis, ubi cognoscant naturam rerum, veritatem perspiciant, Deoque similes fiant, quæ summa felicitas est; malos vero dejiciunt in Orcum; at circa terram demergunt eos, qui medium vitæ tenuerunt tramitem, virtutem inter & nequitiam, ubi erudiantur à piorum animis, situque excusso, & detersis noxis, ad eas evolare possint. Orcum hunc suppliciis sontium paratum Zeno ab illo Poëtarum non distinxit; at fabulosum esse putant recentiores Stoici, horrendis tenebris, tetrisque cœni voraginibus noxios damnare contenti. Et vero non una Stoicorum omnium super ea re consentiensque opinio fuit; nec sibi ipse Seneca satis constat. Plotinus animas ad superiora progressas Soli adjungit, vel alteri Planetæ, non-

nunquam & ad stellarum cælum evehit, quasdam & supra mundi hujus sensilis metas. At Arius à Tertulliano laudatus, sanctis animis domicilium in aëre tribuit. Veterum Platonisque potissimum placita de Elysio campo probare visus est Celsus Epicureus. Et Sallustius Cynicus, ducem eundem secutus, virtutis exercitatione probatas animas, corporea labe scelerumque contagione per Dæmones absterfa, Diis adjungi docet, cumque iis mundum regere. Nec aliud sensisse putem Anaxagoram, cum cælum patriam suam appellabat. Porro de justitia à Deo constituta ad inspicienda & vindicanda hominum facta, & de pœnis sontium animarum, tota capita ex variis veterum effatis consarcinavit Stobæus in Eclogis; quæ qui legerit, operæ non pœnitebit. Nec nesciverunt Hyperborei supplicia & mercedem vitio ac virtuti post mortem esse proposita: nam à Gobrya Mago accepisse se disserit Socrates in Axiocho, avum illius missum esse in Delum, secundum Xerxis transitum in Græciam, ibique cognovisse ex æneis tabulis, quas Opis & Hecaërgus attulissent ex Hyperboreis, animas exemtas corporibus torreri ignibus æternis, & pœnis inexplicabilibus cruciari. Non ab hac persuasione alieni fuerunt Americani plerique: non Brasiliani, non Caraibæ, non Hispaniolenses, non Mexicani, non Peruviani, non alii ad Boream siti: Virginienses imprimis, qui homines post mortem pro meritis censent vel frui felicitate cum Diis, vel in immane barathrum, versus Occidentem, ad perpetuos ignes detrudi. Ergo vere proditum est à Sexto Empirico, inesse in omnibus hominibus communem inferorum notitiam.

Tertull. de anima c. 54. 55.

Sext. Emp. adv. Math. libr. 7.

Epilogus libri secundi.

Sed modus tandem esto comparandorum dogmatum Christianorum cum Ethnicis. Qui locus ita tractatus est à me, ut jam nulla satis obduruisse videatur pertinacia, quin ultro fateatur, quod initio proposui, nihil adeo novum, adeo alienum à receptis opinionibus continere dogmata Christi, cui non Ethnicorum plurimorum, ac eorum præcipue, qui floruerunt ingenii & eruditionis laude, dogmata consentiant. Longe porro facilius est hoc ipsum demonstrare de præceptis Christianæ legis. Verum sit illa, ni grave est, crastini diei tractatio. Ingravescit enim æstus, mihique requie opus est; ac, ni fallor, item tibi, optime Hameli. Quæ cum dixissem, ille assensus est.

ALNE-

ALNETANARUM QUÆSTIONUM
LIBER TERTIUS.
PRÆCEPTORUM
CHRISTIANORUM ET ETHNICORUM.
AD VITAM
PIE RECTEQUE INSTITUENDAM PERTINENTIUM
COMPARATIO.

ANTECESSIO.

I. *Exordium.* II. *Libri argumentum.* III. *Ejusdem partitio.*

UM sapientissimis magistris usus essem ab adolescentia, atque ita ab iis accepissem, nullum nobiliorem utilioremve bonarum literarum esse fructum, quam cognitionem veritatis, per quam itur ad ultimum bonorum; tam altis id in animo meo defixum est radicibus, ut non alio deinceps assiduæ & diuturnæ studiorum meorum contentionis proposito fini, curam illuc omnem industriamque conferrem. Quoniam autem sic eram ab iisdem præceptoribus, & jam anteà parentibus institutus, ut certo persuasum haberem, Deum veritatis omnis fontem esse, ipsamque adeo primam veritatem, in eoque positum esse finem omnium bonorum, & supremam hominis beatitatem; optimum factu existimavi, si veritatem hanc, quam institutione jam ac Fide præceperam, meditatione quoque & Ratione consequerer; ut consentiente gemino hoc veritatis adipiscendæ instrumento, Fide & Ratione, bonum hoc, quo præstantius nullum est, summæ veritatis notitiam, proprium certumque habere possem. Nam qui in veri possessionem, Fidei unius ductu & auspiciis, non adhibita Rationis ope venissent, quamvis stabilem eam haberent ac perennem, magno tamen illos præsidio, hanc ornamento carere censebam. Cum præsertim jubeant nos literæ sacræ, *paratos esse semper ad satisfactionem omni poscenti nos Rationem de ea, quæ in nobis est, spe*: Et Episcopum velit Paulus *Exordium.* 1.Pet.3, 15. Tit.1, 9.

emple-

amplecti eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem? ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere. Quamobrem ad meam aliorumque utilitatem semper Rationem Fidei studebam adjungere; & quidquid in exoticis disciplinis Christi doctrinæ consentaneum reperire poteram, colligebam studiose, ad eamque referebam. Ac luculentum, ni fallor, operæ hujus edidimus specimen in demonstratione nostra Evangelica; in qua larvam ita detraximus priscæ Mythologiæ, ut nihil aliud esse, quam meram sacræ Historiæ adumbrationem, nemini jam non constare possit: si modo eos excipias, vel qui antiquæ hujus eruditionis sunt expertes; vel qui non alio modo res Theologicas tractari volunt, quam qui in Scholis receptus est; vel qui obliquis oculis aliena omnia limare solent. Nec apud Fabularum solum architectos, sed apud reliquos etiam perofanæ doctrinæ ac graviorum quoque disciplinarum antistites, cælestis illius veritatis stricturas quasdam & igniculos mihi videbar agnoscere, quibus ad fontem ipsum veritatis inquirendum vehementer accendebar. In id præterea cum decora ætatum omnium gentiumque ingenia viderem incubuisse; parumque ad hanc diem mentis humanæ vires, & quid Ratione percipi possit explorassem; subibat identidem dubitatio, annon quod per Fidem sine Ratione cognoveram, id per Rationem sine Fide cognosci posset. Verum post annorum multorum meditationes & studia, nubes captare me demum sensi, frustraque à me, item & ab aliis, ad claram & perfectam & numeris omnibus absolutam veritatis comprehensionem, Rationem solam adhiberi. Hoc tantummodo per eam visus sum intelligere, veritatem esse quampiam in profundo latentem, diligenti cæteroquin investigatione dignam; quippe aliquam esse viam, per quam ad eam recta & sine ullo erroris metu iri possit; viam autem hanc non esse Rationem, cujus obscuros esse aditus, progressus lubricos, exitus incertos & ancipites, Ratio ipsa pro captu suo suadeat; ac denique ludere operam, quisquis alia ad veritatem via, quam Fide grassetur. Inde adeo Rationis opem, ut ad percipiendam veritatem, sic ad res, quæ pertinent ad Fidem, cognoscendas, vel etiam confirmandas, inutilem esse rebar. Quoad spretam & despectam jacere se velut indignata Ratio, nonnulla cœpit insusurrare, quibus apud incautum auctoritas Fidei infringi potuisset: nempe, per Rationem nos homines esse; quicunque eam aspernarentur, humanitatem prope exuere; ejus esse fructum, perceptionem veritatis; esse eam lumen animi;

mi; micare in tenebris, si quis extincta ea ad veritatem contenderet. His cum valde permoverer, nec nisi composito hoc dissidio in Fide acquiescere me posse putarem, operæ pretium duxi, posthabitis omnibus, in eo elaborare, ut Rationem & Fidem, si qua possem, adducerem in concordiam; id si fecissem, futurum ratus, ut summa deinceps fruerer animi tranquillitate, parta per subnixam Ratione Fidem, quæ primæ veritatis reserasset aditus; unde porro salus æterna pendet, & suprema illa beatitas, ad quam bonorum omnium summa refertur, quæque est Philosophiæ totius finis ultimus. Cum in eo itaque studium omne meum diligentiamq; ponerem, uberius extitit, quam speraveram, operæ meæ pretium: quas enim inexplicabili dissensione putaveram dissidere inter se, Rationem atque Fidem, re diligentius explorata, æquis conditionibus in gratiam reconciliari posse intellexi. Consensionis illius argumenta & conditiones aperui libro primo harumce quæstionum; altero dogmatum Christianorum & Ethnicorum habita est à me comparatio.

II. Nunc postulat institutus ordo disputationis, ut, quod in Dogmatum expositione factum est, idem quoque fiat in explicandis præceptis ad vitam pie recteq; ducendam propositis. Quamobrem referre pergam ea, quæ acta sunt à me in Alnetano cum Hamelio. Nam cum is exiisset lectulo sub auroram, uti mos est studiosorum, venit ad me in cubiculum, & somno etiamnum languentem offendit. Tum exprobrata segnitie, dum vestes sumerem, ivit in templum, quo statim ego quoque me contuli; & post datam piæ precationi operam, hominem in pratulum sylvæ proximum deduxi, ubi ad profluentis aquæ rivum altissimis arboribus protecti jacuimus. Tum Hamelius: Tertius hic est, inquit, dies rusticationis nostræ, qui tertio item colloquiorum nostrorum argumento destinatus est, comparandis nempe vitæ agendæ præceptis, quæ à Christianis, & quæ ab Ethnicis tradita sunt. Tibi nunc exornanda quoq; hæc Sparta est: nam quid utilius, vel jucundius, in hoc præsertim otio? Parebo, inquam, & exequar, quæ supersunt, cum jam nec liceat pedem referre. Et ineptum porro foret, provinciam re integra susceptam, eadem jam affecta deserere. *Libri argumentum.*

III. Res absolvi poterit commode, si trifariam partiemur disputationem hanc; eaq; primum tractemus officia vitæ humanæ, quæ pertinent ad Dei cultum; tum quæ sibi ipse præstare debet homo; tum quæ cæteris hominibus. Non alius enim est officiorum humanæ vitæ finis, quam vel Deus, vel auctor ipse actionis, vel ex humano genere quispiam, ipsumve humanum genus. Quod plane consonat effato Christi, hanc esse Legis & Prophetiarum summam, Deum diligere præ rebus cæteris, *Ejusdem partitio.*

nobisq;

nobisque adeo ipsis; reliquos homines tanquam nos ipsos. Quæ pertinent ad Deum, vel posita sunt in eo credendo, vel in præmiis ab eo expectandis, vel in eo diligendo. Hinc tres illæ nobiles virtutes, quæ theologicæ dicuntur, Fides, Spes, Charitas. Ad Spei tractationem pertinet & illa timoris Dei, & beatitudinis hominis. In Charitate divina, sive amore Dei, continetur Religio: cujus opera, vel interna sunt, ut devotio & oratio; vel externa, ut adoratio, sacrificia, decimarum persolutio, vota, juramenta, Dei laudatio; & quæ his contraria sunt, superstitio, cultus idolorum, & sacrilegia. Charitati item divinæ repugnat peccatum, quod est divinæ legis violatio: quo pertinet quæstio de lege divina, divinisque ad legis obsequium auxiliis: quæ postrema pars supra à nobis explicata est. Jam officia hominis erga se ipsum, vel referuntur ad animum, vel ad corpus. Quæ ad animum, hæc præcipue commendat Christus, demississime de se sentire, hominum existimationem & gloriam aspernari, nullius culpæ sibi conscium esse, ac propterea diligenter in se inquirere. Quæ ad corpus, hæc sanciuntur lege Christi, fuga voluptatum; & divitiarum, quæ voluptatis ministræ sunt, contemtio; item spontanea dolorum perpessio. Utraque autem officia complectitur generale illud, nos nobis ipsis debere esse despicatui, & velut perpetuum nobiscum bellum esse gerendum. Officia denique erga alios homines ad hoc referuntur præceptum Christi, Diligendos esse eos perinde ut nosmet ipsos à nobis. Unde sequitur, neutiquam lædendos eos esse, non cogitatione, non verbis, non factis; sed triplici hoc modo ipsis esse benefaciendum, & quibuscunque rebus poterimus commodandum. Minime vero hic expectes à me, optime vir, accuratam capitum singulorum tractationem; quod initio disputationis hujus te monui; imo, ne multorum quidem. Magna enim illorum pars, ac ea præsertim, quæ spectat ad informationem morum; tam constante & nusquam discrepante hominum omnium consensu admissa sunt, ut in iis probandis superflua omnis futura sit opera: velut neminem esse lædendum, quamplurimis benefaciendum, succurrendum miseris, parentes honorandos, candorem retinendum, sectandam mansuetudinem, plurimaque hujusmodi, quæ non tam ex libris, quam ex communi vitæ usu, naturæque ipsius suasu cognoscuntur. Ea igitur seponemus nobis ad disserendum, quæ ab hominum moribus, pervulgatisque sententiis videntur recedere.

CAPUT

CAPUT I.

Comparantur inter se Christianorum & Ethnicorum præcepta, ad vitam pie recteque instituendam pertinentia.

De Fide.

AGENDUM primo de Fide, quæ Religionis Christianæ fundamentum est, quamque & à nobis exigit Christus, & Apostoli exigunt, & olim exigebant Prophetæ, cum dicerent, minime à nobis perceptum iri res sacras, nisi prævia Fide. Hoc autem morigeri animi obsequium cum contumeliosis simplicitatis, credulitatis, & vecordiæ nominibus traducerent Ethnici; egregiis scriptionibus propugnatum est à sanctis Ecclesiæ Patribus, cum probarent, in rebus prope omnibus necessariam esse Fidem; fide mutua constare generis humani societatem, nullasque sine fide artes aut disciplinas capessi posse; imo, & ipsos Fidei Christianæ irrisores Philosophos in fide ponere sectarum suarum fundamenta, fideique utilitatem commendare. Hoc quoque nos paucis pro instituti ratione ostendemus: initio ducto à Pythagora, cujus prima ea erat sanctio, ut in sua auctoritate acquiescerent discipuli, docilemque præceptis suis animum, sine ulla dubitatione, inquisitione, aut contradictione, per quinque annos præberent. Fidem autem sibi præcipue volebat adhiberi in iis, quæ pertinerent ad Deos; nec repudiari narrationes miraculorum, prodigialiumque rerum, quæ à Diis viderentur proficisci; quippe Deorum infinitam esse potentiam. Stolidi ergo habebantur à Pythagoricis, non qui rebus hujusmodi tribuebant fidem, sed qui id facere recusabant. Nec levem sententiis suis adjungi volebant, sed certam & constantem, quasi non ab homine aliquo, sed à Deo ipso essent profectæ. Hinc Zaleuci, qui fuit auditor Pythagoræ, prima lex, credendos esse Deos, & mundum Deorum esse opificium. Anaxagoræ discipulus Euripides lege dixit, credi Deos. Sæpius etiam quam Pythagorei, clariusq; Fidei dignitatem & necessitatem adstruit Plato; cumque ad leges rerum sacrarum & civilium ferendas se accingeret, legum omnium, quibus utebantur Lacedæmonii & Cretenses, utilissimam

Eurip. Hecub. v. 800.
Plato de legib. l. 1.

esse dixit & præstantissimam hanc, ne in illas, bonæne an malæ sint, audeant juvenes inquirere, sed pronis admittant animis, iisque ultro obtemperent. Atque id secutus est deinde Neratius Jurisconsultus; alioqui futurum dixit, ut multa ex his, quæ certa sunt, subvertantur. Quod & in suos Pandectas retulit Tribonianus. Socrates apud eundem Platonem in Gorgia, se res ait de inferis vulgo jactari solitas, ex auditu tantum credere. Fatentem quoque inducit Timæum, supra captum esse humanæ naturæ ortum Dæmonum cognoscere; fidem itaque adhibendam priscis hominibus, qui Deorum soboles fuerunt, suosque generatores noverunt; nec ab iis postulandas esse rationes, aut argumenta, sed veteri mori legique parendum. Hæc confirmat & dilatat Chalcidius, libri hujus interpres: *Plato*, inquit, *ostendit oportere credulitatem omnes doctrinas præcedere; maxime cum non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.* Admitti quoque vult Plato ea, quæ de hominibus olim terra enatis narrantur ex auctoritate priscorum hominum, qui temporibus illis fuerunt propiores. Fidem item tribui jubet priscis sermonibus, atque item legum latoribus, in iis, quæ de animis mortuorum feruntur, vim quandam retinentibus, & rerum humanarum curam gerentibus. A Platone sua cohors non discessit. Porphyrius ad Anebonem de Diis & Dæmonibus scripturus, esse eos ponit, nullo allato argumento, tanquam rem, quæ credi debeat, non probari; credique hoc ait à Græcis ex sola conjectura. Subjungit deinde, eos, qui Dei consuetudine fruuntur, de bono non disputare. Jamblichus, quasi Christianum agens, orationibus ad Deos fusis foveri ait Fidem, Spem, & Amorem divinum. Cotta Academicus, apud Tullium, sibi auctoritate majorum persuasum esse profitetur, esse Deos; rationes vero, quibus id Stoici probant, minime se admittere. At Aristoteles & Fide utendum esse docet in Philosophia, & in communi vita, & ea sæpe utitur. Fidem appellat normam scientiæ; hanc necessariam esse pronuntiat ad percipiendam scientiam; credendum esse majoribus, & vetustati, quam & sæpe citat in testimonium; nec in omnibus requirendas esse demonstrationes. Christianæ quoque doctrinæ manifesta deprehendas vestigia in Simplicio, cum ex Platonis & Aristotelis auctoritate demonstrat, à cognitione rerum naturalium perveniri ad divinæ naturæ notitiam, quæ nos in admirationem rapit; unde oritur conjunctio cum Deo, Fides, & Spes. Memoratur illud Philetæ Coi, qui suppar fuit Aristoteli, Deum credendum esse & colendum, non quærendum. Nulli vero inter Philosophos tam

L. 21. D. de Legib.

Plato de Legib. l. 11.

Jambl. de Myst. Ægypt. sect. 5. cap. 26.

Cicer. de Nat. Deor. libr. 3.

Simpl. in Aristot. de phys. auscult. libr. 1.

tam creduli fuerunt ac Stoici; non majorum solum, non magistrorum retinuerunt opiniones nullis argumentis suffultas, sed vulgi etiam rumusculos & anicularum nænias videntur captasse, ex iisque pependisse. Projectam hanc animi ad quidlibet credendum supinitatem reprobat nonnunquam Seneca, & intra legitimos fines revocat. Præclara sunt hæc ejus effata: *Primus est Deorum cultus, Deos credere.* Item, *Deum colit, qui novit.* Præclarius & istud, quo Fides & Spes adstruuntur: *Duæ res plurimum animo dant roboris, Fides veri, & fiducia. Nam & creditur; & cum creditum est, magnos animos spiritus concipit, & fiducia impletur.* Cum Fidei dignitatem prædicaret Arnobius, Epicteti prætexuit auctoritatem, quem dixisse refert Arrianus, *aliquid sine ratione esse faciendum.* Quænam Romanorum de Fide communis fuerit sententia, indicat Tacitus, cum ait, *sanctius iis reverentiusque esse visum de actis Deorum credere, quam scire.* At non Fidem hanc, sed eam, quam sibi in rebus gerendis tribuunt homines & præstant, quæque vulgo appellatur *fidelitas*, in Capitolio Romani consecrarunt. Quo in pretio fuerit apud Ægyptios Fides, intelligitur ex elogio, quod in nobilium virorum funere palam recitare solebant, in quo primæ virtutis ponebatur loco, Deos à parentibus indicatos coluisse. Cujus elogii specimen reperitur apud Porphyrium. Lex Muhammedanorum jubet in rebus divinis, & ad religionem pertinentibus vulgatam teneri Fidem, nec de iis quæstionem moveri. Et Arabes Philosophos multa scias admittere, probata opinionibus, non asserta argumentis. Priscorum Persarum Pontifici commendabatur præcipue Fides, & Dei fiducia. Brachmanibus suis summam tribuunt Indi Ethnici fidem. Præceptorum, quæ discipulis suis Xacam testamento reliquisse Tunquinenses ferunt, primum hoc est ac præcipuum, rerum à se scriptis traditarum nulli omnino fidem derogare. Eadem est apud Sinas Confutii dictorum auctoritas. Iidem & receptas à majoribus opiniones & consuetudines proni amplectuntur.

Seneca de vit. beat. cap. 1.
Id. Epist. 95.
Id. Ep. 94.
Arnob. l. 2.
Tacit. de morib. Germ. c. 34.
Porphyr. de abstin. ab animat. l. 4. §. 10.

CAPUT II.

De Beatitudine.

SPES in Deos collocandas esse, bona ab iis expectanda, & in vita, & post mortem; metuendos eosdem ac summe colendos, Philosophorum prope omnium constans opinio est. Etiam qui alia tradere visi sunt,

 etsi

etsi discrepabant verbis, re tamen consentiebant. His igitur prætermissis ad vexatissimam accedemus quæstionem, quæ est de beatitudine hominis, ad quam spes ejus tendit. Duplex autem spectari potest beatitudo hominis, pro duplici ejus statu; & cum mortalis hujus vitæ fruitur usu, & cum ex ea excessit. Prior tractatio infinitis Philosophorum veterum ac recentiorum disputationibus fuit pervagata, cum fines bonorum & malorum quærerent: ac eorum maxima pars summum bonum in affectatione vel similitudine Dei posuit, hoc est, in virtute. Nos ab hac quæstione abstinebimus, nisi si quando veterum adducemus nonnullos, qui felicitatem vitæ hujus à futura beatitudine vel non distinxerunt satis, vel utramque quasi connexam disputando complexi sunt. De beatitudine, quatenus virtutis merces hominibus post mortem proposita est, jam supra generatim egimus, cum disputaremus de pœnis & præmiis. Nunc videndum, in quo potissimum sitam eam esse voluerint Philosophi, eaque tantum afferemus, quæ Christianæ doctrinæ sunt consentanea. Geminus autem Theologis beatitudinis illius futuræ & æternæ est intellectus: vel enim res significatur, quam cum adeptus fuerit homo, beatus efficitur; quæ beatitudo appellatur in Scholis *objectiva*; vel ipsa rei hujus possessio, quæ dicitur beatitudo *formalis*. Priorem hanc beatitudinem in Deo solo positam volunt; alteram hanc in visione Dei, ex qua nascitur Dei amor, & ex visione, eique adjuncto amore, gaudium. Nunc probandum nobis est, placuisse idem viris magnis, solum rationis suæ ductum sequentibus, nec vera Dei disciplina ac religione imbutis. Et jam supra quidem ostendimus, Maimoniden, ejusque sequaces, summum collocasse bonum in intima & æterna Dei contemplatione, quam Speculum lucens appellant. Sic & Pythagoras, qui per virtutem & rerum terrenarum contemtum ad Deum nos docuit reverti, Deum cognoscere & contemplari; per eamque cognitionem non solum beatitatis perfectæ compotes nos effici, sed & Deo similes, atque etiam Deos, quantum per humanæ naturæ conditionem licet. Hinc vulgatum illud ejus ac laudatum dogma, Deum sequere: quod & Hippodamus Thurius, & cæteri Pythagorei decantare solebant. Doctrinam hanc acute explicat Timæus apud Platonem, nobilis Pythagoricarum sententiarum magister. Hierocles quoque Aureorum carminum interpres, quæ Pythagoræ dicta sunt; item Jamblichus eadem exponens carmina, & ex Pythagoræ ac Archytæ effatis Philosophiæ laudans præstantiam, ad eamque homines adhortans. Hæc autem & retinuit Plato, & in libris consignavit suis,

&

& sic apud familiares explicare solitum fuisse tradit Alcinous: bonum hominis in scientia primi boni esse situm; primum autem bonum esse Deum; ab eoque, omnis boni fonte, reliqua dici bona, prout inde aliquid sit in ea derivatum; per affectationem autem virtutis & despicientiam rerum humanarum, Deique cognitionem, Deo nos similes effici; & ex ea similitudine oriri beatitatem, quæ non in terrenis & caducis, sed in divinis bonis & æternis posita sit; eaque tum demum frui animos piorum hominum, cum corpore soluti redierint ad Deum; tum vero vehementer amaturos eos contemplationem illam Dei, ac Deos tandem futuros: vere itaque dici, virtutem sufficere ad beatitatem, Deumque esse sequendum, ac Deo obsequendum. Hæc sparsa inscriptis Platonis reperies, & fere ex persona Socratis prodita, ut idem ipsi visum esse scias. Quamobrem & alter ejus discipulus, Euclides Megareus, unicum esse bonum putavit, quod & simile sit, & idem, & semper; Deum nempe, qui immutabilis est, diversis licet nominibus appellari solitum. Quod consonat pronuntiato huic Christi: *Unus est bonus, Deus.* Platonem sectatur suum agmen: & Plutarchus quidem, quem & Platonicum & Peripateticum jure possis appellare, Geometriam hoc nomine commendat, quod animum distrahat à sensibus, & ad naturam convertat æternam, cujus contemplatio finis est Philosophiæ. Maximus Tyrius piorum animos corpore exemptos in cælum recipi ait, frui Deorum consortio, & veritatem ipsam cernere. Beatitatem in sola mente sapientiæ compote locat Plotinus, summum bonum peti jubet ex Deo, conandumque, ut vitam ejus vivamus, eique similes simus. Nec inde abludit Porphyrius; veram quippe beatitatem ponit in sapientia; sapientiam autem esse decernit, boni, Dei scilicet, & eorum, quæ vere sunt, cognitionem: ad Deum igitur converti nos debere, in eoque imitando, & nobis ipsis cognoscendis esse elaborandum. Inter Philosophos itaque eos magni facit præ cæteris, qui felicitatem suam ex Deo, Deique contemplatione & imitatione, aptam esse putant. Nec ab his discrepat Jamblichus, hominis quippe felicitatem constituit in sui ipsius, Deique cognitione, & intima cum eo conjunctione, per quam acquiritur visio Dei, quæ culmen est felicitatis. Proclus denique Platonicam edisserens Philosophiam, sanctas ait animas subjunctas summo cælo, ejusque motu raptas, contemplari Deum domicilium illic habentem. Cynicorum sententiam ex Sallustio cognoscimus: animos ille ait post

Alcin. Isagog. ad doctr. Platon. c. 27.

Matth. 19, 17.

Plutarch. Sympos. l. 8. c. 2.

Maxim. Tyr. Diss. 28.

Plotin. Enn. 1. l. 4. c. 12. & 16. & l. 5.

Porphyr. de abstin. ab animat. l. 2. §. 3. & 43.

Jambl. de myst. Ægypt. Sect. 10. c. 1. 5. 8.

Protrept. c. 3. & libr. ad Sopatr. de virtutib. apud Stobæum Serm. 101. de felicitat. Procl. Theolog. Platon. libr. 4. cap. 4. & 5. Sallust. de Diis & mundo cap. 21.

post vitam pie actam omni corpore expurgatos Diis adjungi, & in societatem administrationis mundi cum illis venire. Stoici, perinde ut Pythagorei, finem hominis esse dixerunt, Sequi Deum; ortum eum esse ad mundum, qui Deus est, contemplandum & imitandum; ex cognitione quippe Dei oriri pietatem, reliquasque virtutes, unde vita beata existit, par & similis Deorum, dum corpori animus conjunctus est; solutum vero corpore ferri in loca Lunæ contermina, prope cognata sidera; illic cernere veritatem, & Deo similes factos summa felicitate frui. Beatitatem Deorum in contemplatione posuit Aristoteles; hominum quoque, quo propius contemplationem Deorum imitarentur; sapientis autem proprium id esse, Deos imitari, proptereaque sapientem esse beatum, & præmium virtutis à Diis referre, ac Deum denique fieri. Qui Deum colat, præclaras eum habere spes ad salutem scitcit Philemon Comicus apud Theophilum. Jam Ciceronis inter Romanos eximium illud est, quod refert Lactantius: *Cicero*, inquit, *in Tusculanis, quamvis dubitanter, tamen sensit, summum homini bonum nonnisi post mortem contingere. Fidenti animo*, inquit, *si ita res feret, gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognovimus.* Christiano vero homine prorsus dignum est hoc Manilii dictum;

Aristotel. Moral. Nicomach. libr. 10. c. 8. & Eudem. l. 6. c. 1. Theophil. ad Autholyc. libr. 3. Lactant. l. 7. cap. 10.

Manil. l. 4.

Quid cælo dabimus? quantum est quo veneat omne?
Impendendus homo est, Deus esse ut possit in ipso.

Ac si diceret, cælo affectandam esse viam, quippe tum nos adepturos Deum, quod summum bonum est; ac propterea in eo consequendo omnia sua, seque adeo ipsum debere hominem impendere. Viæ Beatorum primos monstratores fuisse Ægyptios declaravit oraculum Apollinis, quod apud Eusebium refert Porphyrius. Tum subjicit, plurimas quoque vias Beatorum novisse Phœnices, Assyrios, Lydos, & Ebræos. Viam autem Beatorum eam esse ait, quæ ducit ad Deos, ut sciamus felicitatem hominibus inter Deos esse repositam: scabram autem esse & salebrosam; quo satis innuit, viam hanc esse exercitationem virtutis, quæ difficilis oppido est & aspera. Doctrinam Ægyptiorum de felicitate fuse & enucleate exposuit Jamblichus in libro de mysteriis, quem supra laudavimus. Quidquid autem illic differit, non ex sua differit, sed ex Abammonis Ægyptii persona. Quod cum alibi ex sua ipsius persona proferat, atque id cum Pythagorica ac Platonica sententia congruat, manifestum est, doctrinam illam ab Ægyptiis manasse; vel ab Ebræis potius, à qui-

Porphyr. l. 1. de oracul. Philosoph. apud Euseb. Præp. Evang. l. 9. c. 10.

à quibus magnam rerum sacrarum notitiam Ægypti sumserunt. Muhammedani, crassi atque rudes, etsi corporeis fere voluptatibus felicitatem metiuntur, perceptum tamen eas iri putant prope solium Dei, in magno gloriæ ac dignitatis splendore. Tertia inter Theologicas virtutes sequitur Charitas, sive amor Dei. In quo cum Christianis gentes prope omes, omnes sectæ, omnes ætates consentiunt; ut vix quemquam reperias, qui amandum esse Deum negaverit. Amoris autem comes est timor: nam quem amamus, eundem reveremur, cavemusque diligenter, ne admittamus quicquam, quo ei molesti simus, & in odium ejus incurramus. Nec satis in eo videtur constare sententia Stoicorum, qui Deos timeri nolebant, quod nihil ab iis, nisi salutare, posset in nos provenire; nec id ametur, quod metuitur: cum è contrario id metuatur, quod amatur, gravissimaque omnis sit ejus offensio, ac Dei præsertim, quam & sæpe damna dum vivimus, & dira post obitum supplicia consequantur. Amorem & timorem sequitur obedientia; item religio, per quam cultum erga Deum pietatemque vel internis animi actibus & affectibus, vel ceremoniis quibusdam externis significamus. Nulla autem prope natio, nullum tempus religione caruit, ut quasi humanitatis pars aliqua videatur esse Religio. Etsi enim memorantur aliquæ gentes, quæ omni religione, omnique Deorum cultu carere dicuntur; tamen neque de eo satis constat, & sæpe id falso creditum fuisse, commercio deinde & lapsu temporis compertum est; & gentium illarum, si quæ sunt, tam immanis est feritas, ut vix homines haberi possint. Prætereo internos illos actus Religionis, devotionem & orationem; & externos, adorationem, vota, laudationem. Sacrificia quoque non attingam, quibus homo beneficiorum Dei memoriam recolens auctorem agnoscit palam, & bonorum acceptorum partem grato animo refundit. Magna quippe fuit in eo populorum omnium conspiratio, multisque & amplis voluminibus celebrata.

CAPUT III.

De Decimis.

AGAM hic tantum de Decimis, quæ pars sunt remunerationis hujus, quam Deo rependimus; quippe quarum usus minus est pervulgatus. Vetustus is quidem fuit apud Athenienses, qui decimam patrimonii partem regibus dabant in publica sacrificia, publicosq; sumtus.

sumtus. His cum exegisset Pisistratus, filii ejus populo gratificantes ad vicesimam partem redegerunt. Ex manubiis decimas Apollini, Dianæ, Marti, & Priapo; ex publicatis damnatorum bonis Minervæ iidem tribuebant. Decimarum autem Diis consecratarum decima Pars Prytanibus cedebat. Apud Argivos etiam prædæ decima ad Deos pertinebat. Transiit porro ex Græcia mos idem in Italiam. Decimas manubiarum Apollini Delphico voverunt Crotoniatæ, si Locrenses bello vicissent. Locrenses contra voverunt nonas; & hostes ut voto, sic bello superarunt. Liparæi decimas spoliorum, quæ à Tyrrhenis retulerant, Delphos miserunt. Est apud Dionysium Halicarnasseum, & scriptorem libelli De origine gentis Romanæ, Herculem ex Hispania reducem, cum in Italiam venisset, decimam prædæ bello partæ in sacrificia Deorum consecrasse, receptisque bobus, quæ furto abactæ fuerant, decimam pecoris partem apud Aram maximam Diis profanasse, cum ante Regibus decimas fructuum gens illa præstaret; atque inde traductum morem, ut Herculi decima pars profanaretur. Etruscos fuisse reges illos discimus ex Plutarcho. Pelasgi quoque, Græca gens, delati in Italiam, & maris tenentes imperium, magnificas præ cæteris gentibus Decimas Delphos mittebant; & deinde inter Aborigines recepti, idem facere pergebant, oraculi Dodonæi monitu. Cumque aliquando sterilitate laborarent, fructuum suorum Decimas Jovi, Apollini, & Cabiris voverunt; & voti compotes facti, Diis fraudatis, in magnas calamitates inciderunt. Sive ergo ab Hercule, sive à Pelasgis, sive ab incolis magnæ Græciæ, venit ille ritus ad Romanos, apud quos decima quæque Diis offerebantur; ac Herculi præcipue, cui divites plerique bonorum suorum Decimam consecrabant. Sed longius etiam repetenda est origo moris hujus, à Tyriis nempe & Carthaginensibus, qui ab Ebræis eum videntur accepisse. Solenne quidem erat Carthaginensibus primitias ac Decimas frugum suarum quotannis Tyrum ad Herculem mittere. Præstabant idem officium Arabes Deo suo Sabi ex Decimis, quas ex thure capiebant Sacerdotes, antequam venum prostaret, unde impensæ publicæ tolerarentur. Pontifici suo decimas bonorum suorum contribuunt hodieque Persæ, cultores ignis, quas pro arbitrio necessariis usibus impendat. Sancitum id ajunt lege Zoroastris, hoc est, si recte conjecimus in Demonstratione nostra Evangelica, lege Mosis. Ne barbaris quidem Guineensibus, ne Mexicanis quidem, ignotus penitus & insusitatus fuit Decimarum Deo suo pendendarum ritus.

Dion. Halic. l. 1.

Plutarchus Quæst. Rom.

Demonstr. Evang. prop. 4 c. 5, §. 2. fol. 73. & seq. Num. 18, 21.

CAPUT

CAPUT IV.

De Festis.

FESTOS quosdam dies, Diis sacros, iis colendis destinatos, quotidianis hominum laboribus immunes habuerunt universæ gentes, quibus aliqua Deorum notitia, & in Deos religio fuit: vereque dictum est à Strabone, commune id Græcis fuisse & Barbaris, quippe à natura ortum. Consultius ad Deos refert Plato, qui hominum continuos labores miserati, requiem aliquam & relaxationem indulserint. De festis Græcorum & Romanorum plenis plaustris libri circumferuntur. Magistros autem utrique videntur habuisse Ægyptios. Sex præcipuos ipsorum festos dies, solennesque conventus in honorem Deorum haberi solitos recenset Herodotus; quorum celeberrimus erat Isidi sacer. Hujus & reliquorum etiam festorum ritus idem persequitur. Suæ fuerunt & Persis festivitates: velut illa Saccarum; hoc est, si priscam vocem interpretemur, Regalium, quibus per quinque Loi mensis dies servis dominorum jura & vestes concedebantur; perinde ut in Peloria Thessalorum festo, & in Saturnalibus Romanorum; unique alicui ex fontibus morti addictis, regius ornatus licentiaque tribuebatur, qui demum virgis cæsus necabatur. Ex hoc regio ornatu nomen festo; Schac enim Persis regem sonat; non ex Sacis, Scythica gente à Cyro victis, ut Straboni videtur fuisse persuasum: & Hesychio, qui Sacæa festum Scythicum fuisse ait: multo etiam minus ex Sesach, cognomine Babylonis apud Jeremiam, ut opinatus est perperam Casaubonus; item alii; quasi Sesachæa dici debuerint, non contracto nomine Sacæa. Dies etiam festos Persæ agebant Mithræ; & quos ex Magorum interitu Magophonia dixerunt; & quos Malorum depulsionem vocabant, sanctissimeque colebant præ cæteris festis, cum venarentur serpentes, noxiasque animantes, captas interficerent, & Magis offerrent. Nec stativas solum habuerunt ferias, sed conceptivas etiam & imperativas, nec non & privatas. Quorum festorum ac rituum etiam, quos in iis obire solebant, umbram aliquam in Guebrorum, qui veterum Persarum soboles sunt, festis agnoscas. Sua sunt & Brachmanibus festa, sed non universis eadem. In Augustum mensem cadunt pleraque. Solem venerantur anniversariis feriis; item Diabolum, & Wistnavium, & Eswaram. Peculiaria sunt & fœminis quædam. Nonnulli diem dominicum religiosissime celebrant. Quatuor lunarium mensium cardines

Strabo l. 10.
Plato Phædon. & de legib. l. 2.
Herodot. l. 2. c. 40. 59. & seq.
Strabo l. 11.
Hesych. in Σακαία.
Jer. 25, 26. & 51. 40.
Casaub. in Athen. l. 14. cap. 10.

ſtatis feſtis, magnaque hominum frequentia colunt Siamenſes, alioſque etiam per anni curriculum dies. Habent quoque Japonenſes dicata celebritatibus tempora, in quibus ritus Chriſtianorum ſimiles ſpectare licet. Priſci Germani certis diebus Mercurio humanis hoſtiis litabant. Ferias ſtativas celebrabant Peruviani: ſed & conceptivas quoque & imperativas, ex uſu & rerum urgentium neceſſitate. Nec ullus menſis his ſolennibus carebat. Quædam etiam Paſchalium ſimilia erant. Sua erant & Mexicanis, quorum præcipua Majo menſi fuerunt attributa. Quædam & quarto quoque recurrebant anno, inſtar Olympicæ celebritatis. Muhammedanis præcipuo eſt in honore dies Veneris, quem principem dierum appellant. Quo Veneris die celebratur Paſcha, is dies habetur ſanctiſſimus; item, ſequens, aliique deinceps aliquot. Hunc antecedunt feriæ eſuriales, Quadrageſimæ noſtræ ſimiles. Privatim ſibi feſtos habent dies ſingulæ Muhammedanorum gentes, ex more patrio, & à majoribus tradito. Sunt iis & indictivæ feriæ, honori Imperatoris fere dicatæ, quas civiles dicas potius, quam ſacras. In Sabbatho vero potiſſimum obſervando tantus fuit, hodieque eſt plurimarum gentium conſenſus, ut totius orbis feſtum & celebritas quædam humani generis queat appellari: uti vere dictum eſt à Philone, Joſepho, & aliis. Id ſigillatim & enucleate demonſtrarunt plurimi, noſque adeo ipſi. Quare actum ne agamus.

Philo de mundi opificio. Joseph. l. 2. contra Apion. Demonſtr. Evang. Prop. 4. c. 7. & 11.

CAPUT V.

De Jurejurando.

Matth. 17, 34. & ſeq. Jac. 5, 12.

SCITUM eſt Chriſti, jurejurando abſtinendum omnino: quod & repetit Jacobus in Epiſtola. Idem inter ſcita veterum illorum Sapientum Solonis & Periandri reperies; & in Theognidis Sententiis. Nec ea ad populum in Theatris proferre dubitaverunt Chœrilus & Menander: multo etiam minus Pythagoras in Scholis ad Diſcipulos. Hanc autem doctrinam traditam ipſi fuiſſe à Judæis & Thracibus ſcripſit Hermippus apud Joſephum. Thraces adjungit Judæis, quod utraque gens ſæpe confundatur à veteribus; cujus erroris originem alibi aperuimus. Sane vero par fuit Judæis juramenti religio. Pulchrum enim eſſe ait Philo & utile

Joſeph. contra Apion. libr. 1. Demonſtr. Evang. Prop. 4. c. 8. §. 19. f. 103. Philo de Decalog.

le hominibus eo non uti, adeoque veraces esse, ut verba pro juramentis habeantur. Et perhibet Josephus, Essenos perjurio pejus credidisse juramentum; quod is jam videretur esse condemnatus, cui sine Dei testimonio fides non adhibebatur. Cumque idem statuere vellet Maimonides, verba ipsa Christi usurpavit. Sed redeamus ad Pythagoram, cujus decreto tam constanter steterunt ipsius Discipuli, ut quidam ex illis lite trium talentorum cadere maluerit, quam rem veram jurejurando affirmare. Syllus appellatur ab Jamblicho, Clinias à Basilio. Dei nomen ita reveritus est Socrates, ut jocis suis illud omnino non interponeret; quod & tenuit Plato, cum vetaret vel leviter contaminari Dei nomen; imo, omne prorsus juramentum abesse juberet: tenuerunt & Stoici Philosophorum omnium religiosissimi. Juramentum igitur vel nunquam adhiberi volebant, vel quam minimum, & gravibus quidem de caussis, pro patria, parentibus, amicis periclitantibus; nunquam vero pro bonis atq; fortunis; vitamque & mores ita instituendos, ut essent pro juramento, fidesque injuratis tribueretur, quemadmodum Athenis Xenocrati: quod Stoici ex Solone & Pythagora, ex Stoicis complures sumserunt. Modum eundem adhibet juramento Isocrates in Admonitionibus ad Demonicum, in quibus jurisjurandi concedit usum, vel ad calumniam à se, vel ad pericula ab amicis propulsanda: minime vero ad pecuniam conservandam. Flamini Diali apud Romanos jurare non licebat; quippe fidem ei derogare, cui maxima sacra edita essent, fas non esse putabant. Tota Phrygum gens abhorruit à juramentis, nec exigentes ab aliis, nec aliis ipsi præstantes. Inter Adagia Arabum celebratur illud, Jurandum nunquam, sermonem esse debere Etiam, vel Non. Quem morem servant quoque Siamenses Talapoini: plane juxta doctrinam Christi.

Joseph. de bell. Jud. l. 2. c. 12. Maimonid. Misn. l. 1. Jambl. vit. Pythag. c. 28. Basil. Hom. 24. Plato de legib. l. 11.

CAPUT VI.

De cultu Idolorum.

ETSI priscis mundi temporibus, post lapsum in deterius genus humanum, perpauci de Deo uno, rerum omnium opifice, recta ac vera sentiebant; cæteri fere res creatas, cælum præcipue ac sidera habebant pro Diis, nulla tamen sibi eorum fingebant simulacra, quibus cultus suos exhiberent. Vere itaque pronuntiat Eusebius, apud vetustissimos homines, sive Græcos, sive Barbaros, nullam fuisse statuarum fabrica- tionem.

Eus. Præp. Ev. l. 1. c. 9.

tionem. Primos autem idolorum fingendorum & colendorum auctores facit Phœnices & Ægyptios: Ægyptios tantum Herodotus & Lucianus. Quod de recentioribus dixisse eos putandum est: Ægyptiorum enim aliarumque etiam gentium templa statuis olim caruisse, diserte Lucianus affirmat. Postea animalium templis inferre cœperunt simulacra, deinde etiam hominum. Porro quid de idolis sentirent gentis hujus Theologi, fuse & docte explicat Jamblichus, aitque sperni ea à Sacerdotibus, qui veras Deorum species contemplari solent, fieri ex vili materia, deteriora esse ipsis artificibus, artem ipsam infirmam esse, nec ad naturæ effectiones, nedum ad divinas, posse assurgere; vanam quoque illorum esse operam, qui statuis ad siderum motus fabricatis, ex eorumque defluvio temperatis, illigari posse putant divinam quandam vim, ex qua futurorum notitia comparetur; mobilia enim esse & mutabilia ejusmodi defluvia, partem quippe esse infimam materiæ divinis motibus obnoxiæ, in qua divinum nihil insit, nihil certum, nihil unde Dæmon generari possit, materiam temperari, moveri, subigi a Dæmonibus; non Dæmones fingi à materia, aut ab homine, simplex a multiplici, validum atque potens ab infirmo. Hæc ex Abammonis Ægyptii persona & doctrina disserit Jamblichus, non ex sua, qui contraria omnia scripsisse traditur in opere de idolis, quod a Johanne Philopono confutatum est. At Persæ Magorum præcepta secuti, ab imperio suo condito repudiarunt simulacrorum usum atque cultum. Persas dico; nam gentes quædam Persis subditæ ab hac lege recesserunt. Brachmanes item apud Indos atque Bactros olim aversabantur idola, cum interea cæteri iis uterentur. Nunc etiam sic existimant nonnulli ex illis, Deum opificem mundi nulla figura exprimi posse. Sentiunt idem Mandarini Sinenses, idolorumque cultum vanum esse autumant, nec rejiciendum tamen, ut religione hac animi vulgi facilius in officio contineri possint. Quondam igitur templis Geniorum, quæ magnificentissima habent, nulla inferebantur simulacra, sed tabellæ tantum Geniorum nominibus inscriptæ: ac deinde majoris reverentiæ caussa statuas in illis collocarunt. Necdum etiam ad recipienda idola aut observanda se demisit secta, quæ Eruditorum appellatur; quippe callentes instituta majorum: si modo Sinarum majores dicamus Seras, quos abhorruisse à statuis, earumque cultum lege lata prohibuisse, testatur Celsus apud Origenem, & Bardesanes apud Eusebium. Græci ab Ægyptiis fingendorum idolorum consuetudinem acceperunt per Cecropem; cum nulla ante eum visa essent

Herodot. l. 2. c. 4. Lucian. de Dea Syr.

Jambl. de myst. Ægypt. Sect. 3. c. 28. 29. 30.

Orig. libr. 7. contra Cels.

Euf. Præp. Evang. l. 6. cap. 10.

essent in Græcia. Verum quicunque fere cordatiores inter eos fuerunt, & animi sensa proloqui palam ausi sunt, simulacrorum cultum abjecerunt. Dei figuram non annulo solum inscribi vetuit Pythagoras, sed ullas omnino Deorum effigies proponi. Hinc Apollonius Tyaneus, Pythagoricum se ferens, nullas alias Deorum fingi volebat imagines, quam quas viri pii animo informarent; præstantiorem quippe esse Dei effigiem mente, quam manu descriptam. Cum à Diis specie humana fabricandis homines deterrere vellet Xenophanes Colophonius, scite dixit: brutas animantes, si Deos fingere vellent, speciem iis singulas sui similem daturas. Apertius etiam Heraclitus dixit, eos, qui inanimis simulacris supplicarent, perinde facere, ut qui cum stipitibus colloquuntur: ὁκοῖον εἴ τις τοῖς δοκεῖσι λεσχηνεύοιτο. Sic enim legendum apud Clementem Alexandrinum & Origenem, non δόμοισι, ut non semel habent vulgatæ editiones. Socraticæ Scholæ columina Anthistenes & Xenophon, à magistro ad veritatem instituti, Dei formam ignorari prædicabant, nulli esse similem, nec ex imaginibus cognosci posse. Zeno quoque Stoicorum parens simulacra Deorum fieri vetuit; nullum enim opificium Diis esse dignum. Et Seneca Stoicum se ferens, homo vita aulica, & philosophia sententia, Deum oculos dicit effugere, cogitatione esse visendum, suosque arguit, quod immortales Deos dedicarent in vilissima materia, eoque illos fingerent habitu, quo si occurrerent derepente alicui accepto spiritu, monstra haberentur. At Plato cultum idolorum adeo contraxit in angustum & circumcidit, improbato metallorum & eboris usu, ligno solum vel lapidibus concessis, vetitisque privatis simulacris; ut Theodoreto facile credam, suspicanti damnaturum ea fuisse omnino, nisi Socratis cicutam formidasset: contemnendam autem concessisse materiam, quæ vilitate sua omnem divinitatis tolleret opinionem. Legem quoque & vulgi judicia reveriti Peripatetici, & Democriti ac Epicuri asseclæ, simulatione usi sunt, id agentes quod multi, id sentientes quòd pauci. Itaque Celsus Epicureus idola nonnisi à stolidis vel furiosis pro Diis haberi declarat; nec aliud esse, quam Deorum imagines, & piorum hominum donaria: cui succinit Sallustius Cynicus. Audiendus imprimis Maximus Tyrius Platonicus, qui cum instituta dissertatione quæreret, utrum Diis dicandæ essent statuæ, excogitatas eas esse dixit ad sublevandam humanæ mentis infirmitatem, & memoriam summi Dei conservandam; more amantium, qui ejus, quam amant, speciem libenter spectant; nec iis omnino esse opus, qui cælum ani-

Clem. Alex. Protrept.
Orig. contra Cels. l. 1. & 7.
Seneca Nat. Quæst. l. 7, c. 30.
& apud August. de civit. Dei, l. 6. c. 10.
Plato de Legib. l. 12.
Theodoret. Therap. Serm. 3.
Cels. apud Orig. contra Cels. l. 7.
Sallust. de Diis & mundo c. 4.
Max. Tyr. Dissert. 38.

animo penetrantes, statim Deos adire possint; verum vix ullum reperiri in tota gente, qui hujusmodi subsidio carere queat. Facile autem simulacrorum ope carebat Isidorus, itidem Platonicus, cujus vitam apud Photium scripsit Damascius: Deos enim ipsos mente adibat, simulacris insuper habitis, quibus cultum denegabat suum. Quin & purpuratus Philosophus Julianus statuas ajebat haudquaquam Deos esse vel haberi; verum à majoribus positas, tanquam divinæ præsentiæ signa, ut per ea Dii colerentur. Sed & in theatris palam idola Poëtæ antiqui traduxerunt: Sophocles imprimis, cujus præclarum hoc effatum Christiani scriptores sæpe usurpant: Unum esse Deum, mundi opificem; homines vero cæcos & errantes finxisse Deorum simulacra, solatia malorum, in iisque colendis pietatem collocasse. Hæc ergo adorari nolebat Menander. De idolis quid senserint Romani, egregie demonstrat Augustinus ex Varrone, quem scripsisse ait, Romanos veteres per annos plusquam centum & septuaginta Deos sine simulacris coluisse. Auctor moris hujus Numa: auctor contra ejus abolendi, inductis statuis, Tarquinius priscus, Græcis & Etruscis religionibus imbutus. Germani, quorum non lingua solum vocabulis Persicis, sed mores etiam Persicis ritibus fuerunt infecti, ex magnitudine cælestium non esse arbitrabantur cohibere parietibus Deos, aut in ullam humani oris speciem assimilare. Et Naharvali, Germanica gens, Castorem & Pollucem sine simulacris venerabantur. Neque hi solum, sed & Scythicæ gentes pene omnes idolis carebant. Idem de Numidis prodit Celsus. Et ad Afros itidem, & ad Romanos referre possis, quod habet Tertullianus, aliquandiu idola non fuisse, & priusquam exorti essent hujusmodi monstrorum artifices, sola templa & vacuas ædes fuisse, & quibusdam etiam locis sua ætate vestigia vetustatis mansisse.

Phot. Cod. 242. Julian. Fragm.

Sophoc. ap. Hecat. Euseb. Præp. Evang. l. 13. cap. 13. Menand apud Justin. Apol. 2. August. de civit. Dei, l. 4. cap. 31.

Cels. apud Orig. contra Cels. l. 7. Tertull. de idolol. c. 3.

CAPUT VII.

De odio sui.

EXPLICITIS officiis, quæ spectant ad Deum, sequitur, ut ea tractemus, quæ spectant ad nos ipsos, ac ea primum, quæ ad animum, deinde, quæ ad corpus. Utrique autem tractationi præverti debet generalis illa de odio sui, quod nobis indixit Christus, cum tollere nos crucem nostram jussit, nobiscum divortium facere, nobis velut bellum denuntiare

Matth. 16, 24. 25.

tiare, animamq; projicere, si sequi se, & inter discipulos ejus haberi velimus. Non modo igitur nostri amorem improbat Christus, quod & faciunt passim Philosophi; sed etiam odium nostri commendat, quod & plerique rationis lucem secuti sanxerunt. Velut Cleobulus Lindius, cujus dictum hoc refert Ausonius, Multa aliis esse ignoscenda, nihil sibi. Et Epictetus, qui inter notas profectus ad virtutem hanc ponit, si quis a se tanquam ab inimico & insidiatore caverit. Quod ita exponit Simplicius, majori severitate & acerbitate in nos ipsos esse inquirendum, quam in inimicos; nihil nobis amore nostri concedentes. Plausu digna est sententia ista hæc, quam Plautus in Theatro edi jussit, depugnandum esse cum animo jam inde ab ineunte ætate; qui animo morigerabitur, periisse; contra victorem victorum esse, qui animum domuerit; nec probum esse, nec frugi bonæ, qui sibi satis placeat; qui fecerit secus, in eo esse indolem industriæ. Laudabilis & hæc Publii Syri sententia: malum esse vocandum, qui sua caussa bonus sit; & illa Senecæ: virtutem non solum colendam esse gratis, sed in eam etiam impendendam esse vitam, totamque cogitationem à privatis commodis quam longissime avertendam. His assonat præceptum Sinensis Confutii, se ipsum quemque culpare debere, non alios.

Auson. Lud. Sept. Sapient. Epictet. cap. 72.

Plaut. Trin. Act. 2. Sc. 2.

Seneca Epist. 113.

CAPUT VIII.

De contemtu sui & humilitate; deque vanitate gloriæ.

HUIC nostri odio adjungi quoque contemtum jubet Christus, in quo humilitas posita est. Hæc virtus, quæ Christianorum propria dicitur vulgo, commendatur tamen ab Ethnicis, quibus humanæ naturæ vilitas perspecta est. Non modo igitur omnem a nobis abesse volunt arrogantiam, in quo a Christianis discrepat sapiens nemo; sed submisse etiam sentire de nobis, factisque ac dictis opinionem hanc præferre; quod aliqui etiam præcipiunt. Ex hac autem demissione sui, abjectaque opinione, oritur gloriæ & popularis famæ despectio, vel quasi vanæ & vitiosæ, vel quasi nihil ad nos pertinentis. Probata ea est Philosophis, quorum commune dictum fuit, nihil omnino gloriæ caussa agendum.

Quam

Quam in sententiam effata extant Periandri & Cleobuli. Probata est imprimis Pythagoræ, qui omnem gloriæ cupiditatem, fastum omnem & vitabat ipse, & discipulos vitare jubebat. Quod & porro faciebant. Atq; hinc tritum illud Scholæ hujus, Late in vita; quod frequens erat in ore Apollonii; adjecto etiam illo, Sin minus, at post mortem. Epicuro tribuit hoc Plutarchus, viro & ipsi modesto, & humanæ existimationis ac gloriæ haudquaquam avido. Et qui Pythagoricæ doctrinæ consultissimus fuit Jamblichus, dum placita Ægyptiorum exponit Porphyrio, uno consensu statuere eos ait: hominem res divinas contemplari solitum, ad laudes humanas oculos non retorquere. Quos ad virtutem instruebat Socrates, hos contumeliis & injuriis obnoxios esse volebat; neque angi omnino, si stulti viderentur, & vulgo haberentur despicatui. Ergo contemni se facile patiebatur; & cum rogaretur aliquando à nonnullis, qui eum & ejus doctrinam parvi faciebant, ut se aliis magistris commendaret, faciebat id libenter atque promte. Cum Charicle differens apud Platonem in Gorgia, sese ait ad mortem componere, & ad postremum illud, quod mortuis subeundum est, judicium, honores spernendo, quos affectat hominum vulgus, & sectando veritatem. Æqualis Socratis Democritus inanem ita aspernabatur gloriam, ut ignorari & cuperet, & curaret; nec agnosci voluerit, cum venit Athenas, ne à Socrate quidem, quem agnovit ipse. *Constantem hominem*, inquit de eo Cicero, *& gravem, qui glorietur se à gloria abfuisse.* Quo loco Demosthenem levitatis arguit, quod susurro delectari se diceret mulierculæ aquam ferentis, à qua per viam alteri monstrabatur. Et alio loco, recta eos præcipere statuit, qui monent, ut quanto superiores sumus, tanto nos summissius geramus. Nihil autem super hoc argumento attulit splendidius, quam quod ex Africani majoris persona disserit; contemnendam esse celebritatem sermonis hominum demonstrans ex terræ angustiis, divisione & intercapedine locorum, brevitate vitæ humanæ, eluvionibus & exustionibus terrarum memoriæ seriem intercipientibus. Quem sermonem apposite Africano huic tribuit Cicero, qui delatos sibi à populo Romano summos honores, statuas, triumphos, continuum per omnes vitæ annos Consulatum, perpetuamque Dictaturam, non admisit. Sed sequamur ordinem Socraticorum. Princeps illorum Plato commendat humilitatem in libris De legibus, cujus verba recitat Clemens Alexandrinus, tanquam his Christi consentanea, *Qui se humiliaverit, exaltabitur*: item in Phædone verum Philosophum vult ignominiam non pertimescere:

Plutarch. in lib. Λάθε βιώσας.
Jambl. de myst. Ægypt. Sect. 9. cap. 2.
Cicer Tuscul. lib. 5.
Idem de offic. libr. I.
Cic. Somn. Scipion.
Clem. Alex. Strom. 2.
Matth. 23, 12.

mescere: & in libris De republica Æschylum secutus ait, virum bonum eum esse, non qui & esse bonus & videri velit; quippe eum, qui videatur bonus, honores manere & præmia, dubiumque proinde fore, an ob præmia illa bonitatem sectetur; at eum vere bonum esse, qui etiamsi bonus sit ac justus, injustus tamen & nefarius habeatur, nec ulla tamen infamia dimoveatur à proposito, & æquabilem sanctæ vitæ tenorem ad mortem usque servet. Hæc magistri sui præcepta moribus expressit Xenocrates, gloriæ adeo contemtor, ut ingenii ipse sui tarditatem prodere & deridere soleret. Præ reliquis vero Philosophis Cynici, & instituto, & moribus, omne gloriæ, honorum, & existimationis studium sunt aspernati, & infames etiam haberi velle visi sunt. Fertur sectæ hujus conditor Antisthenes, hoc pueris præceptum tradidisse, ne cui ipsos laudanti gratiam haberent. Longius progressus est Menedemus, Eretricæ sectæ parens. Alexinum, à quo sæpe laudari se acceperat, ipse contra vituperavit. Et qui Cynicos aliquando affectatus est Bion Borysthenites apud Antigonum, velut despectionem captans, generis sui probrum studiose prædicabat. Nec à Cynicis desciverunt Stoici. Plenis paginis gloriæ, laudum, honorum, dignitatum cupiditatem damnant, & animos hominum ab ostentatione, jactatione, superbiloquentia, animi tumore revocant ad modestiam, humilitatem, suiq; despicientiam; quisquis aspirat ad sapientiam, eum ita animo paratum esse volunt, ut neque moveatur vulgi laudibus, neque ludibriis aut maledictis. Sic sentiebat Zeno, cum versus, quibus Capanei modestiam & in magnis opibus demissionem prædicavit Euripides, semper in ore habebat. Sic Cleanthes, qui ex ingenii sui lenitudine contemtum quærebat. Sic Epictetus. Sic Epicteti explanator Simplicius: cujus insigne illud est, & velut ex doctrina Christi expressum, fructum virtutis amittere, qui eam ostentationis caussa sectetur, & recte actorum mercedem ex hoc inanis gloriæ aucupio jam tulisse. Hoc ipsum tradebat Marcus Aurelius Imperator, qui splendide caussam hanc egit, in suprema dignitate, summaque gloria summam gloriæ despicientiam, dictis, factis, scriptis præ se ferens, eamque habuisse se prædicans à patre Antonino, quem ipsum ab omni ostentatione & gloriæ appetentia abfuisse testatur historia. Quin & vanitatem gloriæ, quæ vel ex præsenti captatur ætate, vel speratur ex futura, solidissimis argumentis à Cicerone jam ante usurpatis probat, nempe ex vulgi inscitia, mobilitate, cæcis affectibus, ex terræ exiguitate, distantiis locorum, brevitate ævi, temporis oblivione & injuria; & ex eo

Simpl. in Epictet. cap. 70.
Matth. 6, 16.
M. Aurel. l. 1 §. 16. & passim.
Cicero Somn. Scip.

denique, quod hominum laudes extra non sint, nec quicquam ad nos pertineant, præsertim post mortem: has qui optent, perinde facere, ac si doleant, se a præterita ætate laudatos non fuisse. Gloriam & ambitionem, ut rem levem, volatilem, vanam, sperni non modo vult Seneca, sed in promiscuo haberi honores & injurias vulgi, contemtum æquo animo ferri, atque etiam quæri, nec deserendam virtutem infamiæ metu; gratis justum esse oportere, non spe gloriæ; cui quisquis bene agendo studeat, gloriæ laborare, non virtuti; contemtum adeo non esse formidandum, ut multi in eo remedii caussa latuerint; nec ad beatitatem pervenire quemquam posse, nisi pateat despectioni, propterea que laude dignum esse Claranum condiscipulum suum, qui à sui contemtu venit ad cætera contemnenda. Quod si aliter nonnunquam statuere visus est, meminerimus gloriam in mediis rebus, at præpositis, locari à Stoicis; desultorio Senecam fuisse ingenio, utque alia differebat, alia agebat, sæpe caussæ suæ serviisse. Quod hic autem jactabat verbis, id re præstitit, Q. Sextius Senecæ crebro laudatus, qui honores ac magistratus sponte abdicavit. Egregia illa fuit Cineæ adhortatio, memoriæ à Plutarcho prodita, qua Pyrrhum insana gloriæ cupiditate incensum, ad tranquillas moderatasque cogitationes sapienter & callide traducere tentavit. Meminit Sarapionis cujusdam Suidas, re, non sermonibus Philosophi, famæ, honoris, & popularis auræ contemtoris, hominum cætumque fugientis, Isidoro soli, pauculisque hominibus in vicinia cogniti, in paupere & angusta domuncula obscuram & latentem vitam constanter agentis. Adjungi potest Philosophis Galenus, qui laudem, quam ex eruditione merito capere poterat, tam parvi fecit, ut nomen libris suis præscribere nollet. Nec putandum, hæc in umbra jactasse eruditos homines, populum celasse. Vox eadem fuit veteris Comœdiæ, ex qua Diogenem adversus ambitionem atque fastum multa depromsisse notat Marcus Aurelius. Sed & nova quoque Comœdia, quamvis modestior, incessit gloriosos, futilemque ac damnosam etiam esse ambitionem, & ex naturæ perversitate ortam non dissimulat. Æquabilitatem vitæ commendat Menander, & humilitatem spondet visum iri pulchram, nisi laus ex ea quæratur; quod objiciebatur Cynicis. Apud Romanos Terentius laudat adolescentem, quod vitam modeste agens nunquam sociis se præponat. Similia profati sunt Poëtæ & in cothurno. Et clarissime quidem Æschylus in Persis, qui & superbos monet impendentium pœnarum ab ultrice Nemesi. Nec ob robur, resque bello gestas, nec ob divitias insolescendum esse,

Seneca Epist. 66. 71. 110. 113. 123. de constant. Sap. c. 19.

Seneca Epist. 59. Plutarch. Pyrrh.

Suid. in Σαραπίων.

Galen. Therap. l. 7. c. 1.

M. Aurel. l. 11. §. 6.

Terent. Andr. 1. 1. 38.

Æschyl. Pers. v. 822. & seq.

esse Minerva Ulyssem monet apud Sophoclem. Aurea sunt præcepta illa Euripidis, quibus Eteoclem filium ab insana regnandi cupiditate deterrere conatur Jocasta. Pessimam ait Dearum esse ambitionem, injustam, perniciosam, inimicitiarum bellorumque auctorem; initia hæc esse, honorari, circumspici, affluere opibus. Agamemnon, rex ille regum, beatum prædicat famulum quendam suum, quod ignobilis, inglorius, vitam traduxerit sine periculo; miseros contra eos, qui fruuntur honoribus. Eadem differit Hecuba, infelicibus edocta experimentis; eadem & Jon: malle se tranquillam mediocritatem, quam regnum & divitias tristitia ac sollicitudine comitatas. Quæ imitatus Seneca Tragicus choros inducit canentes: curis carere, id vero esse regnare, se post vitam obscuram, in sordida parvæ domus fortuna, in loco humili & secreto, quiete tutoque actam, resignata aliis gloria, plebejum senem, aliis ignotum, sibi notum mori velle. Cyrnum Theognis ab ostentatione absterret in Sententiis. Et in Anthologiæ Epigrammatis elegans unum extat, quo sapiens viator mortuum in sepulcri inscriptione jactantem nomen, patriam, genus, & vitæ gloriam, ineptæ vanitatis coarguit. Ignobile se otium persequi jactat Virgilius: & eum bene vixisse autumant Horatius & Ovidius, cujus & natales, & vita, & mors latuerunt. Asseverat ille etiam, se suis parentibus obscuris & ignobilibus contentum, si aliorum sibi legendorum optio detur, haudquaquam clariores capturum; nec item splendidioris fortunæ conditionem, relicta sua quantumvis humili & privata. Memoranda & hæc Plinii Cæcilii: sequi gloriam debere, non appeti; recte facta præmio suo non carere, etiamsi gloria careant: itaque nec esse prædicanda: quippe vanescere quæ referente alio magnifica fuissent. Imo ne ab alio quidem laudari se passurum bonum civem aiebat Cato maior, nisi hoc è republica foret. Christi effatum, quo nos ad humilitatem provocat, etiam pœnis propositis ac præmiis, retulerunt in commentarios suos Thalmudistæ totidem pene verbis, & præcepta humilitatis tradunt Rabbini, ac Hillelis præcipue humilitatem celebrant. Nec postrema hæc fuit laus Essenorum, quod honores aversabantur. Pueros ad humilitatem erudiendos esse monent Arabes in Proverbiis, ut gloriam in senectute consequantur: monent & fidem humilitate confirmari: vitandam itaque superbiam, quam sæpe exitus infelix consequatur. Vetitum esse ajunt Persæ in mandatis à Deo Zoroastri traditis, ne summus Pontifex ostentationis gratia in medium prodeat. Inanis gloriæ studium improbabant Brachmanes, ab eoq; revocare conati sunt Alexandrum, & nunc quoque in legum suarum capite

Soph. Ajac. Mastigoph. v. 127. & seq. Euripid. Phœniss. v. 534. Euripid. Iphig. Aulid. v. 17. Euripid. Hecub. v. 623. & seq. Jon. v. 621. & seq. 646. 647. Seneca Thyest. v. 387. & seq. Herc. Fur. v. 391. & sq. Theogn. Sentent. v. 358 Anthol. l. 3. c 6. Virgil. Georgic. l. 4. Horat. l. 1. Epist. 17. & l. 1. Sat. 6. Ovid. Trist. l. 3 Eleg. 4. Plin. Cæcil. l. 1. Epist. 8. Matth. 23, 12. Thalm. in Erubin, c. 1.

positum hoc servant. Et Confutius Sinensis Philosophiæ dictator honores defugiebat constanter, & de se demississime loquebatur ac sentiebat, & vitia ipse culpabat sua, & vitam secreto transigendam esse docebat. Primos gentis illius Reges ab omni fastu ita alienos fuisse testantur Historiæ, ut seniores familiariter inviserent. Hic commemorare eos possem, qui honores vel repudiarunt oblatos, vel susceptos deposuerunt. Verum omnia ista jam vulgata, & hæc ab aliis jam occupata provincia est.

CAPUT IX.

De munditie conscientiæ.

DE munditie & integritate conscientiæ nonnulla quoque hic proferemus: non ut probemus, neminem noxarum ac scelerum sibi conscium esse debere; quod perinde foret, ut si probare vellemus, vitanda esse scelera, quippe quæ angor conscientiæ consequi soleat. Sceleribus autem esse abstinendum, hominum omnium, ipsiusque adeo naturæ vox est. At cogitationes etiam sceleris, hæsitationes, & deliberationes ex animo esse depellendas, etiam citra scelus ipsum, hic demonstrandum est. Ordiamur à Thalete, qui ut homines in turpibus factis se ipsos, etiam sine teste, timere jubebat; ita in nefariis cogitationibus Deos, quibus erant perspectæ; quod idem à Polybio, & versibus à Luciano expressum est. Sequatur Periander, qui summam boni posuit in mente sibi recti conscia. Tum Pythagoras, qui sacrificia stultorum ajebat esse pabulum ignis; donaria, prædam sacrilegorum; Deos quippe non ad sacrificiorum magnificentiam, sed ad affectionem sacrificantium attendere. Quam sententiam ad verbum retulerunt Charondas & Zaleucus, conditor uterque legum, Pythagoræ discipulus uterque. Ait ille quoque maximum esse & perfectissimum sacrificium, probitatem & virtutem sectari. Ab his ista porro sumserunt alii plerique, vel à Davide potius & Salomone, qui recta piaque voluntate Deum placari monent, non munerum splendore & opulentia. Hoc Carthaginensium tyrannis aliquando Pythius Apollo; hoc Atheniensibus responsum dedit Ammonis oraculum. Hoc prædicabat Socrates: hoc in Alcibiade iterat Plato: hoc usurpat Menander, sive Philemon; (nam quod illi tribuit Clemens Alexandrinus, id ipsum Justinus refert ad Philemonem) hoc Isæus apud Stobæum; hoc Cicero,

Polyb. in Fragm.

Ps. 4,6. & 49,13.14. & 50,18. seq. Prov. 15,8.

Clem. Alex. Strom 5. Justin. de monarch. Dei. Stob. Serm. 5.

Cicero, dum Numæ simplicem cultum laudat, vilemque sacrorum apparatum; hoc non semel Seneca; hoc Dio Chrysostomus; hoc alii plerique; sed splendide præ cæteris & crebro Porphyrius inculcat, Deos non egere hecatombis, nec ad opulentos apparatus, magnificasque vestes respicere; Deo indigna esse, quæcunque materia constant; mentem unam spectare eum, si pura sit, si incorrupta, si affectibus vacua; & castitatem illam, qua Deos adiri præcipit Epidauria inscriptio, cogitationibus institutisque sanctis constare. Atque hæc congruenter doctrinæ Christi, qui quadrantem in Gazophylacium à paupercula vidua pie & liberaliter missum pluris æstimat, quam opulenta munera divitum. Sed redeundum ad Pythagoram, cujus est in effatis, turpia patrantem pudere primum sui oportere; nam præter Deum, testes quoque nos esse nostri, quos latere non possimus. Hæc disserit Hierocles Aureorum Carminum explanator, & in sententiis suis Democrates exprimit. Quemadmodum autem sentiebat Pythagoras, Deos spectare intimas hominum affectiones, purasque esse volebat atque sanctas; ita secreta hominum impiorum vota damnabant ipsius asseclæ, quibus Dii velut in scelerum communionem advocabantur; nec per eos fas erat poscere Deos quicquam, quod clara voce posci non posset. Hinc sanctum illud præceptum Philosophiæ Macrobio memoratum, & ante illum Senecæ, qui ex Athenodoro Solensi Stoico habuit: sic loquendum esse cum hominibus, tanquam Dii audiant; sic loquendum cum Diis, tanquam homines audiant. Huic monito parere virum bonum ait Martialis; qui non pareat, aceto eum suo perfundunt Horatius & Persius. Pulchrum hoc Epicharmi; purum fore corpus, si mens sit pura. Pulchrum & illud Pythagoreorum apud Demophilum: Deos in terris locum proprium magis, magisque convenientem non habere, quam purum animum. Eadem Pythio Apolline auctore, aliaque præterea egregia commemorat Hierocles: hunc præcipue Diis honorem habere, qui se ipse hostiam offert, mentemque suam templum facit; nullum iis donum gratius esse. Pythagoreorum item fertur illud: sibi ipsi malum inferre, qui de alio lædendo cogitat. Cujus affine illud est Democratis: sibi ipsi nocere invidum, non ei solum, cui invidet. Veteres quoque illi, Periander & Solon, invidiam ex animo elui jubebant. Memorabiles præterea illæ Democratis ejusdem sententiæ sunt: virum probum vel improbum, non ex factis tantum, sed ex animo æstimandum; non ab injuria modo abstinendum, sed & ab injuriæ inferendæ voluntate; hostem esse, & qui nocet, & qui de nocendo cogitat. Si quis

aspi-

Cicer. Par. I.
Seneca l. I. de benef. c. 6. & Epist. 115. Dio Chrysost. Orat 3. Porphyr. de abstin. ab anim. l. I. §. 57. & l. 2. §. 17. & seq.
Marc. 12, 41. & seq.
Luc. 21, I. & seq.
Macrob. Saturn. l. I. c. 7.
Seneca de benef. l. 2. & Epist. 10.
Martial. l. I. Epigr. 40.
Horat. l. I. Epist. 16.
Pers. Sat. 2.
Epicharm. apud Clem. Alexandr. Strom. 7.

aspiraret ad gloriam, hunc jubebat Socrates talem esse, qualis haberi vellet. Menedemus plus esse ajebat non concupiscere omnino, quam compotem cupitæ rei fieri. Servandum id serio præcipit Tullius in Legibus, ut non casto modo corpore, sed animo etiam adeatur ad Deos, sanctissimum esse hunc cultum, plenumque pietatis; nec fugiendum duntaxat facinus, etiamsi Diis & hominibus ignotum semper futurum sit; sed ne deliberandum quidem de eo admittendo; quippe in ipsa dubitatione facinus inesse, quamvis ad id non perveniatur; virum bonum ne cogitare quidem audere, quod proloqui non audeat; nullum virtuti theatrum conscientia majus esse. Sciscit Seneca: perfectam hanc, utilem & necessariam esse scientiam, sese ipsum magis vereri, quam alios; credendum populo teste fieri, quidquid se conscio fit; parum referre, crimina nostra sciri à nemine, cum à nobis sciantur, testibus haudquaquam contemnendis; sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum possit inspicere; & posse, quippe Deum interesse nostris animis, mediisque cogitationibus intervenire. Petita hæc sunt ex Porticu Stoicorum: nam hæc sibi volunt, quæ sumta ex Epicteto inculcant Arrianus & Simplicius: in rebus agendis non ad externa converti nos debere, sed ad Deum, qui ne cogitationes quidem nostras ignoret, & ad nos ipsos optimos nostri judices; satis esse, si boni nobis ipsis videamur; gloriæ caussa vitari peccata ipsa, non fœdas peccatorum cogitationes, quæ testis Dei, nostrique caussa vitandæ sunt, omnesque eradendas cupiditates. Similia promit Marcus Imperator, nos in nosmet converti debere & convolvi, & erga Deum, qui intra nos est; sicque affectos esse interius, ut mali nihil in animis nostris Dii perspiciant; cumque recte agimus, nobis id sufficere; imo & benefacta nostra nobis, si fieri possit, ignota esse debere; se à matre accepisse, non à malo patrando solum, sed & à cogitando esse abstinendum; ad id assuescendum, ut ea tantum cogitemus, de quibus si quis nos roget, sine tergiversatione vel dissimulatione respondeamus; unde manifestum fiat, nos neque res obscœnas habere in animo, neque odia, aut invidiam, aut suspiciones, aliave, quorum nos pudeat. Nec intra Porticum clausa hæc manserunt. Plutarchus eum ait demum proficere, qui bene agat sese respiciens, non quæ foris sunt. Ut innocentissimum se faciat Apulejus, nihil unquam se cogitasse jactat, quod proloqui non auderet; nullum suum extare factum vel dictum, de quo disserere publice non posset. Nefariæ voluntati crimen adscribit potius Maximus Tyrius, quam ipsi facto; additque lege puniri

Cicero de legib. l. 2. de nat. Deor. l. 2. de Offic. l. 3. Tuscul. Quæst. l. 2.

Seneca de benef. l. 7. c. 1. de vit. beat. c. 20. Epist. 74. 76. 43. & 83.

Arrian. Epict. l. 2. c. 14. l. 3. c. 26. Simpl. in Epictet. c. 30. & 48.

M. Aurel. l. 3 §. 4. & 5. l. 4. §. 6. l. 6. §. 30. l. 7. §. 28. l. 9. §. 6. & 42. l. 11. §. 13. l. 12. §. 2.

Plutarch. de profect. in virtut.

Apul. Apol.

Max. Tyr. Dissert. 2.

niri non mœchum tantum, aut furem, aut proditorem, sed & qui adulterium, furtum, aut proditionem patrare voluit. Quæ consentanea sunt Mosis & Christi legibus, & Salomonis effatis. Qui accedat ad Deum, Porphyrius, ut mox dixi, purum atque sanctum esse jubet corpore, & intimis penetralibus animi; comprimi naturales & involuntarios motus veneris, nec ad animum admitti; parumque esse docet abstinere factis, nisi cupiditatibus etiam, quæ factorum caussæ sunt, abstineamus. Extat Hieracis, sive Hieroclis fragmentum apud Stobæum, unde discas justum sic definivisse aliquos, qui muneribus corrumpi non possit; valdeque eum miratos esse, qui non concupiscat opes alienas. Qui secus faxit, malam ei fortunam continuo paratam esse monet Petronius. Atque hoc unum est ex Biantis, vel juxta alios Cleobuli effatis, aliena non concupiscenda. Placitum idem jactarunt in theatris Euripides & Menander, cujus insignem locum Clementis Stromatis insertum Philemoni Justinus adscribit, sed ut videatur interpolatum, & ad ipsa Decalogi verba accommodatum: aliena enim concupisci vetat, nec uxorem tantum, domumve aut agrum, servum aut ancillam, equum bovemque, aliave hujusmodi; imo, ne acus quidem filum; quippe prope adesse Deum, qui nefaria hæc desideria spectet & damnet. Philemonis hoc quoque est, justum esse, non qui injuriam non infert, sed qui inferre non vult, cum possit; quippe indole præditus candida, & fraudis nescia, justus esse mavult, quam videri. Ergo occultum livorem, quo vel de bonis alienis dolemus, vel lætamur de malis, & hi, & Romani Mimorum scriptores, & veteres morum magistri, quos supra produximus, vituperant. Dixit Ovidius: castam eam esse, quæ sponte casta sit; peccare eam, quæ, quia non liceat, non peccet; etiamsi integrum sit corpus, mentem esse adulteram. Sententiam hanc Ovidii in testimonium protulit Seneca, ut probaret, beneficium non dedisse, qui, ut reciperet, dedit; quemadmodum pudica non est, quæ pudicitiam vel legis, vel viri timori præstitit, non sibi. Est in veteribus Mimis: vincere cupiditatem, id esse regnum vincere. Aurea sunt illa Juvenalis & cedro digna: nullam atrociorem esse pœnam, quam suum testem gestare in pectore; respondisse aliquando Pythiam vatem Spartano cuidam depositum etiam cum jurejurando retinere dubitanti: impunitum non fore; nec fuisse; funditus enim cum prole, domo, & propinquis esse extinctum; quibus Glaucus ille notatur Herodoto celebratus; has pœnas pati solam peccandi voluntatem; qui intra se scelus cogitet, facti crimen habere.

Exod. 20, 17. Matth. 5, 28. Prov. 6, 25. Porphyr. de abstin. ab animat. l. 1. §. 31. & 57. Sentent. Part. 2. §. 34. Stob. Serm. 9. Euripid. Hecub. v. 996. Menand. apud Clem. Alex. Strom. 5. Justin. de monarch. Dei.

Ovid. Amor. l. 3. Eleg. 4. Seneca de benef. l. 4. c. 14. Juvenal. Sat. 13. v. 296. & seq.

Herodot. l. 6. c. 86.

Roma-

Romanorum moribus, is hominem censebatur occidisse, qui occidendi ejus caussa telo armatus processisset, & furtum sine ulla attrectatione fieri posse definit Gellius, sola mente, ut furtum fiat, annitente. Profert istud Maimonides tanquam pervulgatum inter suos, voluntatem peccandi nequiorem esse peccato: cujus dicti caussam hanc proponit, quod peccatum oriatur ex materia, cogitatio ex ipsa forma. Declarat alibi insanire eos, qui putent munditiem corporis animi munditie potiorem haberi in Lege, cui hoc imprimis propositum est, cupiditates restinguere. Atque hæc lex habetur in legibus, quas Zoroastri acceptas referunt Persæ Ethnici. Habetur & illa in legibus Talapoinorum Siamensium, non ab omni solum scelere, sed ab omni etiam mala cogitatione esse abstinendum. Cupiditatum denique imperio plurima opponunt Arabes adagia.

Gell. l. 11. c. 18. Maimonid. Mor. nevoch. Part. 3. c. 8. Maimonid. More nevoch Part. 3. cap. 33.

CAPUT X.

De examine conscientiæ.

CUM ergo animos hominum intueatur Deus, purosque esse velit; sequitur excutiendos esse recessus conscientiæ, dictaque, & facta, ac cogitata diligenti examine recognoscenda esse sæpius & castiganda. Cui monito non defuit auctor Pythagoreorum Carminum Lysis. Is ante somnum ter nos ad animum revocare jubet acta diurna singula, quo iverimus, quid gesserimus, quid gerendum omiserimus: malefactis dolendum, lætandum rectis; ita demum virtutis vestigiis inhæsuros. Hæc ex doctrina Pythagoræ expressa fuisse confirmant Diogenes Laërtius, & Porphyrius. Duorum hic potissimum temporum rationem habuisse illum ait, & ejus, quo somnum petimus, & quo evigilamus; illo acta proponenda, hoc agenda. Caute id à Pythagoreis omnibus observatum fuisse scribit Jamblichus, & inquisitionis rationem exponit: Consonant istis Democratis sententiæ: turpe esse anxie scrutari res alterius, nostras ignorare, meliusq; esse peccata nostra reprehendere quam aliena. Consonat & illud dictum Cleobuli: multa aliis ignoscenda, nihil sibi. Morem hunc animi quotidie ad reddendam rationem cogendi disertis verbis commendat Seneca. Fieri id solitum fuisse ait à Sextio, consummato quolibet die, postquam ad nocturnam quietem se recepisset; fieri id à se sublato

Diog. Laërt. Pythag. Porphyr. vit. Pythag. Jambl. vit. Pyth. c. 29. Seneca de ira, l. 3. c. 36.

lato è conspectu lumine; se caussam dicere apud se, & totius diei facta ac dicta remetiri. Sextius ille Græcis verbis, Romanis moribus philosophatus est, & Pythagoricam doctrinam spretis honoribus inter suos instauravit; unde & consuetudinem hanc repetendæ à se gestorum rationis accepit. Nec levem hinc sibi fructum spondet Seneca; imo salutem ipsam; quippe usurpat atque laudat istud Epicuri, *Initium est salutis, notitia peccati.* Vetus auctor virum bonum coloribus suis pingens in Epigrammate, quod inter Virgilii supposititia legitur, hac ipsum fere nota discernit, quod ipse sui judex ad unguem se explorat, nec ante admittit somnum, quam diei acta reputaverit, rectis lætus, pravis offensus. Facere se hoc ipsum jactat Horatius, vel cubantem in lecto, vel deambulantem in porticu, suaque ipsum vineta cædere. Quæ translatio usurpatur quoque in eleganti hoc Arabum adagio, Vitem sua sibi manu cuique putandam, non aliena. Est & in Persarum adagiis, quæ collegit Warnerus: quisquis ipse se reprehendet, minime necesse ipsi futurum, ut ab aliis arguatur. Solitum Gymnosophistis fuisse prodit Apuleius, adolescentes sibi in disciplinam traditos, ad cibum capiendum coëuntes perrogare, quid boni ab ortu diei ad hanc horam egerint? admitti ad mensam, qui boni aliquid factum à se commemorent; foras extrudi impransos, quorum vel ignava, vel non proba fuerit opera. Præcipiunt item serio magistri Sinenses recognitionem sui, rerumque gestarum, ac multo magis etiam cogitatarum, qvas non alius cognoscere possit & coarguere. Ergo ad hujusmodi inquisitiones sæpe secedunt in loca sola, excutiendæ conscientiæ caussa, animiqve piis meditationibus reficiendi, & vitæ emendandæ.

Seneca Epist. 28.

Horat. Serm. l. 1. Sat. 4. Epist. l. 2. Epist. 1.
Apul. Florid. l. 1.

CAPUT XI.

De corpore spernendo.

AB animo veniendum ad corpus; cujus contemtum & odium Ethnica itidem ut Christiana commendat Philosophia. Veterum autem Philosophorum, ac nonnullorum etiam Christianorum ea opinio fuit, animum corpori, tanquam carceri, supplicii caussa fuisse mancipatum. Id nos in Origenianis nostris ad amussim expendimus. Tribuitur opinio hæc Orpheo, priscisque Ethnicis Theologis & vatibus, quam Pythagoras

Origenian. l. 2. c. 2. Quæst. 6. §. 7. & 10.

thagoras & Plato cum gregalibus suis secuti sunt. Atque inde porro huc sunt delapsi, ut corpus, tanquam supplicii instrumentum, contemni odioque haberi juberent. Et Pythagoras quidem corporis curam infidis amicis comparabat, à quibus cito destituimur; animi contra emendationem certis & constantibus amicis, quorum fidem ad mortem usque experimur. Unde Jamblichus in Pythagoreis commentariis corpus nostrum animi sepulcrum appellat, ingensque malum, malorum caussam, animo adjunctum, animoque officiens, quominus veritatem intueatur; quam qui perspicere cupiat, corpus ei esse relinquendum; quippe tum propiorem fore scientiæ, quo longius à corpore discesserit: atque hanc unam esse meditationem saniorum Philosophorum. Succinit Hierocles Pythagoreorum Lysidis carminum interpres; corpus minime existimandum esse nostrum, animi esse instrumentum; itaque propter animum curam ejus agendam, tanquam instrumenti. His imbutus Socrates, multis suadet apud Platonem in Phædone, spernendum esse corpus, aversandum, fugiendum; mancipium esse animi; animum ab eo sejungendum, ut purus sit ab ejus contagione; qui si ei fuerit obnoxius, nec in vita perspicere posse veritatem, nec sapere, nec philosophari; in eo ergo elaborandum esse Philosopho, ut ab eo se segreget, curamque ejus eatenus habeat, quatenus ipsum animo utile præstare possit. Socrati autem hæc ita adscribit Plato, ut non magis Socraticam, quam Platonicam esse doctrinam appareat, cum dixerit ipse, primam animæ calamitatem esse corpus; purgationem vero animæ esse cogitationes illas, quibus se ipsa à corporis affectionibus segregat. Ex Platonis Academia arcessita sunt, quæ disertissime differentem Africanum inducit Cicero in Somnio Scipionis; ocyus cælestem patriam repetiturum animum, qui inclusus in corpore eminebit foras, & quam maxime se à corpore abstrahet. Libris suis dogmata hæc intexuit Porphyrius: animum abstrahendum à corpore & sensibus, ne contage hac infectus, deprimatur in terram pecudum more, & à veritatis studio avertatur; subjiciendum itaque & edomandum corpus parcitate, ciborumque delectu, ut corpore tanquam carcere liberatus animus, corporeisque affectionibus exutus, ad Deum se attollere, eique conjungi possit. Hæc est vero velut arx & caput doctrinæ Stoicæ. Inter ea, quæ aliena sunt à nobis, nec proinde ad nos pertinent, aut in nostra sunt potestate, primum recensent corpus. Igitur Seneca corpus esse ait pondus animi & pœnam, hospitium, custodiam, & vinculum; indulgendum illi valetudinis caussa, non serviendum; sin animo male pareat,

Jambl. Protrept. c 5. 13. 17.

Porphyr. de abstin. ab animat. l. 1. §. 30. & sq. & in Sentent.

reat,

reat, durius etiam tractandum; futurum enim, ut premente illo urgeatur animus, nisi Philosophia accesserit; multis quippe servire, qui servit corpori; sic agendum non tanquam vivamus propter corpus, sed tanquam vivere non possimus sine corpore. Corpus haberi vult Arrianus, ut asellum onustum; qui ei obsequantur, feras evadere. Epicteti dictata edisserens Simplicius, corpus instrumentum appellat animi, uti supra Hierocles, eoque ita utendum sancit ut instrumento, si quis ad rationem velit vitam exigere; si quis ergo instrumento utitur, tanquam sui parte, Deoque deserto, & spreta ejus voluntate, corporeis affectibus rebusque externis sese mancipatit, suum in iis bonum quærens, tum obbrutescere, nec aliter sanari posse, quam per corporis despectionem. subministrando tantum, quæ huic necessaria sunt pro usu animi. Quam contemtim vero corpus humanum insectatur Marcus Aurelius! Vas illud appellat animi, corticem, terram, saniem, reticulum nervis, venis & arteriis contextum atque ossa, folliculum, cadaver, instrumentum. Tum adhortatur nos ad despiciendas carnes ista, tanquam cito morituros; & ad detrectandum corporis servitium, & cultum vasis deterioris. Sentiunt idem Arabes, quorum hoc jactatur proverbium, Claudendas esse quinque domus fenestras, ut & ipsa & ejus incola luce fruatur; obstruendos nempe & comprimendos quinque corporis sensus, ut vigeat animus. In admonitionibus Brachmanum ad Alexandrum, quas refert Palladius, regnum in insanos tenere dicitur corpus, & corporis sensus, ejusque cupiditates; edomanda hæc esse; si fecerit, jam bella omnia confectum iri.

Arrian. Epictet. l. 1. c. 3. l. 3. c. 26. Simpl. in Epictet. Proœm & in c. 13. 46. 73.

CAPUT XII.

De fugienda voluptate.

QUOD si despexerimus corpus, & odio habuerimus, velut indicto bello, subtrahemus ipsi voluptates, & dolores etiam nonnunquam inferemus. Suadet autem id imprimis Philosophia, suaq; nobis adversus voluptates, tanquam infensissimos hostes, optima consilia, velut arma subministrat. Audiamus Hieronymum: *Docebo, etiam inter Philosophos, & egregios in republica viros; virtutes voluptatibus, id est, Pythagoram, Platonem, & Aristidem, Aristippo, Epicuro, & Alcibiadi* ab

Hieron. adv. Jov. l. 1. c. 2.

Plato Phædon. *ab omnibus solere præferri.* Veri Philosophi, inquit Plato, corporeis voluptatibus constanter abstinent: voluptatibus enim scientia dominatur; ni fecerint, pœnas voluptariæ vitæ pendunt post mortem, animusque corporis contagio pollutus raptatur circa sepulcra, & post diutinos errores corpori rursus illigatur. Hujusmodi abstinentiam sapientum propriam magis esse scribit Porphyrius; quomodo enim, qui toti sunt in excolendo animo, se demittent ad instituendam eam partem, quæ ratione caret? Nihil esse Philosophiæ cum voluptate commune pronuntiat Maximus Tyrius. Studiosis Philosophiæ naturalis spondet Simplicius, futurum, ut per eam à corporeis voluptatibus avocentur. *A voluptate*, inquit Macrobius, *seriis & studiosis cavendum est; quid enim tam contrarium, quam virtus & voluptas?* Nec sapientiæ solum studiosis, sed universis hominibus legem hanc posuerunt primi illi Græcanicæ sapientiæ magistri, Solon, Periander, & Pittacus; coërcendam voluptatem, utpote noxiam & mortiferam. Pythagoras voluptatum illecebras comparabat Sirenum cantionibus, quæ caute vitandæ sunt iis, qui ad virtutem tanquam ad patriam cupiunt appellere; primum malorum esse dicebat voluptatem, exterminandam omni studio; & à teneris annis amplectendum esse vitæ genus durum & virile. Christianum audire putes, cum hæc ex Pythagora referentem Demophilum audis: fieri non posse, ut idem & voluptates amet & Deum; qui enim voluptates amet, eundem amare & corpus; qui corpus, hunc & opes; qui opes, hunc esse injustum; qui injustus, hunc impium esse erga Deum, iniquum erga homines. Reliqui Pythagorei nihil fieri permittebant voluptatis caussa, quæ præ cæteris vitiis homines præcipitet in peccata. Gravissima oratione voluptatem insectatur apud Ciceronem Cato major ex Archytæ Tarentini doctrina, a Nearcho sibi tradita, quorum uterque Pythagoricus fuit; nullam capitaliorem pestem invasisse homines, quam voluptatem, ex ea oriri mala omnia, omne eam animi lumen extinguere. Addit Cato, huic Archytæ sermoni interfuisse Platonem. Eum certe Plato inseruit Philebo suo, sed Socrati adscripsit more suo, non Archytæ. Certe secta hæc Pythagoreorum continentissimam & laborum patientissimam se profitebatur. Nota est pueris fabula à Prodico Ceo eleganter conficta, de Hercule adolescente, virtutem inter & voluptatem hæsitante primum, ac demum voluptate repudiata virtutem amplectente. Socratem cum voluptatibus velut ad præliandum sæpe composuit Plato. Ostendit primum Socrates, voluptatem non esse summum bonum, imo nec esse bonum; per eam

Porphyr. de abstin. ab animat. l. 1. §. 45.

Max. Tyr. Differt. 34.

Simpl. Præfat. in Aristot. Physic.

Macrob. Saturn. l. 7. c. 4.

Cic. de senect.

Plato Gorgia, Philebo, Phædon.

eam animum corpori affigi, tanquam per clavum aut fibulam. Quo exemplo usi sunt Jamblichus & Simplicius non semel. Serpentibus item venenatis illam comparat, nec aliud esse quicquam putat, quo sit magis abstinendum; nihil eam conferre ad felicitatem, pecudumque esse propriam; ejus moderationem, fundamentum esse virtutis; ac ea præcipue liberum esse debere Philosophum; Socratis autem verbis sententiam ipse suam de voluptate expromebat Plato, quam & escam malorum appellabat; ut temperantiam bonorum omnium ornamentum. Factum idem à Xenophonte in libris Memorabilium, in quibus multa adversus voluptatem cum Aristippo aliisque disputantem inducit Socratem. His informatus præceptis Antisthenes voluptati bellum indixit, nullumq; non laboris, continentiæ, tolerantiæ genus in se recepit; idemque porro ut facerent, Cynicis à se institutis perpetuam legem dixit. Memoratur hoc ejus dictum, Insaniam potius, quam afficiar voluptate; quippe voluptatem summum esse malum statuebat. Celebratur & istud Cratetis, Libertatem & immortale regnum affectare, qui voluptati se non mancipant; & voluptatum moderatione civitates & familias servari. Item illud Diogenis, qui Antisthenis discipulus fuit, Cratetis magister: turpe esse, cantores & athletas vocis aut roboris caussa abstinere voluptatibus, neminem temperantiæ caussa. Ad idem institutum Crates Zenoni & reliquis Stoicis præluxit. Cynismum enim probabat Zeno, & ad eum vitam accomodabat, ac Comicis propterea ludibrio erat. Igitur Stoicæ sectæ certissimus hic est character, fuga voluptatum; nec tritius dogma, scriptisque eorum vexatius ullum est. Præcepta ad eas vel repudiandas, vel, si ita res postulet, recte perfruendas, commode suggerunt Epictetus, & Epicteti explicator Simplicius. Nec parti huic defuit Marcus Aurelius, passimque in eas invehitur. Crebro usurpabat verba hæc Hieroclis Stoici Platonicus Taurus: meretricium esse dogma, voluptatem pro fine ponendam, sublatisque lupanaribus sublatum iri hoc dogma. Plurimum quoque in eo argumento se jactat Seneca. Voluptatem neutiquam patitur poni inter bona: imo, initium esse ait malorum omnium; rem cæteroquin humilem, pusillam, servilem, imbecillam, caducam, brevem, fugacem, turbidam, pœnitendam, exitu fœdam, communem cum stultissimis & pessimis hominibus; cum mutis quoque animantibus, etiam contemtissimis; ea effœminari homines & remollescere; invisissimam esse habendam, & exturbandam; quippe quæ nos latronum more in hoc amplectatur, ut strangulet; beatum fore illum, cui vera volu-

Jamblich. apud Stob. Serm. 5. Simpl. in Epictet. c.13.56.60.

Xenoph. Memorab. l. 2. 4. & 5.

Epictet. c. 56

voluptas erit voluptatis contemtio; eam se aspernari, compescere, nihil ejus caussa facere. Nempe sic acceperat ab Attalo Stoico præceptore suo. Sed persequamur reliquos Philosophos: imprimis Aristotelem, qui in Problematis quærit, cur intemperantes & incontinentes appellentur, qui voluptatem quærunt ex duobus sensibus gustu atque tactu; non item ex reliquis? caussamque hanc affert, quod id commune habeant cum pecudibus, inde itidem voluptatem captantibus. Probat hæc & dilatat Macrobius, qui & alio loco studiosis & seriis hominibus interdicit voluptate; quippe nihil esse tam contrarium, quam voluptatem & virtutem. Nobilis quoque Peripateticus Critolaus & malum esse statuit voluptatem, & mala multa ex se parere. Quanquam fatendum est, Aristotelem voluptati infensum haudquaquam videri, cum acute distinguit voluptatem à noxiis voluptatis effectibus. Quæ cautio & à Platone adhibita est. Nos vero voluptates hic non solitarias, & à damnoso suo comitatu divulsas spectamus, sed quales obtrudunt se hominibus, & ab incautis etiam cum adjuncto dedecore & detrimento captantur. Voluptatem sæpe oppugnat Cicero, nec satis dignam esse docet hominis præstantia; contemni etiam & rejici oportere; vel saltem tenendum esse ejus fruendæ modum; arcendam maxime esse à libidinibus adolescentiam; improbandas artes, quæ ministræ sunt voluptatum; qui his fuerint dediti, eorum animos corpore elapsos, circum terram diu volutatos, in cælum, nisi multis exagitatos seculis, non redituros. Quæ affingit Africano, uti & egregiam argumenti ejusdem disputationem Catoni majori, quemadmodum mox notavi; ut liquere omnibus possit eandem fuisse priscæ illius, & omni genere virtutum etiamnum florentis Romæ sententiam. Prætereo Ciceronis ejusdem, Plutarchi, Athenæi, aliorumque, ac Stoicorum præsertim, convitia adversus Epicurum, suasorem voluptatis ac defensorem. Repetam tantum dictum elegans Plutarchi hujus adversus voluptatem; feram esse, sed mansuetam, duplici de causa fugiendam, & quod nocet, & quod fallit: quæ depromta sunt ex libro, quem scripserat adversus voluptatem. Hoc prope ipsum de voluptate profatus est Maximus Tyrius. Non patitur poni illam inter bona; principiisque ejus suadet esse obstandum, si quis salvus esse velit. Disputat quidem de ea, more Academicorum, in utramque partem; sed ita tamen, ut, postquam rationes omnes attulit, quibus commendari voluptas potest, easdem deinde falsas esse ostendat, voluptatemque damnosam & fugiendam esse demonstret. Ex Jamblichi epistola De temperantia, multa affert

Macrob. Saturn. l. 2. c. 8. l. 7. c. 4.

Plato Protagor.

Cicero l. 1. Offic. Somn. Scip. de Senect.

Plutarch. apud Stob. Serm. 6.

Max. Tyr. Differt. 7. 10. 33. & 34.

affert Stobæus contra voluptates perutilia; velut earum, moderatione civitatum & familiarum salutem constare; simulacrum earum esse Gorgonis caput, quo homines saxa fiunt; Perseum vero amputato eo, suadente Minerva, cælum conscendisse. Plurimis hujusmodi fabulis voluptatum damna Poëtæ adumbrarunt; ac Homerus potissimum. Nam quid aliud designant suaves illi fructus Lotophagorum? quid Circes pocula? quid cantus Sirenum? quid Scylla & Charybdis? quid Calypsus insula? quid Phæacum horti? Nihilo magis voluptas, sive in cothurno, sive in socco Poëtis probata est. Videnda loca, quæ ex Sophocle, Anaxandrida, & Alexi colligit Stobæus, & quæ alii ex Menandro. Nec omitti decet pronuntiatum hoc Demonactis, quod idem suppeditat Stobæus: tantum addi ad virtutem, quantum detrahitur ex voluptate. Adversus voluptariam vitam salse quædam & acute fundit at Lucilius. Et Horatii sententia est, spernendas voluptates, voluptatem dolore emtam nocere. Religiosissima apud Judæos Essenorum secta perceptionem voluptatum haud secus quam noxas & crimina vitabat. Ne Pharisæi quidem frangi se patiebantur deliciis. Idem suadet Apollonio Thespesion Gymnosophistarum princeps apud Philostratum. Legas quæ de institutione puerorum apud Persas disserit Xenophon; quæ de Ægyptiis sacerdotibus apud Porphyrium Chæremon Stoicus; quæ de Germanibus & Brachmanibus apud Strabonem Megasthenes; quæ de Pramnis ipse Strabo; miraberis disciplinæ austeritatem, frugalitatem, & abstinentiam, ab omni voluptate alienam; quæ prodeuntibus annis, apud Persas potissimum, in magnam mollitiem deflexit. Cognoscere operæ pretium est, quam salubribus consiliis, ac exemplo etiam suo, Alexandrum ad continentiam & despectionem voluptatum hortati sunt Brachmanes apud Palladium, cum dicerent, veram hanc esse fortitudinem, internos illos hostes virtute non externos armis edomare. Nec dedidicerunt ista recentiores Brachmanes, plurimaque inter eos jactantur adagia adversus corporis voluptates. Quam austerum vitæ genus sectentur Talapoini Siamenses, non sine stupore nuper ex Gallorum nostrorum narratione accepimus.

Stob. Serm. 6.
Stob. Serm. 5. 6. & 7.
Lucil. Sat. 4. Horat. l. 2. Epist. 2.
Philostr. Apollon. l. 6. c. 5. Xenoph. Cyrop. l. 1. & 8. Porphyr. de abstin. ab animat. l. 4. §. 6. Strab. l. 15.

CAPUT XIII.
De servanda castimonia.

JAM ut à genere descendamus ad speciem, eam præcipue domandam esse voluptatem, quæ officit castitati, demonstrabimus: non quidem exem-

Hieron. l. 1. adv. Jovin. c.26. & seq.

exemplis, quæ sunt infinita, & ab aliis peti possunt; imprimis ab Hieronymi libro priore adversus Jovinianum, qui decus suum virginitati detrahebat; sed auctoritate Philosophorum, & cordatiorum Scriptorum, exoticarumque gentium suffragio, apud quas suus castimoniæ honos habitus est. Vere quippe dictum est à Tertulliano, Diabolum *habere & virgines, habere & continentes*. Primus prodeat Pythagoras, qui continentiam esse dixit lumen animi, & adolescentes ante annum ætatis vicesimum venereis rebus abstinere voluit, raroque iis uti post hanc ætatem, nec nisi prolis suscipiendæ caussa; priscorumque Græcorum mores laudabat, apud quos magna pudoris ratio habebatur. Hæc tradit Jamblichus, secutus verba ipsa Ocelli Lucani, vetusti Pythagoricæ sectæ antistitis. Plus aliquid habet Hierocles, Pythagoram venere prorsus suis interdixisse. Plus etiam Philostratus, apud quem Pythagoricam Philosophiam Apollonius inducit præcepta sua sibi tradentem; in quibus erat istud, si quem discipulorum suorum incontinentem deprehendisset, barathra sibi esse, in quibus pœnas daret. Cui præcepto paruisse ipsum Apollonium ferunt, & perpetuam virginitatem coluisse; & cæteros quoq; Pythagoreos vel venereis abstinuisse prorsus, vel liberorum solum ex legitimo concubitu quærendorum caussa iis esse usos. Nempe diligenter eos ad temperantiam, ad continentiam, ad pudorem Pythagoras instituerat. Hinc præclara apud Pythagoricos castitatis præconia. Quale hoc Demophili, animi robur esse temperantiam, mortemque præoptandam, quam per incontinentiam lumen animi extinguere: & ista Porphyrii in libro Pythagorici argumenti, fugiendam venerem, ut ingenio vivi possit, quippe fœdam & sordidam: purumque esse debere non corpore solum, sed & animo, quisquis ad Deum accedat, & philosophari velit; virisque divinis castitatem intra & extra corpus esse servandam. Hinc Archytam ferunt à prætextatis verbis diligenter cavisse. Hinc Theano, Pythagoræ sive uxor sive discipula, magnam pudicitiæ laudem tulit. Castitatis etiam in somnis studiosum fuisse Anacharsin Scytham, verendis sinistra manu compressis, ex Pherecyde Syrio refert Clemens Alexandrinus. Quamobrem ejus imaginibus hoc ipsius effatum adscribebatur: continendam esse linguam, ventrem & virilia. Vitandas esse nuptias & procreationem liberorum censuerunt Democritus, & ejus sectator Epicurus. Democritum luminibus oculorum se ipsum privasse scribit Tertullianus, quod mulieres sine improba cupiditate aspicere non posset. Socratem, qui nefariæ in masculos libidinis accusatus fuerat,

Tertull. de præscript. c. 40.

Jambl. vit. Pyth. c. 31. Ocell. Lucan de natur. univers. c. 4. Hierocl. in Aur. Carm. Philostr. Apollon. l. 6. c. 6. & l. 1. c. 19.

Demoph. Sent. Pythag. Porph. de abstin. ab animat. l. 1. §. 7. & 41. l. 2. §. 45. & 52. l. 4. §. 20.

Clem. Alex. Strom. 5.

Tertull. Apoll. c. 46.

rat, ab hac calumnia vindicat gravissimus auctor Xenophon, qui fuit ejus auditor, ut hominum omnium continentissimum non dubitet appellare. Quod & ipsi testimonium præbet Aristophanes, quamvis ipsi infensissimus, eum inducens discipulis suis præcepta patientiæ, frugalitatis, & castitatis tradentem. Memorabilem hanc Xenophon ipse edidit vocem: mali omnis immunem fore, quisquis fundamentum in temperantia & castitate collocarit. Plato venerem omnem damnat in libris De legibus, præter eam, quæ cum legitima uxore prolis quærendæ caussa exercetur; qui contra fecerit, infamem esse, & honoribus arceri jubet. Nec supra naturæ vires esse continentiam, ostendit exemplo nonnullorum pugilum, qui roboris servandi caussa castitatem coluerunt; & animalium quorundam, quæ caste vivunt, certis solum temporibus ad procreandam prolem venere repetita. Multo etiam magis castitatem suadet Philosophis, quorum studium omne esse debet in animo oblectando & exercendo. Senectutem autem carere hujusmodi voluptatibus, haudquaquam ægre ferendum docet, cum multi harum imperio liberatos se lætentur. Nec facta Platonis à dictis abludebant; quippe quem scribant nonnulli in vita cælibe ab omni fœmineo complexu purum corpus præstitisse. Extant quidem mollicula ejus & amatoria carmina, sed minus pudicus ex iis haudquaquam putandus est; qui idem sensisse videtur ac Catullus, castum esse decere Poëtam ipsum, versiculos nihil necesse esse. Locum Platonis ex Phædone, totamque adeo sententiam de libidine fugienda, expressit Cicero in Catone; nec semel alibi amorem incessit ac venerem, verecundiam commendat, omnem in verbis aut in factis obscœnitatem improbat. Quis nescit, quanta continentia & gravitate Xenoorates famosi scorti Phrynes blanditias & invitamenta sit aspernatus? Quis nescit ferro eum & igne gliscentem libidinem compressisse? In præceptis quæ ad animum expurgandum a Porphyrio tradita sunt, unum hoc est, cohibendos esse venereos motus, etiam qui præter voluntatem nostram oriuntur, nec cogitationem quidem eorum admittendam. De castitate Theosebii Platonici, qui fuit Hieroclis discipulus, egregia Damascii testificatio est. Is cum uxorem sobolis caussa duxisset, & infœcundam comperisset, caste postmodum cum ea consenuit: & ante conjugium, in ipso juventutis æstu, libidinis in se fomitem represserat. Asclepiodotum quoque, Procli auditorem, nullius unquam fœminæ notitiam habuisse, perhibet idem Damascius. Quod & de Sarapione amico Isidori, qui Theosebium Hieroclis discipulum audivit, commemorat Suidas.

Xenoph. Memorab. l. 1.
Aristoph. Nubib.
Plato de legibus l. 8.
Id. Phædon.
Id. de republ. l. 1.
Catull. Epigr. 16.
Cic. libr. 4. Tuscul. & l. 1. Offic. & de Senect.
Porph. Sent.
Damasc. ap. Phot. Tm. 242.
Suid. in Sarapion.

Formosas meretrices mortifero mulso similes esse dicebat Diogenes; & grave esse, continentiam servare cantores & athletas, hos corporis caussa, illos vocis, à nemine virtutis caussa. Et Diogenis assecla Crates jugum voluptatis excutienti animo spondet immortale regnum, & veneris impetus vel fame reprimi vult, vel laqueo. Stoici etsi sermonibus inverecundi & εὐθυῤῥημονες, sententiis & vita fuerunt castissimi. Pudicitiam passim & verecundiam laudat Seneca. Unum hoc depromam ipsius præconium, quod omnium instar esse queat: vivere nos posse sine pudicitia, sed potiorem esse mortem. Itaque suffragium ejus ambit Hieronymus, cum castitatem adversus Jovinianum defendit. Nec id à sectæ solum, aut à Romanæ gentis sanctitate habuit Seneca, cujus gentis ritus & leges summum indicant pudicitiæ studium; sic ut in caussis agendis honorem præfarentur auribus, cum nominare necesse esset lupanar, lenonem, meretricios quæstus: sed & ita institutus fuerat à patre, cujus notabile hoc effatum est, recedendum esse ab omni obscœnitate verborum & sensuum, & satius esse, tacere quædam detrimento caussæ, quam ejus adjumento efferre. Memoria dignus est Musonii locus de rerum venerearum usu, quem Stobæus sententiis suis inseruit. Nullam aliam licitam, piam, & justam venerem censet, quam quæ in conjugio exercetur sobolis quærendæ caussa; nam ne legitimam quidem esse, si voluptas tantum ex ea captetur. Hanc tantum concedit Epictetus, vel quam dant nuptiæ, vel quam lex; puellasque ad verecundiam & temperantiam institui jubet, & utilia suggerit ad voluptatis frænandas illecebras consilia. Quæ edisserens Simplicius, docet assuetudine & exercitatione castitatem comparari posse. Deorum beneficio factum lætatur Marcus imperator, quod incorruptam servaverit adolescentiam, nec ante tempus virilitatem exercuerit, imo & ultra legitimum tempus exercere distulerit; quodque amatam sibi Benedictam quandam & Theodotum omnino non attigerit; & ex amore, quo in eos ferebatur, convaluerit. Aureolas ex Aristotele, Theophrasto & Plutarcho sententias in laudem castitatis, & in amoris ac impudicitiæ vituperium, repræsentat Hieronymus, amorem fœdum esse vitium, insaniæ proximum, rationem pessumdans; sapienti uxorem minime esse ducendam; infinitas esse matrimonii curas atque damna. Isæus Assyrius Sophista, cum rogaretur, an mulier quædam pulchra sibi visa esset? continentiam suam egregio hoc responso testatus est, desiisse se oculis laborare. Quod germanum est dicti illius Jobi, pepigisse se fœdus cum oculis suis, ut ne cogitaret quidem de vir-

Seneca de benef l. 1. c. 11. Hieron. adv. Jovin. lib. c. 30. M. Sen Contr. l. 1. Contr. 2. Stob. Serm. 2. Epictet. c. 47. 56. & 62. M. Aurel. l. 1. §. 17. Hieron. adv. Jovin. l. 2. c. 28. & 30. Job. 31, 1.

virgine. Nec in summa quidlibet sentiendi & proferendi licentia dissonant ab iis Poëtæ. Cantorem Clytemnestræ apponit Homerus suasorem castitatis. Caute cavendum ab illecebris mulierum monet Hesiodus; qui iis confidat, furibus confidere. Splendidam Sophoclis jam senis sententiam commemorant Plato & Cicero, aliique complures; gaudere se, quod à venereis rebus, sicut à domino agresti ac furioso, hac ætate profugisset. Amoris & veneris detrimenta persequitur Euripides in Hippolyto, quem & ob continentiam impense laudat. Alibi ex persona Ionis graviter redarguit stupra Jovis, Neptuni & Apollinis: nec hominum intemperantiam jam amplius vult accusari, sed Deorum, quorum exemplo in scelus impelluntur. Atque hæc verba repræsentat Justinus. Virtutis penum Menander castitatem appellat, & ab illicito concubitu virum probum absterret. Parthenias dictus creditur Virgilius, à virginali verecundia: etsi nos aliam nominis hujus caussam supra proposuimus. Quam autem in carmine pudoris rationem habuerit, demonstrat Ausonius. Perrogandæ nunc variarum gentium sententiæ; non Græcorum quidem aut Romanorum, ne in re notissima abutamur otio. Nam quis nescit Athenis severas leges adversus adulteria & illicitos amores esse constitutas? Cecropem vulgivagam venerem intra sancti & pudici matrimonii septa continuisse, etsi legi huic deinde frequentandæ civitatis caussa derogatum est; nullum lectum fuisse sacerdotem, imo nec ad sacra accedere cuiquam fas fuisse, qui castus non esset; quæ ad sacra allegerentur fœminæ, fere virgines fuisse, vel univiras, magnoque in honore fuisse, quæ virginitatem castitatemque colerent. Hæc fere tenuerunt Romani, moribus Græcis imbuti. Sanctæ illis ad tuendam pudicitiam leges; Dii illis tutores pudoris, item Deæ. Vestales illis virgines, summusque his habitus ob virginitatem & pudicitiam honos; habitus & mulieribus, quæ in eodem manerent conjugio: sanctiusque etiam quam apud Athenienses observata lex de una tantum eodem tempore uni collocanda. Tralatitia hæc sunt, & in ludis puerorum decantari solita. Proficiscamur ad exoticas gentes: initio facto à Judæis, qui postquam à testamento Dei sunt repulsi, inter profanos jam & exoticos habendi sunt. Agnoscunt illi legi divinæ id fuisse propositum, cupiditates extinguere, & voluptates, obscœnas præcipue, coercere. Pharisæi purissimum vitæ sectabantur genus; continentia apud illos magno, perinde ut apud Legis peritos, in pretio; multorum annorum castitas, dum vacabant piis exercitationibus; crebri in conjugio secubitus; duro

Homer. Odyss. γ. v. 267. Hesiod. Oper. v. 371. & seq. Plato de republ. l. 1. Cic. de Senect. Eurip. Hippol v. 525. & seq. & Jon. v. 444. & seq. Justin de Monarch. Auson. Cent. nuptial.

cubili, subjectisque spinis ac scrupulis gliscentem per somnum libidinem præcavebant. Sed hi nihil ad Essenos, sectam continentissimam, victricem cupiditatum, voluptatum contemtricem; sic, ut ne legitimas quidem, quas conciliat matrimonium, magna eorum pars toto vitæ decursu admitteret; quidam liberorum solum quærendorum gratia uxoribus uterentur. Non aspectus obscœni, sed ne libidinosæ quidem cogitationis licentiam dat Judaica lex, teste Maimonide. Præconio suo Apostolos Christi exornavit Muhammedus in Alcorano, ob castitatem etiam injussu Dei servatam. Hierophantæ, ut & Galli Cybeles, virilitatem solebant vel execare ferro, vel medicamentis edomare. Magnam sane promeriti sunt laudem castitatis Ægyptii Sacerdotes, quam ut sanctius colerent, abstinebant penitus sale atque vino, in quibus inest veneris incitamentum. Unicam ducebant uxorem, qua & abstinebant tempore vicis suæ; (non semper, ut ex Chæremone falso scripsit Hieronymus) masculis vero omni tempore. Herodoti temporibus Ægyptii omnes contenti erant una conjuge, ut Græci: Diodori ætate, Sacerdotes tantum; ut prona est in libidinem humana cupiditas. In Jovis Thebæi fano mulier casta ad Dei complexus excipiendos collocabatur. Nec silere possum excellentem Calasiridis virtutem, qui Isidis Memphiticæ sacerdos fuit: sive fabula sit ab Heliodoro in laudem castitatis inventa, sive res ita, uti narratur, contigerit. Is elegantissimam fœminam Rhodopin sæpius conspicatus, & amore tandem victus, Memphi relicta cupiditatem suam exilio compressit. Cui simile Antiochi tertii factum memorat Plutarchus, Ephesum deserentis, ne virginis, quæ Dianæ antistita erat, desiderio captus præter fas aliquid attentaret. Cereris Africanæ sacra tractabant fœminæ, abdicato sponte de virorum consensu matrimonio, omnique exinde masculorum contactu, ac filiorum etiam ademto. Castitatem quoque colebant Sacerdotes Æthiopes. Jovis Heliopolitani simulacrum cum veheretur apud Assyrios, subibant proceres longi temporis castimonia puri. In sacello Beli Babylonii mulier à Deo ipso selecta, virilis consuetudinis exors, ipsius concubitum præstolabatur. Quos ad Solis & Dianæ sacra procuranda allegebant Persæ, iis lex eadem perpetuæ pudicitiæ imponebatur. Itaque Aspasiam, quam propter raram pudicitiam summopere amaverat Cyrus, ut in casto reliquam vitam exigeret, Dario filio ereptam Solis & Dianæ sacerdotem Artaxerxes esse jussit. Adolescentes ea gens ad continentiam diligenter instituebat. Et nunc quoque apud Persas veteribus illis prognatos, nullum crimen capitalius est, quam impu-

Maimonid. More nevoch. Part. 3. cap. 49.

Hieron. adv. Jovin. l. 1. c. 9.

Herodot. l. 2. c. 92.

Diodor. l. 1.

Heliod. Æthiop. lib. 2.

Plutarch. Apophth.

impudicitia; nullum, quod gravius punire velint. Apud Turcas, ii, qui genus suum ad Muhammedum referunt, fere matrimonio abstinent. Indorum Theologorum, qui communi Gymnosophistarum nomine censebantur, duplex fuit secta, Brachmanum altera, altera Germanum, quos & Sarmanas, & Samanæos, & Semnos dictos reperias. Eadem stirps erat Brachmanum omnium, & sectæ huic addicti nascebantur: eligebantur Germanes ex omnibus tribubus. Magnum utrisque inerat studium castitatis. Ante annum ætatis septimum & tricesimum fœminæ consuetudinem nullam habebant Brachmanes; eoque anno expleto, sobolis tantum parandæ caussa uxoribus dabant operam. Itaque semel quotannis ad eas visebant; iisque abstinebant demum, postquam geminam prolem suscepissent. Magistros habebant continentiæ, cujus virtutis præcepta vulgo tradebant. Germanes veneris degebant prorsus expertes. Nec tamen à contubernio suo repellebant mulieres quasdam, studiorum socias, & castitatis participes, quas Semnas itidem appellabant. Diffusa erat & in Bactros hæc secta, quæ & in aliquibus Javæ majoris angulis ad hanc diem perseverare fertur. Mariti defuncti desiderium testantur hodieque viduæ eodem rogo sponte se cremantes, ni infames haberi velint. Nec diuturnitate temporis exoleverunt sancti illi ritus apud Indos Philosophos, imo accuratius etiam student continentiæ. Sunt magna Brachmanum & Brachmanidum cœnobia. Sunt, qui fructus cujusdam esu venerem doment. Sunt, qui mulieris contactum cane & angue pejorem putent. Macassarenses sacerdotes castitatem servant ex voto. Talapoinorum quoque Siamensium memoranda castitas est. Nefas illis mulierem tangere, alloqui, imo & obiter aspicere. Igne concubitum luunt. Tota gens casta: unica fere uxore contenti sunt. Magnum virginibus honorem habent Sinæ; magnam viduis castitatem colentibus, spreto altero conjugio. Quod & olim lege prohibitum fuit. Quædam apud illos sectæ Philosophorum virginitatem anteferunt nuptiis, quibus & penitus abstinent. Versibus amores suos decantant, sed pudicis. Nempe sic informati fuerant à Confutio, qui cum omnibus suadebat continentiam, tum iis maxime, qui sapientiæ studebant. Ipse contentus uxore unica, concubinas superinducere scelus esse dixit. Sed & repudiata demum uxore cœlibem deinceps vitam egit. Formosenses conjugis ducendæ veniam adolescentibus non concedunt ante annum ætatis vicesimum: clam illi visunt ad uxores, nec nisi quadraginta annis grandiores facti in contubernium admittunt eas, quæ unæ unis nubunt. Ex duodecim

Sacer-

Sacerdotum Japoniorum sectis, castimoniæ vota nuncupant undecim, pœna mortis proposita, si qui sanctæ sponsioni desint. Summus ipse Japonum Imperator, quem Dairum vocant, unam tantum ducit uxorem, à qua per dies quindecim quotis quibusque mensibus sejungitur. Hanc si amittat annis minor triginta, alterius ducendæ jus habet; secus, si hanc ætatem excesserit. Scythis quantum placuerit pudicitiæ laus, cognoscitur ex Anacharsi, quem supra laudavimus. Inter Thraces fuisse quosdam Ctistas dictos, qui sine mulierum consortio viverent, & sacri haberentur, ex testificatione Posidonii narrat Strabo; atque hos ipsos esse, qui Abii vocantur ab Homero, hoc est, vita carentes; quasi carere conjuge, id sit vita carere. Est provincia magnæ Tartariæ Mugalla dicta, in qua Monachi quidam totum vitæ tempus in casto agunt. In regione Tibetana magnæ sunt virorum societates, magnæ & fœminarum. Lamas appellant. Piam ac solitariam agunt vitam, nec ullus inter eos conjugii usus. Germanicam gentem sua pudicitiæ cura nobilitavit. Sera masculorum fœminarumque venus; severa matrimonia; unica uxor; rarissima adulteria, quæ pœna atrox & marito permissa consequitur. Teutonum à Mario cæsorum uxores perpetuæ virginitati inter Vestales adscribi voluerunt, nec impetrarunt à victore; itaque laqueo sibi vitam eripuerunt. Semel tantum virgines nubunt in civitatibus quibusdam: apud Herulos etiam viris defunctis viduæ laqueo se præfocant, si probæ & pudicæ haberi velint. Auctor Procopius in Gothicis, qui & Anglis atque Varnis profligatæ pudicitiæ puellam videri ait, si cui nomen solum contingat sperati conjugii & sponsaliorum, ad nuptias ipsas non perveniat. Tauri sacrorum Dianæ curam virginibus tantum committebant. Et Saxones, crudelitate feros, castitate mirandos esse scripsit Salvianus. Americani sacerdotes castitatem colunt prope omnes, Deo placere pudicitiam rati. In Hispaniola insula, si quis eorum se polluerit, vel necatur lapidibus, vel igne crematur. Cæteri omnes sunt in casto, cum jejuniis sacris aut orationibus vacant, & cum se accingunt ad legendum aurum, quod in parte religionis ponunt. Pœnas impudicis post mortem paratas putant. Viri defuncti rogo viduæ pleræque se injiciunt. Venere abstinent Chiribicenses Magi. Nicaraguani sacerdotes uxores non ducunt. Magnifica habuerunt Mexicani & Peruani cœnobia virorum & fœminarum castitatem colentium; cujus violatæ si qua comperta erat, viva defodiebatur Vestalium Romanarum ritu. Tota prope gens ad confirmandas vires veneri sero dat operam. Apud Abnakenses, Canadicam gentem, magna est casti-

Strabo l. 7. Homer. Iliad. v. 6.

Procop. Gothic. l. 2. c. 14. l. 4. c. 20.

Salvian. l. 7.

castitatis laus, magnum impudicitiæ dedecus. Mitto Hæreticos, qui vel nimio continentiæ amore producti, vel fœminam atque item materiam, tanquam Diaboli fœtum perosi, nuptias damnarunt, Saturnilianos, Cerinthianos, Ebionitas, Archonticos, Cerdonianos, Marcionistas, Severianos, Tatianos, Encratitas, Apostolicos, Manichæos, Hieracitas, Eustathianos, Aërianos, Apotacticos, & alias Ecclesiæ vibices. Mitto & qui ex vanis hujusmodi opinionibus secundas improbarunt nuptias, Catharos & Cataphrygas, sive Montanistas, inter quos censebatur Tertullianus.

CAPUT XIV.

De edomando spontaneis afflictationibus corpore, & peccatis per piaculares pœnas eluendis.

NEC voluptatis solum lenociniis obsistendum esse decernit Christus, sed affligendum quoque corpus, & voluntariis doloribus edomandum, & peccata piacularibus pœnis eluenda. In eo autem assentientes habemus gentes propemodum universas, quæ aliqua rerum divinarum notitia imbutæ sunt. Infinita tradiderunt præcepta sapientes viri ad muniendam adversus morsus doloris humanam naturam. Nobilissimarum Philosophiæ sectarum decreta hæc sunt: inter mala minime ponendum esse dolorem; solum esse malum, quod turpe sit; virtutem ad bene beateque vivendum se ipsa esse contentam. *Dabit, dabit se in tormenta vita beata*, inquit Cicero, *nec justitiam, temperantiam imprimisque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os viderit, consistet; virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores limenque carceris.* Cic. Tuscu-lan. 5. Itaque plurimi his armati dogmatis, plurimi etiam nullis informati præceptionibus Philosophiæ, sed magna fortitudine & constantia à natura prædìti, cum casu vel necessitate in perpetiendi doloris discrimen adducti essent, præsenti eum animo ac strenue pertulerunt. Plena est exemplorum vita, pleni libri; neque nunc in iis congerendis laborandum. Ea tantum videntur proposito nostro convenire præcepta & exempla, quibus vel religionis caussa, vel popularis institutionis, vel Philosophiæ, quæ multis pro religione fuit, suscepti sponte aut tolerati dolores & afflictationes corporis fuerunt. Ut verum appareat, quod libro suo De patientia præfixit Tertullianus: *Philosophos,*

cum

cum inter se variis sectarum libidinibus, & sententiarum æmulationibus discordarent, solius tamen patientiæ in commune memores, huic uni studiorum suorum commisisse pacem, in eam conspirasse, in eam fœderatos esse, illi in affectatione virtutis unanimiter studuisse, omnem sapientiæ ostentationem de patientia prætulisse. Hac præcipue laude inclaruit Italica Schola, quæ à Pythagora sumsit initium. Is primum ad capessendos impigre labores hortabatur suos hoc symbolo, Supra chœnicem ne sedeto; & altero etiam symbolo literæ Y, cujus cornu alterum angustum, difficilem notat ad virtutem viam, latum alterum, viam patentem atque tritam ad vitium. Carminibus porro suis monitum hoc inseruerunt Æschylus & Epicharmus, Pythagoricæ doctrinæ participes. Vitam ipse Pythagoras durissimam cum suis egit, frugalissimam, patientissimam; dixitque voluptates non conferre beatitudinem, nec dolores eam auferre. Lysis in aureis carminibus, quæ adscribuntur Pythagoræ, insuescendum esse monet, ventrem & somnum reprimere. Et in hac palæstra exercitatus Apollonius vetus usurpabat Archilochi dictum, Deorum donum esse tolerantiam & patientiam. Generale hoc est Pythagoricorum decretum, inquit Jamblichus, labores fortiter tolerandos; adhibendas pœnas, sectiones, ustiones, ad naturalem intemperantiam coërcendam; carnibus, cibisque aliis quibusdam abstinendum; reliquis, atque item somno, parce utendum. Ergo mirabilis fuit, sive in contemnenda morte, sive in perferendis doloribus, Pythagoræ & sequacium fortitudo. Nam & ipse voluntaria morte interiit; item Empedocles, si modo vulgatam de ejus exitu opinionem sequamur: & Zeno Eleates, excitandis ad constantiam animis juvenum promtissimus, omnia perpeti maluit, quam conjurationis conscios indicare; & ne tormentis victus id facere cogeretur, linguam dentibus abscissam in os instantis Demyli tyranni exspuit: quod & Leænæ nobili apud Athenienses scorto tribuitur. Quidam admotam velut ad audiendum secreti aliquid à Demylo auriculam Zenonem mordicus lacerasse ajunt. Atque ita traditam sibi à Parmenide disciplinam facto expressisse narrat Plutarchus, & egregie ostendisse, formidolosam esse viris magnis turpitudinem, pueris & mulieribus dolorem. Par fuit in simili casu Anaxarchi fortitudo atque factum, cum Nicocreontis perferret sævitiam; nec horrendum deprecatus est supplicii genus, quod nunc quoque Turcis in usu est, cum in mortarium conjectus pistillis ferreis tunderetur. Anaxarchi exemplum & monita secutus Pyrrho, ad mortis & doloris tolerantiam auditores hortabatur. Superioribus haudquaquam

[Margin: Jambl. vit. Pythag. c. 32.]

[Margin: Plutarch. contra Colot.]

quam inferiorem se præstitit memoratus Livio Theodotus, perperam apud Valerium Maximum Theodorus dictus, cum patefacta adversus Hieronymum Syracusanum tyrannum conjuratione, omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur. Pythagoricum autem fuisse testantur Clemens Alexandrinus & Theodoretus. Fertur quoque Hierocles Alexandrinus Pythagoricæ doctrinæ clarissimus interpres, cum Byzantii plagis à magistratibus cæsus esset, judices non sine conviciis manante sanguine respersisse. Italicæ scholæ doctrina imbutus Epicurus, etsi voluptatem censuit esse summum bonum, dolorem vero summum malum, negavit tamen jucunde vivi posse, nisi cum virtute; aut ullum esse tempus, quo sapiens non sit beatus; victum ipse tenuem antetulit copioso, dixitque se cum Jove de felicitate certaturum, si aquam haberet & offam; nihilque ei sufficere, cui pauca non sufficiant. Dolorem is contemsit atque mortem, & animam agens in summis cruciatibus, scripsit ad Hermachum, lætum tamen esse se ex memoria rerum inventarum. At fortior longe visa est Ionicæ scholæ doctrina, cujus clarissimum lumen Socrates, & dictis & factis invictæ laborum omnium, mortisque adeo tolerantiæ exemplum dedit. Laudatur hoc nomine à Xenophonte; & ab ejus adversario Aristophane constantiæ ipsius testificationem veritas expressit, cum eum induceret adhortantem discipulos ad patientiam, stando, ambulando, perferendo frigore atque fame, vini & veneris abstinentia. Uberius hæc exposita sunt ab Alcibiade in Symposio Platonis. Eum ait ad Potidæam, cum contubernales essent, sustinendis laboribus Græcos omnes, seque adeo superasse, hiberna frigora facillime tolerasse, nudis pedibus glaciem calcasse, vestem non mutasse; per continuum diei unius & noctis tempus in eodem vestigio cogitabundum sub dio perstitisse; belli pericula intrepidum adiisse. Mortem autem adeo non reformidavit, ut invitasse etiam visus sit. Quapropter in exemplum patientiæ proponitur à Seneca. Perpessitium senem appellat, per omnia aspera jactatum, laboribus & militaribus & domesticis & civilibus invictum, atrocibus criminationibus vexatum, carceri mancipatum, veneno extinctum, nec inter hæc vultu aut animo mutatum, sibi semper æqualem in magna inæqualitate fortunæ. Asperum hunc vitæ cultum ita porro commendavit familiaribus, ut qui intima cum eo necessitudine conjunctus fuit Aristodemus Cydatheneus, nudis semper pedibus incederet. Et Cebes præseptos laboribus aditus ad virtutem scite depinxit in Tabula. Et Aristippus ita Antipatrum Cyrenæum instituit, ut

Liv. l. 24. c. 5. Valer. Max. l. 3. c. 3. Clem. Strom. 4. Theod. Therap. Serm. 8. Suidas in Hierocles.

Xenoph. Memorab. l. 1. & 2. Aristoph. Nubib.

Seneca Epist. 114.

O o oborta

oborta sibi cæcitate jocaretur, nec studia literarum intermitteret. Cujus calamitatis constanter toleratæ cum exempla alia profert Cicero, tum illa præcipue Democriti, Asclepiadis Eretrici, & Diodori Stoici; item Homeri, & ipsius etiam Tiresiæ. His adjungi potest Didymus Alexandrinus. Inter Antipatri hujus successores ponendus Anniceris, cujus dictatum hoc fuit: sapientem, etsi voluptate careat, angatur doloribus, beatum tamen futurum. Recensetur & inter Socraticos Diodorus; cui adjungitur & Calliphon à Cicerone; quorum uterque dixit, Honestate beatos homines effici, accedentibus licet cruciatibus. Non magna quidem Plato tolerantiæ edidit specimina; commendatur tamen hoc nomine, quod ad frangendum corporis robur, motusque procaces, in loco insalubri Academia, sedem Philosophicarum collocutionum & commentationum posuerit; quod parce ipse sobrieque vixerit; & cum venisset in Siciliam, minime inescatus fuerit deliciis Syracusanarum & Italicarum mensarum, obscœnisque noctium voluptatibus; quibus beatos homines effici gentes illæ putabant, ipse vero neminem sapientem effici scripsit ad Dionis propinquos. Nam quid aliud sentire potuit is, qui cum Pythagora & Socrate decrevit semper beatum esse sapientem? Idem fuit Platonis discipulorum, Xenocratis & Speusippi, placitum; idem & Polemonis, qui Xenocratem audivit; beatam vitam à virtute suppliciis minime disjunctum iri, cumque ea in Perilli taurum descensuram. Nec ab hac opinione descivit Paulus Lacydis discipulus, qui omnia perpeti præoptavit, quam conscios facinoris indicare. Nec minus fuit contra mortem armatus condiscipulus ejus Carneades. De Cicerone, qui Academicus haberi vult, nihil attinet dicere: passim libris suis aspersit has sententias; turpe esse luxuria diffluere, & delicate ac molliter vivere; honestum parce, continenter, severe, ac sobrie; in malis non habendum esse dolorem, non mortem, non ignobilitatem, non exilium, non cæcitatem, aliasque hujusmodi calamitates; qui virtute præditus sit, hunc esse beatum; placuisse id quoque Marco Bruto, magni ingenii & animi viro. Sciscit eadem Porphyrius; fuga voluptatum, dolorum tolerantia purgationem animi constare; viri divini duplicem esse castitatem, internam & externam. Etsi ex his principiis Peripateticorum, voluptatem bonum esse, dolorem malum, sequitur beatum non esse, qui afficiatur doloribus, quantacunque virtute præditus sit, nec beatam vitam in rotam ascendere; quod negare non sustinuit Theophrastus, mollior paullo & languidior Philosophus: fortius tamen & elatius sensit & locutus est Aristoteles; item Hiero-

Cic. 5. Tusculan.

Plato Epist. 7.

Porph. Sent. & de abstin. ab animal. lib. 2. §. 44. 45.

Hieronymus Rhodius, cæterique Peripatetici; dixeruntque beatum semper esse sapientem, etsi, cum torquetur, non beatissimum; nec unquam felicitatem disjunctum iri à virtute: nec tam rebus, quam novitate verborum discrepuerunt à Stoicis. Præ cæteris vero Philosophorum disciplinis, parcitate, frugalitate, severitate, laboribus, doloribusque perferendis, & sola virtute sectanda nobilitata est Cynica, & quæ ex hac prodiit Stoica. Virtutem illi dixerunt se ipsa esse contentam, sibi ad beatitatem sufficere, quam nec labores nec cruciatus possint eripere. Nec facta dictis abfuerunt. Stupenda fuit Antisthenis in sustinendo labore constantia, quasi eum ligneo corpore excepisset; nec dixit modo laborem non esse malum, sed & esse bonum. Magistrum asperitate vitæ superasse visus est Diogenes, palliolo duplici instructus contra frigus; pera pro cellario, contra famem; dolio pro domo, contra cæli inclementiam; clava pro vehiculo, contra imbecillitatem corporis; lignei scyphi usum, luxuriam ratus, cum manu cava uti posset. Æstate volutabatur per arenas fervidas, hyeme conspersa nive simulacra amplectebatur; prandebat olus; servitutem sic ferebat, quasi regnum fuisset adeptus. Eliso denique gutture febrim morte exclusit. Hujus præceptis & exemplis armatus Crates, egestatem, famem, sitim, frigora, convitia, plagas patienter & jucunde etiam tulit. In dolio quoque domicilium habuisse narrat Simplicius. Hanc Philosophiam Hipparchia, hunc Philosophum ita amavit, ut & laborum & paupertatis particeps, ac tori etiam esse vellet. Peregrinus, qui Proteus cognomento dictus est, & Cynicum se gessit, Olympiæ in celeberrimo totius Græciæ conventu in pyram insiluit, & voluntariam mortem oppetiit. Et Antiochus Cilix, cum Cynicus haberi vellet, Parthico Caracallæ bello milites frigore rigentes ipse in nive provolutus exemplo suo confirmavit. His Cynicorum decretis steterunt Stoici. Malum dixerunt, non cruciatus & dolores, non paupertatem & dedecus, & cætera, quæ mala vulgo existimantur; sed id solum, quod turpe sit; bonum unum, quod honestum sit; virtute qui polleat, hunc esse beatum, quibuscunque prematur tormentis. Sic Zenoni Stoicorum principi placitum est; sic discipulis ejus Cleanthi & Aristoni. Hi, ac cæteri porro ex eadem secta, verba in rem contulerunt; plurimumque eos Dionysii Heracleotæ condiscipuli puduit, qui dolore sive renum, sive oculorum victus, falsa esse confessus est, quæ à Zenone edoctus de dolore sensisset. Contra Posidonius, cum artubus vehementer laboraret, admovente identidem

Simpl. in Epictet. c. 46.

faces dolore, graviter tamen, adſtante Pompejo, qui ejus viſendi cauſſa venerat, & copioſe diſputavit adverſus dolorem, & urgentem re verbisque domuit. Et Diodorum Ciceronis itidem familiarem, multorum annorum cæcitas à literariis laboribus, conſuetisque officiis neutiquam deduxit. Magno fuit ornamento diſciplinæ huic Marcus Cato: ætati ſuæ parum intellectus, Vatiniis poſthabitus, per ſeditioſæ factionis manus tractus, vocibus improbis proſciſſus, contumeliis perfuſus, ſputis fœdatus, toga in foro derepta ſpoliatus, nihil remiſit de gravitate & animi magnitudine; mortemque atrociſſimam ſubire maluit, quam in Cæſaris victoris conſpectum venire. Auſterum vitæ cultum tenuit deinde Attalus, & ejus auditor Seneca, licet inſtrumenta luxuriæ opes non abjecerit, nec hac parte Stoicus eſſe voluerit. Culcita uti ſe ait, etiam ſenem, quæ reſiſtat corpori, nec veſtigium cubantis admittat, factumque idem ab Attalo; animalibus abſtinuit per aliquod tempus; delicatis quibusdam cibis, vino, unguento, balneo per omnem vitam; cæteris voluptatibus moderate uſus eſt, ſuadente Q. Sextio, qui novam & Romani roboris ſectam cum filio condidit. Salubribus paſſim præceptis homines ad laboris, doloris, periculorum, mortisque contemtum excitat. Philoſophorum ætatis illius aſper erat cultus, intonſum caput, neglecta barba, poſitum humi cubile; quod cum fere ambitionis cauſſa fieret, Seneca devitandum cenſebat. Aurea iſtæc Epicteti, ſerviendum corpori, neceſſitate tenus & animi utilitate; quæ corpori neceſſaria ſunt, parabilia eſſe; quæ ad delicias atque faſtum attinent, eſſe repudianda; his aſſueſcendum à pueritia; Philoſophi nomen vigiliis, laboribus, ſolitudine, humilitate, ignominia conſtare. Quæ ut ſapienter dicta, ſic ſancte præſtita à viro graviſſimo fuiſſe, tradit ejus explanator Simplicius. Memorabilis eſt hujus diſputatio de pœnitentia, per quam nequitiæ pertæſi reſipiſcimus & redimus ad Deum; id nos ait conſequi, priora acta actis contrariis emendando, caſtigatione, & ultione voluptatum illecebris oppoſita. At una Marci imperatoris auctoritas pro omnibus eſſe poſſit; qui duodecimum egreſſus annum, Philoſophi habitum & conſtantiam induit. Studebat in pallio, humi cubabat, vixque paſſus eſt lectulum pellibus à matre Fauſtina inſterni, à qua fuerat ad victum tenuem inſtitutus. Patrem habuiſſe ſe laborum magiſtrum declarat, ad cujus imitationem ſe ipſe hortatur, ejusque parcitatem, frugalitatem, patientiam, ſimplicitatem, conſtantiam, aliasque virtutes in ſe exprimendas; nec dubitat impietatis eum accuſare, qui ſectetur voluptates tanquam bona; dolores fugiat tanquam mala, Sarapion, cujus patientiam & inopiam mirifice prædicat Suidas, claudet

Seneca Epiſtola 108.

Simpl. in Epict. c. 38. & 46.

M. Aurel. l. 1. §. 16. l. 6. §. 30. l. 9. §. 1.

Suid. in Sarap.

claudet agmen Philoſophorum, quorum in univerſum tolerantiam, ſeveritatem, paupertatem deridet Eubulus, eos dicens humi cubare, illotis pedibus incedere, ſub tegulis habitare, aliena quadra vivere. His ſuccedant Poëtæ, qui in Herculis figmento labores virtutis cauſſa exantlatos luculente commendarunt. Proſtant plurima eorum in hanc ſententiam præcepta. Brevem eſſe & proclivem ad vitium viam, longam & aſperam ad virtutem & ſudoribus prætextam monet Heſiodus. Quod imitatus Simonides virtutem collocavit in rupibus arduis. Quintus Smyrnæus eam cum arbore comparat aſcenſu difficili, cujus rami pertingant ad cælum, quo ſi quis ſcandere poſſit, jucundiſſimos fructus decerpturum. Et Heſiodum ſecutus Quintilianus, naturam ait præpoſuiſſe pulcherrimo cuique operi difficultatem. Deorum inventum eſſe dixit Archilochus Parius, patientiam in adverſis, & malorum tolerantiam: Æſchylus, Deos cum laborantibus laborare; quam ſententiam frequentarunt ſcriptores utriusque linguæ, & in adagium dedicarunt: Sophocles, Jovem nihil ærumnis vacuum hominibus dediſſe, ſed dolores & gaudium per vices adventare; quaſi ex duobus doliis, inquit Scholiaſtes, depromantur. Apud Euripidem laudatur Capaneus, quod in amplis opibus victu uteretur tenui, & medioeritatem ſectaretur; quique pane & aqua contentos nos eſſe vult, ut Anaxagoræ diſcipulum poſſis agnoſcere. Eubulus tria ſolum pocula ſapientibus concedit in conviviis. Philemon laboribus comparari dixit omnia, ex dolore naſci voluptatem, & dulcem eſſe malorum memoriam. Menander nullam vitæ partem laborum expertem eſſe vult. Sotades plane inutilem eſſe diſciplinam dicebat, quæ pati docet, cum pati neceſſe ſit. Publius Syrus dolori cuivis remedium eſſe dixit patientiam; itidem ut alter, portum miſeriarum. Horatius lauream poëticam, perinde ut Petronius, & Quintilianus oratoriam, ſudore, algore, caſtitate, ſobrietate, multis agendis & ferendis promerendam eſſe docet, & eximia ad victum tenuem dat conſilia. Et Lucanus denique graviſſime detonat in luxuriem, victusque ac cultus ſimplicitatem commendat. Jam ſi ſpatiari libet per gentes ſingulas, quanta dabit nobis Græcia fortitudinis, conſtantiæ, patientiæ ſpecimina? quæ ſi volimus colligere, tota nobis expromenda erit gentis illius hiſtoria. Sed contineamus nos intra circumpoſitos limites. Frugalitatem & parcitatem impenſe probavit omnis Græcia: unde & φυλλότρωγες per ludibrium in theatris ſunt appellati, quaſi dicas *Frondivoros*; præſertim vero Athenienſes, qui conviviorum licentiam lege lata coërcuerunt, & Areopagitas

Heſiod. Oper. l. 1. v. 285. & ſeq. Q. Smyrn. l. 14. v. 195. & ſeq. Quintil. l. 10. c. 3. Æſchyl. Perſ. v. 744. Stob. ſerm. 29. Soph. Trachin. v. 128. & ſeq. Eurip. Supplic. v. 862. & ſeq.

Hor. Art. Poët. v. 412. & ſeq. Serm. l. 2. Sat. 2. v. 1. & ſeq. v. 17. Petron. c. 5. Quintil. l. 7. c. 10. Lucan. l. 4. v. 373. & ſq.

pagitas jusserunt in asotos animadvertere. Parciores etiam Spartani plagipatidæ, qui ad sobrietatem, patientiam, dolorumque voluntariam perpessionem, velut institutis publice scholis, pueros & puellas instituebant. Nota adolescentium certamina, in quibus pugnis calcibusque protriti, dentibus & unguibus laniati, exanimabantur potius, quam victos se faterentur. Nota virginum Lacænarum palæstra, Sol, Eurotas, militia, labor & his laboriosis exercitationibus nonnunquam intercurrens dolor. Notum jus nigrum Phiditiorum, cui pro condimento erant labor, sudor, cursus, fames, sitis; quæ cum non attulisset Dionysius, negavit se eo delectatum. Cui non dicta flagra Laconica ad aram Orthiæ Dianæ publice tolerata à pueris, nonnunquam ad necem, sine gemitu? *Tune*, inquit

Cic. 2. Tusc. Cicero, *cum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena, videris excipientes gravissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier?* Sed & universi ex tota Peloponneso ephebi ad Pelopis sepulcrum virgis cæsi, sanguine suo heroi parentabant. Cretum quoque leges, à quibus Spartanæ manarunt, & fuerunt vel à Jove vel à Minoe latæ, juventutem laboribus erudiebant, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Tormentis fortiter perferendis nobilitati sunt Macedones & Asopii. His enim restituendum suum nomen,

Clem. Alex. Strom. 4. qui apud Clementem Æsopii appellantur. Plerisque autem Deorum ministris sanctior frugalitatis, continentiæ, & patientiæ lex posita fuit. Dodonæi sacerdotes hoc nomine fuerunt celebrati; ἀνιπτόποδες, χαμαιεῦναι, ab Homero dicti, γηλεχέες à Callimacho; hoc est, Illutipedes, & Humicubæ. Quam gentis laudem esse, non sacerdotum duntaxat, existimarunt interpretes aliqui. Atque hic mos incubandi pellibus stratis, ad captandam per somnia futurorum notitiam, ex Epiro transiit in Italiam, Virgilio & Strabone testibus: & in Americam quoque penetravit. Jovis Prophetas in Creta carnibus & coctis etiam cibis abstinuisse ex Euripide refert Hieronymus. Refert & ex Xenocrate, legem hanc Triptolemi in Eleusiniæ templo permanere, carnibus vescendum non esse: quem morem & ab aurea ætate repetit. Hæc autem laborum patiendorum, & dolorum sibi infligendorum religio vertit demum in superstitionem, quam carpit Plutarchus. At Roma ipsa schola fuit fortitudinis & constantiæ; adeo crebra edidit & inusitata magnitudinis animi exempla. Personant ludi puerorum nominibus Mutii, Reguli, Marii. Meminit Posthumi cujusdam Clemens Alexandrinus, qui à Peucetione captus, Scævolæ factum pari constantia repræsentavit: Sallustii cujusdam

Homer. Iliad. π. v. 235. Callim. Hymn. in Delum. v. 286. Virgil. Æneid. l. 7. v. 88. Strabo l. 6. Hieron. adv. Jovin. l. 2. c. 9. Plutarch. de Superstit. Clem. Alex. Strom. 4.

dam Simplicius, qui candenti carbone femori imposito, & flatibus excitato, constantiam ipse suam explorabat. Quam multi principes viri à Cicerone commemorati cæcitatem patienter tulerunt? Sacris quoque jejuniis, longi temporis castimonia, nudipedalibus, brachiorum sectionibus, luctibus, aliisque corporis afflictationibus Deos placabant. Per orbem vagabantur agyrtæ Galli, virilia demessi, pectora tundentes, lacertos cultris laniantes, diffluentes sanguine. In se item sæviebant Bellomarii, ipsi se verberantes, brachia, humeros, femora bipenni proscindentes, latera veruculis fodientes, pectora saucii, cruore non alieno sed suo Bellonam respergentes. Orta hæc sunt ex institutis Ebræorum, qui à dolore per circumcisionem vitam exorsi, velut injuriam Deo per noxas suas illatam, in se vindicantes, hujusmodi pœnis peccata expiabant. Proni jacebant in terra, capitibus pulverem aspergebant, jejunio corpora macerabant. Quin & solenni ac certo die obibatur ille ritus ab universa gente, Deo auctore, cujus præceptum extat in Levitico. Qui dies ex re festum Expiationis dicebatur; quippe ad vesperam usque jejuni erant. Alios addiderunt in exilio piaculares dies, ad placandum Deum, & postliminium impetrandum. Sibi quisque præterea pro arbitrio, proque modo pietatis, jejunia afflictationesque injungebat. Adeo, ut jejunia Ebræorum fere adagium effecerint. Hæ afflictationes generali nomine *Taanijoth* appellantur, quo speciatim significantur jejunia. Planctum vero *Misped* dicunt. Mos laniandi corporis vellendi capilli, capitis cinere fœdandi, vestium lacerandarum, & habitus sordidi induendi in luctu, ab Ebræis videtur in alias gentes diditus esse, Syros, Ægyptios, Græcos & Romanos. Quæ nec abolendis solum sceleribus, sed & donis à Deo consequendis adhibebantur. Censebant illi quoque humi cubando libidinem domari. Hinc Levitæ & Sacerdotes tempore vicis suæ somnum capiebant abjecti in terram, ne pellibus quidem subjectis. Scitum est Thalmudistarum, tria dona Deum Ebræis esse largitum, Legem, Terram sanctam, & Vitam futuram; nullam tamen harum sine afflictatione. Ex his porro initiis derivatus est asper Essenorum & Pharisæorum cultus. Abstinebant illi vino & carnibus, vilibus cibis parcissime utebantur; labor assiduus, summa in cruciatibus & inexpugnabilis constantia. Horum quoque severa disciplina: secubitus frequentes ab uxoribus, somni breves in angusta tabula, ut ex ea prolapsi sæpius excitarentur, vel humi, nonnunquam & in subjectis spinis, jejunia crebra, victus tenuissimus. Se bis jejunare per hebdomadem jactat gloriosus ille Pharisæus apud Lucam. Sua quoque habent

Simpl. in Epictet. c. 13.
Cic. 5. Tuscul.
Levit. 16, 29.
Thalm. lib. Beracoth. cap. 1.
Luc. 18, 12.

habent Muhammedani jejunia, & stativa, & conceptiva, & imperativa, & spontanea. Qui jejunet, abstinere eum volunt esu, potu, & venere, cæterasque cupiditates coërcere. Vulgare autem hoc jejunium est; quod si quis sanctius obire velit, omnes corporis partes à peccatis debeat continere: sanctissimum vero jejunium est, non corporis solius, sed & animi continentia, qui a rebus vanis avocatus in Deo solo defigendus sit. Portam autem religionis esse jejunium decernit Muhammedus, & per ejus tempus portas Tartari clausas esse, patere vero portas Paradisi; & quartum sectæ suæ fundamentum hoc ponit. In aliqua autem disciplinæ hujus parte magistris usus est Judæis, & priscis Arabibus, quibus & sua fuerunt jejunia. Meminit Callinici cujusdam Tertullianus, qui adhortationes ad doloris atque mortis contemtum scripserit. Arabem autem fuisse cognoscitur ex Suida. Rigidus & asper eorum cultus est, qui Muhammedo se prognatos jactant. Quam dura vero, quam dira, quam fera lex est Dervisiorum, sive Santonum Turcorum! Jejuni, famelici, nudi, frigoribus & caloribus obnoxii vagantur, stipem ostiatim rogantes, cultris cutem secantes, & sanguinem fundentes. Veterem hunc apud Syros morem fuisse indicat liber Regum, in quo Baalis Prophetæ, ad exorandum hoc numen, *incidebant se juxta ritum suum cultris & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* Fiebat idem à Deæ Syriæ cultoribus, qui & cultris & flagris sanguinem large proliciebant, & virilia sibi devolvebant, nec ipsi linguæ parcebant. In funere corpus secabant Amorrhæi, quod ne Israëlitæ imitari vellent, lege Moses cavit. Hinc oriunda Dido, ne secundas nuptias experiretur, uri maluit, inquit Tertullianus, quam nubere. Addit & uxorem Asdrubalis, quæ ardente Carthagine, maritum Scipioni supplicem conspicata, in medium se incendium cum duobus liberis ex arce præcipitavit. Ægyptiorum regum simplex tenuisque victus fuit. Tota gens, etsi bellica laude non valde clara, cruciatuum tamen patientissima fuit; quos ad mortem tolerabant potius, quam proderent veritatem. Ad festum Isidis se jejunio præparabant mulieres, perinde ut viri, & quicunque per orbem Isidis religiones susceperant; dumque fierent sacra verberabantur. Cares etiam Ægyptienses frontem gladiis concidebant. Sacerdotum vero stupenda erat parcitas, frugalitas, castitas, patientia. Seclusi à vulgo degebant in solitudine; vinum & oleum vel parcissime, vel omnino non degustabant. Cibos exoticos non admittebant, indigenarum magnus delectus. Dum erant in castu, & ad sacra sua se componebant, panem, carnes, ova, salem, olera, legumina per multos dies

Tertull. Apol. c. 50. Suid in Callinicus, 3. Reg. 18, 28. Levit. 19, 28. Deut. 14, 1. Tert. Exhort. ad castit. c. 13. Apolog. c. 50. Ad martyr. c. 4.

dies respuebant. Labor cæterum indefessus, assidua studia, continua prope famis atque sitis tolerantia; lectus, palmæ folia; cervical, lignum teres & lævigatum. Huic sanctitati studebant, quicunque procurabant sacra, sed non eodem modo omnes. Dum quærebant amissum Osiridem, ad planctus & ejulatus accedebant verbera, sectiones & punctiones corporis: quas adhibebant quoque errones Isiaci, ut dixi. Afri orientem spectantes sacris quibusdam jejuniis hodieque se macerant. Persarum educationem descripsit Xenophon. ex quo scias ipsos aquæ potu contentos, nihil ad esum panis addidisse præter nasturtium. Cibi tempus etiam provectioribus ætate, non quod signabat fames, sed quod præses; locus, ipsæ ædes rectoris; somnus angustus, nec is domi, sed in prætorio. Auctor imperii hujus Cyrus carnibus neutiquam vescebatur, tantaque alacritate labores excipiebat, ut ad vitæ duritiem, exemplo Herculis & Cyri, suos Antisthenes hortaretur. Inusitatum magnitudinis animi documentum dedit Zopyrus, cum naso, auribus, & labiis se ipse truncavit totumque corpus fœde laceravit, ut Babylonem in potestatem Darii redigeret. Cujusmodi facto Risaces equiso Persas circumvenit, & à Sacarum civium suorum excidione depulsos in magnum periculum adduxit: item Tarquini Superbi filius, ut Gabios falleret. Qui aspirabat ad sacra Mithræ, fortitudinis suæ periculum faciebat per varios labores & cruciatus. Duodecim labores ponunt quidam, alii etiam octoginta. Terra fodienda, aggerunda aqua, tolerandus ignis, frigus, fames, verbera, solitudo, aliaque plurima, quæ si pertulisset constanter, Mithræ miles creabatur. Olere tantum & farina utebantur Magi. Ne nunc quidem exolevit frugalitas illa apud superstites ex veteri hac gente Persas. Diuturnis illi jejuniis corpus fatigant, summus præcipue Pontifex, cujus tota prope vita jejunium est. Pervulgato inter Persas Muhammedanos dictum hoc jactatur adagio, *Tu vir es, & patientia cares?* Nunc quoque inter amatorias artes non postrema hac utuntur Persæ & Arabes, aliæque Orientis gentes, incidere lanceolis brachia coram amatis puellis, & sanguinem prolicere. Sunt inter Tibetanos Lamæ, utriusque sexus, Monachorum nostrorum similes: cultus idem, asper scilicet & horridus, jejunia crebra, esuriales quadraginta dierum feriæ. Indorum mos est à veteri ævo ad hanc ætatem deductus, laudem ex doloris contemtu quærere; vitam exigere nudo corpore; modo ignem, modo glaciem ferre; noxas suas jejuniis aliisque corporis afflictationibus eluere. Quæ Alexandrum in stuporem dederunt. Sunt etiamnum inter illos, qui per dies viginti impasti degant. Mirabilia sunt, quæ

Xenophon. Cyrop. lib. 1.

Proverb. Pers. Warneri, Proverb. 68.

de spontaneis Faquirorum castigationibus peregrinatores narrant; hyeme itidem & æstate nudi, humi cubant sub dio; quidam in speluncis multos dies agunt sine cibo; nonnulli stant semper; alii brachiis in sublime porrectis ad mortem usque permanent; sunt, qui clavos corpori infixos gerant; qui resectas corporis sui particulas ad sagittas alligent, & arcu in altum mittant; qui humeros hamis ferreis transfixi in altum tollantur; qui candentes carbones vertici imponant & sustineant; qui lapides capite tundant, vel caput lapidibus; qui Solis ardentissimi radios media luce nudi perferant. Sunt qui gulam ferro præcidant. Plurimi eorum, ac multi etiam de plebe, thensarum, quibus sacra vehuntur, rotis se obterendos subjiciunt. Mulieres una cum viris defunctis in rogum se imponunt. Sed præcipua Brachmanum, & priscorum & recentiorum, in hujusmodi perpessionibus laus est. Eodem loco habent voluptatem & dolorem, vitam & mortem. In lapidibus, aut in herbis viridibus, aut in terra, somnum per multos annos capiunt; vino, pane, & carnibus abstinent; prandent glandes & olera; diuturna inedia corpus subigunt; foliis tecti incedunt. Quidam nudi imbres, hyemes, & ardentes Solis æstus tolerant; quidam irretortis oculis Solem per totum diem spectant. Quidam ferventibus arenis insistunt alternis pedibus. Quidam ad arborem religati ætatem agunt. Quidam ferrea catena revincti ambulant. Quidam antris, & solitudinibus sese occulunt. Cum Brachmanibus una philosophantur Brachmanides laborum sociæ, nullo cum viris veneris usu conjunctæ. Cum tentantur hi valetudine, vel improspera utuntur fortuna, se ipsi comburunt. Testis Indus ille Philosophus, quem Calanum nomine dictum fuisse vult Plutarchus, à nescio qua voce Indica; nec fuit tamen: nam discimus ex Clearcho, communi vocabulo *Calanos* dictos fuisse Indorum Philosophos. Unus ergo ex Calanis fuit is, qui Alexandrum comitatus, cum morbo premeretur, vivus cremari maluit. Factum id quoque Athenis ab alio ejusdem gentis & sectæ, Augusti temporibus, non ut morbo, sed ut adversæ fortunæ se subduceret; ejusque sepulchro adscriptum fuit, factum id ab eo juxta patrium morem Indorum. Celebratur & Germanum sive Samanæorum, ejusdem gentis Philosophorum, tolerantia. Nullus ipsis vini usus, nullus carnium; pascebantur sylvestribus fructibus ac frondibus, vel farina, vel oryza. Sæpe jejuni famem diutinam tolerabant, induti arborum corticibus. Laxior paulo eorum vita, qui medicinæ dant operam, aspera tamen, oryzæ & farinæ pastu contenta. Magna cæterum gentis totius frugalitas & parcitas. Taprobanenses omni

Plutarch. vit. Alex. Clearch. apud Joseph. contr. Apion. l. 1.

rerum

rerum copia affluentes hoc nomine commendat Diodorus; & quod voluntaria morte fortunæ aut ingruentis senectutis incommodis prævertuntur. Diodor.l.1. Duris quoque castigationibus se ipsi torquent Talapoini Siamanses. Piorum hominum liberalitate victum tolerant, nec aliis vesci cibis, quam oblatis, fas est, & parce quidem ac sobrie: nudis incedunt pedibus, & aperto capite: multas noctes agunt sub dio, cæli inclementiæ obnoxii. Tunquinensium Sacerdotes spontaneis pœnis Deum propitiare student. Bonzii plerique Sinenses Brachmanum, ex quibus orti sunt, ritus & asperum cultum retinent: esum carnium respuunt, delitescunt in specubus, angustis caveis se ipsi induunt, clavorum aculeis intus extantibus, qui corpus reclinari non sinunt. Tota gens Diis acceptas esse autumat spontaneas corporis afflictationes. Nec aliter sentiunt Japonenses. Xacam & Amidam perpessititios homines ajunt laboribus & austero vitæ cultu divinos honores promeruisse. Hos imitari student. Bonziorum omnium, quorum infinitus est numerus, duodecim sectæ sunt; quibus commune est præceptum, vino abstinere. Undecim abstinent & carnibus. Vitam tolerant oleribus, oryza, baccis arborum. Semel in die cibum capiunt. Nonnulli habitant in montis alti vertice, solibus, imbribus, ventis & gelu expositi; proptereaque in magno sunt apud vulgus honore. Quidam & Diis suis gratificantes, animas projiciunt, & pedibus hominum calcandos se & contundendos prosternunt. Regrediendum deinde ad Scythas; unde ortus Anacharsis scribebat ad Hannonem, amictum esse sibi Scythicum tegmen; calceamentum, solorum callum; cubile, terram; pulpamentum, famem. Quamobrem simulacris ejus pro symbolo inscribebatur; linguam, ventrem, & quæ infra ventrem sunt, esse continenda. Tota gens cultu aspera. In funeribus regum sinistras sagittis perforant, frontem naremque sauciant, circumcidunt brachia, auris partem excidunt. Britanni cutem stigmatis, inditisque coloribus pingebant: unde nominis origo. Nec minor Americanorum in se ipsos sævitia fuit. Mexicani Sacerdotes variis modis pietatis caussa corpus divexabant; macerabantur diutinis ac crebris jejuniis, somnus exiguus, nullus vini usus; atrocissimis flagellis in terga animadvertebant; sed & populus universus, copiosum eliciebant sanguinem cruribus perfossis; & ad cohibendam venerem virilia incidebant. Peruani quoque delictorum pœnas à se variis exigebant modis. Erant illis esuriales feriæ, per quas neque sal, neque allium, neque delicatiores potiones mensis, neque uxores adhibebant cubilibus, & urticis ac lapidibus se ipsi cædebant. Quæ cum omnes, tum Sacerdotes

præcipue pati cogebantur. Per alia passim loca vigebant iidem ritus. Ad legendum aurum jejuniis se parabant Hispaniolenses, sic tanquam ad rem sacram. Severus cultus Chiribicensium magicæ artis candidatorum: interdictum illis carne & venere; aqua solum potui concessa. Cubenses magi ad scitanda Dæmonis oracula aliquot mensium jejunio se comparabant. Dira eclipsium omina jejuniis expiare se putant viri Cumanenses, fœminæ fuso suo sanguine. Mirum dictu, quam immanibus tormentis fortitudinem suam probent Caraibæ, qui duces belli creari volunt. Longa fame, solitudine, flagellis, formicarum morsibus, graveolenti fumo, igne explorantur. Atque hæc dum fiunt, pueri omnes ad perpetuam rei memoriam flagris cæduntur.

CAPUT XV.

De fugienda communi vita, & rebus mundanis.

Plat. Theætet. Apolog. Socrat. Phædon.

MONITO Christi de fugienda communi vita, & rebus mundanis aspernandis, luculentæ Socratis disputationes suffragantur, quas in Theætetum suum aliosque libros retulit Plato. Sic instituisse ait vitam clara illa Philosophiæ columina, ut ignorarent, quæ in civitate sua gererentur, gestave essent; corpore tantum illam incolere, mente cælum atque terram pervagari, nec ea, quæ ante pedes oculosve sunt attendere: Philosophum, cum de vulgaribus rebus agendum est, inter forenses homines inepte loqui, & de se ludos facere; rursum cum de rerum divinarum & humanarum principiis atque caussis tractandum est, hos ridiculos esse, illum magna admiratione dignum. Quamobrem, inquit, inde illuc quam citissime fugiendum est; fugam autem hanc esse, ut ad Dei similitudinem, quoad ejus fieri poterit, nos componamus; solum quippe Deum esse sapientem, nihil vero esse sapientiam humanam, nihil scientiam; vanas esse opiniones hominum, studia & negotia; vanas item res corporeas, & quæ corpus sequuntur cupiditates, & Philosophi partes esse animum ab iis sejungere; sincere eum philosophari, qui contemplationi se dedat, neglecta reipublicæ administratione, cæterisque omnibus, & expurgato per virtutem animo solam perfectionem sacram sectetur. Hæc Socrati cum affingeret Plato, sententiam ipse suam expromebat; nam & Academiam, desertum locum, incoluit, & discipulos suos de populi multitudine ac turba vitanda monebat. Nam quid aliud de communione

munione & contagione mundi censuissent hi Philosophi; cum dixerit Platonicus Crantor, jam inde à veteri ævo existimasse magnos plerosque & sapientes viros, vitam hanc, mundum & res humanas, supplicium esse animæ? Eadem opinione imbuti prisci Romani, Paulus Æmylius, & Cato major, apud Ciceronem, nauci fieri jubent res humanas, animum à contage corporis abstrahendum, nolle se vitæ hujus laboriosæ longiorem à Diis usuram consequi. Fortem animum & magnum duabus maxime rebus cerni putat Cicero, despicientia rerum humanarum & externarum, & susceptione laborum ac periculorum. Platonis verba ex Theæteto sententiamque usurpat Porphyrius, cum crebris nos perturbationibus obnoxios fore monet, nisi secernamur ex hac colluvie hominum; animum attineri in corpore, tanquam mancipium fugitivum in carcere; qui si inferioribus hisce se dedat, tum à Deo profugum recedere. Sæpe eum in libris De regressu animæ præcepisse testatur Augustinus, fugiendum esse corpus, ut anima possit cum Deo beata permanere. Cujus sententiæ germana illa est Alcinoi, tum nos similes Deo ac proinde felices futuros, cum à rebus humanis longe recesserimus. His instructi dogmatis Stoici, summum bonum posuerunt in rerum caducarum & fortuitarum despicientia, inque frivolis & non perseverantibus corpusculi motibus cohibendis, quippe qui beatæ vitæ nec adjiciant quicquam, nec detrahant; viles esse res humanas, sordidas, caducas, contemnendas, mortuas; nihilo itaque magis bonis hujus vitæ & terrenis rebus esse adhærendum, quam bulbo & cochleæ lectæ in littore, cum in navigando aquarum in terram descendimus, qui contra fecerit, Deum seque ipsum deserere. Sic Seneca, sic Epictetus, sic Epicteti interpres Simplicius, sic Marcus Aurelius. At Sarapion, non dictis, sed factis summam ostendit rerum humanarum & terrenarum contemtionem; atque ita vixit, quasi non terræ incola, aut humanæ vitæ consors esset. Hanc mundi mundanarumque rerum fugam sanxit Pythagoras hoc symbolo, Non esse eundum per vias publicas; quo symbolo discipulos suos à vulgi commercio & populi frequentia retrahebat. Hi igitur sectabantur solitudines, vel incolebant templa, unde omnis tumultus aberat, & hominum turbam vitabant. Simile Pythagorei præcepti est illud Empedoclis de terrenis rebus relinquendis. Similia & Jamblichi ac Hieroclis monita in libris Pythagorici argumenti; mundum umbram esse, instabilem, & caducum; infirmum esse corpus, terram sordidam; aliena hæc esse à nobis; Philosophiæ beneficio solvenda esse vincula, quibus

Cicero Somn. Scip. de Senect.

Cic. I. Offic.

Porph. de abstin. ab animat. l. 1. §. 30.

August. de civit. Dei, l. 10. c. 29.

Alcin. c. 27.

Sen. de vita beata c. 4.

Epictet c. 12.

Simpl. in Epictet. c. 13.

M. Aurel. l. 2. §. 12.

Suid. in Sarap.

Jamblich. Protr. c. 8 & 13. Hierocl. in Aur. Carm.

dabat, fere à spontaneâ paupertate auspicabatur. Græci sciunt, inquit Origenes, quantus apud se Philosophorum numerus voluntariam inopiam professus sit. Et Marcus Imperator, Hic, inquit, sine tunica philosophatur, ille sine libro, iste seminudus; quidam etiam sine pane & jejunus studium inceptum non deserit. Quod si ipsa Græcanicæ Philosophiæ repetamus initia, nunquam non spretam & damnatam auri famem deprehendemus. Inexplebilem hanc esse agnovit Solon, & septem talenta, quæ ex patrimonio sibi obveniebant, remisit, aliisque, ut idem facerent, exemplo suo præivit, & σεισαχθείας inducendæ auctor fuit. Divitias nequitiæ ministras appellabat Chilon, thesaurum malorum, calamitatis viaticum. Pittacus agrum, sibi honoris caussa à Mitylenæis donatum, Diis sacrum esse voluit. Quidam dimidia parte scribunt fuisse contentum, Hesiodeo hoc adjecto, dimidium plus esse toto. Pecuniam ad se à Crœso missam non admisit. Et abstinentiæ laudem à veteribus meritus est. Fortunis omnibus exutus Bias, Priene patria direpta, omnia sua secum portare se dicebat. Quod dictum alii volunt à Stilpone, expugnatis Megaris à Demetrio Poliorceta. In mediocritate summam Philosophiæ suæ posuit Cleobulus Lindius. Scitum est Periandri, nihil divitiarum caussa esse faciendum, & lucrum turpe esse. Epimenides lustratis Athenis, & peste sedata, oblatum talentum repudiavit, tantæque fuit frugalitatis, ut vilissimis cibis asphodelo & malva contentus totos dies traduceret. Sapientiæ magistram paupertatem appellavit Anaximenes. Quam ejus sententiam plurimi deinde usurparunt. Anaxagoras incensus Philosophiæ desiderio, amplissimum deseruit patrimonium, & agros incultos reliquit, & bona omnibus vel æqualia vel communia esse debere censuit. Socrates vero bellum divitiis indixisse videbatur, egentissimus ipse, & egestate sua delectatus, ad eamque omnes dictis suis atque factis incitare solitus. Hanc Philosophiæ amicam appellabat, & ditissimum eum esse dicebat, qui quam pauca concupisceret: quippe virtutem se ipsa contentam summam esse opulentiam; & divitias non ex cupiditate, sed ex usu metiendas. Deos orat apud Platonem, ut non alium divitem putet, quam sapientem; nec plus sibi contingat auri, quam vir temperans ferre queat. Et alio loco Philosophum sincerum ait neutiquam pauperiem metuere. Magnam auri & argenti vim in pompa ferri aliquando cum videret, Quam multa, inquit, non desidero! Sententiis consentiebat vita. Frugalis victus; facultates ejus omnes vix quinque minis æstimasses; & hæc tamen ei sufficiebant; seque Critobulo

Origen. l. 7. contr. Cels. M. Aurel. l. 4. §. 30.

Plato Phædon.

Plato Phædon.

viro

viro ditissimo ditiorem putabat. Oblatas igitur ab Archelao divitias, & magnificentissima munera ab Alcibiade dono missa, magno animo respuit, & Alcibiadem ipsum opibus insolescentem, de earum vanitate admonitum, ad meliorem mentem revocavit. In hac Socratis palæstra subactus Xenophon, paupertatem esse dixit Philosophiam sponte edoctam, sive, ut loqui amat Apulejus, vernaculam; Deorum esse, nihil egere; proximum Diis, quam minime. Et Aristippus morbum esse censebat avaritiam magno studio curandam, divitiasque comparabat calceo, qui, si modum usus excedat, hominem subvertit. Servos jussit aurum in media Libya projicere, & prædii amœnissimi jacturam facile tulit. Socraticorum omnium nobilissimus Plato, puerilem & muliebrem esse ait sententiam, quæ divites beatos esse statuat; beatos fore, si una probi sint; fieri autem vix posse, ut una divites & probi sint. Quapropter divitias & paupertatem à civitate bene constituta repellit. Divitias cum medicina comparat, qua cum optimum sit carere posse, integra valetudine, & corpore nullis morbis tentato; optimum quoque carere posse divitiis, dum levissimis necessitatibus vita urgetur: nec pauperes appellat, quorum exiguæ sunt opes, sed quorum inexplebilis cupiditas. Idem amicorum omnia vult esse communia. Fuit autem continens in victu atque frugi, sic, ut hesterna cœna stomachus postridie non valde gravaretur. Hujusmodi cœna paupertina & tenui legatos Alexandri in Academia excepit Xenocrates, ut intelligerent, se grandi illo quinquaginta talentorum munere, quod à Rege ad eum attulerant, omnino non egere. Laudabat paupertatem & Arcesilas, & gymnasium virtutis appellabat. Bion Borysthenites heri sui testamento relictus hæres, tabulis conscissis & crematis, egestatem divitiis antetulit. Ridiculos esse dicebat, qui congerendis divitiis darent operam, quas præbet fortuna, servat avaritia, luxus profundit. Quam crebro autem, quam eloquenter, quam sapienter adversus avaritiam & effrænem opum cupiditatem perorat Cicero, mediocritatem vero laudat! Magnum esse vectigal ait frugalitatem & parsimoniam; parvo cultu naturam esse contentam; cætera desideriis condiri. *Nihil est*, inquit, *tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias; nihil honestius magnificentiusque, quam pecuniam contemnere.* Præcipue vero in Paradoxis, quæ non tam ex Stoicorum disputationibus, quam ex suo sensu deprompta esse declarat; neque pecunias, neque ea, quæ pecuniis comparantur, in bonis numeranda esse ducit, solum sapientem esse divitem. In laudanda paupertate facundiam suam exhausit Apulejus: nam

[Margin notes: Xenophon. Memorab. libr. 1. — Apul. Apol. 1. — Plato Epist. 8. ad Dionis propinq. — Plato de legib. lib. 5. & de Republ. lib. 4. — Cic. 1. Offic.]

nam cum sua ipsi egestas probro daretur, honori sibi eam esse ducens, præclara multa in ejus præconium disseruit, quæ ex ejus Apologia peti possunt; virtutum parentem vocat, inimicam flagitiorum, quæ nascuntur ex divitiis; civitates ab ea conditas, artes repertas, profligata vitia, partam gloriam esse ait. Addit Philosophos non esse pauperes, ut qui supervacanea nolint, contenti sint necessariis, quæ sunt oppido pauca; plurimum hunc habere, qui minimum desiderat; habere enim quantum vult, qui vult minimum; divitias non in fundis & fœnore, sed in animo sitas esse; se quidem vivere gracili lare, paucis servis, cultu tenui, levi vestitu, & hæc quantulacunque nimia sibi videri, unde aliquid etiam velit decidere; Deos ea re præstare hominibus, quod nulla re indigeant; cui ergo quam paucis opus sit, hunc Diis esse simillimum. Academiæ suffragatur Lyceum. Dixit Aristoteles beatos nos effici, non comparando divitias, sed contemnendo; cupiditate compressa paupertatem divitiis fieri æqualem, imo opulentiorem; quippe paupertati multa deesse, cupiditati omnia, divitias ad naturæ modum temperatas, pane, aqua, & vili quolibet tegumento constare, cætera desideriis, quæ nos pauperes efficiunt, cum natura simus divites. Quapropter quærit in Problematis, qui fiat, ut paupertas penes viros bonos sit potius, quam penes malos. Elegans hoc Theophrasti, nihil habere divitias valde optabile, si Callias Atheniensium, & Ismenias Thebanorum ditissimi iisdem utantur rebus, quibus Socrates & Epaminondas. Suadet mediocritatem Plutarchus & æqualitatem; avaritiam, quam animi paupertatem vocat, toto libro insectatur. Divitias comparat cum veste talari, quæ ut corpus, sic illæ animum impediunt; atque contemtum earum magnum esse ad Philosophiam viaticum; assuescendum esse parvo victui; quippe hunc paucis carere, cui paucis opus sit; exigua ex paupertate mala oriri, multa ex divitiis; temperantiæ genus esse paupertatem; per Philosophiam divitiis eam & luxu affluere, & obscuritati, ignobilitati, ac otio regnum comparari. Succedant Cynici, assidui paupertatis doctores, non dictis solum, sed & externo habitu, tunica carentes, seminudi, egeni omnium, nec quicquam tamen concupiscentes; quorum princeps Antisthenes, cum Socratem de paupertate disserentem audiisset, bona sua vendidit, populo distribuit, unico servato pallio; tamque sancte paupertatem coluit, ut sancte dejeret in Symposio Xenophontis, ne obolum quidem se habere. Extollebat tamen animum ob divitias, quas non in amplis possessionibus, sed in tempe-

Aristot. Probl. l. 29. cap. 4.

Plutarch. de avarit.

rantia & moderatione positas esse censebat. Magistrum superavit Diogenes studio paupertatis, qui luxum esse putavit scypho ligneo uti ad bibendum, cum manu uti posset; cujus opes fuerunt palliolum, pera, baculus, dolium, emendicatus in dies & horas cibus; unde ἡμερόβιος vulgo est appellatus; qui in tanta inopia regem Persarum fortuna superare se jactabat; quippe sibi nihil deesse, illi nihil satis esse; qui munera offerentem Alexandrum rogavit hoc unum, ne apricanti sibi & Solem captanti officeret. Ejus feruntur ista, virtutem cum divitiis habitare non posse, quod

Matth. 6, 24. consonum est huic Christi, *Non potestis servire Deo & Mammonæ*; paupertatem subsidium esse ad Philosophiam, non præceptis, sed casu traditum; neminem impelli à paupertate ad affectandam tyrannidem, sed à divitiis; præstare Megarensis viri arietem esse, quam filium, quod liberos suos ad avaritiam instituerent Megarenses. Quæ cum imbibisset Crates, redactam ex divenditis bonis pecuniam patriæ largitus est; sunt qui dicant in mare projecisse, & deseruisse agros, cum publice proclamasset, Cratetem eo die à Cratete libertate donari, pecunias ratus servitutis auctoramentum. Fortunæ vomitum eas appellabat Monimus Cratetis condiscipulus. Demetrium Cynicum, virum magnum, etiamsi

Seneca de vit. beata cap. 18. cum maximis comparetur, hoc pauperiorem fuisse ait Seneca, quam cæteros Cynicos, quod non habere solum interdixit sibi, sed & poscere. Solum sapientem divitem esse prædicabat Musonius. Et Peregrinus patrimonium, quod multorum talentorum erat, civibus suis reliquit. Quid Stoici senserint de divitiis, divitiarumque usu, eleganter exposuit Cicero in Paradoxis. Culpat majores, quod iis bonorum tribuerint nomen, quæ malorum caussa sunt, & comparantur sæpe malis artibus, & ab improbis possidentur; bona ea esse tantum ait, quæ laudabilia sint, quæ recta, quæ honesta; divitem esse solum sapientem, qui ea possideat; non qui opibus abundans opes concupiscat, & opum caussa jura omnia pervertat; divitem non esse, qui egeat, egere, qui concupiscat; divitias non ex arca, sed ex animo æstimandas, qui si infinitis torqueatur cupiditatibus, & sibi quæsito opus esse putet, divitem non habendum; in virtute positas esse divitias certissimas; pecuniam esse, non esse cupidum, rebus suis esse contentum. Zeno Cratetis Cynici auditor, Stoicæ scholæ dictator, bonorum jactura, quam per naufragium passus est, ad Philosophiæ portum appulit; secundisque ventis navigasse se, & præclare secum à fortuna actum putabat. Is opum contemtum, velut perpetuam Scholæ suæ legem dixit. Et discipulum suum egentissimum

tissimum Cleanthem peconiolam ab Areopagitis vetuit recipere. Diurnis hic Cleanthes studiis alebat animum, corpus nocturnis laboribus, cum mercede locasset operas hauriendis aquis, hortis irrigandis & fodiendis, pinsendis farinis. Tunicam more Cynico abjecit. Tamque arcte obsonabat, ut ex emendicatis obolis perpaucis alium posse se alere diceret. Cuidam ditescendi artem ab eo quærenti, Si inops, inquit, fueris cupiditatum. Euripidis versus in ore habebat successor Cleanthis Chrysippus, quibus cupediarum indaginem carpit, & animi intemperantiam parabilia fastidientis, & gulæ lenocinia conquirentis. Non hic congeram, quæ passim pro paupertate adversus divitias disputavit Seneca, tam inflate, tamque severe, quasi se de nimiis opibus in vulgus purgare vellet, & Philosophiæ, quam factis dehonestabat, scriptis satisfacere. Non alium putat Deo dignum, quam qui contemserit divitias; qui cæli nactus est iter, hunc ait aurum & argentum tenebris, in quibus jacuerunt, dignissima censere, gnarum scilicet alibi positas esse divitias, quam quo congeruntur; implendum animum, non arcam; malum nulli esse paupertatem, nisi repugnanti; pauperem esse, non qui parum habet, sed qui plus cupit; divitem vero, cui cum paupertate bene convenit. Quæ ubi graviter locutus fuerat Seneca, omnem Idibus relegebat pecuniam, Calendis quærebat ponere. *O paupertas*, inquit alter Seneca, hujus pater, *quam ignotum bonum est*! In Epicteto summa fuit extremæ paupertatis & ignobilitatis patientia: nam cum servus esset, & imbecillo corpore, & claudicaret, adeo egens fuit, ut tota suppellex domus, quam Romæ habuit, paupertino lectulo constaret, nec ulla claudendis foribus claustra adhiberet ad arcendos fures, cum quid involarent non haberent. Quippe nec in bonis ponebat divitias, nec paupertatem in malis; imo hanc illis putabat utiliorem, si recte æstimaretur; & ut calceus ad pedis mensuram, sic ad corporis usus necessarios referretur pecuniæ modus. Qua similitudine jam ante usus fuerat Aristippus. Has ipsius sententias explicat Simplicius & confirmat. Nec Antoninum & Marcum Aurelium suæ fortunæ splendor à paupertatis studio revocavit. Beatitatem vitæ hic in paucarum rerum usu ponebat; in eoque elaborandum suadebat, ut quam pauca desiderarentur ad usum vitæ; seque lætabatur à matre & à nutritio ad tenuitatem victus, detractis opum ornamentis, esse institutum. Et Sarapion ille, cujus memorabilem vitam in pauca contraxit Suidas, in angusto gurgustio habitans, nihil aliud quam duos tresve libellos possidebat. Pythagoricæ

M. Senec. Controv. 9.

Suid. in Sarapiou.

 sectæ

sectæ mos hic fuit, primorum Christianorum mori consentaneus, ut quisquis ei daret nomen, pecunias in medium deponeret, quibus omnes in commune uterentur. Hunc convictum & communionem bonorum appellabant κοινόβιον, vixque ab eo per totum vitæ tempus discedebant. Cujus tamen si pertæsus aliquis faciebat divortium, pluribus quam attulerat receptis abeundi facultatem habebat. Nempe has ipsis leges posuerat Pythagoras: spernendas esse divitias; in omnibus mediocritatem esse tenendam; contemnendas eas res, quarum nullus futurus est post mortem usus; illas comparandas, quæ defunctis utiles sint: Matth.6,20. quod geminum est effato huic Christi, *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*: amicorum omnia esse debere communia, & amicitiam esse æqualitatem; amicum alium esse seipsum, & unum fieri ex pluribus; proprium nihil existimandum. Itaque erga gregales sic affecti erant, ut si quis excidisset facultatibus, cum eo bona velut cum fratre partirentur; si quis veniret in discrimen, communia cum eo pericula adire non recusarent. Quod & à multis factum est. Damnavit etiam avaritiam Pythagoras, hoc symbolo, Stateram non esse transiliendam. Hæc similiaque cum docentem Pythagoram audisset Symichus Centuripinorum tyrannus, abdicato imperio, facultates partim sorori, partim civibus distribuit. Mulierum Crotoniatidum luxum monitis suis ita repressit, ut pretiosis vestibus depositis, & Junoni consecratis, modestiores assumerent. In legibus Charondæ, qui fuit ex grege Pythagoræ, eximia hæc fuit; contemnendum esse, qui pecuniæ & opibus serviat, tanquam illiberalem & pusilli animi hominem, vilibus rebus inhiantem, quæ à viris magnanimis despiciuntur. In Pythagoricis Demophili sententiis habentur istæ: vitam divinam ducere Philosophum, qui inops sit; & divitias maximas esse putet, nihil quod necessarium non sit possidere; cupiditatem quippe accendi divitiarum acquisitione; & ad bene beateque vivendum satis esse, si nihil iniqui fiat; possessionem nostram non esse, quidquid mente Matth.6,24. reconditum non habemus; eundem divitiarum & Dei amantem esse non posse, hoc est, *Non posse Deo servire & Mammonæ*. Et Democrates, qui Demophilo adjungi solet, dixit: non corpore & opibus, sed æquitate & recti amore homines beatos effici; nec justos fore, qui divitiarum cupiditate vincuntur. Itaque mediocritatem uterque commendat. Divitiis quoque superiorem se præstitit Apollonius, patrimonii parte dimidia fratri concessa, parte reliqua propinquorum egestati impensa penè tota. Ex magna pecuniarum & cibariorum copia, sibi à Ctesiphontis

tis Satrapa, & deinde à Rege ipso oblata, nihil admisit præter panes, olera, & bellaria; nec Vespasiani liberalitate omnino usus est. Virtuti studendum esse, non pecuniæ, suadet Jamblichus in Pythagoricis commentariis; non virtutem ex pecuniis, sed ex virtute conflari pecunias; anteponendam paupertatem cum virtute opibus cum vitio; utilissimum esse hoc viaticum discessuris ex hac vita. Et Hierocles in Aureorum Carminum expositione, nec in comparandis opibus laborandum, nec in iis amittendis animo concidendum esse demonstrat. Quod verbis tantum alii plerique, id & rebus & verbis comprobavit Democritus; nam amplissimum patrimonium, & partas ex præviso uberrimæ olivitatis proventu ingentes aspernatus est divitias, tanquam onus bonæ mentis; & agros deseruit incultos, beatam quærens vitam; & nos ex natura nostra divites esse dixit, & ex opinione nostra pauperes; ambitiosam mensam poni à fortuna, parcam à virtute; divitias & concupitas, & possessas, & amissas dolores creare; naturalem earum modum stare intra panem quo fames, aquam qua sitis, vestes quibus frigora arceantur; cætera animum excruciare; maximisque malis esse obnoxia, quibus paupertas caret, quam moderate ferre sapiens sciat; repressam cupiditatem paupertatem divitiis æqualem facere; opes cum suppetunt, in egenos & hospites esse profundendas. Divitias sæpe oppugnat Seneca Epicuri armis, velut hoc ejus effato: qui ad naturam vivet, nunquam futurum pauperem; qui ad opinionem, nunquam divitem; exiguum quippe desiderare naturam, opinionem immensum; quod ex Democrito, ut alia multa, Epicurus sumsit; cum ipso Jove de felicitate certaturum, qui intra panem & aquam desiderium suum clauserit; multis divitias non finem miseriarum, sed mutationem attulisse; magnas divitias esse, lege naturæ compositam paupertatem; quæ, si læta sit, honesta res est. Philosophis præsto adsunt auxilia Poëtarum, qui cum Plutum divitiarum Deum finxerunt esse cæcum & timidissimum, declararunt una, malis hominibus, perinde ut bonis, eum contingere, & curas secum invehere, proindeque parvi faciendum esse. In tutela Jovis esse egenos censuit Homerus. Imperitiæ homines accusabat Hesiodus, qui nesciant quantum toto præstet dimidia pars, hoc est, mediocritas opulentiæ, & quantum opis sit in vilibus oleribus, hoc est, in tenui victu: factum consulto ab irato Jove, ut id nesciant homines, ne relanguescant ad laborem; futurum alioquin, ut unius diei opera alimenta sibi in annum parare possent. Gravibus sententiis Theognis facit divitiis convitium. Divi-

Jambl. protrept. c. 2. & 13.

Seneca Ep. 16.
Idem Ep. 25.

Idem Epist. 2. 4. 17. 27.

Homer. Od. ζ. v. 207. & Od. ξ. v. 57.
Hesiod. Oper. v. 40. sq.
Theogn. v. 227. sq. v. 1151 sq. v. 220. 331 335. 614.

Divitiis, inquit, multi affluunt nefarii homines, probi multi egent; divitiis virtutem permutare nolim; fortunæ illæ sunt, hæc præstantis animi; caducæ illæ sunt, hæc stabilis. Divitiis nullum finem statuunt homines. Divitiæ hominibus insania sunt. Nolim equidem ditescere: quin imo victus mihi tenuis contingat. Medium iter tenendum, quod ipse facio. Mediocritas in omnibus optima est, quam & optimi quique sequuntur. Anacreon elegans ille amorum & deliciarum præco, quinque talentis à Polycrate donatus, cum de iis servandis & collocandis per duas noctes anxius fuisset, sollicitudinis hujus impatiens tyranno restituit, tanti non esse dicens. Extat vetus odarium, sive Anacreontis, sive veteris alterius Poëtæ, quo aurum fugitivum se neque amare, neque persequi velle declarat; mœrores cum auro abiisse; pluris se lyram suam facere, quam infidum illud aurum. Scolion in Plutum scripsit Timocreon, quo Deum hunc Tartarum semper inhabitare debuisse cecinit, nunquam vero in terra apparere, omniumque malorum hominibus auctorem existere. Nihil hominibus natum esse argento pejus declamat Sophocles; hoc exscindi urbes, viros domibus pelli, mentes probas ad malas artes converti, homines dolosos & impios effici, & tandem nequitiæ pœnas dare. Stultum judicat, quisquis omissa mediocritate petit immodica. Egregia multa adversus divitias passim jacit Euripides, pro eo ac Anaxagoræ discipulum decuit. Divitias & honores nihil esse experta dicit Hecuba; ditissimum hunc esse, cui nihil in diem mali contingat. Eteoclem monet Jocasta, divitias inane nomen esse, proprias non esse hominum, neque certas, sed usurarias atque fluxas. Capaneum Adrastus laudat, quod magnis opibus non superbiat, sed pauperis viri similes spiritus gerat, mediocritatem colat; qui efferuntur luxu, eos devicet, nec virtutem in gula ponat. Euripidis & ista sunt: divitias excæcare homines, mala hominibus conciliare; ignavos, injustos, contumeliosos, sordidos, imperitos efficere; paupertatem contra cum sapientia, temperantia, constantia, & fortitudine esse conjunctam; se igitur nec magni æstimare anxiferum hunc Deum, quem & nequissimi possideant; panis esum, aquæ potum sufficere hominibus, superflua cætera & luxuriæ inventa. Pluti nomine perfacetam dedit comœdiam Aristophanes, in qua id unum videtur habuisse propositum, ut bona paupertatis, divitiarum vero mala & incommoda explicaret. Paupertatem morum magistram appellavit Antiphanes: Plutum vero nactum homines videntes, efficere cæcos; divitias ad id tantum optandas, ut amicis bene-

Sophocl. Antig. v. 301. Oedip. Col. v. 1274 & sq. Eurip. Hecub. v. 622. & seq. Phœniss. v. 555. & seq. Supplic. v 861. & seq.

benefaciamus. Philoxenus Lyricus, dives in Sicilia factus, cum opibus se in luxuriam, mollitiem, & inscitiam inclinari sentiret, Ne, inquit, me bona ista non perdent, sed ego illa; relictisque iis ex Sicilia decessit. Suave malum dixit divitias Carcinus, hominibus infelicitatem pariens, & ab iis tamen expetitum. Eas à se deprecatur Philetas, ob adjunctam miseriam, & tranquillam paupertatem praeoptat; idemque facturum porro ait, quisquis virtuti studeat. Sunt qui eadem hæc adscribant Philemoni, qui & tolerabiliora esse vult pauperis vitæ quam opulente incommoda. Bonorum omnium postremas arbitratur Alexis esse divitias, quippe possessionum omnium nostrarum incertissimam; simulacrum inane tantum & ostentationem; suavem esse contra & optandam mediocritatem. Dixit Menander, pertinere pauperes ad Deos; levissimum malorum esse paupertatem, cujus pudere neminem debeat; nulla enim alia re opus esse hominibus, quam pane & aqua; Plutum despiciendum, quem sibi pessimi quique facile comparant; cæcum ipsum asseclas suos cæcos efficere; sapientem divitias suas secum ferre; sectandam igitur æqualitatem, fugiendam avaritiam, quæ pauperies est animi; insanabilem hanc esse, pauperiem vero pecuniariam ab amico liberali sanari posse; egenos & hospites facultatibus promte esse juvandos. Omnia in divitiarum cupiditate inesse mala dixit Apollodorus; Diphilus neminem fore malum, si nulla sit accipiendi voluntas. In æstimandis divitiis nihilo Græcis inferiores se tulerunt latini Poëtæ. Ennius duo, quæ maxima putantur, onera tam sapienter tulit, ut iis pene delectari videretur. Divites salse defricat & exagitat Lucilius, & ad mediocritatem vel paupertatem potius traducit. Si eo quod satis est, inquit, homo contentus esse posset, sufficere utique istud; verum cum ad res superfluas extendat desideria, credimusne porro divitiis ullis animum ejus expleri posse? Extollit alibi bona frugalitatis, dum exclamat: o Lapathe, quanti fies ab eo, qui te norit! Noscebat autem Lælius, & simplicis hujus ac paupertini cibi suavitatem acipenserii Gallonii, divitumque mensarum deliciis anteponebat. Si quis recta ratione vitam gubernet, inquit Lucretius, homini grandes divitiæ sunt æquo animo parcitatem colere, quippe exigui penuriam non esse, quod quilibet sine negotio parare possit, sed multarum preciosarumque rerum. Vir bonus, inquit Publius Syrus, repente dives nunquam factus est. Pauca desunt inopiæ, multa luxuriæ, omnia avaritiæ; tam quod habet, quam quod non habet. Avarus in nullum bonus est, in se pessimus; nihil recti facit, nisi quum moritur;

Lucil. Sat. l. 4. & 5.

Lucret. l. 5. v. 1116. & sq.

moritur; nihil mali aliud ipsi imprecandum, nisi ut vivat diu; damna dolet, non sapiens. Nullus tantus quæstus est, quam parsimonia. Cupiditas in divitiis, instructa inopia est. Deo dignos homines effici despicientia opum Ænean monet Evander apud Virgilium, factumque id ab Hercule. Exclamat alibi execrabilem auri famem ad omnia audenda homines impellere. Excurrit nonnunquam in delicias rusticæ paupertatis, & in urbanarum opum ærumnas. Satiras suas ab eleganti divitiarum & avaritiæ insectatione exorsus est Horatius, frustra ex opibus felicitatem sperari docens; consistendum intra naturæ modum, quæ paucis contenta est; antestare divitiis paupertatem & mediocritatem, quam & auream alibi appellat; hoc est, divitias omnes in se complexam. Quæ virtus & quanta sit parvo vivere, ex Ofelli rustici persona tota Satira explicavit; quam cum legeris, præcepta Philosophorum non valde desideres. Alia Satira lautitias Nasidieni argute deridet. Aurea etiam ode auri mala insectatur; auro depudicatam ostendit Danaën, auro periisse Amphiaraum; auro fidem ducum corrumpi; auro sequaces curas adhærere, majorumque cupidinem; Deos adversus homines frugi & parcos esse liberales; se partes divitum relinquere; se paucis esse contentum; se, si plura concupiscat, à Mæcenate facile impetraturum, nec tamen concupiscere; ita se divitibus fore opulentiorem, quibus multa deesse necesse sit. Beatum alibi appellat, non qui multa possideat, sed qui paupertatem pati sciat. Passim vero seculi sui luxuriam & avaritiam exagitat. Aurum ferro nocentius esse ait Ovidius; auro & muneribus puellarum pudicitiæ illudi. Elegiarum Tibulli exordium petitum est à despectione divitiarum, & rusticæ paupertatis præconio. Quæritur Propertius auro conciliari amorem, expugnari pudicitiam, venire honorem, fidem pelli, vendi jura atque leges; auri cupidine periisse Brennum addit, Polydorum, Polymnestorem, Amphiaraum, Eriphylen; Romam ipsam opibus suis perituram. Quartum Astronomici sui librum ab avaritiæ & opum detestatione auspicatur Manilius: perpauca poscere ait naturam; quo plura quis requirit, eo esse pauperiorem; non numerare avarum id quod habet, tantum quod non habet optare; luxum lucris, rapinas luxu parari; census usum esse dilapidare censum; caducas esse opes, alternasque esse paupertatis & divitiarum vices. In Petronii reliquiis eximia hæc sunt: posuisse Deum in promtu, quæcunque naturæ desideriis satisfacere possunt; olera & mora rubetis hærentia, ad famem; flumina, ad sitim; rogos, ad frigus. Desinit demum in hac clausula; divitem naturam

Virg. Æneid. l. 3. v. 364. & l. 8. v. 56. 57. Georg. l. 2. v. 458. & seq.
Horat. Serm. 1. Sat. 1.
Horat. Carm. libr. 2. Od. 10.
Horat. Serm. lib. 2. Sat. 2. & 8.
Horat. Carm. lib. 3. Od. 16.
Horat. Carm. lib. 4. Od. 5.
Ovid. Metam. libr. 1. v. 141.
Art. Amand. libr. 2. v. 161.
Propert. libr. 3. Eleg. 13.

turam ministrare quod ad satietatem satis sit; infinitum esse, quod infrænis gloria exigit. Item, Nescio, inquit, quomodo bonæ mentis soror est paupertas. Quod dictum pervetus est: nam difficilem magistram modestiæ paupertatem dixit Anaximenes; magistram morum Antiphanes; Euripides, consanguineam paupertatis sapientiam; Demetrius Cynicus, facilem esse sibi ad divitias viam, quo die pœnituisset bonæ mentis; Seneca, divitias abjecisse Democritum, tanquam onus bonæ mentis; contraria esse inter se bonam fortunam & bonam mentem. Claudit Satiras suas Persius in illiberalitatis & sordium insectatione, & in opum quærendarum insano studio perstringendo; ab iisque vitiis se valde alienum esse declarat. Sed & totæ gentes idem de divitiarum vilitate censuerunt: Græci imprimis, quorum figmentum de aurea ætate, qua nec dividebantur agri, & in medium quæsita reponebantur, paupertatis & simplicitatis laus est, & opum vituperatio. Scribit Ælianus, Græcorum optimos vitam omnem in paupertate duxisse, nec proinde gravem esse cuiquam paupertatem debere. Hac laude floruerunt Athenienses, qui licet hospitalitate commendarentur, & in advenas liberalitate, cum Castori tamen & Polluci convivium parabant in Prytaneo, caseum tantum, & porrum, & olivas apponebant. Quamobrem, ut Philosophos Athenienses jam supra laudatos mittam, nec Aristidem puduit suæ paupertatis, quæ cum ipsi à divite quodam homine objiceretur, Nihil mihi, inquit, ex ea mali timendum est, tibi ex divitiis labor & sollicitudo; nec ipsi post vitam præclare actam tantum superfuit, unde justa funeris persolvi possent. Pari responso Demadem mensæ suæ parcitate offensum excepit Phocion. Is vitam maluit in egestate claudere, quam centum talenta ab Alexandro dono missa recipere aliorumque liberalitate uti, ne quæ hæc ipsi conciliaverat probitas, inde labefieret. Cimonem vero, qui Phocionem ætate præcessit, anteferre non dubito Philosophis illis, quorum opes despectæ, ut voles, & abjectæ nulli usui fuerunt. Hic suas in egenorum levamentum profudit. Prædia & hortos incustoditos patere omnibus voluit, quibus esset opus. Nummos in præsens inopum subsidium secum deferri curabat. Si quem sua paupertas male vestitum esse cogeret, detracto amiculo contexit. Nulli clausa fuit domus ejus, nulli arca. Pauperes multos suis sumtibus extulit. Qualia multa jam ante Pericles ediderat. Atqui Cicero veram hanc liberalitatem appellat atque laudat, captos à prædonibus suis facultatibus redimere, amicorum caussa æs alienum suscipere, eos in filiarum collocatione, vel

Ælian. Var. Hist. lib. II. cap. 9.

Cic. 2. Offic.

vel in re augenda adjuvare. Lamachus cum ad bellum imperator proficiſceretur, pallio caruiſſet & crepidis, niſi amicorum benignitas ſubveniſſet. Nec hujusmodi tamen ſubſidio uti voluit Ephialtes; nam in ſumma egeſtate talenta decem ab amicis dono oblata reſpuit, ne vel ingratus adverſus eos, vel in legum perniciem lenior eſſet & reverentior. Lycurgus Spartanos ab opibus & luxu ad parſimoniam & paupertatem revocavit: fundos agrorum civibus æquales eſſe juſſit; aurum & argentum abrogavit, inductis ferreis nummis, cum quibus & ſcortei ſunt recepti; mercium permutationem ſuperiori ætate uſitatam probavit; rem familiarem augere, lucroque ſtudere prohibuit; ſupervacuis omnibus interdixit; commerciis ſublatis peregrinarum mercium uſum ſuſtulit; neceſſarias artes retinuit, vanas & curioſas expulit; armatos cives cibum publice & ſimul capere voluit, æqualeſque portiones ſingulis diſtribui, & in omnibus æqualitatem ſervari; domorum fabricam ſimplicem & paupertinam ſanxit. Veſtitus perinde vilis fuit ut victus; brevis quoque; nec per annum mutabatur, adeo ut geſtaretur detritus atque lacer. His inſtitutis divitias attulit in contemtum, & civitatem vitiis purgavit. His imbutus Alcamenes, dixit optime ſervari regnum, ſi non magni lucrum æſtimetur; reſpuit dona Meſſeniorum, & in amplis opibus adſtricte vixit. Mores hos tetricos & ſeveros ex Creta retulerat Lycurgus; ubi parcus fuit victus & continens, menſa ſimplex, cibus vilis. Si ex Epaminondæ & Pelopidæ frugalitate Thebanorum æſtimemus animum, nihil concedent ſuperioribus. Epaminondam induxit Plutarchus in libello De genio Socratis, adverſus divitiarum cupiditatem acriter diſputantem, non earum ſolum, quæ per nefas comparantur, ſed & quæ jure poſſunt ad nos pervenire; velut quæ ex amicorum benignitate, vel liberalitate Regum proficiſcuntur; quippe niſi elementa cupidinis hujus eradantur ex animo, ne vetitis quidem deſideriis obſiſti demum poſſe. Hujusmodi autem ſermonem ex re Plutarchus Epaminondæ affinxit; nam injuriam ſibi fieri ab Jaſone conqueſtus eſt, quod aureos aliquot ad ſe dono miſiſſet, & legatos ab Artaxerxe magnam vim auri ad ſe deferentes menſa excepit plebeia atque vili, ut auro ſibi nihil opus eſſe ſcirent. Nec ſimulata fuit iſta paupertas: unica ipſi veſtis fuit, pannoſa, & uſu detrita, atque etiam ſordida; quam purgandi cauſſa ſi quando mittebat ad fullonem, inopia alterius domi ſe continebat; ſuppellex tota ahenum & veru unicum. Et in Peloponneſum adverſus Spartanos profecturus, quinquaginta drachmas in viaticum à cive quodam fœnori

ſumſit.

sumsit. Et tamen in hac egestate subveniebat civium & amicorum necessitatibus; vel de suo, si suppeteret; vel de amicorum opulentiorum bonis, si ipse careret. Cumque eum adducere non potuisset Pelopidas, ut in partem amplissimarum opum suarum veniret, venit ipse in partem paupertatis Epaminondæ: facultates omnes in sublevanda bonorum virorum & amicorum inopia, & in juvanda republica profudit: nec consiliis cessit amicorum benigne eum admonentium, ut prospiceret senectuti suæ, & in longitudinem consuleret, animum supra vulgares has curas gerens. Itaque nec splendida Artaxerxis dona admisit. Quantum Græcis probata sit sancta inopia & humilitas, splendide declaravit Alexander, cum Sidonis regem esse jussit Abdalonymum, paupertate squallidum, vitam ex horti cultura tolerantem, profitentemque manus suas suffecisse desiderio suo, & nihil habenti nihil defuisse. Victorias Alexandro peperit sui exercitus disciplina; disciplina stetit paupertate magistra, ut Darium monuit sapienter Charidemus Atheniensis. Dictus est Callias quidam Agrigentinus, ob prolixam in homines juvandos voluntatem, ipsius liberalitatis præcordia habuisse; & propitiæ Fortunæ sinus ipse, non homo fuisse; domus ejus quædam munificentiæ officina. Alimenta inopibus, dotes pauperculis virginibus, solatia detrimento affectis erogabat. Hospitibus patebant ædes ejus rusticæ & urbanæ; quingentos homines aluit aliquando & vestivit. Quasi possessiones ejus commune fuissent omnium patrimonium. Austeri fuerunt veterum Italorum mores, sive ex Pythagoræ, sive Pythagoreorum præceptis; Charondæ imprimis; item Zaleuci, qui legibus suis Locrensium luxum coercuit, sublatis aureis annulis, vestibus auro intertextis & Milesiis. Ante Saturni adventum Latium incolebat gens dura, quæ nec opes componere, nec ex agricultura quærere, nec repertis parcere norant. Asperitatem hanc victus non sustulisse sed mitigasse dictus est Saturnus, aureæ ætatis conditor. Eam retinuit Evander; item Sabini, parca gens, frugalis & laboriosa; Etrusci quoque, & Rutuli. His majoribus prognati Romani parsimoniæ & duritiei legem ab iis receperunt. Nonnulla ex libro Catonis De moribus refert Gellius, unde severam vetustiorum Catone temporum disciplinam intelligas. Elegantia, qua significatur cultus amœnior & nitidior, tanquam vitii nomen ab eo usurpatur; & reprehendi demum desita est, non cœpta laudari. Vestiri, inquit, in foro honeste mos erat, domi quod satis esset: equi carius emebantur, quam coqui: grassatores appellabantur, qui se ad convivia aut Poëtices delicias applicabant. Gell. lib. 11 cap. 2.

 Pau-

Apul. Apol. Paupertatem scribit Apulejus populo Romano imperium fundasse à primordiis, ejusque vestigia in simpulis & catinis fictilibus, quibus in sacrificiis utebantur, etiam extremis & opulentis temporibus extitisse. Crescentibus opibus, non statim tamen crevit opum cupiditas. Omnis in ornamentum patriæ divitiarum splendor conferebatur. Quærebatur in re domestica, inquit Cicero, continentiæ laus, in publica dignitatis; in privatis rebus tenuissimo vivebant cultu; & ad imperii gloriam omnia revocabant. Brevis erat illis privatus census, commune magnum. Magnis impensis templa exstruebantur & oppida: fortuito ipsi cespite utebantur ex præscripto legum; & aspera adstricti disciplina, rusticis operibus & agresti victu exercebantur, tantaque erat argenti penuria, ut cum legatos Carthaginenses excepissent frequentibus epulis, idemque argentum mensis singulis adhibuissent, superbæ gentis dicacitatem experti sint. Gravissimum autem habuerant Romani & sanctissimum paupertatis magistrum Numam, cujus conjux Egeria simulacrum est paupertatis per allegoriam ingeniose confictum, & in historiæ demum partem incaute traductum. Miratus sum equidem sæpenumero nemini, sive veterum sive recentiorum, rei veritatem vel minimum suboluisse, cum nomen ipsum *Egeriæ* rem clarissime indicet. Nam Egeria nihil aliud sonat, quam paupertatem; voce ab egendo derivata, quasi Egeniam dicas. Sic ex, canimen, carmen; ex, genimen, germen. Magnos hic præsentio Criticorum motus, ac eorum præcipue, quibus nihil nisi sua placent. Sed os ipsis oppriment probissimi auctores Dionysius Halicarnasseus & Livius, qui conceptis affirmans verbis, inopem Romanis *egerium* dici solere; atque ita ab egestate dictum Aruntis filium, Demarati nepotem; cum post patris & avi obitum natus in nullam hæreditatis partem venisset. At Egerius ille Lesbius Tusculanus, Dictator Latinus, Catoni & Festo memoratus, qui lucum Dianium dedicavit in nemore Aricino, ab Egeria illic culta nomen videtur esse sortitus. Ergo Egeria, inopia est; cumque inopem vitam amaverit Numa, & paupertatem velut amplexus sit, Egeriam amasse, & uxoris loco habuisse dictus est. Cumque paupertas soror bonæ mentis esse credita sit, hinc ab Egeria ritus sacrorum regnandi artes, & vitæ sancte instituendæ præcepta fertur accepisse. Quod cum finxerunt fabulæ hujus artifices, perinde est ut si dixissent, paupertatem, frugalitate & continentia conjunctam, Numæ magistram fuisse ad bene beateque vivendum, ad colendos Deos, ad regnum prudenter administrandum. Fuerunt, qui dicerent Egeriam unam

Marginal notes: Cic. pro Flacc. — Dionys. Halic. l. 3. — Liv. l. 1. c. 34.

unam fuisse ex Musis, quod ad cultus tenuitatem studia literarum addiderit Numa. Rectius Ovidius & Plutarchus, qui ad consuetudinem & consilia Egeriæ, Musarum quoque monita adjunxerunt, hoc est, studia literarum ad paupertatem. Hinc lucus, in quem secedebat Numa, Camœnarum dictus. Egeriam Deam Camœnis gratam esse ait Ovidius; hoc est, frugalitatis amicas esse Musas. Quid hoc est vero, quod narrant Historici, Numam ad firmandam fidem de consuetudine, quæ sibi cum Egeria intercederet, deque emolumentis, quæ inde ad se provenirent, invitasse viros bonos plerosque ad epulas, & plebejo eos apparatu ac vili supellectile excepisse, ac repente mensas opipare instructas, & domum pretiosis vasis ornatam apparuisse? Nempe sic bona paupertatis adumbrant, quam qui placate & sapienter ferre potest, & cupiditatibus suis modum imponere, is vero dives est; cum veræ opes non in auro & argento, sed in animi moderatione sitæ sint. Cæterum ut fabulosa sint cætera, constat certe Numam imbutum tetrica ac tristi Sabinorum disciplina, simplici cultu, & victu tenui ac paupere, toto vitæ tempore fuisse delectatum. Venerata est recentior ætas fictiles urnulas & capedines Numæ, simpuvium, nigrum catinum, & Samias patellas. *Numæ temporibus*, inquit Tertullianus, *frugi religio & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cælo, sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia.* Atque hæc origo est fabulæ de Egeria, quam & pro fabula veteres habuerunt. Cicero ait, qui in pœmate suo de Mario veritatem quærant, non dubitare quin iidem cum Egeria collocutum Numam putent. Sic Dionysius Halicarnasseus, sic Plutarchus. Quid falsi inesset in re, perspexerunt hi quidem; quid veri inesset, non agnoverunt. An ex eo quod Aricinus ille lucus domicilium Egeriæ sive Paupertatis habitus est, factum deinde, ut ad Aricinum clivum mendicorum multitudo magna stipem rogaret, velut latentis illic Deæ favorem sperantes? Qui Egeriæ nomen factum volunt, sive ab egerendo partu, ut Festus; sive ab egerendis aquis, ut Augustinus, qui Egeriam propterea Numæ conjugem dictam putat, quod ipse egereret aquas, unde Hydromantiam faceret; nulla probabili ratione nituntur. Inopia & frugalitate pares Numæ fuisse reliquos Reges, præter Superbum, testificatur Cicero. Stante republica floruit eandem disciplina. Agros suos viri ipsi principes manibus suis fodiebant, nudi, squallidi, pulvere sordidi, perpaucis jugeris contenti. Perniciosum intelligi civem dixit M. Curius, cui septem jugera non essent satis. Quatuordecim Quintio Cincinnato sufficie-

Ovid. Metam. l. 15. v. 482. Plutarch. in Numa.
Ovid. Fast. l. 3. v. 275.
Tertull. Apol. c. 25.
Cic. l. 1. de legib.
Dionys. Halic. l. 2.
Plut. Num.
Festus in Eger. Aug. de civit. Dei, l. 3. c. 35.
Cic. Paradox.

sufficiebant. Sero panem esse Romani cœperunt, cum ante pultibus vescerentur: suaque ætate sacra prisca & natalium pulte fictilla fuisse confecta, tradit Plinius. Pistoribus ante Persei bellum usi non sunt; panem ipsi sibi faciebant Quirites, mulierumque id opus erat. Coquos non habebant in servitiis, sed conductitios. Sera quoque fuit apud Romanos vitium cultura: necessariis frugibus arva serviebant; cum carere vino possent, frugibus non possent. Post Antiochum devictum prohibuerunt Censores pœnis propositis, ne exotica unguenta Romam inferrentur. Per hæc tempora extiterunt Romæ illustria continentiæ & frugalitatis exempla: quæ fuse exposita ab aliis nos strictim delibabimus. Valerius Publicola, exactis Regibus, ter Consul, rebus præclare gestis, magna parta gloria, decessit tam pauper, ut in bonis unde efferretur non reliquerit, ad idque publica impensa præstita sit. De Menenio Agrippa, Patres inter atque plebem pacis sequestro, idem proditum est. Cn. Martius munera à Consule ob fortitudinem oblata non admisit, cognomine à Coriolis expugnatis ducto contentus, & rei gestæ gloria. Quintio Cincinnato victum quatuor agri jugera manu ejus arata atque sata suppeditabant. M. Curius Romanæ frugalitatis exactissima norma, agreste scamnum, ligneum catillum, rapa tosta, auro Samnitium à se domitorum à legatis allato, & Pyrrhi à se Italia exacti prædæ antepofuit, ne receptis quidem jugeribus agri quinquaginta, quæ sibi à Senatu præmii loco decreta fuerant. Par Fabricii laus in respuendis Samnitium & Pyrrhi donis. Vocem hanc Epicuri ex Cynea auditam exhorruit, Omnia voluptatis causa facienda. Et quas divitias Imperator spreverat, Censor notavit. Hujus collega & æqualis Æmilius Pappus paupertatis quoque nomine celebratur. Similis item Fabii Gurgitis, Fabiorum Pictorum, & Ogulnii abstinentia, cum accepta à Ptolemæo, ad quem legati missi fuerant, dona detulerunt in ærarium, vel, ut alii narrant, penitus repudiarunt. Tanta certe fuit temporum illorum continentia, ut Romam missus à Pyrrho hic Cyneas cum splendidis donis, nullam domum muneribus suis patentem invenerit. Agrum suum conserebat Atilius Seranus, cum ad honores & imperium à Senatu accerseretur. Æqua fuit Atilii Reguli paupertas. Alebatur cum uxore & liberis totaque familia septem jugerum proventu. Tam angusta fuit Æliæ gentis res familiaris, ut sexdecim Æliis domuncula una, unus agellus satis essent. Atque hoc paupertatis exemplum reliquerunt posteris suis: nam cœnabat fictilibus, cum gereret Consulatum, Sextus Ælius Catus; hæc fictilia hæc argen-

Plin. l. 18. c. 8

argenteis vasis, quæ muneri ad eum Ætoli mittebant, permutare voluit. Hunc Sextum Ælium Catum Plinius & Valerius Maximus cum Quinto Ælio Tuberone perperam confundunt, cujus celebrata quoque non modo paupertas est, sed ex paupertate quoque captata gloria: nam publicum procurans epulum in Capitolio, ligneos lectulos hœdinis pellibus instravit, & Samia vasa apposuit; quasi paupertatem ante Jovis ipsius cellam consecrare vellet, & homines à luxuria jam gliscente revocare. Verum continentia hæc, quæ privata placuerat, publica improbata est, & indigna imperii splendore habita; propterea que in comitiis prætoriis Tubero deinde repulsus est. Primus in ejus domum argentum intulit Paulus Æmylius, donata ei ex manubiis Macedonicis phiala quinque pondo, cùm nullum ad id tempus argenti scrupulum gens hæc habuisset. Sed & filiam jam ante nuptum ei collocaverat Paulus, probata hominis frugalitate & parcitate, quam coluit ipse tam sanctè, ut immensos Macedonum à se devictorum thesauros ne aspexerit quidem, sed Quæstoribus permiserit, & post ditatum ex gaza Persei ærarium inops ipse decesserit, nec nisi ex vendito fundo, qui unus tota hæreditas erat, unde dotem reciperet, uxor habuerit. Paternis hæsit vestigiis Scipio Æmilianus, nihilo divitior, eversa Carthagine, cum milites suos locupletasset. Atque hanc ejus temperantiam laudavit Panætius: quæ laus, inquit Cicero, fuit non hominis modo, sed & temporum illorum. Magnum eadem ætas continentiæ documentum dedit in C. Sempronio Graccho. Nec hanc de se profiteri sanctimoniam erubuit in concione, quam ex Sardinia redux ad populum habuit. Valde quoque laudata est Africani majoris abstinentia, quam vel hoc facto testatus abunde est, cum aurum pro redemtione formosæ virginis allatum jussit ad puellæ dotem accedere, & aurum cum virgine, intactum utrumque restituit. Præluxerant ipsi ad hanc virtutem domestica exempla: nam Cn. Scipioni ejus patruo, unde filia collocaretur cum non suppeteret, viri magni egestati subvenit respublica, & puellæ dotem de suo numerari jussit. Nec copiosiorem fecit L. Mummium diruta Corinthus, urbs longe ditissima, cujus opes ornarunt Italiam. Itaque filiam ejus inopem Senatus, itidem ut illam Cn. Scipionis, ex publico dotavit. Ut similes fuerunt abstinentiæ gloria ambo illi Scipiones Africani, sic & Catones duo. Triumphum ex Hispania quæsiturus superior Cato, cum tribus servis profectus est, in pellibus hœdinis somnum capere solitus, eodem cibo & vino uti, quo remiges atque servi. Vestis simplex, vilis suppellex, mancipia utilia potius

Plin. l. 3. c. 11. Valer. Max. libr. 4. c. 3.

Cicer. 2. Offic.

quam

quam formosa. Oppida pedibus obibat. Censuram suam ad emendandos reipublicæ mores, & reprimendum luxum contulit; quod & statuæ ejus populus potius, quam imperia & triumphum adscribi jussit. Etsi plurimos offendit ista severitas. Honori potius sibi ducebat, res magnificas non concupiscere, quam possidere. Nempe M. Curii temperantiam æmulabatur. Uticensis vero pecunias Ptolemæi intulit in ærarium, cum summa integritatis & innocentiæ laude. Ex magnis rei familiaris angustiis emersit ad summos honores M. Æmilius Scaurus. At jam radices in hac republica spargebant avaritia & luxuria, quæ demum in publicam perniciem post devictam Asiam erumpere cœperunt. Domitæ enim Asiæ opes Romam invectæ mores pristinos infecerunt. Queritur Cicero in libris De officiis, decem & centum annis antequam hæc scriberet, legem latam esse à Pisone de pecuniis repetundis, cum antea nulla fuisset; multas fuisse postea, multos reos, multos damnatos; & sublatis deinde legibus & judiciis, socios expilatos & direptos. Queritur item Sallustius, Romanos, cum res dubias & asperas facile tulissent, otium & divitias non tulisse. Avaritia, inquit, fidem, probitatem, cæterasque bonas artes subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere edocuit: pecuniam, cujus studium habet avaritia, nemo sapiens concupivit; corpus, animumque virilem effœminat avaritia, quasi malis venenis imbuta: semper infinita, semper insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur. Profert & Jugurthæ testimonium adversus sordes Romanorum, qui Urbem appellabat venalem, & mature perituram augurabatur, si emtorem invenisset. Obviam itum est gliscenti malo per sumtuarias leges, quæ ex Rhetris Lycurgi, & Axonibus Solonis petitæ fuerunt. Funerum sumtibus modum imposuerat lex regia Numæ; imposuerant & leges Decemvirales, & Posthumia, & Corneliæ, unde nonnulla in Pandectas translata sunt. Agrorum continuandorum cupido ingens excitavit legem Licimiam de quingentis jugeribus; oratorum avaritiam, munerumque licentiam compressit Cincia de donis & muneribus. Oppia, ardente Punico bello secundo lata, muliebrem luxuriem coërcuerat, concessa tantum semuncia auri, vetitis versicoloribus vestibus, & vehiculorum in Urbe usu. Eadem post annos viginti abrogata est, frustra renitente Catone, qui & tum sæpe se questum dixit de magistratuum cæterorumque sumtibus; & de civitatis avaritia ac luxuria, quæ pestes omnia magna imperia everterunt, tum maxime conquestus est. Dolet Urbi, inquit, illata esse peregrina

Cic. l. 2. Offic.

Sallust. Catil.

Sallust. Jugurt.

grina ornamenta, vetera Deorum fictilia vel ludibrio esse vel pudori; pessimus est pudor parsimoniæ vel paupertatis. Jam quot cibariæ aliæqve leges exoletum frugalitatis morem revocare Romam tentarunt? Orchia, Fannia, Didia, Liciniæ, tum Stolonis Licinii, qua agrorum determinatur modus, tum Licinii Divitis, qua sumtuum; Cornelia Dictatoris Sullæ, Æmylia Scauri Lepidi, Antia & Julia Augusti. Quibus adde edictum Antonii in eandem sententiam. Has leges temporis diuturnitate & luxu Imperatorum senescentes restituere conatus est Julianus Imperator, non pro imperio quidem & auctoritate sua, sed exemplo; cum vili & fortuito gregalium militum cibo contentus, prandia stataria caperet, cubaret sub dio in nuda humo, vel in storea & sisurna, & inde quotis quibusque noctibus mediis abrupto somno ad negotia exurgeret. Ante eum Constantius, Constantini magni pater, tenui & simplici cultu, Pauper cognomento fuerat appellatus, cum paupertina uteretur supellectile, & intra privatorum hominum modum se contineret. Digrediendum nunc est in Orientem, ac consulendi primo Judæi. Qua gente etsi nulla hodie attentior est ad rem, & pecuniarum cupidior, valde tamen commendant Thalmudistæ benignitatem in pauperes; quos si quis aversetur, perinde facere censent, ut si serviat idolis, & homicidii reus fiat; pecuniam quippe idoli loco habere, egenum vero non sublevando interficere. Mosi anteponunt eum, qui clam pauperibus subveniat. Quæ cum doctrina Christiana apprime conveniunt. Proponunt suis Thalmudistæ exemplum Mombazi regis, qui avitis facultatibus in egenos erogatis, cum agnatis suis minime id probari sciret, dixit se eas in cælis tuto in suos usos collocasse, cum in loculis furum rapacitati obnoxias sui majores reposuissent. Quæ dicta à Christo jam ante pronuntiata vel acceperat à Christianis, vel ex tritis hoc tempore inter Judæos adagiis & Christus, & Rex ille sumserant: nec inter Judæos solum tritis, sed & inter Romanos. Nam scriptum est à Seneca, alibi positas esse divitias, quam quo congeruntur: & à Martiale, fluxas esse divitias; extra fortunam esse eas, quæ donantur amicis; easque nos opes habituros, quas dederimus. Mombazus hic esse videtur rex Adiabenorum, Izates Josepho dictus, Monobazi regis filius, Monobazi alterius frater, qui Judaicam religionem amplexus, Hierosolymæ fame laboranti opitulatus est, missa grandi pecuniam, cum Helena mater ejus ex Alexandria & Cypro magnam tritici vim advehi curasset. Præcipua vero in hac gente laus Essenorum fuit, divitias aspernari, pecuniam nul-

Thalm. Baba bathr. c. 1.

Matth. 6, 1. & seq. & 2. Cor. 9, 7.

Matth 6, 19. 20. & 19. 21.

Seneca Ep. 92. Martial. l. 5. Epigr. 43.

Joseph. Antiq. libr. 20. cap. 2.

lam reconditam habere, nullos certos reditus, non latifundia, institores ne nosse quidem, vivere in diem, proprium nihil possidere, facultates suas & parta ex quotidianis laboribus lucra publici inter suos juris facere, æqualitatem servare, communibus bonis, tanquam in diviso fratrum multorum patrimonio uti. Pervulgatum hoc celebratur inter Arabes adagium: Præteribunt opes, opera bona non præteribunt. Liberalitatem & egenorum subsidium sæpe commendat Alcoranus: atque hoc unum est è Muhammedicæ legis fundamentis. Et quantumvis avari Turcæ & rapaces, benigni sunt tamen adversus pauperes. Narrat Diodorus Panchæos, Arabicam gentem, proventus suos referre in publicum, & unicuique à Sacerdotibus pro merito distribui. Sacerdotum Ægyptiorum temperantiam prædicat Chæremon apud Porphyrium. Simplex eorum victus atque vestitus: vino, pane, oleo, & animalium carnibus ferè abstinebant, exoticos cibos & potiones respuebant. Et Thespesion Ægyptius Gymnosophista apud Philostratum, multis adhortatur Apollonium ad tenuitatem victus, quam sapientiæ & veritatis magistram appellat. Hannibalem Pœnum refert Frontinus in nuda humo sagulo tectum requiescere solitum, & de nocte surgere, non ante vesperam cibum cepisse, duobus solum lectis discubitoriis ad mensam adhibitis. Persæ, ut asperum & sterile incolebant solum, ita in magna paupertate vivebant priscis temporibus. Rigidi victus fuisse, & in pulmento sale tantum usos & cardamo testatur Hieronymus, auctorem secutus Xenophontem, qui pueros ait severa disciplina ad parsimoniam & frugalitatem fuisse institutos, panes domo afferre solitos ad cibum, nasturtium ad obsonium, scyphum ad hauriendam ex flumine aquam. Carnes addit Strabo ad panem durissimum: sed recentiora tempora respiciebat, quæ pristinam severitatem & paupertatem luxuria mutaverant. Strabonis tamen ævo ad æstus, frigora, & imbres tolerandos condocefiebant, ad noctes sub dio agendas, & sylvestribus fructibus sedandam famem. Sed redeamus ad Xenophontem. Pheraulam is à Cyro locupletatum inducit differentem cum Saca, molestius esse amittere opes, quam jucundius possidere; paratum itaque se universa hæc, quæ à Cyro acceperat, Sacæ resignare; hoc unum petere, ut alatur tanquam hospes, vel vilius etiam quam hospes. Babytacenos septentrionalis Tigris alvei accolas tradit Plinius, solos mortalium aurum odisse, & defodere solitos, ne cui esset in usu. Nunc quoque Persarum ignis cultorum summo Pontifici omni victus splendore, omni elegantia interdictum est; nihil in ejus domo superfluum

Diodor. l. 5.

Porphyr. de abstin. ab animat. l. 4. §. 6. 7.

Philostr. vit. Apollon. l. 6. c. 5.

Hieronym. in Dan. 7.

Xenoph. Cyrop. l. 1.

Strabo l. 15.

Xenoph. Cyrop. l. 8.

Plin. l. 6. c. 27.

fluum conspici debet, nihil ex ingentibus divitiis, quibus fruitur, in sequentem annum servari, omnia in pios usus ac egentium præcipue subsidium erogari, continuo ipse jejunio macerari. Brachmanibus Indis inusitatæ temperantiæ testimonium antiqui scriptores commodant. Nullæ ipsis opes, non pecuniæ, non agri, non domus: nudi vivebant sub arborum ramis, in herbis abjecti dormiebant; victus, baccæ arborum & olera; potus, aqua profluens. Repudiarunt dona Alexandri; pauxillum receperunt olei, honoris caussa, ne qui sapientiæ præ se ferebat reverentiam, despectus abiret. Ipsum tamen ab infinitis cupiditatibus auri, gloriæ, voluptatum, dominationis, ad continentiam salutaribus consiliis traducere conati sunt. Hos cum vidisset Appollonius, dixit nihil eos habere, & omnia tamen, quibus alii fruuntur, possidere. Id optat Paulus 2.Cor. 6, 10. Corinthios Christianos consequi; id inter bona sua computat Paupertas apud Aristophanem; ut & apud Terentium inter sua parasitus Gnatho, Aristoph. Plut. Act. 2. Sc. 5. aliena vivens quadra, pauper de suo, dives de alieno. Samanæi, adscriptitii Indorum Philosophi, non nativi, nec progenie Philosophorum orti, ut Brachmanes, omnes facultates relinquunt, nihil sibi propri- Terent. Eun. Act. 2. Sc. 2. v. 12. um retinent; fructibus, oleribus, pane & oryza aluntur. Sed & tota Indica gens colebat æqualitatem, nec quisquam in ea vel mancipabatur in servitutem, vel externis servis utebatur; legem hanc sibi ab antiquis Philosophis traditam custodientes. Persevetant ad hanc diem Brachmanum sectæ atque ritus, etsi pro locorum varietate & hominum ingenio, nonnihil adulterati. Nudi tamen omnes agunt, sic quasi bona omnia ejurantes; vitam tolerant emendicata stipe, & semel in die cibum capiunt; liberales ipsi, & egenis juvandis promti, sic ad vitam æternam perveniri credentes. Quæ totius gentis laus est à veteri ævo. Testamento relinquunt aliquantum pecuniæ viris quibusdam, qui viatoribus per deserta errantibus aquam subministrant. Quorumdam cultus est asperior, Joguiorum imprimis, qui habitant in specubus, sylvis, locisque solis, omnium inopes, nudi, aut horrido cilicio tecti, longe vagantur nonnunquam, ad stipem, non corrogandam, sed si sponte offeratur, colligendam; algore & æstu, inedia, vigiliisque confecti, cinere conspersi, cultu horridi. Sunt, qui vivant, non in diem modo, sed & in horam, nihil aut in crastinum, aut in repotia, nec ex prandio in cœnam servantes. Quidam etiam ex Brachmanum sanguine neutiquam creti, huic tamen vivendi generi se dedunt. Macassarensibus Sacerdotibus vetitum est mancipio possidere quicquam; aliena liberalitate vivunt. Mendicitati quoque se addicunt

cœnobitæ Siamenses, quos Talapoinos appellant. Corrogato vescuntur cibo: simplex illis & unica vestis: pecuniam non contrectant: quam si quis ipsis largiatur, manu dispensatoris acceptam statim in pios sumtus impendunt. In Moluccensi gente pecuniæ nullæ, nullæ divitiæ. Commercia agitant permutatione caryophyllorum, quibus abundant; mercesque invectas non ex pretio æstimant, sed ex necessitate atque usu, & tranquillam paupertatem anxiis divitiis anteponunt. Egregium continentiæ exemplum in Sinensi gente fuit Confutius; nam opes parvi fecit; atque utilem esse earum contemtum dixit ad comparandam sapientiam; item unumquemq; sua sorte debere esse contentum, nec quicquam concupiscendum præterea; & mediocritatem in omnibus constanter esse tenendam, quam & toto libro commendavit. Tertia Sinensium secta, quæ ab Indis orta est, & à Xaca auctore nomen habuit, stipem emendicare solet. Sectam aliam commemorat Martinius, ab Hiuhingo quodam conditam, quæ manibus suis omnia ad vitam sibi necessaria parat; vestes excontextis herbis, calceos ex sparto, culcitras ex stramine, alimenta ex agricultione: pro nihilo pecuniam ducunt: æqualia inter eos & communia omnia. Priscorum regum gentis hujus mirabile fuit piæ paupertatis studium. Agros ipsi colebant suis manibus, unde fruges & vina ad sacrificia perciperentur. Reginæ serica nebant ad sacras vestes. Jamambuxorum Japonensium ordo, qui magna floret sanctimoniæ fama, stipem corrogat, & cultu ac victu utitur parcissimo. Scytharum paupertatem contestati sunt veteres; unde & Abios, hoc est, vita carentes, quidam dictos putant. Paupertate hac gloriabantur apud Alexandrum. Nullus ipsis auri & argenti usus, proindeque nec cupido: nullus usus lanæ nec vestium: tegumentum, ferinæ aut murinæ pelles: nulla tecta, nec munimenta: plaustra sunt domus: victus ex lacte equino atque melle: animalium fere carnibus abstinent: omnia ipsis communia, exceptis gladiis & poculis: communes & immetati agri, quibus longiorem annua culturam non adhibent: æquales principibus humiliores: nihil alienum concupiscunt: nullæ ipsis cauponæ: mercatura rerum permutatione tota constat: voluptariæ artes nullæ, nulli musici, nulli histriones, nulli pictores, nulli sculptores: effusa in hospites benignitas. Ex hac temperantia factum est, ut justissimi dicti sint ab Homero & à Chœrilo. Quippe, inquit Strabo, Philosophi temperantiæ proximam justitiam posuerunt, & ut justi essent, temperantes esse conati sunt; vixque studio sunt assecuti, quod Scythis natura tribuit. Ergo nec avaritiæ adjuncta mala norunt, invi-

Martin. Hist. Sinic. lib. 5.

Homer. Iliad. γ. v. 6. Chœril. ap. Strabon. l. 7. Strabo l. 7.

invidiam, odium, metum. Hinc Dromichætes Getarum rex capto Lysimacho, à quo fuerat bello lacessitus, ad pacem secum colendam, commonstrata sua suæque gentis paupertate, hortatus est. Hinc Anacharsis, in Scythicis plaustris natus ex fratre Regis, præclarum Græcis frugalitatis documentum præbuit, de qua & versus condidit. Mihi amictus est, inquiebat ipse de se in Epistola ad Hannonem, Scythicum tegmen; calceamentum, solorum callum; cubile, terra; pulpamentum, fames; lac, caseus, & caro, cibus. Eosdem fere mores Germanis, Scythicæ genti, tribuit Cæsar. Delicias, luxum, opes ignorabant: sub frigidissimo Cæs. Bell. cælo degebant fere nudi, parvis intecti rhenonibus: victus idem ac Scy- Gall. l. 6. tharum, simplex, fortuitus, sine delectu, sine apparatu: non coibant in urbes, sed discreti habitabant: nulli agrorum fines, quos non plus uno colebant anno, succedentibus Scythico more in culturam vicariis, quod ne nunc quidem dedidicerunt Circassi: nulla adversus frigora & æstus ædificia, proindeque nec ulli architecti, aut agrimensores: plaustra habitabant, vel tuguria in unum diem structa rudi ac informi opere: nulla ipsis pecuniæ cupiditas: comparabant necessaria mercium pemutatione: æquales humilium & potentium opes: & Galli ad eos traducti in eosdem concesserunt egestatis & patientiæ ritus. Quorundam ex illis fuit etiam asperior vita. Fœda Fennorum paupertas; arbores, domus; victus, herba; vestitus, pelles; cubile, humus. Apertissimæ cæterum omnium domus, & perhospitales. At Taciti ætate jam infregerat duritiem Tacit. de hanc sequax luxuria, paulatimque remollescere cœperant. Et sexto de- mor. Germ. cimum post Christum natum seculo, certis sedibus collocatis in mitiores cap. 60. cultus transierunt. Digna quoque commemoratione est expromta Celtiberorum erga hospites liberalitas. Feri illi & immanes Caraibæ Americani vehementer improbabant Europæorum nostrorum infinitam avaritiam, & sæpe eos amice & sapienter castigabant. Nam quid tibi vis, inquiebant, ô frater, aut quid quæris? annon terra, bona illa mater, quæ majores tuos liberaliter aluit, eadem te alere potest? Insanis, amice, insaniunt Europæi omnes, tui similes, quos sapientia nobis antecellere putas. Omitte curas illas inanes congerendarum opum, quæ te atterunt, & vitam, quam sublevare studes, paulatim minuunt. En ego, en cæteri gentiles, en parentes mei: vixerunt illi, & nos nunc vivimus jucunde; cumque divitiis careamus, nihil desit tamen. Firma nobis est valetudo; robustæ vires, longæva vita: vos infirmi, macilenti, imbecilles, & brevis ævi. Igitur nec partiuntur agros, nec agrorum proventus inter se dividunt, Com-

Communis eorum usus est. Peruviani quoque haud paulo his humaniores, nihilo magis tamen divitiarum appetentiores fuerunt. Paupertati denique & spontaneæ mendicitati se adstringunt Mexicani cœnobitæ.

CAPUT XVII.

De lege Christi, qua cæteros homines diligere jubemur, tanquam nos ipsos.

EGIMUS de iis officiis vitæ humanæ, quæ spectant ad Deum, & quæ ad nos ipsos. Superest, ut ea delibemus, quæ præstare debemus cæteris hominibus. Quod fiet strictim à nobis, cum officiorum illorum lex à natura nobis fere tradita sit, in iisque approbandis fuse multumq; versata sit Philosophorum Christianorum & exoticorum diligentia. Nonnulla tantum attingemus, in quibus Christi lex naturali legi videtur refragari. Cujusmodi illud est, quo cæteros homines diligere jubemur, tanquam nos ipsos. Quippe aliud nobis suadere videtur naturalis ille sui ipsius amor, quo nobis ipsi cari sumus præ rebus cæteris, omniaque ad salutem nostram nostraque commoda referimus. Notum illud Euripidis, Nemo homo non se plus vicino suo diligit. Hunc tamen errorem esse perversæ & corruptæ naturæ, non rectæ & integræ præceptum, acutiores plerique viderunt: quippe spectandum esse genus humanum, tanquam corpus unicum variis conflatum membris, quorum omnium salus salute corporis totius contineatur; & corporis vicissim totius incolumitas incolumitate singulorum membrorum; atque id futurum, si membra singula sui rationem habeant tanquam partium corporis unius, non tanquam corporum singularium: cumque dolente membro aliquo corpus integrum doleat, & dolente corpore doleant quoque singulæ partes, dolente parte aliqua, cætera membra dolitura; ac proinde membris singulis curæ esse debere sanitatem cæterarum partium, itidem ut suam. Sic senserunt proxime à nobis commemoratæ gentes, & sectæ Philosophorum, quæ bona omnia in commune reponi, & æqualitatem inter omnes servari voluerunt. Velut illa Pythagoræ, quæ caritate complectendos esse omnes homines docuit. Ubertim hæc tradita sunt ab Jamblicho & Hierocle, disertis Pythagoricorum dogmatum interpretibus. Sanxit igitur Pythagoras omnium amicitiam erga omnes, sed non ad eundem modum; aliter diligendos alienigenas, aliter cives, aliter domesticos, aliter agnatos,

agnatos, aliter bonos, aliter malos; hos propter naturam, illos propter naturam & sententiam; diligendos bonos, malos odio non habendos; Deumque imitandum, qui benefacit improbis, probos sibi adjungit. Doctrinæ hujus auctorem & inventorem Pythagoram non dixisset Jamblichus, si unum hoc esse scivisset ex capitibus Israëliticæ legis, Pythagoræ non ignotæ. Porro ex omni amicitia removebat contentiones, & iram domari, condonari injurias, & conjunctionem animorum sancte coli volebat; ac præcipue inter sectæ hujus participes. Quod & magno animo factum ab iis est, cum mortem præoptaverint multi, quam deesse amicitiæ. Quod si aliquando erumpente ira venissent ad jurgia, ante occubitum Solis datis dextris & amplexibus pax coalescebat: Deum in se habitare rati, qui unus cum sit, unum quid efficeret ipsos, & disjunctione eorum ac inimicitia discerperetur; membra esse homines omnes corporis ejusdem, quæ mutuam opem poscant; quippe homines humano generi natos esse; tumque nos optime cum aliis hominibus acturos, si illorum nobis personam, illis nostram imponamus: ergo amicitiæ legem virtutum omnium vinculum esse, fructum, apicem, atque finem. Ex hac doctrina manavit lex Locrensibus lata à Zaleuco Pythagoræ discipulo, quæ diuturnas geri vetat inimicitias, & benignum ac placabilem sumi animum jubet; qui aliter fecerit, pro fero & immiti haberi. Profecta videntur & ex præceptis, quæ Phalaridi tradidisse fertur Pythagoras, aurea illa dicta, quæ immani huic tyranno tribuuntur in epistolis illis suppositititiis, quæ extant, & à Luciano confectæ creduntur. Scribit ille ad Amphinomum, se beneficio obstrictum esse viris bonis, cum ab iis beneficia sua accepta sunt; & ad Astypalæenses, gratiam eam sibi præstari, quæ à se petitur; seque postulati beneficii gratias reddere, non expectare. Execrari eos solebat Socrates, qui primi sejunxerant utilitatem à natura, sibique existimabant utile esse posse aliquid, quod naturæ humanæ, totique hominum societati utile non esset; atque id caput esse malorum querebatur. Plato fratres esse dicebat, quicunque in eadem civitate habitabant; non nobis solum natos nos esse, sed patriæ, sed parentibus, sed amicis; bonos omnes bonorum esse amicos; quod habuit Plato à Socrate, & à barbaris Philosophis uterque. Egregia multa in hanc sententiam disputata sunt à Cicerone, cum alibi, tum maxime in libris De Officiis; quæ etsi fere sumsit ex Panætio Stoico, Academica tamen licentia in iis tractandis usus est. Summam autem doctrinæ suæ his ferme conclusit capitibus: omnibus persuasum esse debere, eandem

Jambl. vit. Pythag. cap. 33.

eandem esse uniuscujusque utilitatem & universorum, quam si ad se quisque rapiat, dissolutum iri omnem humanam consociationem: probat Stoicum illud dogma, homines hominum caussa esse generatos, ut alii aliis prodesse possint; itaque utilitates omnes in medium esse afferendas, societatemque hanc omnium inter omnes, & rerum omnium, quas ad usum hominum natura genuit, communitatem esse servandam; gradus tamen esse plures societatis hominum, quibus sua singulis officia præstanda sint; quos gradus eleganti circulorum plurimorum circa idem centrum descriptorum comparatione distinxit Hierocles, quorum intimus corporis est, centro, hoc est, menti proximus; extimus, totius generis humani est, reliquos omnes continens. Reprobat porro Cicero studia illa doctorum hominum, & scientiam, quam nulla actio in tuendis hominum commodis consequatur; contenditque officiis scientiæ anteponenda esse officia justitiæ, quæ ad hominum utilitatem pertinent, qua nihil esse debet homini antiquius. Cumque utilitates nostras cum alienis comparat, & quærit, quatenus hæ illis debeant anteferri, ea dat præcepta, quæ ex hac lege Christi videantur esse derivata. Diligendos esse cæteros homines, tanquam nos ipsos. Si duo naufragi tabulam eandem velint apprehendere, alterum alteri cedere jubet. Frumentarium magnam vim frumenti Rhodum advehentem in Rhodiorum inopia, si plures alias naves frumento onustas Rhodum itidem petere sciat, celare id Rhodios vetat, cum silentio suum quamplurimo vendere possit. Vetat celari vitia domus, quam vendere velis; quippe ea lege natos homines esse, ut singulorum utilitas communis utilitas sit; & vicissim communis utilitas sit utilitas singulorum. Vult nos multa multis de nostro jure concedentes à litibus abhorrere quantum liceat, & plus etiam quam liceat; quod inter Periandri dicta positum transiit in legem Christi: *Et qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.* Hæc, ut dixi, ex Panætio Stoico transtulit Cicero. Stoicæ autem sectæ sententiam ex hac ipsorum formula licet cognoscere, quam à Catone Uticensi servatam unico versiculo comprehendit Lucanus: *Non sibi, sed toti genitum se credere mundo.* Quod fusius explicat Cicero, Hominem hominis incommodo suam augere commodum, magis esse contra neturam, quam paupertatem, quam dolorem, quam mortem; sic enim disrumpi humani generis societatem, quæ maxime secundum naturam est: ut enim interire corpus necesse foret, si unumquodque membrum proximi membri valetudinem ad se traduceret; sic

Herocl. ap. Stob. Serm. 82.

Matth. 5, 40.

Lucan. l. 2. v. 383.

Cic. de Offic. libr. 3.

ſic everſum iri communitatem & ſocietatem hominum, ſi unusquisque aliorum hominum commoda ad ſe rapiat. Hujus formulæ conſectarium eſt, cariores nos ipſos eſſe nobis non debere, quam cæteros homines, quippe incolumitatem & ſalutem noſtram ſocietatis humanæ integritate contineri; abruptum autem eam iri, ſi homines ſinguli præ nimio ſui amore ita commodis ſuis ſtudeant, ut aliena vel præcipiant, vel negligant; conſectarium item, homines hominum cauſſa eſſe generatos, cætera omnia ad uſum hominum. Hoc caput eſt doctrinæ Stoicæ, hoc fundamentum, in eoque ſolidando & confirmando varias argumentationes & ſimilitudines ingenioſe comminiſcuntur. Membra ſumus corporis magni, inquit Seneca, natura cognati ſumus, ex iiſdem & in eadem geniti, amorem nobis indidit mutuum, ex ejus lege miſerius eſt nocere, quam lædi; ſocietas humana lapidum fornicationi ſimilis eſt, cui ſi ſe lapis unus ſubtraxerit, ruent omnia; omniumque lapidum ex æquo intereſt, ſingulos in ſuo loco & officio contineri. Alteri vivas oportet, ſi tibi vis vivere. Qui ſibi amicus eſt, amicus eſt omnibus. Humanitas nullum alienum malum putat; bonum autem ſuum id amat præcipue, quod bono futurum eſt alicui. Princeps alieno ſanguini parcat, tanquam ſuo. His aſſonat Epictetus, qui & inſigne hoc habet: plena eſſe omnia amicorum, primum Deorum, deinde hominum, quos ſibi natura conciliavit. His Marcus Imperator. Studia omnia vult in commune conferri, ac credere, qui hoc fecerit, eo ipſo ſe beneficium accepiſſe; qui ſecus, hunc adverſus naturam, quæ numinum omnium antiquiſſimum eſt, impie acturum, hunc ſeditionem in magna illa naturæ civitate creaturum, hunc abſceſſum fore & vomicam naturæ, membrum ex mundi corpore amputatum, ramum ex arbore; amandos etiam eos, quibus odio ſimus ipſi, à quibus fuerimus læſi. Memoria dignum illud Simplicii: amicitiam puram, quæ ita conjungit animos, ut amico ſic utamur, quemadmodum nobis ipſum uti volumus, & ſit alter ego, juxta vetus dictum, optimam eſſe meditationem conjunctionis noſtræ cum Deo. Hanc æqualitatis inter amicos legem ſumſit ex Ariſtotele; qui nec in amicos ſolum, ſed & in omnes homines benignitatem ſuam prorogandam eſſe putans, ne flagitioſis quidem eam clauſit; non moribus eorum, ſed humanitati id tribuens. Improbat is etiam Laconum inſtituta, quæ tota pertinebant ad bellum, & ad dominationem augendam, vicinaſque gentes ſubjiciendas; vult quippe præſtabilius eſſe liberis præeſſe gentibus, quam per vim ſubditis dominari; bella vero exerceri ab hominibus, non ad redigendas in ſervitutem immeritas gentes, ſed ne ipſi ſerviant, & ne propriis

Seneca Ep. 95.

Seneca Ep. 6. & 48. & 88.

M. Aurel. lib. 2. §. 16. lib. 4. §. 23. & 29. l. 7. §. 22. l. 8. §. 34. l. 9. §. 1. & 23. & 27. l. 10. §. 6. l. 11. §. 4. & 8.

Simpl. in Epict. cap. 37.

Diogen. Laërt. Ariſtot.

Ariſtot. Polit. l. 8. c. 14.

utilitatibus & commodis fraudentur. Juvat hic unicum elogium addere, quo Athenienses exornat Aristides Sophista: natos eos esse ad danda, non ad accipienda beneficia; censere eos, debere se mercedem iis, qui Græciam juvant, sibi vero minime esse debitam; nec utilitatis suæ gratia amare eos, qui bene Græcis faciant, nihilo magis quam parentes aut liberos. Ex eodem humanitatis fonte petitum est illud Epicuri: pulchrius esse & suavius beneficium dare, quam accipere. Conspirant in eandem sententiam Poëtæ. Scitum est Menandri, amicis cariturum, qui se nimium amet. Medea, in Apollonii Argonauticis, ut ad misericordiam flectat Areten, argumento hoc utitur, quod ipsa humanitatis sit particeps. Hinc Laberius meminisse sui ait hominem, qui in homine calamitoso sit misericors. Et in Plauti Trinummo adolescentem, qui in egestate sua arrideri se a Philtone sene putabat, sic consolatur senex, Homo ego sum, homo tu es. Ac si diceret, Homines uterque sumus, calamitati & egestati obnoxii: absit ergo, ut humanitatis oblitus tibi illudam. Pervulgatum illud Chremetis ad Menedemum, apud Terentium, quo humani nihil a se alienum ducit. Cujus germanum est illud Juvenalis, bonum neminem ulla mala sibi aliena credere; hoc homines præcipue distingui a bestiis, quod eo sint animo præditi, qui mutuo affectu auxilium & petere & præstare jubeat. Juris gentium fundamentum hoc ponunt leges Romanæ, quod inter homines cognationem quandam natura constituit. Fortissimus ille Romæ vindex Furius Camillus in Veiensi obsidione Deos orat, ut, si quæ pernicies immineat patriæ, in caput suum vertat. Cujus voti simile aliud in meliori caussa vovit Paulus: *Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem.* Nec vacat Curtium, Decios, aliosque multos commemorare, qui se pro gentis suæ incolumitate devoverunt, alienam salutem suæ anteponentes. Hanc regnandi legem Augusto proponit Mæcenas apud Dionem: ita alios regat, ac ab aliis regi vellet; qua lege omnem recte imperandi artem ait contineri. Et Alexander Severus, si quando pœnas sumebat à sceleratis hominibus, proclamari jubebat per præconem effatum hoc, sive à Judæis, sive à Christianis sibi traditum, Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. Tanta denique fuit apud Græcos & Romanos beneficentiæ, liberalitatis, & humanitatis existimatio, ut qui his florerent virtutibus, Diis adscriberent, & adagii loco jactatum sit, Homo homini Deus. Recepta est inter Judæos sententia, totam legem in hoc præcepto verti, Diligendos nobis cæteros homines tanquam nosmet ipsos;

Aristid. Panathen.

Apoll. Argon. libr. 4. v.1015.1016.

Terent. Heautont. Act. 1. Sc. 1.

Juvenal. Sat. 15. v 140. & seq.

L. 3. D. de Justitia & Jure.

Rom. 9, 3.

Dio libr. 52.

cætera Legis tantum explicationem esse. Sic Thalmud in tractatu de Sabbatho, auctore Hillele; sic Maimonides in More nevochim: sic alii complures Rabbini. Legis Mosaicæ summam constituunt in mutuo amore, ut Paulus Christianæ, cum dixit: *Qui diligit proximum, Legem implevit.* Qua nota agnosci hoc voluit Christus: *In hoc*, inquit, *cognoscent omnes*, *quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Cujus moniti adeo retinens fuit Johannes Apostolus, ut non aliud sæpius & diligentius discipulis suis tradiderit. *Johannes Apostolus*, inquit Hieronymus, *à fratribus admonitus, cur semper inculcaret dicens, Filioli, diligite alterutrum? respondit, Quia præceptum Domini est, & si solum fiat, sufficit.* Virtutum omnium chorum ducere pietatem in Deum, justitiam & amorem erga homines, docet Philo; eandem esse virtutem illarum originem & naturam; nec fieri posse, ut impius sit erga homines, qui pius sit in Deum. Quod germanum est istius ex Johanne: *Hoc mandatum habemus à Deo, ut, qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.* Quamobrem Pharisæi & Esseni, qui magnam affectabant sanctitatis speciem, mutuam quoque animorum conjunctionem, & singularem erga homines omnes caritatem præ se ferebant. Laus eadem Brachmanibus Indis attributa est, à quorum posteris, qui strictius & severius amplexi sunt vitæ genus, uno hoc præcepto religionem suam concludunt, Sic agendum cum aliis, quemadmodum nobiscum alios agere volumus. In eodem præcepto doctrinæ suæ radices posuit Confutius, unde tam constans inter Sinas, finitimasque gentes enata est concordia, ut tota gens una familia videretur. Nec aliud Sinis hodie sanctius ullum præceptum est.

Thalm. de Sabbath. cap. 2. More nevoch. Part. 3. c. 31. Rom. 13, 8. Joh. 13, 35. Hier. in Epist. ad Galat. c. 6. Philo de præm. & pœn. & de Abrah. & de Decalog. 1. Joh. 4, 21.

CAPUT XVIII.

De perferendis injuriis.

EX hoc mutuæ caritatis præcepto sequitur, injurias hominum benigne esse perferendas: nam quis sibi facile non ignoscit, si vel ira, vel insania actus injuriam sibi ipse intulerit? Quamobrem Moses post vetitam ultionem hac lege: *Non quæres ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum*, legis caussam proxime subjungit, *Diliges amicum tuum, sicut teipsum.* Ebraica dictio, quam Vulgatus interpres exposuit, *amicum*, passim alibi reddit *proximum*, hoc est, hominem quemlibet. Item Paulus obsecrat Ephesios, *ut digne ambulent vocatione, qua vocati sunt*,

Levit. 19, 18. Ephes. 4, 1. & seq.

sunt, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in caritate, solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis: patientiæ fundamentum ponens caritatem mutuam, & animorum conjunctionem. Hanc autem patientiæ legem non præceptis modo tulerunt Ethnici, sed & factis, quæ crebra occurrunt in veteribus memoriis. Quam partem aliorum diligentia jam tractatam illustrioribus tantum exemplis quibusdam propositis delibabimus. Exordiamur à Pittaco, qui unus fuit ex Græciæ Sapientibus. Nolebat ille maledici cuiquam, ne inimico quidem. Filii sui interfectorem à Cumanis sibi ad pœnam traditum absolutum dimisit, hac adjecta sententia: veniam animadversione potiorem esse; hanc mitis esse naturæ, illam ferinæ. Imperium inter suos adeptus, Alcæum, à quo acerbissimis convitiis fuerat proscissus, nullo affecit damno, quid ad ulciscendum eum posset, ostentasse contentus. Cleobulo dictum hoc tribuitur: multa aliis ignoscenda, nihil sibi. Crotoniatarum liberos ab injuria inferenda, aut etiam propulsanda, Pythagoras absterrebat, magnam hanc esse ratus scientiam, alienam inscitiam pati posse. Bella non probabat, neque pugnas, satius esse dicens perferre offensionem, quam hominem interficere; esse apud inferos ultorem injuriarum. Mitibus his Pythagoræ dictatis mansuefactus Charondas, lege cavit, ne damno affectus quisquam convitiis se vindicaret, adjecitque divinius esse benefactis certare, quam maledictis. Hierocles aureum hoc Pythagoræ carmen interpretans, quo amicorum offensæ leniter dicuntur esse perferendæ, vult præterea amicos à nobis sponte desciscentes omnibus officiis retineri & revocari; sin & ipsi, aut alii quicunque homines injuriam intulerint, par referendum non esse, ne in eorum nequitiam prolabamur. Infeliciorem esse, qui injuriam infert, quam cui infertur, decretum est à Democrate. Hoc item Socrates & argumentis & exemplo suo comprobavit. Hæc disserentem eum exhibet Plato in Critone, & sæpius etiam in Gorgia; malle se pati injuriam aut damnum, quam facere; miseriorem esse, qui præter fas aliquem occidat, quam qui occidatur; nemini omnino inferendam injuriam, ne iis quidem, qui intulerint; in ea esse se sententia, in ea cæteros homines, etsi aliter videtur vulgus existimare. Dictis facta consenserunt. Derisus à multis & despectus, publice etiam in theatro Aristophanis Nebulis traductus, calce nonnunquam appetitus, plagis multatus, uxoris Xanthippes intemperiis vexatus, & sordidâ etiam aqua nonnunquam perfusus, ne commotus quidem, placido vultû & dictis argutis ac perfacetis æquitatem animi probabat. Offerebat & non-

nonnunquam se ipse convitiis. Uxorem adeo difficilem & morosam sibi consulto adjunxerat, ut per eam in patientiæ exercitatione subactus, reliquos homines ferret tolerantius. Mortem ipsam tranquillo animo sustinuit, cum palam denuntiasset, se nemini unquam fecisse injuriam; ab Anyto & Melito interfici se posse, offendi non posse. Valuit Socratis auctoritas apud cordatos discipulos Aristippum & Platonem, totamque Academiam. Se à Dionysio conspui passus est Aristippus, cum dixisset iniquum esse, piscatores aspergi se velle pisciculi caussa, se balænæ caussa nolle. Lacessitus convitiis ab alio, In tua, inquit, potestate est maledicere, in mea bene audire. Cognoscitur Platonis sententia ex Socraticis disputationibus, quas dixi; unde scias, ne quidem fas per ipsum fuisse, inimicis damnum rependere: multo vero magis ex æquanimitate, qua Xenocratem multa de se impie locutum esse accepit: nam criminationem respuit constanter; & asseveranti cum juramento placide respondit, nunquam hæc dicturum fuisse Xenocratem, nisi ea dici expedire sibi censuisset. Quod responsum sibi deinde Stoici sumserunt. Xenocrates ipse Bionis Borysthenitæ maledicentiam ne responsione quidem dignatus est. Bion vero familiares suos tum in virtute profecisse aliquid putabat, cum probra atque laudes eodem loco habebant. Memorabilis fuit in Antagoræ poëtæ contumeliis publice excipiendis Arcesilai constantia. Memorabilis & illa Dionis Alexandrini Academici, qui fuit Ptolemæi Auletæ temporibus. Is in magna hominum frequentia, per urbis plateas à palæstrita quodam probris omnibus maledictisque confixus, ne verbum quidem retulit. Eximia extant Ciceronis ad hanc virtutem præcepta; nam quamvis ad injurias propulsandas jus naturæ adhiberi non vetat, laudat eos tamen, qui in his benigne condonandis faciles sint. Minime audiendos censet, qui graviter irascendum putant inimicis; nihil contra laudabilius, nihil magno viro dignius placabilitate atque clementia; repudiandam in omnibus iracundiam, gravitatem retinendam, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, licet nobis indigna audiamus; multa multis de suo jure concedenda, & lites fugiendas, etiam cum jactura; plurimum in orandis caussis valere, si reorum mores exprimantur integri, timidi, perferentes injuriarum; orator ipse probus, demissus, non acer, non pertinax, non litigiosus, non acerbus appareat. Tota dissertatione demonstrat Maximus Tyrius, virum bonum nec afficere injuria quemquam, nec affici; improbum vero afficere injuria, non affici, quia bono caret, quod illi per injuriam eripi possit: qui vero referat injuriam, exæquari improbo, qui intulit;

Maxim. Tyr. Dissertat. 2.

tulit; & ut qui beneficium reddit ei à quo accepit prius, benefacit tamen, ita malefacit, qui reddit injuriam, quam accepit. Cynicorum disciplina ad constantiam & patientiam tota spectabat. Audiens Antisthenes de se male loqui Platonem, Regium esse dixit benefaciendo male audire: quod Alexandro alii adscribunt. Discipulos suos ad maledictorum tolerantiam hortabatur. Irrideri se tulit Diogenes, cædi, sputis fœdari. Crates in faciem cæsus, & ex plaga lividus, non aliter ultus est Nicodemum citharœdum facinoris auctorem, quam nomine ejus fronti suæ inscripto. Sunt qui id tribuant Socrati, sunt qui Antistheni. Rationem eam tenuerunt Cynici Stoicorum propago. Maledicos sine responsione dimitti jubet Zeno. In theatro derisui habitus Cleanthes à Sositheo poëta, nec commotus, spectatorum plausus meruit, & Sositheo injuriam remisit. Marcus Cato non scriptis, sed toto vitæ tenore mere Stoicus, patienter tulit Vatinium, nullius pretii hominem, in petitione Præturæ anteponi sibi à populo, togam sibi deripi, se per seditiosorum manus trahi, & purgamentis oris aspergi. Colapho os percussus in balneo non excanduit, non vindicavit injuriam, imo factum negavit. Lentulum factiosum & impotentem virum, cujus pingui saliva in mediam frontem, cum caussam ageret, fuerat consputus, abstersa facie, dicto tantum faceto ultus est. Hæc laudata sunt à Seneca & in injuriarum spernendarum exemplar proposita, adjunctis præceptis egregiis: Homines universi partes esse; ut illud venerabile, ita & homines; violari compagem partium & societatem universi, nisi parcatur hominibus; non ut rependenda sunt beneficia beneficiis, sic injurias injuriis rependere licere; illic vinci turpe esse, hic vincere; inhumanum verbum esse ultionem, à contumelia ordine tantum discrepans; quam qui refert, excusatius peccare; miserius esse nocere, quam lædi; sapientis potissimum esse, injurias benigne interpretari, inultas dimittere, beneficii potius quam earum meminisse, patientia se ac magnitudine animi defendere, & contemtum contemnere; principem quoque in suis injuriis exequendis clementiam decere. Utilem Musonii de tolerandis injuriis disputationem Stobæus in sententias suas retulit. Actionem injuriarum nulli concedit Philosopho, ne si maledictis quidem incessatur, conspuatur, verberetur; quippe nec ea quidem esse injurias; non ea pati turpe esse, sed facere; iis commoveri, viri esse ignavi; magni, ferre tranquille; feræ, mordentem remordere. Pervulgatum est hoc Epicteti, Sustine & abstine: duo quippe vitia omnium esse teterrima dicere soli-

Stob. Serm. 19.

solitum refert ex Phavorino Gellius, intolerantiam & incontinentiam. Gell. l. 17.
Splendidæ ejus extant in patientiæ commendationem sententiæ: minime re- cap. 19.
futanda maledicta, imo confirmanda, ac dicendum, multo plura sibi inesse vitia: dignum Christiana sanctitate effatum: rebus singulis geminam appositam esse ansam; aliam, qua ferri possit; aliam, qua non possit; illa ferendas esse injurias; præsto ad id nobis esse patientiam; sibi ipsi nocere, non nobis, qui nobis noceat; si rependamus damnum, nos nobis ipsis nocere; qui nobis inferat injuriam, factum ipsius esse, ad eumque hoc pertinere, ad nos vero, injuria hac recte uti; eripiendum hunc errorem ex multorum animis, contemtum iri, qui inimicos suos non ulciscatur. Commemorabilis Antonini Pii lenitas, qui lapidibus à plebe perstrictus ob inopiæ frumentariæ suspicionem, maluit purgare se rationibus expositis, quam seditiosos punire; & decretam à Senatu adversus conjuratos quæstionem compressit; cumque lacessebatur convitiis & querelis, nullas querelas aut convitia reponebat. Commemorabilis & mansuetudo Marci Aurelii, qua reges omnes dictus est superasse. Cum Cassium Syrum beneficiis à se exornatum defecisse accepisset, in militari concione palam professus est, magnum sibi belli atque victoriæ fructum fore, si fidem infido, amicitiam ingrato præstet, & rebelli ignoscat. Interitu ejus accepto, conspirationis socios morti eripuit, & nisi criminis gratiam impetrasset à Senatu, mori se paratum denuntiarat. Aurea sunt, quæ ad suadendam patientiam proposuit: non modo non odio habendos, qui adversum nos peccant, sed diligendos quoque; cogitandum, nobis eos esse cognatos, inscios peccasse, peccato hoc sibi ipsos non nobis nocuisse, cum id sibi conducere opinarentur; commonefaciendos eos sui erroris, non ulciscendos; nihil nos actis eorum offendi, sed opinione nostra; datam nobis esse à natura ad hæc toleranda patientiam & mansuetudinem, quam qui non adhibet in tempore, stationem sibi à natura assignatam deserere; futuros nos iis similes à quibus offendimur, si mala malis rependamus: plagas, uti fit in gymnasiis, vitandas, non succensendum inferentibus, quippe pejorem fore iracundiam injuria ipsa cui irascimur; Deos imitandos, qui hominum impiorum per tot ætates curam gerunt; ridiculum esse, alienam injuriam comprimere nos velle, qui nostram non emendamus; revocanda in memoriam peccata nostra, ita benigniores fore in alios: benefaciendum ergo hominibus, adversumque eos usurpandum illud Epicteti Sustine & abstine. Etsi servile esse vult Aristoteles conco- Aristotel.
quere contumelias, idem tamen dixit magnanimum perferentem esse Nic. l. 4. c. 3.
injuria- & 5.

injuriarum, easque facile negligere ac oblivisci. Ac si hunc patientiæ adhibuisset modum, ignaviæ ac stupori dummodo eo non tribuatur, Pulcherrimum & gravitatis plenum ait esse Plutarchus, maledicta silentio excipere, uti fieri solitum ab Hercule, quem tradiderunt Poëtæ non plus curasse convitia, quam volantis muscæ bombos; utendum adversus ea lenitate & tolerantia, non vindicta; utilemque ad id esse lectionem Poëtarum. Observatum quoque ab eo est Platonis hoc effatum, Pejus esse injuriam facere, quam pati; germanum esse istius Hesiodi, Mala sibi parare, qui parat alteri, & Malum consilium auctori suo esse pessimum. Dictum est Euripidis; Duorum jurgio contendentium sapientiorem eum esse, qui altero irascente desistat à concertatione: item, Sapientum iras esse breves, nec adversum res ipsas unquam suscipiendas. Suavius nihil esse putat Philemon, & literato viro dignius, quam pati posse contumelias & maledicta; id si fiat, in auctorem recasura maledicta. In Menandri sententiis ponitur ista, Hunc inter homines bonitate præstare, qui quamplurimas injurias tolerare sciat; & istæ inter illas Publii Syri, Injuriarum remedium esse oblivionem; ignoscendum sæpe alteri, nunquam sibi. Illiberalem videri sibi, & litigioso homini convenientem, actionem injuriarum dixit Lysias in oratione contra Theomnestum. Jactabat palam in concione Isocrates, nullius erga quemquam offensæ esse se sibi conscium: si quas vero aliquando accepisset, auctores judicio minime esse se persecutum, sed controversias amicis dirimendas permisisse. Probra in se jaciente quodam dixit Demosthenes: in id certamen non descendo, in quo turpius est vincere, quam vinci. Laudandos eos censet Aristides, qui lædi malunt, quam judicio contendere. Nunc subjicienda præceptis exempla tolerantiæ. In quibus celebre est illud Pisistrati, qui Thrasilli temulenti probris in convivio oneratus, & sputis respersus, tulit eum moderate, de quo vindicare se poterat; & filios violatam patris majestatem ulcisci volentes continuit, hominemque, a quo læsus fuerat, eundem apud se amicitiæ gradum retinere permisit. Aristides Atheniensis cum factione Themistoclis patria pulsus esset, restitutus deinde, injuriam tamen non revocavit ad animum, nec Themistocli postmodum in periculo & squallore ab aliis oppresso nocuit. Rogatus a rustico, cui ignotus erat de facie, ut nomen ipse suum adscriberet testulæ, qua homo invidus innocentissimo viro exilium suffragio suo decernere volebat, paruit illico in perniciem suam sine ulla indignatione. Pericles petulantis hominis maledictis per totam diem publice vexari se passus est. Idem tolerantiæ

Plutarch. de utilit. ex inimic. capiend. & de audiend. Poet.

Hesiod. Oper. v.263. 264.

Isocrat. de permutat.

lerantiæ suæ experimentum dedit in Elpinice sorore Cimonis, cujus probra faceto & falso responso excepit. Ad preces suas hanc adjicere solebant Lacedæmonii, ut injurias ferre possent. Epaminondæ laudi datum est à Cornelio Nepote, quod fuerit clemens patiensque admirandum in modum; non solum populi, sed etiam amicorum ferens injurias. Civium invidia jactatus, & fœda Meneclidis eloquentia magistratu dejectus, nullam adhibuit memoriam contumeliarum, magnam in administratione reipublicæ partem fortitudinis esse existimans, civium injurias tolerare. Dion ad pœnas de inimicis & improbis quibusdam sumendas ab amicis incitatus, dixit se Academiæ disciplina institutum sic accepisse: virtutis specimen non in amicis leniter & moderate tractandis dari, sed in contumeliis hominum nequam perferendis; si livor adversarios suos infecerit, non idcirco virtutem esse Dioni deserendam. Celebratur eadem virtus Timoleontis; præclaram illam ducebat victoriam, in qua plus esset clementiæ, quam crudelitatis; & ingratorum ac petulantium hominum procacitate palam lacessitus, complures maledicentiam hanc manu coërcere parantes repressit; Diisque gratias agere se dixit, quod talem patriæ suæ restituisset libertatem, in qua cuivis liceret, de quo vellet, impune dicere; tam adversum cives mansuetus, quam fortis adversum hostes. Festivitate quadam & argutis dictis patientiam suam Philippus condiebat. Atheniensium oratorum convitiis gratiam hanc habere se dicebat, quod ad ea rebus ipsis refellenda melior fieri contenderet. In Olympica celebritate sibilis exceptus à Peloponnesiis, de quibus bene meritus fuerat, vindictam suadentibus amicis, Quid facient, inquit, si lædantur à nobis, cum beneficiis affecti ita se gerant? Maledicum ejicere recusavit, ne probra in se foras spargeret. Nicanoris obstinatam adversum se maledicentiam non suppliciis ex consilio amicorum; sed benignitate coercuit. Fertur, ut dixi, Alexander dicto hoc usus esse adversus maledici calumnias, Regium esse male audire, cum benefeceris. Antigonus militum maledicta facile passus est. Ad Athenienses verba faciens bonus ille Phocion, Malo, inquit. damnum mihi à vobis, quam vobis à me inferri. In privata vita usus est iis familiariter & amice, qui in reipublicæ administratione à se dissentirent. Nebulonis cujusdam maledictis atque probris in dicendo interpellatus, convitiantem sine responso tulit patienter, ac deinde orationem continuavit. Injuria uxori suæ facta, auctorem contumeliæ excusatum ad se venientem leniter excepit, dicens, nullam uxori suæ factam injuriam, ac proinde excusatione opus non esse. Ad mortem damnatus,

Cornel. Nep. Epamin. cap. 3.

cum

cum in faciem inspueretur ab homine infimo, Nemone, inquit, hunc indecore se gerentem cohibebit? Moriens filio mandavit, ne injuriæ sibi à civibus illatæ memoriam retineret. In veteris Romæ præconiis eximium hoc ponit Sallustius, quod accepta offensione ignoscere, quam persequi malebant. Factum hoc à Fabio Dictatore erga Minutium Magistrum equitum, cujus ludibriis fuerat perstrictus: factum à Fannia ergà Marium, cujus judicio fuerat infamata: factum à Pomponio Attico, qui, Cornelio Nepote teste, si læsus quandoque fuerat, malebat oblivisci contumeliam, quam ulcisci: factum à Julio Cæsare, qui quantumvis graves simultates facillime deposuit; qui maledictis sæpe vexatus, nihil regerebat contra, nec in certamen hujusmodi volebat descendere, ne similis fieret convitiatorum; qui criminosis libellis & carminibus a multis laceratus, gravibus inimicitiis, internecinis bellis, & crebris conjurationibus petitus, civili animo tulit; atq; hoc elogio exornari a Cicerone meritus est, nihil solitum eum oblivisci, nisi injurias: factum ab Augusto, qui iisdem vexatus injuriis, multa & magna dedit clementiæ civilitatisque documenta; & Tiberii adversus contumeliarum auctores excandescentis violentiam cohibuit: factum ab ipso Tiberio, quantumvis atrocis atque ferini ingenii, adversus calumnias, & libellos famosos, & contemtum, vel silentio, vel joco, vel lenitate sæpe uso: factum non semel à Vespasiano, Imperatore multi joci, adversus Causidicorum figuras, Philosophorum contumaciam, offensas & inimicitias multorum: factum à Tito filio adversus conjuratos, & infensissimum fratrem: factum ab Antonino Pio adversus publicam seditionem: factum denique à Pertinace, accepta injuria ad ulciscendum nunquam ducto. Sentiebant hi utique verum esse, quod Metellus Numidicus jactaverat coram populo, Probos injuriam facilius accipere, quam alteri tradere. Dignum sane Ulpiano fuit, optimo veri & æqui magistro, homines à sequendis litibus revocare, cum diceret: factum ejus non improbari à Prætore, qui rem amittere maluit, quam ejus caussa sæpius litigare; nec vituperandam verecundiam ejus, qui lites execratur. A majoribus suis desciscunt Judæi recentiores, cum implacabili odio, & immoderato vindicationis studio adversarios suos persequuntur: nam Judæos Alexandrinos inducit Philo, legi se obsequi profitentes, qua jubentur hominum mores perferre, nec ultionem expetere suorum inimicorum: & pronuntiat Josephus, nullum utilius esse adversus plagas remedium, quam patientiam; & offensionis auctorem pudere, si ea æquo animo perferatur. Priscorum quoque Ebræorum adagium fuit, quod ut legi inter homines sanciendæ perutile, à Christo probatum & propositum est, *Si quis*

Salluft. Bell. Catilin.

Cornel. Nep. in vita Pompon. Attici.

Cic. pro Ligar.

Matth. 5, 39.

quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram. In commentitiis Zoroastris legibus, quas à veteri ævo servant Persæ cultores ignis, insignis una extat Sacerdotibus tradita de injuriis condonandis; ad exemplum Dei, qui ingratis hominibus benefacere pergit. Par habetur & in illis Confutii; reponi vetat offensam, eodemque loco haberi vult amicum & inimicum. In Fokiensi provincia magnificum fortissimi cujusdam Herois visitur templum, cujus tanta fuit benignitas, ut lenissime pertulerit malefacta & maledicta nefarii hominis, quem sibi certissimum amicum esse putabat.

CAPUT XIX.

De lege Christi, qua maleficiis benefacta rependi jubet.

NEC tolerari solum injurias jussit Christus, sed malefactis etiam beneficia rependi. Cujus præcepti caussam hanc affert: *Ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.* Matth. 5, 45. 48. Luc. 6, 35. Ad legem hanc observandam Philosophos veteres ratio eadem impulit. Nam Hierocles in Pythagoricorum præceptorum explicatione bonos ex merito, malos propter naturæ communionem & humanitatem diligendos esse dixit, Deumque imitandum, qui omnes homines, etiam impios, diligit. Scitum est Epicuri, ne hostis quidem supplicantis repudiandas esse preces. Usurpabat Antisthenes, perinde ut Alexander, dictum illud: regium est male audire, cum bene facias. Laudatur Socrates a Themistio, quod emendaverit vulgarem hanc sententiam, Amicis benefaciendum, male inimicis; quippe ne inimicis quidem male faciendum; & quod comminanti cuidam, Moriar, nisi te occidero; responderit, Moriar ego vero, nisi te amicum effecero. Themist. Orat. ad Valent. de bello victis. Quam responsionem quidam ad Euclidem Megarensem, Socratis discipulum, referunt; & fortasse a magistro acceptam usurpavit. Nam in Apophthegmatis narrat Plutarchus, primum omnium Socratem dixisse: benefaciendum esse amicis, ex inimicis autem amicos faciendos. Ad quam normam postmodum Aristo Cleomenis sententiam correxit, Boni regis officium esse, benefacere amicis, male inimicis. Et in Cyropædia alter Socratis auditor Xenophon Cyrum & Tigranem inducit laudantes bonum quendam & doctum virum, qui cum ab Armenio rege insons morte afficeretur, Xenoph. Cyrop. l. 3.

 nihil

nihil ipsi dixerit ob hoc facinus esse succensendum; quippe id ex ignorantia patratum, non ex malevolentia. Memoria dignum hoc Ciceronis, Non cum summis viris comparandum, sed Deo simillimum esse, qui animum vincat, iracundiam cohibeat, victoriam temperet, adversarium non modo extollat jacentem, sed dignitatem etiam ejus amplificet. Idem illud, Religioni contrarium non esse, nocentem aliquando, nefarium, impiumque defendere; velle hoc multitudinem, pati consuetudinem, ferre etiam humanitatem. Dictum hoc in rem contulit. Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, & laudibus etiam exornavit, cum ab eo fuisset pulsus in exilium. Vatinium sibi semper infensum duobus judiciis tutatus est; *Quia*, inquit, Valerius Maximus, *speciosius aliquanto injuriæ beneficiis vincuntur, quam mutui odii pertinacia pensantur.* Stoicos dicere testificatur Seneca, non desituros se ad vitæ finem, adjuvare singulos, opem ferre etiam inimicis: atque id ponit inter optima præcepta Philosophiæ. Minime autem patitur nos tardiores ad bene merendum facere turbam ingratorum; quippe ne Deos quidem à benignitate sua sacrilegorum & impiorum nequitia deterreri, hos nobis imitandos, danda beneficia ad nos non reditura; sin damus, ut recipiamus, bonam ingratorum nos caussam facere: diem oriri multis luce indignis. Quæ lege Christi, legisque argumentis & verbis sancita sunt. Deorum quoque exemplo benignitatem adversus maledicos & maleficos suadet Marcus Aurelius, nec perversitate improborum aut ingratorum revocari nos concedit à bene ipsis faciendo; ac retinendam bonitatem hanc ad mortem usque, etiam adversus eos, qui morte nostra lætantur. Æs illi triplex circa pectus esse ait Plutarchus, qui hominem non amet hostis sui liberos angustia pressos sublevantem, resque ejus domesticas ope sua juvantem. Et memoratum supra Socratis effatum laudat Themistius, Amicis benefaciendum, inimicos placandos, ex inimicis amicos faciendos. Splendida vero nobis mansuetudinis hujus exempla suppeditat Græcia. Lycurgus cum Ephororum seditione lapidibus petitus domum fuga repeteret, fugientem persecutus est Alcander, adolescens acer atque ferox, & baculo in os identidem respectantis impacto oculum excussit. Factum indignata multitudo Alcandrum ei dedit ad supplicium, quem ad se benigne introductum neque dicto læsit, neque facto, sed placidis admonitionibus, sanctissimisque exemplis ita emendavit, ut modestiæ instar vulgo deinceps proposuerit. Aristide, non justi tantum, sed mitis quoque & patientis cognomine dignus fuit: qui de patria licet optime meritus, cum invidia vulgi, & insidiis Themistoclis exulare jussus esset, Deos oravit, ne unquam ita ferrent adversæ res Atheniensium

Cic. Pro M. Marcello.
Cic. de Offic. libr. 2.
Valer. Max. libr. 4. c. 2.
Seneca de otio Sap. c. 27. de vit. beat. c. 20. de benefic. l. 1. cap. 1. libr. 10. c. 5.
M. Aurel. lib. 7. §. 22. 36. lib. 8. §. 8. l. 9. §. 27. lib. 10. § 36. lib. 11. §. 9. 13. 18.
Plutarch. de utilit. ex inimic. capiend.
Them. Orat. ad Valent. de bello victis.

am, ut opera sua egerent. Restitutus deinde difficillimis reipublicæ temporibus, injuriæ memoria ex animo deposita, utilissimam præstitit operam Atheniensibus; & Themistocli summæ rerum præfecto, cujus factione fuerat pessundatus, magnam consiliis suis gloriam conciliavit. Petulantis hominis ac turbulenti maledictis publice vexatus aliquando per totum diem Pericles, neque commoveri probris, neque attendere quidem visus est, neque intermittere negotia; nocte demum oborta domum redeuntem, cum ad fores usque convitiis insectatus esset nebulo, discedenti famulum adjunxit Pericles, facemque præferre ac deducere jussit. Alcibiades damnatus capitis à civibus suis, bonis exutus, ab Eumolpidis cogente populo devotus, benignum tamen gessit animum in patriam, quem & factis opportune testatus est. Per invidiam exauctoratum Epaminondam, cum Thebani urgente bello noluissent exercitui præficere, & imperitum belli ducem delegissent, in magnum ab eo discrimen adducti, confugerunt ad illius opem, quam & liberaliter tulit, & incolumem exercitum reduxit, nulla contumeliæ adhibita memoria. Nec id factum ab eo semel, sed sæpius. Dion Hipparini filius, Philosophiæ studiis per Platonem mansuefactus, Syracusanos beneficiis à se affectos, sibi infensos expertus est, ob falsam affectatæ tyrannidis suspicionem: urbe demum excedere cum mercenariis coactus, insequentes hostili animo cum sui tutandi caussa magna clade affecisset, tolli permisit ad sepulturam mortuos, captivorum multos sine pretio dimisit. Cum ejus deinde industria adversus Dionysii tyrannidem desiderari cœpta esset, reversus ab urbe Leontinorum laboranti patriæ succurrit, & Dionysianam factionem oppressit. Philippus Macedo Nicanorem, & Arcadionem Achivum, gloriæ suæ obtrectatores, cum in potestate sua haberet, & ab amicis ad supplicium ii exposcerentur, donis ipse prosecutus est: Athenienses ad Chæroneam in prælio captos gratis dimisit. Demosthenes Æschinem, pertinaciter sibi infensum, & exilio demum affectum, abeuntem equo admisso insecutus est, & trepidantem sibique ad genua accidentem amice consolatus talento argenti donavit. In simili deinde casu Demosthenes idem patria excedens, cum ab adversariis solatio & viatico adjuvaretur, Annon, inquit, urbis hujus ægre feram desiderium, in qua tales habeo inimicos, quales in alia invenire promtum non sit? Nec hac moderationis & lenitatis gloria caruit Roma. Camillus patria magnis à se beneficiis affecta fœde dejectus, & in ignobili apud Ardeates exilio delitescens, Romanis postmodum saluti fuit, pulsis Gallis & concisis, & Capitolio

pitolio diuturna obsidione liberato. Minutium Magistrum equitum, cujus obtrectationes & cavillos diu passus fuerat, ab Hannibale circumventum periculo eripuit Fabius Dictator, & incolumem cum copiis servavit. Post expugnatas à Marcello Syracusas, Romam venerunt legati hujus urbis, de Marcelli tum Consulis injuriis questum apud Senatum: privati is more caussam dixit, & Senatusconsulto improbata accusatione ad genua provolutos Syracusanos in clientelam suam recepit. Clarissimum fuit Tiberii Gracchi facinus, nec satis tamen pro merito celebratum, cum L. Scipionem Asiaticum, inimicitias ex professo secum gerentem, pro tribunitia sua potestate, qua tum fungebatur, exemit vinculis publicis, in quæ ducebatur, quoad judicatæ pecuniæ satis dedisset. Marcum Scaurum principem civitatis, inimicum suum, in judicium populi devocaverat Cn. Domitius Ahenobarbus. Ante diem constitutum noctu venit Scauri servus ad Domitium, multa indicaturum se professus, quæ ipsi ad caussam conducere possent. Obseravit ille aures suas, & servum indicem corripi jussum, ore occluso remisit ad dominum. Ambitus à Catone accusatus L. Muræna & absolutus, nullum injuriæ dolorem retinuit, coluit hominem pro meritis, ejus consiliis in administranda republica per consulatus sui tempus usus est, & lapidibus deinde appetitum, ac de vita periclitantem, opposita toga protexit. Cato ipse Metello, a quo fuerat oppressus, dignitatem suam servavit, cum magistratum ei abrogare Senatus vellet. Seditiosus ille Clodius, inimicitiis Ciceronis nobilitatus, patrocinio suo defendit Lentulum ambitus reum, a quo incesti crimine fuerat accusatus. De Cæsaris clementia hæc prodit historia, suffragatum eum in petitione consulatus C. Memmio, cum fuisset suggillatus asperrimis ejus orationibus; priorem ultro scripsisse ad C. Calvum poëtam, cujus famosis epigrammatis fuerat notatus; recepisse in familiaritatem poëtam alterum Catullum, mensæ adhibuisse, hospitioque patris ejus perseverasse uti, cum perpetua sibi stigmata versiculis ejus de Mamurra imposita esse sciret: Dolabellam tumultuantem, & novas res adversum se molientem, creavit Consulem, quamvis præturam non gessisset, & magno in honore habuit. Vespasianus filiam Vitellii hostis sui splendide collocavit, dote à se & peculio instructam. Erga duos affectati imperii reos & convictos tam lenis fuit Titus Imperator, ut triburum se promitteret, si quid desiderarent, cœna familiari exciperet, & in publico spectaculo circa se collocaret; & Domitianum fratrem insidiantem vitæ suæ, & exercitus in exitium suum solici-

licitantem, in eodem dignitatis gradu retinuit, & consortem ac successorem imperii sui designavit. Claudamus hoc Romanæ beneficentiæ præconium insigni Plinii Cæcilii epistola ad Geminium: Hunc, ait, se optimum & emendatissimum existimare, qui ita ignoscit aliis, tanquam ipse quotidie peccet; ita peccatis abstinet, tanquam nemini ignoscat; constanter hoc tenendum, ut nobis simus implacabiles, exorabiles etiam his qui dare veniam nisi sibi nesciunt. Inter Judæos virtutis hujus speciem aliquam præbuit atrox ille Herodes, qui nobilissimos suæ gentis in perniciem suam ad Antonium legatos, & in vincula conjectos, & certæ morti destinatos, intercessione sua servavit: rursumque alios eodem contra se animo ad Antonium venientes instantis periculi admonuit, fugiendique auctor fuit; quo spreto consilio pene omnes perierunt. Ortus ex eo Agrippa, Judæorum itidem rex, similem clementiam Simoni cuidam legum consulto, ir puri oris homini, exhibuit: nam cum maledictis in concione indigne ab eo aspersum se cognovisset, accersitum & placide exceptum in theatro sibi assidere jussit, & muneribus donatum remisit. Et Confutius denique Sinensis erga inimicos, perinde ut erga amicos, jubebat familiares suos esse affectos. Plin. Cæcil. lib. 8. Epist. 22.

Epilogus libri tertii & totius operis.

SED consistat hic tandem sermo noster, desinamque aliquando longiori oratione te obtundere, cum vel nox ipsa ad ventans mihi jam indicat silentium, videarque imposito muneri satisfecisse. Nisi quid aliud fortasse sentis. Minime vero, inquit Hamelius: accurate enim collectis sapientissimorum veteris ævi hominum, gentiumque omnium testimoniis demonstratum est a te, quidquid in Christianæ Fidei dogmatis & præceptis à communis sensus consuetudine maxime videtur abhorrere, id omne clarissimis suffragiis comprobari. Certe quidem, inquam: & jam ante his armis oppugnandos Christi adversarios prisci Ecclesiæ magistri censuerunt. *O isti*, inquit Arnobius, *qui admiramini, qui stupetis doctorum & Philosophiæ scita, ita non injustissimum ducitis inequitare, illudere tanquam stulta nobis & bruta dicentibus: cum vel ea, vel talia, reperiamini & vos dicere, quæ à nobis dici pronuntiarique ridetis?* Et Augustinus: *Quis non intelligat, bonam eos habuisse caussam, qui eam apud medios, judices* Arnob. l. 2. August. Ep. 170.

judices obtinere potuerint? imo, apud ipsos adversarios, à quibus summum testimonium gravissimum esse dixit Isidorus Pelusiota. Quo genere argumenti ne Apostolus quidem abstinuit, cum Ethnicis objiceret suorum Poëtarum, Prophetarum, Inscriptionum publicarum cum Christi doctrina convenientiam. Atque hinc præclare cernitur mirifica illa, quam prædicavi, Rationis & Fidei consensio; cum eædem de rebus divinis sententiæ, eadem vitæ recte instituendæ præcepta placuerint utrisque, & qui Rationem solam secuti sunt, & qui Rationem atque Fidem. Nec mirum sane: nam illis Rationis asseclis, naturæ esse obsequendum, convenienter naturæ esse vivendum, persuasit ipsa Ratio: qui vero Rationem emendarunt ex Fide, & utrique morigerati sunt, naturæ contemplationem prætergressi, ad ipsius naturæ auctorem extulerunt mentem, & ad ejus nutus atque dictata totos se composuerunt. Quemadmodum autem discrepare non poterat natura ab auctore suo ac rectore Deo; ita nec studiosi naturæ à sectatoribus Dei diversa sentire; præterquam in iis, quæ ad Dei & naturæ, opificis nimirum & opificii, discrimen pertinerent. Uti nec aliam temporis horam rusticus excipiet ex solario, quam Astronomus à Sole ipso. Cum igitur ad Fidei præscriptum temperanda sit Ratio, Fides ad afflatum Dei; excitandi sunt ad utrumque hominum animi, & diligenter instituendi. In quo nos opem aliquam, pro facultate nostra, præstare studuimus hominibus nostris, cum ad obsequium Christi atque Fidem, Rationem humanam flectere conati sumus altero opere, quod in hominum manibus versatur. Fecisti sane, inquit Hamelius, nec sine operæpretio atque fructu: cumque disputationibus his diebus inter nos habitis intra legitimos fines coërcita sit Ratio, descripta Fidei jura, & concordia inter utramque constituta sit; tibi magnopere auctor sum, ut, quæ pro re nata & familiariter hic tractata sunt, eadem collecta per otium, literisque mandata, venire sinas in publicam lucem. Jucundum erit genus hoc scriptionis, vel ob novitatem, cum nondum illustratum sit à Theologis; vel ob utilitatem, cum eo splendescat obscura materies, & difficiles expediantur quæstionum nodi, uberemque subministres divinarum rerum interpretibus copiam, sive ad commentandum, sive ad disserendum, sive ad Christianas partes tuendas. De eo, inquam, viderimus per otium: nunc repetendam domum censeo, corpusque curandum.

Isidor. Pelus. l. 2. Ep. 228. & l. 3. Epist. 335.

FINIS.

❊ (o) ❊

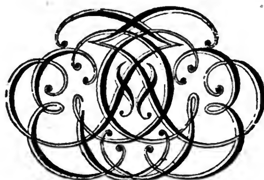
PETRI DANIELIS HVETII,

EPISCOPI ABRINCENSIS,

COMMENTARIVS

DE

REBVS AD EVM PERTINENTIBVS.

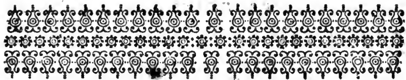
LIPSIAE,

Apud Hæredes IOH. GROSSII,

M DCC XIX.

347

PRAEFATIO
E D I T O R I S.

Offero Tibi, Lector, haud ſpernendum munus; Vitam ſcilicet illuſtriſſimi Præſulis, qui de Litteris tam præclare eſt meritus, quique etiam per eas immortale decus eſt adeptus. Pariſiis cum præterita æſtate degerem, feliciter nactus exemplar accurate ex ipſo αὐτογράφῳ deſcriptum, rem Eruditis pergratam facturum me duxi, ſi ea, quæ de rebus ad illum pertinentibus ſcripſerat Cl. Huetius, publici juris facerem. Non igitur Te diu, Lector, in limine morabor. Duo tantum habeo, quæ ſcire tua intereſt.

I. Pag. 32. hujus *Commentarii*, elegantiſſimis verſibus refert Auctor, quo ritu Conſul *Hardenbergæ*, quod oppidum eſt Tranſiſalaniæ, creari ſolet:

Hinc Hardenbergam ſera ſub nocte venimus,
Ridetur nobis veteri mos ductus ab ævo:
Quippe ubi deligitur revoluto tempore Conſul,
Barbati circa menſam ſtatuuntur acernam,
Hiſpidaque imponunt attenti menta Quirites:
Porrigitur ſeries barbarum deſuper ingens.
Beſtia, pes, mordax, ſueta inter creſcere ſordes,
Ponitur in medio; Tum cujus numine Divum
Barbam adiit, toto huic gratantur murmure Patres;
Atque celebratur ſubjecta per oppida Conſul.

Hunc autem morem in illo oppido nec vigere, nec unquam viguisse, liquido constat: sed ex vano fortasse rumore, vel animi laxandi gratia, hos versus effictos esse facile crediderim. Simile autem quidpiam accidit Seculo præterito. *Ludovicus Henricus Lomenius Briennæ Comes*, Regi à Secretis, *Itinerarium* suum in lucem emisit Anno 1660. Leguntur ibi hæc verba pag. 18. *Vestrogothicis Silvis equitantes inducti Lincopiæ, ob loci religionem non omittendæ, tantillum subsistimus: ibi cippus lapideus pertusus, explorandæ maritorum membrositati; qui pares foramini; approbantur, impares excluduntur connubiali toro, inde matrimonia aut stant, aut cadunt pro modo peculii.* Alteram eamque auctiorem hujus Libri Editionem adornavit Carolus Patinus Anno 1662. in qua desiderantur, quæ mox retulimus, ut etiam docetur in *Præfatione* his verbis: *Unum te moneo, huic Editioni, cui nihil deest, voluisse Lomenium aliquid deesse, quod scilicet Westrogothicis Silvis per errabunda vestigia, morosæ viæ pellendis tædiis juveniliter inserat, sapientiorem ætatem & pudorem suppressisse.*

II. Parisiis prodiit Anno 1714. Tractatus de Batavorum per totum terrarum orbem Commercio, ab Anonymo conscriptus, *Le Grand Tresor Historique & Politique du florissant Commerce des Hollandois dans tous les Etats & Empires du Monde.* in 8. Exeunte Anno 1716. liber denuo typis excusus est Amstelodami, titulo parumper immutato, *Memoires sur le Commerce des Hollandois &c.* in 12. Eodem autem Anno in lucem emiserat noster Huetius doctissimam Lucubrationem de Commercio & Navigationibus Veterum, *Histoire du Commerce & de la Navigation des Anciens*, à Paris 1716. in 12. Hinc factum est propter argumenti ac tituli affinitatem, ut Clarissimo Præsuli Librum à studiorum ejus ratione plane alienum † plerique tribuerint. Et quidem accedebat unum, quod eorum conjecturam valde firmare videbatur. Auctor nempe præfati Libri, cui titulus, *Memoires sur le Commerce des Hollandois, &c.* pag. 2. loquitur de Tractatu suo de Commercio Veterum, quod fortasse conscripsit, sed nondum publici

† Johannes Clericus *Bibliotheque Ancienne & Moderne Tom. VII. Part.* 2. Jacobus Bernard *Republique des Lettres Novemb. Decemb.* 1716. *Journal Literaire Tom. VIII. pag.* 482. *Hist. Critique de la Republ. des Lettres Tom. XIII. pag.* 408.

ci juris fecit; nemo enim præter Cl. Huetium quicquam super hoc argumento in lucem emisit.

Omnia Cl. Huetii Opera edita, variasque eorum Editiones, hic recensere non ab re fore existimavi. Vale, Lector.

CATALOGUS
OPERUM EDITORUM
PETRI DANIELIS HUETII.

DE INTERPRETATIONE
LIBRI DUO.

Parisiis 1661. in 4.
Stadæ 1680. in 12.
Hagæ Comitum 1683. in 8. una cum Libro *De Origine Fabularum Romanensium* Latine verso.

ORIGENIS COMMENTARIA
in Sacram Scripturam, Gr. Lat.

Rothomagi 1668. in Folio.
Coloniæ Agripp. 1685. in Folio.

DE L' ORIGINE DES ROMANS.

Parisiis 1670. in 8.
Parisiis 1678. in 12.
Londini 1672. in 16. Anglice.
Amstelodami 1679. in 16. Belgice à Jano Broekhusio.
Hagæ Comitum 1683. in 8. Latine à Pyrone, una cum Libro *De Interpretatione.*
Parisiis 1685. in 12.
Parisiis 1693. in 12.
Amstelodami 1716. in 12. Belg.

DISCOURS PRONONCE
à l'Academie Françoise.

Parisiis 1674. in 12. ac deinde in variis Collectaneis.

ANIMADVERSIONES IN MANILIUM
& Scaligeri Notas.

Parisiis 1679. in 4. ad calcem Editionis Manilii in usum Serenissimi Delphini adornatæ.

DEMONSTRATIO EVANGELICA.

Parisiis 1679. in Folio.
Amstelodami 1680. in 8. 2. voll. cura Christophori Sandii.
Parisiis 1690. in Folio.
Lipsiæ 1694. in 4.

CENSURA PHILOSOPHIÆ CARTESIANÆ

Parisiis 1689. in 12.
Helmstadii 1690. in 4. accurante Henrico Meibomio.
Franequeræ 1690. in 12.
Hannoveræ 1690. in 12.
Parisiis 1694. in 12.

QVÆSTIONES ALNETANÆ
de Concordia Rationis & Fidei.

Cadomi 1690. in 4.
Lipsiæ sub rub. Parisiis 1693. in 4.
Lipsiæ 1719. in 4. adject. Comment. &c.

DE LA SITUATION DU PARADIS TERRESTRE.

Parisiis 1691. in 12.
Lipsiæ 1694. in 16. Latine.
Lipsiæ 1694 in 4. Latine, una cum *Demonstratione Evangelica.*
Amstelodami 1698. in 8. Latine, adjunctus Dissertationi *de Navigationibus Salomonis.*

Am-

Amstelodami 1698. Latine in *Synopsi Criticorum Sacr.* in Folio.
Amstelodami 1701. in 12.
Amstelodami 1716. in 12. Belg.

NOUVEAUX MEMOIRES *pour servir à l' Histoire du Cartesianisme.*

Parisiis 1692. in 8.
Ultrajecti 1698. in 16.
Amstelodami 1698. in 12. Editio auctior.

STATUTS SYNODAUX, *pour le Diocese d' Avranches, lûs & publiez dans le Synode tenu à Avranches l' An* 1693.

Trois Supplemens aux dits Statuts Synodaux, lûs & publiez dans les Synodes tenus à Avranches, dans les Années 1695. 1696. 1698.
Cadomi, annis supra memoratis in 8.

CARMINA LATINA ET GRÆCA.

Ultrajecti 1664. in 8.
Daventriæ 1668. 8.
Amstelodami 1672. in 16. accurante Hogersio.
Ultrajecti 1700. cura Joannis Georgii Grævii.
Parisiis 1709. in 12.

DE NAVIGATIONIBUS SALOMONIS.

Amstelodami 1698.
Amstelodami 1698. in *Synopsi Criticorum Sacr.* in Folio.

NOTÆ IN ANTHOLOGIAM *Epigrammatum Græcorum.*

Ultrajecti 1700. in 12. ad calcem *Poematum*, opera Joannis Georgii Grævii.

ORIGINES DE CAEN.

Rothomagi 1702. in 8.
Rothomagi 1706. in 8.

LETTRE

LETTRE A MR. PERAULT,

sur le parallele des Anciens & des Modernes, *du* 10. *Octobre* 1692.
Parisiis 1704. inscio Cl. Huetio, in tertia parte Libri inscripti, *Pieces fugitives*.

EXAMEN *du sentiment de Longin sur ce passage de la Genese*, Et Dieu dit, que la lumiere soit faite, & la lumiere fut faite.
Amstelodami 1706. in 16. in Tomo decimo *Bibliothecæ Selectæ* Joannis Clerici.

HISTOIRE DU COMMERCE *& de la Navigation des Anciens.*
Parisiis 1716. in 12.
Bruxellis 1717. in 12.

PETRI DANIELIS HUETII *Commentarius de rebus ad illum pertinentibus*, Hagæ Comitum 1718. in 12.
Lipsiæ, 1719. in 4. una cum *Quæst. Alnetan. de Concordia Rationis & Fidei.*

P. D.

PETRI DAN. HVETII,

EPISCOPI ABRICENSIS,

DE

REBVS AD EVM PERTINENTIBVS COMMENTARIVS.

LIBER PRIMVS.

RAVISSIMVS bene ſentiendi & bene agendi auctor & magiſter, ſummæque in Eccleſia Chriſti auctoritatis Aurelius Auguſtinus, vergente in ſenium ætate, anteactæ vitæ ſuæ facta recognoſcens, ſi quid occurrebat animo pie laudabiliterque actum, grato id animo referebat ad beneficentiam Dei: quidquid vero adverſum ejus Legem à ſe meminerat admiſſum, ſalubri eluebat pœnitentia & palam etiam agnitum ipſe accuſator ſui in vulgus proferebat: *Nonne tibi*, inquiebat, *prolocutus ſum adverſum me delicta mea*, *Deus meus*, *& tu dimiſiſti impietatem cordis mei?* Me vero ad abſtergendas priſtinæ vitæ ſordes etſi jam diu excitabat tam illuſtre exemplum, eo tamen compulit gravior etiam cauſa, morbus acutiſſimus ac pene mortifer, quo conflictatus ſex totos menſes, ne nunc quidem poſt aliquot annos plane recreatus ſum. Hac enim acri quantumvis & ſevera, ſalutari tamen admonitione revocari me ſenſi à Deo ad inolitas conſcientiæ meæ labes perluſtrandas, & in ejus conſpectu demiſſiſſimè atque ſubjectiſſime ponendas. Operæ pretium igitur facturum me duxi, ſi præteritorum annorum rationem coram eo expromerem, noxarum mearum teſte ac judice, omnis vero gratiæ, bonitatis & beneficentiæ auctore; ſi quid modo recte agendo ab eo promeritus ſum. Præſertim cum eo accederet pene quotidianum Amicorum convitium, qui cum multa me de Viris ætatis hujus eruditiſſimis, quibuſcum conjuncte vixeram, narrantem audiviſſent, hanc à me efflagitabant operam, cum certi aliquid de iis cuperent cognoſcere, nec eorum, quæ per me cognoviſſent ipſi, memoriam exſtingui vellent.

Auguſtini Confeſſ. lib. 1, cap. 5.

Tu igitur, summe Deus, qui hominum omnium parens, ita uti revera es, sic haberi & vis & jubes, Opus hoc nutu tuo susceptum benigno favore prosequere, ut in eo perscribendo, & publici juris faciendo, eo flectatur mens nostra, eo dirigantur sensus nostri & affectus, quo amor tuus crescat in legentium animis; cum me utroque parente ab ipsa pene infantia orbatum, & ab omnibus agnatis & affinibus spretum & abjectum, paterna tamen caritate susceptum à te, & per longæ vitæ casus & contagia, ad extremam usque senectutem benefica dextera tuâ protectum agnoverint.

Inclinata jam in Galliis Factione Calvinistarum paucis post Rupellam expugnatam annis, natus sum Cadomi nobilibus parentibus Daniele Huetio, patre jam sene, Factioni huic antea addicto; matre Isabella Pillonia Bertovillæa Rothomagensi, ætate integra, femina lectissima. Duas autem jam ante filias pepererat, Mariam & Susannam, atque etiam filium unum Franciscum: quorum ortum atque etiam meum subsecuti sunt Ægidiæ natales, me biennio minoris; & postmodum etiam Valentinæ, quæ itidem uti antea Franciscus paucis tantum ab ortu diebus superfuit. Atque hoc imprimis summi beneficii à Deo in me collati loco habendum est, quod me parentibus Catholicis gigni voluit. Quamvis enim in media Calvinistarum colluvie natus fuisset & eductus pater meus, nihilominus tamen adspirante cælestis gratiæ aura afflatus, & Johannis Gonterii, pii & docti è Societate Jesu viri, consiliis primum & hortatu, ac creberrimis deinde literis, quæ penes me sunt etiamnum magno numero, instinctus & instructus, Christi Ecclesiæ colla submisit, & epoto salutari veritatis antidoto, evomuit lethiferum perversæ doctrinæ virus. Nec susceptam Religionem segniter excoluit; nam in iis controversiis, quæ pertinent ad defensionem Catholicæ veritatis, versatus erat diligenter, summoque iis studio adjecerat animum, ad promovendos, si posset, Catholicæ, quam spreverat, Ecclesiæ fines. Nam cum mater ipsius, avia mea, à qua perverso dogmate fuerat imbutus, gravi morbo correpta in summo esset vitæ discrimine, tantum valuerant optimi viri fusæ ad Deum preces pro salute matris impetranda, gravesque adhibitæ ad eam cohortationes, ut ad agnitionem veritatis ipsam demum excitaverit. Itaque ante captam animo ejurandi doctrinam, recantatisque cycnea voce nefariæ Sectæ dogmatis, in Christo placide conquievit. Qua re cognita Gonterius impendio lætatus eum quem instituisset ad notitiam veritatis, aliis quoque idem beneficium præstare potuisse, rem consignandam publicis monumentis

censuit,

censuit, & posteris commendandam. Carminibus ergo Græcis, Latinis & Gallicis affabre factis celebrata res est ipsius & amicorum opera, additumque elogium non inelegans de spectatissimæ fœminæ vita & virtutibus. Quæ pater meus incidi voluit ad perpetuam rei memoriam in tabula marmorea, sepulcro ejus apposita, quod exstrui curavit in Cadomensi templo Sancti Johannis. In eo præterea paravit sibi posterisque suis Sacellum, eleganti sepimento vallatum, picturis signisque exornatum, splendido sacrorum vestimentorum apparatu decoratum, & certis reditibus dotatum in singulos annos; quo suum deinde corpus, suæque conjugis, post mortem inferri jussit. Idem pro sua pietate, & religioso divinæ rei cultu, ad simplices & usitatos in Ecclesia canendi modos, musicos addidit concentus, ac fidicines etiam & symphoniacos. Instrumenta denique musica, quæ sibi comparaverat oblectandi sui caussa, templo largitus est liberaliter, & piis usibus consecravit. Nam & musicæ artis perstudiosus erat & bene peritus, & instrumentis musicis concinne utebatur. Saltabat ad hæc venuste, artisque hujus adeo sciens habebatur, ut cum splendidum aliquando tripudium Cadomi pararetur, & ex levi morbo decumberet in lecto, convenirent ad eum saltatores, suique artificii egregium spectatorem, & unicum arbitrum constituerent. Sese quoque exercuerat in poëticis, nec aversum senserat Apollinem; cum vel juveniles versiculos, vel in theatrales etiam usus serium aliquid elaboraret. Nec pigebit præterea aliud hic etiam commemorare Christianæ pietatis officium, ab eo Patribus Carmelitis Domus Cadomensis præstitum. Indulgeat modo benignus Lector imprudenti filio, molliore forsitan quam deceat animo facta patris referenti. Cum vitium facerent ruinosæ ipsorum ædes, totumque peristylium vetustate collapsum corruisset; nec hominibus paupertatem solemni voto professis restituendarum earum facultas suppeteret; subvenit in tempore pater meus, negotiique totius ac sumptuum etiam magna ex parte suppeditandorum curam in se recepit. Nec immemorem beneficii se præbuit religiosus Ordo; sed familiæ nostræ insignibus ad parietes peristylii non uno loco insculptis gratum animum est contestatus. Hæc mihi bene de Ecclesia merendi exempla, aliaque compluria reliquerat pius parens, nisi ad ea minus attentum vitæ illecebræ alio abstraxissent.

Susceperat me de sacro fonte vir opibus potens, & primariæ inter Cadomenses dignitatis. Is proximis post me natum Calendis Januariis prosecutus

secutus est me splendido munere, bombycino pileolo, erectis ardeolæ cristis decorato, quas retinebat orbiculus aureus adamantibus distinctus. Baltheum his adjunxerat auri subtemine picturatum, ex quo pendebat ensiculus pueruli staturæ accommodatus; imprimis vero torquem aureum, tam gravem & ponderosum, ut cum ætate provectior eo ornatus multisque spiris revinctus incederem, pene opprimerer gravi onere, ac sæpe corruerem. Non diu post hunc liberorum proventum superfuit optimus parens, qui diro tentatus hydrope, variaque incassum expertus remedia, atque imprimis Poganorum fontium acidos haustus, domum tandem redux placida morte decessit. Jam inde vero nostri, bonorumque nostrorum tutela matri commissa est, quam & toto triennio prudentissime administravit. Deducebat me mater sæpenumero hoc tempore in suburbanum prædium ad sororem suam, materteram meam Catharinam Pilloniam; eratque in proximo rustica mulier mei amantissima, quæ me in tugurium suum sæpe ad se invitabat blanditiis & munusculis. Cum excurrissem autem aliquando ad eam, humi jacentem reperi ad focum, obvoluto capite; vix ut os ori, basiandi caussa, admovere potuerim. Illa me lenibus abigebat verbis, & velut aversata, jubebat à se protinus discedere. Et merito sane; laborabat enim ardenti peste, ex qua nocte sequenti exstincta est, me plane incolumi. Quod insigne beneficium ingratus sim atque vecors, nisi ad præsens Dei patrocinium referam, mihi jam inde à tenera illa ætate indesinenter præstitum.

Quinquenni jam major eram; videbarque ex prima illa literatura, quæ Grammaticæ velut infantia est, & literatio appellatur a Varrone, aliquid posse decerpere. Tum autem habitabat in vicinia nostra Alanus Algæus, vir sacri ordinis, pietate insignis, optimo præditus ingenio, nec studiorum humanitatis & poëticæ facultatis omnino expers; in controversiis autem de rebus ad fidem pertinentibus scite explicandis apprime versatus; quod & scriptis in lucem editis abunde declaravit. Hunc ut mihi jam tum mater destinabat domesticum Præceptorem, ita primis literarum elementis rudem animum ab eo informari voluit. Jamque progressus aliquos feceram, cum surgentes spes intercepit matris amantissimæ mors immatura, ad quadragesimum annum ætatis nondum provectæ. Quo casu ita conturbata est & afflicta domus nostra, resque familiaris, ut non multum abesse augurarentur homines, quin bonis omnibus ac fortunis prope eversa esset. Verum subvenit in tempore pupillorum parens atque tutor omnipotens Deus, spretumque fovit benigne sua spe, &

abjectum

abjectum sublevavit ac restituit: ut vere de me prædicare possem, *Pater meus & mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me.* Ps. 26, 10.
Ad paucissimos enim redacta erat nostra omnis cognatio, atque ii imminentem diuturnæ tutelæ necessitatem magno studio defugiebant. Habebat tum in matrimonio amitam meam Ægidiam Huetiam Ægidius Macæus, propptereaque ad eum proxime ventura erat hæreditas nostra, si meo, sororumque mearum interitu deserta ea fuisset. *Agnatos* autem, inquit Justinianus, *quos ad hæreditatem lex vocat, eosdem & tutores esse* Instit. lib. I.
jussit: quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus Tit. 17.
esse debet. Fuit autem Macæus ille exquisita Mathematicarum disciplinarum, & sideralis imprimis scientiæ, cognitione percelebris, quam & erudito Opere nobilitavit de motu Cometæ, qui in cælo visus est Anno MDCXVIII. comparatis ad id & accurata opera fabrefactis instrumentis, quæ ad me tandem pervenerunt cum omni ejus supellectile mathematica, Danielis Macæi beneficio, qui Ægidii filius fuit. Verum, ne quid dissimulem, visus est Ægidius Genethliacorum vanitati, vel fatuitati potius nimis favere. At is affinitatis nostræ immemor, nec ulla officii sui ratione habita, & suæ præterea artis dulcedine captus, jacturamque ratus, quicquid ei temporis adimeret impendens tutelæ nostræ onus, tam grave, tamque diuturnum veritus, unde in alias distraheretur curas, huic sese, quocunque tandem modo posset, subducere statuit. Lutetiam ergo confugit ad amicos, quorum auctoritate dum rem tentat efficere, tetro illic implicitus morbo, fato functus est, nondum senex.

Interea vero dum de tutore in locum matris meæ subrogando disceptatur, deductus sum in domum Macæi, ejusque uxorem amitam meam educatricem habui. Vicinum erat domui huic Monasterium Patrum Crucigerorum, quorum uni cum ingenuis aliquot pueris traditus sum, puerilibus literarum præceptis imbuendus. Tametsi autem homo mitis erat, nullaque in me instituendo asperitate utebatur, memini me tamen, qui inter blandissimos matris complexus educatus fueram ad hanc diem, hominis externi exhorruisse supercilium atque vocem, & ad æris Campani sonum, quo vocabamur ad scholam, jam grandiorem natu, post annos aliquot, toto corpore cohorruisse.

Confluxerunt interea Cadomum propinqui nostri superstites, quicunque legitimo cognationis gradu attingebant familiam nostram, ut educationi & institutioni nostræ prospicerent, & ante omnia tutorem crearent. Ad id ex Pontaudomarensi tractu, qui Cadomo distat dierum

duorum itinere, accitus est cognatus quidam noster, vir bonus, & in rebus agendis non inexercitatus; & id magno sane rei nostræ familiaris dispendio, qua sumptus præbente administranda jam tum erat tutela nostra ab homine externo per crebra itinera, longamque ab ipsius laribus absentiam, & Cadomi commorationem. Nec diu tamen ipsum munere hoc defungi passa est immatura mors, & in locum ejus suffectus est Daniel Macæus Ægidii filius. Visum autem fuerat omni huic propinquorum nostrorum cœtui ablegandas esse Rothomagum sorores meas, & in convictum tradendas religioso Dominicanarum puellarum sodalitio, inter quas jam pridem Christo nomen dederant materteræ nostræ duæ virgines eximiæ pietatis. Nuperrime autem obierat alia matertera nostra Catharina illa Pillonia superius à me commemorata, Cadomi olim nupta, pridem vidua, quinque filiorum mater, jam adolescentium, & me aliquot annis natu grandiorum. Adjunctus sum illis in contubernium & studiorum communionem. Horum nonnulli adibant jam scholas publicas: alii, mei fere æquales, domestica disciplina imbuebantur ab optimo Sacerdote, informandæ ad Christianam pietatem puerili ætati, moribusque regendis idoneo, sed plane illiterato. Ita vero abhorrebant illi à literarum studiis, ut quotiescunque certis diebus atque horis repetendæ essent scholæ, detrudi viderentur in pistrinum ad molas versandas. Huic contubernio per totum sexennium mancipatus studiis humanitatis incubui. Tunc autem factus jam grandior, & etiamnum tamen admodum puer, deductus eram in Collegium Regiomontanum Cadomense, & in disciplinam traditus Patribus Societatis Jesu, Collegii Rectoribus; quorum cura literarum humaniorum præceptis instructus sum per quinquennium; Philosophiæ vero institutis per triennium. Quod nisi illi, indole forsitan mea ad bonas literas prona delectati, monitis suis & adhortationibus me languentem excitassent, si quid erat in me boni, id omne domesticorum exemplorum perversitate fuisset exstinctum Nam cum invidiam illorum excitaret amor ille literarum, qui in me erat, nihil prætermissum ab illis est, quo me averti posse crederent à studiis: libri mei subrepti, chartæ concerptæ, vel aqua perfusæ, vel sevo illitæ, ut scripturam nostram respuerent; cubiculi nostri occlusæ fores, ne, dum ipsi ludo darent operam, ego illic cum libello delitescerem; quod & sæpe factum à me deprehenderant. Cum autem rure ageremus, per autumnales ferias, tum vero nefas esse putabant, libros attingere, totosque dies, vel lusitando, vel venando, vel deambu-

ambulando duci jubebant. Me vero cum alia traheret voluptas, antequam excitati essent è somno, exoriente Sole, domo clam egressus, vel condebam me in sylvam, vel raptim certe opacam aliquam sectabar umbram, quæ me placide legentem & studentem ab oculis eorum protegeret. At illi me diu per dumos quæsitum, & velut indagine cinctum, extrahebant tandem è latibulis, vel lapillorum, madentiumve glebarum jactu, vel aqua clam per siphones inter arborum ramos immissa. Sed quantum conatus nostros tardabat condiscipulorum livor ac malignitas, tantum eos provehebat insitum mihi à natura infinitum illud discendi desiderium, quod tam alte insederat animo meo ab ipso vitæ ortu, ut facile concedens multis gloriam literarum, si constanti erga eas studio & incredibili amore reliquos omnes superasse me prædicavero, jure id certe meo mihi assumere palamque vindicare posse videar. Atq; hoc sane inter præcipua, quæ Deus in me larga manu contulit, bona ponere debeo; nam assidua hac studiorum contentione & nobilioribus curis ab intemperantia adolescentiæ & vitiis juventutis facile abstrahebar, in quæ cæteroquin & vividæ naturæ fluxu, & acriori nec facile domabili experrectæ indolis impetu, nimis sæpe jam inde delapsus sum. Ex hoc autem constanti literarum amore, & assidua studiorum exercitatione, præter infinita alia percepta à me commoda, vel id unum plurimi faciendum judico, quod nulla unquam me vitæ cepit satias, nullum hominum rerumve tædium; quod nimis sæpe sibi contingere vulgo conqueri reliqui mortales solent, gravissimaque mihi præ reliquis omnibus semper habita est temporis jactura, quam assidua diligentia & contentione farcire conabar. Ac memini in me admodum puerum, nec dum prima literarum notitia tinctum, si quem fabellas ex libro prælegentem audiebam, magnam incessisse cupiditatem facultatis hujus adipiscendæ, cum reputarem beatum me fore, si absq; externa ope, meoq; marte hujusmodi acroamatis oblectare animum possem. Postquam deinde legendi, at nondum scribendi peritiam sum assecutus, si quando videbam quempiam literas ad se scriptas resignantem & legentem, sic mecum ipse cogitabam, magnæ id mihi voluptati futurum, si congerronem mihi meum sic alloqui & compellare liceret. His ergo desideriis acuebantur studia nostra, atque ita porro in Grammatica, reliquisque disciplinis, caussas mihi ipse fingebam, cur eas quoque conarer accipere. Nec id fugiebat Præceptores nostros, qui egregie faventes pueri voluntati, per quinquennale illud inferiorum scholarum curriculum, vel prosequebantur munusculis, vel propositis ad conflictionem præmiis decorabant. Cujusdam etiam

tam

tam tener in me aliquando animus fuit, tanta charitas, ut cum inter lusus pueriles forte jactu lapidis gravissimum capite vulnus accepissem, ad rei nuntium periculo meo valde exterritus sit, adeoque commotus, ut morbo statim correptus & ipse sit, & in præsentissimum vitæ periculum adductus. His sublevatus præsidiis æqualium meorum livorem facile poteram contemnere. Hoc igitur nobile Gymnasium Cadomense, hanc adolescentiæ meæ palæstram, & amavi semper, & quotiescunque ejus revisendæ potestas fuit, ejus conspectu valde sum delectatus, ut juvenescere, & ad præteritos vitæ annos redire mihi visus sim.

Augustin. Confess. l. 1. c. 13. Hoc ipsum vero quod de se prodidit Augustinus, in his studiorum primordiis odisse se literas Græcas, idem mihi quoque usu venit; sed earum demum utilitate perspecta, sarcire hoc damnum magno subinde labore contendi. At acri interim ferebar in Poëticam impetu, ac velut afflatu quodam percita æstuabat mens nostra, ponebamque summum literariæ laudis apicem in versibus expedite pangendis, ut quodcunque occurreret argumentum, facile id carmine complecterer, & quidquid dicere conarer, versus esset; non tam de accuratione & elegantia, quam de copia & facilitate sollicitus. Et quoniam priscarum fabularum sale persperſam & conditam esse deprehenderam veterem omnem Poësim, perdiscendas eas mihi proposueram; nec inter sodales meos facile reperisses quemquam harum notitia melius instructum; & tulisset forsitan bonam aliquam frugem felix illa ad Poësim indoles, si non perversis incauti Præceptoris, qui tum me erudiendum susceperat, consiliis fuisset depravata. Is enim excussis è manibus meis Virgilio, Ovidio, Horatio, aliisque certissimis ad Parnassum ducibus & magistris, ad quorum imitationem vel tum maxime instituendus eram & excitandus, subjecit mihi leves quosdam & ignobiles ævi hujus Poëtas, Italos, atque Belgas, ingeniosos quidem & argutos, atque ab acutis & vibrantibus sententiis laudem quærentes, depravato jam tum carminis gustu, postquam à simplici illa, grandi, & pudica priscæ Poëseos majestate degenerare cœpit ætas recentior, vero legitimi & sani carminis lepore exstincto. His lautitiis, quasi crepundiis, captus puerilis animus à recta via facile deflexit, nec ante agnovit errorem, quam ætate maturior maculosum ac fucatum carmen sciret ab eo seponere, quod naturali pulcritudine exsurgit.

Octo annos natus eram, cum sacro chrismate delibutus Confirmationis sacramentum accepi à Johanne Petro Camusio, Bellicensi Episcopo, sancti-

ſanctitate vitæ, ingenio, eloquentia & ſcriptionum copia venerabili, cui longo poſt tempore ſucceſſi in Abbatiæ Alnetanæ adminiſtrationem. Intra decurſum noni ætatis meæ anni correptus ſum morbis puerilibus, quos Variolas & Rubiolas Vulgus appellat. Pueriles dico, quamvis experientia nos jampridem, maxime vero poſtremis hiſce annis, docuit, eſſe illos omnis ætatis. Docuit nos quoque Hiſtoria valde eos falli, qui expertes illorum Veteres fuiſſe cenſent. Fatendum quidem leviſſima ac pene nulla eorum apud Græcos & Romanos, ac præſertim antiquiores exſtitiſſe veſtigia; nec notatum apud eos quemquam à deformitate oris, quam inuſtis & excavatis in facie punctis ſolent relinquere. Neque ſane morbi hujus meminerunt vetuſtiores Medici: nam vari illi, quos commemorant, ex quorum nomine profluxit variolarum nomen, maculæ quidem erant in facie, at non à morbo impreſſæ, verum ab ipſo ortu innatæ. Liquido id probat Ciceronis jocus in Servilium Iſauricum, qui cum hujusmodi varis eſſet deformis, animo autem parum conſtans, *Miror*, inquit, *quid ſit quod pater tuus, homo conſtantiſſimus, te nobis Varium reliquit.* A patre igitur, ab ortu ſcilicet, non à morbo varius relictus eſt. Quod à Quin- Lib. 6. c. 3.
tiliano proditum, ad variolarum morbum viri docti perperam retulerunt. Atque hinc Vari, & Varii, & Vareni in veterum familiarum Romanarum nomina & cognomina abierunt. At non inde tamen liquido colligas, nulla prorſus vetuſtis illis temporibus exſtitiſſe morbi hujus indicia. Rariora fortaſſe fuerint apud Græcos & Romanos: nam & Gentes aliquas ſcimus Variolarum hodieque eſſe expertes: cujuſmodi feruntur eſſe Cir- Memoir des Miſſions du Levant 120. part. 2. p. 120.
caſſi; vel ob cæli temperiem & ſalubritatem, vel ob majorem parentum in educandis liberis curam, certaque ad præcavendam mali hujus contagionem adhibita remedia. Serius fortaſſe fuerit apud has Gentes exortum, qualia ante ſuam ætatem prodiiſſe priſcis ſeculis incognita narrat Plinius, Lib. 26. c. 1.
& qualis poſtremis hiſce temporibus fuit in Europa lues venerea. Sed ali- pag. 441.
quot poſt Chriſtum annis erupit demum peſtis illa, quæ deſcribitur à Vettio Valente Antiocheno Aſtrologo in Aſtrologiis, & ab Aëtio Amideno, Libr. 3.
quorum ille Hadriani ætati par fuit, (quem Latinitate à me donatum in lucem dare olim habueram in animo) hic ſuppar Conſtantino. Ἐκζίσματα Variolas appellant, & Rubiolas ἐξανθήματα, & pueriles morbos eſſe agnoſcunt. Sub initia quoque ſexti poſt Chriſtum ſeculi Variolas vehementer infeſtaſſe Galliam & Italiam legimus in Marii *Chronico*. Addam præterea, (ſi modo de boni Lectoris licentia auſim evagari extra metas hujus inſtituti) legi apud Gregorium Turonenſem, temporibus Childeberti Franco- Lib. 6. c. 14.

rum Regis, sub finem sexti à reparata salute seculi, ingentem apud Francos stragem edidisse morbum hunc: *Magna*, inquit, *eo anno lues in populo fuit, valetudines variæ, milinæ, cum pusulis & vesicis.* Valetudines varias & milinas appellat morbos exortos, cum variis similibus granorum milii; κέγχροις ἰσικυλας, quales erant parvæ illæ pustulæ ex herpete prodeuntes, quas ex acri & calida bile in cutis superficie oriri ait Actuarius. Unde liquet, vanam esse eorum conjecturam, qui pro vocabulo *milinæ*, à se non intellecto, imperite subjecerunt *malignæ*. Docet nos quoque Francica Historia Balduinum Belgarum Principem, reparatæ salutis Anno 962. peste hac esse consumptum. Quantum grassata ea fuerit inter Saracenos, vel inde cognoscitur, quod Calipharum plerosque notas ejus & cavitates in facie gestasse, observatum est ab Elmacino & Abulfaragio; quosdam etiam ea constat fuisse exstinctos. In Ægypto denique & in Oriente, intra Tropicos, valde frequens illa & mortifera est: atque ex Indis & Ægypto per bella Saracenorum ad Occidentem pervenit. Sed hæc obiter: nunc stadium decurrere pergamus.

Περὶ διαγνώσεως παθῶν l. 2. cap. 31.
Fauchet Antiq. Franç. l. 12. c. 15.
Histor. Saracen. l. 1. c. 8. & 13. & l. 2. c. 16.
Hist. Orient. Dyn. 9.
Chronic. Orient. p. 71.

Cum primis literis operam darem in Collegio Cadomensi Societatis Jesu, essemusque simul in condiscipulatu ego & Bernardinus Gigaltus Bellofontius, is qui postmodum Marescallus Franciæ creatus est, domestico ille tum quidem Præceptore utebatur Brebovio, sublimioris spiritus Poëta magnum deinde nomen vernacula Lucani interpretatione adepto. Atq; ego tunc etsi nondum excesseram ex ephebis, eramq; valde puer pro eo tamen, quo incensus ferebar in Poëticam studio, facile animadvertebam, nihil humile eum sapere, sed supra Vulgi captum animos attollere. Itaque percontabar eum sæpenumero super veterum Poëtarum præstantia, sensusque ejus explorabam, ad quorum normam accommodarem meos. Atferre profecto non poteram æquo animo, cum sordere illi agnoscerem despectum Virgilium, eique ac cæteris quoque omnibus antiquis Poëtis Lucanum anteferri. Cujusmodi delirio laborantem vidimus deinde Petrum Cornelium, Comicorum Gallorum principem. Sic quoque Franciscum Malherbam accepimus, nulli Lyricorum gentis nostræ secundum, ad Statii clangorem & crepitacula insaniisse. Adeo verum est, quod sæpe alias expertus sum, rariores esse sanos bonorum Poëmatum æstimatores & judices, quam probos eorundem artifices.

Sed & alium mihi tum videre contigit florentis ingenii amœnitate & poëticis suavitatibus nobilem Johannem Franciscum Sarasinum, cum patris sui exsequiis interesset, qui fuerat de Cadomensi Franciæorum Quæstorum

ſtorum Collegio. Tum vero avidiſſimis oculis ſuſpiciebam hominem exoriente jam fama percelebrem.

Jamque nubiles ſorores meæ, Maria & Suſanna, Dominicanarum materterarum convictu exemtæ erant, & Cadomum revocatæ ad Ægidiam amitam, paucisque poſt annis in honeſtiſſimis matrimoniis ſunt collocatæ: unde & plures procreati ſunt liberi ex Maria, qui & numeroſam ex ſe dederunt prolem; & unus tantum filius ex Suſanna, qui nec diu ſuperſtes fuit.

Emenſo tandem politioris humanitatis curriculo, cum jam maturus viderer Philoſophiæ, etſi nondum exceſſeram decimum tertium ætatis annum, damnoſo hoc conſobrinorum meorum ſolutus contubernio, in Antonii Hallæi Profeſſoris Regii convictum & diſciplinam tranſii, magno meo emolumento: erat enim vir ille impenſe doctus, magnamque ſibi famam pepererat poëtica facultate, quam editis ſub fine vitæ Poëmatis ſuis valde inſignivit. Inclaruerat quoque accurata Geographiæ peritia, quam & publice iteratis prælectionibus docuit non ſemel in Auditorio Academiæ Cadomenſis. At ego diſciplinæ hujus eram valde rudis, necdum prima ejus perceperam elementa, tamque ſupinæ inſcitiæ notam diutius inhærere mihi haudquaquam paſſus eſt Hallæus, quem cæteroqui diſcendi & ſciendi noverat eſſe percupidum: atque hac etiam eruditionis parte publicis præceptionibus & inſtitutione privata imbuendum me ſuſcepit. Ergo ex domeſtica ejus & aſſidua conſuetudine, non egregio ſolum auctus ſum doctrinæ incremento, ſed anteceptos à pueritia errores plurimos depoſui. Accedebat ſingularis ejus benevolentia, vel potius pietas erga me, quam retinuit tam conſtanter ad exitum uſque vitæ, ut, cum animam ageret, oculis jam in morte natantibus, ſupremumque trahens halitum, adſtantem ſibi Gulielmum Pyrrhonem, virum eruditum, à quo Claudianus egregio commentario illuſtratus eſt, propius ad ſe juſſum accedere ſic affatus ſit: Optime omnium noſti, mi Pyrrho, quæ fuerit mea, dum vixi, erga Huetium charitas; tu velim certo ei ſignifices, me morti proximum, memorem tamen fuiſſe veteris noſtræ amicitiæ, & enixe ab eo contendere, ut in ea colenda & retinenda ſancte ipſe quoque, quod & hactenus fecit, perſeveret. Quibus dictis placidè ex vita migravit. Ego vero, ô puriſſima anima, mandato huic parui hactenus; ac porro, quoad vita ſuppetet, parere certum eſt: & ſi quid mea apud Deum vota preceſque potuerint, omni eum obteſtabor obſecratione, ut gloriæ ſuæ & æternæ felicitatis participem te faciat.

Quo tempore Hallæo traditus sum in disciplinam, Syvanum ille Collegium Academiæ Cadomensis moderabatur, in eoque Rhetoricam docebat magno Auditorum concursu Antonius Gosselinus, Ambianis ortus. Regius Eloquentiæ Professor, idemque Pastor Cadomensis Parœciæ beatæ Virginis. Græcis ille Latinisque literis luculenter erat excultus, & in eruendis Romanis antiquitatibus diu multumque versatus. Ac prudenter sanè consuluisset existimationi suæ, si se in earum tractatione continuisset. Verum cum ad scrutanda quoque Gallicæ vetustatis rudera suam convertisset operam, Librumque scripsisset super hoc argumento, indoctis quibusdam visus est satisfecisse proposito; at peritioribus exagitandi sui ansam præbuit, ac Bocharto præcipue interioribus & reconditis literis abunde instructo, qui pererudita ad Mosantium Briosium scripta epistola, stigmata Gosselino perpetua imposuit.

Auspicatus sum per illos dies studia Philosophiæ, ductu Petri Mambruni, è Societate Jesu. Is post navatam Lutetiæ magno applausu per quadriennium operam in tradendis Rhetoricæ præceptis, Cadomum tandem venit docendæ Philosophiæ caussa, velut in nobilissimæ disciplinæ sinu quietem capturus. Is tum me traditum sibi discipulum cognovit & amavit, & diligenti institutione sibi formandum proposuit. Me itaque vocavit ad se Scholis etiamnum vacantibus, seductumque monuit velle se ita mecum agere, quemadmodum actum est olim à Platone cum discipulis, quos lege palam proposita & Scholæ foribus etiam præfixa, arcebat ab auditorio suo, nisi prius aliqua tincti essent Geometriæ peritia.

Cum ergo præeunte Mambruno leviter delibassem primum Euclidis Elementum ad sextam usque propositionem, eo relicto rus proficisci coactus sum. At degustata vel primoribus labris Geometria, tanta mihi insedit præclaræ hujus scientiæ percipiendæ cupiditas, ut noctes atque dies consumerem in ea excolenda, & jam inde pene adspernarer reliqua studia, quibus hactenus fueram tam suaviter delinitus. Nec eam sane impendi deinde operam Philosophiæ, quam postulabat rei dignitas & magnitudo, cum omnia mihi sorderent præ Geometria. Enimvero magnopere id improbabat Mambrunus primus mali auctor, quod crebris admonitionibus emendare conabatur, meque ad officium revocare, cum diceret, præpostera me agere, qui Philosophiam adspernarer præ Geometria, cum Philosophiæ tantum caussa vacandum esset Geometriæ. At nihil his aliud effectum est, quam ut cautius cum eo agerem; studiumque dissimularem, quo ardebam, plusculumque temporis tribuerem Philosophiæ, quoad peractum est statum hoc & solemne biennium. Ca-

Cadomum deducta est tunc temporis Dominicanorum familia, austeriori vitæ adscripta, quæ collapsam in Cœnobio Cadomensi religiosam disciplinam ad pristinam severitatem revocaret. Ita vero novo hoc cultu & ad speciem pietatis composito captus sum, ut in illum cœtum recipi magnopere concupiverim, atq; id enixe postulaverim à Præfecto familiæ, viro priscæ sanctimoniæ. Nec ille certe abnuit, sed rem ægerrime tulit tota civitas, cum me ab hoc hominum genere subdole illectum suspicarentur. Nec defuerunt, qui adirent hominem, gravissimisq; verbis minas ei intentarent, si incautum adolescentem pergeret technis suis in fraudem prolectare: sic enim sibi fine caussa persuaserant. Consanguinei vero mei intra ædes suas me deprehensum, velut in custodia occlusum, pertinaciter, sed amanter tamen quantumvis renitentem detinuerunt. Atque ita interpellatum est propositum, Deo, uti quidem rebar, auctore susceptum. Atque id quidem etsi à juvenili quadam levitate susceptum visum est multis, mihique adeo ipsi, postquam reclamantium uno ore amicorum suasu abjectum est, in eo tamen omnipotentis Dei vocem, me jam inde ad se benigne invitantis, & à mundi sordibus atque fæce educentis, poteram agnoscere. Nam vel à prima pueritia in Christi castra transire, ejusque militiæ adscribi non obscuris votis cupiebam, sæpiusque erumpentes sentiebam piæ hujus voluntatis igniculos in intimis præcordiis, quos comprimebat procax indoles, inanibus desideriis ac futilibus mundi delinimentis obnoxia: quoad tandem gratia victrix frænos injecit reluctanti, & adversus stimulum calcitranti, domitumque sibi penitus asseruit.

Tum vero admissus sum in pium illud Sodalitium, B. Mariæ Virginis celebrandis laudibus institutum in Collegio Cadomensi Societatis Jesu, ut & in reliquis ejusdem Societatis domibus. Nam cum huic præesset Mambrunus, æquum duxi eodem in capessendis cæli viis, quo in emetiendo disciplinarum curriculo, uti ductore.

Me vero ætate jam cautiorem factum, prudentioremque rerum æstimatorem, etsi minime pœnitebat positæ in Geometricis operæ, agnoscere tamen tum demum cœpi, quantum literulis nostris intulissem damni neglectu Philosophiæ, de qua dictum est ab Antiquis, bonum nullum optabilius datum esse hominibus Deorum concessu, neque porro datum iri. Quæ cum sæpe, nec sine angore animo revolverem, ita detrimentum hoc sartum iri credidi, si à calce redirem ad carceres, studiumque Philosophicum denuo percurrerem. Cogitabam enim me nondum excessisse decimum sextum ætatis annum; cum priscorum illorum Philosophorum, quorum apud nos tanta

tanta viget hodieque existimatio, plerique jam grandes natu, ac pene senes, Philosophiam attigerint. Accedebat Mambruni auctoritas, cujus amor mihi in horas crescebat. Cum ei itaque consilium meum aperuissem de renovandis Philosophiæ studiis, arcte me complexus, non sibi probari solum rem dixit, sed se quoque jam ante habuisse in animo ejusdem suasorem fieri & impulsorem; at ea, inquit, lege, ut ab oculis tuis removeas libros omnes ad Mathematicam pertinentes. Etsi gravis mihi visa est conditio, accepi tamen, totumque hoc Geometricum & Astronomicum choragium tantisper seposui. Hinc cœpi Philosophiam capessere non segniter; nec ad id parum conducebant pristina studia, tenuia quantumvis & levia, potissimum vero præclara illa rerum cognoscendarum via, trita à Geometris. At ecce, dum in hac palæstra me naviter exerceo, is ipse, qui me ad eam revocaverat, idem ab ea me abstraxit Mambrunus, & denuo Mathematica studia jubet retractare, æquum esse dicens aliquem me percipere operæ fructum, tam studiose in hac disciplina collocatæ; optimumque factu videri sibi splendidam aliquam propalam aperire disputationem, in qua de omnibus nobilis hujus scientiæ partibus publice responderem; perspectam sibi esse facultatem meam, nec sine laude rem abituram. Parui enim vero sapientissimi viri consiliis, cui melius cognitum esse me, quam mihi ipsi putabam. Habita est disputatio in magna hominum Cadomensium corona, mireque ipsis placere visa est novitas rei, cui simile quicquam in urbe non inerudita factum nusquam acceperant.

In tam vasto autem Mathematicarum artium campo, quem mihi ipse aperueram, curriculi mei moderatorem atque ducem conciliavit mihi Mambrunus Erardum Billium, Lotharingum, ex suo Sodalitio, qui tum Cadomi Theologiæ Moralis præceptis publice tradendis vacabat. Fuit in hoc homine summa reconditarum disciplinarum peritia, quam ardens virtus singulari conjuncta modestia contegebat. Is ad hanc palæstram diligenter me exercuit; longeque magis ad alia mihi profuisset tam excellentis doctoris institutio, nisi, sua eum pietate ad Americanarum gentium salutem rapiente, naufragio paulo post in Oceano periisset.

Affuit tum quoque Georgius Furnerius, ex eadem Societate, qui præclaro Hydrographiæ opere, vernacula Lingua edito, aliisque scriptionibus, quid posset in his studiis, notum fecit. Ex ejus autem consortio multum profecisse me palam agnoscebam.

Nec minus mihi profuerat Petri Galtruchii, qui fuit Furnerii sodalis, consuetudo, viri diffusæ eruditionis, qui variorum operum, ac præsertim

ſertim ad humaniores artes ſpectantium lucubratione Rempublicam literariam locupletavit.

Emiſit in vulgus per illos dies Carteſius Principia ſectæ ſuæ, atque ſuperioribus annis operam Philoſophiæ per triennium dederam, abundabamque præceptis & inſtitutis diſciplinæ hujus, vehemens mihi inceſſit cupido cognoſcendarum Carteſii ſententiarum: nec quievi, quoad libri hujus compos factus, totum ſumma diligentia perluſtravi. Nec facile dixerim, quantam admirabilitatem fecerit nova hæc philoſophandi ratio in animo juvenili, & veterum Sectarum rudi; cum ex ſimpliciſſimis & facillimis principiis deprompta viderem ſpecioſa miracula, & velut ſponte exortam mundi hujus compagem, totamque rerum naturam. Ac per multos certo annos arctiſſime devinctum me tenuit Carteſianæ factionis ſtudium; tum præcipue cum per Hollandiam & Germaniam viros graves atque doctos velut faſcinatione quadam tenaciter Carteſio viderem addictos; diuque inſanientis hujus ſapientiæ conſultus erravi, donec matureſcente ætate, totoque hoc doctrinæ apparatu à fundamentis perſpecto, vela dare retrorſum, & curſus iterare ſum coactus, cum inanibus ſtructuris niti eam, totamque ab imo ſolo vacillare certiſſima ratione deprehendiſſem.

At Mambrunus confecto tandem Cadomi Philoſophico curriculo, idem Lutetiæ repetiit atque trivit per annos quatuor; ac inde Flexiam miſſus, reliquum vitæ tempus, quod novem circiter annorum fuit, in docenda exegit Theologia, illuſtriori auditorio quam Flexienſi dignus: cum privatim interea oblectaret animum poëticis exercitationibus, eximiaque in hoc genere ederet opera, quibus ſuus ſemper conſtabit honos apud ſinceros Muſarum cultores. Neque porro coalitam inter nos amicitiam minuit locorum intercapedo & abſentia, quam ſolabamur uterque crebro literarum commercio. Nec continere me tamen ita potui, quin hominis complectendi deſiderio victus, Flexiam aliquando ad eum excurrerem. Quaſi præviderem animo futurum non multo poſt, ut cruda eum mihi mors ſummo meo dolore eriperet. Haud minus tamen viguit hactenus apud me, porroque vigebit ſuaviſſimæ noſtræ neceſſitudinis recordatio; iiſque apprecabor terram levem,

- - *Et in urna perpetuum ver,* Juvenal. Sat. 7.
Qui præceptorem ſancti voluere parentis
Eſſe loco,

ac vere *parentem eſſe, non quidem corporis, ſed mentis crediderunt.* Quintil. l. 2. cap. 9.

Sub hæc ad ſcientiam Juris vocavit me mos vulgo receptus. Ac mihi profecto valde cordi erat hæc Romanæ ſapientiæ pars, quæ prudentum

reſponſis

responsis & sanctionibus legum continetur. Verumtamen ex altera parte ad amœniorum literarum delicias & antiquitatis notitiam retraxit me Samuelis Bocharti Geographia sacra, quæ tum excudi cœpta est Cadomi. Ex divite hoc autem Ebraicæ & Græcæ literaturæ penu, tum primum inopiam meam non intellexi modo, sed graviter quoque tuli; sicque decretum est apud me, reliquis abstinere studiis, quoad illorum etiam non omnino rudis haberi possem. Memineram autem legisse me in decantata illa Josephi Scaligeri ad Dousam Epistola eum Linguarum harum plane inscium, cum jam novemdecim annis major esset, ad eas addiscendas nullo alio magistro quam seipso usum esse. Idem ego certe de me possum prædicare, meque mihi Ebraicam contexuisse Grammaticam ex analogia in libris Mosaicis deprehensa: atque hanc deinceps Grammaticam ad indagandas verborum declinationes & radices eruendas adhibuisse. Cumque Scaligeri veritate productus Græcam Linguam velut primo impetu arripere me posse sperassem, totumque Homerum condiscere uno & viginti diebus, reliquos vero Poëtas Græcos omnes intra quatuor menses devorare, experimento tandem meo comperi inania hæc esse Scaligeranæ ostentationis specimina; qualia multa passim adspersit Operibus suis vir ille, excellentis cæteroquin doctrinæ & ingenii, sed nimium admirator & prædicator sui. Ab Homero quidem auspicatus, in reliquis Poëtis Græcis evolvendis diligentem operam posui, adhibitis veteribus Scholiis, quæ certi sunt fontes fabularis omnis historiæ. Hinc ad Historicos me converti, inter quos præfractiorem nactus Thucydidem, eum tantisper seposui, quoad consilium & opem præstante deinde Petavio, hujus salebras possem superare.

Posteaquam autem pleniorem mihi visus sum comparasse Græci sermonis peritiam, periclitari facultatem meam statui in Scriptore aliquo Græco Latine reddendo, cujus nulla penes me esset interpretatio. Hujusmodi erat Longi fabula pastoralis, quam de Græca Latinam feci, parum gnarus, quantum Auctoris illius, mihi ad hanc diem nusquam lecti, impuritas & nequitia integros adolescentiæ mores posset inficere. Ignotus erat ille & Bocharto, cujus arbitrio permissa est à me, nec improbata nostra hæc è Græcis conversio.

Nec ita tamen rapiebat me literarum Græcarum amor, ut levius tractarem Ebraicas, cum certas singulis diebus horas destinassem ad earum studium. Demum tamen pœnituit me tenuis hujus operæ, quæ molliori brachio conferri mihi visa est ad sacrarum literarum notitiam, quam postulabat

labat gravitas rei. Eandem igitur majore conatu post annos aliquot repetii. Exinde vero per continuos triginta annos nulla abiit dies, quin duas tresve horas studio huic impenderim, vel libris sacris evolvendis, vel terendis Rabbinorum scriptionibus, nullis absterritus vel itinerum, vel negotiorum impedimentis: ita ut omnes divinæ Legis libros Ebraice scriptos, quater & vicies à capite ad calcem hactenus perlegerim. Anno 1681.

Quoniam autem rationem studiorum meorum expromere sum exorsus, adjiciam id quoque, summas Deo debere me gratias pro collato in me singulari naturæ beneficio, cum ita me finxit, ut non modo per florentes juventutis annos, vividumque corporis robur, sed in effœta hac etiam ætate, nulla unquam assiduitate lectionis, nulla sedentariæ vitæ desidia, nulla pertinacia lucubrationis defatigatus, aut victus tædio, aut otio marcidus, sed vegetus semper & alacris etiam post continuam sex septemve horarum contentionem, è libris discesserim; lætus etiam nonnunquam, & mihi Musisque cantitans; cum alios omnes studia tristes & languidos dimitterent. Non satis ergo acuti mihi fuisse videntur Medicorum filii, qui generale hoc scitum invexerunt invitam, otio debilitari corporis vires, motu ali & confirmari. Quam multos novimus literis deditos homines ad extremam senectutem valenti corpore pervenisse? Jacobum Sirmondum, eruditissimum virum, sæpe conveniebam adolescens, cum jam esset centenario proximus, gravi licet & inexercitato at sano tamen corpore, desidentemque fere reperiebam inter libros, raro foras prodeuntem; nec aliud quidquam tribuentem animo relaxationis, quam quæ ex amicorum ad se venientium colloquiis petebatur: si modo relaxatio ea dicenda est, sermones habere de rebus feriis & literariis. Quam multos vidimus integra valetudine decrepitos senes, forensibus addictos negotiis; aut intra septa Claustrorum piam in quiete & religiosam vitam certo & constanti tenore agentes? quot sellularios opifices? quam multos è contrario aratores, venatores, viatores, equisones, lanistas, saltatores, aliosque, quorum in motu tota ars versatur, fractis ante diem continua exercitatione & labore viribus, ignavum & effætum corpus senectuti tradidisse?

Obversabatur mihi interea ante oculos Geographia illa sacra Bocharti, in qua edenda jamdiu præla fervebant. Hanc perlustranti mihi, & cum paupertina mea & curta supellectile comparanti inexhaustam hanc sacræ & profanæ eruditionis congeriem, vere ea erat ἀλγηδὼν ὀμμάτων, efficiebatque, ut egestatis meæ valde me pœniteret. Tum vero ita mihi visum est, si convenirem ipse hominem, & ad ejus me applicarem familiari-

tatem, percepturum emolumenti quidpiam ex tanta copia, & consilio aut re adjutum iri. Nec mea me fefellit exspectatio. Excepit ille me liberaliter & benigne, certaque amicitiæ jam inde inter nos contrahendæ spes mihi apparuit. Cumque tum maxime arderent Cadomi controversiæ de rebus Christianis Catholicos inter & Calvinistas, quorum doctrinæ Minister erat Bochartus, ne quid suspicarentur fecius nostri homines de fidei meæ integritate, convenit inter nos, ut caute & occulte, ac fere noctu & sine testibus viserem ad eum. Quanquam liquido asseverare possum, in tam familiari plurimorum annorum consuetudine, nullam unquam habitam esse inter nos de rebus ad fidem Christianam pertinentibus & litigiosis, non dico disputationem, sed ne collocutionem quidem, atque id utrumque nostrum studiose vitasse. Semel tantum delibata à nobis quæstio est de cultu imaginum, cum in Germania depictas & suspensas cerneremus tabulas in Lutheranorum templis; & leviter quidem delibata, atque amice & citra omnem contentionem. Ac ne ad Observationes quidem meas in Origenem contradixit ille quicquam, cum eas submisissem ejus examini, & multa tamen iis inessent capita controversiis illis obnoxia. Donec longo post tempore exasperatis animis, ob eas caussas, quæ mox referentur à me, disceptatum est à nobis super Origenis sententia de Eucharistiæ sacramento, & de invocatione Angelorum; & acriter quidem, & aculeatis apicibus. Quæ quoniam edita sunt, & vulgi judicio exposita, nihil attinet pluribus explicare.

Cum me admodum adolescentem magno studio ferri videret Bochartus in literas Græcas, multaque de priscis Auctoribus Græcis vel ab eo quærerem, vel observata à me cum eo communicarem, sponte currentem ultro incitabat ipse, & ad scribendum Græcæ literaturæ historiam, & Auctorum hujus Linguæ seriem contexendam magnopere adhortabatur: ut quod in Historicis præstitum cum laude fuerat à Gerardo Vossio, idem à me fieret in reliquis Scriptoribus Græcis: opus ingens, magni laboris & temporis; utile quoque ac prope necessarium; sed quod ab alio quam à me suscipi mallem.

Immersi itaque me totum in Bocharti familiaritatem, omnisque ex ejus consiliis pendebat studiorum meorum institutio. Cum eum igitur ad se vocasset Christina Suecorum Regina, huic me itineris socium dedi. Quod priusquam narrare aggrediar, commemorandi mihi sunt egregii quidam viri amicitia mihi devincti, ac ii præcipue qui doctrina sua & meritis gloriam literarum Cadomo egregie asseruerunt. Stephanus in his

caha-

Cahagnesius, agnatus alterius Cahagnesii, à quo illustrium Cadomensium elogia non ineleganter conscripta sunt. Inter Epistolas Josephi Scaligeri, eam legi præcipue velim, quam scripsit ad Jacobum hunc Cahagnesium Medicum Cadomensem, cum ab eo literas accepisset plenas humanitatis, & elegantissimam crumenam Phrygiano opere contextam; quo artificii genere Cadomum imprimis olim celebrabatur. Hoc autem munusculum Scaligero offerendum Stephano Cahagnesio, in Hollandiam studiorum caussa proficiscenti, Jacobus tradidit. Is postquam reversus est Cadomum, adscitus & ipse est in Collegium Medicorum, eoque & amico & Medico usus sum. Multa autem de Scaligero memoriter & jucunde narrantem eum audiebam. Ac referebat primum, statim atque perlata est ad eum crumena isthæc, & in mensa oculis adstantium exposita, venisse ad Scaligerum officii gratia Arausionensis Principis conjugem, eamque munere hoc a Scaligero exceptam fuisse: cum polleret autem juvenis ille facultate aliqua pingendi, petiisse ab eo, ut sibi liceret effigiem illius coloribus adumbratam ad vivum penicillo exprimere; facile id concessisse Scaligerum, osque suum pingendum præbuisse; cujus ego vultus ductos vidi in hac tabula, eorum non absimiles, qui passim depicti visuntur. Anno proxime sequenti, postquam fato concessit Scaliger, ad tristius aliud exhibendum ei in funeris pompa officium adhibitus est Cahagnesius. Nam cum ad deferenda quatuor capita panni funebris, quo contegi solet feretrum, quatuor pro more eligendi essent honestiores viri, ministerium hoc demandatum est duobus nobilibus Gallis, quod Gallus esset natalibus Scaliger; & duobus nobilibus Hollandis, quod in Hollandia larem posuisset. Ex Scaligeranæ item Bibliothecæ auctione nonnullos sibi comparaverat libros Cahagnesius, notas manu Scaligeri ad oram passim allitas præferentes, quorum & ipse mihi concessit usum, & ab ipsius demum filio, optimo viro, dono datos accepi.

In censum quoque literariarum mearum opum venerunt Epistolæ aliquot, ab eodem Scaligero diversis temporibus scriptæ Gallico sermone ad Jacobum Dalecampium Cadomensem, tum cum Lugduni Medicinam exerceret. Quo mortuo hæreditatem ejus creverunt agnati, & quidquid supererat ex ea Cadomum vehi curarunt. Horum beneficio pervenerunt tandem ad me Scaligeranæ hæ Epistolæ; ac nonnullæ præterea Cujacii Latine & Græce scriptæ, summa sane elegantia, & quod magis etiam mirere, summa facilitate scriptæ, ac velut oscitanter & ab homine alia agente. Eximios etiam quosdam libros claris

Scaligeranæ manus & doctrinæ vestigiis insignes, in auctione Bibliothecæ Heinsianæ à se redemptos, liberaliter misit ad me Stephanus Monachius. Exstabat in his Opus *De emendatione temporum*, primæ editionis, infinitis emendationibus, notis, & additamentis succinctum, ex quo prodierunt subinde posteriores editiones.

Cadomi per hæc tempora literarum Græcarum laude florebant viri alii duo, Ludovicus Thorodeus Rothomagensis, & Jacobus Palmerius Grentomenilius Vandoveræus. Græca hic carmina pangebat feliciter, quibus inerat & color & sapor vetustatis, & superstites etiam in affecta jam ætate juventutis igniculi. Cujusmodi illud est, quod ad Bochartum scripsit *de venatione rusticulæ*, cum ad eum mitteret geminas aves hujus generis: & aliud etiam, quo serenissimi Delphini natales celebravit. Soluta quoque oratione Græca commode utebatur. Memini eum aliquando Vandoveræ, quo visendi ejus gratia me contuleram, prælegisse mihi narrationem quandam, Græco sermone à se compositam, neque sane inficetam, salibus inspersam Atticis, nec priscæ Græciæ elegantia carentem, qua juveniles suos amores jam senex referebat. Moliebatur ille hoc tempore magnum Opus, *Græciæ veteris descriptionem*, ad quam studia sua fere convertebat. Sed cum res abiret in diem, & vir ipse proveheretur in senium, auctor ei magnopere fui, ut omisso grandi Opere, quod absolvi posse ab eo minime passura erat ingravescens ætas, plurima in veteres utriusque Linguæ Scriptores erudite à se & acute observata daret in lucem, atque hac opera obsecundaret studiosorum hominum desideriis & commodis, quorum intererat neutiquam intercidere tot adtextas ad librorum ejus oras emendationes, & obscuriorum locorum interpretationes. Quo consilio à se primum neglecto, subinde tamen usus est. Minime vero temperare mihi possum, quin novum quiddam & incredibile de hoc homine referam, qui jam grandis natu ac pene effœtus, cum vitam rure fere ageret inter viros nobiles rusticanos, à feroculo & petulante juvene læsum se facto vel dicto putans, hominem provocavit ad singulare certamen, ac vera virtute & vi ita perculit, ut ad vitam precario à se postulandam, ensemque sibi tradendum adegerit. Aderat tum illic Vandoveræ Jacobus Palmerius alter, patre natus prioris hujus Jacobi fratre. Is tum juvenis eleganti pollebat ingenio, & ad fundenda ex tempore sermone vernaculo carmina ita à natura facto, ut quæ alii vix possunt extundere meditando, ludendi illi velut è perenni fonte profluerent.

Hoc

Hoc ipso tempore eandem describendæ veteris Græciæ operam in se suscipit is, quem dixi, Thorodeus, cum vix ullam agnosceret superesse spem tam vasti & ardui exspectandi Operis à Palmerio sene jam fere decrepito. Rem ergo aggressus ipse est: nec certam & accuratam rerum notitiam adepturum se ratus est, ex sola veterum monumentorum lectione, nisi oculis ipse suis cerneret littorum, fluminum, & montium situs, ac dirutarum urbium vestigia. Profectus itaque in Græciam multa peragravit loca, rudera lustravit, intervalla dimensus est, omniaque retulit in commentarios, sibi postmodum usui futura, postquam tantis onustus opibus patriam repetiisset. Jamque affectum erat institutum Opus, mihique ostenderat paratas ad editionem descriptiones Illyrici, Epiri, Peloponesi & Achaiæ; sigillatimque eas publicari suadebam, reliquis in aliud tempus sepositis, quasi præsagus futuri. Postquam enim excessit è vita in domesticum ejus instrumentum omne, scripta, libros, chartas invaserunt hæredes, Librariorumque repudiarunt postulata, operam suam venditantium ad committendam typis *Descriptionem veteris Græciæ*; maluerunt que tot annorum, tot laborum, tot vigiliarum perire fœtum, & consanguinei sui memoriam merita gloria fraudari. Fuit autem vir ille Græcarum literarum apprime peritus, meque ex ejus consuetudine diuturna, assidua & pene quotidiana plurimum profecisse agnosco. Verum ut erat alienæ industriæ valde fastidiosus, si quid tentarem Græco carmine ludere, & ad ejus referrem arbitrium, severo id adspernabatur supercilio, planeque vetabat ad veterem imitationem adspirare, quoad longa & pertinaci exercitatione facultatem meam confirmassem. Ego vero despicationis hujus pertæsus, meæque mihi peritiæ conscius, ac paulo etiam fortasse confidentior, duo composui Græca Epigrammata, quibus antiqua adjunxi duo, ac duo etiam alia mediæ ætatis; atque ea, ut casus tulit, nullo servato temporum ordine descripta & permista detuli ad Thorodeum, & dijudicanda proposui, ut ab antiquis illis internosceret, si posset, quæ mea essent, periculumque faceret certæ suæ hujus & argutæ perspicientiæ. Ægre quidem ille & invitus delatum recepit arbitrium, sed parum feliciter; nam duorum meorum Epigrammatum alterum credidit esse vetus, mediæ ætatis alterum. Atque ita eadem propemodum arte delusus ille à me est, qua olim Scaligerum Romæ ludificatus fuerat Muretus, confictum à se Epigramma, velut è vetustis membranis erutum obtrudens summo huic criticæ artis, qualem certe se ferebat, dictatori, qui & recentes ab incude versus pro antiquis habuit, vixque demum os sibi sublini sensit.

Utebar

Utebar tum quoque familiariter Jacobo Grandorgaeo Premontio, qui per idem tempus florebat Cadomi studiis Romanae antiquitatis, veterisque rei nummariae, ingenio praeditus arguto & eleganti & urbano, cujus laudes olim persecutus sum alio opere, quod est in hominum manibus; atque germano ejus Andreae fraternarum virtutum aemulo, amico itidem meo, inscriptum est. Fecerat hic Medicinam Narbonae per viginti annos; cumque Jacobum fratrem immatura morte praereptum accepisset, patriae suae & familiae reddere se coactus est. Illic suavis fuit inter nos multorum annorum conjunctio: nam in tractatione Philosophiae, qua unice delectabar, ac Physicae praecipue, erat exercitatissimus, nec alienus caeteroquin à studiis prisci aevi, & nummorum veterum, quorum in Narbonensi Provincia passim collegerat magnam vim, & ad nos retulerat. At Jacobus Graecas omnino literas non attigerat, ac saepe eum admonebamus, ego & Thorodaeus, quantis careret suavitatibus. Sed quamvis crebris eum adhortationibus ad haec compellebamus studia, non leve inde ostentantes ei & spondentes operae pretium, cujus & ipse spem animo facile praecipiebat; adeo tamen reformidabat laborem, ut bonorum illorum expers esse mallet, quam novis curis exerceri. Tantum tamen potuerunt assiduae nostrae suasiones & convitia, ut socordiam suam expugnari tandem passus sit, eumque demum poenituerit inscitiae suae. Tanta itaque contentione praeteriti temporis cessationem sarcire conatus est, ut hanc quoque eruditionis partem sit assecutus. Hoc exemplo excitatos memini à me duos magnos viros ad Graecam literaturam capessendam, alterum summum illum aetatis nostrae imperatorem Ludovicum Borbonium, Principem Condaeum, cum varia praeditum doctrina, tum praecipue Romanae antiquitatis callentissimum; alterum Montauserium, diuturno & quotidiano Latinorum Auctorum usu subactum. Verum utrumque alio abstrahebant graviores curae, nec facile ad Grammaticae artis praecepta potuissent animum demittere. Ad ingenium tamen pristinamque segnitiem rediit Premontius, cum ad patriae nostrae investigandas origines, posterisque tradendas frequenti Academiae Cadomensis rogatu impelleretur; nec ego ad tractandum hoc argumentum ante adjeci animum, quam operae hujus susceptionem ejurasset, frustra caussatus, instrumentum omne Cadomensis antiquitatis, direptis per Anglica bella, aut igne consumtis priscis exemplaribus, periisse, neque ullam superesse vetustatis memoriam: cum è contrario pertenderem, hanc ipsam priscarum rerum ignorationem, & publicorum tabulariorum interitum, partem esse quaesitae historiae, quam cognitio-

gnitionem qui foret assecutus, certe eum scire nihil aliud sciri posse, & in ea perscrutanda frustra perdi oleum & operam. Atque id optime videbat Premontius, mecumque sentiebat, sed desidiæ suæ vanum prætexebat colorem, eamque jocans excusabat adagio hoc Italico, *rem esse divinam nihil agere*.

Hactenus ita me sibi devinxerat amor literarum, ut quamvis sata in animo meo pietas erga Deum, hortatu Præceptorum, satis altas à pueritia radices egisset, ea tamen assiduo profanarum disciplinarum studio oppressa & defecta cælesti rore, qui percipitur ex frequenti sacramentorum usu, fere exaruerit. Accedebat æqualium meorum exemplum & consortio, qui commoda & oblectamenta vitæ hominumque laudem appetentes, in suos mores erroresque me facile pertrahebant. Consectabar itaque circulos hominum, & multo magis etiam mulierum, quibus placuisse certum existimabam urbanitatis argumentum. Nihil itaque eorum prætermittebam, quæ pertinerent ad earum permulcendos animos, non cultum corporis, non vestimentorum ornatum & elegantiam, non officiosos ad eas & frequentes aditus, non amatorios versiculos, non molles susurros, quibus amatoria alitur væsania: id quod palam nec satis verecunde testatus sum apud Menagium per epistolam carmine scriptam, quæ trita est vulgi usu.

At parte alia Tutor meus defervescere videns meam adolescentiam, atque jam adesse tempus corporis exercitationibus idoneum, deduxit me ad lanistas & ad saltandi & equitandi magistros; nam & ipse rei equestris erat valde studiosus. Ac saltabam quidem ineleganter & inscite: at in tractatione ludicra armorum & equitatione cæteris præcellebam omnibus, ad æqualium meorum & ipsorum quoque doctorum invidiam. Nam & tanta pollebam agilitate corporis, ut quemcunque poteram locum manu attingere, in eum me saltu attollerem; tanta quoque ad cursum velocitate, ut pone me relinquerem cæteros, & tanto etiam robore membrorm, ut cum aliquando ego & duo valentissimi viri, humi sedentes, baculum manibus hinc illi duo, inde ego solus apprehendissemus, haudquaquam mihi id extorquere, meque loco movere potuerint.

Jamdiu vero, atque etiam pueritia, nandi artem mihi ipse sine magistro & sine cortice, sed casu quodam comparaveram. Cum enim per æstatem refrigerationis caussa, sæpius in die, ut est mos puerorum, in obvios quosque lacus & fluvios corpus solerem abjicere, contigit aliquando

quando, ut ignoto me committerem amni, non tentato prius vado, statimque in imum demersus versarer in extremis; donec periculi magnitudini vehementer excitatus, per repetitos manuum pedumque nixus sursum attollerem corpus in summum aquæ, & libero aëre fruerer. Atque ita mea mihi cognita est nandi facultas, cujus plane me expertem putabam; adeo ut hoc ipso die profundum amnem nando trajicerem. Jamque inde ex frequenti usu tantam assecutus fueram artis hujus scientiam, ut altissimorum fluminum ima subirem, & ostrea eruerem è fundo, ac nemo inter æquales nandi peritior haberetur.

Sic exactis primis vitæ meæ annis, ineunte vicesimo primo, pro more in Neustria recepto, mei juris factus sum, & exii tandem è potestate Tutoris, à quo fueram parce & duriter habitus, atque etiam illiberaliter, ita ut ad tolerandas juveniles impensas cogerer mutuas ab amicis pecunias sumere. Quod parcimoniæ genus, etsi ad augendam pupilli rem familiarem videretur institutum, minime equidem probare possum, cum juvenum infringat animos, invitetque ad sordida facta atque indecoras artes, quibus inopiam sublevare possint. Tunc autem in re lautiori, alia animo agitare cœpi, mihique ante omnia vehemens incessit cupido adeundæ Lutetiæ; cum ob celebritatem urbis, tum ad visendos Reipublicæ literariæ principes viros, mihi jam ante & ex operibus & ex fama cognitos; potissimum vero ad comparandos libros, sine quibus languere studia mea, ac pene interrupta jacere necesse erat. Illuc ergo provolavi magna alacritate; majore etiam ad Librarios. Verum cito exhaustum sensi, quidquid eorum officinis destinatum congesseram. Quod & alias mihi sequentibus annis sæpissime contigit: quidquid enim, meum etiam defraudans genium, poteram corradere, id universum abripiebant Jacobæi Bibliopolæ. Atq; hinc porro factum, ut per illos juveniles annos fere inanis fuerit sacculus meus & plenus aranearum. Contra vero ita locupletatum est penu meum librarium, ut in regionibus nostris nulla alia Bibliotheca illud adæquaverit, vel voluminum delectu, vel copia. In quibus seligendis id potissimum secutus sum, ut veterum omnium scriptorum compos essem, nulla vel certe levi habita ratione elegantiæ tegumentorum, sive concinnata ea essent ex pergamenis membranis, sive pellibus Numidicis, quæ sussenorum & publicanorum lautitiæ consectanda relinquebam. Jam vero, cum conscius mihi essem, congesta hæc fuisse a me, non ad vanam ostentationem, sed ad meos usus, parum omnino laboravi de eorum nitore retinendo: adeo, ut si quid inter legendum occurreret notatu dignum, sive ad scriptionis

nis emendationem, sive ad intelligentiam locorum, id ad oram allinerem. At ea me valde angebat cogitatio, cum præviderem tot annorum labore, tot impensis paratam hanc voluminum congeriem, suavissimum mentis meæ oblectamentum & pabulum, olim distractum iri per angiportus, atque ita in Librariorum apothecas redituram, & in imperiti vulgi manus venturam. A quo cum valde abhorreret animus, malo huic prævertendum duxi, uti deinde factum est à me, quemadmodum infra referemus.

Nec libris solum conquirendis utiles mihi fuerunt itiones illæ crebræ & mansiones diutinæ Parisiis: postquam enim illuc adveni, magnæ mihi curæ fuit excellentes illos & claros viros convenire, quorum tanta erat tamque insigni eruditione parta existimatio: Sirmondum in primis, Petavium, Labbæum, Vavassorem, Rapinum, Cossartium, Commirium. Ac Sirmondus quidem jam nonagenario major, nihil tamen remittebat de contentione studiorum, & commentando ac scribendo postremum hoc vitæ tempus tribuebat. Inerat præterea in eo comitas singularis, & elegantia morum; ut hominem in aula utraque, & Pontificia & Regia diu versatum facile posses agnoscere. Ego vero, etsi multa de ejus benignitate audiveram; præter exspectationem tamen ab eo humanissime exceptus sum; nam & pectus & scrinia post primos fere congressus aperuit, meque & ad instituenda studia, & ad effingendos mores saluberrimis juvit consiliis. Absentem quoque suavissimis literis prosecutus est, multumque ex ea consuetudine percepissem voluptatis & emolumenti, nisi paulo post abrepta ea fuisset inexspectata & prope repentina viri morte, quæ etiam in juvene cruda videri potuisset. Præferebat adstrictiorem frontem Dionysius Petavius, & serium quiddam ac severum; quod diluebat tamen frequens usus. Ego autem ita eum deliniveram officiis & assiduo cultu, ut quamvis implicatus immenso *Theologicorum Dogmatum* Opere, quo Theologiam tricis Scholæ & pedicis expeditam ad liberos & patentes priscæ Ecclesiæ campos sanctorumque Patrum tritos vestigiis revocabat, non gravate tamen se demitteret ad leviores studiorum meorum curas, & in iis pene redire videretur ad priores annos. Cum itaque tum haberem in manibus Thucydidem, multasque hic cum alibi passim, tum præcipue in concionibus obscuras habeat abditasque sententias, vix ut intelligatur, quemadmodum à Cicerone adnotatum est, quotiescunque hujusmodi occurrebat quippiam; recurrebam statim ad Petavium, tanquam ad Pythiæ tripo-

dem. Ille vero delectari videbatur importunitate mea & protervitate, bonasque sibi horas subripi facile patiebatur.

Cum aliis etiam viris à me commemoratis magna mihi intercessit conjunctio; & cum Rapino præsertim ac Commirio, quorum in Poëticis enituit industria. Quid singuli autem in literis potuerint, lucubrationibus ipsi suis, & in sua quisque arte, palam sunt contestati. Nam cui intentatum est vastum illud eruditionis pelagus Philippus Labbæus? ecquod huic ipsi intentatum est disciplinæ genus? Hujus æquare famam, & fortasse etiam superare poterat Gabriel Cossartius, felici quidem præditus ingenio, sed impatiens laboris, neque satis temporis parcus, tantumque detraxit de gloria, quantum remisit de studiis. Celebratus est in primis extemporali oratione, qua super controversiis quibusdam Academicis contumeliosam clari cujusdam Professoris declamationem publice excepit in ipso temporis articulo, acriterque & diserte confutavit, plaudente & mirante magna procerum Academiæ Parisiensis corona. Intra Poëticæ cancellos fere se continuit Franciscus Vavassor, puri sermonis amator, auceps elegantiarum Romanarum, quas tam rigida accuratione consectatus est, ut dum periti Grammatici affectat laudem, fracti & elumbis Poëtæ dedecus sibi consciscat. Amavi tamen hominem, ab eoque ita amatus sum, ut lucubrationum etiam suarum, ac carminum imprimis participem me & arbitrum esse vellet. Neque multo longius evagati sunt ultra Poëticæ metas Rapinus & Commirius. Levia sunt enim quæ Gallice scripsit Rapinus; nec ad ea tractanda satis amplo doctrinæ commeatu instructus accessit. Ac ejus carmina leporis sane sunt & suavitatis plena, & facilis ac faventis Musæ nata auspiciis: etsi adjunctam non habent vim Poëticam, & furorem illum, sine quo negabat Democritus Poëtam magnum posse quemquam existimari. Et excellentis quidem hujus viri jucundissima mihi est recordatio, cujus præclara in me exstiterunt merita, quemque summa, quoad vixit, observantia colui. Plus nervorum inerat Joannis Commirii carminibus, nec minus facilitatis; nam promtus fuit in eis fingendis ad extemporalitatem usque, ut ludibundum eum viderim nonnunquam, & in uno pede stantem, cum versus funditaret velut ex scatebra.

Gratissimum tum quoque fuit illic reperisse Stephanum Agardum, Campensem, Bituricensem, ex eadem Societate, gestis omnibus Ordinis sui magistratibus conspicuum, quem olim in Collegio Cadomensi docentem Rhetoricam noveram puer. Erat in eo præter formæ dignitatem decorum ingenium, liberalibus doctrinis expolitum; capax vero supra

quam

quam credibile esset, & tenax memoriæ comprehensio, quam & studio aluerat & arte ita auxerat, ut ingentem vocabulorum numerum sibi semel recitatum, eodem ordine fideliter redderet; ad rei miraculum stupentibus universis. Magnam ei præcipue pepererant inter suos commendationem Jansenianæ concertationes, cum libris sub Antonii Ricardi nomine editis demonstrare instituisset, Jansenium dogmata sua ex Calvinianis fontibus derivasse.

In hoc doctorum hominum Sodalitio, quorum in notitiam veni, partes quoque suas egregie tuebatur Johannes Garnerius, cum aliis jam scriptionibus clarus, tum multo futurus clarior editione Marii Mercatoris, qui Augustini temporum æqualis nefarium Pelagii dogma ac Nestorianum etiam acriter oppugnavit. Nec in hac excellentis viri commemoratione præterire sine piaculo possum præstitam mihi ab eo sedulam opem & fidelem operam, cum exponerem Origenis historiam resque singulæ suo à me collocandæ essent ordine, & ad temporum notas accurate revocandæ.

Nec prætermittendi, quos extra hanc Societatem eruditionis laude & nominis claritate florentes hoc tempore mihi adjunxi. Erant in his præcipui Puteani fratres, Petrus & Jacobus, quorum certe nomen vera laus est; quos Majorum & multo etiam magis propria ipsorum virtus nobilitavit: nam præter suavissimos mores, eximiæ fuerunt ornati doctrinæ præstantia; ac Petrus potissimum, dignitatis Imperii Gallici & immunitatum Gallicanæ Ecclesiæ vindex acerrimus. Quoniam autem illorum fidei commissa erat opulentissima Bibliothecæ regiæ gaza, illuc ad eos ventitabant diebus singulis viri plerique famæ celebritate conspicui, quorum ego quoque eruditis intereram sermonibus, magna animi mei voluptate: præsertim postquam apud illustrem hunc cœtum, pro singulari sua humanitate, exornavit me commendatione sua fratrum par nobile; adeo ut sine ullo meo labore, ac præter meritum, tantorum virorum partam mihi amicitiam, nomenque meum eorum albo adscriptum agnoscerem. Eminebat inter illos magna poëticæ artis præstantia Franciscus Guyetus, affectator bonæ antiquitatis, priscorum vatum æmulus, nec iis sane multum inferior; ne quidem si desideres venerandum illum πίνον veteris Romæ; adeo lenocinatur auribus ore rotundo & concinnitate numerorum. Criticen quoque excoluit & exercuit, at nimis licenter; nam in Veterum scriptis dijudicandis tantum sibi juris tribuit & auctoritatis, ut in eos grassari videatur. Vidi ego manu ejus adnotatas passim emendationes ad oras Virgiliani exemplaris, quo solebat uti. In eo certe recensendo tam

immoderate versatus est, tamque fœde laceratum dedit, ut si ita discerptus prodiisset, Virgilium utique quæsiisses in Virgilio. Tum quoque valde familiariter usus sum Ismaële Bullialdo, qui tunc erat in contubernio Puteanorum. Nec quamvis disjuncti postmodum locis essemus, cum ille Lutetiam, ego Cadomum sedem haberemus studiorum, necessitudinis intermisimus officia: utebamur enim frequenter commodo literarum, nec illum de studiis meis celabam quicquam; nec ille me earum rerum, quæ gerebantur inter doctos, ullam nescire patiebatur. In quo sane valde dispar erat utriusque nostrum conditio: quid enim jucundum proficisci poterat ab homine provinciali, ad eum qui in ipsis eruditionis sedibus collocasset domicilium, nec ullius expers esset eruditionis? In primis vero quem dignitatis gradum inter insignes ætatis hujus Astronomos consecutus sit, facile intelligitur ex *Astronomia* ejus *Philolaica*, qua veterum Pythagoreorum sideralem scientiam jamdiu obsoletam ita instauravit, ut ejus conditor haberi possit. In Geometricis vero quid posset commentatione sua *De lineis spiralibus*; quid in Philosophicis editione libri *Ptolomæi περὶ κριτηρίου καὶ ἡγεμονικοῦ*, adjunctaque interpretatione & Notis; quid in mitioribus humanitatis literis, & familiari sermone, & scriptis quaquaversus epistolis abunde comprobavit.

Cum primum autem Lutetiam veni, nemini me adjunxi arctius quam Gabrieli Naudæo, mihi jampridem ex nominis existimatione, & multo etiam magis ex scriptionibus ejus cognito. Procurabat ille hoc tempore Mazarinæam Bibliothecam, quam summo ipse labore, multisque per Europam itineribus collegerat, atque in eam provexerat amplitudinem, ut excepta Regia Bibliotheca se nulla huic æquaret in Gallia. Nec multo post tamen inter civiles tumultus factum est, ut per sectionem vendita distraheretur. At ego interea cum libris coemendis sumtuosius incumberem, quam pateretur res mea, ille me revocavit intra modum, ope sua juvit & consilio, & amice submonuit, ut caverem à calliditate Bibliopolarum.

Non multo ante venerat Lutetiam Petrus Lambecius Hamburgensis, Lucæ Holstenii sorore natus, qui postremis hisce annis Imperatoriam Bibliothecam Vindobonæ cum laude administravit, ejusque indicem contexuit bonæ frugis plenum. Statim autem atque Lutetiam attigit, lucubrationes criticas edidit ad illustrandum Aulum Gellium, seque ad Naudæum applicavit. Ad quem cum sæpe ventitaremus uterque, illic primum notitia mihi cum eo fuit, quam stabilis deinde consecuta est amicitia,

con-

conciliante Naudæo, qui juventute nostra bonis addicta literis ita delectabatur, ut sæpe nos in suburbanum suum simul invitaret, & videretur nobiscum juvenescere. Cum vero Hamburgum venissem post annos aliquot, committere nolui, ut illac transirem insalutato amico meo Lambecio; à quo exceptus sum sane quam laute & liberaliter: ac donatus etiam luculento ipsius *de Originibus Hamburgensibus* Opere.

Per eos dies, quos in amplificanda Bibliotheca mea consumebam Lutetiæ, ad vesperum aliquando domum redux, cum partas opes recognoscerem, hæsi potissimum in pervolutandis *Theologicis Dogmatibus* Petavii, recens editis, quorum magna erat apud doctos homines commendatio. Me etenim, qui & Auctorem nossem, & amarem, & facerem plurimi, cum materiæ dignitas, tum nitor dictionis, & passim diffusa eruditio, totas noctes attentum tenebant & affixum. Verum adhibita ab eo in dogmatibus comprobandis argumenta ponderibus meis examinanti mihi, si quod forte visum erat infirmius, vacillabat tum quoque apud me dogmatis quod eo nitebatur fides, cum nihil ad ejus defensionem certius afferri posse putarem, quam quæ à tanto viro perpensa re fuerant prolata. Quæ temeraria opinio, juvenili levitate suscepta, pristinam meam de quibusdam sacrosanctæ nostræ Religionis capitibus sententiam, præstitamque iis hactenus à me reverentiam contagione sua labefecit. Nec ante convalui ex hoc morbo, quam clarioribus de cælo radiis collustrata mente mea, offusæ discuterentur tenebræ, firmioribusque ac profundioribus radicibus mea fides insisteret.

LIBER SECUNDUS.

CUM magna ditatus librorum accessione Cadomum rediissem, iisque per otium jucunde fruerer, essemque molliter in meis studiis, magnam de se famam per orbem excitabat Christina Suecorum Regina, cujus inter cæteras virtutes celebrabatur in primis literarum amor, summusque in Literatos favor & liberalitas, quos illa accersebat ad se undique Attalicis, ut ferebatur, conditionibus; Cartesium in his, Salmasium, & Isaacum Vossium, quo ad condiscendas literas Græcas, & priscos utriusque Linguæ Auctores pervolutandos, intelligendosque duce utebatur, nec ullum abire sinebat diem, de quo demtas optimas horas cum illo una privatim studiis non tribueret; & tanta quidem tamque assidua contentione, ut ne somno quidem parceret. Unde paulatim debilitatis viribus, & tentata febribus valetudine, languens marcescebat corpus, frustra recla- Anno 1652.

man-

mantibus Medicis, & sæpe etiam ab ea irrisis. Cum Vossium autem multa de Bocharti doctrina prædicantem audiret, videndi ejus & alloquendi tantum in ea commovit desiderium, ut hominem ad se advocaverit honorificis verbis, crebrisque & urgentibus Vossii literis jusserit excitari. Quibus ille delinitus, quamvis publico Religionis suæ illigatus ministerio, & carissimæ familiæ necessitudinibus devinctus, studiorumque & placidissimi otii assuetus deliciis, omnia hæc post habuit voluntati Reginæ, nec fuit deterritus vel longinquitate itineris, vel temporis dispendio, vel difficultatibus rerum. Jam diu vero erat, cum magna me tenebat Italiæ perlustrandæ cupido; jamq; eram in procinctu cum Suecicæ profectionis suæ consilium mihi aperuit Bochartus, nec obscure me ad itineris hujus societatem invitavit. Ego vero tergiversari primum; Italiæ amœnitatem, & ver pene perpetuum, totque venerandæ vetustatis monumenta, quibus tota referta est, Sueciæ cautibus & barbariei opponere. Illæ contra Batavicæ terræ miracula arguto carmine à Scaligero celebrata, tot illustres in literis viros, quorum illic magnus erat his temporibus proventus, tot splendidas urbes, tot etiam vestigia Gothicæ antiquitatis in Daniæ saxis exstantia. Quid multa? victus tandem Bocharti non tam rationibus, quam amicitia, dedi manus, meque viæ futurum comitem spopondi. Verum cum ad iter accingeremur uterque, improvisus invasit me morbus, & consilia mea disturbavit. Jamque dies dictus erat profectioni, nec discessum procrastinare poterat Bochartus: nos enim in portu Franciscopolitano, ad ostium Sequanæ, præstolabatur Batavica navis, vela in Hollandiam facere parata. In viam ergo se dedit Bochartus magno meo dolore; & majore etiam futuro, ni me ea sustentasset fiducia, non longinquum fore hunc inter nos digressum. Adiit ille primum Franciscopolim terrestri itinere, navimque statim conscendit, sed cum reflarent septentriones venti, tandiu hæsit in littore, ut eum meliuscule me habere cœpissem: venerim in eam spem posse me assequi cunctantem, eique me adjungere. Nondum igitur satis confirmata valetudine, Cadomo profectus A. D. XVIII. Cal. Majas, Anni M. DC. LII. lectica operta Franciscopolim delatus sum. Sed quæ mea infelicitas fuit, cum illuc advenissem sub meridiei tempus, Bochartum comperi exoriente Sole portu solvisse. Fuerunt tamen mihi solatio aliæ duæ naves itidem Hollandicæ, stantes in littore, ad primos Austri flatus patriam petituræ, uti quidem jactabant navarchi; reipsa, ut onerariis aliquot navibus Rothomago ad mare secundo amne venturis præsidio essent. Quæ dum credulus exspecto, totos undecim dies molestissimo illic otio con-

contabui. Sed tandem respexit me Deus, & navi conscensa in altum evecti sumus. Cumque res Anglos inter & Hollandos spectarent ad bellum, quod paulo post exarsit vehementer, naves aliquot Anglicas, circa Iccium portum velut in specula positas, & Hollandicis insidiantes, ægre effugimus. In Zelandiam primo appulsus, perlustrato Middelburgo, quæ urbs regionis caput est, nulla interposita temporis mora, minoribus navigiis delatus sum in Hollandiam; nec conquievi, donec Lugdunum Batavorum pervenerim. Salmasium statim consalutavi adveniens; cumque paucorum dierum facturum me moram in hac urbe præsagirem, totum me ei per illud tempus addixi; nec quicquam prætermisi officii & observantiæ, quod non illi exhibuerim, præsertim postquam animadverti nostro hoc eum cultu delectari. Factus autem illic certior, nondum Amstelodamo digressum esse Bochartum, statim ad eum literas dedi adventum meum nunciantes; qui adeo jucundus ei fuit, ut Cadomensem juvenem, qui in ejus erat comitatu, continuo ad me miserit, gratulandi caussa, meque ad eum extemplo deducendi. Qua benignitate & amoris significatione ab eo profecta, quem ego contra amabam ex animo, valde lætatus sum. Ergo citatis equis Amstelodamum cucurri in optatos Bocharti amplexus. Continuo venit ad me Vossius perquam officiose, ac sperare se dixit futurum, ut ex longinquo hoc itinere, quod eramus ingressuri, non notitia solum, sed & constans ineunda esset amicitia; paratam sibi & Bocharto rhedam commodam ad iter & concinnam; servatum mihi in ea locum, siquidem hoc uti vellem. Utar vero, inquam, beneficio tuo, ac lubens & habebo gratiam. Ad quartum diem sumus Amstelodamo profecti. Ubi venimus Ultrajectum, idem ille me revisit sonticus morbus, qui profectioni paratum me Cadomi detinuerat, coëgitque illic subsistere per aliquot dies, & opem exposcere Henrici Regii, clarissimi Medici, & longe clarioris etiam Philosophi. Sciebam autem eum Cartesianæ factioni fuisse primo addictum, & assiduum Cartesii ipsius assectatorem; at fastidiisse deinde doctrinam hanc, etiam cum contumacia, nec sine Cartesii offensione. Quamobrem post habitos aliquos de morbo, quo conflictabar, sermones, ad eumque expugnandum præscriptas leges, multa nobis de Cartesianis rebus disceptatio fuit, quas nec omnino adspernabatur, nec dissimulabat plurimum se profecisse per Cartesium, & de eo magnifice loquebatur.

Venimus deinde Hardenbergam, quod oppidum est Transisalaniæ. Minime vero Lectori injucundum fore puto cognoscere, quo ritu Consul illic creari soleat, uti quidem ab oppidanis accepimus. Cumque olim

itineris nostri Suecici narrationem dederim carmine illo ad Johannem Capellanum, quod exstat inter Poëmata nostra; eosdem hic referam versus; quibus rem tum explicavi:

Hinc Hardenbergam sera sub nocte venimus.
Ridetur nobis veteri mos ductus ab avo.
Quippe ubi deligitur revoluto tempore Consul,
Barbati circa mensam statuuntur acernam,
Hispidaque imponunt attenti menta Quirites:
Porrigitur series barbarum desuper ingens.
Bestia, pes, mordax, sueta inter crescere sordes,
Ponitur in medio. Tum cujus numine Divum
Barbam adiit, festo huic gratantur murmure Patres,
Atque celebratur subjecta per oppida Consul.

Cum Bremam claram urbem essemus prætergressi, oppidum venimus satis grande, cui nomen à septem claustris factum est. Vidimus illic sacrarum Deo virginum florentissimas olim ædes, tunc à Lutherana factione in novos usus conversas, ruinosis tantum aliquibus materiis paucarum puellarum, veteribus Catholicæ Ecclesiæ institutis adhærentium, domicilio attributis. Quinque illic ex ingenti numero supererant, quarum unam in vastæ domus, jamque pene collapsæ, parietinis habitantem nacti sumus, vitam in magna egestate, sed munda, ægrè tolerantem, victumque lana & tela quæritantem. Ac jucundum mihi sane fuit, in hac Catholicæ Religionis vastitate superstites purioris cultus reliquias agnoscere. Quod cum huic significassem, magno illa vicissim gaudio affectam se esse dixit, cum me unum Catholicis partibus videret addictum, inter tot itineris mei comites ab ea alienos; manuque ad osculum benigne porrecta, ut mos est feminarum apud Germanos, sublatis in cælum oculis, opem mihi divinam ex animo comprecata, fronti meæ salutaris crucis signum pio ritu leviter impressit. Profecto non parum angebar animo, cum tot splendida priscæ pietatis proruta monumenta, sacrosque & sinceros Dei cultus, profana novitate abolita cernerem; illicque paratum errori & impietati præsidium, ubi nuper veritati suus constabat honos, suum patrocinium.

Longum emensi iter Hafniam tandem pervenimus, quæ primaria urbs est Daniæ, amœna situ, cultuque elegans, quantum ferre potest boreale cælum.

cælum. Qua perlustrata in speculatoriam turrim me contuli, quam in ipsa urbe, prope Collegium Regium, ad observandos stellarum motus excitavit Christianus IV. Daniæ Rex, postquam ex his locis nimia sua acerbitate exegerat Tychonem Braheum, Astronomiæ parentem; eximio hoc opere lenitum iri ratus desiderium, quod apud gentem suam reliquerat excellentis viri discessus, mirabiliumque instrumentorum, quæ in Astronomiæ usus paraverat, in Germaniam exportatio. In hac exstruenda turri Christianus Rex consilio usus est Christiani Longomontani, qui per aliquot annos fuerat in contubernio Tychonis. In rotundam formam exædificata ea est, & in magnam educta altitudinem; nec ita tamen, ut per scalas gradatim directas detur adscensus, sed ut per mollem pavimenti acclivitatem, in summam aream currus possit adscendere. Conjuncta ea est templo, quod vetustate exesum cum vitium fecisset, tumque sarciretur cum istic essemus, disjecta inter ruinas grandia aliquot saxa notavimus Runicis inscripta literis, qualia multa visuntur passim in Dania & Suecia, vicinisque regionibus & insulis, nobisque sæpe observata sunt. Fertur hæc antiqua esse Gothorum scriptura, vulgoque inter eos creditur, rerum gestarum memoriam, magnorumque virorum gloriam certis his ac solidis monumentis majores suos ad posteros transscripsisse. Livido tamen temporis dente in dies arrosa ea, ac pene ignorabilia, plane olim interitura erant, nisi à sequentium annorum injuria literaturam hanc perspicaci ingenio & indefesso labore vindicasset Olaus Wormius. Collegerat is prætera sagaci diligentia, quicquid rarum ac singulare fors ei in his regionibus objecerat, vel à natura vel ab arte profectum: nec Hafniam appellebat quisquam virtutis amator & doctrinæ, qui comi salutatione Wormii non ambiret amicitiam, thesaurosque ejus literarios videre cuperet. Nec officio huic defuit grex ille amicorum, quorum eram in societate. Meminit Bochartus*, & ante eum Pereyra (°), preciosi dentis balenæ Groenlandicæ, qui visebatur inter Wormii κειμήλια, & ejus erat generis, quod vulgo monocerotis esse cornu imperitum vulgus existimat. Inde nos in Collegium contulimus, visendi caussa Globi ænei à Tychone olim fabrefacti, cæli signorumque omnium ac stellarum descriptionem continentis. Quem mihi de fama multo ante cognitum cum diligenter spectarem, obstupui equidem ad operis concinnitatem & elegantiam, & ad fabricæ accurationem. Sed in admirabilitate machinæ hujus, aliorumque Tychonis instrumentorum prædicanda vanus esset labor noster, cum in Mechanicis suis ea omnia delineaverit ipse Tycho, & oculis legentium subjecerit.

* De anim. S. Script. Part. I. l. 3.

(°) Relat. Grœnl. p. 66

Nunc ut Globi hujus dignitatem atque fabricam pro merito Lector æstimare possit, sciat viginti quinque annorum opus hoc fuisse, in eoque perficiendo quinque Dalerorum millia Tychonem profudisse, quæ librarum Turonicarum nostratium octodecim circiter millium summam conficiunt. Cum autem Dania relicta Pragam se Tycho recepisset, universamque supellectilem Astronomicam secum illuc transportari curasset, Annoque demum M DC XIX. in urbis hujus depopulatione à Palatinis copiis ea esset direpta, ab hoc tamen Globo violando abstinuerunt manus; adeo ut sartus tectus postmodum & integer Niessam, quæ Silesiæ urbs est, in Collegium Societatis Jesu sit illatus. At Vdalricus, Christiani IV. Daniæ Regis filius, Anno demum M DC XXXII. expugnata ea urbe, Globum hunc injecta manu, velut patrio jure repetiit, & in Daniam inferri jussit. Inde porro vehementius exarsit in me Huenæ insulæ lustrandæ cupiditas; quam sedem studiorum Astronomicorum per annos viginti & unum Tycho habuit, cælestibusque observationibus & præclaris scriptionibus nobilitavit.

Natus ille erat in Scania, ex nobilissima Braheorum gente, quæ Suecica potius dicenda est, quam Danica. Nam cum essem in Suecia inter quinque supremos regni Administros, primum locum & à Regina proximum tenebat Petrus Braheus, ab eadem familia oriundus. Sed nihil nunc opus est, neque pertinet ad nostrum institutum, vitam Tychonis referre; quod ab aliis effectum est satis luculenter. Id tantum postulat operis nostri ratio, ut dicamus Fridericum II. Daniæ Regem, benignitate sua & liberalitate detinuisse Tychonem in Dania, jam aliorsum migrare, domiciliumque Basileæ Rauracorum collocare parantem.

Est in Freto Danico, quod Sundicum vulgo appellant, parva insula, Huena nomine, molli adscensu supra maris aquas ita assurgens, ut liberum in omnes partes prospectum habeat. Regi visa est sedes hæc Tychonis studiis & observationibus cælestibus valde commoda; eique statim accersito, in totum vitæ tempus, insulæ usumfructum (regii enim juris est) attribuit, habitandamque permisit. Simul etiam opimis eum locupletavit vectigalibus, ac pollicitus præterea est, vel ad excitandas in insula ædes, vel ad concinnanda in Astronomicos usus instrumenta, se nusquam ei defuturum. Grato & læto animo munus accepit Tycho, continuoque in insula fundamenta jecit Vraniburgicæ arcis, A. D. VI. Eid. Sextil. Anni M D LXXVI. cui & decorum fore ratus est, si Carolus Danzæus, Gallorum Regis Legatus in Daniam, primum lapidem præclaris ædibus subjecisset. Ego vero cum pene etiamnum puer ædificii hujus sæpe inspexissem formam in

libris

libris Tychonis apud Ægidium Macæum affinem meum, quem & de rebus Tychonis multa narrantem audiveram, ita hæc in animo inhæserant meo, ut posthabitis rebus omnibus, Hafniaque ipsa valere jussa, oculis quoque hæc intueri meis vehementer concupiscerem. Sed & socios nostros ad iter illud capessendum quamvis magnopere adhortarer, neque suadendo tamen, neque rogando pellicere ad id potui; adeo leviter eos Astronomicarum rerum cura tangebat. Unum tantummodo ex illis comitem habui, conductoque navigio, flante leniter Austro, Huenam delati sumus A. D VII. Cal. Jun. Anno MDCLII. Insulam hanc Venusiam appellant quidam, alii Scarlatinam: cujus postremi nominis originem ad id puto referendam, quod contigisse, regnum tenente Frederico II. certis illic auctoribus accepi: jactasse Anglos quosdam Hafniæ, si sibi insulam hanc venundare vellet Rex, in pretium persoluturos se tantum Anglici panni, coccineo colore tincti, quem *Scarlatam* vulgus appellat, quantum ad extimum insulæ limbum circumcingendum posset sufficere; addito etiam ad singulas panni rugas nummo aureo; Regem illico re audita conditionem accepisse, nec satis considerate; quid enim, si impositis arcibus insulam munivissent Angli, Fretum Sundicum clausissent classibus, & opimis portoriis Regem intervertissent? Is itaq; melius consultus insulam omnino retinere decrevit in sua potestate. At cum valde sollicitus esset de fide data, nec eam fefellisse videri vellet, subvenit admonitione sua morio quidam, quales in Principum aulis versari solent: Quid ita angeris, optime Rex? quin tu dicito pacta te servaturum, Huenamque venditurum, eam modo in Anglicum mare statim à venditione emptores transferant; valde eos insanire, si futurum speraverint, ut in tuis ipsos hærere faucibus pati velis. Probatum est sapiens fatui consilium, quo elusæ sunt spes Anglorum. Atque hinc, uti quidem conjicio, Scarlatinæ nomen insulæ adhæsit.

Exscensione facta, in pagum nos contulimus, qui unicus & exiguus tota exstat insula. Suscepit nos apud se ritus Lutherani Minister, pro more apud Danos & Suecos recepto, quorum qui sacra procurant, iidem perhospitales sunt; domosque suas peregrinis patere volunt, nulla sordidi lucri spe, repensa tantum expensa mercede. Quæ mihi sane liberalitas Christianæ pietatis videtur valde conveniens, ac digna, quam imitentur reliquæ gentes Chr sti nomen professæ. Sunt qui ad Reges ipsos referri velint hanc beneficentiam, quos ajunt diversoria hæc habitanda permisisse rusticanis Ministris, ea lege ut advenis paterent. Constat certe borealibus hisce gentibus honorificam haberi & decoram laudem hospitalitatis. Humaniter ergo

excepti, postquam paululum interquievimus, multa ab hospite nostro, aliisque adstantibus Huenæ incolis percontatus sum de Tychone, deque Vraniburgica arce, cujus visendæ gratia istuc venissem: quodque mirere, incognita sibi esse hæc nomina uno ore professi sunt omnes, nec quicquam se de iis accepisse. At cum virum quendam valde senem superesse rescivissem in insula, misi, qui eum ad me adducerent. Rogatus ille à me numquid de Tychone Braheo inaudisset aliquando, deque condita olim ab eo istic arce, quam Vraniburgi nomine decorasset, & per annos unum & viginti incoluisset; se vero respondit non Tychonem modo & Vraniburgum nosse, sed & in Tychonis famulatu fuisse per aliquod tempus, & operam quoque suam ad hanc exstruendam arcem contulisse. Tychonem autem referebat hominem fuisse violentum, impotentem, iracundum, famulos & villicos male multantem, ebriosum quoque & mulierosum; cum uxorem duxisset ex infima natalis villæ suæ Knudstrupii plebe rustica, ex qua liberos multos suscepisset, atque hac affinitate, velut sibi probrosa, magnopere offensam fuisse illustrem Braheorum gentem. Tum subjecit bonus ille vir, si istuc venissem spectandi Vraniburgi caussa, irritum me laborem suscepisse, quippe solo æquata omnia, vixque superesse parietinarum vestigia. Cujus rei caussas cum ab eo, & jam ante Hafniæ à viris doctis exquisivissem, varias ac plane discrepantes commemorabant. Hi enim Tychonem ipsum, è Dania excedentem, opus suum diruisse dicebant, cum satis tamen constet res suas Huenicas & Vraniburgicas colono & famulis aliquot procurandas reliquisse; quippe fundi hujus fructus in totum vitæ tempus fuisse ei à Frederico Rege concessos. Erant, qui dicerent hostiles Suecorum copias pervasisse in insulam, stragemque hanc edidisse; quod non ignorasset profecto vetus ille Huenæ incola, qui ad turbidas Freti Sundici tempestates & rapidissimos ventos rei caussam referebat; quibus facile concussæ fuerant ædes leviter materiatæ: cum præsertim de tuendis sartis tectis Astronomicæ domus parum omnino laborarent aulici viri, quibus clientelæ jure, post Tychonem, Regis beneficio obtigerat.

Cæterum vel inde facile intelligitur, quam inanis sit fucus ille gloriæ, quæ tanta contentione expetitur. Quid enim aliud tam ardentibus studiis, tam diuturnis, quæsivit Tycho, quam gloriam? cujus nec instantis mortis necessitas in eo exstinxit desiderium, cum animam agens ipse se solaretur sperata à grata posteritate benefactorum suorum memoria, vitamque clauserit in crebra fatalis hujus sententiæ iteratione, *Ne frustra vixisse videar.* Eumne operæ suæ præmium tulisse dicas, qui Regem regnique

gnique proceres sibi infensos expertus est? qui despicatissimos sensit labores suos, inanes laborum fructus, ac Prætoris quoque interdicto vetitas sibi observationes Astronomicas? qui penatibus denique suis, amœnissima domo, & patria extorris, in extero solo, aliena vivens quadra inter paucos familiares mortem obiit? cum Astronomicam suam supellectilem tanta felicis ingenii contentione, tantis paratam impensis, alienigenarum & indoctorum hominum rapacitati videret obnoxiam, quam rapacitatem & post aliquot annos reipsa sensit hæc supellex, cum à Palatinis copiis funditus direpta est: liberis etiam Tychonis in tenebris, & squallore, ac propemodum in egestate relictis. En quo recidunt spes humanæ! en quo evadit insanum illud laudum studium, & infinita gloriæ cupiditas, qua duci se & trahi patiuntur generosiores animi, dantque se vanissimis vulgi sermonibus & famæ aucupio: quæ ab hominum opinionibus profecta sæpe falsis, fere vero levibus & incertis, extenuatur annorum lapsu, & plerumq; oblivione posteritatis evanescit!

Quamobrem autem patriam deserere coactus sit Tycho, fuse à Gassendo traditum est. At nonnulla tamen ad eam rem pertinentia & commemoratione digna ab eoque prætermissa, Hafniæ accepi à viris Tychonici nominis studiosis. Quamvis enim de injuriis sibi in Dania illatis nonnunquam differeret Tycho, neque ullam in Christianum Regem jaceret querelam, imo vero palam eum excusaret, certum tamen est in ejus offensionem incurrisse Tychonem, & aulæ frigore perculsum, regiis beneficiis Christiani jussu fuisse exutum. Quæ sibi concoquenda prudenter judicavit, cum longas Regibus manus esse sciret. Verum inde primam mali labem exortam fuisse narrabant mihi, cum illic essem; quod cum venisset in Daniam Legatus Regis Angliæ, secumque molossum Britannicum adduxisset eximiæ magnitudinis, adjecit in eum oculos Tycho, donoque sibi donari postulavit à Legato, quem deportaret Vraniburgum, fidissimum arcis custodem futurum. At eundem sibi quoque deposcebat aulæ Magister Christophorus Walchandorpius. Quapropter alterutrius offensionem veritus Legatus, neutri se quidem daturum dixit: verum simul ac rediisset in Angliam, geminos inde se missurum molossos, utrique suum, pollicitus est. Quod & re præstitit. At duorum illorum alter alterum superare specie visus est & statura, eumque dari sibi voluit Walchandorpius, quod & ei Regis arbitrio concessum est, multum licet renitente Tychone. Rem scilicet graviter is tulit; utque erat iræ impatiens, temere quædam de Rege effudit, quæ ad eum statim ab aulæ Magistro perlata sunt. Atque hinc iræ illæ, & Regis offensio. Ante

In Vita Tychon. l. 4.

Ante omnia curæ nobis fuerat videre Regem ipsum; jamque aderat tempus illud, quo venturus erat in templum cum omni comitatu, ut rei divinæ interesset. Deducti itaque sumus in suggestum templi, unde facile despici poterat cœtus omnis aulicorum. Utque imbecilla admodum mihi sunt lumina oculorum, qualia eorum sunt, qui à Græcis Myopes appellantur, & excavatis vitreis conspicillis uti solitus sum a pueritia, ad ea cernenda, quæ semota sunt ab oculis, ea tunc quoque adhibui, cum ad spectandos qui circum stabant reliquos omnes, tum ipsum maxime Regem, quæque proxime ei assidebat Serenissimam Reginam; quod à me profecto factum est tam incaute, tamque inconsiderate, ut alios spectans parum attenderem spectari me quoque ab omnibus adstantibus, indecoro hoc habitu, ac potissimum à Rege ipso, quem paulo post accepimus palam conquestum esse inter prandendum, tam parum sibi præstitum esse reverentiæ ab externis illis hominibus, qui in templum fuerant admissi, ut velut per deridiculum oculos orbiculis vitreis obductos in se conjicerent. Tametsi vero urgebamur temporis angustiis, neque festinationi nostræ injici poterat longior mora, minime tamen sivisset officii nostri ratio, ut Hafnia excederemus præstitæ nullæ adversus Regem observantiæ & cultus significatione, nisi nobis offensi illius conspectum veritis visum esset consultius protinus illinc excedere, mihi quidem in Huenam insulam, adjuncto uno ex sociis; cæteris vero in urbem Helsenoram, sitam ipsis faucibus Freti Sundici.

Illuc nos quoque deinde ruderibus Tychonicis perlustratis appulimus. Mox etiam in ipsum Fretum descendimus, visendarum navium gratia, ingenti numero illic excubantium, sive ad exigenda portoria, sive ad solvenda, magno Regis Daniæ compendio. Narrabant autem qui tum aderant, ditissimum quendam mercatorem, Ludovicum Gerium, Hollandiæ incolam, ortum è Palatinatu ad Rhenum, redemtis ante aliquot annos Suecorum ærariis secturis, quæstuosissimas mercaturas fecisse, unde ad fiscum Danicum redibat ingens emolumentum; hoc inescatos regios quæstores vectigalia solito longe graviora imposuisse his mercibus, & ab invitis ac reluctantibus vi adhibita exegisse; contra vero vim vi opposuisse Gerium, & viginti bellicis navibus ad Freti angustias adductis, ab injuria & vexatione sese vindicasse.

Cum iter faceremus per campos Daniæ, videbamus sæpe pendentia de patibulo furum & luporum corpora; ad infimam autem patibuli trabem defixos aliquot elegantes cultellos. Quorum caussam cum exquire-

remus

remus ab incolis locorum, retulerunt fuisse in ferale lignum immissos cultellos ab hominibus febri, aliove diuturno morbo laborantibus, vulgoque credi futurum, ut eos si quis refigeret, statim morbo liberaretur qui fixerat, eo autem corriperetur, qui refixerat. Quod nos olim his versibus expressimus:

Illic corporibus videas permista luporum
Robore ferali pendentia corpora furum, &c.

Postquam ex Daniæ finibus excessimus, & Helmostadium, primam tunc temporis Suecicæ ditionis urbem, delati sumus. Illuc venit ad nos IV. Cal. Jun. nuncius à Regina, qui verbis ipsius juberet Vossium è vestigio regredi in Hollandiam, vetaretque ante redire ad eam, quam Salmasio satisfecisset de injuria, quam hic sibi factam querebatur, cum contumeliose vocatus esset ab eo in jus levissima de re, caussam dicturus apud Rectorem Academiæ Lugduno-Batavæ, velut unus aliquis de grege Professorum. Inde itaque divulsus à nobis Vossius Hollandiam repetiit. Qui vero ablegandi Vossii mandatum attulerat à Regina, idem ejus jussu se nobis viæ ducem præbuit. Progressis in Ostro-Gothiam, ad ripas Vetteri lacus, gratissimum fuit herbidos campos decurrere, hoc flore passim luxuriantes, quem vulgus lilium convallium appellat, unde suavissimus efflabatur odor, qualem naribus Arctois inusitatum putassemus. Sed & fraga legebamus in sylvis, & circa Holmiam cerasis rubescebant sylvæ; & in horto regio mali intra capsas, & melopepones intra vitrea specularia, eadem educabantur arte, qua apud nos.

Cum Vetteri lacus oram legentes, jucundo ejus frueremur adspectu, jacentem procul in medio insulam monstrabat nobis bonus ille Suecus, itineris nostri rector, in qua specus esse asseverabat in mirandam altitudinem depressum, atque illic clausum à multis seculis teneri Magum quendam, nomine Gilbertum, arctissimis constrictum vinculis ab alio quodam Mago ejus præceptore, cujus virtutibus suas æquiparare fuerat ausus, plurimosque in barathrum illud, vel liberandi Gilberti, vel visendi certe gratia, ingressos, arcana quadam vi devinctos temeritatis pœnas luisse; propterea que ab ejus aditu vulgus abstinere. Cognoscere licet ex Olai Magni *Historia*, fabulam hanc à multis jam annis per illas regiones fuisse disseminatam, & pronis auribus acceptam à gente credula & superstitionibus dedita. Quo vitio fere laborant qui sub frigidiore cœlo nati, minus benignos Solis sentientes intuitus, tardiores habent Lib. 3. c. 20.

habent ingenii motus, & ad veri perspicientiam ac depulsionem errorum minus idoneos: quales esse Lappones Suecis finitimos, & Islandos, & Groenlandos certis Auctoribus compertum est, Draconem ingentem, Neckerum dictum, lacus circumfluos pervagari solitum narrat plebs Holmiensis, puerosque lavandi caussa aquam subeuntes rapere ac vorare; proptereaque meipsum à natatione magnopere absterrebant, cum per æstum frigus captare vellem. Nec me tamen vana hæc terricula revocarunt à proposito, valdeque mirati sunt me ex tanto periculo rediisse incolumem. At ego monebam amice à lacubus prohiberent pueros, quoad essent nandi peritiores: alioquin haustum iri, non à Dracone, sed à profundissimis gurgitibus, quorum fluctus inæqualibus superfusi rupibus facile incautos fallant.

Nec miretur quisquam in tam algidis cæli plagis eos exsistere calores, qui refrigeratione sint mitigandi. Id præstat diuturna Solis mora supra terram per æstivos dies, & assiduus radiorum intra solidas rupes repercussus. Nec sane tantos memini me usquam pertulisse æstus, quantos in Suecia. Sed & longinqua hac Solis mora factum est, ut mediis etiam solstitialis per æstatem temporis noctibus, nulla admota lucerna, epistolas conscriberem. Per hyemem vero, & illic, & in aliis potissimum ad Septentrionem vergentibus locis, notabilis quædam hirundinum deprehenditur indoles, quæ circiter æquinoctium autumnale, & prima adventantis hyemis frigora, non trans mare devolant, uti mos illis est, & plerisque volucribus advenis sub calidiore cælo; sed in lacus se immergunt, & aquis glacie concretis superinsectæ ac velut sepultæ jacent per totam hyemem; quoad verno tempore resolvatur glacies, & illæ velut è somno excitatæ, excussoque veterno, prodeant ex aquis, & ad volaturam se accingant. Nec minore videtur admiratione dignum, quod in nostrate regione observatum est, intra concavas rupes, quæ Olenæ fluvii ripis adjacent, Cadomum inter & mare, hirundines immani numero, in uvæ modum collectas & conglobatas penderé è summo fornice, per totam hyemem. Neque sane nescivit Aristoteles illud esse hirundinum ingenium; neque Pedo Albinovanus, in elegantissima in *obitum Mæcenatis Elegia*, cum dixit,

De Animal. lib. 8. cap. 16.

Conglaciantur aquæ, scopulis se condit hirundo.

Insigne aliud Suecicæ superstitionis monumentum visitur Holmiæ, in majore templo depicta in tabula facies cæli, qualis eo die apparuit, quo urbe profectus est Gustavus Adolphus Rex ad Germanicam expeditionem. Visi

Visi sunt in cælo tres Soles, lucidis quibusdam orbibus circumsepti: quibus signis ea portendi facinora, quæ magna deinde cum laude à fortissimo Rege patrata sunt, credidit illa gens, parum memor eorum, quæ de hujusmodi παρηλίοις à gentili suo Olao Magno sunt adnotata, sæpe nimirum ea committi versus Septentriones: nec aliam, puto, ob caussam, quam quod nubes illæ, densiore ac spissiore aqua concretæ, speculi præbent vicem, rerumque objectarum formam facile suscipiunt ac retinent.

Animadversione digna mihi visa est domorum Suecicarum fabrica. Pineos aut abiegnos truncos, ejusdem crassitiei & longitudinis, accurate delibratos, utrimque ad oppositas partes dolatos & lævigatos, & prope ipsa capita incisuris confectos, redigunt in quadrum; aliosque aliis ad eandem formam, in lævigata latera superinjectos, ab extremis partibus invicem per has incisuras connectunt; dum iteratis sæpius & multiplicatis conjectarum trabium ordinibus opus ad convenientem altitudinem assurgat. Quæ ut facile coagmentari possunt, ita nullo dissolvuntur negotio; adeo ut sæpe videas venales proferri ad mercatum domos hoc modo disjunctas, domorumque materiam, & ab emtoribus in ædes suas deferri, ut commodo loco construantur. Tecto additæ sunt fenestræ, quod ipsum tabulis constat, & betulæ arboris corticibus, quæ cariem non sentiunt. Atque hoc demum culmen cespite congestum est; quod & in rusticanis Italiæ tuguriis factum fuisse scimus, auctore Virgilio. Tum avena, aliisque seminibus idoneis conseritur cespes ille, ut herbarum radicibus consutus & constrictus humili tecto firmius adhærescat. Ergo viridia & florentia videas domorum culmina, quibus & oves & porcos ad pastionem vidimus immitti. Tecta enim ad hunc modum comparata esse dicunt, tum ne fulmine ictæ facile deflagrarent ædes, pingui & resinosa ligni materia constratæ; tum ut ingruentibus bellis, clausisque per obsidionem urbibus suppeteret pabulum, unde pecudes ali possint. Eandem artem domibus suis exstruendis adhibent Moscovitæ. Talem adhibere quoque Islandos testatur Arngrimus Jonas. At potentiorum ædes, imprimisque regium Palatium, & Deo dicata templa, æreis laminis sunt contecta, cujusmodi fuisse Vestæ templum Romæ narrat Ovidius. Hæ autem & ad decorem faciunt, & ad diuturnitatem, propter soliditatem & levitatem materiæ, cujus feracissima est Suecia, ærariis metallis ita abundans, ut æream cudant monetam laterculis pedalibus ampliorem, cui congerendæ & asservandæ locupletes & bene nummati grandia construunt horrea & apothecas.

Virg. Ecl. I. vers. 69.

Reipubl. Island. c. 6.

Ovid. Fast. l. 6. v. 261.

Ut noſtratium caminorum ſtructuram, ab antiqua longe diverſam, adinvenit recentior ætas, ita Sueci neceſſitatem artium parentem ſecuti, intentioribusque frigoribus conflictati, pervulgatum caminorum modum in commodiorem formam redegerunt. Nec enim ad medium conclavis parietem, uti nunc apud nos, ſed ad angulos ſunt appliciti, ne pars ulla loci caloris ſit expers & fulgoris: nec quadrata & in latum porrecta cavitas eſt camini, neque tubi per quem camini fumus erumpit, ſed rotundam ſectantur formam, ut repercuſſus intendatur ignis ardor, & ne fumus foras vi flammæ expulſus regredi poſſit. Præterea non jacentibus lignis ſubjiciunt ignem, uti noſtrates ſolent, ſed ſtantibus & erectis, eo ſitu, quo ſurgunt è terra, ſuccosque illos concipiunt, qui fibris intus recepti, exſiccantur Solis ardoribus, & reſinoſi fere cum ſint, facile inflammantur, & idoneam præbent ignibus materiem, fibrarum ductus ſponte ſequentibus, nec uſquam interruptis. Quæ poſtquam abierunt in candentes prunas, tubus obturatur lamina ærea, de transverſo per rimam inſerta, qua calor intra conclave diu continetur. Talibus quoque caminis perhibent uti Perſas. Ferunt Arnoldum Spirinxium, hominem Batavum, à Suecorum Regina Legatum ad Hollandos miſſum, perſpectis hujusmodi caminorum opportunitatibus, fruſtraque adhibitis opificibus induſtriis, qui ſimiles in patria ſua domo concinnarent, caminum totum Suecicum, craſſis aſſeribus, ferreisque ligaminibus probe compactum, in Hollandiam integrum tranſmiſiſſe.

Poſtquam Holmiam venimus, prima nobis cura fuit Reginam conſalutare. Ejus autem gratia tum florebat Bourdelotius Medicus, natione Gallus, origine Æduus, Bourdelotii illius ſorore natus, qui famam aliquam decusque inter Literatos conſecutus eſt, editis in veteres aliquot Scriptores non indoctis commentariis. At alter ille, quo commendabiliorem ſe præſtaret, nomen adſcivit avunculi, cum Michonius paterno nomine appellaretur. Huic curam valetudinis ſuæ affectæ & languentis ut committeret Regina, ſuffragatione ſua & commendatione perfecerat Salmaſius, Æduus & ipſe. Michonius vero, Medicæ quidem artis non erat inſcius, plus tamen longe valebat artibus aulicis, quas diu cum Medicina inter nobilium feminarum cathedras exercuerat. At plane rudis erat aliarum diſciplinarum, quas qui callent, dicuntur eruditi. Ex acerrimis harum ſtudiis cum languorem contraxiſſet Regina, febriculisque identidem tentaretur, libros primum omnes ab ea removit Bourdelotius, rebus ipſe ſuis & exiſtimationi hac ratione callide conſulens, denuntiavit-

tiavitque certissimum vitæ periculum si pergeret literis operam dare. Tum in privatis colloquiis, deridiculum quid & esse & haberi jactabat, mulierem doctam apud elegantiores aulæ Gallicæ feminas. Accedebat ad hæc jocorum & facetiarum arguta festivitas, quibus mirifice captus est puellaris animus, ut apud eam pene jam sorderet omnis honos liberalis doctrinæ. Nam in Christina tam flexibilis fuit atque mollis ingenii indoles, ut ex alienis judiciis tota penderet, eorum præcipue, qui aliqua meritorum specie ejus existimationem fuissent adepti. Nam cum literarum amore flagrans, Salmasio se aut Vossio tradidisset in disciplinam, ad eorum opiniones ita se componebat, ut quoscunque apud eam præconiis celebrassent suis, eos statim ad se accerseret: quos inter numerandus est Bochartus, veteri necessitudine Vossio conjunctissimus. Cum ergo ex Bourdelotii consilio, abjectis studiis, dedisset se animi relaxationi & otio, & meliusculе se habere cœpisset, tum vero se ejus ope non convaluisse modo, sed & ad vitam rediisse prædicabat. Jam inde ergo tam dicto audiens Scurræ fuit, ut eam propemodum eruditionis suæ pœniteret. Quæ res omnem pene intercepit itineris nostri suavitatem, effecitque ut parum liberaliter, nec pro meritis exceptus sit Bochartus, accersitus præsertim velut ab alio orbe, tanto studio, tamque crebro efflagitatu. Nec dubitabamus, quin ea essent ad Bourdelotium auctorem & impulsorem referenda, qui sua scilicet interesse putabat, inde extrudi viros eruditos; ne bonarum literarum ignorantia, cujus sibi conscius erat, ex propinquo appareret. Nec aliam ob caussam tam inhumane visus est Vossius à Suecia ablegari.

Abhorrebat porro valde Regina à nuptiis, meque ab iis vehementer absterrebat: utque dicax erat & multi joci, legisse se narrabat apud Pausaniam, hominem quendam Argivum, mihi cognominem, uxorem suam deprehendisse in adulterio, mali id esse ominis, caverem itaque ab hujusmodi infortunio. At ego respondi tutum è contrario esse me posse hoc exemplo, cum vir ille injuriam sibi illatam, cæsis uxore & adultero, egregie ultus sit: ac præterea neutiquam convenire nomina, Ὑπάτον hunc nomine esse dictum; me vero id nominis adspernari, & dici Ὑέτιον, quod unum est ex Jovis cognomentis. Bœotic. pag. 310. 30.

In hac literarum vastitate crescebat nihilominus Bibliotheca regia, & numero librorum & dignitate, qui undecunque collecti in eam confluebant. Nam ad eos, quos inter Germanicas manubias deportaverat in

 Sueciam

Sueciam Gustavus Adolphus Rex, accesserant multi, in sectione Bibliothecæ Mazarinianæ pretio emti, tum & Johannis Gerardi Vossii Bibliotheca, grandi ære de Isaaco filio redemta. His addita fuerat Bibliotheca Petaviana, tota libris antiquis, Græcis & Latinis, manu exaratis; item Gaulminiana, tota libris Ebraicis, Arabicis, aliisve exoticis hujus generis conflata, quæ paulo post tamen ad Gaulminum, immane huic pretium statuentem, rediit. Illuc quoque plurimos optimæ notæ codices intulerat Isaacus Vossius, à se passim per Europam magna diligentia conquisitos: in his volumen Græcum satis grande, antiquum, manu descriptum, quo Commentariorum Origenis in Matthæum continebantur Tomi aliquot, & ejusdem præterea Tractatus de Oratione. Quod cum intellexissem venisse à Vossio, quæsivissemque deinde ex eo, unde illud habuisset, & quid eo post meum ex Suecia discessum esset factum, respondit ille, raptum fuisse primo à militibus in direptione Vormaciensis Bibliothecæ, & vili pretio coemtum ad se pervenisse. Enimvero id nactus, adhortante Bocharto, describere statim sum aggressus, potestate mihi facta à Regina. Atque hinc prodiit Origenianorum Commentariorum editio, quæ sequentibus subinde annis à me procurata est.

Venerat Holmiam ante paucos dies Marcus Meibomius, & Reginæ luculentum munus obtulerat, veteris Musicæ Scriptores septem, sua interpretatione suisque notis instructos, & regiæ majestatis nomine inscriptos. Præclare sane hoc Opere de re literaria meritus fuerat Meibomius, cum diu neglectam antiquam Musicam, & excoli desitam, ac longinquitate annorum obsoletam, pene intermortuam revocavit è tenebris, & pristinæ dignitati asseruit. Nec tamen ex fastidiosa hac & segni ætate, & bonarum literarum contemtrice debitum plausum tulit. Quod nisi studiorum meorum instituta ratio ad alia me vocasset, libenter cum eo pervolutassem eximios illos nobilissimæ disciplinæ antistites; ipsiusque Meibomii rationes ex eo ipso cognovissem.

Cum istic essemus, Cancellarii munus sustinebat Axelius Oxenstierna, quem honoris caussa nomino, vir de patria sua optime meritus, primarius olim sub Gustavo Suecici regni administer, splendidis functus Legationibus, bonarum literarum amans, iisque probe excultus, & egregiam prudentia, ingenii dexteritate, & magnanimitate celebritatem nominis adeptus. Quæ cum revocarem ad animum, resque ab eo præclare gestas recordarer, mirabar in hac excellentia tantam inesse modestiam

&

& facilitatem morum, qua par esse videbatur infimis, comitatemque, qua nos exteros excipere solebat.

Vigebat tum quoque apud Suecos Renati Cartesii memoria, qui ante duos annos Holmiam accitus à Regina, supremum illic diem clauserat. Extra urbis septentrionale suburbium, jacet sepulcretum, eorum destinatum condendis corporibus, qui à Lutherana Religione fuerunt alieni. Illic humatum esse Cartesium cum accepissem, locumque insigni tumulo decoratum, eo me contuli, molemque reperi satis grandem, tabulis abiegnis contextam, magnificis exornatam inscriptionibus, quibus viri laudes prædicabantur. Totus apparatus auctorem ferebant Petrum Chanutum, Gallorum ad Suecos Legatum, in cujus hospitio decesserat Cartesius. Cumque lignea hæc compages ad lapidis formam & colorem constructa esset & dealbata, præferretque titulus conditum esse Cartesii corpus *sub hoc lapide*, furtim & perfacete ab ignota manu subnotatum fuerat *ligneo*.

Non abs re forsitan fuerit, nec Lectori injucundum, referre hic facinus novum, nec admodum credibile, nisi testium multorum, ex quibus rem audivimus, fide niteretur, nec longo ante adventum nostrum tempore in his locis patratum. Vir Suecus, mente sanus, probus, bene moratus, inter populares satis commodus, media luce quadrimulum puerum, ante fores paternæ domus, palam in vico inter æquales colludentem corripit, cultroque in fauces adacto interimit. Comprehensus ille & in judicium adductus, nec factum negavit, nec excusavit, nec facti pœnam deprecatus est. Imo vero, inquit, me commeritum esse mortem scio, eamque ut a vobis impetrarem hac arte usus sum, cum probe norim vix tutiorem esse ullam salutis æternæ adipiscendæ viam, quam cum sensibus integris, corpore valido nec morbis debilitato, excedit anima, piis ad Deum religiosorum hominum sublevata precibus, eorumque consiliis & adhortationibus excitata & adjuta. Quod mortis genus ut per vos oppeterem cum fieri non posse intelligerem, nisi aliquo delicto capitali admisso, levissimum id esse judicavi quod à me perpetratum est, occiso puero nondum vitæ hujus corruptela infecto, parentibusque egenis, & numerosa prole onustis erepto. Quibus dictis capite damnatus, lætus ac renidens, sacrosque hymnos pleno ore decantans, supplicio affectus est.

Nuntiabatur interea Gabrielem Naudæum & Raphaëlem Trichetium Frenæum è Gallia evocatos à Regina; hunc, ut pretiosæ & rario-

ris

ris supellectilis; illum, ut Bibliothecæ curam custodiamque susciperet, Lutetia profectos jamjam affuturos. Quo nuntio cum gauderent Galli, ringebantur Sueci, exhaustum conquerentes ærarium vastissimis sumtibus, profusasque regni opes in extraneos, ac Gallos potissimum; quos tanquam expilandi sui caussa è longinquo venientes iniquissimis adspiciebant oculis, ægerrimeque ferebant in amplissimis apud Reginam obtinendis & exercendis muneribus anteferri sibi famelicam gentem, alienis bonis inhiantem. Quæ cum ipse mecum reputarem, ingrati me pœnitebat itineris, & gentem infensam deserere properabam; cum præsertim inde me extruderet ingruens autumnus, & caute providendum esse censerem, ne reditum mihi præcluderent adventantis hyemis sævissimæ tempestates: revocabant me præterea in patriam domestica negotia, quæ proficiscens non deserueram quidem, quod sine gravissimo meo damno facere non poteram, sed intermiseram tantum ad tempus aliquod. At cum repetendæ Galliæ veniam petiissem à Regina, multa pro bonitate sua caussata est, cur me abeuntem retineret, ostentatis etiam honorificis & opimis conditionibus; in primis ut Origenianorum Operum editionem, quam jam tum meditari me fueram professus, apud se in otio, Bibliothecæ suæ opibus subnixus, procurarem. Ego vero reniti contra, operis magnitudinem opponere, temporis & operæ longinquitatem, & urgentia rei meæ familiaris negotia, quæ tam diuturnam moram ferre non possent. Quæ cum per aliquot dies ultro citroque disceptata essent, his demum legibus transacta res est; ut patriam revisere liceret in proximam hyemem, Sueciam ineunte vere repetiturus. Et fecissem sane, nisi propositum interpellasset rumusculorum aura passim increbrescentium, prope adesse tempus, cum regnum abdicatura esset Christina. Atque id eventurum jam ante conjectura fueram auguratus, & ex ingenio Reginæ, & ex dictis quibusdam incaute leviterque ab ea prolatis, super privatæ vitæ jucundissima tranquillitate, & regiæ dignitatis incommodis. Quamobrem etsi fidem meam de reditu obligaveram Reginæ, nulla mihi tamen religio fuit, Holmia proficiscenti, cum votum Mercurio pro reditu in patriam nuncuparem, nunquam me in Sueciam regressurum significare hoc carmine ad Catulli delicias expresso;

Bocharti comites, cohors inanis,
Aptis sarcinulis & expeditis, &c.

Per-

Perſtrinxeram & alio carmine Gallico, ſatis acri atque ſalſo, mores Suecorum; quod cum Bocharto recitaſſem, ſtatimque ille deſcripſiſſet, detulit ad Reginam, & tanquam feſtivum aliquod acroama audienti prælegit. At illa verſiculis quidem ſe delectari dixit, verum argumentum non probaturos populares ſuos, qui ludibrio haberi ſe neutiquam eſſent paſſuri; caute hæc itaque premenda eſſe & occultanda.

Verum in reditu adhibui mihi itineris ſocium Petrum Cahagneſium Fiervillam Cadomenſem, Stephani Cahagneſii, ſupra à me memorati, fratre prognatum. Hic Bocharto in Sueciam proficiſcenti comes fuerat à parentibus adjunctus, mandatumque additum, totus ut ex ejus nutu arbitrioque penderet. At ille diuturnam in barbara gente locisque inamœnis moram pertæſus, & inſtantis hyemis longas noctes dieſque breviſſimos reformidans, multum licet reclamante Bocharto, ac velut pro imperio abitum prohibente exceſſit una mecum ex Suecia, certumque ſe mihi præbuit aſſeclam & ſodalem.

Acceſſit & alia cauſſa, cur de Cadomo mature repetendo cogitarem. A multis jam annis parum probari in vulgus perſpexeram diuturnam meam hanc & intimam meam cum Bocharto familiaritatem, ſtudiorumque conjunctionem, viro à Catholicis partibus alieno, cujus auctoritati, partæque meritis exiſtimationi plurimum tribuerem; quod ſalva Religionis meæ integritate vix fieri poſſe cenſebant. Multo etiam magis increbuerat inanis hæc ſuſpicio; cum damnoſo hoc contubernio me devinctum, in gentes Lutheranæ factioni addictas profectum me ſcirent, longaſque traherem moras in ea aula, quæ palam averſaretur Catholicum dogma, & apud Reginam, quæ quidquid vellet, valde vellet, ſuamque de rebus divinis ſententiam propagare velle crederetur, cum præſertim ad obeundas in Germaniam legationes quaſdam operam noſtram utilem ſibi futuram præ ſe ferret. Quæ etſi vaniſſima eſſe cognoveram, nonnihil tamen vulgi opinionibus quantumvis fatuis tribuendum duxi, ineptoſque rumores reditu meo ſopiendos. Cum & ad Dei gloriam & ad meam ipſius ſalutem pertinere ſtatuerem, non puros ſolum retinere & illibatos de Religione ſenſus, quales eos à ſanctiſſima matre Eccleſia Catholica excepi; ſed & diligentem dare operam, ne cui aliter de me judicandi per meam ſocordiam præberetur occaſio.

LIBER

LIBER TERTIUS.

PERGENTIBUS nobis in Sueciam, & Gottorpianæ Bibliothecæ tabularia lustrantibus, inesse iis animadverteram vetusta quædam exemplaria Græca, quæ studiis meis juvandis & ornandis usui esse posse censebam. Quamobrem profectus deinde ex Suecia, non ante excedere statui ex Cimbrica Chersoneso, Daniæ Provincia, quam ea pervolutassem in otio, & si quæ conducerent rationibus meis, vel collegissem carptim, vel exscripsissem. Ut primum ergo Gottorpiam redii, adii ad Adamum Olearium, Bibliothecæ præfectum, perspectæ prudentiæ & Doctrinæ hominem, quarum egregium Orbi literato dedit specimen, luculenta illa *Itineris Moscovitici & Persici descriptione*, quod Friderici Cimbrorum Ducis jussu in has oras susceptum est. Is autem hoc tempore, quantum patiebantur gravissimæ febris, qua tunc laborabat, accessiones, indicem concinnabat & interpretationem omnium Linguæ Persicæ vocabulorum. Hanc ego petii mihi per eum veniam impetrari ante omnia, ut daretur aditus ad Principem, quem offici mei esset visere & salutare; deinde ad Bibliothecam, unde sublegere ea possem & excerpere, quæ studiis meis viderentur esse opportuna. Renuntiavit ille postero die, potestatem sui videndi facturum Principem, simul atque dimisisset à se externorum Principum Legatos, post confecta negotia, quorum caussa venissent: interim mihi reseratum iri vel intima Bibliothecæ tabularia. Qua facultate humaniter concessa, post salutatum Principem non segniter usus sum. Cum in alios autem codices transcribendos meam contuli operam, tum in eum præcipue, quo Vettii Valentis Anthologiæ continebantur. Vetustus is fuit Astrologus, patria Antiochenus, qui Apotelesmaticæ præcepta tradidit circa tempora Hadriani & Antonini. Hunc cave confundas cum altero hujus nominis Astrologo, ex Georgii Cedreni, Michaëlis Glycæ, & Johannis Zonaræ Historiis cognito, qui in Encæniis novæ Romæ thema cæleste constituit, plurimaque falsa ex artis hujus vanitate prædixit. Duo omnino Operis hujus exemplaria præter Gottorpianum superesse cognovi; alterum Lugduno-Batavicum, manu Josephi Scaligeri exaratum; alterum Anglicum Oxoniense, Christophori Longolii cura & viginti aureorum impensa olim descriptum, quod Johannis Seldeni deinde fuit. Sed & alium præterea Operis hujus odicem exstitisse Romæ apud Lucam Gauricum narrabat Gesnerus in sua *Bibliotheca*. An illo, an Gottorpiano usus sit Joachimus Camerarius, cum fragmentum

ex

ex eo excerptum Aſtrologicis ſuis inſereret, & unde ſuum deſcripſerit Scaliger, incertum mihi eſt. Cum ſtrenue me labor ille exerceret, furtim per poſticum ingreſſus pone adſtitit mihi humaniſſimus Princeps, & incogitantem oppreſſit. Mox familiariter aſſidens multa ſuper Suecia rogitat, multa ſuper Gallia, plura etiam de ſtudiis meis, deque ſua ipſius Bibliotheca, quam diligenter luſtrari à me, & ex conſilio meo locupletari volebat. Cum autem Gallicæ Linguæ eſſet imperitus, ego Germanicæ & Danicæ, Latinum ſermonem in colloquium adhibuimus; cujus tam expedita pollebat facultate, ut infantiæ meæ me puderet.

Gottorpia digreſſus Hamburgum veni, nec nos conſortionem ſuam deſiderare paſſus eſt Lambecius, plurimaque ſingularis humanitatis officia. Per eum in publicam deductus ſum Bibliothecam, Reipublicæ Hamburgenſi teſtamento relictam à Friderico Lindembrogio, & magnis deinde acceſſionibus amplificatam.

Hinc in Hollandiam redituris grave viſum eſt & injucundum permeare iterum ſteriles illos & arenoſos Veſtphaliæ campos, quos jam ante non ſine moleſtia percurreramus. Fleximus igitur viam ad dexteram in Friſiam, ampliſſimarum urbium frequentia pernobilem, ac fluviorum etiam, quorum ſubvectionibus viatores commode uti poſſunt. Jamque ad Flevi lacus oram perveneramus, cum in Harlingæ urbis vicinitate monſtratum eſt nobis oppidum, quod ſingulis quibusque diebus navigium unum, trecenta nempe ſexaginta quinque per anni curriculum, ædificare & Reipublicæ ſubminiſtrare narrabant. Perluſtrata nobis hinc eſt Franekerana Academia.

Quod autem ſæpe inaudiveram, ſed velut commentitium & ridiculi cauſſa confictum acceperam, in diverſoriis Hollandicis, non impenſarum modo, ſed ſtrepitus etiam apud ſe concitati, pretium ab hoſpitibus caupones exigere ſolere, Vorcumii reipſa expertus ſum. Cum ille enim, apud quem diverſabamur, deputaret nobiscum rationes expenſi, catelli quoque noſtri latratum & procacis ſervuli cachinnos in eas retulit. Quod cum altiore etiam cachinno ac velut poſtulatum per jocum derideremus, excanduit vir ferox, accitosque è vicinia ad ferendam ſibi opem ruſticos homines, tribules ſuos Ætnæorum fratrum ſimillimos, grandibus armatos ſecuribus, ad nos induxit, En, inquiens, qui ab impura hac Gallorum gente debitum jure pretium extundant. Nos vero parere maluimus, quam pugnare.

Ad oram Flevi lacus jacet Stavera, urbs antiqua, caput olim Friſiæ

hujus ad Occidentem sitæ, dum regna manebant, potens, dives opum, portu olim amplo atque tuto, & longinquis navigationibus nobilis, atque etiam aperto per eam primum ad mercaturas per Freti Sundici angustias Baltico mari; cujus beneficii memoriam hodieque exstare ajunt in portoriis Freti hujus exigendis, cum præcipuo jure Staverenses naves, præ reliquis omnibus, ad solutionem admittantur. Eadem & inter Hanseaticas urbes non postremo loco censebatur. Nunc tantum simus, & statio male fida carinis; exaggerato arenis & oblimato portu. Cujus infortunii caussa hæc fertur vulgi sermonibus: cum Staverensis quidam Mercator, è Prutenicis maris Baltici littoribus redux, magnam inde frumenti vim in patriam advexisset, indignatam uxorem nullam ad se, quam speraverat, pervenisse succini copiam, frumentum omne in mare effundi jussisse, atque patrati per unius mulieris impotentiam sceleris, totam civitatem, amissis portus & mercaturæ commodis, pœnas luisse.

Illic conscensa nave Amstelodamum postero die appulimus, unde non multo post urgentibus negotiis quibusdam Vltrajectum repetere coactus sum. Nec mihi iterum committendum censui, quod priore itinere facere non neglexeram quidem, sed distuleram, ut nullo salutationis & honoris officio nobili virgini Annæ Mariæ Schurmanniæ exhibito istinc discederem, quæ Labbadiæ Gallo-Calvinianæ sectæ Ministro postmodum nupta in Frisiam cum eo concessit. Actum agam, si laudes mulieris hujus prosequi instituam, cum ejus ingenium, doctrinam, artium plurimarum peritiam, ac singularem etiam modestiam fuse jam celebraverit Salmasius. Hic ipse vero Salmasius ejusque revisendi desiderium, Lugdunum-Batavorum magnopere me revocabant. Quæ enim ex primo congressu fuerat inter nos delibata amicitia, eam crebro literarum commercio, dum in Suecia essem, colueramus; quam & assiduo, per hyemis tempus, quum longa esset, usu confirmatum iri sperabam; præsertim si in ejus admitti possem contubernium, quod & ab eo impetraturum me confidebam; ea erat propensæ in me voluntatis significatio. Vixque optata ejus consuetudine cœperam frui, cum correptus accutissima febri in extremum vitæ discrimen adductus sum. Sed tantum valuit Antonii Lindani optimi Medici curatio & assidua sollicitudo; tantum etiam adhibita à Salmasio, aliisque honestissimis civitatis hujus & Academiæ viris, antea mihi cæteroquin omnino ignotis, solatia, & suavia, atq; ad excutiendum languorem utilia cupedia, ut ante elapsum mensem è gravissimo morbo plane sim recreatus. Inter eos omni me officiorum genere prosecutus est Jacobus Golius, princeps ille Arabicæ literaturæ, ac longe pluris etiam ob candorem morumq; sua-

suavitatem faciendus. Præclare etiam de me meritus est Deodatus ingenii elegantia perpolitus. Ac tum quoque cum decumberem ex morbo, eodem mecum diversorio utebatur Alexander Morus, unde magna inter nos contracta est necessitudo. Nam & ægri lecto assidebat diu noctuque, cibum cum convalescente capiebat una, ac veternum & morbi reliquias festivitate sua & jocis abstergebat. Facultatem quoque nostram sæpe experiebamur uterque in fundendis versiculis, & ultro citroque mittendis, vel provocandi caussa vel reponendi: in quo facilitatem nostram jucunde ac præter spem ad extemporalitatem usque procedere aliquando sentiebamus. Præ cæteris vero omnia præstitit nobis Salmasius humanitatis & benignitatis officia: qui cum articulari morbo fere lecto affixus hæreret, nec ad me venire posset, crebris munusculis & epistolis languentem recreabat: cumque meminisset me succo ex pomis expresso, quem Siceram vulgus appellat, pro Normanniæ more, esse innutritum, & in ægritudinis fastidio sciret eum à me expeti vehementer, perfecit tandem cura sua ac diligentia, ut lagenas aliquas suavi hoc & salubri liquore plenas, nescio unde petitas, ad mo mitteret. Cum primum autem pedem licuit domo efferre, quibuscunque rebus potuit, benigne mihi commodavit, suaque potissimum rheda, qua per urbem vectarer. Hac ego usus sum ad consalutandos alios Reipublicæ literariæ proceres, qui eruditionis suæ splendore illustrabant Academiam Lugduno-Batavicam: in primis Danielem Heinsium, in quo vix vestigia agnovisses prisci illius Heinsii, luminibus ingenii tantum olim celebritatis adepti. Tunc enim visus est animo omisso esse atque tardo, sermone etiam languido & subtristi; cum tamen magnopere optassem audire eum pristinas illas adolescentiæ suæ, in sinu Musarum sub Scaligeri disciplina feliciter actæ, delicias recolentem. Nec spectantes fallebat Marci Zuerii Boxhornii atrox & lurida facies, rubentibus perspersa pustulis, qualis illa fuisse fertur Sullæ Dictatoris; alloquio enim itidem asperum quippiam & ferox præferebat. Graves ille gerebat inimicitias cum Salmasio, acribusque eum scriptis & sermonibus prosciderat, uti factum quoque fuerat ab Heinsio, cujus partibus palam favebat Boxhornius. Hunc aliquando in angiportu deambulantem adorti adolescentes Germani, Salmasiani nominis valde studiosi, Tu-ne, inquiunt, homo impure scribere ausus es adversus magnum Salmasium? correptumque in profluentem canalis aquam dejicere conati sunt. Me vero totum, & virtute sua, & benignitate, & officiis ad se rapiebat Salmasius, & quantum utriusque nostrum patiebatur valetudo, & mea, tenuis adhuc, nec

 satis

satis firma, & ipsius, imbecillis fere semper, fruebar ejus congressu, cum meum non adspernari videretur. Quotiescunque enim viserem ad eum, rebus omnibus omissis seducebat me solum in secretius conclave; atque illic aperiebat pectus tam candide, tam ingenua libertate, ut mirarer ipse identidem apud me, virum perspectæ & inveteratæ prudentiæ, tot res serias & arcanas, cum homine juvene, ac pene etiam tum adolescente, familiariter & libere communicare, nihil de fide mea & taciturnitate dubitantem. Audieram quidem sæpenumero dicentem, plurimum mihi suam podagram obesse, quæ eum à Bibliothecæ suæ aditu atque adscensu prohiberet, unde plurima studiis meis opportuna subsidia ad me fuissent reditura. Si quis certe animum ejus atque mores ex scriptis æstimare velit, arrogans fuisse videatur, contumax, sibique præfidens; at in usu & consuetudine vitæ, nihil placidius, nihil mitius; comis ad hæc, urbanus, & officii plenus. Verum benignitati ejus ac quieti multum officiebat uxor imperiosa, Anna Mercera Josiæ Merceri viri docti filia: cujus ope cum propter imbecillitatem corporis & valetudinis infirmitatem carere non posset, ferenda ei erat mulieris intemperies, & ad ejus ingenium accommodare se cogebatur, non patienter modo, sed & nonnunquam indecore. Velut cum suscepit iter Suecicum, tumque hominis ætas, & vitæ institutum, habitum postularent modestum & simplicem, hujusmodi illa vestitum, tanquam ignobilem & plebejum aversata, militari cinctu personatum in aulam Suecicam prodire voluit, thorace indutum è bubali corio, manicis, braccis è panno coccineo, gestantem capite pelusum cinerei coloris, penna candida protectum; atque ita exornatum se produci passus est in publicum. Angebatur præterea femina impotens, si quem ad secretos viri sui & familiares congressus admissum videbat; quod ipse ego expertus sum: si quando enim solos nos colloquendi caussa in secessu delitescere intellexerat, irrumpebat illa continuo, caussasque petebat ex alto, cur nos tam intempestive obturbaret.

Inter jucunda hæc colloquia narrabat mihi Salmasius, toto hoc anno, quem Holmiæ transegerat apud Christinam Reginam, se podagra oppressum decubuisse, sibique supervenisse aliquando Reginam, cum temporis & doloris fallendi caussa libellum legeret, perfacetum quidem, at subturpiculum, cujus Auctorem ferunt Franciscum Beroaldum Vervillam, præfixo hoc titulo, *Rei faciendæ ratio*; se eum diligenter inter stragula occultasse, ne manus injiciens Regina obscœna lectione offenderetur; nec ejus

ejus tamen omnia circumspicientis argutum & curiosum oculum effugisse; atque illam arrepto statim & aperto libello, & perlectis saltuatim versibus aliquot subrisisse ad jocosas nequitias, & vocatæ ad se Spartæ, nobili & formosæ puellæ, quam habebat in deliciis, certos quosdam indicasse libri locos, quos sibi prælegi vellet ab ea, quantumvis renitente, multoque pudore ac rubore suffusa, solutis in magnos cachinnos omnibus adstantibus. Vtque totius rei historiam accuratius pernoscerem, libellum conquiri jussit Salmasius apud Bibliopolas Leydenses, & eleganter compactum dono ad me misit.

Per eos dies Salmasium inter & Morum, qui tum meus erat contubernalis, gravis exorta est rixa, quæ multas concitavit turbas, gravemque habuit in vulgus offensionem. Erat in famulatu Salmasiæ puella satis elegans, ad eamque oculos adjecisse ferebatur Morus, egregius formarum spectator, prisca virgini familiaritate conjunctus, tum cum hospitio uteretur Salmasii. Itaque adolescentulæ aderat una in unis ædibus, assidebat ad mensam, colloquebatur; nec amorem interpellabat hera, rem sperans deductum iri ad connubium, atque etiam vehementer optans, reperisse se rata optimam conditionem puellæ, quam diligebat. Cum ergo incidisset in febriculam Morus, frequens adstabat virgo, jusculisque & sorbitionibus à se paratis & conditis languentem recreabat. Quibus officiis devinctus Mori animus tam constanti asseveratione affirmabat gratum se futurum & memorem, ut has pollicitationes ad conjugii spem pertinere sibi facile persuaserint, & incauta puella, & credula hera ac superba. Hæc cum intellexisset sanitati restitutus Morus, ab uxoria re valde abhorrens, sensim se Salmasiæ domo & imperio subduxit. Atque hinc exortæ fœdæ contentiones & jurgia. Dolui enimvero tam probrosum sibi dedecus consciscere homines mihi amantissimos, quod & in damnosas lites erupturum animo præsentiebam. Itaque officii mei esse duxi, rem, si possem, in concordiam adducere. Favebat proposito huic Golius, vir optimus & pacis amans, ad idque operam suam studiose conferebat. Jamque diremta videbatur controversia his conditionibus, quas ipse proposueram, & descripseram in schedula, quasque probaverat Morus, nec adspernatus fuerat Salmasius: sed uxoris demum suæ, cui pueriliter erat obnoxius, contumacia victus repudiavit, omni compositionis spe sublata. Lite igitur ad Curiam Hollandicam delata & contestata, caussam Morus obtinuit.

Minime vero impetrare possum à me, ut sermonem mecum hoc tempore ab Alexandro Moro habitum silentio prætermittam, cum nec id patiatur

atur veritas rerum, quas hac scriptione referendas suscepi. Cum Salmasium caducum & infirmum, & articulari morbo pene confectum cerneremus uterque, instantemque præsagiremus mortem, qua post aliquot menses reipsa correptus est, quæreremque ex eo, ecquem Fœderati Ordines destinarent successorem magni Scaligeri successori? Quid si te ipsum? inquit. Ego vero arrisi, quasi ad alludentis amici jocum. Serio ago tecum, inquit; ea de te mihi est aliisque existimatio. At ego, inquam, & tenuitatis meæ mihi conscius, etiamsi alia omnia suppeterent, quæ & juvenilis hujus ætatis, & nativæ meæ facultatis superant captum, at certe tam discrepantes de rebus sacris & Religione sensus, à quibus ne vitæ quidem periculo velim discedere, gens ne ista feret in homine ad exemplum juventati ob oculos propositum? Falleris vero, inquit ille, si tantum valere putas apud eos Religionis caussam: constent modo cætera, facilis erit dissensionis hujus vel compositio, vel dissimulatio, clam modo res tuas agas, & antecaptis opinionibus prudenter obsequare, neque res in controversiam adducantur. Sed hæc esse videbantur benevoli potius animi optata, quam certa ejus & explorata sententia.

Me vero etsi retrahebat in patriam res familiaris, moram tamen aliquam sine damno interponere me posse censui, tempusque hyemis Lugduni extrahere, per quod me penitus immergerem in Salmasii consuetudinem, atque in ejus etiam convictum, si id modo salva Salmasiæ pace impetrare possem. Verum jucundissimas spes infregerunt literæ Cadomo ad me scriptæ, quibus magnum prænuntiabatur rerum mearum detrimentum, si reditum vel ad menses duos protraherem. Accedebat & assidua socii mei importunitas, qui se mihi itineris comitem adjunxerat, fumumque è patriis focis salientem resorbere vehementer gestiebat. Quamobrem invitissimo mihi de discessu cogitandum fuit. Ac primum necesse habui Amstelodamum reverti, ut reciperem debitam mihi ex Mensarii permutatione pecuniam, meque ad reditum in Galliam accingerem. Illuc quoque me comiter invitabat Vossius, è Suecia redux, uti supra dictum est à me. Invitabat etiam majorem in modum Alexander Morus, Professoris illic munere fungens, qui pristinam mihi benevolentiam non exhibuit solum, sed & novis meritis cumulavit. Quo mirabilior mihi deinde visa res est, eundem illum Morum, cum post annos aliquot Lutetiam venisset, tantum à se fuisse mutatum, ut animum me à plane aversum, nulla prætexta caussa, præ se feret: ea fuit hominis levitas. Vnde experimento meo facile intellexi, quam inanes sint spes, pollicitationesque hominum, & summo etiam studio coalitæ societates & amicitiæ. Sed hæc fusius à nobis differentur infra.

Cum

Cum cursitarem per Hollandiam, ac sæpe deambularem supra stupendos illos aggeres, quibus frangitur imminentis maris impetus, & à depressis terris arcetur, rei miraculum his versibus in ipsa arena effusis canere libuit:

His super edocti, longas molimine magno
Infixere sudes pelago, tum immania saxa, &c.

Interea dum commorarer Amstelodami, convenire visum est R. Manassem ben Israël doctissimum Judæum, & ex fama, & ex eruditis scriptionibus mihi jam ante cognitum; hominis interius pernoscendi, & de rebus plurimis ad Judaicos ritus & Religionem Christianam pertinentibus percontandi gratia. Ac mihi profecto videbatur acute quidem respondere, sed candide, nec longe abesse à veritatis notitia, si quidem moderate cum eo & ratione actum esset, non, uti fieri solet cum hac gente, contumeliose & præfracte. Has autem disceptationes cum mecum ipse retractarem, mature perpendens, quæ vel confutatione digna essent, vel confirmatione, hinc demum post longam & attentam meditationem Opus illud procudimus, quod *Demonstrationis Euangelicæ* titulo inscriptum est. Prædicabat ille nonnunquam apud me, quod & in *Conciliatore* suo scribere non dubitavit, se Davidem Regem affinitate, liberos vero suos eundem cognatione attingere; seque Davidi nepotes genuisse. Vxorem quippe duxerat ex familia Abrabanielum, inter Judæos pernobili, quæ se à Davide prognatam ferebat.

Erat tum quoque Amstelodami vir veteri mihi familiaritate devinctus, David Blondellus, ex eo tempore, quo eramus Lutetiæ, crebrisque inter nos collocutionibus utebamur, quibus sæpe intererat Claudius Sarravius Senator Parisiensis, optime de literis meritus. At accitus deinde in Hollandiam Blondellus in Amstelodamensi Schola Professoris munus obtinebat, qui & Collegam habebat eum, quem dixi, Alexandrum Morum. Exstantes ille à natura & extra orbitam prominentes gerebat oculos, iisque ad vitæ usus & assiduam lectionem satis commode utentem videram, cum in Sueciam iturus Amstelodamum primum venirem. At eundem in reditu oculis captum ac plane cœcum deprehendi; & nihilo tamen secius memoriæ felicissimæ beneficio, quæ illi pro oculis erat, persequentem inchoatum Opus, quo stemma Francicæ Domus à prima origine detexere instituerat, ejusque splendorem ac dignitatem asserere adversus Johannis Jacobi Chiffletii Vesuntini Sequani intemperias. Mirabar equidem hominem familiarum seriem per gradus, per nomina

nomina & cognomina, per affinitates & propinquitates, fine oculorum ſubſidio, accurate deſcribentem, appoſita etiam annorum, menſium, hebdomadum, & dierum notatione. In quibus diſtinguendis tanta ejus fuit accuratio, & diligentia, quod & reliquis ejus ſcriptionibus licet agnoſcere, ut eum Petrus Puteanus *Magnum Datarium* ſoleret appellare. Per id quoque tempus jucunde fruebar conſuetudine Johannis Friderici Gronovii, quo neminem acutius & felicius, neque etiam cautius ac moderatius criticam artem poſt ornatas literas exercuiſſe puto. Quod certe raro nanciſcaris inter literatos homines recentioris ævi, cum ſummum ſibi jus in priſca Auctorum ſcripta ſibi fere vindicare ſoleant, atque ea ſæpe refingere pro captu ſuo & adulterinis emendationibus à nativa ſinceritate deterſos corrumpere.

Sed urgebat me interim reditus in patriam. Enimvero mihi, meoque Achati, non leves ſe difficultates objiciebant, ſive mari, ſive terra iter haberemus. Hinc enim tumeſcens Anglos inter & Hollandos bellum, mare claſſibus infeſtum tenebat; inde altero flagrante bello Gallos inter & Hiſpanos, vias omnes inſidebant prædonum manus per Belgium, quod totum nobis erat decurrendum. Sed quamvis terreſtris hujus itineris moleſtias augebant hibernæ tempeſtates, (jam enim annus erat in exitu) minus tamen incommodi ac periculi habere viſum eſt, in idque nos dedimus. Cum ergo in Brabantiam delati Lovanium attigiſſemus, Bibliothecam adii Canonicorum Regularium Sancti Martini, in qua ineſſe ſciebam vetuſtos nonnullos codices, quos conſuli à me atque etiam pervolvi poſtulabat ſtudiorum meorum ratio; & ex quibus etiam nonnulla ut excerperem, enixe à me Voſſius contenderat. In quibus operam ſuam benigne mihi præſtitit ipſe Cœnobii præfectus. Inter Lovanienſes Profeſſores nomen aliquod tum gerebat Valerius Andreas, qui Scriptoribus Belgis & Hiſpanis celebris inclaruit. Salutavi hominem, & in amicorum ejus album referri volui.

Bruxellæ fors in diverſorium nos tulit, cujus caupo erat homo Cadomenſis. Valde ille lætari viſus eſt, veniſſe ad ſe conterraneos ſuos, noſque excepit laute, & quibuſcunque potuit rebus liberaliter nobis commodavit. Magno uſui fuit ejus opera in conducendis veredis, quibus in comitatu publici curſoris uteremur. Bruxella proxime abeſt oppidum Hallæ: magna illic religione colitur ſimulacrum ſanctiſſimæ Virginis, illic in templo collocatum Anno à Chriſto nato MCCLXVII. ab Adelhaide Johannis Avennenſis Hannoniæ Comitis uxore, multiſque clarum miraculis, quæ ad excitandam vulgi pietatem in literas relata ſunt à Juſto Lipſio,

Lipsio, docto & pio bonarum literarum Professore. Quorum memor ego, cum illac citatis equis iter faceremus, venerandam Christi Christianorumque parentem meritis honoribus prosequi valde optassem, cælestemque favorem votis ab ea exposcere, si moram hanc tulisset properantis cursoris festinatio, ad cujus ductum me applicueram. Postremo cursus nostri die sub noctem venimus Luparam, quod oppidum est agri Parisiensis; utque erat Bacchanaliorum tempus, convenerunt nos larvati aleatores, & ad lusum invitaverunt. Submonuerat nos interim caupo ille, apud quem diversabamur, caveremus ab eorum fraudibus, tesseris uti adulteratis, & mala fide aleam exercere. Erant nonnulli in nostro comitatu earundem artium non imperiti. Dolos illi eluserunt dolis, hominesque suis captos technis argento emunxerunt. Postridie illinc summo mane profecti, reliquum iter paucis horis absolvimus. Difficillimo itaque anni tempore, brevissimis dierum spatiis, lutosis & imbre corruptis viis, pernici cursu, seu potius volatu, Lutetiam advenimus. Illic substitimus per aliquot dies, tumque mihi primum patuit ad Ægidii Menagii amicitiam aditus, quæ studiose inter nos, summaque animorum conjunctione, & omnibus officiis usque ad ejus obitum exculta est. Vnde & plurimum voluptatis, ob singularem viri elegantiam & urbanitatem, & plurimum etiam utilitatis, ob variam & liberalem ipsius doctrinam percepisse me profiteor.

Nec diu Lutetiæ commorati, Cadomum tandem rediimus. Tum primum autem cognitum nobis est, institutam illic fuisse per absentiæ nostræ tempus societatem virorum aliquot ingenio & doctrina florentium, quales multos à veteri ævo, præ cæteris Europæ urbibus, (absit verbo invidia) tulisse se hoc tempore Cadomum poterat gloriari. Academiæ titulo, pro more recepto, decoratus est ille cœtus. Statis hi conveniebant diebus in Jacobi Mosantii Briosii, Metensis olim Senatoris, tunc assidui Musarum cultoris, splendidas ædes, in media urbe, opportuno loco sitas. Academiæ proceres erant; præter hunc, quem diximus, Briosium, Nicolaus Monsterius Mottæus, Prætor deinde Cadomensis; Jacobus Palmerius Grantomelinius, multiplici literatura ac Græca præcipue nobilis; Jacobus Grandorgæus Premontius, cujus virtutes, suavitatem morum, lumen ingenii & acumen, alio jam Opere prædicavi; Jacobus Savarius, qui sua pangendorum carminum incredibili facultate usus est ad venationis leges versibus describendas; Antonius Hallæus, supra jam à me, neque satis unquam laudandus; Phi-

lippus Sudorius Petivillæus, Senator Rothomagensis; & Antonius Garabius Luzernæus. Atque hi quidem quatuor in Poëtis Latinis nobile nomen consecuti; Ludovicus quoque Thorodæus doctrinis Græcis diligenter excultus. Inter hos præcipue commemorandus venit Johannes Renaldus Segræsius, Gallicorum numerorum laude commendandus, potissimum vero suavibus cantiunculis, & argutis Eclogis, quo in genere paribus suis merito suo longe antelatus est. Ac memini me aliquando quæsivisse ex eo, cum alios feliciter excoluisset poëticos modos, cur ab Eclogis, quas nondum tentaverat, abstinuisset? Sorderentne illi Bucolica Virgilii? adspernareturne Theocriti delicias? me quidem Theocrito sic affici, ut ad illum recurrerem quotannis ineunte vere, sub frondentibus arborum ramis, ad philomelæ cantum, & murmur aquæ præterfluentis, totumque relegerem. Tum forte autem verni temporis appetebat hora. Subjeci ergo velle me eum hac voluptate impertire. Qua ita captus ac delinitus est, ut ad ejus quoque imitationem composuerit se non vano ausu, cæterisque omnibus nostratibus in molli hoc & faceto carmine palmam præripuerit. Harcurianæ Familiæ historiam in hoc sodalitio contexebat hoc tempore Ægidius Andreas Roccanus, quo nemo major ex veteribus libellionum tabulariis rerum vernacularum & familiarum nostratium notitiam comparavit. Harcurianam hanc historiam thesaurum vere dicas antiquitatum Normannicarum: quas cum propter immensitatem rerum ad arbitrium expromere non posset in vulgus, & intra libellorum, quos emittebat identidem, angustias concludere, in hanc Harcuriani stemmatis descriptionem pro re nata congessit. In hoc quoque florenti doctorum hominum consessu, politioris literaturæ laudem egregie tuebatur Jacobus Gallierius, Cæsarisburgensis arcis Præfectus, omni pollens genere humanitatis; à quo Matignonæi Marescalli vita conscripta est. Reliquos Academiæ hujus sodales brevitatis caussa prætermitto. Paucis autem postquam Cadomum reversus sum diebus, venit ad me Briosius, & nonnulla de nova hac Academia præfatus, deque eorum virtutibus, qui in eam fuerant allecti, me quoque & Bochartum in ejus album relatos esse significavit. Quo beneficio non mediocriter lætatus sum, cum me in eum Ordinem cernerem esse adscitum, non mea ambitione, sed patriæ suffragiis, qui honestissimus videretur esse, meque in societatem doctissimis ætatis hujus hominibus adjungeret.

Jam ergo post longas excursiones otii mei compos factus, in Bibliothecæ meæ latebras me retuli. Cumque assidua lectione oculos intemperantius fatigassem; gravissima in eos erumpente pituita, morbum eum contra-

contraxi, quem Epiphoram veteribus Medicis placuit appellare. Quo morbo crebris intervallis tentatus fueram à pueritia. At præ aliis cunctis permolesta fuit & diuturna hæc accessio. Quam postquam remisisse sensi, visum est Lucretiano carmine celebrare, eoque Morum impertire, quem versuum esse sciebam & amatorem & artificem. Munus ille nostrum magna grati animi significatione ac suis itidem versibus prosecutus est. Accesserat ad ea crebra literarum consuetudo, quæ tamen lapsu temporis & intervallis locorum, non desita quidem fuerat, sed identidem intermissa. At cum accitus deinde Lutetiam fuisset à Calvinianæ factionis proceribus, refloruit inter nos pristina illa necessitudo, usitatumque nobis olim, dum Amstelodami essemus, versuum ex tempore pangendorum morem repetiimus. Memini equidem faceto quodam Epigrammate me aliquando provocatum ab eo, statim hoc ei reposuisse carmen, & per eundem servum misisse; An. 1654.

Jam pridem resides nostro sub pectore flammas,
Divina Phœbi munera; &c.

At speraveram equidem de nostra præteriti temporis familiaritate, tam lætis susceptam inter nos auspiciis amicitiam, nulli diuturnitati temporis, nullis fore casibus obnoxiam, eandemque Lutetiæ futuram vitæ rationem & conjunctionem, quæ fuerat Amstelodami. Verum mea me spes multum fefellit: sive enim Parisinæ urbis cultu & tumultu, sive muneris, quo tunc ille fungebatur, administratione jactatus & distractus, mihi tandem penitus elapsus est; adeo ut vel levissimis ac communibus vitæ civilis officiis plane deesset, neque ullam haberet omnino rationem querelarum, quas à me veteris nostræ necessitudinis admissus ab eo contemtus exprimebat.

Per illud tempus schedulam misit ad me Bochartus, qua rogabat, si mihi esset ad manum Anthologiæ exemplar aliquod, in quo reperiretur carmen Pauli Silentiarii de Thermis Pythicis, id ad se mitterem, deque illo carmine quid sentirem, ac præsertim quid esse putarem hanc Περσικὴν πιστάκην, cujus illic fit mentio: se quidem pro πιστάκην, quæ vox ignorabilis esset, legendum censere παστακήν. Mihi certe visa est primo conspectu maxima inesse carmini huic rerum omnium perturbatio; neque ullum inde excipi posse sensum speravi. Nec aliter censuit Bochartus; cui tamen re attentius deinde explorata significavi deprehendisse me, exceptos fuisse carminis hujus versiculos ex veteri codice, in quo propter brevitatem ita essent descripti, ut in singulis pagellis binas constituerent columnas; sed eo ordine,

 ut

ut inter legendum primo prioris columnæ versui primus alterius columnæ versus esset subnectendus; secundo prioris secundus alterius; & sic porro in consequentibus; at aliter factum ab incauto & imperito Librario, qui nulla habita sensuum ratione, totam priorem descripsit columnam, & totam deinde alteram, atque idem peccatum esse in sequentibus pagellis; unde enata esset ista versuum & sensuum confusio, quæ facile sanari posset, si restituto legitimo ordine suas sedes singulæ repeterent: in vocabulo autem πιτ]άκη nihil mutandum; nomen quippe id esse regionis Psittacenes, quæ & Pittace, & Sittace, & Psittace dicebatur.

Venit itidem ad me eodem tempore schedula altera à Palmerio, qua sententiam meam rogabat super Leonidæ Alexandrini Isopsephis, quæ commemorata exstant in *Anthologia*. (Lib. 6. c. 12.) In quo miratus sum profecto, neque Palmerium hominem doctum & acutum, neque Johannem Brodæum, eruditissimum *Anthologiæ* Interpretem, ac ne ipsum quidem Henricum Stephanum, satis pervidisse quid essent ista Isopsepha: quæ si non aliunde, at ex Artemidori certe *Onirocriticis* (Lib. 3. c. 34. & l. 4. c. 26.) cognosci possent. Rescripsi itaque ad Palmerium, Grammaticos Græcos nimium nugatores, in minutis & ineptis observationibus valde inutilem operam posuisse, ac propterea derisui fuisse sequenti ætati, ut intelligere licet ex Gellio. (Lib. 14 c. 6.) In his nugis ponitur Grammaticorum illorum disquisitio de Homeri Isopsephis, hoc est, versibus, qui collecto literarum singularum, quibus constant, valore eundem numerum explent. In hujusmodi versibus confingendis laudem quæsivit Leonides ille. Scribebat epigrammata quatuor versuum, quorum priores duo versus literis constarent ejusdem valoris & numeri, ac duo sequentes. Relata ea sunt in *Anthologiam*; atque operosum hoc & fatuum artificium deprehendet is, cui tantum ab re sua erit otii, ut eos velit ad calculos revocare. In his tamen epigrammatis unum occurrit, quod est duorum tantum versuum, & quod negotium præ reliquis omnibus facessebat Palmerio, cujus tamen liquidissimus hic est sensus, horum duorum versuum ἰσοψήφων priorem sequenti opponendum, ut eorum cognoscatur ἰσοψηφία: non ut in reliquis epigrammatis, quæ quaternorum sunt versuum, priores duos sequentibus duobus; se quippe jam aversari prolixitatem hanc quatuor versuum; & in duobus tantum, uno uni opposito, industriam suam velle se experiri. In hujusmodi ineptiis versatur ars recentium Judæorum, quam Gematriam appellant, quas videntur à Græculis esurientibus, ut & Gematriæ, hoc est, Geometriæ, nomen accepisse.

Eodem

Eodem circiter tempore cum essem Lutetiæ quasi de compacto, accessit ad me Emericus Bigotius rogatum sententiam meam super obscuro quodam ejusdem *Anthologiæ* loco, inter ipsum & Grævium controverso. Intercedebat autem mihi vetus consuetudo cum Bigotio & consanguinitate propinquo & studiorum communione conjuncto. Adscendimus in Bibliothecam libri ipsius depromendi & consulendi gratia: cumque plurimas notas animadvertisset ad oram allitas, pro more, quem in libris legendis tenere soleo, scripsit ad Grævium, qui tum novam *Anthologiæ* editionem meditabatur, magnis locupletatam incrementis, ac præcipue luculenta & versibus adstricta Grotii interpretatione, multa me ad eam adnotasse, unde melior fieri posset. Hæc secum statim communicari voluit Grævius, & crebris literis ac vehementi obtestatione flagitavit à me eorum se ut facerem participem. Nec obnixus sum honestæ amici viri petitioni, & ad limbum codicis mei adtextas observationes excerpsi, & ad eum misi. Cumque sævientibus per Europam bellis refrixissent Mercatorum & Librariorum negotia, totos decem annos jacuit in Grævii forulis libellus noster, quoad ipsi placuit subnectere ipsum Carminibus nostris, quæ benevolo animo Vltrajectinis typis recudenda susceperat.

Hærebant interea ad littus Hollandicum, duobus jam prope abhinc annis, sarcinæ meæ, quas ex Suecia reportaveram, neque potueram efferre per Belgium. Cumque in intimis meis præcordiis infixa esset à primis vitæ annis, arcana quidem at vehemens tamen Ecclesiasticæ militiæ capessendæ cupido, ad idque non parum conducere videretur susceptum à me Origenis interpretandi & illustrandi consilium, miro æstuabam desiderio recuperandæ meæ librariæ supellectilis, quam ad Origenianum Opus comparaveram, & appellendi animi ad eas artes, quæ virum sacris deditum decent, & in rerum divinarum tractatione subigendi. At revocatis tandem ad pacis conditiones Anglis & Hollandis, apertoque mari, redierunt ad me tandem vasa mea & arculæ. Jucunde sane degustavi per otium collectos labore meo fructus, & in horrea mea recondidi. Hos inter præcipua mihi cura fuit Commentarios Origenis à me descriptos retractare; ad eosque Latine reddendos, & observationibus meis exornandos, & reliquis hujus Auctoris, ejusdemque generis scriptionibus, quascunque nancisci possem, adjungendos sedulo me comparare. Tum quoque venit ad me Bochartus, meamque Commentariorum Origenis descriptionem sibi exhiberi voluit, ut locum illum controversum de Eucharistia, plurimorumque disputationibus vexatum, attentius perlegeret. Qui

Qui cum totam fere impleat paginam, versiculi unius pendula visa est & manca sententia, quasi ex eo excidissent pauca verba aliquot. Nec id mihi satis certo constabat: quoad ex antiquo Regiæ Parisiensis Bibliothecæ codice intellexi, nimia mea in scribendo properantia factum esse, ut paucula quædam prætermissa sunt in meo exemplari, quæ levis erant vel nullius pene momenti; atque id contigisse ex versus ejusdem iteratione, uti sæpe fieri experiuntur, qui libris describendis vacant, quemadmodum & ipse agnovit Hieronymus. Adhibito igitur regio codice statim resarsi integritatem hujus loci, & omissa vocabula supplevi. At Bochartus insano partium suarum abreptus studio, priscæque nostræ amicitiæ, & mei candoris sibi jamdiu perspecti parum memor, scriptis ad gregales suos quaquaversus per Europam literis, Origenem non bona fide à me descriptum esse conquestus est. Quæ cum ad me perlata essent, tuli scilicet ægerrime nominis mei decus ab homine amico per calumniam esse violatum. Quam injuriam ego quidem expostulavi cum eo lenissimis verbis, at non æquis auribus accepta est hæc conquestio. Quo facto, iniquo certe & inhumano, diremta est, sed summo meo dolore, conflata inter nos tot annorum usu, tot officiis amicitia.

Ab hoc tempore ad Origenem curas meas omnes operamque contuli, & si qua me aliorsum avertebat lucubratio, in eam excurrere, in uno pene videbar Origene habitare. At cum multa hinc & inde mihi petenda essent subsidia, & præcipue ex Bibliotheca Regia, in qua multa delitescere cognoveram monumenta Origenis, ac crebra idcirco illuc suscipienda itinera, res abiit in longitudinem, & ultra decennium protracta est. Quæ fuse à me exposita sunt in *Prolegomenis Commentariorum Origenis.* Sed & alter inde mihi succrevit labor, quem horum editioni prævertendum duxi. Cum enim in iis Latine reddendis strenue me exercerem, pressumque sequerer & adstrictum interpretandi genus, nec ab eo Auctore fas esse putarem vel latum unguem discedere, injectus animo meo est scrupulus, recta-ne illa esset & æqua interpretandi ratio, & an ætati huic placitura, quæ vagis & laciniosis videbatur interpretationibus delectari. Quam quoniam controversiam nondum dijudicatam, imo ne doctorum quidem hominum disceptationibus satis expensam esse sciebam, hoc argumentum mihi sumsi
Anno 1661. singulari opere pertractandum, quo immoderatam Interpretum licentiam coërcere conatus sum; eosque potissimum, qui in Libris sacris transferendis suam navant operam, inter certos ac legitimos fines continere. Quibus si stetissent sanctorum Codicum contortores, qui in iis transferendis quidvis

vis sibi licere censentes temere grassati sunt, sua constaret priscis & sinceris sententiis integritas. Hoc primo studiorum meorum fœtu doctorum hominum tentavi judicia, & popularis auræ feci periculum. Hunc grandi carmine & splendidis laudum nostrarum præconiis prosecutus est Antonius Hallæus, Præceptor quondam meus, quibus credidisses dona ipsum sua, debitamque sibi eam, quæ in me erat, scribendi Latine facultatem celebrasse. Qua optimi Magistri amica testificatione decoratum esse me, & tunc fuit mihi sane perjucundum, & nunc est etiam valde honorificum. At postquam vulgi judicio permissus est liber ille *De Interpretatione*, venit ad me Johannes Baptista Cotelerius, homo pereruditus, impense deditus Græcis literis & Latinis, priscorumque Ecclesiæ Patrum detergendis libris & purgandis; meque amice commonefecit, peccasse me nonnihil alicubi, quod emendari posset in exemplaribus nondum distractis. Ego vero agnovi humanitatem viri, meumque errorem; quem tamen mihi jam deprehensum & emendatum ostendi ei in meo codice. Faciles interim versus & levia carmina spargebam in vulgus, Academicorum sodalium invitatus exemplo, nonnunquam & lacessitus, quorum in pangendis præcipue carminibus enitebat industria. Atque ita etiam obsequi videbar moribus patriis, & priscam Cadomi pro mea parte laudem tueri. Jamdiu enim est, cum reliquis Galliæ urbibus palmam musicam Cadomum præripuit; ut non illepide dici vulgo soleat, alias urbes carmina contexere in conclavibus, Cadomum palam in apertis officinis. Quæ satis eo declaravimus libro, quem *de Originibus Cadomensibus* conscripsimus.

Quo tempore inter bonarum literarum cultores aliquo numero haberi cœptus sum, vigebat tum maxime Critice ars; in eamque tam alacri ferebantur animo, quicunque eruditionis affectabant laudem, ut in una veterum Auctorum emendatione, in retrahendis fugientibus literulis, in hiulcis locis supplendis, in sanandis ægris & luxatis sententiis, in discernendis spuriis & extrinsecus assutis segminibus, omnis studiorum versaretur industria. Acutæ ad id adhibebantur conjecturæ, specie quidem veritatis commoventes animum, sibique fidem facientes, at fallaces tamen sæpenumero atque falsæ. Imprimis vero quærebantur magnis impensis, longeque petebantur prisca exemplaria, è quorum collatione recentiorum labes tollerentur, vel inscitia Librariorum aut supinitate, vel lapsu temporum, vel attritu & laceratione codicum inductæ. His certe malis quærendum remedium fuit, quod unicum in Critices subsidio positum fuit, cujus inventæ laus Aristo-

Aristoteli tributa est. Multi deinde in eo genere elaborarunt apud Græcos, & apud Romanos; neque eorum nomina interire passa est grata doctorum hominum memoria. Nec Ebræis sua defuit Critice, quam exercebant ii qui Masorethæ appellabantur. Senserunt namque & hæc incommoda Volumina sacra, variantesque eorum lectiones collectæ sunt & editæ. Et sane post horrendam illam caliginem, quæ tot annos in rem Christianam & literariam incubuit, renascentibus literis feliciter obstetricata est Critice, perquam pristini ævi vibices fere sunt obliteratæ. Nunc autem in hac luce literarum, post navatam tam diuturnam tamque assiduam in emendandis veteribus libris operam, suoque jam splendori restitutis, totum vitæ tempus in eadem palæstra conterere, uti factum videbam à Grutero, Fabro, aliisque compluribus; nec aliud laborum suorum aucupari præmium: hæc vero ignobilis mihi visa est, & pusillo animo digna exercitatio; necessaria certe, at humilis tamen, qualis illa sarritorum est, quibus hortuli mei noxias herbas legendas mando, ego fructus comedo, & recondo.

Nec multo majore laude digna visa est Linguarum peritia, cujus ingens erat tum quoque inter Eruditos commendatio, flagrabatque earum studium prope ad insaniam. Scio equidem suam inesse in iis utilitatem, atque etiam necessitatem; nec certam colligi posse vetustatis notitiam, qua continetur optima pars humaniorum literarum, sine illarum Linguarum subsidio, quibus usæ sunt eæ gentes, quæ inventas à se & excultas disciplinas ad nos transmiserunt: ancillarum modo habeantur loco, quæ cultu captandæ primum sunt ab iis, qui ad dominas, nobiliores scilicet disciplinas, affectant viam. Linguis sic tanquam clavibus referantur fores doctrinæ. Quicunque Linguarum notitia contenti, consistunt in limine, & abstinent penetralibus disciplinarum, similes eos dico janitorum illorum, qui gestantes in sinu claves multarum januarum, foris ipsi cubant sub dio.

Dum certam comparare mihi studerem antiquitatis notitiam, & ad ipsos eruditionis fontes pervenire, sive sacros Scriptores adhiberem in consilium, sive exoticos, nulla mihi gens ad doctrinarum propagationem plus contulisse visa est quam Ægyptia; neque satis tamen pro dignitate ac merito cognita & doctorum hominum studiis illustrata; nam & summæ sapientiæ testimonium huic perhibent sacri Codices; & magistros suos Ægyptios agnoscit ac prædicat vetustior & doctior Græcia. Et tamen leviter delibatam & fere neglectam cernebam hanc partem literarum. Nondum

dum perscrutari eam at explanare ingentibus voluminibus aggressus fuerat Athanasius Kircherus, uti deinde factum ab eo est; vel certe nondum ea ad nos pervenerant. Neque profecto postquam facti sumus eorum compotes, tantum reperimus contulisse eum doctrinæ atque salis, ad id explicandum atque exhauriendum argumentum, quantum pompæ & jactantiæ. Longe majus doctrinæ instrumentum collegit ad hanc disquisitionem Johannes Marshamus, paresque propemodum oneri vires exercuit. Sed hæc postea fuere, neque tamen desideriis nostris satisfactum est. Nos quoque jamdiu volvebamus hoc saxum, grandemque observationum & commentationum Ægyptiacarum supellectilem congesseramus publicis usibus nec indignam nec inutilem, cum repentino ædium nostrarum Parisinarum casu literariæ meæ opes conturbatæ & attritæ ita conciderunt, ut vix paupertinæ aliquæ & laceræ ex hoc naufragio tabulæ servatæ sint: nunc sequamur seriem rerum & temporum.

Per illos dies in Cadomensi rusticabamur agro, ego, & Savarius, supra à me commemoratus. Mihi ille sæpe in umbraculis arborum prælegebat carmina sua, quibus onustus & suffarcinatus solebat incedere. Iis autem non venandi solum fuse descripserat leges, sed in omnis quoque generis argumentis, & in moribus præcipue municipum nostratium carpendis fuerat versatus, tam larga & affluente ubertate, ut si minus amœnitate & elegantia, at copia certe Poëtas omnes, quos unquam vel de fama noverim, visus sit superasse. At nullum tamen ad hanc diem versiculum emiserat in lucem. Quod ut faceret, nec publico tantas opes invideret diutius, neque sua se ipse fraudaret laude, placide hortabar; nec frustra; grato enim animo accepisse visus est orationem hanc, perfractisque post paucos dies carceribus, tanta vis carminum erupit in vulgus, ut impleverit tabernas Librariorum; opificesque laborando, nos legendo valuerit delassare.

Ut autem vernæ tempestatis deliciis ac rusticationibus valde delectatus sum ab ineunte ætate; neque mihi ullum tum erat rus quo secederem, invitabant me comiter ad se amici quidam mei, quorum amœnæ erant villæ in vicinia. Arridebat mihi præ cæteris quædam ex illis posita ad Meridiem, assitis circum & inversum longis virentium quercuum ordinibus eleganter exornata; sed multo magis ipso prædii domino, Francisco Petito Vaconio, florentis ingenii viro, & literis apprime dedito. Hanc etiam amœnitate superabat alia sita ad mare obsepta rupibus, quæ

fluctibus prætentæ, ab iisque excavatæ, laterum objectu cryptas efficiebant; in quas abditus, atque uno comitatus libello, totos dies delitescebam, magna animi mei voluptate, cum jucundissimo fruerer spectaculo, vel placidi maris, naviumque faventibus ventis prætervolantium; vel tumidi, cum è terra cernerem eas in discrimine. Facile itaque in jucundis illis secessibus per æstivos dies urbe carebam & domo mea; nec nisi invitus, suavissima solitudine relicta, turbæ me committebam, conjiciebamque in urbanos tumultus, sed velut injecta manu in Bibliothecam meam me retrahebat Origenes, cujus editionem palam susceperam; nec à se diu abesse patiebatur.

Origeniani ergo Operis amplificandi gratia Lutetiam reversus sum hoc tempore, & deinde etiam sæpius; cum mihi petendæ essent à Bibliotheca Regia suppetiæ, vel ad describendos vetustos codices Amanuensium opera, vel certe consulendos, aut cum meis conferendos. Tum quoque cura fuit, & veteres amicos revisere, & novos comparare. Quos inter ac præcipuos ponendum duxi Johannem Capellanum, cujus tam magna erat inter politioris humanitatis viros existimatio egregiis partis Operibus, & poëticis præcipue, & felici literarum cultu, quem ad Philosophiæ etiam & Mathematicarum artium studia provexerat. Testis Gassendus, insignis ætatis hujus Philosophus, qui & ornamento sibi esse Capellani amicitiam declaravit. Nec moror minutos quosdam & lividos Poëtas, ex obtrectatione & scurrili sua dicacitate laudem quærere solitos, Capellani nomini infestissimos, cujus nec exæquare merita, nec gloriam maledictione sua potuerunt. Quamque vana sint & inepta eorum judicia, vel ex eo clarissime liquet, quod cum in proscindendo *Carmine ejus Epico de Puella Aurelianensi* malignitas eorum potissimum se exseruerit, de re sibi ignota fecisse eos arbitrium manifestum est. Quippe dimidiam tantummodo Operis hujus viderunt partem, quam solam edidit Capellanus. Vnde certissime constat, nec agnosci ab eis potuisse Carminis fabulam, neque actionem, neque constitutionem, neque ordinem contextumque partium, quibus rebus natura Carminis Epici potissimum continetur. Fatendum quidem est non satis attendisse Capellanum ad ætatis hujus, gentisque nostræ indolem & ingenium, molle, fastidiosum, remissum, diuturnæ attentionis impatiens, ac propterea ad Carminis Epici majestatem & sublimitatem ægre se attollens. Vix homines nostros sine oscitatione, certe non sine languore, odarium integrum videas posse percurrere. Toti sunt in cantiunculis, in argutis, & vibrantibus, & tinnulis Epigrammatis. A feminis, quæ omnia apud nos possunt,

possunt, orta primum est hæc mollities, & viriles infregit animos, totamq; gentem labefecit. Nos autem, qui totum Capellani Opus perlegimus attente, pro certo possumus asseverare, suo illud non cariturum fuisse honore, meritisque laudibus, si melioribus temporibus, aut inter robustiora & æquiora ingenia exstitisset. Quamobrem assentiri non possumus Montauserii & Conrarti judicio, quos Carminis sui æstimatores & arbitros testamento suo constituerat Capellanus. Postquam enim tam adversariam expertus fuerat auram, absolvit nihilominus alteram suscepti Operis partem gravissima adversus iniqua vulgi judicia præfatione munitum, ejusque vel edendæ vel premendæ potestatem amicis hominibus permiserat. Hanc illi immerentem perpetuis damnaverunt tenebris, & abolendam censuerunt. A qua censura, pace magnorum virorum dixisse liceat, longe recedimus: nam Operi integro, suisque omnibus instructo partibus, si sub unum adspectum, oculosque eruditos non livore excæcatos veniat, sua constabit dignitas, palamque fiet ejus cognoscendi facultatem neutiquam fuisse posteritati detrahendam. Me Capellanus in intimam admiserat familiaritatem, inceptisque meis & conatibus magnopere favebat; & ne per absentiam langueret coalita inter nos consuetudo, crebro & constante perficiebat officio literarum, cui nec ipse deeram, mutuaque erat inter nos studiorum, scriptionum, ac cogitationum communio. Testis meæ erga ipsum voluntatis, Itineris mei Suecici descriptio; quam cum suo nomine inscribi à me postulaverit, rem sic interpretatus sum, exstare eum voluisse publicum conjunctionis nostræ monumentum. Sed & aliam præterea caussam habuit Capellanus, cur munere hoc decorari à me voluerit. Jam eruperant igniculi quidam fœdæ hujus simultatis, quæ vetustam illius cum Menagio necessitudinem dissociaverat. Cumque Menagium epistola quadam essem prosecutus, satis in vulgus probata, qua & meum in ipsum studium deque hominis virtute opinionem declaraveram; quasi prælatum sibi hac testificatione Menagium, non sine subrustico quodam livoris sensu judicans, idem à me officium apertis verbis extorquere non erubuit. Ut autem palam appareret nostrum de poëtica ejus facultate judicium, hoc eum carmine, quod fronti Operis præfixum est, compellavi:

Dulcia nobilibus dum divitis otia curis,
Claraque magnanimæ committis facta Puellæ
Postera mansuris quondam per secula chartis,
Et numeris divinum aquas, Capellane, Maronem,

 Hic

Hic ego deductum meditor tibi dicere carmen,
Et longam sermone viam narrare pedestri;
Hinc porro majora parans & versibus olim
Inde aliis, aliisque tuos dicturus honores.
Contractam facilis nunc ergo ex porrige frontem,
Si magnis animum fas est avertere rebus,
Hibernisque procul subjecta Trionibus arva
Decurre & mecum casus evolve marinos,
Queis me olim primo pubescens flore juventus
Jactatum implicuit, propius spectare volentem
Didita Christinæ variis miracula terris;
Christinæ, quæ tum sceptro spectabilis aureo
Ibat, & attentis dicebat jura Suecis:
At nunc sceptra super fragilesque evecta coronas,
Ardua magnorum superat fastigia Regum.

Splendidas quoque commendatione sua Capellanus mihi conciliavit amicitias, communibusque utrumque nostrum amicis uti voluit: in his Henrico Ludovico Haberto Mommorio, Libellorum supplicum Magistro, omnis doctrinæ & sublimioris, & humanioris amantissimo. Apud eum certo per singulas hebdomadas die, certaque hora conveniebat magnus doctorum hominum cœtus, habebanturque inter eos utiles & eruditæ de rebus Physicis dissertationes, quibus & ego intereram sæpenumero, measque etiam aliquando scriptiones philosophicas cognoscendas illis & dijudicandas permittebam; velut illam, quæ à me elucubrata fuerat per illos dies, super guttis illis vitreis, ex Germania recens ad nos advectis, quæ defracto summo apice totæ in vitreum pulverem magno impetu solvuntur. Dissertationem hanc legi sibi voluit universus ille doctissimorum hominum conventus, qua incognitam in Gallia ad hanc diem hujusmodi ampullarum materiam, compositionem, fabricationem, & formaturam conjectura assequi fueram conatus. Quod & feliciter à me factum esse compertum demum est, postquam ad Vitrarios nostros certa pervenit rei notitia. Magno erat decori Collegio huic Petrus ille Gassendus, quem dixi, inter primos ætatis hujus Philosophos merito suo reponendus. Cui quamvis erat cum Mommorio hospitium & domesticus usus; hic vero videretur sectam ejus persequi, & Epicuri doctrinam probare, occulte tamen favebat Cartesio, cui palam adversabatur Gassendus; nec aliam ob caussam creditus est conven-

tum

tum hunc Philosophorum apud se instituisse Mommorius, quam ut eorum animos Cartesianis dogmatis assuefaceret, & in hanc sectam sensim pertraheret. Visebam etiam interdum ad Claudium Hardisium, Castelleti Parisiensis Senatorem. Magna tum ejus existimatio erat atque fama in disciplinarum Mathematicarum scientia, cujus specimina palam exstant; plus tamen opum habens in recessu quam fronte promittebat. Cognitus mihi tum quoque est Honoratus Buellius Racanius, Francisci Malherbæ municipis nostri præceptis ad poëticas artes feliciter quondam instructus. At casus me ad Gabrielis Madeleneti amicitiam applicuit. Cum enim in libraria taberna percurrerem indices librorum, Poëtarumque aliquot recentiorum nominibus lectis, eorum mihi copiam fieri postulassem, intervenit Madelenetus, exhibitosque libellos mecum cœpit evolvere. Cumque selectos aliquos, & melioris notæ pretio redemissem, Video te, inquit, delectari carminibus, & ad has suavitates sapere palatum tuum; at mihi nonnullæ quoque suppetunt, quas tibi præbere possim, nec tu fortasse fastidias. Simul ille chartas protulit è sacculo, in quibus descripti erant versiculi non publici saporis: quos postquam legi, *Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis*, & Madelenetum amicum habere volui, eumque inter Poëtas non humillimi spiritus, sed etiam antiquis pares recensendum judicavi. Nec multo inferiorem posuerim Peyraredum, qui doctorum hominum frequentabat domos, & sæpe mecum disserebat de poëticis rebus, quas nec infeliciter tractabat ipse, & inter cujus lucubrationes eæ celebrantur præcipue, quibus versus Virgilii imperfectos complere tentavit.

Lustrabam tunc assidue Bibliothecam Regiam, cum aliorum studiorum meorum, tum præcipue Origenis caussa, cui illustrando & ad editionem ornando totus incumbebam. Illic autem sæpenumero videbam Antonium Varillasium Garactensem, diligenter evolventem codices Regios, & haurientem ex illis fontibus accuratiorem historiæ Francicæ notitiam. Perseveravit ille quidem in hoc studio per multos annos; nec alium puto quemquam ad illustrandas res Gallicas tam divitem contulisse bonarum observationum supellectilem, tam locuples historiæ domesticæ penu. Mirabile præterea est hominem umbraticum, & scholastico pulvere sordidum, nullo cultioris vitæ, nullo elegantiarum aulicarum usu expolitum, stylum tamen habuisse ad scribendum, nec impurum, nec invenustum; cumque ad res agendas, ac publicas præcipue, plane inexercitatus fuerit atque rudis, de iis tamen disseruisse, nec dubitanter, nec

inepte.

inepte. Sed egregios conatus infregit immoderata hominis confidentia, haud minus conjecturis suis & suspitionibus tribuentis, resque nullo sibi Auctore compertas, & plane confictas, eadem fiducia & asseveratione referentis, ac si testis ipse oculatus adfuisset.

Urbis Cadomi ichnographiam accurate jam pridem descripserat Gombustus, peritissimus hujusmodi operum artifex, conductus ad id a Decurionibus Cadomensibus, numerata etiam in antecessum pecunia. Cumque ipsius obitu desertum opus aliquot annis jacuisset, conveni hæredes pacti jam immemores, & ad præscriptas conditiones revocavi. Hinc prodiit elegantissima hæc, quæ circumfertur, Cadomi, patriæ nostræ, descripta lineis figura à Binione scalptore in æs incisa, Anno MDCLXII.

Cadomum venit per illos dies Michaël Neuræus, intima societate Gassendo conjunctus, & particeps controversiarum, quas hic & Franciscus Bernerius habuerunt cum Johanne Baptista Morino Mathematico, eorumque libris celebratus. Venit illuc in comitatu Principum Longavillanorum adhuc puerorum, quorum regendis studiis fuerat præfectus, diuturnamque in his locis moram fecit. Utque erat imprimis deditus siderali scientiæ, deprehendebam eum sæpenumero ex arce Cadomensi, cujus in omnem partem latissime patet prospectus, stellarum situs motusque observantem, ad idque conspicillo utentem, tres tantum quatuorve pedes longo, quo tamen falcatum Veneris astrum facillime cernebatur. Ridiculum dictu est, vixque credibile, nomina hæc Michaëlis & Neuræi, quæ gerebat, nativa non fuisse, sed adscita & commentitia. Cognoscere enim licet ex *Miscellaneis* Chevræi, qui popularis ejus & condiscipulus fuit, natum hunc esse Julioduni in Pictonibus, Laurentium Mesmam vero nomine dictum, Cartusiano Ordini solemnibus votis adstrictum, totos triginta annos apud Burdigalenses egisse; & vitæ tandem hujus ac germani nominis pertæsum aliam induisse personam; ac Lutetiæ demum Michaëlem Neuræum factum novoque cultu ornatum prodiisse.

Is postquam Principum horum magisterio amotus est, juventutis eorum moderator accessit Petrus Fortinus Hoghetta. Magnam is tulerat solertiæ & sapientiæ laudem ex luculenta scriptione, quam senior jam factus, militaribusque defunctus laboribus, liberis suis ad virtutem excitandis & informandis elaboraverat in domestico secessu, & præfixo *Testamenti* titulo ediderat. Prodierant hi liberi ex ejus conjugio cum sorore Harduini Perefixii, ejus qui post imbutum literarum præceptis Ludovicum Regem nostrum Archiepiscopatu Parisiensi donatus est. Eosdem sensus Fortinus, eandem

dem civilem & exquisitam prudentiam longo rerum usu partam, quam in libro suo depromserat, contulit ad extollendos juveniles Principum animos, & ad paternarum virtutum exemplum componendos. Dumque in iis liberaliter educandis & instituendis omni cura & cogitatione versaretur, utebar eo familiariter, fierique conabar excellentis hujus virtutis exemplo emendatior. Quo munere postquam defunctus est feliciter, memor plausuum, quos priore sua scriptione excitaverat, majores etiam sibi spopondit ex altera, qua politicæ disciplinæ elementa tradere instituit, præsertim cum majorem adeptus esset in otio antiquitatis notitiam, bonorumque librorum lectione eruditior factus, plus doctrinæ in id opus contulisset. At res longe aliter cecidit ac speraverat: deserto enim excellentis naturæ, qua pollebat, auspicio, quam unam fuerat prima scriptione secutus, cum ad alienum ingenium accommodasset suum, longe eo, seque adeo ipso visus est inferior.

Felicem mihi dedit hic annus proventum doctorum amicorum: nam præter eos, quos proxime commemoravi, ad ineundam secum consuetudinem benigne me invitavit Petrus Maridatius, in magno Regis Consilio Senator, cum scriptis comiter ad me literis, tum munusculis liberaliter missis. Quamvis autem nullos doctrinæ suæ fœtus ediderit in lucem, at illustribus tamen hominum eruditorum amicitiis, & splendida ac locuplete Bibliotheca, cujus usum facile permittebat studiosis, id consecutus est, ut nomen ipsius in fastos literarios referretur.

Magnum interea me tenebat Mambruni mei desiderium, qui cum Theologicæ Scholæ Flexiensis Collegii aliquot abhinc annis præesset, diuturniorem etiam illic, dum munere hoc fungeretur, moram facturus videbatur. Id itaque amicitiæ nostræ debere me censui, ut cum ad me venire non posset; nec traditam sibi provinciam deserere, eum ipse convenirem. Accedebat & gravior itineris hujus suscipiendi caussa. Jam diu erat, quod conscientiæ meæ non satis perlustraveram recessus, nec coram Deo explicaveram. Fere fit enim, ut rerum vulgarium studiis à Dei cultu, & cælestis vitæ contemplatione, ac severa etiam morum emendatione facile abstrahamur. Quibus procurandis opportunum fore existimavi Flexiensem secessum, & utilia Mambruni consilia. Ad eum itaque magna alacritate me contuli; & post suavissimos de rebus ad utrumque nostrum pertinentibus congressus, totam mihi ex beati Ignatii Loyolæ instituto seponendam hebdomadem

statui;

ſtatui, per quam attente recognoſcerem anteacti temporis noxas, moresque meos, & reliquæ vitæ tenorem ad Divinæ Legis normam accuratius componerem. Atque utinam propoſitis bona fide ſtetiſſem! ſed transverſum rapi me facile ſinebam juventutis æſtu, ac mundi lenociniis, & deliciis ſtudiorum, quæ varietate rerum ita oppleverant pectus meum, omnesque ejus aditus infinitis cogitationibus obſepſerant, ut intimos illos & amabiles Dei congreſſus reſpueret. Qua animi in divinis rebus imbecillitate ac mollitie & laboravi per totum vitæ tempus; & nunc quoque frequens illa ac pene continua mentis evagantis aberratio obtundit preces ad Deum meas, omnemq; earum fructum penitus intercipit. Cumq; ad pias hujuſmodi exercitationes benigne me identidem accerſeret Deus ad confirmandos in animo meo pietatis ſenſus, allitasq; ea humanarum rerum contagione ſordes eluendas concedebam in loca his uſibus opportuna, aut in Collegium Cadomenſe Societatis Jeſu; aut in Abbatiam Ardenenſem Ordinis Præmonſtratenſis, ad primum ab urbe Cadomo lapidem; aut in Alnetanam noſtram, poſtquam mei juris facta eſt. At reſtantem ſemper expertus ſum divinæ gratiæ auram, quaſi vehementiorem meum in literas impetum, ſegnioremq; rerum divinarum curam ſtupore hoc Deus ulciſci vellet. Nunc autem repetamus Flexienſem noſtrum ſeceſſum. Cum cogitationes meas illuc præcipue referrem, ut conſilium Dei voluntatemq; explorarem ſuper rerum mearum & totius vitæ ſtatu, idem propemodum mihi uſuvenit, quod olim piiſſimo viro Annæo Franciſco Bellovallæo Marchioni Noviano, nobiliſſima Bellovallæorum Lotharingorum ſtirpe oriundo. Qui cum piis illis vacaret ſeceſſionibus, itidem uti tunc ego, apud Patres Societatis Jeſu, tantum apud eum valuere, quæ oculis ejus obverſabantur, ſanctitudinis exempla, ut in ſummam veniret humanarum rerum & mundi deſpectionem, ejusque illecebris, & beneficiis Fortunæ præoptaret paupertatem & humilitatem Chriſti, cariſſimamque relinqueret conjugem & multiplici prole fundatam domum, ut Societati Jeſu nomen daret. Me vero idem ut facerem non leves impellere videbantur cauſſæ, quas magnopere probaturum Mambrunum confidebam; ſed longe ſecus evenit. Ille enim re in utramque partem attente perſpecta, ut qui hinc ingenium atque mores, inde Ordinis ſui diſciplinam & inſtituta haberet explorata, rem neutiquam placere ſibi aperte denunciavit; quippe hoc vitæ genus alieno arbitrio penitus obnoxium, libertati animi mei neutiquam convenire. Parui ſapientiſſimi viri conſilio, & Cadomum in nidum meum revolavi, nec morigerum me præbui moni-

Anno 1663.

tis

tis vel potius precibus amicorum, qui crebris literis Lutetiam me vocabant, illicque tanquam in Musarum omnisque urbanitatis domicilio sedem figere suadebant, municipali tranquillitate contemta. Hoc ipsum certe à me enixius exigebat voluntas mea, quam ullæ amicorum obtestationes. Sed obstabat ratio rei familiaris, quæ eos non patiebatur sumtus, quos in splendida & magnifica urbe, in frequenti nobilium & elegantium hominum conspectu & usu postulare à me videbatur honestus ac decens, mihique conveniens vitæ cultus.

Dum familiariter versarer in hoc Collegio Flexiensi cum Petro Mambruno, sæpe veniebat ad eum Ludovicus Mæratius ex eodem Sodalitio jam valde senex. Ac fruebar ego sane perquam libenter alloquio optimi viri, & eximio ingenii acumine pollentis, longoque usu in Theologia docenda feliciter exercitati; quod & grandi & luculento Disputationum in universam Thomæ Aquinatis Summam opere palam approbavit.

Cum Cadomum repetiissem, tum primum videre mihi contigit Petrum Patrisium, Cadomensem & ipsum, sed aulæ multis ab hinc annis addictum, quem domesticarum rerum cura revocaverat in patriam ad dies aliquot. Jucundissimum mihi sane fuit novisse hominem florentissimi ingenii amœnitate nobilem, inter patriæ nostræ ornamenta recenseri solitum, & habitum in deliciis aulæ Gastonis Ducis Aurelianensis, Regis patrui. Ac perseveravit certe notitia hæc inter nos, & consuetudo ad ejus usque mortem, quam grandis natu obiit.

Venit & Cadomum per eos dies, meque officiose adiit Marquardus Gudius Germanus, celebre nomen in literis merito suo consecutus.

Prætura Cadomensi tum fungebatur Johannes Blæsius Quenæus, longe minus dignitatis & opum splendore, quam amore in literas conspicuus: cum quo initam jam ante à parentibus meis necessitudinem retinendam à me & studiose colendam duxi. Inde igitur magna mihi fuit cum eo communitas studiorum, cui favebat & vicinitas, quæ in propinqua parte amicitiæ putanda est, juxta Comici dictum. Consortioni huic se adjungebat Nicolaus Monsterius Mottæus, ad obtinendam eruditionis laudem egregiis à natura præsidiis instructus. Sed præclaras dotes pessumdedit & egregias ac prælucentes in postremum spes infregit diligens gerendi magistratus cura, (Blæsio enim Quenæo successerat in Prætura Cadomensi) magnus liberorum numerus, & attentum ad rem augendam studium. Tanta autem ejus fuit ad me amandum proclivitas, tanta ad obitum usque constantia, ut sæpe optaverit abdicato magistratu, reliquum mihi vitæ dicare

care tempus, & in meum convictum ac literarium contubernium, velut in sinum Musarum, se abdere. Quod & mihi sæpe, neque profecto abnuenti, significavit.

Cum floreret Cadomum per illud tempus gloria bonarum artium, ad easque gnaviter capessendas illustria doctorum hominum exempla, quæ habebamus ob oculos, vehementer me acuerent, novas etiam mihi subjecerunt faces Stephanus Monachius, Stephanus Morinus, & Johannes Ballachæus, reduces nuper ex Hollandia, unde spoliis Orientis ditati, & Atticis gazis largiter instructi ad nos redierunt. Nec in transcursu solum nominasse Stephanum Monachium patitur vel excellens ejus virtus, vel longo usu omnibusque officiis conflata & confirmata inter nos amicitia, ac patriæ etiam & studiorum communio. Erant in eo plurimæ literæ; nec vulgares solum, sed Romæ & Athenis quæsitæ, & ex intimo Oriente depromtæ. Majorem certe in eo desiderasses Latini sermonis integritatem, & politius quiddam. Sed dictionis pravitatem & stribligines compensabat exquisita copia rerum reconditarum. Quamvis autem impense faveret studiis meis, neque ullam prætermitteret occasionem exornandi nominis mei, longa tamen & erudita dissertatione meam haud dissimulanter oppugnavit sententiam de origine notarum, quibus vulgo utimur hodie ad numeros exprimendos, & *Cifræ* populariter appellantur. Eam nullo Auctore, sed certissima ratione ad Græcas literas retuli in *Demonstratione mea Evangelica.* Quæ literæ si conferantur cum pervulgatis numerorum characteribus, eædem omnino videbuntur, quamvis diuturno & frequenti usu paulùlum depravatæ. Opinionem hanc confirmaveram descriptione Abaci Pythagorici, quam ex antiquis codicibus Geometricorum Boethii depromtam miserat ad me Grævius; & ex Notis Senecæ ac Tironis, unde agnoscitur vetustas characterum illorum popularium, longe major ac vulgo creditur. Arabibus enim tribuitur, qui eos acceperunt à Græcis; ipsique adeo Græci veræ originis ignari Indis acceptos retulerunt. At decus id eripi Arabibus, quibus addictissimus erat, minime passus est Monachius, & in nos graviter insurgens, salvum tamen & integrum præstitit jus priscæ nostræ necessitudinis, quam ad ejus usque exitum constanter excoluimus.

Prop. IV. c. 13.

Nec dispar fuit in hoc studiorum curriculo Stephani Morini alacritas. Imo plus etiam videtur posuisse operæ in lustrandis tesquis Ebræorum, & Rabbinorum dumetis; etsi minus fortasse in pervagandis patentibus & floridis Græcorum & Romanorum viridariis. Nec cùm hoc etiam eadem mihi erat & consentiens opinio de initiis Linguæ Ebraicæ; quam

ille

ille, perinde ut literatorum hominum magna pars, ab Adamo ipso & Mundi incunabulis repetebat. Ego contra pertendebam ipsam esse Chananæam Linguam, in Chananæa vicinisque aliquot regionibus usurpari solitam, antequam illuc migraret Abrahamus. Super hoc argumento scriptionibus quibusdam velitati sumus inter nos, & adversaria utrimque protulimus argumenta, sed amice & modeste, eaque arbitrio Lectorum permisimus.

At Johannes Ballachæus perlustratis cursim Orientis campis maluit in amœnis Græciæ viretis exspatiari. Pollicebatur ille grandes in Dionysii *Periegesin* Commentarios, quos & venditaverat Salmasio, & ejus nomine volebat inscribere. Verum rebus ejus ita ferentibus, in rusticum & ignobilem secessum plebis ad res sacras instituendæ caussa relegatus consenuit, nulloque edito operæ pretio spes de se factas fefellit.

Normaniam Provinciam tunc Regis nomine administrabat illustrissimus Princeps, Henricus Aurelianensis, Dux Longavillæ. Qui cum præcipuas Provinciæ hujus obiret urbes, & Cadomum inferioris Normaniæ caput devenisset, confluxit ad eum salutandum tota civitas, eumque ego una cum aliis quam honorificentissimis officiis percolui. Ille me humaniter primum ac benigne, & ad alteram deinde salutationem benevole etiam excepit. Memini cum aliquando in magna nobilium virorum corona, qui eum in arcis Cadomensis area honoris caussa circumstabant, manu me apprehensum seduxisse perquam familiariter, mecumque in privatum colloquium per multum tempus venisse, quasi periclitandi animi mei caussa, & ex sermonibus meis judicandi, num satis dignus viderer ejus favore. Alia quadam die, cum apud eum matutinæ salutationis officio interessem, accedens ad aurem meam, Ecquid tibi, inquit, agendum paras his pomeridianis horis? De eo, inquam, nihil constitutum est apud me: exspecto tantum, si quid habes quod jubeas. Recurre, inquit, in domum tuam: illuc te conveniam statim à prandio, ut soli in interius conclave seclusi garriamus ad noctem. Quod & ita factum est. Invitabat etiam me nonnunquam ad ludum Scacchorum, totosque dies in hac palæstra consumebamus. Cumque vinci se graviter ferret, dissimulabam peritiam meam, certamque nonnunquam dimittebam victoriam, ne quid de favore illius mea decerperet industria. Inde adeo me patrocinio suo complexus est tam amanter, ut in rebus meis difficillimis præsidium suum ac tutelam nusquam passus sit desiderari. Quamobrem optimi & liberalissimi patroni, quoad vita suppetet, integra apud me exstabit & constans memoria.

Dum hæc Cadomi gererentur, diem suum obiit Pontepiscopii Ægidii

k ij soror

ſoror mea, religioſæ Sancti Dominici Familiæ adſcripta. Sacram enim domum in hoc oppido à ſe conditam, certiſque reditibus locupletatam & fundatam Ordini huic attribuerant ſanctiſſimæ virgines duæ, materteræ meæ, Pilloniorum Bertovillæorum ſtirpe ortæ, quæ in Dominicano Rothomagenſi Sodalitio religioſam vitam profeſſæ, adſtrictius antepoſuerunt vitæ genus, & ad ſeveriores Dominici leges accuratius exactum, quod in novo hoc ſeceſſu feliciter ſunt conſecutæ piis religioſarum virginum magno illuc numero confluentium exercitationibus, omnibusque virtutum exemplis florentiſſimo: cui à veneranda Chriſti Cruce nomen & titulos indiderunt. Iis autem à primis vitæ annis tradita in diſciplinam fuerat Ægidia, cum aliis ſororibus meis, atque ita ad pietatem fuerat informata, ut idem concupierit tenere inſtitutum, & inter eas admiſſa ſit. Vt aliis autem præcelluit eminentiſſimi ingenii acumine, & incredibili memoriæ vi; ita virtute & corporis afflictationibus fortiter tolerandis tanto ſocias ſuperavit intervallo, ut proſtratis viribus & perdita valetudine beatam tandem mortem oppetiverit, vigeſimum quintum ætatis annum vix prætergreſſa. Plura de ejus ſanctimonia poſſem commemorare, ſed ea jam ab aliis celebrata eſt, ut & reliquæ eius virtutes, atque etiam utriusque materteræ meæ pietas, eodem libro, qui *Annus Dominicanus* eſt inſcriptus. Nec ipſe ego merito elogio fraudandam duxi optimam ſororem meam hoc Opere, quo Cadomenſes origenes ſum perſecutus.

Fato quoque conceſſit per eos dies Jacobus Puteanus, qui cum fratre Petro Puteano, vivis ante annos aliquot exemto, fuerat Regiæ Bibliothecæ præfectus. Perlatum autem fuerat ad me, certum huic muneri conſtitutum eſſe pretium ab ærarii regii Procuratoribus; ingens illud quidem, atque grave, pro modo facultatum mearum; ſed pro deſiderio etiam meo leve; adeo magnum literariis meis opibus incrementum ex prædivitis hujus gazæ adminiſtratione ſperabam. Res gerebatur per amicos, jamque prope conventuram rebar, cum interceſſit Colberti auctoritas, perfecitque ea, qua apud Regem florebat gratia, ut ad muneris illius functionem frater ipſius, qui Epiſcopus deinde Altiſſiodorenſis fuit, allegeretur.

In honeſto & jucundo otio dabam interea literis operam; cum res meas valde conturbavit grave & improviſum negotium. Nobilitatis titulos falſo ſibi tum arrogabant plerique, nec facile legitimam nobilitatem ab ementita internoviſſes. Cui malo in dies ſerpenti cum eſſet occurren-

currendum, rei gerendæ facultatem magno pretio de fisco redemerant Publicani, certis conditionibus; quarum præcipua hæc fuit, eaque valde damnosa, ut ad eos perveniret multatitia pecunia: quæ cum ipsa futura erat prægrandis, tum ad arbitrium rapacissimorum hominum augebatur. Vt uberiores etiam fructus perciperent, tam importune & insolenter abutebantur potestate sibi concessa, ut familias aliquot, certa & indubitata nobilitate gaudentes, quod ejus confirmationem ab iis noluissent redimere, dejicerent de gradu, & referrent in ordinem plebejorum; obscuras alias & humiles nobilium jure donarent. Nec ego sane vexationis hujus expers fui: cumque ab infantia fuissem in tutorum potestate, iique nondum administrationis suæ mecum putassent rationes, nec restituissent tabulas, membranasque veteres, ad quarum fidem exigerentur, non rationes illæ solum, sed & familiæ nostræ dignitas & stemmatis ordo, ad manum mihi non erant defensionis meæ subsidia. Nec satis sciebam præterea quid peteretur à me; nec si scissem, facile mihi fuisset, propter tutorum meorum familiares nostras tabulas penes se habentium absentiam, & Publicanorum fraudulentas cavillationes, petitis satisfacere. Duorum enim dierum itinere Cadomo distabat illius domicilium, cujus in tutela primum fueram; ipsiusque filii, ad quos defuncti venerat hæreditas, domo longe aberant, suorum quippe negotiorum caussa. His affectus difficultatibus, urgentibus Publicanis, ad libellionum tabularia, & publicos actorum forensium codices mihi fuit recurrendum, summo labore, nec exiguis sumtibus & Rothomagum sæpius commeandum, ubi dijudicandæ erant in suprema subsidiorum Curia hujus generis controversiæ. Re autem à Judicibus accurate demum expensa, & perlustratis attente tabulis veteribus à me exhibitis, certo gravique decreto assertum est generis nostri decus, & infinita Publicanorum repressa est aviditas atque audacia. At iis tamen post annos aliquot, propter ingentes, quæ inde ad fiscum redibant, pecunias, denuo atque etiam tertio, eadem in me aliosque concessa est licentia. Verum à molesta hac & importuna insectatione eadem vis veritatis apud æquos Judices me vindicavit.

Præerat tunc cœtui virginum sacrarum, religiosam colentium vitam in Abbatia Cadomensi, cui à sancta Trinitate nomen est, Maria Leonora Rohannia, in qua ad natalium splendorem magnum adjunxerat natura florentis ingenii lumen, singularemque & dicendi & scribendi facultatem. Ego ad illam officii caussa visebam identidem, frequensq; mihi cum ea sermo erat de rebus piis, & de Librorum sacrorum dignitate; quos inter præcipue

se

ſe affici prædicabat Pſalmis Davidicis, & Salomonis præceptis, quæ optaſſet in uſum domus ſuæ, & indoctarum gregis hujus puellarum, ſermone reddi vernaculo & dilucido, uberiusque dilatari. Quin tu, inquam, hoc ipſum quod deſideras, præſtas illis officium? polles enim & intelligentia rerum hujusmodi, in quibus verſata es à pueritia, & copia dicendi, atque ſtyli ubertate. At tenuem certe eſſe meam, inquit, facultatem, & ſcio, & ſentio; rem tamen ſuſcipiam, ſi conſilium tuum & cenſuram ad lucubrationem hanc accommodare velis. Quod cum facturum me recepiſſem, adjicit illa ad opus animum, atque hinc prodiit pium illud & perelegans Opus, quo moralis doctrinæ Salomonis præcepta continentur.

Erat in ejus convictu & diſciplina Jacoba Boëtta Blemuria, propinquitate mihi conjuncta, pietate inſignis, & moribus ad modeſtiam ita compoſitis, ut cum multa ſcripſiſſet ad inſtituti ſui rationes & Benedictini Ordinis hiſtoriam pertinentia, ea tamen premeret alto ſilentio & virgineo pudore, quaſi eam ſuppuderet audaciæ ſuæ, remque attentaſſet ſupra captum. Verum re mihi per ſocias ejus comperta, ut eſt loquax ille ſexus, hoc mecum, qualecunque eſſet, communicari volui, multa de ejus taciturnitate conqueſtus, quod me & conſanguineum & amicum rem celaſſet, quam ad me præ cæteris omnibus referre debuerat. Illa vero graviſſimam ſibi hanc exprobrationem eſſe dixit, quæ ſpem faceret non moleſte me laturum, ſi quidquid illud erat quod ſcripſiſſet, & quidquid etiam deinceps ſcriptura eſſet, paterer arbitrio meo permitti. Quod cum libenter & jucunde facturum me promiſiſſem, miſit ad me grande & egregium Opus, quo vitas ſanctorum Benedictini Ordinis virorum fuerat complexa, quodque præfixo *Anni Benedictini* titulo exiit deinde in lucem, magnoque applauſu exceptum eſt, uti futurum ex libri lectione eram auguratus, ejusque uſibus publicis permittendi quamprimum, magnopere auctor fueram. Editionem procuravit Jacobæ frater Euſtachius Boëtta Blemurius, Canonicus Regularis, è Victorina Pariſienſi Familia, homo non illiteratus, celebri Domui huic & numeroſæ Bibliothecæ procurandæ præfectus, quæ & cura illius & diligentia non parum eſt locupletata.

Interim excurrebam ſæpe Rothomagum, quæ urbs ut Normaniæ caput eſt, ita fere eo devolvuntur graviora, quæ per Provinciam oriuntur, negotia. Cumque illuc me pertraxiſſent moleſtæ quædam lites, venit ad Aquas Forgenſes, quæ unius diei itinere verſus ortum Rothomago diſ-

ſitæ

sitæ sunt, regio genere prognata virgo, Anna Maria Ludovica Aurelianensis, Gastonis Regis patrui filia, quam hoc elogio exornavit olim Carolus Pererius noster, sublimis spiritus Poëta:

Hæc est illa atavis edita Regibus,
Formæ mille opibus dives & ingeni,
Necnon & patrios haud muliebriter
Audax stringere acinaces.

Cum reliqua hæc verissima, tum illud præcipue, quo ipsius ingenii opes prædicantur. Erat in nobilium ejus asseclarum numero Segræsius, jam à me sæpe memoratus, popularis meus, & summus hoc tempore amicus. Cumque me ille ad Dominam suam & ad se crebris invitaret literis, eo me contuli. Nec defui sane cultui exhibendo Serenissimæ Principi, quem debui. Delectabatur illa lectione historiarum, earumque imprimis fabellarum, quæ Romanenses appellantur; dumque puellarum suarum manibus comeretur, vices apud se obire me volebat anagnostæ, multaque solebat rogitare variis de rebus, quas ipsa offerebat lectio. Vnde perspecta mihi est, & singularis ejus solertia, & non vulgaris nec puellaris eruditio; ac multo magis etiam ex lucubratis ab ea duabus Romanensibus fabellis, excogitatis oppido acute, & perquam argute explicatis, omnisque leporis & elegantiæ plenis, quarum alteri titulum fecit *Invisibilis Insulæ Descriptio*, qua salsissime ludificata est Equitem quemdam honorarium Parlamenti Dombensis; alteri *Reginæ Paphlagonum Historia*, quæ perpetua est nobilissimæ cujusdam virginis, sed illepidæ & invenustæ, arguta & occulta irrisio. Jusserat eas typis exarari Virgo regia, sed pauculis inde expressis exemplaribus; quæ omnia sibi vindicaverat, sedulo cavens, ne emanarent in vulgus. At unum tamen, pro sua benignitate, donaverat mihi dono; cujus etiam ad oram propria personarum nomina jusserat adscribi, quæ dissimulata exstabant in contextu. Libellos itaque auro contra caros non habebam, cum eorum sibi ad paucos dies usuram permitti postularunt primariæ duæ feminæ, cognitæ mihi jamdiu familiariter, fideique in servandis promissis, uti quidem rebar, certæ & indubitatæ; re tamen ipsa, uti expertus sum, fallacissimæ: meos enim à me abstulerunt libellos, sibique servarunt.

Et in aula, & in urbe, invaluit paucis post annis ille mos, ut elegantioris ingenii viri ac feminæ, & oris sui formam, & corporis habitum,

&

& mores ac ſtudia deſcriberent, & velut in tabella depingerent; propter-eaque hujusmodi deſcriptiones vulgo imagines dicerentur. In iis plurimum ſe exercuit nobiliſſima Virgo; cumque multas & deſcripſiſſet ipſa, & deſcriptas ab aliis ſelegiſſet, operam dare me voluit, ut ex typis clam mandarentur. Enituit & in aliis ſcribendi argumentis felix illius indoles, & jocoſis & ſeriis, nec non & ad pietatem pertinentibus; ſed paucis admodum adhibitis teſtibus aut arbitris: ea erat puellæ regiæ modeſtia.

Equidem ab ineunte adoleſcentia id ſtudueram in primis, ut ſi quem ex fama audiveram ingenio præcellere vel doctrina, in ejus notitiam venirem: nec ulli certe peperceram induſtriæ aut labori, ut aliquam contraherem neceſſitudinem cum Falcone Carlovallio, quam ſponte fors obtulit. In publicis enim choreis inter æquales juveniliter & ſtrenue ſaltantem me cum vidiſſet aliquando, nomenque meum intellexiſſet ab adſtantibus, quæſivit filius-ne eſſem illius Huetii, quem aliqua eruditionis laude commendatum acceperat; ut hunc ipſum eſſe me cognovit de quo quærebat, nullam interpoſuit moram, quin colloquium meum &, ut aperte præ ſe ferebat, amicitiam quoque appeteret. Mihi vero id deferre fortunam, quod concupiveram omnibus votis, impenſe lætatus ſum; nec mihi reliqui faciendum quicquam putavi, ut eum mea mihi obſervantia devincirem virum, quem urbanitate, & amœnitate ingenii, & morum ſuavitate omnem ſibi aulam devinxiſſe ſciebam. Circa idem tempus aliud quidpiam ſimile mihi contigit. Vir quidam nobilis, jam ſenex, & diſciplinis non leviter excultus, in inferiorem Armoricam properans, Cadomo iter faciebat. Venit ille in domum meam, viſendi mei cauſſa. Quam humaniter potui, excepi venientem, exſpectans quid me vellet. Huetium, inquit, patrem tuum conventum volueram; ſi id per te impetravero, habebo gratiam. Patrem, inquam, amiſi etiamnum infans, nec ullum hic præter me reperies Huetium. At vix, inquit, crediderim in hominem adeo juvenem convenire poſſe, quæ de te mihi narrata ſunt. Sed geminus illuſerat error credulitati boni viri; nam & longe indoctior eram, quam putaverat; & ætate provectior, quam videbar.

Magnum acceſſit non paulo poſt Bibliothecæ meæ incrementum. Cognatus enim meus, cujus in tutela fueram, filius Ægidii Macæi, eximii Mathematici, à me ſupra laudati, Libros ſuos omnes pertinentes ad has artes, quibus uſus fuerat pater ipſius, neque paucos, neque ſpernendos, liberaliter ad me dono miſit. Quos dum pervolutarem, ſo-

pitos

pitos jamdiu pristini illius mei in nobiles hasce disciplinas studii, suscitari in animo meo, ac fere erumpere igniculos sentiebam; quos nec penitus tamen compressi, sed fovi leviter, cum identidem per breves excursus locupletem hanc exquisitorum voluminum congeriem revisérem.

Patriæ suæ motibus exagitati Angli plerique & Hiberni sæpe tum adventabant in Normaniam, quæ est in opposito littore, & Cadomi sedem figebant. Fuit in his, me adolescente, Stanihurstius, Dialecticus subtilis, qui Philosophiam in Academiæ Cadomensis exhedris, magna auditorum frequentia, diu professus est. Velitabar illic sæpe cum ejus discipulis acriter summaque animi contentione, quod Doctori huic valde placebat, meque ad hujusmodi concertationes vehementer hortabatur. Tractabat is quoque perite chymicas artes; quas demum tamen damnosas sensit, adustis & contractis faucibus ex præcipiti & inconsiderato noxiæ cujusdam potionis haustu. Medicinam quoq; non infeliciter tum exercebat in eadem Academia Stanihurstius alter, prioris hujus agnatus. Longo post tempore Cadomum appulit eadem gente ortus Franciscus Aladensis Episcopus, vir suavitate morum amabilis, & vitæ sanctitate venerandus; pauperculus ad hæc, & egenti similis. Quibus ego permotus, auctor fui clarissimæ virgini Mariæ Leonoræ Rohanniæ, Antistitæ, quam supra laudavi pro merito suo, ut pium Episcopum reciperet in domum suam, & quæ ad vitam tolerandam necessaria essent benigne subministraret. Paruit illa consilio meo, rogavitque me, ut hominem ipse ad se suis verbis invitarem. At ille velut egestate sua delectatus, cujus magister Christus ac præmonstrator fuit, maluit in gurgustii sui latebris se continere. Nec multo post Rhedonas concessit ad conterraneos suos, qui magno numero in Armoricam confluxerant. Vereor equidem, ne videar aliquibus inepte credulus, si quippiam hic retulero, quod accepi à religiosis & cordatis viris, nec superstitiosis, ejus plane simile, quod legitur in *Actis Apostolorum*, puerum è tecto sublimi delapsum, & ex casu obtritum, acceptum fuisse in ulnas à sancto Antistite, ab eoque fusis ad Deum precibus fuisse restitutum. Delatus deinde est in littus Normanicum Patricius Episcopus Ardensis, nobilissima apud Hibernos Plunquetorum gente prognatus; quem apud nos Sagiensis Episcopi vices magna pietatis laude vidimus obeuntem.

LIBER QVARTVS.

COMMEMORANDA mihi nunc est insignis ad amicorum meorum numerum hoc tempore facta accessio: quos inter primum fors obtulit Johannem Maresium Sanforlinum, præcelso præditum ingenio, & mirabili ad poëticam facultatem indole. Memini equidem, quo die inter Academiæ Franciçæ sodales inauguratus sum, post orationem à me publice pro more habitam, cum varia Opuscula recitarentur à sociis, carmen ab eo fuisse lectum, tam elatum sententiis, tam numeris felix, ut plausus excitaverit mirabiles. At notatum tamen est valde despectam ab eo fuisse his versibus & depressam in poëticis Veterum industriam, cum non obscure innueret, præ Homero & Virgilio, præ Pindaro item & Horatio, palmam suo sibi jure deberi. Quod & alia scriptione confirmare conatus est, uti factum deinde à Carolo Peralto familiari nostro. At aliter sensisset forsitan uterque, si majorem Antiquitatis notitiam, majorem & sui comparare studuisset. Scripserat & elegantem fabellam Maresius, de genere Romanensium, *Ariadnes* nomine inscriptam, quæ post Honorati Vrfæi *Astræam* inter primas habita est. Mirifice vero placitum est, magnosque plausus tulit à Cardinale Richelio, suave & ingeniosum ejusdem Auctoris Poëma, quo Circini & Regulæ amores & conjugium referuntur.

Tum primum quoque mihi cognitus est Paulus Pellissonius Fontanerius, in quo natura, ut olim in Angelo Politiano, deformitatem oris excellentis ingenii præstantia compensavit. Cognitus est & mihi Valentinus Conrartus, raro & prope singulari exemplo nomen inter Literatos adeptus, veteris omnis licet expers literaturæ, sed recentiore liberaliter perpolitus, moribusque ad humanitatem ita compositis, ut vix officiosiorem quenquam reperisses, quod & sæpe sensisse me grato animo profiteor.

At præclara erat hoc tempore existimatio in literis Valesii utriusq; Henrici & Hadriani: quibus, & Henrico præcipue, familiariter usus sum.

Tum vero magna me affecit voluptate Christiani Hugenii Systema Saturnicum, ab eo, ad hanc diem non satis pro meritis mihi cognito, perofficiose ad me transmissum. In quo sane singulare hominis acumen miratus sum, & exquisitam industriam, denuoque me sensi ad Astrologiæ studia vehementer revocari. Hac autem occasione susceptam inter nos amicitiam, sequentibus annis, cum ille Lutetiam auctoritate regia accitus esset, constanter excoluimus.

Minime vero in recensendis amicis literatis præterire me decet Hen-

Henricum Justellum Christophori filium, non tam literatum illum quidem, quam Literatorum fautorem, & hospitem Musarum. Conveniebant enim in ejus domum diebus singulis docti viri, sermonesque inter se eruditos conferebant: cumque leves ob caussas jucundum hoc deseruisset vitæ genus, ac Lutetiæ delicias, Londinumque secessisset, tum demum sera pœnitentia errorem agnovit suum, cum inani patriæ desiderio teneretur.

Si collecta fuisset hac ætate Pleias Poëtarum, uti factum accepimus, regnum in Ægypto tenente Ptolomæo Philadelpho, atque item ante hos centum & quinquaginta annos in Gallia, tum certe locum in iis facile tenuisset Petrus Petitus Medicus, Carolus Pererius, & Johannes Baptista Santolius, è sacra Familia Victorina Parisiensi. Et hi quidem postremi duo, toti Poëtæ fuerunt, nec aliud quidquam quam Poëtæ, indocti cæteroquin & rudes in omni genere humaniorum literarum. Tumidior Santolius, Pererius modestior, & in quo appareret color quidam Antiquitatis, quem splendidius etiam illitum Petiti poëmatis deprehendisses: in quo præterea multæ erant & interiores literæ; nec in mitioribus solum artibus humanitatis, sed & in Physicis etiam, atque iis præcipue, quæ ad Medicinæ disciplinam illustrandam vel locupletandam conferre possent; in quibus egregia exstare voluit ingenii sui & industriæ specimina, nitido & eleganti orationis filo contexta. At Santolium & Pererium si quando fors ad me detulerat, deferebat autem sæpissime, omnia apud me carminum sonitu perstrepebant; cum præsertim ille stans pede in uno dictaret in hora versuum millia, flueretque valde lutulentus, simillimum eum dixisses Camilli illius Querni, qui Leoni Decimo Pontifici Maximo habitus est in deliciis, & ab eo meritus Archipoëtæ titulos & insignia, dignusque visus, qui salutaretur eleganti hac allocutione:

Salve brassicea virens corona,
Lauroque Archipoëta, pampinoque,
Dignus Principis auribus Leonis.

Cum autem longo post tempore accepisset Santolius, Bibliothecam meam domus ruina oppressam concidisse, & inter rudera ac parietinas misere prostratam jacere, rem idoneam credidit, quam versibus suis decantaret. Par illi Pererius, ejusdemque Apollinei decoris appetens, & ad Veterum imitationem felicius assurgens; qui cum nobili stirpe oriundum se meminisset, Poëtis omnibus propter nobilitatem suam, Nobilibus omnibus propter facultatem suam Poëticam præstare se putabat. Valde itaque præ se despiciebat Santolium. Mea quædam exstant ad eum, nonnulla & ejus ad me carmina.

Iisdem fere temporibus deduxit me ad Mariam Magdalenam Lavernam Fayettam Menagius, qui & ejus formam, & lepores, & ingenium, & loquendi ac scribendi elegantiam totis poëmatis decantavit: & merito sane; quid enim comptius, quid limatius, quid argutius, quam quæ scribentem videbamus quasi per ludum, & quæ recitantem audiebamus? Et tamen meritæ laudis adeo negligens fuit, ut *Zahydam* suam, amœnissimam fabellam, sub Segræsii nomine apparere voluerit. Quod cum in *Originibus Cadomensibus* scriptum à me fuisset, injuriam nomini Segræsiano factam temere conquesti sunt male feriati homines, & veritatis inscii, quam ego testis locuples & conscius ex certissima oculorum meorum fide, & complurium Lavernæ ipsius epistolarum testimonio comprobare possum; cum singulas scriptionis hujus partes, simul atque ex ejus calamo exierant, ad me mitteret, & à me recognosci vellet.

Aliqua etiam tum fuit duarum virginum celebritas, Annæ Vinææ, & Mariæ Prateæ: sed nihil ad Lavernam. Exstat epigramma quoddam meum ad Prateam, quo puellam austeram & subtristem à severitate ad hilaritatem traducebam. Neque vero ab instituti hujus Operis lege alienum fuerit carmen ipsum huc referre:

Odimus horridulas adducta fronte puellas:
Quæ miscere jocos noverit, illa placet.
Nos vates gens læta sumus; sic jussit Apollo,
Jussit & argutos spargere Musa sales.
O nimium tetricæ studiis operata Minervæ,
Pratea, contractum pone supercilium.
Risit Pythagoræ conjux antiqua renati,
Hesperiis quamquam non minor illa Sophis.
Risit & Erinna, risit formosa Corinna,
Pindaricam toties vincere docta chelyn.
Non te deliciis superet jucunda vetustas;
Nominibus priscis te quoque finge parem.
Corrisisse mihi dicetur Pratea virgo,
Exemplum reliquis Pratea virginibus.

At nihil tale in se desiderari patiebatur Vinæa, quæ infirmo corpore ac continuis pene doloribus, perpetuam vegeti animi festivitatem retinebat. Itaque & in iis, quæ scripsisset, singularis elucebat lepos, & in iis, quæ cecinisset carminibus magna spiritus sublimitas apparebat.

Tunc

Tunc Lutetiæ hospitio utebar Sammagloriano Oratorianæ Congregationis, in quod me invitaverat Ludovicus Thomassinus, per quem multum accessit decoris Sodalitio huic, luculento & perutili Opere, quo disciplinæ Ecclesiasticæ ritus, ex bonorum Auctorum & priscorum monumentorum fide descripsit. Atque optime sane consuluisset famæ suæ, si intra harum literarum, in quibus regnabat, fines continuisset ingenium suum, nec ad humaniorum præterea disciplinarum laudem ita adspirasset, ut earum etiam præcepta effunderet in vulgus, quas vix primoribus labris degustasset. *Glossarium* vero illud *Ebraicum universale*, uti præ se fert titulus, post ejus mortem editum, quod nobis velut orientalis omnis literaturæ ditissimum penu obtrusum est, si eruditi admoveantur oculi, ad primum intuitum fœtus apparebit, non novato & iterato exortus agro, sed semel tantum & leviter arato. Frustra autem commendationem quæsivit Thomassinus scriptionibus suis ab elegantia dictionis, cum res omnem respuentes ornatum, & simplici cultu ac levi scriptura tradendas, pingui & operosa oratione convestiret. Erant in eodem contubernio viri alii eruditi duo, Hieronymus Vignierius, & Carolus Cointæus, quorum ille superstites Augustini reliquias, ex antiquis codicibus collectas, emisit in lucem; hic Ecclesiasticam Franciæ historiam accurate digessit. Anno 1659.

Dum essem in Sammagloriano hoc convictu, ridiculum quiddam evenit mihi, quod vel animi caussa hic referre, non abs re futurum puto. Venit ad me Batavus quidam juvenis, qui & nomen aliquod sibi deinde fecit in literis, & epistolam attulit ad me, quæ in indice additum nomini meo præferebat, ut fit, locum domicilii, *apud Patres Oratorii:* Ille ut Francici sermonis satis erat rudis, cum me salutaret, ex lectione inscriptionis perperam intellectæ, Salve, inquit, Pater Oratorum. Cumque mirari me respondissem, quamobrem ab eo decorarer tam honorifico titulo; Hæc tua scilicet, inquit, modestia est, cur debitas tibi & ab aliis contributas laudes adsperneris; simulque additam epistolæ inscriptionem ob oculos posuit.

Roma interea Lutetiam reversus est Georgius Renaldus Magdalenæus, Johannis Renaldi Segræsii frater, qui eo fuerat à sacro virginum Carmelitidum Familia ad res grandes procurandas delegatus. Adiit ille me continuo, seque habere dixit in mandatis à Christina Regina, ut me Romam ipsius nomine accerseret, montes illam polliceri aureos, & Attalicas conditiones, commodum apud se contubernium, studiorum communi- Anno 1659.

munionem, inchoatam olim quidem Holmiæ, tunc autem post annorum aliquot intermissionem tranquillius & jucundius repetendam; suaque præterea officia & quidquid auctoritate valeret in aula Romana. Vehementer ea quidem prima specie pertentabant animum meum, Romæ omnisque Italiæ perlustrandæ valde cupidum, magnoque ferebar impetu ad accipiendam conditionem. Verum quasi compedibus vinctum retinebat assidua Origenis mei cura, jam exire è carceribus gestientis. Multoque etiam magis deterrebat me Holmiensium promissorum recordatio, & cognita jam mihi & experta Reginæ mutabilitas. Scripta itaque ad eam epistola, caussas hinc inde quæsitas prætexui, cur favore ipsius, tamque prolixa adversum me voluntate uti non possem.

An. 1659. Per eos dies redux ad lares meos familiares post diuturnam absentiam gravissimo casu afflictus sum ac pene oppressus, morte Jacobi Grandorgæi Premontii, à primis vitæ meæ annis summa mecum necessitudine omnibusque officiis conjunctissimi, præter eum habiturus neminem, cujus consilio & sapientia domesticæ meæ res & studia regerentur, & in quo possem imaginem priscæ urbanitatis, & vernaculæ illius festivitatis, quæ Cadomensium propria est, agnoscere. Eum igitur persæpe visere solebam & perstudiose audire, totusque ex ejus nutu & ore pendebam. Ac mihi hoc tempore Lutetia Cadomum adventanti tristis de gravissimo ejus morbo nuntius allatus est; quo ego vehementer commotus ad eum statim advolavi, pene exanimatus metu: & merito sane, cum enim reperi in extremis agentem, ex collectis intra cordis integumenta noxiis & mortiferis aquis. Tum vero recordatus sum, toto ipsum vitæ tempore, naturali quodam horrore aquarum reformidasse vim, & aversatum esse, cum inter deambulandum rivulorum refugeret occursum, vixque pontibus auderet insistere; quasi jam tum ex cognatis aquis imminens sibi exitium præsentiret. Sed dolorem hunc refricare nihil attinet, cum & virtutes ejus prædicaverim alio Opere, & interitum deploraverim.

Pie sancteque actam à pueritia vitam Cadomi clausit hoc tempore Johannes Bernerius, repentina morte sublatus. Abdicata ille Quæstoris Francici dignitate, media in urbe hospitium sibi paraverat solitarium, & ab hominum frequentia semotum; receptisque in contubernium perpaucis ejusdem instituti sociis, Deo vacabat uni, & pauperum egestati sublevandæ, & variis modis procurandæ hominum saluti. Infinitum dictu est, quantum fines regni Dei amplificavit exemplo bonorum

rum operum, & constanti sanctioris vitæ tenore. Quæ cum ob oculos meos versarentur, habitabam enim in vicinia, mirifice ad ejus imitationem accendebar, paruissemque benigne me ad se invitanti ac allicienti Deo, nisi me etiam tum juventutis æstus & mundi pellacia aliorsum retraxissent. Pungebat enim etiam tum animum gloriolæ γαργαλισμός.

Soror hic habuit Jordanam Berneriam, optimo ingenio magnoque animo præditam virginem; quæ modicis quidem facultatibus, at singulari pollens industria, magnificum religiosæ Vrsulinarum puellarum Societati Monasterium condidit; quarum & albo inscribi & societati inseri voluit. Fuit id urbi Cadomo eximio ornamento & usui, cum floreret magno affluentium illuc adolescentularum numero, quæ ad pietatem & puellaria opificia erudirentur in scholis illic institutis, quarum unaquæque à sua præceptrice & magistra regeretur.

Cadomum advenerat multis abhinc annis, me pene puero, Evangelii præco, Hyacinthus Calventius, Tolosas, è Dominicano Ordine, Chalvet. Matthæo illo Calventio prognatus, quem amplo Sammarthanus exornavit elogio. Cumque ad eum è suggesto concionantem magni fierent Cadomensium concursus, ille vulgi plausibus delinitus Cadomi sedem posuit, & in Academiæ Theologica, ut vocant, Facultate titulos ambiit & Doctoris & Professoris Regii, eosque disputationibus publice habitis consecutus est. Jamdiu autem ille sese contulerat ad meam amicitiam: cumque totam Theologiam, concionalis homo, in conciones diducere & ad vulgi captum accommodare instituisset, cura mea & commendatione effectum est, ut partem aliquam vasti hujus Operis edendam Cadomenses Librarii susciperent, cum priores partes aliis jam locis editæ prodiissent.

Maxima erat hoc tempore Rambullietianæ domus celebritas, quam magnopere exornaverat Catharina Vivonnæa, Marchione Rambullieto pridem viduata, primaria femina, ut natalibus, ita animis & moribus vere Romana, Malherbæ nostratis decorata præconiis, sub Artenices nomine; atque item ejus filiæ duæ, Julia & Angelica, Angennææ; quarum illa Montauserio, hæc Griniano nupserat. Vt summa in illis inerat morum elegantia, felicibus conjuncta ingeniis, ita quicunque ab his laudibus quærebant commendationem, in hoc urbanitatis domicilium, ac velut sacrarium, optabant admitti. Confluebat ergo illuc, quidquid vel aula habuit, vel urbs, humanitate expolitum. Etsi vero non

non sine aliqua temeritatis nota, me hominem provincialem, municipalibus oblitum moribus, in hoc theatrum sciebam esse proditurum, cum Lutetiam tamen venissem his diebus, illuc intrudi me passus sum ab amicis. Nec me meæ certe pœnituit audaciæ; exceptus sum enim perbenigne, à Vivonnæa præsertim heroina, quæ me & ad crebra colloquia, quamdiu commorarer Lutetiæ, & ad literarum commercium, si quando abessem, comiter invitavit. Nec res defuit dictis, nonnunquam enim humanissimis me literis, velut silentium meum increpitans provocavit. At non ex hac occasione aditum mihi ad amicitiam suam aperuit ipsius gener, Juliæ Angennææ maritus, Carolus Sammauræus Montauserius, verum ex editione Libri mei *De interpretatione*, qui à me lucubratus est hoc tempore. Cum enim ex amicorum, ac Menagii præcipue & Capellani, prædicatione cognovissem, non minus literariis laudibus florere Montauserium, quam bellicis, ad eum misi Libellum hunc, observantiæ meæ testem, quem ille summo favore exceptum, propitia quoque existimatione prosecutus est. Inde adeo exornavit me patrocinio suo, literasque ad me prolixæ hujus voluntatis testes dedit.

Omni leporis, joci, elegantiæ, & politioris etiam doctrinæ laude tum enitebat Gulielmus Bautruvius; aulamque omnem, & quicunque per urbem cultiore pollebant ingenio, amœnitatis suæ jucunditate perfundebat. Quibus deliciis ne carerem, deductus sum ad eum ab amicis, populari & veteri amicitia ei conjunctis. Famam quidem ille præsentia sua mihi visus est superare; ita enim promicabat igneæ mentis fulgor, ut animos præstingueret.

Præbuit & mihi hac tempestate Johannes Baptista Hamelius non obscuram propensi in me animi significationem: quo homine neque meliorem, neque candidiorem, nec, postquam in amicorum meorum numero haberi se passus est, fideliorem novi quenquam. Quænam vero ejus esset de me opinio, passim inscriptionibus declaravit suis, quas multas & Reipublicæ literariæ valde utiles elaboravit.

Attulit ad me literas his diebus Johannes Renaldus Segræsius à Petro Fermatio Senatore Tolosano. Nam cum Tolosa iter faceret, hominemque literarum gloria nobilem convenisset, postquam ille intellexit, eum esse in reditu, ut Cadomum se reciperet, meque huic esse veteri amicitiæ addictum, rogavit, ut ineundæ quoque mecum amicitiæ sibi sequester esse vellet, literasque suas perferret ad me, quibus postulabat verbis

verbis humanitatis plenissimis ut in eo facilem me præberem. Adjecitque Opuscula quædam sua, certissima singularis qua pollebat eruditionis monumenta in his erant, non Latini solum, & Gallici versiculi, arguti oppido & floridi, sed commentationes quoque ex reconditis Geometriæ penetralibus depromtæ, in qua quid posset suis cum Cartesio & Robervallio disputationibus abunde patefecit. Paternæ autem hujus adversum me benevolentiæ, & virtutum imprimis hæreditatem adiit clarissimus filius, alterum Tolosani Senatus ornamentum.

Inter Academiæ Francicæ socios locum tunc obtinebat Franciscus Talmantius, & in interpretandis Gallice Plutarchi Vitis multum studii ponebat & operæ. Cumque audisset posse me aliquid in literis Græcis, emendatorem Operis sui esse me voluit. Nullo igitur interposito parario familiariter venit ad me, Opus suum manibus præferens, atque id arbitrio meo permittere se dixit. Nec ei sane defuit mea opera: produximus in multam noctem, & hoc tempore, & alias sæpe, propositæ interpretationis lectionem; adhibitis ex Græci exemplaris contentione censoriis animadversionibus. Nec tamen satis aulæ probata est hæc interpretatio, quam ille languente & diffluente oratione vestiebat. In hujusmodi enim scriptionibus historicis parum attenditur quam fideliter expressum sit exemplar, cum non satisfit aurium desiderio. Et ille quidem Plutarchi, at mei ipsius deinde Interpres fuit prioris agnatus Paulus Talamantius: Poëma enim quoddam meum Latine scriptum carmine reddidit adeo venusto, ut cum id legerem versus mei mihi pene sorderent; meque in meo carmine adspernatus in ipsius interpretatione amplecterer.

Novum scribendi genus invexerat Paulus Scarro perfacetum summeq; amœnitatis; atque ita mentes omnium jocis suis permulserat, ut elegantiorum virorum ac mulierum cœtus Scarronis nomine personarent. Quodq; mirum videri posset, inusitatus ille lepos, & experrecti ingenii festivitas, corpori inerat morbis acutissimis distorto, contracto, & nervorum resolutione pene debilitato. Cumq; studuissem ad hanc diem eos pernoscere, quicunque ingenii vel doctrinæ fama celebrarentur, minime committendum duxi, ut hominem hujus tam singularis notæ, incognitum mihi & insalutatum esse paterer. Ergo ad eum introductus sum ab amicis, plurimumque ejus facetiis & salibus delectatus sum.

Patefactus quoque mihi est hoc tempore aditus ad Magdalenam Scuderiam, cujus eximias virtutes, & illustris ingenii felicitatem, singulari ve-

recundia conjunctam, alio jam commemoravi Opere, quod scripsi *De origine Fabularum Romanensium.* Nunc illud sat erit addidisse, tres novisse me ætatis hujus doctissimas & ingenii fama celebratissimas virgines, Christinam Reginam, jamque mihi dictam Schurmanniam Vltrajectinam, & illam, de qua nunc agimus, Scuderiam: quarum unicuique si propria sua laus & peculiaris tribuenda sit, acris & ignei ingenii celeritate, repentinisque motibus præstitisse dixerim Christinam; eruditione Schurmanniam, variarumque artium peritia; at inexhausta ingenii vi atque capacitate Scuderiam: quarum laudum gloriam in fratrem Georgium Scuderium transmoveri facile patiebatur modestissima puella: quamvis ille quoque neque iners erat, neque hebes, industriamque suam utroque genere scribendi, & soluto & adstricto, palam approbaverat.

Crebræ mihi tum erant itiones & reditiones Cadomo Lutetiam, Lutetia Cadomum patriam meam, in qua mihi domicilium erat, & sedes tranquillissima studiorum. Mittebatur illuc ad me diligenter, quidquid novi pepererant in literis, vel Gallia, vel Anglia, vel Hollandia; eaque præcipue, quæ pertinerent ad Physicarum & Mathematicarum rerum notitiam. Fervebant enim cum maxime hæc studia; paucisque abhinc annis, & Lutetiæ, & Londini, exortæ erant ad harum disciplinarum propagationem illustres Academiæ; nec quicquam eorum, quæ parturiret Regia Societas Londinensis, nescire me patiebatur Henricus Oldenburgius, cujus cura erat res ab illustri hoc cœtu inventas in literas referre. At quæ Cadomi antea instituta fuerat Academia Briosiana, intra humaniorum disciplinarum septa se continebat; & si quid alterius generis ad me missum, vel scriptum, ad eum deferebam, audiebatur oscitanter, & parum æquis animis admittebatur. Ægre enimvero ferebam despicatui haberi cordatis cæteroqui viris tam nobiles disciplinas: ægre id quoque mecum ferebat Andreas Grandorgæus, in Physica palæstra diu multumque exercitatus; nec propterea tamen ego & ille de nostro in Philosophiam studio quidquam duximus esse remittendum. Imo vero, inquit Grandorgæus, certum aliquem, si me audis, per singulas quasque hebdomades constituemus diem, quo apud te de rebus physicis inter nos, & si quos alios visum fuerit nobis adjungere, disseremus. Optime id quidem, inquam, planeque tibi assentior; in partem modo laboris adsciscas, si quos in philosophicarum rerum tractatione noris esse subactos. Rem ille in se recepit, nec ulla interposita est temporis dilatio, quin res perduceretur ad effectum. Nova igitur apud
An. 1662. me

me instituta est Academia, quæ à parvis exorta initiis, continuisque in dies aucta incrementis, parem se splendidioribus tulit. Ac primum cum Londino ad me missæ essent accuratissimæ quædam commentationes, à Sodalibus Regiæ Societatis profectæ, quibus corporis humani fabrica per iteratas consectiones manifesto deprehensa explicabatur, nobis quoque in hac Physicæ parte decrevimus esse laborandum. Vtque publicum urbis valetudinarium erat in vicinia ædium nostrarum; ægrisque curandis operas suas præstare solebat is ipse Chirurgus, quo in obeundis Academicis ministeriis utebamur, dederam illi in mandatis, ut si quis ægrotantium incognito aliquo morbo decederet, accerseret me antequam humaretur, ut corpore ejus aperto morbi & mortis caussam exploraremus. Nec in hominum tantum, sed in aliorum quoque animalium, & quadrupedum, & avium, & piscium, & serpentium, & insectorum, tum vivorum, tum mortuorum, partibus perscrutandis nostra versabatur industria. Incredibile dictu est, quam multas res, novas, singulares, cognitione dignas observaverimus; quæ in commentarios referebantur à me diligenter. Etsi autem nobis non deerant artifices periti, quorum opera in exercitationibus nostris utebamur, nonnunquam tamen manus ipsi quoque nostras operi accommodabamus, cum res certioribus experimentis exploranda videretur, Ego certe ipse, cum parum oculis valeam, simque à primo ortu ex eorum numero, quos Myopes Aristoteles appellat, ab arte tentavi petere subsidium. Ante omnia autem oculi compagem, oculis meis testibus, studui perspicere, Liquido affirmare possum, plusquam trecentos oculos, ex capitibus omnis generis animalium extractos, me manu mea dissecuisse. Et ut certius intelligerem quid ad visionis perspicacitatem potissimum conferret, eorum animalium oculos, quorum visus crederetur esse acutissimus, quales habentur oculi accipitrum, cum eorum oculis accurate comparandos censui, qui valde hebetes essent, cujusmodi feruntur esse oculi noctuarum. Vtriusque generis oculis attente in suas partes consectis, humores cum humoribus, tunicas cum tunicis, nervos cum nervis accurate contuli; quaque re discrepare ea deprehendi, sive perspicuitate aut obscuritate humorum, sive tenuitate aut crassitudine tunicarum, sive plenitudine aut gracilitate nervorum, ea re exacui oculorum aciem, aut hebescere judicavi. Nec his finibus stetit novæ hujus Academiæ industria, nam & Astrologiæ studia complexa est,

Pervenerunt ad me una cum Ægidii Macæi Bibliotheca instrumenta quoque ad Tychonicorum formam ab ipso affabre facta, quibus fuerat usus ad observandos motus Cometæ Anno MDCXVIII. exorti, uti declaratum ab eo est in libro, quo totam Cometæ hujus historiam erudite descripsit. Nos eadem quoque adhibuimus in altero Cometa observando, qui Anno MDCLXIV. apparuit. Nec neglecta à nobis est pars ea Physicæ, quam vulgari nomine Chymiam nuncupant, quamque ego naturæ breviarium soleo appellare: mirabiles enim illi, quos in nostro hoc orbe natura edere solet, effectus, eosdem in angustis spatiis, sub oculis spectantium ars imitatur Chymicorum. Ex frequenti ejus meditatione atque usu prodiit Carmen nostrum *de Sale*, quo munere prosecutus sum clarissimum Montauserium ipsis Calendis Januarii Anni MDCLXX. Excolebant eam assidue viri Societatis nostræ duo, atque eorum alter præcipuè, nomine dictus Hautonius, Medicus, homo candidus, ingeniosus etiam atque solers, sed artis suæ studio ita incensus, ut ei magna omnia tribueret, & metallorum transmutandorum potestatem, & medicamenti hujusmodi componendi, quo morborum abigeretur omne genus, & ad quingentos annos vita hominum produceretur. Cumque parum docilem me in iis omnibus & credulum nactus esset, tum in iis præsertim, quæ de auri conflandi facultate asseveranter jactantem sæpe audiebam, Si quando, inquit, fueris Rothomagi, velim convenias Poræum, primarium hujus urbis Medicum, rogesque meo nomine, narret tibi quid sibi juveni olim Pontaudomari contigerit cum ignoto quodam Sacerdote. Aliquot post hunc sermonem diebus peto Rothomagum, convenio Poræum; tum quærenti mihi, Hautonii nomine, quid illi Pontaudomari evenisset aliquando, cum peregrino quodam & ignoto Sacerdote, sic ille respondit: Cum in illam urbem venissem circa annum ætatis meæ quintum & vigesimum, familiarium negotiorum caussa, accitus sum ad visendum ægrotum quendam, morti jam proximum. Huic aderat cum tota familia homo sacri ordinis, uti significabat habitus; valde ille quidem neglectus & incomtus, qualis esse debuit peregrinatoris, quem & ex cultu & ex vestimentorum vilitate pauperem etiam dixisses. Is cum Pontaudomaro iter faciens, egenum quemdam sibi forte oblatum & morbo nescio quo graviter laborantem facile sanasset, ex rei fama per urbem dedita, accersitus fuerat ad illum quem dixi ægrotum. Quem cum & de morbi natura ejusque curatione disserentem audissem, aliud esse in recessu intellexi, quam quod ex viri fronte potueram conjicere: atque

atque id multo etiam magis, postquam hominem jam pene mortuum, ut à Medicis desertum, adhibito levi quodam, sed valde efficaci remedio, ad vitam integramque sanitatem revocavit. Quæ cum me valde mirantem vidisset & laudantem, seducto mihi aliquantisper, Si tu, inquit, veneris ad me in gurgustium, in quo diversor, faxo videas aliud quidpiam, quod magis etiam fortasse mireris & laudes. Veniam enim vero, inquam. Et adfui profecto ad statum condictum tempus. Ille ubi me videt, Jubeto, inquit, afferri ad te fictilem catillum, in eumque injicito aliquantum plumbi, tum ad ignem admoveto; atque hæc tua manu, ne fucum aliena manu factum tibi suspicari possis. Mox depromtam ex scrinio explicat membranulam, pulvere quodam rubido plenam, immissoque in eam acus capite saliva madefacto, paululum illud quod adhæserat pulveris excutit in plumbum liquatum. Id recepto pulvere ebullit statim cum crepitu, & effervescit, flammamque sursum emittit violaceam, quæ postquam sensim evanuit, rem ille dixit esse confectam, meque effundere liquamen jussit in patellam ferream, paratam ad hos usus, quam secum in sarcinis deferre solebat. Mira res! apparet auri massa, stupente me & hiscente, vixque oculis fidem habente. Tum is leviter arridens frustulum defringit ex gleba hac aurea, & ad perpetuam rei memoriam servandum mihi offert & utendum. Ego vero accepi ac lubens, & ad aurificem detuli, ex eoque mihi cudi jussi annulum hunc, quem in digito gestavi ad hanc diem. Quæ cum dixisset Poræus, detractumque digito annulum præbuisset inspiciendum, insculptas in interiori limbo notavi literas quasdam, quibus aurum id esse philosophicum significabatur. Sed redeamus ad Hautonium.

Non in auri tantum, aliorumq; metallorum conflatura versabatur ipsius labor: multum is præterea ponebat operæ in aqua marina mitiganda, & sale ex ea per crebram & repetitam vaporationem eximendo, quoad plane dulcesceret, potuique idonea fieret & salubris. Alii interim alias tractabant Physicæ partes, neque ulla erat, quam intentatam & inaccessam Sociorum nostrorum relinqueret sedulitas. In his Johannes Gossellinus Villonius fluminis Olenæ Cadomum præterfluentis alveum oblimatum & rupibus ac molendinis obseptum purgare, & navigabilem efficere tentabat. Is quoque in Vallem Collavillæam mare inducere, portumque illic ad oram Britannici maris molibus disjectis perfodere nitebatur. Nicolaus quoque Cromarius Lassonius speculum parabat

rabat ex ære fusili, majoris ponderis & amplioris diametri, quam ullum usquam aliud, quod quidem ad notitiam nostram pervenerit. Sed & in usum conspicillorum vitris hyperbolicam figuram excavando indere moliebatur ad eum modum, quem in sua Dioptrice præscripsit Cartesius; quem modum vix quisquam adhuc certo & accurate tenere potuit; & hyperbolicam præterea figuram ad augendam conspicillorum vim plane inutilem esse contendebat Robervallius, insignis Geometres. Vtut est, præclara illa Lassonii orsa præmatura mors intercepit.

Non agendo vero, sed scribendo studia nostra promovebat Petrus Callyus, in Academia Cadomensi Regius Eloquentiæ & Philosophiæ Professor: nam & totam Philosophiam grandi Opere complexus est, & Boëtii Librum *De Consolatione Philosophiæ* eruditis interpretationibus illustravit. Verum cum in privatis Societatis nostræ exercitationibus Cartesianæ doctrinæ, sibi antea plane ignotæ, rudimenta percepisset, velut œstro quodam percitus, tanto eam impetu arripuit, ut repudiatis Aristotelicæ disciplinæ principiis, quæ, pro more in Scholas recepto, & tradere & tueri debuisset, non Philosophiam solum, sed & Theologiam infecerit hoc fermento, ipseque adeo in Ecclesiæ reprehensiones incurrerit.

Cum autem Academiam nostram, tam felicibus natam auspiciis, in publicam utilitatem adolescere intellexisset clarissimus Colbertus, regni Administer, certissimum literarum Literatorumque columen, atque hæc per eum ad ipsum deinde Regem perlata essent, liberalitatem ipsius & beneficentiam nostra sensit Societas, suppeditatis benigne pecuniis ad sumtus faciendos & toleranda experimentorum impendia. Quæ cum Regis nomine numerari mihi juberet Colbertus, magnopere quoque adhortatus est ad exercenda naviter rerum naturalium studia, & fines Physicæ utilissimæ scientiæ promovendos. Tam feliciter autem increbuit florescentis hujus Academiæ fama, ut Bellovillarius, Dux Santanianus, literariæ gloriæ percupidus, in eam optaverit admitti, suumque nomen ut in Academicorum nostrorum seriem referretur, valde a me contenderit.

Cadomum delatus est per eos dies vir literatus & priscæ potissimum Philosophiæ bene peritus, sed & morum præterea comitate amabilis, omnique elegantia excultus, Senatus Aquensis Præses Cormisius, illuc reflantis fortunæ invidia & Regis jussu relegatus. Attulit ille ad me literas

literas commendatitias ab illustri femina Catharina Vivonnæa Rambullieta, jam superius commemorata, quibus viri prædicabat laudes, meque enixe rogabat, si quomodo hominis sublevare possem infortunium, aut consolando, patriæque desiderium dictis leniendo, aut afflictum rebus ipsis juvando, & assidua consuetudine recreando, his officiis ne deessem. Ad id autem etsi me satis impellebat ipsa humanitas, multo tamen magis movebar ipsius eruditione & virtute, vel ex primo congressu cognita. Frequens itaque illi aderam; nec ullus effluebat dies; quin aut ille ventitaret ad me, aut illum ego convenirem, simulque vel per amœnissimas Olenæ ripas, vel per viridissima prata deambularemus. Omnis autem fere sermo erat de veterum Philosophorum Sectis; quarum omnium cum egregie sciens erat, tum earum præcipue, quæ animum jubent ab omni assensu sustinere. Summopere itaque comprobabat Sexti Empirici doctrinam, effecitque commendatione sua, ut Auctor adhuc de nomine tantum mihi cognitus pervolutaretur à me diligenter, mihique fieret perfamiliaris, & summa esset illius apud me commendatio.

Decesserat his diebus Senator quidam Curiæ Rothomagensis, cujus frater sororem meam habebat in matrimonio, & ad quem jure hæreditario devenerat munus illud Senatorium. Quo cum ipse defungi, & Senatoris titulos gerere non posset, possidendum id mihi & exercendum non obtulit modo, sed ne oblatum adspernarer, magnopere quoque obtestatus est. Idipsum enixe contendebat à me tota nostra familia, ne sibi deessem, ejusque columen alterum, postquam detractum erat prius illud, esse vellem. Nec initio repugnabam profecto, ita me venturum sperans in societatem multorum hominum, qui mihi essent aut cognatione aut affinitate conjuncti. Verum re attentius perspecta, planissime intellexi, si boni & diligentis Senatoris partes omnes exsequi vellem, mea omnino mihi deserenda esse studia, quæ omnibus fortunis, vitaque adeo ipsa mihi essent cariora. Quamobrem repudiato hoc munere, in Musei mei latebras me retuli. An. 1662.

Interea Musis prosperum sidus affulsit, magno Rege suæ in Literatos liberalitatis fontes aperiente. Sapientissimi enim Colberti consiliis obsecutus, viros per Europam eruditos annuis pensionibus decoravit. Ego vero ruri tunc agebam, in molli & obscuro otio, rerum cæterarum, quæ per Orbem gererentur, incu-

incuriosus & inscius; cum perfertur ad me, in eorum esse me numero, quos gratificatione sua exornandos Rex judicasset. Cumque beneficentiam hanc bis terve ad summum senserint plerique, collata ea in me est & continuata per multos annos, etiam post Colberti mortem.

Venerat in Galliam paucis ante hoc tempus diebus Comes Totius à Rege Sueciæ missus, qui Legati munere fungeretur: Capellanum adiit ille, quem mihi sciebat veteri necessitudine addictum; dixitque habere se in mandatis à Suecici regni Proceribus, denuntiaret mihi universis illorum suffragiis delectum esse me, cui Regis sui in literis instituendi cura traderetur; quapropter maturandam esse profectionem meam in Succiam; quæ cum absenti mihi significare non posset, (agebam enim tunc in Normania) rogavit Capellanum id ad me confestim perscriberet. Nec officio defuit Capellanus. Verum ego Suecici cæli inclementiam expertus, gentisque asperitatem, & mores à Gallica urbanitate adeo alienos, oblatum munus modeste repudiavi.

Hoc tempore Cadomo iter habuit Spiritus Flexiarius, in Episcopatu Nemausensi nuper defunctus. Erat ille deditus studiis Eloquentiæ & Poëtices, quas locupletaverat prædivite humaniorum literarum instrumento. Iter ille tunc habebat in agrum Constantiensem inferioris Normanniæ: utque mecum erat veteri necessitudine conjunctus, correpit ad me in Bibliothecam suspenso gradu, & incogitantem arctissimis implicat complexibus. Nec ego sane mediocriter jucundissimi amici adventu lætatus sum. Florebat tunc eruditis & ingeniosis hominibus Academia publica Cadomensis; nam præter laudatos jam à me Hallæum & Callyum non leve attulerant ei decus Gulielmus Pyrrho & Jacobus Larius, Professor regius uterque Græcarum literarum; ille etiam clarus editis in Claudianum luculentis Commentariis, ad usum Serenissimi Delphini.

Lustrabat per eosdem dies Normaniam Provinciam Sammauræus Montauserius, ei regendæ nuper à Rege præfectus. Et quamquam mihi nupera admodum erat cum eo notitia, nec in illius usquam veneram, vel collocutionem, vel conspectum, literas tantum ad me dederat plenas humanitatis; is tamen cum Cadomi esse me sciret hoc tempore, quo jam prope venturus erat, rogavit amicum quemdam meum, virum nobilem, daret operam, ut cum Cadomum iturus, diversaretur in ipsius domo, sex milliariis inde dissita, sic enim convenerat, illuc ego quoque adventanti sibi obviam irem. Qua de re admonitus ab amico, ad præstitutum tempus atque locum præsto fui; tumque primum

mum viri cognoscendi & consalutandi mihi copia fuit; cui me sua virtus, & singularis erga me benevolentiæ significatio, plurimis & insignibus contestata officiis, in reliquum vitæ tempus conjunctissima necessitudine devinxit. Accessit ille Cadomum, comites secum adducens Menagium & Segræsium. Erat mihi vetus cum Segresio hospitium, quod cum mihi esse itidem optarem cum Menagio, uterque apud me diversatus est. Montauserium vero ipsum in magnificas suas ædes excepit Briosius, in quas excipi solebat celebris illa Cadomensis Academia. Itaque visus hic est in ipso Musarum sinu hospitari. Nec rem ipsam ab hac opinione multum dixisses abludere; frequentes enim salutandi ejus gratia conveniebant illuc, ii ipsi qui Academiæ columina habebantur; nec alii fere sermones erant, quam de literaria re, in quibus partes ipse suas Academici egregie tuebatur Montauserius, ut nisi eum ad majora tulisset fortunà, in partem chori hujus venturum censuisses.

Tum maxime vero meus me exercebat Origenes: jamque Opus prælo paratum erat, cum Stephani Monachi, amici mei, opera Libri nostri typis imprimendi curam in se recepit Berthelinus Bibliopola Rothomagensis. Vtque res abitura erat in longitudinem, nec facile procurari poterat me absente, Rothomagum petere, atque illic sedem ad aliquod tempus ponere constitui, cum inde tamen vel Lutetiam, vel Cadomum, negotiorum caussa sæpe excurrerem. Ante multos jam annos Rothomagi plurimarum virginum collegerat cœtum, Deoque sacraverat Laurentia Gigalta Bellofontia, religiosæ vitæ olim adstricta in Cœnobio Cadomensi sanctæ Trinitati dicato. Ipsa autem præter sexus sui morem atque captum tincta erat literis Latinis, & aliqua etiam pollebat poëtica facultate. Atque has dotes in Dei rerumque sacrarum laudem & decus conferre solebat. Accesserat enim constans vitæ sanctitas, & pietas in Deum singularis. Tam demisse autem de se tamque humiliter sentiebat, ut cum amplissimi Cœnobii Monasterio-Villariensis Antistita fuisset à Rege renuntiata, anteferri sibi rogaverit sororem minorem natu, seque ipsa intra ædiculæ suæ angustias tenuerit. Sed quid hæc ego commemoro, quæ eleganter narravit Dominicus Buhursius, cum ejus vitam scriptis mandaret? At ego, & popularitatis caussa, cum patria nobis eadem esset Cadomum, & propter ejus virtutem, quam suspiciebam, sæpe ventitabam ad illam, ejusque alloquio solabar diutinam illam Rothomagensem mansionem.

Erat tum quoque Rothomagi in Cartusiana Familia vir extemporali & expedita doctrina percelebris, Domnus Augustinus. Longavillanum autem ducem sæpe audiveram, cum ingentem ejus semperque paratam eruditionem prædicaret, meque ad contrahendam cum eo familiaritatem hortaretur. Conveni ergo hominem, resque dictis fidem fecit; nec enim sine miraculo ac stupore audiebam paginas totas memoriter ex Veterum ac Recentiorum scriptis recitantem. Ac ne fidelitate tam portentosæ memoriæ possem dubitare, ex Libello meo *De Interpretatione*, qui ab aliquo jam tempore prodierat, totas paginas totidem verbis expromebat, quæ pene ex animo meo effluxerant. Ita opes suas omnes habebat in numerato; nec quicquam præterea ei erat in recessu, in penu nempe vel arca, sed ea tantum quæ ex crumena, iisve quæ ad manum essent loculis posset haurire. Quæ certe majori sunt admirabilitati quam utilitati. Nec enim is æque dives dicendus est, qui summas aliquas ostentat nummorum, ac qui bene fundatam habet domum latifundiis, etiamsi præsenti nonnunquam pecunia careat.

Cadomum appulerat circa hæc tempora Theophilus sive Goswinus Hogersius, (utrumque enim nomen usurpabat) doctus juvenis, & optimis studiis deditus, cum in Gallia aliisque Europæ regionibus peregrinaretur, ut est mos Batavorum & Germanorum. Ille me crebro intervisebat, & omnibus colebat officiis: cumque identidem extorsisset à me versiculos, diversis compositos temporibus, eos redux in patriam typis committi curavit injussu meo. Itaque Poëta probabilis habebar in Hollandia, cum ne in Parnassi quidem radicibus adstitisse crederer in Gallia. Verum prodeuntibus annis industriam meam sæpius periclitatus, faustumque precatus Apollinem, propitium eum ita sum expertus, ut numero aliquo inter Poëtas esse cœptus sim. Favebat præcipue conatibus nostris Menagius, Collartius, & Rapinus, Poëtæ & ipsi nobiles, plausibusque me ad artis musicæ palmam petendam excitabant. Favebat & Franciscus Carpentarius, unus è Sociis Academiæ Francicæ, antiquitatis literatæ peritus, & in poëticis exercitationibus ac præsertim Gallicis minime rudis. Nec adspernabatur carmina nostra Gulielmus Bautruvius, existimator intelligens, uberrimis ornatus literis, summo ad hæc præditus & ardente ingenio, & aulicarum artium scientissimus, de quo jam supra dixi. Facetiis præterea, dicacitate, & festivitate cæteris præstabat omnibus, si unum excepisses Ludovicum Rohannium Guemenæi Principem, conditum ut ipsum sale, argutiis

tiis & lepore. Quibus cum mirifice capiar, & cupidissime eorum fruerer alloquio, studium meum agnoscebant ipsi, eoque delectabantur.

Commodum Lutetia Cadomum redieram, cum officiose venit ad me Hadrianus Parvillerius, è Societate Jesu, redux nuperè Syria, in qua multam rerum ac Linguarum Orientis messem collegerat, ac præcipue Damasci, ubi per decem annos Arabicas literas publice docuerat. Vtque erat hujus Linguæ apprime gnarus Arabice, & valde quidem eleganter scriptas epistolas miserat ad Bochartum. Amice itaque complexus hominem, omni officio amicitiam ejus mihi conciliare sum conatus, non parum inde sperans emolumenti ad me studiaque mea perventurum. Eam vero & ipse liberaliter detulerat, literariæ consuetudinis mecum conjungendæ, sedisque Cadomi apud nos ponendæ valde cupidus. Verum aliter visum est Societatis Magistris, qui Parvillerium traduxerunt Flexiam Andegavorum, ubi in obscuro otio mortem paulo post oppetiit: unaque cum eo periit ingens Opus, editioni jam paratum, quo parta sibi ex Oriente spolia fuse explicuerat, quodque *Interpretem Orientis* adscripto titulo appellari volebat.

Eram tum quoque Cadomi, cum de ara maxima templi Sancti Johannis, in quo lustralibus sancti Baptismi aquis tinctus sum, in meliorem formam restituenda, novisque operibus exornanda cœptum est cogitari; imprimisque de tabella, in qua depingendus erat Christus, in aquis Jordanis Baptismum à Johanne suscipiens. Ac volebant plerique rei perficiendæ curam municipalibus quibusdam & minutis Pictoribus, familiariter sibi cognitis, demandari. At ego utendum censui ejus opera, qui tum artis hujus in Gallia princeps haberetur; hunc autem Brunium esse sine controversia, qui egregiis picturis domos regias tunc locupletaret; quamvis autem uni dicasset Regi industriam suam omnem, sperare me tamen, pro ea, quæ mihi cum illo erat, consuetudine, impetraturum, ut furtim & horis subsecivis aliquantulum studii sui & laboris in opus nostrum concinnandum conferret. Quod ille ægre quidem, sed precibus tandem meis victus amice concessit.

Iisdem fere temporibus in media Academia Cadomensi, inter eruditos doctorum hominum congressus repentina morte exstinctus est Samuel Bochartus. Exorta erat quæstio subdifficilis de nummis quibusdam Hispanicis, quorum mentio exstat apud Covarruviam; eaque satis acriter inter me & illum tum forte disceptabatur, cum subito toto corpore contremiscentem pavor lethalis occupat, statimque mortuus corruit, magno An. 1667.

gno

gno nostrum omnium dolore, & gravi rei literariæ jactura. Caussam obitus conferebant Medici in coagulationem sanguinis, per quam intercepto cordis motu, mortem consequi necesse erat. Etsi vero jamdiu ab ejus familiaritate simultas quædam me abstraxerat, ob eas caussas, quæ supra expositæ sunt à me, ejus tamen peracerbus mihi fuit interitus: quamvis enim injuriis ejus lacessitus remiseram nonnihil de pristina nostra consuetudine, haud quicquam tamen de existimatione virtutum ejus, deque meo adversus eum cultu detrahi passus sum, ac ne de officiis quidem, quibus inter literatos viros & alitur societas, & literæ promoventur. Id ipse palam testificatus est in *Hierozoïco* suo, cum de Oryge disputans, insigne & accuratum horum animalium protulit diagramma, ex veteri expressum tabula, quam cum eo communicaveram. Ad Arabica quoque studia, ac Syriaca etiam, magnopere me excitaverat, post Parvillerii discessum, cujus in disciplinam tradere me statueram; & Bocharti monitis obsecutus ea diu intermissa repetiveram. Scripserat ille quidem ad me, paucis ante obitum diebus, grandem epistolam, qua suffragium Origenis adsciscere conabatur ad Calviniani dogmatis tutelam, adversus Catholicam veritatem, de Eucharistia, & de cultu & imploratione Angelorum. Qua epistola cum sanctissimæ nostræ Religionis violaretur integritas, officii mei esse censui solida eum & explicata responsione confutare. Jamque scriptio nostra spectabat ad exitum, cum Bochartum mors oppressit. Nihilo tamen secius utraque deinde epistola venit in lucem, quas legi simulque diligenter conferri valde velim, ut inde existimari possit, quantum præstet errori veritas, quantaque animi impotentia vir cæteroquin moderatus vanarum opinionum deliriis deludi se & abripi passus sit.

Neque hic prætermitti decet perfacetum quippiam, quod mihi Lutetiam eunti tum forte contigit. Erat in comitatu vir amicus, venustus, & dicax, versuum ex tempore fundendorum patrio sermone mirabili pollens facultate, eaque in familiari sermone libenter & jucunde uti solitus. Ego autem ex assiduo ejus congressu paululum etiam quippiam contraxeram usus, ad ejus jocosa carmina sermone adstricto expedite respondendi. Itaque non aliter fere disserebamus inter nos, vel in itinere, vel in diversoriis, quam poëtice. Cum autem divertissemus aliquando in cauponam, mulierculamque hospitam carmine essemus pro more allocuti; illa haud cunctanter carmina carminibus reposuit, tam expromta facilitate, ut nos tarditatis etiam nostræ puderet.

Orige-

Origenes interea noster, emissus tandem è carceribus typographicis, An. 1 paratus jam erat ad curriculum. De patrono itaque his severiorum nostrorum studiorum primitiis adsciscendo cogitandum mihi fuit, ne morem hac ætate receptum viderer sine caussa deseruisse. Ac primum elaboratum Opus in Ecclesiæ usum & commodum, ad eam jure visum est pertinere, & Ecclesiæ Gallicanæ Patribus esse dedicandum; quorum patrocinium decori esset ipsi futurum. Cumque meam hanc voluntatem ipsorum consessui, qui tum forte Lutetiæ celebrabatur, significassem per literas, acceptissimam sibi eam esse per Episcopum Tutelensem responderunt. Verum cum intervenisset Regis in me liberalitas, ejusque donis essem ornatus, admonuit me clarissimus Colbertus, regiæ gazæ dispensator, ad eum referendos esse studiorum meorum fructus, qui beneficiis suis juvanda ea & promovenda suscepisset. Qua lege proposita, non alio nomine decorandum esse statui frontem Operis nostri; atque id per me ipsum Regi offerendum censuit Colbertus; per se vero me ad eum intima admissione introducendum. Deduxit itaque ille me ad Regem, mihique præconium suum ac commendationem præstitit liberaliter, munusque nostrum honorificis verbis exornavit. Nec patitur pudor noster hic referre, quam benigna allocutione salutationem nostram atque munus exceperit magnus Rex, quamque gravi hortatu excitaverit me ad persequenda gnaviter studia literarum, quamque seria asseveratione iis favere se velle pronuntiaverit.

Per idem tempus Colbertus, pro suo in literas amore, Lutetiam arcessiverat Jacobum Grandorgæum, Monachum Ordinis Benedictini, ex Abbatia Fontanetensi, quæ deinde commendatario, ut vocant, jure tutelæ nostræ commissa est. Hic quem dico Grandorgæus prodierat ex disciplina Ægidii Macæi, & sideralibus doctrinis fuerat à prima ætate institutus, quarum & ipse à pueritia magno tenebar studio, propterea que viri consuetudinem olim appetiveram. Jamdudum autem jactantem eum audiebam, tanta contentione frustra tamdiu quæsitum ab aliis, tantis expetitum studiis, repertum tandem à se celebratissimum illud & ignotissimum, ac navigationi commercioque adeo utile arcanum, quo loci cujusque intervallum à primo Meridiano, quod longitudinem appellant, quocunque loco, quocunque tempore, certo possit deprehendi. Quod cum ab exploratis minimeque dubiis debeat principiis proficisci, & per manifestas deduci rationes; ipse in vanissimis & ineptissimis Astrologiæ, quæ *Judiciaria* vulgari nomine appellatur,

latur, figmentis totius ratiocinii sui fundamenta posuerat. Itaque magno suo flagitio, non spem quidem meam, nihil enim sani ex inani hac jactatione exspectaveram, sed splendidi sui promissi fidem fefellit.

Longe diversa in Mathematicarum artium tractatione grassabatur via Ægidius Persona Robervallius, Geometricæ potissimum scientiæ laude pernobilis; & in Philosophicis quoque rebus non indiligenter versatus. Quibus fretus Cartesii adspernatus figmenta, tam crebris ea & acutis oppugnavit disputationibus, ut admonitus de iis Cartesius excanduerit vehementer; & ut erat omnis contradictionis impatiens, nec alios, quam sui laudatores patiebatur, nunquam cum eo in gratiam, frustra laborantibus amicis, redire voluerit. Primus tum tenebat inter lusores Scacchorum Robervallius, si qua ea laus est; utque velitationis hujus non eram inexpertus, nonnunquam cum eo periclitabar industriam; sed ita tamen, ut inferior discederem.

Excipiebat tum apud se Gulielmus Lamonius, Senatus Parisiensis princeps, florentissimum doctorum hominum cœtum; quem novam quandam Academiam potuisses dicere. Certo illi conveniebant singulis hebdomadibus die, & eruditos inter se sermones conferebant. Iis autem intereram libenter & studiose, à Lamonio benigne accitus, cujus fueram jampridem benevolentiam expertus, & sæpe cum eo rusticari solitus in amœnissimo secessu Bavillano, ad fontem Polycrenen. Quem fontem cum suavissimis suis carminibus celebrasset Renatus Rapinus, assiduus Lamonii assectator, & ad idem officium pellucido fonti, in gratiam Lamonii, præstandum amicos suos, meque adeo ipsum invitasset, parui illico roganti, & cognitas mihi Polycrenes delicias his versibus decantavi:

Castalium mendax quid jactas Græcia fontem?
Quid Phœbum & socias, nomina vana, Deas?
Qua Sancaronicis Polycrene labitur arvis,
Obscurat famam nobilis unda tuam.
Hæc parit innumeros facundo gurgite vates,
Afflat & in laudes enthea corda tuas.
Huic quoque numen adest, huic & suus adstat Apollo,
Cum placidis adstat Lamoniæus aquis.
Qui comitem sese dederit si forte Rapinus,
Vna Pieridum tunc Chorus omnis adest.

In

In celebri hoc conventu Lamoniano tum primum videre mihi contigit Tanaquillum Fabrum, municipem nostrum, Græcis Latinisque doctrinis, omnisque antiquitatis peritia insigniter excultum; at Calvinianis etiam tum implicitum erroribus, in quos eum præcipitaverat licentia juvenilis abstractum à Catholicis & Ecclesiasticis ritibus, quibus à prima ætate fuerat addictus. Post repetitam autem ab eo stationem Salmuriensem, & initum inter nos literarum commercium, partium mearum esse credidi, revocare hominem, si possem, ad saniora consilia, sopitosque in eo pietatis sensus excitare; nec inani sane opera, nam videbatur oculos ad lumen attollere; cum hæsitantem in luto, morasque nectentem, improvisa mors occupavit.

Coaluit etiam hoc tempore consuetudo aliqua inter me & Carolum Fresnæum Cangium. Plurimum is lucis & commodi intulit bonis literis, cum Byzantinam Historiam locupletaret lucubrationibus suis; & multo etiam magis, cum Græcam & Latinam Linguam, postquam barbarie inquinari & obsolescere cœpta est, concinnatis summa & accurata diligentia *Glossariis* illustraret.

Commodum redierat Lutetiam hoc tempore Johannes Baptista Tavernerius, redux ex longinquis & diuturnis peregrinationibus. Quarum descriptiones legeram studiose, ut & alias plerasque generis ejusdem, magna animi voluptate: quique tam multas res cognitu dignas ex ejus libris didiceram, plures etiam ex ejus congressu percepturum me sperabam. Ad eum itaque adii, multaque de rebus Orientis ab eo percontatus, hominem reperi subagrestem, inurbanum, externis oblitum moribus, quem facile suspicatus esses in narrationibus suis describendis aliena opera usum esse. Etsi non pauca intellexi ex ejus sermonibus, quæ qui me docere posset, præter eum habui neminem.

His ipsis diebus per Bertaldam Motavillæam, lectissimam feminam, plane incogitanti mihi nuntiari curavit Ludovicus Rivierius Lingonensis Episcopus, florens quondam favore Gastonis Ducis Aurelianensis, valde optare se in amicorum meorum esse numero, seque omnibus officiis daturum operam, ut hanc à me gratiam inire posset. Qua re nihil mihi sane poterat contingere jucundius, non tam quidem ob amplissimam præclari Antistitis dignitatem, quam ob inusitatam amœnitatem illustris ingenii, quam sæpenumero prædicaverat apud me Patrisius, cui fuerat cum eo in Gastonis comitatu diuturni contubernii necessitudo. Sic enim ajebat, Gastonem, ut ingeniosa quadam ipse erat hilaritate conditus,

conditus, ita apud se collegisse homines singulari festivitate atque excellenti solertia præditos, Bellotium, Caudabonium, Vetturium, aliosque complures; adeo ut Gastonis aula urbanitatis ipsius videretur esse domicilium; at eos tamen omnes & ingenii præstantia & elegantia à Rivierio fuisse superatos. Nihil ergo mihi potius fuit, quam ut perciperem tam insperatum gaudium, meque ad excellentis viri amicitiam mihi ultro delatam applicarem. Ad quem ut veni, amanter me complexus, quam gaudeo, inquit, ejus conspectu & alloquio frui, de quo tam multa tamque jucunda disseruit apud me Patrisius, egregius virtutum & meritorum spectator! nunc ad ea, quæ de meo in te studio narrantem audisti Mottavillæam, illud adjiciam, quicquid auctoritate, gratia, & opibus valeo, totum id me tibi deferre ex animo, atque velle à te haberi ut tuum: ac primum, ut sæpius visamus inter nos, magnopere velim commigrare te huc viciniæ: plane enim, si me audis, deserenda tibi Provincia est, petenda in reliquum vitæ tempus Lutetia, nativa urbanitatis & eruditionis sedes, à qua si quis Gallus malo suo fato cogeretur abesse, nusquam alibi tam dulces poterit ex laboribus suis ac studiis fructus capere,

Virg. ecl. 1. vers. 42. *Nec tam præsentes alibi cognoscere Divos.*

Nunc vero ut citius coalescat jam conciliata, uti spero, inter nos conjunctio, proximis hisce diebus concedamus, si commodum tibi fuerit, Petitoburgianum meum, ibique intimos animi nostri sensus simul expromamus. Tum subjecit Terentianum illud, (apprime enim callebat veteres Poëtas)

Eunuch. Act. 1. Sc. 2. vers. 116. *Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus.*

Quæ cum acta essent inter nos, spemque suavissimæ in futurum tempus consuetudinis dedissent, febre postridie correptus, sexto die interiit. At Motavillæa illa Bertalda, quæ amicitiæ hujus inter nos conciliatrix fuit, scriptos reliquit commentarios de rebus in aula gestis, dum inter Reginæ Annæ Austriacæ cubicularias primum locum teneret, eosque satis probandos, si Historiæ leges accuratius calluisset. Quos cum mihi post sororis obitum prælegisset ipsius frater Bertaldus Freauvillæus, in Curia Parisiensi Senator, recti sane visi sunt & venusti. Nec fuit hic ipse Bertaldus bonarum literarum expers, scriptoque nec inscito, nec indocto togæ dignitatem contra militaris sagi & armorum splendorem asseruit. Pater illis fuit Petrus Bertaldus, qui Abbatiæ nostræ Alnetanæ per triennium præfuerat ante conjugium, & in eo munere successerat Johanni

Johanni Bertaldo fratri Sagiensi Episcopo, magnam laudem carminibus suis inter Gallos promerito, quæ quinta nectaris sui parte Musæ visæ sunt imbuisse.

Dum suavissimam suam fabellam *Zahydam* lucubraret Laverna Fayetta, de qua dixi, operamque ad id suam & nomen commodaret Segræsius, quæsivit ille ex me aliquando, quosnam primos arbitrarer Romanensium Fabularum artifices exstitisse. Ego pauca quædam respondi pro tempore, sed ejusmodi tamen, ut ea sibi dictari à me valde vellet. At ea neque esse tanti dixi, neque tamen levis fore operæ, aut exigui temporis, si quæ à me properanter effusa essent, distincte scriberentur. Abs te igitur peto, inquit, ut ea literis mandes per otium, mecumque communices. Quod & facturum me spopondi, modo non ad diem certum, sed pro commodo meo promissi fides exigeretur. Septem milliariis Lutetia versus Ortum dissita est Abbatia Malunodensis, religiosarum virginum sedes. Commissa fuerat hujus rectio Mariæ Leonoræ Rohanniæ, jam supra à me laudatæ, cum prius præfuisset Monasterio Cadomensi, quod à sancta Trinitate nomen habet. Commeabam identidem ad illam visendi caussa, commorabarque nonnunquam apud eam per dies aliquot. Commodus visus est secessus ille commentationi huic, quam meditabar. Et quoniam libris eram imparatissimus, si quem Scriptorem consultum vellem, scribebam ad Cossartium, custodem, vel mentem potius locupletissimæ Bibliothecæ Collegii Parisiensis Societatis Jesu, rogabamque ut vel libros ad me mitteret, vel loca dubia ex libris ipsis excerpta. Quod ab amico & docto viro fiebat diligenter & accurate. Ergo operi incumbebam gnaviter, & quæ scripseram per diem, sub vesperam eruditæ virgini prælegebam; atque ita demum prodiit ea Epistola ad Segræsium scripta, quæ deinde venit in lucem & *Zahydæ* Fabulæ præfixa est: de qua mihi sæpe jocans dicebat Laverna, auctor ipsa Operis, nos liberos nostros inter se connubio junxisse. Nec infaustum sane fuit hoc conjugium; nulla enim fere per Europam gens est, quæ non par illud conjugum adsciverit sibi, & ad se transtulerit. Porro miratus non sum crimini mihi datum esse ab austeris quibusdam hominibus, quod de Fabulis Romanensibus hoc Opere differens, non modo non improbaverim compositionem earum ac lectionem, sed iis etiam favere visus sim; atque ita induxerim corruptelam hanc in vitam moresque juventutis, & velut pabulum intemperantiæ præbuerim. Quod si ita esset, non pigeret utique melius consultum senem ea recantare, quæ

An. *1666.*

O juvenis

juvenis inconſiderate effudiſſem. Verum ſi quis ad eas attenderit cautiones, quibus ejus animum præmunivi juſſi, quiſquis ad has amatorias ſcriptiones acceſſerit, exuat is fortaſſe anteceptam animo opinionem, mihique aſſentiatur.

Nec imparatus ad argumentum hoc tractandum acceſſi; nam amatoriis hiſce narrationibus, Græcis & Latinis, jamdudum dederam operam, & Longi Sophiſtæ, ut ſupra à me dictum eſt, reddita fuerant à me Latino ſermone *Paſtoralia*; & veteribus etiam Gallicis Fabulis, ante ducentos trecentosve annos ſcriptis, etiamnum puer, ſummopere fueram delectatus. Sæpe quoque ſorores meas duas apud me prædicantes audiebam *Aſtreæ* Fabulæ, ab Honorato Vrſæo ſcriptæ, amœnitatem & elegantiam, rogaruntque me etiam aliquando, ut ad eas ruri tum agentes deferrem Librum, quem ſimul per otium legeremus. Parui illico; atque hac lectione ita afficiebamur interdum, ut nobis aliquando excuteret lacrimas, vocemque dolor interciperet. Hinc vehemens inceſſit quoque mihi cupido in hoc genere ſcriptionis periclitandæ meæ induſtriæ. Quamobrem fabellam hujuſmodi ipſe quoque lucubrare inſtitui. At qui in eam inſerti erant & relati caſus pene omnes, non ad arbitrium, uti fieri ſolet, fuerunt conficti, ſed reipſa vel mihi ipſi contigerant, vel hominibus certe mihi bene cognitis. Adeo ut præter rerum ordinem, eventuumque contextus & commiſſuras, in quibus tamen tota fere ars poſita eſt, cætera petita eſſent extrinſecus. Paucos autem adhibueram lucubrationis meæ teſtes; quaſi mihi tantum & Muſis canere voluiſſem, ut eſt in veteri proverbio. Donec quadrageſimo poſt anno cum forte nonnihil de ea incauto mihi inter mulieres excidiſſent, tam aſſiduo convicio poſtularunt à me copiam ejus ſibi fieri, ut importunæ petitioni cedere tandem ſim coactus: ſed ita tamen, ut nunquam exiret ex manibus meis, nullamque ejus excipi deſcriptionem paſſus ſim.

Eſt in litore Cadomenſi, non longe ab oſtiis Olenæ fluvii, Templum beatæ Mariæ Virgini ſacrum, ſatis antiquum, ſed incertæ ætatis & originis, magna circumjacentium populorum & externorum etiam concurſu frequentatum, Delivrandæum dictum pervulgato nomine, ſive ab agro Yvrandæo, in quo ſitum eſſe fertur; ſive à liberata & ſervata gente, ſanctæ Virginis cultrice. Illuc ſub vernum tempus procedere ſolent ſupplicantium Cadomenſium ordines rite inſtructi, ſanctiſſimæ Virginis lau-

An. 1669. des decantantium. Tunc autem vehementi earum quoque laudum carmine celebrandarum deſiderio accenſus ſum; at eo carminis genere, quod cantui aptum eſſet & facile, quodque per arva læta ſolemni pompa ſpatiantes

tes

tes exhilarare posset, & ad pietatem excitare. Hujusmodi ergo carmen à me editum est, quod & piis auribus placuit, & inter sacras precationes acceptum est ex mandato Episcopi; & cum ad Templum illud solemni pompa procederetur, concinni jam inde solitum morem hunc tenuit pia gens per multos annos: quem postea intermissum ut revocaremus, neque hoc nostri adversus sacram Virginem cultus & reverentiæ monumentum pateretur intercidere, in tabula marmorea curavimus insculpi, & intra ipsum Sacellum ad parietem affigi. Quod ut illic, ita hic quoque ob Lectorum oculos visum est repræsentare:

Diva Servatrix, bona Bajocani
Littoris custos, prece quæ rogantum
Non gravis flecti, mala Cadomæis
Finibus arces:
En cliens sacras tuus hic ad aras
Accidit pronus, meritosque dulcem
Increpans plectro citharam sonante
Dicit honores.
Horruit fœto tua nactus arvo
Pastor effossa simulacra terra,
Agna cui simplex præiit latentis
Numinis index.
Vngula terram fodiens bisulca
Fertur obstipos tenuisse vultus
Immemor prolis pecus, & virentis
Immemor herbæ.
Proximis circum studiosa campis
Advolat pubes, rigidus colono
Ponitur vomis, labefacta linquit
Jugera fossor.
Inter arentes resupina glebas,
Læta contingi manibus piorum, &
Floribus spargi patiens odoris
Prostat imago.
At bonus tandem precibus Sacerdos
Rite conceptis sterili jacentem
Erigit campo, stabilique celsam
Sede reponit.

 Hic

Hic tuo pendent capiti coronæ,
Hic tuas flammis adolemus aras;
Hic odoratos tibi dant Sabæa
Thura vapores.
Tu maris fluctus rapidos Britanni
Nutibus rectrix moderaris æquis;
Te procul summa pavidus salutat
Puppe magister.
Littoris compos, dubiisque nauta
Te canit functus pelagi periclis,
Et coronatos decorat tabella
Supplice postes.
Aridos per te rigat imber agros;
Immineus per te segetes adultas
Transvolat grando, tumidisque nutat
Merges aristis.
Ad tuum tendens pia turba limen
Oppidis exit bene feriatis,
Frigidæ vernis ubi mitigantur
Solibus auræ.
Floridis lente spatiata campis
Pompa dum procedit, Io triumphe,
Plebs canit; læto præit ore sacra
Verba Sacerdos.
Luciæ valles Doveræque circum
Adsonant saltus, viridesque ripæ;
Rupibus longe latitans marinis
Adsonat Echo.
Flamines festis operantur aris:
Hinc & hinc supplex tibi languidorum
Turba procumbens onerat piis al-
taria donis.
Tu salutari relevas jacentum
Arte languores; oculis tenebras
Pellis indulgens, & iniqua linguæ
Vincla resolvis.

Per

Per recurrentes revoluta febris
Temporum lapsus, fugit inquietis
Protinus membris, fugit æstuanti
Aëre pestis.
O parens Nati, sobolesque Patris,
Sive stellato dominaris axi,
Altior nimbis, & agente menses
Altior astro:
Seu polo lapsam mage Cadomæa
Arva delectant, resonumque propter
Littus aurato tua Templa gaudes
Visere curru:
Nostra devoto tibi cunque Musa
Serviet plectro, tibi nostra serpet
Laurus æternis veneranda circum
Tempora ramis.
Laus Deum vivax maneat parentem:
Natus extento celebretur ævo;
Spiritus longis adolescat ingens
Gloria seclis.

Conjunctus erat mecum etiam tum Segræsius intimo familiaritatis usu: & quamvis diversa plane nobis esset ratio studiorum, cum ipse extra Gallicæ poëticæ fines non prodiret; me vero exerceret aliud genus literarum, consentiens erat tamen in reliquis voluntas, & par animorum conjunctio; ut ne suspicarer quidem ullam omnino intervenire unquam posse caussam discordiæ. At intervenit tamen, me quidem inscio & invito. Jurare enim possum quolibet sacramento, persancte me coluisse amicitiam nostram, nec ei usquam defuisse. Attamen in quotidiano vitæ usu frigide mecum agere hominem tum primum sensi præter solitum; deinde etiam dissimulanter, nec pro consueto candore; aspere quoque nonnunquam & duriter; ac denique contumeliose; ut ne in medio quidem gravissimorum hominum consessu aliquando atrocibus maledictis in os mihi ingestis abstinuerit: meque ita sæpius lacessitum ne verbum quidem reposuisse, testes habeo cordatos viros, quos vehementer offendit tam effrænis petulantia. Quamvis autem totum se jamdiu ab amicitia mea se averterat, exstabat tamen inter nos aliqua pristinæ nostræ necessitudinis species, comitate quadam conjuncta, & sermo- An. 1670.

ſermones nonnunquam de rebus literariis cum eruditis amicis miſcebamus. Cumque incidiſſet aliquando controverſia de Virgilianorum verſuum ſententia, quibus Ægyptum ait Poëta urgeri vicinia Perſidis, & fæcundari ab amne devexo ex India, Nilo ſcilicet: cumque locum hunc luxatum & mendoſum eſſe contenderet Segræſius, ac vanis etiam conjecturis fretus interpolare auderet; ego contra integrum eſſe aſſeverarem, planumque & intellectu facilem, ſi modo perſpecta eſſet. Veterum de ortu Nili opinio, qui in India oriri eum, & ex ea in Ægyptum profluere, falſo quidem, at pro certo tamen & conſtanter arbitrati ſunt; tum ille vero vehementer excanduit, parum æquo animo ferens, futilium opinationum ſuarum vanitatem coargui, palamque fieri quam parum illi facultatis eſſet & inſtrumenti ad explananda Veterum ſcripta; ac multo etiam minus ad ea, ſi res poſtularet, in integrum reſtituenda.

Georg. l. 4. verſ. 287. & ſeq.

Biennium totum abſueram Cadomo, meque in Patriam revocaverat recula mea familiaris, & moleſtæ potiſſimum lites, quibus perdiu ſum miſere conflictatus. Tunc autem poſt longam abſentiam magnis fueram gratulationibus exceptus publicæ Academiæ, quæ mihi altera parens & altrix fuit. Vna adfuit magnum ejus ornamentum Henricus Hallæus Anteceſſor, Antonii frater, quem Juris Antiſtitem, haud ſecus quam Servium Sulpitium merito dixiſſes, & in cujus exhedra primis fueram pertinentis ad leges ſcientiæ elementis inſtitutus. Cumque ille prima hac adoleſcentiæ meæ ſtudia mihi revocaret in memoriam, Ecquid vero, inquit, meminiſti diſputationum illarum, cum tu publice reſponderes de Jure Pontificio & Civili, dignuſque viſus eſſes, qui non in Lytarum modo & Prolytarum ſubſelliis, ſed in noſtris quoque cathedris conſideres? Adeo mihi, inquam, non excidit veſtrum iſtud tam honorificum de me judicium, ut mirer potius, me mei decoris tam parum fuiſſe ſtudioſum, qui non aliquod optaverim publice exſtare voluntatis in me veſtræ & gratiæ monumentum. Quamobrem nunc tandem rogo vos, ut pro more in Academiis recepto, quæ tum neglecta ſunt à me, nunc conſequar favore veſtro, certiſque diplomatis appareat teſtificatio diſputationum illarum, quæ, ſi ita res ferat, uti poſſim. Id vero ab iis & libenter & liberaliter præſtitum eſt. Inde adeo inter Juriſconſultos locum tenui, & in illuſtre ſuum quoque honorariorum Juris Doctorum Collegium adſcivit me Pariſienſis Academia. Profeſſorio munere tum in ea fungebantur Johannes Doujatius & Petrus Hallæus, diſciplina Juris pereruditus uterque, & antiquitatis notitia excultus,

ac

ac poëtica etiam facultate clarus, quos passibus æquis sequebatur Collega, Juris quoque peritissimus, municeps noster, & amicus summus, Michaël Delæus.

Fervebant tum maxime, non doctorum solum hominum, sed potentiorum etiam studia in comparandis veteribus numismatis, ad eaque eruenda, colligenda, & grandi etiam pretio redimenda indagatores passim submittebat clarissimus Colbertus, quibus ut armarium locupletaret regium, suosque ipsius loculos referciret. Memineram autem vidisse me olim Cadomi non spernendam nummorum hujusmodi, nec deterioris notæ congeriem, apud quosdam tenuis fortunæ homines hæreditate relictam. Quod ubi Colberto per me innotuit, dedit operam, id ut pretio comparatum, integrum, nec ulla parte imminutum, bonaque fide ad se perferendum curarem. Tametsi autem omni adhibita diligentia præstare id conatus sum, vigilantiam tamen meam elusit subdolorum hominum perfidia, à quibus clam subrepta fuisse comperi rariora numismata; etiam, quæ vidisse me cum aliis & contrectasse recordabar. Quamobrem Colbertum adii, ac significavi, quoniam per imprudentiam meam & incogitantiam os mihi sublini passus essem, æquum esse, ut pœnas ipse luerem supinitatis meæ, & quodcunque illud esset numismatum servarem in meos usus, pretiumque pactum de meo persolverem. At conditionem non accepit Colbertus, damnumque in se cum numismatibus recepit.

Dabat tum literis operam Serenissimus Delphinus, & Præceptore utebatur Picarto Perinio. Is ex Præside Inquisitionum Parisiensis Senatus adscitus est ad id munus literatorium, cum regendæ ejus adolescentiæ moderator accessisset Montauserius, sæpe jam à me appellatus. Utque ab annis aliquot propensam in me voluntatem multis modis significaverat, tunc ejus apertius testificandæ occasionem nactus, minime ei defuit. Cum An. 1669. enim Rex, ad meliorem Delphini filii institutionem, adjungendos censuisset quotidianos literatorum hominum congressus, ut circumsonarent pueri aures sermonibus eruditis, meque ad id munus assumi voluisset, Regis propositum consilio suo confirmavit Montauserius, reique exsequendæ curam in se recepit. Qua re intellecta, vehementer commotus Perinius, venit ad Montauserium, factam sibi fraudem querens, quæsitum sibi accaratum æmulum, dictorum suorum omnium infensum observatorem, ac fortasse etiam obtrectatorem. Has suspiciones dimovere quidem blandis verbis nitebatur Montauserius; parum illi perspectum esse meum animum, meosque mores, placidum esse me & commodum,

non

non morosum, non litigiosum; seque facilitatis meæ, futuræque inter nos concordiæ sponsorem dare. Pertendit ille contra, se jàm expertum quid sibi esset à me cavendum, certo sibi compertum esse primariæ dignitatis viros & feminas, Colbertum in his, & Mariam Rohanniam, Claudio Lotharingo, Capreosiæ Duce, marito suo viduatam, secreto quidem, at enixe tamen, in se ejiciendo, meque subrogando laborasse; jam tunc cognoscere se, easdem sibi denuo, sed alia via strui insidias, at nihil certe tale exspectasse se à Montauserio, quem rebus suis favere putasset. Hujusmodi tandem exprobrationibus victus Montauserius, confert se ad Regem, exponitque invitus, nec Perinio mecum, nec mihi cum Perinio facile convenire posse, vererique se ne hæc animorum dissensio Serenissimi Delphini institutioni sit obfutura. Verum quod præposteræ Perinii interpellaverant querelæ, id ad exitum ejus tandem obitu pervenit. Paucis enim post mensibus quam hæc erant acta cum fato concessisset, subrogando in demortui locum Præceptoris ea ratione consultum est, quam mihi privatim referentem Montauserium sæpe audivi, quæque
An. 1670. hic, ut rerum ordinem pro instituto sequamur, exponenda est. Narrabat ille exstincto Perinio, negotium sibi à Rege datum, ut de aliquo sufficiendo cogitaret: sibi vero tum præcipue propositum fuisse eo Regis animum sensim inflectere, ut sponte sua me in hunc locum cooptaret; se quidem contexuisse indicem eorum omnium, qui ambirent id muneris, suaque nomina ad Regem deferri postulassent, quæ centenarium prope numerum exæquarent: Regi legendum dedisse indicem hunc, nullo prætermisso; tum ad eorum subjunxisse nomina, qui hanc sibi quidem non depoposcissent provinciam, at ea tamen maxime viderentur esse digni; singulorum prædicasse virtutes & merita; & in hunc denique sermonem suam conclusisse sententiam, Nunc si quærat ex me Majestas tua, quem ex his potissimum aliis anteferendum censeam, tres omnino excerperim ex hoc numero, muneris hujus functioni præ cæteris, uti mihi quidem videtur, idoneos, Menagium, Bossuetum, & Huetium, quos inter statues pro tua sapientia, cuinam piores partes sint deferendæ: quibus dictis spatium aliquod sibi sumsisse Regem ad deliberandum. Atqui, inquit Montauserius, res à me eo fuerat deducta, cum præviderem rejectum iri Menagium, Regi vix de nomine notum; nec admissum iri putarem Bossuetum, cujus ætas omnis vel in Theologorum contrita fuerat subselliis, vel in sacris concionibus ad populum habendis, inexercitatum vero ad studia humanitatis, quorum vel tum maxime ad instituendum

Del-

Delphinum usus erat; ac futurum propterea, ut in te præ aliis deligendo judicium Regis acquiesceret; præsertim cum paucis abhinc mensibus functioni huic adhiberi te & admoveri voluisset: verum, inquit, aliter res cecidit ac speraveram; cum enim Bossuetus, vir eloquentissimus, sæpissime, nec multo ante id tempus Regis aures deliniverit disertis concionibus, ejusque voce totius Aulæ parietes etiamnum personent, facile eo adductus est Rex, ut illi demandaret provinciam hanc; sed ita tamen, ut succenturiatus ei adjungereris.

Agebam tunc Cadomi, nondum plane recreatus ex acutissima febri, Au. 1670. gravissimisque intestinorum doloribus, ex redundantis ac fermentescentis bilis contumacia ortis. Accitus ergo urgentibus & crebris Montauserii literis, profectionem meam tantisper procrastinandam censui, dum confirmarentur vires, & Bibliothecam meam ac domesticum instrumentum omne compingerem in fasces, quos mari committerem, ut per Sequanæ ostium adverso flumine Lutetiam deveherentur. Cadomum enim ad hanc diem præcipua fuerat ac nativa sedes rerum ac studiorum meorum; & quamvis in alia excurrerem loca, illic tamen certum & constitutum hactenus habueram domicilium atque larem. Nec diu tamen discessus meus protractus est; atque ubi Sangermanum veni, consalutato Rege, Delphinum ipsum decumbentem offendi ex morbo, leviculo quidem, at pertinaci & diuturno. Hæc contigerunt sub autumnum anni septuagesimi supra sexcentesimum & millesimum.

LIBER QVINTVS.

IN Aulam adventanti mihi, & in Delphini familiam & comitatum adscito, nihil potius fuit, quam ut Serenissimo Aurelianensium Duci, Regis fratri, aliisque regiæ stirpis Principibus debita officia exhiberem; in primis vero Ludovico Borbonio, Principi Condæo, quem pro merito suo vere Heroem dicere possis, non ob inusitatam modo fortitudinem, & invicti animi robur, resque bello præclare gestas; sed & propter sublimis ingenii præstantiam, singularemque in omni pene genere literarum eruditionem. Sic enim erat, quod nec ex primo ejus aditu & congressu conjecisses; adeo innatam virtutem modestia obsepiebat. Accedebat infinita sciendi & discendi cupido, quam alebat continua lectione librorum omnis generis. Libenter hic equidem commemoraverim, quod & ad laudem meam pertinere duco; statim atq;

prodiit in lucem post annnos aliquot *Demonstratio mea Evangelica*, tanta aviditate fuisse ab eo arreptam atque lectam, ut infra dierum septendecim spatium totam devorarit; nec ita tamen ut res delibaret properanter, leviterq; perstringeret; nam & totius Operis formam & partes singulas perlustraverat attente, & accurate perceperat; multaque super iis quæsivisse à me & rogitasse, ut mirarer tam expeditam in eo animi solertiam & sagacitatem.

Jucundissimum mihi tum fuit munuscula accipere ab illustrissimo Principe Leopoldo Medice Cardinale, qui cum ad hanc diem nullus mihi usus intercesserat; Libellos nempe duos, quorum altero continebatur descriptio exsequiarum, quæ Ferdinando ipsius fratri fuerant celebratæ; altero observationes quædam Francisci Redii, ad rem physicam pertinentes. Gaudebam imprimis, cum agnoscerem eam gentem, quæ exstinctum per Europam amorem in literas, & benignitatem in Literatos prima suscitavit, obtinere nunc etiam morem pristinum, studiososque homines benevolentia sua & beneficiis decorare.

Iisdem fere temporibus veniebat ad me Lantinus Senator Divionensis, bonarum artium scientissimus, qui tum agebat Lutetiæ; cumque frequens nobis sermo esset de Salmasio, penes se esse dixit Libellum ipsius *De homonymis plantarum*, qui nondum prodierat in lucem; ac compotem quoque propediem se futurum vitæ Salmasii à Lamario Senatore itidem Divionensi scriptæ; me vero, qui Salmasium novissem olim familiariter, nonnihil ad Operis hujus absolutionem conferre posse, vel monendo, vel docendo, vel plurima referendo, quæ Lamario ignota, aliis observata non essent; petere itaque à me Lamarium, ut scriptionem suam mitti ad me pateretur, quam perlectam emendarem, si ita res ferret, vel novis accessionibus amplificarem. Ad ea postquam libenter annuere me dixi, missa statim est ad me Salmasianæ vitæ historia, quam recognitam multisque adauctam incrementis remisi ad Lamarium, cujus in scriniis sepulta ad hanc diē jacuit.

Hoc ipso tempore ad aliquam secum jungendam consuetudinem benigne me invitavit Harduinus Perefixius, Archiepiscopus Parisiensis. Accepi conditionem perlibenter, ad eumque sine mora me contuli. Nec diu tamen oblato beneficio frui potui; dum enim ille hæreret Lutetiæ, jactabar ego Aulæ fluctibus, & ab urbe fere abstrahebar: nec multo post fato ipse concessit. Successorem is habuit Franciscum Harlæum, ex Archiepiscopatu Rothomagensi illuc translatum, cum quo mihi vetus intercesserat
An. 1656. notitia, ex quo mihi admodum juveni tonsuram contulerat Ecclesiasticam.

Vehe-

Vehemens enim me tenebat cupiditas studia mea ad Religionis Christianæ vel ornamentum vel tutelam referendi; quod etsi aliquatenus præstare pôteram, si Origenianorum omnium Operum susceptam absolvissem editionem, jam inchoatam & affectam, nec infelicibus auspiciis in vulgus emissam; consilium tamen id omne abjeceram, quippe nec sperati suppetebant codices antiqui, &, si verum proloqui fas est, deterrebat me obscuri laboris magnitudo, malebamque in minutis observationibus, & vili variantium lectionum aucupio, ab aliis quam à me humilem ac pene servilem operam collocari; cum præsertim obversaretur animo splendidior quædam forma operis, & Christianæ rei, uti quidem rebar, promovendæ longe utilior. Dum enim attenta & diuturna meditatione argumenta omnia, rationes, probationesque diligenter circumspicerem, quibus stabiliri & confirmari posset Christianæ Religionis veritas, viam quandam opinabar iniri posse, novam illam quidem, & à tritis orbitis semotam, at certam tamen, simplicem, apertam, & directam, qua demonstraretur eadem veritas; atque haud minus exploratam, compertam, & indubitatam, quam sunt probationes & epicheremata Geometrarum, qui jactant se non persuadere, sed cogere. Atque hanc cogitationem, grandem oppido & seriam, vel tum maxime volvebam in animo & coquebam, cum Serenissimi Delphini institutioni admotus sum. Nec An. 1670. mihi videbar profecto utrique officio commode satisfacere posse; hoc enim assiduam postulabat & actuosam operam, illud meditationem tranquillam, continuam, nec interruptam. Magna præterea adhibenda copia librorum, evolvendi sacrorum Codicum Interpretes, Patres Ecclesiæ, rerum divinarum & profanarum Scriptores, antiqui & recentiores, consulendi, & inter se conferendi. Quibus vel collocandis & disponendis in privatis regiarum domorum habitationibus spatium deerat; tempus vero evolvendis, quod totum Principis studiis & aulicis officiis debebatur. Quibus incommodis occurri posse speravi summa diligentia, magnaque temporis parsimonia. Quamobrem sic decrevi in animo meo, nullas sinere omnino mihi perire horas; ne eas quidem, quæ aliis vacuæ esse solent, frustraque conteri, velut in faciendo itinere, vel in somno conciliando, vel statim à somno, cumque surgens è lectulo sumerem vestes, vel cum quieti me tradens eas deponerem. Præsto enim tunc erant pueri anagnostæ; nam in famulatum apud me illiteratus admittebatur nemo. Sæpissime præterea post præstitam per diem Delphino operam, furtim

ſub noctem, etiam obortis aliquando jam tenebris, omni feſtinatione properabam Lutetiam, illicque magnam noctis partem, in Bibliothecæ adeundis & pervolvendis libris, locisque librorum exquirendis & excerpendis conſumebam, & ſub diluculum remeabam ad Principem. Atque hic labor totorum decem annorum fuit, cum interea ad Aulæ jactationem componendum eſſet vitæ genus inquies, ſæpe mutandæ ſedes, crebra ſuſcipienda itinera, varia adeunda & percurrenda loca. Exiſtimet Lector literarum amans, & ſtudiis deditus, quam facile ſit mediis illis in fluctibus & tempeſtatibus rerum, inter diurnos nocturnosque ſtrepitus, animum inſtituere ad ſeriam & accuratam commentationem, quæ ex ſerena mente deducenda eſt. Quæ quamvis difficultates opinione majores erant & operoſiores, aſſidua tamen contentione & pertinaci ſtudio res ad exitum perducta eſt. Vtque Opus in uſus ſuos elaboratum, & nomine ſuo prætextum, ſibique à me oblatum accepit Sereniſſimus Delphinus, teſtem ipſe quoque induſtriæ meæ & approbatorem eſſe optavit Regem ipſum. Quamobrem me ad eum deduxit continuo, ab eoque munus meum de manu ſua ſuſcipi voluit.

Haudquaquam præterire ſilentio poſſum, quod tum mihi non ſine ſtupore cognitum eſt de Philippi Mornæi Pleſſiaci ingenio & doctrina. Poſtquam enim Chriſtianæ Religionis veritatem demonſtrare ſum aggreſſus, conſtitutum fuit apud me, nullum omnino ejuſdem argumenti Opus, ſive veteris ſive recentioris ævi, inacceſſum inexploratumque prætermittere. Multum præcipue lucis & ſubſidii ſperaveram ex Philippo Mornæo, qui ſatis luculento Libro eandem materiam ſibi ſumſerat illuſtrandam. Deus bone, quam falſa & inani ſpe productus ſum! Vere enim pro theſauro carbones reperi, ut eſt in veteri proverbio: vanas argumentationes & futiles; teſtimonia Veterum temere collecta, vel perperam intellecta, vel mala fide ſublecta; errores infinitos: ut liquido compertum mihi ſit, aliena cum inſtructum doctrina acceſſiſſe ad has tractandas literas; aliena quoque opera & legiſſe libros & ſcripſiſſe; & jam inde mirari deſierim, tam patentem reprehendendi ſui, palamque coarguendi & convincendi anſam Cardinali Perronio eum præbuiſſe.

Addam & illud quoque, quod mihi *Demonſtrationis Evangelicæ* Opus meditanti contigit. Cum de eo diſſererem inter amicos, reique à me ſuſceptæ conſilium, formam, & argumenta candide expromerem, furtim ea ex ore meo excepta ſubinde & ſublecta, in Libelli ſpeciem edita prodiiſſe,

diisse, quo apparebat expressa plane Operis nostri forma, & in angustum contracta: ab hominibus scilicet inventionis laudem sibi furtim arrogantibus.

Nec multo post tempore idem argumentum de Veritate Religionis Christianæ sibi tranctandum proposuit Claudius Frassenius, ex Ordine Franciscanorum. Vix enim credibile est, quam multos ad sacrosanctæ fidei nostræ patrocinium suscipiendum, velut dato signo, accenderit scriptio nostra. At ille parum omnino rei, quam moliebatur, intellexit magnitudinem ac momentum; quamque tenuiter & æstive esset ad hoc iter viaticatus; quam leviter exercitatus in sacrorum voluminum tractatione; quamque exigua ac pene nulla Ebraicæ Linguæ & Antiquitatis peritia tinctus. At cum paratam sibi videret in Opere nostro satis amplam instrumenti hujus copiam, eam sine pudore suppilare aggressus est; non sententiis parcens, non rationibus & argumentis, ac ne ipsis quidem verbis, quin ea pro suis usurpata haud cunctanter venditaret. Contumelias tantum addidit de suo, fraudem hac arte caute dissimulatam iri putans si proscinderet eum convitiis per quem profecisset. Quibus ex rumore vulgi intellectis, officii sui esse duxit illustrissimus Archiepiscopus Parisiensis Franciscus Harlæus, accersitum ad se Frassenium castigare verbis, & ad me mittere, qui culpam deprecaretur molli excusatione, offensionemque nostram purgatione leniret. Quod & ab eo factum est. Nec æquiori animo rei indignitatem tulit Benignus Bossuetus Episcopus Meldensis, cum Opus approbatione sua, aliorumque Episcoporum, & elogiis munitum & ornatum, palam reprobatum cerneret. Asperrimis itaque verbis increpitum Frassenium admonuit erroris sui, retrusumque in Claustrum intra angustias suas redegit.

Atqui non sponte, nec ex sua ipsius sententia res ab eo attentata est, sed instigante Ludovico Ferrando, eo qui sacros Davidis Psalmos Commentariis postmodum explanavit. Nam postquam Christianæ Legis veritatem & sanctitatem scriptis tueri exorsus sum, ille, quasi in suam possessionem venissem, nullam nominis mei, vel clam, vel aperte oppugnandi, & aversi animi significandi finem fecit, cum nos sua eum protervitate & malignitate frui facile sineremus.

Postquam venit Opus nostrum in manus hominum, contulit se ad Michaletum Librarium Richardus Simonius, in Voluminum cum aliorum omnium, tum præcipue ad res Ecclesiasticas pertinentium, tractatione

ctatione & dijudicatione Criticus longe peritissimus, si ingenio suo moderari scivisset. *Demonstrationem* ille meam calculo suo approbare se palam professus, eam quoque dixit velle se in epitomen contrahere. Gavisus sum enimvero vehementer, contigisse mihi egregium cogitationum mearum cognitorem & spectatorem, in hujusmodi commentationibus longo usu subactum, qui scriptionem meam susciperet recudendam in breviorem formam, qualem à multis desiderari sciebam; atque eum sibi laborem imponeret, ad quem demittere mentem meam nullo modo possem, ut velut fœtum eundem bis parturirem. Verum longe alia agitabat animo Simonius: interpolare enim, recoquere, dissecare membratim, & ad usus suos cogitabat accommodare Librum meum, & suum plane facere. Quæ cum intellexissem, rogavi per Michaletum, mea omnino ne attingeret, suis se contineret.

Verum, quod satis mirari non possis, dum ad pios sanctosque usus susceptum Opus oppugnatur à conterraneis meis, Catholicæ Religioni addictis; perfertur ad me contra probari illud atque laudari apud exteras gentes, etiam à sancta Ecclesia alienas. Quod & satis indicabant iteratæ variis in locis editiones. Cum illud vero à fratre ex Germania ad se in Sueciam missum accepisset Samuel Puffendorfius, qui tum erat Vlricæ Leonoræ Reginæ ab epistolis, non id solum vehementer sibi placuisse magnificis verbis declaravit in luculenta sua ad fratrem responsione, sed spem etiam majoris emolumenti sibi affulgere, derimendarum nempe dissensionum & controversiarum, quibus misere vexatur Ecclesia, si modo eadem adhiberetur ratio, qua ad demonstrandam Religionis Christianæ veritatem usus sum: & multum quidem ex pristinis suis odiis & pervicacia remisisse boreales illos animos, paratosque videri ad æquas pacis conditiones subeundas. Atque hæc sane epistola, non tam ad Puffendorfium fratrem, cujus præferebat nomen, quam ad me scripta videbatur. Quamobrem eam ad me mittendam tradidit amico meo summo Marchioni Fuquerio, qui tum Christianissimi Regis nomine legationis munus obibat apud Regem Sueciæ. Scripsit & ipse ad me in eandem sententiam Fuquerius; atque item ad Benignum Bossuetum; & magnopere adhortatus est utrumque nostrum; hunc, ut ad capessendum laborem illum me incitaret; me vero, ne suadenti reluctarer; nec repugnassem sane, in re præsertim & pia & admodum utili, nisi discordium inter nostrates animorum tumor, omnem sopiendi dissidii vitam præclusisset. At ego sane præclaro huic atque sancto proposito, non studio-

ſtudiorum modo temporiſque mei partem aliquam, ſed vitam etiam, quam longa eſſet, totam libenter impendiſſem.

Dum huic Operi *Demonſtrationis Evangelicæ* incumberem, ſuccrevit aliud, laborioſum ipſum quoque & diuturnum, ac ſtudioſæ juventuti perutile, cujus laus omnis atque fructus auctori & inventori debetur Montauſerio. Nam cum à prima ætate priſcos Auctores Latinos lectitaſſet diligenter, lectionis ſuavitatem & attentionem animi duabus potiſſimum difficultatibus interpellari ſolere querebatur; quarum altera oriretur ex verborum & elocutionis obſcuritate, altera ex ignoratione rerum antiquarum; nec facile ſibi fuiſſe ad bella proficiſcenti Commentariorum mole ſarcinas onerare, ideoque inter legendum ſæpe ſe ad geminum hunc obicem adhæſiſſe; qui ſi removerentur, jam proclivem fore & facilem veterum Scriptorum intelligentiam, atque adeo ſtudioſorum commodis præclare conſultum iri: quamobrem vehementer optare ſe, meque adhortari, ut in curam hanc vellem incumbere, & eruditos aliquos homines ſeligere, qui veterum Scriptorum, quos Claſſicos Gellius appellat, interpretatione & notis in uſum Sereniſſimi Delphini illuſtrandorum negotium in ſe reciperent; invitandos eos eſſe, non tanquam mercenarios ſordidi & illiberalis quæſtus auctoramento, ſed honorariis propoſitis præmiis, quibus expendendis certo ſperare ſe non defuturum magnanimum Regem, ſuamque ſe ad id operam & interventum polliceri. Quæ cum audiſſem, Etſi, inquam, paratum mihi laborem infinitum præſentio, magnumque temporis diſpendium, nuſquam tamen deero, vel Principis noſtri commodis, vel publicæ utilitati. Quoſcunque ergo in ſtudiis humanitatis optime verſatos, & in veterum Auctorum lectione exercitatos, vel noveram ipſe, vel ex aliorum relatu audiveram, accerſivi, ſigillatim iis explicavi propoſitum opus, & ad ſuam Sereniſſimo Delphino commodandam operam ſatis quidem per ſe animatos ſtrenue excitavi. Atque ea ſane æquis accepta ſunt animis, & ut in rem abjecta omni cunctatione conferrentur, valde eos ſum cohortatus. Ergo decimo quinto quoque die recurrebam Lutetiam: conveniebant illi ſtatis horis apud me; penſum ſuum exhibebat unuſquiſque, mihiq; cognoſcendum, æſtimandum, dijudicandum proponebat. An. 1672.

Quod vero ſinguli Auctores ſuis prodierunt ſuccincti Indicibus, non vulgaribus illis, qui eximias tantum res aliquas aut verba, ſed quæ vocabula omnia univerſe repræſentant, me uno auctore factum eſt. Jampridem enim rei utilitatem magno meo commodo fueram expertus, in

iis

iis pertractandis Indicibus, qui ab eruditis hominibus in Græcos Romanosque Auctores fuerant concinnati, à Wolffgango Sebero in Homerum, à Daniele Pareo in Musæum, à Nicolao Erythræo in Virgilium, ab Horatio Tuscanella in Catullum, Tibullum & Propertium, ab eodem Pareo in Lucretium, à Thoma Trettero in Horatium, à Josepho Langio in Martialem, Juvenalem & Persium, à Pompejo Pasqualino in Ovidii Metamorphoses, alios ab aliis. Imprimis vero longo compereram usu, quantum emolumenti percepissent viri sacrarum literarum studio dediti ex iis Indicibus, qui sub Concordantiarum titulo in Ebraica, Græca, & Vulgata sacrorum librorum exemplaria lucubrati circumferuntur; ac propterea si in Scriptoribus saltem Latinis latius pateret ea ratio, quæ tractabiles efficit Auctores, & ad usus nostros accommodat, opportunum hoc futurum iis judicabam, qui in literis versantur. Sed & aliud quiddam longe majus in his parandis volvebam animo, nempe puræ Latinitatis finium ac veluti pomœriorum circumscriptionem. Quæ cum omnis Scriptorum classicorum contineatur libris, si unicuique suus subjungeretur Index, quo continerentur universa ipsius vocabula; tum deinde ex singulorum privatis Indicibus generalis conflaretur Index, futurum id erat totius Latinitatis integerrimum penu; & quidem ita compositum, ut quæcunque se vox offerret, ejus ortum, usum, interitum, vel progressum, Indicis hujus generalis ope, facile cognovisses. Verum rem à multis probatam & expetitam nonnulli, præter exspectationem meam, vehementer aversati sunt, ipsi videlicet Commentariorum opifices, ingrati quippe laboris magnitudine deterriti; tum & Librarii sumtus & impensas veriti, quos aut incertum, aut non satis grande lucrum sequeretur. Sed pervici tamen, nec destiti

Ære ciere viros, Martemque accendere cantu,

quoad de Serenissimi Delphini nuptiis agi cœptum est. Tunc enim conticuerunt literæ illæ aulicæ, quarum impensæ plusquam ducenties mille libris steterunt. Quamvis autem omnis à me adhibita est diligentia in seligendis perspectæ tantum doctrinæ viris, quibus veterum Auctorum commentariis instruendorum cura demandaretur, nonnulli tamen vel levius quam putabam tincti literis, vel impatientes laboris, quam mihi commoverant exspectationem sui fefellerunt; quid enim dissimulem? adeo ut nequaquam par fuerit Operum omnium dignitas. Nec mirum sane in hunc juvenum numerum, tum primum suam periclitantium industriam, irrepsisse nonnullos ex inferiori Eruditorum gradu,

gradu, qui ea se posse docere alios crederent, quæ nondum satis ipsi didicissent: nimio plus enim arrogare sibi ætatis hujus vitium est.

Quamvis autem in toto hoc negotio eas tantum in me receperam partes, ut operis essem procurator & ἐργοδιώκτης, non & operarius, eo tamen sensim ipse quoque delapsus sum. Cum enim Michaël Fayus, qui Manilii interpretandi curam susceperat, hæreret sæpe in obscurioribus quibusdam locis, nec facile inde Scaligeranarum Notarum ope se expediret, ad me recurrebat identidem, quem sciebat Poëtam hunc legisse olim diligenter, multaque in privatos meos usus ad oram Libri mei allevisse, quibus & Auctoris illustraretur doctrina, & infiniti Scaligeri errores coarguerentur. Sic enim ex me sæpe audierat, cum dicerem, non in alio ullo Opere tam intoleranter se jactasse Scaligerum, tantum captasse laudis, cum solum se veteris Astrologiæ peritum esse soleret gloriari; adeo ut morti proximus, & extremum prope ducens spiritum, de Manilianis suis hypomnematis cogitaret, & tamen fere expertem fuisse antiquatæ hujus & desuetæ cælestium motuum, & ex eorum notitia futurorum eventuum prædicandorum doctrinæ. Postquam igitur ex observationibus codicis mei limbo adtextis nonnihil lucis inferri posse sensit Fayus tenebricosis Manilii Præceptis, quæ explicatus haberent difficiles, enixe contendit à me, ut excerptas eas colligerem, collectas exponerem & confirmarem argumentis, atque ita paratas per me sibi liceret Operi suo adjungere. Quod cum ego aliis studiis implicitus ac pene immersus præfracte abnuerem, deprecatorem adhibuit Montauserium, cujus summa erat apud me auctoritas, atque ità expugnari me denique passus sum, & quod postulabatur impetrari.

Inter eos, quos priscis Auctoribus illustrandis adhibui, partes suas desiderari passa non est Anna Fabra, tum primum exorta è Tanaquilli patris disciplina, nunc viri sui Andreæ Dacerii, bonis artibus egregie exculti, consiliis, in literarum tractatione feliciter utens. Nec illa intra Flori, Aurelii Victoris, & Dictys Cretensis Commentaria continuit industriam suam, sed majoris etiam abollæ Opus aggressa est, Callimachi editionem multis particulis auctam, Notisque supra muliebris sexus captum eruditis exornavit. In fronte vero Operis exstare voluit suæ adversum me observantiæ monumentum, cum honestissimis verbis exponeret caussas, cur id in nomine meo apparere voluisset.

Hæc veterum Auctorum commentariis explanandorum à Montauserio inventa ratio aliud quid ab eo excogitatum mihi revocat in memoriam, vere perelegans, & omni politioris amœnitatis suavitate respersum,

& pro merito suo Poëtarum Gallorum carminibus celebratissimum, quod Juliæ sertum, sive corona florea, pervulgato nomine appellatum est. Tunc enim clarissimæ virginis Juliæ Angennææ Rambullietæ amore flagrans, conjugium ejus omnibus officiis, qualia amantium esse solent, ambiebat. Cum instarent ergo Calendæ Januariæ, quo die munuscula ultro citroque missitare mos est, gratissimum puellæ futurum censuit, flores tam alieno anni tempore à se collectos, & selectos, & eleganter depictos recipere. In floribus autem eo picturæ genere exprimendis, quod *Miniaturam* vocant, hominem adhibuit, qui tum longe præcellere cæteris existimabatur. Singulis autem floribus sua subjecit Epigrammata, perarguta sane & venusta, partim à se, partim à cultissimis ætatis hujus Poëtis, Capellano, Maresio, aliisque multis amicis suis composita, quibus Juliæ virtus, ingenium, forma, aliæque eximiæ dotes prædicabantur. Ad ea autem calamo exaranda Epigrammata, Scriba usus est, cujus tanta erat hac in arte præstantia, ut hodieque, si quid forte è manibus ejus olim emissum supersit, magno habeatur in pretio. Hæc magnifice compacta, & intra sacculum Hispanicis pellibus odoratis, quarum magnus tunc erat usus apud homines eruditi luxus, contextum recondita ad Juliam missa sunt. Jam inde enimvero Juliæ Corolla valde celebrata fuit in politiorum hominum circulis, nec quisquam fuit elegantioris ingenii vel vir, vel femina, quæ non eam adorari, floresque singulos cuperet perlustrare. His autem deliciis carueram ad hanc diem, ac sæpe fueram conquestus apud Montauserium, me pene unum ex ejus sodalitio suavitatis hujus deliciis caruisse. Id ipsum autem aliquando expostulanti mihi Julia Maria Sammauræa, clarissimi Crussolii Ucetientium Ducis conjux, Montauserii filia, cui tum forte assidebam, ad aurem propius accedens, Desine, inquit, querelarum, cras voti faciam te compotem. Et fecit sane, ut fuerat pollicita; deduxit enim me postridie in suam Bibliothecam, angustam illam quidem, nec valde numerosam, sed Libris plenam selectis & melioris notæ, eleganter convestitis & ornatis, ut est captus feminarum, quos ipsa in usus suos collegerat: tum Librum inde optatum depromens, En tibi, inquit, Juliæ Coronam: perlege, utere, fruere, dum ad te redeo, & ne quis te legentem interpellet, in hanc cellam concludam te, si pateris, sub clavis custodia: ita in carcere meo captivus attineberis, quoad Sol occidat. Fuit autem captivitas illa quatuor horarum, mihique omni libertate jucundior; cum inter homines ætatis illius urbanitate & ingenii solertia præstantissimos mihi viderer versari. Non

Non ita multo post in Serenissimi Delphini familiam, Bossueti rogatu, adscitus est Geraldus Gordomæus, & Lectoris titulo decoratus. Frequentabat ille Cartesianorum conventus, satisque se credidit præceptis illorum imbutum, ut ea etiam alios docere posset. Itaque capita quædam doctrinæ hujus sibi declaranda sumsit, quod & ita præstitit, ut eam propagandam, & assensu suo tuendam, argumentisque firmandam videretur suscepisse. Libellosque hoc fermento turgidos in vulgus sparsit. Hinc venit in notitiam Bossueti, qui & ipse favebat his partibus, cœtusque Cartesianorum cogebat apud se statis diebus. At postquam Delphini studiis admotus est Gordomæus, animum appulit ad scribendam Caroli Magni historiam, quam velut illustre bene agendi & bene regnandi exemplum ob oculos poneret Regii pueri. Atque hanc deinde historiam ad sequentia tempora propagavit.

Iisdem diebus ex literis Cadomo ad me scriptis cognovi diem suum obiisse Jacobum Guervillam, municipem meum, & à prima pueritia congerronem, sodalem & amicum, virum pietate ac potius sanctitate insignem: qui cum domo nobili in re lauta & opulenta natus esset, & ad primos in patria obtinendos dignitatis gradus à parentibus & agnatis destinatus, *elegit abjectus esse in domo Domini*, & Christi humilitatem vano mundi splendori anteposuit. Ac rure primum angustæ Parœciæ, tum alterius deinde Cadomi, rectionem in se suscepit; totumque vitæ tempus curando gregi sibi commisso, pauperibusque sublevandis liberaliter impendit.

Scriptum quoque ad me est oppetiisse mortem Andream Grandorgæum, veteri mecum devinctum amicitia, cujus memoriam exstare volui ad posteros, cum fronti Operis mei *De Interpretatione* nomen ejus præfixi. Vix ille primas senectutis metas attigerat, integraque erat valetudine, quæ & diuturnæ vitæ spem ostentabat, cum novo morbi genere tentari cœptus est. Audiebatur in somnis alta voce loquens, secumque ipse longos conferens sermones. Quibus excitati servuli, cum illato lumine rogarent, si quid se vellet, ille apertis oculis, ac renidens, nec experrectus tamen, multa exquirebat ab iis, ipse ad quæsita satis commode respondebat. Inde latens in visceribus febricula deprehensa est, quæ paulatim ingravescens foras demum prodiit, hominemque consumsit.

Cum lecto affixum die quadam detineret Serenissimum Delphinum levis ægritudo, nosque circumstantes jocosis sermonibus conaremur languentem exhilarare, incidit forte mentio de eo, quem aliquando jactasse ferunt Homeri Iliadem tam

minutis literis describere, ut intra juglandis putamen infercire se posset. Quod cum parum credibile multis esset visum, ego contra, & id potuisse ab aliis & tunc quoque à me etiam præstari posse pertendi. Ad dicti novitatem stupentibus universis, ne vanitatis suspectus essem, è vestigio rei fidem facere volui. Quartam ergo partem detraxi chartaceæ vulgaris plagulæ, & in angustiori ejus facie unicam descripsi lineam tam minuto charactere, ut viginti versus ex Iliade depromtos contineret: cujusmodi lineas centum & viginti facile recipere possent singulæ plagulæ facies, quarum unaquæque quadringentos Homericos versus supra duo millia esset admissura; ac proinde versuum in octo plagulæ faciebus adscriptorum numerus supra novendecim millia esset abiturus, cum tota Ilias ad centenarium numerum supra septendecim millia non assurgat. Atque hæc ita fieri posse demonstravi unius lineæ ductu, unde reliquarum omnium, & qui in iis describi possunt versuum numerus facile iniri posset.

Magnum erat à longo jam tempore inter Literatos nomen Johannis Georgii Grævii, cum exquisita partum doctrina, tum editis plurimis veterum Auctorum monumentis, iisque potissimum, quæ ad politiores literas pertinerent. Impense itaque sum gavisus, mihique perhonorificum esse duxi, cum humanissimis suis & eruditissimis me compellatum literis, ad ineundum secum aliquod amicitiæ commercium benigne invitavit. Jucundissimæ postulationi concessi gratissimo animo, cujus testificandi nulla à me jam inde prætermissa occasio est, ad Grævii usque interitum, qui cis paucos annos contigit. Nec ita tamen apud me intercidere sum passus excellentis viri memoriam, quæ vigebit integra, quoad ipse superero.

Dum studiis vacarem meis, meque strenue exerceret *Demonstratio mea Evangelica*, assidua sanctorum voluminum tractatione, & attenta rerum sacrarum meditatione, sentiebam novos pectori meo subjici igniculos, acrioresque admoveri faces, quibus ab adolescentia fueram pertentatus, & ad Ecclesiasticum vitæ institutum allectus. Tam benigno igitur tamque constanti Dei ad suas partes me pertrahentis incitamento tum demum obtemperandum fuit. Nec ita tamen, ut initiari jam tum vellem sacris Ordinibus, quibus nec dum maturum me agnoscebam, sed ut voluntatem tantum meam externo cultu testarer. At rei gerendæ, vestisque mutandæ modus, non levem mihi visus est habere deliberationem. Bossuetus enim, quem utpote rerum ad Ecclesiam pertinentium peri-

peritissimum adhibebam in consilium, valde mihi auctor erat, ut ad aliquot dies Aula excederem, extra conspectum hominum, velut ad pias animi exercitationes; se interea, ac Montauserium, aliosque ex amicis, passim dicturos nomen dare me velle Ecclesiæ, atque ad id secessisse, brevi tempore alio ornatu proditurum. At ego contra non repente hanc habitus mutationem, sed paulatim inducendam censebam, decrescente in dies cæsarie, & reliquo vestimentorum apparatu ad modestiorem speciem traducto. Probavit id denique Bossuetus, tamque scite & industrie procuratum negotium est, ut quamvis hactenus ad communem aulicæ vitæ consuetudinem vestitus & militari fere more succinctus incessissem, vix quisquam tamen novum hunc in me cultum animadverterit.

Nec externum hunc tantum corporis ornatum, sed animum etiam atque mores ad Ecclesiæ normam componere studebam, cum perdifficilis me invasit morbus, enato in sede teterrimo ulcere, unde gravissimi dolores sunt exorti. Cui malo sanando cum sectio soleat adhiberi, quæ non sine acutissimis cruciatibus peragitur, nec sine periculo, uti malui Chirurgo obscuro & ignobili, qui sola balsami cujusdam salutaris & efficacis injectione, hujusmodi affectionibus mederi se posse jactabat. In longum quidem tempus protracta curatio est, & renovati interdum dolores, cum admoto specillo ulceris altitudinem identidem explorare necesse esset: exacti enim sunt in hac laniena menses quatuor. Sed tandem Dei beneficio cessit vis morbi, & pristinæ valetudini sum restitutus. Nec valetudo tamen illa pristina usque adeo firma fuit & integra, quin ex adstrictione intestinorum & alvi mora, quam gignere solet sedentarium hoc vitæ genus, torminibus aliquando & febriculis tentatus sim. Cui malo cum remedium quærerem, subvenit in tempore primarius Serenissimi Delphini Medicus, jussitque me sorbere ante cibum quotidiano usu aliquantulum cassiæ hujus, quam Fistularem appellant officinæ, quæque ex siliqua Ægyptiaca educitur. Cui præcepto cum accurate parere instituissem, tam incorrupta corporis temperatio, tam vegeta sanitas jam inde subsecuta est, ut per annos plurimos ne unicum quidem diem ex morbo decubuisse me meminerim. Cum tamen nonnullos senserim aliquando podagræ stimulos, & satis crebros atque acutos ilium & alvi cruciatus. Donec postremo hoc tempore tam sæva subitæ ægrotationis vi sum correptus, ut intra paucos dies desertus sim à Medicis, ac prope depositus, & miraculo simile sit me jam conclamatum in vitam rediisse. Sed

Sed & aliud sanitati meæ tuendæ comparatum est mihi subsidium. Imbecillum enim stomachum habebam à natura; cujus etiam languorem auxerat frequens sorbitionum & jusculorum usus, quæ ægris alendis adhibere solent Medici. Vsque adeo autem resolutæ erant fibræ stomachi, ut ægre concoquere cibos posset: cumque lippitudine præterea sæpe laborarem & oculorum epiphoris, conquerebar identidem in me unum incubuisse Virgilii & Horatii morbos, quorum hic lippus erat, ille crudus. Memineram vero legisse me apud Alexandrum Rhodium è Societate Jesu, in Itineris sui Tunquinensis narratione, Theæ plantæ Sinicæ folia languentem stomachum juvare plurimum & excitare. Tum primum autem plantæ hujus nomen atque usus nosci cœperunt in Gallia, cum non magna ejus apud Mercatores suppeteret copia, eaque grandi pretio, ac propemodum auro contra veniret. Nec mihi satis cognita tunc erat præparandæ ejus ratio. Quocunque tamen modo possem, ea juvare stomachum statui. Et res quidem supra spem atque votum cessit tam feliciter, ut novus mihi visus sit inditus esse stomachus, vegetus atque valens, nullique deinceps obnoxius cruditati. Hinc tanta porro fuit apud me Theæ existimatio, ut nullum pene abire passus sim diem ejus potu vacuum. Vnde & illud percipiebam commodi, quod salutares istæ frondes benignis suis vaporibus cerebrum velut detergerent; ac propterea jure eas videbar Scopas ingenii appellare. Quamobrem grati animi mei monumentum hoc carmine expressum exstare volui;

I, puer, i, Theam confestim in pocula misce,
Vrget non solitus lumina nostra sopor;
Mens stupet; obtusæ languent in corpore vires:
Languorem solvet vivida Thea novum.
Dum loquor, ecce focis infertur sessilis olla;
Apposito infusus æstuat igne latex,
Protinus injicitur contortis Thea capillis.
Explicat implexas fervida lympha comas,
Impletur vacuum cælesti nectare pectus,
Intima vitalis permeat ossa calor.
Jamque fugit venis ignavi caussa veterni;
Marcida jam cæco fomite membra vigent.

Astutum

Attutum incaluit blando mens ista vapore,
Dum felix agitat percita corda furor,
Non curæ est animus, non luctu obnoxius ulli,
Sed jocus, & risus, deliciæque placent;
Vrbanique sales, & tinctus sermo lepore;
Et quæ multa solet fundere lingua dicax.
Nunc juvat assiduos intermisisse labores,
Et dulcem studiis inseruisse moram:
Nunc juvat & facili voces inflectere cantu,
Aut digitis resonæ ducere fila lyræ.
O Thea, ô sacro demessa termite frondes!
O stirps magnorum munere nata Deûm!
Quæ te læta tulit regio? quo limite cæli
Alma salutifero germine turget humus?
Hanc pater Eöis Phœbus consevit in hortis,
Aurora adspersit rore benigna suo.
Et, seu materno jussit de nomine dici,
Sive Deûm ex donis, Thea vocata fuit.
Quippe tulere Dei nascenti munera plantæ:
Lætitiam Comus, Mars animosque dedit;
Tuque, Coronide, succos facis esse salubres;
Hebe, fers rugis, canitieque moram;
Mercurius vegetæ mentis concessit acumen;
Argutum Musæ contribuere melos.
Ergo non alios in carmina sufficit æstus,
Qui Pimplæa rigat nobilis antra latex.
Hinc Theæ quisquis crebro se proluit haustu,
Tradidit huic artes dexter Apollo suas;
Et caput implicuit lauro, curruque levatum
Sacra coronatis ad juga vexit aquis.
Non ego divini penitus sum muneris expers,
Thea meo tingit sæpius amne comas.
Spumea cumque suis infecit pocula succis,
Et mea jucundus fluxit in ora liquor;
Mens commota novo confestim excanduit æstro,
Venere ad numeros carmina sponte suos;
Carmina, quæ seri studeant didicisse nepotes,
Cadmæisque canat docta puella jugis,

Et circum recubans avida bibat aure juventus,
Aut agat ad teneros mollia membra modos,
Dicat &, hæc istis cantabat Huetius antris,
Ostendatque mea saxa notata manu,
Livor edax, in me vanis incurris habenis:
Melpomene cedro nomina nostra linet;
Meque suis addet laudatrix Gallia fastis:
Illum post cineres spondet Apollo diem.

Præclara erat tunc temporis Academiæ Francicæ existimatio, ex quo scilicet *Protectorem Academiæ* dici se passus fuerat Rex magnus, post obitum Petri Seguierii Franciæ Cancellarii, qui gesserat ipse quoque titulum hunc, sibi ab illustrissimo Cardinale Armando Richelio, Academiæ fundatore & patrono, relictum. In eam autem allegebatur nemo, cujus electionem Rex non probasset. Florebat illa itaque præstantibus dignitate viris, & politioris ingenii eruditionisque laude commendatis, quorum plurimi veteri mecum erant amicitia devincti. Et ii quidem me ad hanc societatem amanter invitabant, cum dicerent exercitationum communitatem maxime decere eos, qui familiaritate essent inter

An. 1674. sese conjuncti. Haud abnuebam equidem, imo laudi futurum videbam in eorum esse numero, qui laude dignissimi haberentur. Verum totum me tenebat *Demonstratio Evangelica*, neque licebat tam seriis tamque gravibus districto studiis, alio distrahere animum, officiosis salutationibus tempus impendere, frequentare cœtus Academicos, publicas habere sæpenumero, prout res ferrent, conciones; quibus institutam mihi vitæ rationem magnopere conturbatum iri præsentiebam. Attamen hujusmodi excusationes, quantumvis justas & idoneas, non satis æquis animis accipiebant amici; collatisque consiliis, velut conjuratione in me facta, invitum me quantumlibet & repugnantem statuunt in Academiam intrudere. Quamvis autem legibus Academiæ vetitum sit, in eam admitti quemquam, quem id cupere & postulare non constet ipsi Academiæ, saltem ex locupletis unius & idonei testis asseveratione, nulla tamen conjuratis religio fuit, id de me sine cunctatione testificari, cum pro certo haberent, nihil pro mea adversum se reverentia contra ea dicturum. Factionis capita fuerunt Bossuetus, Pelissonius, Cursillonius, Dangelli Marchio, Flexiarius, Mezeræus, aliique nonnulli, quos in proposito suo omni ope confirmabat ipse Montauserius, Hinc factum denique, ut in Cœtum hunc adversans

&

& reluctans invectus sim. Ac tum certe magno id mihi oneri esse sensi, ut jam ante præsagiebat animus, quod alio tempore decorum mihi fore duxissem & honorificum. Cum enim in Concilium illud Cœtumque assumerer, socius adjungebar excellentibus viris, Valentino Conrarto, qui tum Scribæ Regis, atque item Academiæ, munus administrabat, quique existimabatur bene Gallice & loqui, & scribere, tum soluta oratione, tum stricta, & tinctus erat non vulgari elegantia morum, cum literarum admodum nihil sciret; Francisco Mezeræo nobili rerum Gallicarum Scriptori; Petro Cornelio, theatralium Poëtarum hujus ætatis facile principi; &, qui vestigia ejus persecutus est, Johanni Racinio; Rogerio item Rabutino Bussio, amatoria illa Historia inclyto, arguta sane & eleganti, at nimis aculeata, qua incurrit in offensionem Regis, dignusque habitus est, qui in vinculis ad aliquot menses attineretur; quanquam nec parem ex reliquis suis scriptionibus plausum tulit; ac longe etiam minus ex Commentariis de rebus suis; in quibus id unum sibi propofuisse visus est, ut laudes prædicaret ipse suas, primumque omnium rerum se faceret; quod longe evenit secus; nam nec eam quam appetiverat gloriam tulit, & jam ante partam labefactavit; Isaaco quoque Bensseradæo, quem inexhaustum omnis amœnitatis, leporis atque salis fontem vere dixisses, quique audientium animos infinita devinciebat voluptate; Carolo Peralto etiam, & Philippo Quinalto, Poëtica laude celebratis; & Johanni Gallesio, qui primus apud nos scribere instituit, enucleate certe & polite, *Ephemeridas virorum eruditorum*. Adde complures alios, à me jam supra laudatos, Johannem Maresium, carmine Epico, & ingeniosa Poësi illustrem; Paulum Pelissonium, eum, de quo supra dixi, Supplicum Libellorum in regia Magistrum; Seraphinum Regnerium, non latinis tantummodo, sed & Italicis atque Hispanicis literis instructum, Cruscanæ quoque apud Florentinos Academiæ Socium; Spiritum denique Flexiarium, infulis postmodum Nemausensibus decoratum, disertissimum hominem; qui cum Academiæ moderator tum præesset, quo die inter Academicos inauguratus sum, postquam in magna circumstantium corona pro more verba feci, excepit ille me eloquentissima responsione, suoque præconio liberaliter exornavit. Hoc ipso die carmen publice recitavit Maresius, grave illud quidem & luculentum, sed infelici argumento, cum Homeri & Virgilii laudes instituisset obterere, vir nimium amator & admirator sui, ita futurum sperans, ut qui se supra eos non auderet aperte extollere, his

 infra

infra se depressis superior tandem existeret. Qua audacia excitatus deinde Peraltus, iisdemque, atque acrioribus etiam intemperiis agitatus, scribere ausus est ad perpetuum nominis sui dedecus nostram hanc ætatem, quamcunque tractaverit artem, quamcunque attigerit disciplinam, prisci ævi superasse peritiam, gloriamque omnem ingenio quæsitam in se transmovisse. Quam ejus insulsitatem ita compressimus, cum ab eo rogati nostram illi expromeremus sententiam, ut ad meliorem mentem rediisse visus sit. Nam neque dissertationi bene longæ, à me ad eum super hoc argumento scriptæ; reposuit quicquam, nec novis deinde commentationibus perrexit approbare vulgo & propagare deliramentum hoc, scriptionemque meam occultavit tam caute & suppressit, ut nonnisi post ejus obitum inter ipsius Chartas forte reperta prodierit. Sed hæc jam supra à me sunt delibata.

Sed antequam discedamus ab Academicis nostris, pauca quædam commemoranda habeo de Petro hoc Cornelio, quem dixi. Magnam ille sibi meritis suis quæsivetat nominis claritatem, planeque regnabat in theatris, cum decoris sui oblitus demittere cœpit animum ad levissimas scriptiones, ingenii sui præstantia minime dignas. Si quod enim felicibus auspiciis exierat carmen ex Scholasticorum exhedris, his se dabat interpretem, quos vix Operum suorum interpretes ferre debuisset. Præterea cum ad procudendam carminum suorum editionem, ea revocare instituisset ad incudem, in melius ea reformasse se ratus sæpe depravavit, reclamante Thoma fratre, earumdem artium bene perito. Fuit præterea, quod in tanto homine miratus esses, parum æquum, parumque rectum ejus, de poëmatum, Poëtarumque excellentia judicium. Cohorrui equidem aliquando, cum candide fateretur mihi, non tamen sine ingenua quadam verecundia, se Lucanum Virgilio anteferre: homo scilicet vulgi plausus sectari solitus, totusque ad secundas populi admurmurationes compositus, grandes illas, magnificas, & acutas aucupabatur sententias, multitudini commovendæ idoneas; iis neglectis poëticæ artis virtutibus, quæ sitæ sunt in ingeniosa & prudenti inventione; in accurata constitutione suscepti operis; in æqua partium divisione ac consensione; in styli dignitate per omnes partes diffusa, & ad eas tamen subjectamque materiam accommodata. Parum ad hæc respexit Cornelius, nec satis perspecta habuit, suoque delectatus artificio cætera contemsit. Adeo verum est, quod & nos alibi contra receptam vulgi opinionem ausi sumus scribere, plures reperiri Poëtas eximios, qui tamen

men

mea perrari sunt, quam æquos & acutos Poëseos existimatores & judices. At magna certe laude dignum judico Cornelium, quod velut pertæsus plausuum vulgi, quos ex theatrali opera, assentientibus universis, captare erat solitus, industriam suam convertit ad meliores usus, Deique præconia carminibus suis celebranda suscepit.

Circa hæc tempora venit ad me officii caussa Eduardus Bernardus Anglus, quem pauci hac ætate æquiparabant eruditionis laude, modestia vero pene nulli. Excipio tamen Thomam Galæum, Anglum alterum, quem utraque dote, & modestiæ & doctrinæ, non Bernardo tantum, sed omnibus hominibus, quos quidem noverim, anteferendum puto. Is me nec de facie sibi notum, humanitate, benignitate, omnibus officiis provocavit, & ad amorem sui pellexit. Atque ea sane in me constant illius beneficia, quæ, nisi turpiter ingratus esse velim, nulla ex animo meo dies obliterare possit.

Felicem mihi tulit hic idem annus amicorum proventum: Johannes enim Fontana, venustus ille & perargutus fabularum sed paulo nequiorum Scriptor, cum velle me videre inaudisset Italicam Institutionum Quintiliani interpretationem, ab Horatio Tuscanella elucubratam, non liberaliter eam ad me tantummodo detulit, donoque dedit; sed munus etiam exornavit luculento carmine ad me scripto, quo eorum insectaretur insaniam, qui ætatem hanc nostram opponunt Antiquitati, atque etiam anteponunt. In quo Fontanæ ipsius candorem licet agnoscere; nam cum inter suavissimos gentis nostræ Scriptores locum teneat, maluit vel adversus seipsum caussam dicere, quam meritis honoribus veteres Scriptores defraudare.

Idem mihi annus illustrissimorum duorum Ducum & Parium Franciæ conciliavit amicitiam, vel potius confirmavit, Francisci Roccafucaldii, & Francisci Bellovillarii Santaniani, quorum ille ex Commentariis rerum, post Regis Ludovici XIII. obitum, in Gallia gestarum, acerrimo judicio scriptis, & pereleganti stylo, qui nobilitatem præfert Auctoris, magnum sibi nomen peperit. Nam in iis *Sententiis*, quas pervulgavit sub *Axiomatum* nomine, pertinentque ad mores hominum, nihil est quod valde laudem: non enim ex nativo hominum ingenio & moribus integris, sed ex naturæ depravatione & animi humani corruptela petitæ sunt; ut quod generali vocabulo appellavit *Axiomata*, quasi omni hominum generi æque conveniant, rectius illa improborum hominum vitiis dicenda sint convenire. Quoniam autem abundare cum

videbam otio, valdeque delectari eruditis sermonibus, inserere eum Academicorum Francicorum choro vehementer optabam, remque communicaveram cum Laverna Fayetta, quam ille percolebat omnibus officiis, resque suas ad ejus arbitrium referre solebat, & apud quam sæpe fruebar ejus consuetudine. At illa probare se quidem consilium dixit; sed quominus itidem probaretur à Roccafucaldio, obstare quippiam, legem nempe illam Academicis impositam, concionis habendæ ad Sotios ipso inaugurationis die, & ad coronam doctorum hominum patentibus portis admissam; tam molli autem eum esse animo, & ad verba publice facienda cœtumque alloquendum remisso, tamque aurium oratione deliniendarum & demulcendarum insueto, ut si sex septemve homines ad se audiendum vidisset coiisse, animæ defectionem esset sensurus. At Santanianus ille, quem supra dixi, postulasse à me, ut locus sibi tribueretur in illo Sodalitio, quod olim Cadomi apud me fuerat institutum, albo Academicorum Parisiensium multo jam ante adscriptus, felicitatem ingenii sui, tum prosa, tum versa oratione sæpius probaverat; cumque accepisset aliquando, diem beatæ Virgini sine peccati labe conceptæ sacrum, anniversario ritu, à Poëtis undecunque accitis, etiam propositis præmiis, ad podium Academiæ Cadomensis celebrari; ipse quoque in hac palæstra industriam suam periclitatus, Lyrici carminis palmam tulit, magno ordinum omnium applausu. Is vero nullam testificandæ suæ adversum me benevolentiæ occasionem hoc tempore prætermittebat.

Pag. 94.

Multum utebar hoc tempore Nicolao Melchisedeco Tevenotio, & magnopere delectabar Collectaneis illis veterum Opusculorum ad Geographiam pertinentium, quæ corradebat undique, Johannis Baptistæ Ramusii diligentiam imitatus. Verumenimvero plus inde provenisset utilitatis in bonas literas, si non vellicatim & saltuatim, sed certo & constanti ordine digesta ea prodiissent. Quoniam autem Libellorum illorum nonnulli ex Linguis exoticis, & Arabica potissimum, in Gallicam conversi apparebant, horum ut editor, sic & interpres habitus est Tevenotius, Linguarumque illarum peritus, atque hoc nomine in *Galliam Orientalem* relatus est à Paulo Colomesio, cum tamen leviter admodum iis esset instructus, eorumque interpretandorum operam ipsi præstarent Linguarum illarum peritiores quidam viri. Postquam ad Bibliothecæ Regiæ procurationem adscitus fuit, habebat in animo conjungere in unum corpus omnes eos Auctores, qui de re militari scripsissent; quod in mentem quoque venerat Casaubono, cum eidem muneri præfectus esset; ad idque

que copiam sibi à me fieri voluit Asclepiodoti Tacticorum, quæ olim ex Suecia Reginæ Christinæ Bibliotheca descripseram; & alterius præterea Libelli Græce itidem scripti, ejusdem argumenti, qui Africani esse putabatur; vetustas enim Libri titulum eraserat: hunc mihi jam olim communicaverat Jacobus Palmerius. Verum susceptas spes præcidit inopina mors Tevenotii. Atque ipse meus Africani Commentarius in Tevenotianæ Bibliothecæ distractione intercidit.

Feliciter tum quoque tractabat literas Orientis Bartholomæus Herbelotius, ex ejusque congressu, quotiescunque eo frui possem, redibam doctior; nam & raro prodibat foras, & temporis sui erat valde parcus, uti nec ego valde prodigus mei. Laborum autem suorum fructum omnem contulit in opulentum illud doctrinæ penu, cui *Bibliotheca Orientalis* titulum præfixit; & merito sane: nam quæ sparsim per infinita illa volumina, quibus Oriens scatet, dissipata sunt, nitide & accurate composita illuc congessit.

Amicus mihi quoque tum fuit, qui studiosorum hominum amicum se ferebat, Vio Herovallius; literis ipse quidem leviter tinctus, animo tamen in Literatos insigniter proclivi & benefico, & ex priscis ac pulverulentis Cameræ Computorum tabulariis, quæ pro Officii sui ratione sæpe & diligenter versaverat, excerpta monumenta liberaliter subministrare solitus postulantibus, unde locupletari posset veteris ævi memoria.

Nec præterire hic decet Adrianum Auzutium, variæ hominem & late diffusæ per omnes disciplinas eruditionis: nam & liberalibus artibus ac mathematicis præcipue erat apprime instructus. Nec multa tamen doctrinæ suæ edidit specimina; at quæ exciderunt ei, & accurationem ipsius, & diligentiam, & singulare acumen testantur. Velut brevis illa Dissertatio, qua Cometæ huius, qui Anno MDCLXIV. exortus erat, curriculum præsignare, & iter metari ac prædicere instituit. Et quoniam simile quippiam Cadomi attentaveram, cum in globo meo cælesti per stationes, quas obiturus erat Cometa, circumduxissem filum, & amicis ostendissem, resque eum, quem præmonstraveram, exitum habuisset, prima mihi cura fuit adeundi Auzutii simulac redii Lutetiam, measque observationes cum ipsius observationibus, de quibus ad me scriptum erat, conferendi, quæ & plane visæ sunt consentire.

Jobum Ludolfum, Æthiopicæ literaturæ parentem, videram olim & noveram Cadomi, cum Bocharti uteretur hospitio, eique Linguæ hujus præcepta traderet. Temporis autem lapsu obliteratam hanc, quæ inter

inter nos erat, notitiam renovavit ipse, cum multis post annis Lutetiam se contulisset, compositis jam pluribus Libris, & singularis doctrinæ fama conspicuus. Libenti itaque eum excepi animo, cum pristinæ necessitudinis memor ad me officiose venisset.

Opportunum hoc tempus visum est, quo Mathematicis disciplinis imbueretur Serenissimus Delphinus, iisque potissimum, quibus muniendarum urbium & arcium præcepta traduntur. Data hæc est provincia Francisco Blondello, Regio Artium illarum Professori, viro variæ Doctrinæ, & humanioribus quoque literis exculto, quemadmodum editis in vulgus scriptionibus luculenter approbavit. Is autem non obscure præ se ferebat aversum à me animum, postquam in *Demonstratione mea Evangelica* visus eram de Geometriæ præstantia ac dignitate nonnihil detraxisse. Sed facilius illi fuit contumaci nutu & distorto ore adspernari sententiam meam, quam solidis rationibus confutare.

An. 1677. Venit ad me interim tristissimus de morte Antonii Hallæi, Præceptoris quondam mei, nuntius; eoque acerbior, quod simul nuntiatum est, agentem eum animam, oculisque jam in media morte natantibus, meminisse mei, & velut supremum mihi vale amantissimis verbis per internuntium dixisse. Quod jam & commemoravi supra (Pag. 11. 12.) & hic iterasse jucundum est. Miserat autem ille ad me paucis ante mensibus *Miscellaneorum* suorum Serenissimi Delphini nomine inscriptorum exemplar, rogaveratque, ut suis illud verbis offerrem Illustrissimo Principi, munusque suum dictis ornarem. Tunc autem detinebat me Lutetiæ gravis morbus, per quem nec licebat exire, nec aliter impositum mihi ab Hallæo negotium poteram exsequi quam per epistolam. Munus itaque misi ad Delphinum, literasque adjunxi, quibus Hallæi prædicabam virtutem & doctrinam. Liberaliter respondit humanissimus Princeps; nec ab instituto discessurum me puto, si & scriptam à me hac de re epistolam, & An. 1675. responsionem, quibus Hallæi continetur laus, hic repræsentem. His igitur verbis eum compellavi: *Antonius Hallæus, Præceptor quondam meus, dum in ejus essem contubernio, cum omni genere doctrinæ, tum maxime poetica facultate florebat. Ego autem ita illi in disciplinam traditus eram, ut quoad liceret ab optimi & eruditi viri ore penderem, magnoque audirem studio molles suos & facetos versus mihi sæpe recitantem. Quibus sic efficiebar interdum, ut vix excepti auribus jam insiderent memoriæ, meque ad studia, cæterum haudquaquam tardum & languentem, vehementer acuerent. Is vero exacta nunc ætate, & à literariis laboribus ad otium devexa,* vita

vitæ in amœnioribus disciplinis placidissime actæ, partarum laudum memoria fruitur: Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.
Nec turpem tamen senectutem, aut cithara penitus carentem degit. Dum enim lucubrationum suarum recognitione oblectat animum, victus amicorum, meisque adeo precibus, eas quoque in unum colligere & in lucem dare vix tandem instituit. Neque id profecto, quæ viri modestia est, ab eo impetrassem, nisi intextæ, quæ illustrissimo tuo nomine inscripta sunt, carminibus, sui adversum te cultus & observantiæ perenne monumentum exstare voluisset. Peto igitur abs te, ut quem ipsius verbis offero tibi Poëmatum illorum Libellum, pro singulari tua humanitate, comiter & benigne accipias, atque inter commentarios tanquam hospitem admittas. Hoc si feceris, spero futurum, opto quidem certe, ut per quem plurimum profecisse me agnosco, per hunc ipsum tu quoque non parum proficias. Vale. Lutet. Paris. IV. Eid. Mart. MDCLXXV. Cui epistolæ respondit Serenissimus Delphinus in hunc modum: *Cum tu ad me Antonii Hallæi, Præceptoris quondam tui, Poëmata misisti, rem fecisti mihi longe gratissimam: doctorum enim virorum Lucubrationibus evolvendis plurimum delector. Nullus dubito, quin ejus magna sit in poetica facultate præstantia, quo duce ad Parnassi culmen pervenisti. Pro tam insigni munere tu velim ei gratias agas meo nomine, & significes, quidquid succisivi temporis à consuetis laboribus mihi supererit; id omne in legendis ipsius scriptionibus me libentissime collaturum. Valetudinem tuam cura diligenter; nihil mihi gratius facere potes. Sic enim habeto, te mihi esse longe carissimum; eoque etiam fore cariorem, si me à te amari intellexero.*

Cum quadragesimum sextum ætatis agerem annum, parendum tandem vocantis Dei nutibus esse duxi, & ne viderer contra stimulum diutius calcitrare, Ecclesiæ non externum tantum assumendum esse cultum & speciem, quod ab annis aliquot præstitum fuerat à me, sed jugo etiam colla submittenda, ut sacris Ordinibus illigari me curarem. Cumque in rebus agendis, iisque præsertim, quæ pertinent ad vitæ institutum, gravioris que sunt momenti, mihi semper visum sit opportunum diu deliberare, deliberata vero festinanter exsequi, decretum apud me est post tot annorum consultationem, in rem tandem quam ocyssime conferre susceptum lente consilium. Jam diu enim à Francisco Harlæo, Rothomagensi Archiepiscopo, Tonsura, ut vocant, clericali fueram initiatus; minoribus vero Ordinibus aliquanto post à Francisco Nesmondio, Episcopo Bajocensi, ad cujus ditionem pertinet Cadomum patria

Prodeas summo, Genovefa, cælo,
Auream stellis radiata frontem,
Et Parisinos propius revise
Candida colles.
Si tuum supplex, redeunte Jano,
Limen angustis terit usque portis,
Et coronatas pia turba mensis
Ponit acerras.
Si tua flamen trabeatus æde
Exiens nudo pede saxa pressit,
Cum triumphali spaciata pompa
Compita lustras:
Dumque devoto decus ore Mystes
Namptodorensis celebrat puellæ,
Prona sub sacro posuere cives
Colla feretro:
Hæc tibi nunc sint pia facta curæ:
Nunc vicem votis memorem referre
Tempus, & torva decorare vinctos
Casside crines.
Scande sublimes animosa currus,
Et Patris summi trifidum rubente
Impias dextra domitura gentes
Arripe telum.
Barbare circum coëunt phalanges;
Deserit nigras Alemannus Arctos,
Ausus Hispanis equitare campis,
Imminet Anglus.
Institor merces Oriente partas
Destinat Francis Batavus ruinis,
Hæc data quondam misero salutis
Præmia reddens.
Scabra detergit ferus arma miles;
Cotis affrictu juvenescit ensis;
Jamque desueto steterunt minaces
Vertice cristæ.

Divo,

Diva, quid cessas? nec adhuc coruscos
Nube candenti jacularis ignes?
Oris aut flatu valido Sicambra
Esseda vertis?
Est tamen quod te potiore voto
Postulem, Virgo: precibus Tonantem
Posce, discordes populos beato
Fœdere jungat.
Det bonam cælo remeare pacem;
Æquitas quam mox reducem sequatur;
Nec fides absit retegens soluto
Pectora peplo.
Nata supremi Pietas Parentis,
Perditos mores hominum refingens.
Advolet, nostris animisque sacros
Ventilet æstus.
Illa damnoso tumidum furore
Imbuat sensu meliore pectus:
Is gravi pressum quoque me veterno
Excitet ardor.
Me piget priscis cruciare mentem
Amplius libris, studioque ductam
Antelucanos operariorum
Ferre labores.
Jam petor cælo: quid adhuc dolosæ
Spes diu terris retinent morantem?
Eximar curis, & agente curas
Eximar ævo.

Alnetum, nobile oppidum, duodecim milliaribus Cadomo distat versus Austrum. Oppido adjacet Abbatia Cistertiensis Ordinis, cui fiduciario jure præfuerunt ingenio, scriptis, & pietate illustres duo Abbates, Johannes Bertaldus, & Johannes Petrus Camusius, quorum hic Bellicensis Episcopus fuit, ille Sagiensis. Vacanti ei hoc tempore, per mortem Caroli Furnii, præfecit me Rex beneficentissimus. Nec eam tamen mihi, nisi post longum tempus adire licuit, absoluto studiorum Serenissimi Delphini curriculo, tum scilicet cum de ejus nuptiis cogitari cœptum est. Transacto igitur à me in Aula toto decennio, & revisendæ patriæ facultate mihi concessa, Cadomum primum, ac deinde Alnetum veni: cu-

An. 1678.

jus ruris deliciis vel primo adspectu ita captus sum, ut nihil unquam alsius, nihil amoenius vidisse me meminerim; ei est collium, vallium, nemorum, pratorum, camporum, fontium, rivorum, hortorum, procerarum & virentium arborum, vel sparsim surgentium, vel in longissimos versus assitarum varietas: summa ad hæc salubritas aëris, suavissima tranquillitas loci: ut si secessus ad arbitrium meum parandi facultatem mihi tribuisset Deus, non ad aliam faciem eum confinxissem. Non frustra igitur, nec per poëticam licentiam, sed ex rei veritate Tempe hæc carminibus meis ita celebravi:

Tibi grates, zephyris hospita tellus,
Tibi laudes cano, florum sacra mater:
Tua tandem, tua viso repetito juga cursu:
Studiorum pia nutrix, Parisinos
Strepitus huc fugienti nemus altum
Bona præbes, & amica recreatum lavis unda.
Potes acres animi pellere curas,
Relevas ingenii tædia fessi,
Simul atra recubantem corylorum legis umbra.
Mihi robur vegetum læta ministras.
Tua cum pectoribus ducitur aura,
Subit intus reparatos juvenilis vigor artus.
Neque fulmen, neque fœdus ruit imber;
Neque frigus, neque fervens nocet æstas;
Tua nascens juga Phœbus meliori linit auro.
Tua Musæ faciles antra frequentant:
Salientum Satyrorum pede pulsos
Dea colles jaculatrix sinuato quatit arcu.
Per amœnos spoliari juvet agros.
Date lusus, mea Tempe, date somnos,
Vitrea qua per opacum levis Vdo strepit urna.
Novus anni sitit his me tepor oris:
Neque linquam loca mærens prius ista,
Abigat quam Tegeææ glacialis rigor Vrsæ.

Carminis hujus novitas, recentioribus Poëtis neglecti, vel fortasse propter difficultatem formidati, cujus unicum exemplum suppeditavit Horatius, multorum ad imitandum commovit industriam, quos pene omnes

 colloca-

collocata infeliciter operæ pœnituit. At ejus dulcedine captus Lantinus, Divionensis Senator, in Musicis egregie exercitatus, modos addidit tantæ suavitatis, ut multum decoris hinc accesserit versiculis meis, mihique de iis ipse placuerim. Nec pigebit aliud hic quoque carmen subjungere, quo agri hujus amœnitatem, & præterfluentis Vdonis, purissimi & frigidissimi fluvii, delicias expressi, cum ad Nicolaum Heinsium scriberem, Danielis Heinsii nobilis Poëtæ non degenerem filium:

Ergo-ne æternis agitemur, Heinsi,
Fluctibus rerum, dubiæque sortis
Aura nos semper malefida cæco
Turbine verset?
Jam satis longos patimur tumultus;
Jam decem Titan reparavit annos,
Vana me postquam patria carentem
Detinet Aula.
Lege non illa Phrygias paciscar
Attali gazas, Asiæque campis
Aurifer quidquid trahit in rubente
Hermus arena.
O ubi molles Cadomi recessus?
Quis mihi longe vetus hinc sodalis
Obviam prodit, reducique lætus
Montis acuti
Monstrat optatum digito cacumen
Lusibus quondam loca sacra nostris,
Cum darent certis faciles diebus
Otia Musæ?
O ubi quondam mihi nota pubes,
Atque defessæ juvenum choreis
Olenæ Nymphæ, levibusque rura
Cognita Nymphis?
Illa vitales mihi lucis auras
Præbuit tellus, eadem sepulcro
Ossa componens cineri supremus
Reddat honores.
Sin eas sedes mea sors negarit,
Tum mea quæram requiem senectæ
Hic ubi lætas fluit inter alnos
Frigidus Vdo.

Monte

Monte qui primum saliens propinquo
Roscidis murmur meditatur antris,
Et coloratos querulo lacessit
Rore lapillos.
Mox citas lætis vagus esculetis
Colligit lymphas, tumidusque fluctu
Olenam patrem petit, & minaci
Provocat unda.
Annuo fontem celebrans honore
Ludit exsultim petulans juventus:
Virgines adstant, hilarique solvunt
Ora cachinno.
Nec puellares animos voluptas
Sola prolectat: venerantur amnem,
Et satas circum salices amœnis
Floribus ornant.
Vestit umbrosas rudis herba ripas;
Stagna pellito pede tranat anser;
Piscis incassum saliens tenaci
Ducitur unco.
Inde pastorum resonant cicutæ;
Lucidum tergo gerit agna vellus;
Explicat longum latus inter altas
Vacca genistas.
Ipse Pan spreto veniens Lycæo
Sæpe formosam Pityn in remotis
Rupibus cantat, sua jam nec illi
Mænala curæ.
Illa præ cunctis mihi ridet ora;
His amem lentus jacuisse ripis,
Floreos inter recubans beati
Ruris odores.
Hinc meo nectam capiti corollas:
Non mihi quavis placuere flores
Valle decerpi, neque lectus omni
Cespite ramus.

Hoc

Hoc carmine grates referre conatus sum Nicolao Heinsio, cum Virgilium novis curis diligenter à se recognitum, & nitidissimis formis impressum ad me misisset, suavissimasque literas, velut mantissam, adjunxisset muneri suo. Quæ cum mihi spem ostentarent adipiscendæ amicitiæ tam excellentis viri, mihi certe non defui, nec committendum duxi, ut, quod ipse beneficium ambire debueram, id ultro oblatum adspernarer.

Postquam degustavi semel Alnetani ruris delicias, cum inde me exigeret adventantis hyemis tempus, summo illuc recurrebam studio singulis quibusque annis ad primum hirundinis volatum, & cantum philomelæ, totasque æstates transigebam in dulcissimo otio, noctesque & dies versabar in exquisitarum doctrinarum meditatione, non alias tam quietam tamque beatam studiorum sedem nactus. Inde prodierunt *Alnetanæ nostræ Quæstiones*, quibus perdifficilis argumenti assumsi tractationem, de Rationis & Fidei concordia; quæ partes esse debeant Rationis in suscipienda Fide; usque quo pertinere debeat Fidei in Rationem imperium. Tum etiam clarissimis docui exemplis, nihil tam alienum à sensu communi, vel ad credendum, vel ad agendum, proponi nobis à sancta nostra Religione, quorum dogmatum & præceptorum, vel consimilia, vel etiam à fide moribusque hominum magis aliena, gentes optimis institutis temperatæ vel non crediderint, vel in usum consuetudinemque non receperint; proptereaque nullam superesse caussam, cur ea ab impiis hominibus repudientur. Hinc prodiit & *Censura Philosophiæ Cartesianæ*, qua Sectæ ejus vanitas tam certis documentis patefacta est, ut, cum nuperus ille factionis hujus propugnator Petrus Sylvanus Regisius refellere eam instituisset, non aliter expedire se potuerit, quam postquam verba mea, quæ referenda sibi erant, falsa interpretatione adulterasset: adeo ut argumentationi meæ responsionem opponere se simulans, sibi ipse dolo malo, sed inani calliditate responderit.

Vtraque autem hæc Lucubratio, & qua Fidem cum Ratione in concordiam adducere, & qua Philosophiam Cartesianam oppugnare conatus sum, partes erant majoris Operis, quod informaveram animo, & cujus designationem hic adumbrare non erit præter suscepti operis rationem. Ex puerili institutione, quæ tradi solet in Scholis tam acer insederat intimis meis sensibus amor & existimatio veteris Philosophiæ, ut ancillari ei humaniores literæ jam inde mihi visæ sint. Hac cupidine productus sum ad cognoscendas Sectas priscorum illorum Philosophiæ Antistitum, quæ à Diogene Laërtio sunt explicatæ. Quæ scriptio etsi tumultuaria opera elucubrata est à Diogene, nec ea accuratione, quam postulabat momentum

rei

tui ac dignitas, ea tamen utebar tanquam promtuario quodam, unde pretiosæ supellectilis partes pro tempore proferri possent. Accessit Menagii commentarius, quem ille cum optasset à me recognosci, & ad examen revocari, folia ad me particulatim miserat per veredarios, simul atque è prælo exierant; quæ diligenter à me perlecta, & cum aliorum collata observationibus, intimam mihi præbuerant historiæ philosophicæ notitiam. Tempore ab hoc nullum mihi susceptum est iter, nullum mihi sepositum succisivum tempus, nulla studiorum instituta ratio, quin comitem adhibuerim Laërtium, partemque commentationum mearum sibi vindicaverit Philosophia. Quæ cum ipsa nullis contineatur finibus, & ultra mundi ipsius atque ævi metas evagetur in immensum; mens autem humana in angustum coacta, & humi depressa, densisque obducta tenebris, in claram lucem erepere, arduosque veritatis apices ratione sua subnixa conetur apprehendere, quærendum mihi proposui, quousque viribus illa suis sese posset attollere, quænam illi petendæ essent à Fide suppetiæ. Diu multumque, nec injucunde sane, me exercuerunt præclara hæc studia. Opusque meis congestum & elaboratum curis in magnam excrescebat molem; sed utilius id & ad vulgi captum accommodatius fore decrevi, si secaretur in partes, & ad certa capita referretur. Hinc prodierunt *Alnetanæ* illæ *Quæstiones*; hinc & *Censura Philosophiæ Cartesianæ*. Ac plura porro prodiissent, si non exaruisset hac ætate bonarum literarum amor, plusque perversis imperitorum hominum præjudiciis, quam sinceræ veritati tribueretur.

Indidem ex Alnetano manavit Opus nostrum *De situ Paradisi terrestris*, cujus inventionem, neque mihi, neque Bocharto sed antiquioribus viris deberi declaratum à me est. Venit hinc etiam scriptio nostra *De navigationibus Salomonis*; quæ quæstio infinitis vexata est Interpretum disputationibus. *Notæ* quoque *nostræ in Anthologiam Epigrammatum Græcorum*, non dedita quidem opera, sed fortuito ex Alnetano sunt exortæ, Georgii nimirum Grævii rogatu, qui ejus parabat editionem, cum intellexisset ex Emerici Bigotii literis, multa me haud spernenda ad oram codicis mei adtexuisse. Provenerunt inde etiam *Origines Cadomenses*, quarum disquisitio à multis attentata, nec feliciter fane, à cæteris deserta, varie me exercuit, & à consuetis amœnioribusque studiis abstractum, in mediam barbariem & cariosa tabularia demersit.

Hujus Libri scribendi hanc mihi occasionem fors obtulit. Viderat in *Capitularibus Caroli Calvi*, & in *Vita Aldrici Cenomanensis Episcopi* à Balusio

Balusio editis, Johannes ille Blæsius Quæneus, supra à me laudatus, in numero pagorum Inferioris Normaniæ recenseri in Comitatu Bajocensi Otringam Saxoniam, inter pagos Bagisinum & Oxmisum. Ex situ loci conjectavit Cadomum signari hoc nomine, mentemque suam Segræsio aperuit, qui non ut conjecturam & suspicionem, ita ut proponebatur à Blæsio, sed tanquam rem certam & indubitatam arripuit, & ad me scripsit repertam esse tandem veram patriæ nostræ originem. At non ego credulus illis; req; attentius expensa agnovi neutiquam hic urbes notari, sed pagos, hoc est, tractus parvasque regiones. Hinc oborta inter me & Blæsium disquisitio de Originibus Cadomensibus, ad quas eruendas illum, quem diligentem & sagacem cognoveram, magnopere impellebam. Excusabat ille senectutem suam, qui octogesimum quartum agebat annum. Ego contra Catonis opponebam exemplum, qui hoc ipso ætatis suæ anno Romanarum originum opus contexebat. Nec discessit tamen Blæsius à pertinacia: hoc tantum pollicitus est, si id in me laboris susciperem, quidquid auctoritate posset, vel studio, vel consilio, ad Operis absolutionem vel ornamentum conferre, diligenter se præstaturum: & præstitit sane; nam & loca, & parietinas, & tabularia perlustrabat velut ad præscriptum, senes ipsos consulebat de veteris ævi memoria, omniaque ad me accurate referebat. Sed neque veteris amicitiæ officiis defuit Nicolaus Munsterius, Prætor Cadomensis: misit enim ille ad me in Alnetanum ingentia duo & luculenta Actorum urbanorum volumina; non valde antiqua illa quidem, sed quibus descripta continentur, quæcunque post clades Anglicanas & incendia, bonorum civium diligentia recuperari potuerunt. Illuc quoque missus est ad me codex Actorum Cadomensis Academiæ sive Universitatis ducentis abhinc annis collectus & digestus à Petro Monnerio Erauderiano, viro de hac Academia præclare merito. Nec studia nostra neglexerunt municipum nostrorum quam plurimi, qui veteres Scribarum forensium & Libellionum tabulas officiose subministrarunt. In quibus evolvendis, haud minus quam in versandis pistrini molis, multo tempore sumus defatigati.

Profluxerunt ex iisdem fontibus Alnetanis Carmina varia, non tam œstro poetico mentem intus agitante profusa, quam ridentis locorum naturæ incitamento expressa. Quamobrem inter ærumnosæ senectutis incommoda non postremum illud pono, quod tardum me & ad subeunda itineris hujus molestias plane ignavum fecit; adeo ut non sine angore possim pristinas illas suavitates reminisci, ac cogitare porro iis mihi deinceps penitus esse carendum.

Dum

Dum his commentationibus intendebam animum in Alnetano, excurrebam tamen identidem in alterius generis studia, quibus aperta & commoda cæli facies, & patentes divitis naturæ sinus præbebant materiam. Nam si quando spectanda se dabant Solis & Lunæ deliquia, observabam ea diligenter, adhibitis instrumentis Astronomicis ab Ægidio Macæo olim in hos usus fabrefactis. His Alnetani Poli altitudinem esse deprehendi graduum XLVIII. minutarum partium LVIII. secundarum XX. cum ex Macæi observationibus intellexissem Polum Cadomensem altum esse gradus XLIX. minutas partes X. secundas XXX. Instrumentum illuc afferri curaveram, recens inventum, quod Stateram aëris merito appelles, de eorum genere, quibus ex argenti vivi libramento pondus aëris cognoscitur; & aliud quoque, quo calor aëris exploratur: huic Thermometri, illi Barometri nomen fecerunt. Quærendum præterea mihi proposueram, si qua industria investigari possit, quantum insit humoris in aëre, ut ita omnis ejus temperatio accurate percipi posset. Eorum qui in hac domo religiosum sectabantur institutum, nonnulli addicti erant machinali scientiæ, mecumque varia comminiscebantur artificia, quibus certa & commoda *Hygrometra* parari possent: hoc enim ipsis nomen tribui posse video. Nec ea quicquam attinet pluribus describere. Alia tantum duo instrumenta, à me excogitata ad alios usus, videntur commemoratione digna; tum propter inventionis novitatem, tum propter utilitatem. Horum unum est simplicissimæ structuræ, & facillimi usus: cujus ope in quacunque area, etiam inæquali, & quantumvis scabra & salebrosa, nullo negotio, vel à puero solare horologium describi possit. Alterum fuit hujusmodi, cum apertissimus esset locus, in quo eramus, & ventis undique perflaretur, & sæpissime quæreretur inter nos, an intumuisset vis hesterni aut pridiani venti, an remisisset, digna mihi res visa est attentione & inquisitione, si qua ratione venti flatus omnes atque motus revocari possent ad mensuram & calculum. Cumque rem diu multumque versassem animo, ejus conficiendæ viam iniisse mihi visus sum. Lutetiæ sedem posuerat ante aliquot tempus Anglus quidam, nomine Hubinus, vir ingeniosus, atque hujusmodi machinationum peritus opifex & industrius. Hominem adii, & simul atque de vento certis librando ponderibus, suisque numeris admetiendo injeci sermonem, ipsa res ei primo, reique mentio cachinno digna visa est, seque per deridiculum illudi censuit. Ego descriptam à me machinæ figuram depromsi, in qua venti vis, haud secus quam in trutina facile librari posset: *Anemometrum* dicere posses. Hoc quidquid erat at-

[illegible] tente

[illegible]

tente à se circumspectum suffragio comprobavit suo; & in opus conferre se velle dixit; & fecisset, nisi machinamenti jam inchoati absolutioni mors prævertisset.

Contigit hoc tempore præter exspectationem meam, ut aliqua mihi suborta sit controversia cum Petro Possino, è Societate Jesu, de literis præclare merito. Cognoveram enim notas aliquas ab eo nomini meo fuisse inustas, quod revereri cæteroquin & colere se profitebatur, cum de origine Herodis Magni Ascalonitæ disputaret in scriptionibus quibusdam suis. Quod postquam amice conquestus sum cum clarissimo Fermatio Senatore Tolosano, amico utriusque nostrum, factum Possinus excusavit apud me per epistolam, tam prolixæ adversum me voluntatis significatione insignem, ut levis hæc altercatio vere fuerit amoris redintegratio. Et quoniam argumenti ipsius explicatio literis nostris continetur, quæ palam exstant, plura hic congerere supervacaneum est.

Sed antequam discedam à scriptionum mearum historia, institutæ hujus narrationis ordo postulat, ut de aliis quoque nonnullis hic disseram, in quibus multum quoque à me operæ positum est. Jamdiu erat, cum inchoaveram Opus novi argumenti, in re pervulgata quidem, neque tamen antehac nostris literis illustrata, *de commercio & navigatione Veterum*, plurimaque inobservata ad hanc diem collegeram succisivis horis per otium, animadversione digna. Rudis adhuc quidem moles erat & indigesta, vernaculoq; sermone descripta: quæ tamen, si cultura accessisset atque ordo, in opus assurgere posset, nec inutile, nec contemnendum: vacuitas modo contigisset à gravioribus studiis, quorum materiam dies suppeditat. Atque ea nobis deinde Dei beneficio concessa est.

Cum primum autem ad commentationem hanc animum appuli, jamdudum moliebar grandius quiddam, quo præ cæteris studia omnia mea, meditationes omnes referrem; ad interpretandam nimirum, illustrandam, & exornandam Scripturam Sacram. A prima quippe mea adolescentia, tanta mihi insedebat Libri hujus, vel propter divinitatem reverentia, vel propter dignitatem & meritum existimatio, ut quamvis in mathematicis artibus, vel humanioribus disciplinis alacriter exsultaret juvenilis meus animus & lasciviret, haud cunctanter tamen recurreret ad divinos codices; quasi peregrinaretur in aliis, domicilium in his posuisset. Nec ulla tamen mihi tum erat Ebraicæ Linguæ notitia, nec ultra Vulgatæ interpretationis angustias diligentiam meam proferebam. Quos postquam cancellos transsilii, & accessi ad sacros fontes, jam alius se prodidit ori meo divinorum haustuum sapor, cælestiaq; mysteria sine

ſine velamine intueri mihi viſus ſum, proque eo quem aſſidue laborare aſſecutus ſum librorum uſu, deprehendi volumina hæc ſacra, etſi illis non inellet ea divinitas, quam his contineri certa credimus fide, & ipſo pene ſenſu cognoſcimus, tamen vel propter antiquitatem, vel propter ingentem ſingularium, magnarum, & mirabilium rerum copiam, quæ ex immenſo hoc penu, nec aliunde peti poſſunt, digniſſimos eſſe, in quibus condiſcendis & cognoſcendis omnem curam, ſtudium, meditationem & vigilias conſumerem.

Repetamus nunc vero ordinem temporis: Præconem Evangelii Alençonii tunc agebat Carolus Ruæus, è Societate Jeſu, veteri mihi amicitia addictus. Scripſit ille ad me in Alnetanum, exortam eſſe controverſiam inter ſe & Benedictum, Calvinianarum partium Miniſtrum, de loco quodam libri *Nehemiæ*, quem in Genevenſi interpretatione deformatum, & adulteratum, atque à nativo ſenſu deflexum palam aſſeveraverat. Ad officium ſuum pertinere duxit Benedictus, vir cæteroquin acutus, nec indoctus, diluere crimen & falſitatis ſuſpicionem à congerronibus ſuis removere; proptereaque grandem ad Ruæum ſcripſit Epiſtolam, quam hic ſolida reſponſione confutavit: & utramque ad me continuo miſit epiſtolam, rogavitque, ut eas pellegerem attente, diſputationemq; ipſam & diſputandi argumentum ad arbitrium meum revocarem. Roganti morem geſſi, remque in quæſtione poſitam expendi accurata diſſertatione, quæ publicis uſibus permiſſa eſt. cap. 8. v. 8.

Non multo poſt, Anno ſcilicet MDCLXXXIV. venerunt ad me literæ in Alnetanum à Franciſco Maſcarenia, Comite Coculini, è primaria Luſitaniæ nobilitate. Traditæ illæ fuerant Vlyſſipone, clariſſimo Johanni Baptiſtæ Torciaco, & ad Johannem Baptiſtam Hamelium à Torciaco Lutetiam tranſmiſſæ, à quo eas demum accepi. His literis ſignificabat Coculinus, decantatum à ſe carmine Latino Panegyricum Ludovico Magno Galliæ Regi, & in eum inſertum quidpiam, quod ad nominis mei decus pertineret: cujus ne neſcius eſſem, datam à ſe operam, ut ad me Poëma hoc perferretur; ac valde id cupere ſe, & à me contendere, ut aliqua inter nos jungeretur amicitia. Tum ea ſubjunxit, quæ malo ipſius verbis quam meis referre: *Gaditanus olim quidam*, inquit, *T. Livii fama permotus, ad eum viſendi gratia in Vrbem veniſſe fertur. Ego vero hæc animi mei pignora* (*Panegyricum*) *præire ad te volui, brevi quoque venturus, ſi me dignum judices, quem ames.* Sed tamen voluntati huic defuit eventus, nec in Galliam omnino veniſſe Coculinum puto.

Feralis fuit hic annus Johanni Eudæo Presbytero, Franciſci Mezeræi

fratri, cum jam octogenario major esset. Is singulari sua virtute, & ardentissima pietate, me ad sui amorem & admirationem jampridem allexerat. Inanem hic sumerem operam, si laudes persequerer hominis, quem infiniti ad promovendum Dei cultum, & animarum procurandam salutem suscepti labores, ac piissimæ etiam & utilissimæ scriptiones, & Deo carum & Ecclesiæ venerabilem effecerunt.

Hujus viri sanctitatem, dum in vivis esset, summa prosecutus sum observantia; & sive privatim ejus fruerer colloquio, sive concionantem audirem, acres pectori subdere sentiebam ad pietatem faces & languentem excitare. Memini me autem aliquando per eos dies, quibus mortem Christi pia recordatione celebrat Ecclesia, ita ejus adhortatione fuisse incensum, ut in has querelas eruperim:

Quis opacam novus horror tenet æthram?
Quid Eoa refugus Sol latet umbra?
Et amicam trepidanti negat orbi dare lucem?
Deus, eheu! Deus, alta trabe pendes:
Venerandum rubus asper caput ambit:
Tibi circum laniatos rigat ater cruor artus.
Fera cernens patientem mala natum,
Oculos in media morte natantes,
Veteres corde remittit miseratus Pater iras.
Tibi nigræ patuerunt loca Lethes;
Tenebrosus venientem tremit Orcus:
Ita Mundi domitorem moriendo domuisti.
Nova lux en redivivi micat ore:
Super alas Aquilonum gradienti
Tibi plaudit, tibi cantat superorum chorus omnis.
Periturae reparator bonæ gentis,
Patefac exsulibus limen Olympi.
Patriam nos repetentes tua cælo vehat aura.

Indictis ad Sangermanum Comitiis Ecclesiasticis, pro veteri more, hoc Anno, qui nonagesimus quintus fuit supra millesimum & sexcentesimum, illuc suffragiis Provinciæ Rothomagensis delegati sumus, cum jam in sacrum Episcoporum ordinem fuissem adscitus, ego, & Maturinus Savarius Episcopus Sagiensis. Præfuit huic Consessui Franciscus Harlæus Archiepiscopus Parisiensis, qui eo post tres menses soluto repentina morte exstinctus est.

Postquam

Postquam compedibus aulicis fueram exsolutus, liberiorque studiis meis patuerat campus, ad repetendas literas Ebraicas, longo jam tempore intermissas, mentis impetum converteram, adjunctis etiam Syriacis & Arabicis, quibus juvenis dederam operam non indiligenter, nullo magistro adhibito; cumque scirem, nonnisi diuturno & frequenti usu condisci posse Linguas, ab anno seculi præteriti primo & octogesimo, ad seculi hujus annum duodecimum per unius & triginta annorum decursum, nullum omnino abire passus sum diem, cujus duas tresve horas literaturæ huic non tribuerim; neque negotiis ullis, neque itineribus, ac ne morbis quidem institutum retardantibus. Cumque Linguam Ebraicam fontem esse intelligerem Linguarum illarum, quas dixi, atque aliarum etiam quarundam, quæ per Orientem sunt disseminatæ, nec aliud quidpiam tantum conferre ad sacrorum librorum intelligentiam, in quorum cognitione elaborare decreveram; quam exquisitam sanctæ hujus Linguæ peritiam, quæ ex horum ipsorum codicum Ebraicorum assidua tractatione hauritur, continuam & fidelem iis versandis operam impendere institui; tamque pertinaci constantia, ut quater & vigesies totos à capite ad calcem hactenus pervolutaverim. Qua sacræ paginæ lectione uti nulla alia ad percipiendam rerum sacrarum notitiam moresque informandos utilior est, ita ad capessendas humaniores disciplinas nulla conducibilior, nulla mihi certe jucundior.

Dum his vacarem studiis, humanitatem expertus sum excellentis viri Johannis Pearsonii, qui suffragantibus doctrinæ & virtutum suarum meritis Cestriensis Episcopus est creatus. Hujus cura effectum est, ut ex vetustis codicibus, Holmiensi & Venetis, quibus continebantur scripta quædam Origenis, variantes excerperentur lectiones, & Opera Thomæ Belkii, doctissimi itidem viri, ad me mitterentur. Speraveram quoque futurum, ut eorum favore, ex Anthologiarum vetusti Astrologi, à me jam memorati, Vettii Valentis Antiocheni codice, qui Johannis Seldeni fuit, suppleri possent lacunæ exemplaris mei, quod olim in Dania descripseram, ut supra à me notatum est; sed neque tuto mitti illuc poterat liber meus, neque postulandum erat, ut suum illi maris & viarum periculis committerent. Neque vero erat, cui utriusque codicis contendendi laborem imponere aut possem aut vellem. Itaque res exitum non habuit.

Eandem quoque in iis, quæ me tum exercebant, lucubrationibus præstare pergebat operam Franciscus Combefisius, è Dominicano Ordine, quam multo jam ante in exornando Origene mihi præstiterat. Erat ille Græcarum literarum & antiquitatum Ecclesiæ apprime sciens, plurimorumque Patrum

Patrum editione celebris; atque eorum etiam interpretatione, fideli quidem, sed stylo tamen tam incondito tamque horrido elaborata, ut cum eam sæpe legerem, nec intelligerem, ad exemplar Græcum mihi esset recurrendum, & Auctor ipse fieret mihi Interpres Interpretis. Is manuscriptorum Origenis codicum investigaverat latebras, mihique indicaverat, ac fidelibus me monitis juverat & consiliis. Cumque ex his collectaneis, quæ *Catenæ* appellantur, & ex libris Patrum hinc inde excerptæ sunt & contextæ, ea seligere instituissem, quæ provenerant ex Origene, & jam multa mihi seposuissem, tantam in iis deprehendi perturbationem rerum, verborum, & nominum Auctorum, omniaque tam incerta fide administrata, ut abjectis *Catenis* inceptum opus deserere coactus sim. Nec his tamen absterritus est Combefisius, quominus rem susciperet absolvendam. Hinc prodiit volumen ingens Origenianorum excerptorum, quod penes me est, quodque conditum servo, tanquam certissimum diligentiæ ipsius & amicitiæ erga me monumentum.

Minime vero patitur modestia mea prætermitti officium hoc tempore præstitum à me domui Collegii Cadomensis Societatis Jesu, in cujus sinu eductum me fuisse memineram. Hoc cum frequentaret egregia juventus, lectissimisque floreret doctorum hominum præceptionibus, erat tamen angustis finibus conclusa domus hæc, neque idoneum præbebat spatium, quo conseri hortus facile posset. Splendido præterea nuper aucta fuerat & decorata templo, sed quod alieno loco minusque opportuno positum horti variis substractionibus dissepti amœnitatem omnem usumque intercipiebat. At ego homines de commodis suis parum sollicitos submonui, muris ipsorum subesse amplum publici juris aggerem, nullius omnino usus, & otiosæ tantum plebeculæ ambulationibus opportunum: iis si septis eorum accresceret, magno ipsis fore oblectamento, magno domui ornamento. Caussabantur illi, & pudorem suum in postulando, & difficultatem in impetrando. At ego increpito pudore illo subrustico, rei totius curam & exitum in me recepi. Itaque quidquid vel auctoritate poteram vel consilio apud commune civitatis, ipsumque urbis & arcis Præfectum, poteram autem plurimum, studiose in id contuli: perfecique tandem, ut grandi hoc adjecto incremento, quod & suavissimum in patentes campos ac subjecta prata & profluentis Olenæ alveum præbet prospectum, incunabula hæc mea amplificarentur plus dimidia sui parte, tantumque huic horto accesserit amœnitatis, ut nihil oculis objici possit jucundius.

Atque

Atque ita non exiguum institutionis meæ minerval mihi visus sum Magistris meis persolvisse.

Jam quatuor abierant anni, postquam emiseram in lucem *Demonstrationem Evangelicam*, cum Longini libellum *De sublimitate*, Gallice à se redditum, iterata editione divulgavit Nicolaus Boelæus Pratellius. Scripserat ille Satiras, perfacetas illas quidem, & felici numerorum lenocinio auribus insidiantes; at maledicentissimas, turgentes fucco loliginis, & mera ærugine infectas, quibus bonorum & clarorum plerorumque virorum proscindebantur nomina, fama obterebatur. Hac arte magnum adeptus erat nomen apud vulgus, quod maledicum & ipsum est, & obtrectatione delectatur. Ego vero eo Operis mei capite, quo ad probandam Mosaicorum librorum antiquitatem, Auctorum veterum pertexueram seriem, qui à Mosis ætate ad recentiora Christi tempora Mosem ipsum scriptis concelebrassent suis, Longinum iis adscripseram; hac tamen addita notatione, locum Mosis ab eo recitatum nullum præ se ferre sublimitatis vestigium; sublimem quidem esse rem his verbis expositam; at narrationis modum simplicem esse, omnique ornatu carere; ac propterea verisimillimum mihi fieri, non ex ipso Mosis fonte, sed ex recentiorum Scriptorum lacunis hausta hæc à Longino fuisse. Imminutam hac observatione Longini sui dignitatem & existimationem opinatus est Pratellius, & in nova Satirarum suarum editione illatam Longino injuriam contumelioso adversum me convitio pro more suo atque captu ultus est. Vt id autem cognoveram ex indicio Montauserii, maledicentiæ Pratellianæ valde infensi, scripsi ad eum epistolam, qua & meam de Longini loco approbavi sententiam, & væsanam Pratellii contumaciam compressi. Neque hanc tamen publici juris facere, sed intra Bibliothecæ meæ claustra continere omnino decreveram, cum post viginti tres annos per rimas proripuisse eam sese accepi, & in manus Johannis Clerici, viri eruditionis laude percelebris, nescio quo casu, quave ope, certe non mea, Amstelodamum pervenisse. Is vero, pro ea, qua pollet, perspicacitate ingenii, & adhæsit opinioni meæ, & epistolam meam inseruit *Selectæ suæ Bibliothecæ*, novisque argumentis, acutis oppido & solidis, confirmavit. Indignatus ille maledicorum Poëtarum princeps Pratellius, audere quemquam dissentire à se gloriæ & ignominiæ literariæ omnis arbitro, omne virus suum ante mortem collectum & paratum, amicis suis in Clericum reliquit effundendum. In quo tam bona fide obsecundavit illi procax hæc factio,

factio, ut probra probris cumulantes, nimie Pratellii moderationis visi sunt pœnitere. Quantum hunc ergo de nativa sua petulantia, de conviciis atque obtrectatione putarunt comparsisse, tantum illi de suo largiti sunt, meque ferali conflictantem morbo, & animam prope agentem, veneno suo consperserunt in nupera Pratellianorum Operum editione.

Sub initia dissidii hujus, post semestrem in Alnetano commorationem, commodum Lutetiam redii, cum frueretur Aula Fontis-blandii deliciis. An. 1685. Hinc accepi literas à Montauserio, quibus nuntiabat designatum fuisse me Episcopum Suessionensem à munificentissimo Rege. Cui oneri, vel Angelicis humeris formidando, infirmitatis meæ mihi conscius, cum valde imparem esse me sentirem, eo gratiori animo beneficium hoc Regis accipiendum duxi, quod præter spem meam in me incogitantem fuisset collocatum; remque ita interpretandam, Dei nutu & consilio, res humanas, Regisque animum, & ipsam potissimum Ecclesiam arbitrio suo moderantis, eam contigisse. Quamobrem negotiis omnibus aliis tantisper sepositis, ac suavissimorum etiam studiorum intermisso usu, in id cogitationes omnes curasque contuli, ut me ad pensum meum revocarem, & assignatum à Deo munus pie fideliterque exequerer. Ineunte igitur proximo verè Augustam Suessionum adii, Diœceseos propius inspiciendæ, & loci ipsius perlustrandi caussa, in quo mihi esset elaborandum, & ut pro boni Pastoris officio cognoscerem oves meas, & ab eis cognoscerer. Graves intercedebant hoc tempore controversiæ, Curiam inter Romanam & Francicam, cujus caussas commemorare nunc quidem nihil attinet. Hinc effectum est, ut omnis pene negotiorum ratio inter utramque Curiam tolleretur, septemque toti abierint anni, postquam Suessionensis Episcopus designatus sum, per quos Pontificiarum literarum exaruit omnis proventus atque concessio, vanumque Episcopatus titulum gerens, omni ejus exercendi jure caruerim; cum magna interea existeret Ecclesiasticarum rerum conturbatio; neglectis passim & desertis piorum gregibus, & successione Pastorum intermissa. Quod etsi summo mihi dolori fuit, totique adeo Gallicanæ Ecclesiæ, hoc tamen inde cepi commodi, quod per longinquitatem temporis tolerabiliores mihi fuerunt gravissimæ illæ impensæ, quas postulabat novæ hujus dignitatis accessio. Enimvero in magnas incidisse me tum sensi rei nummariæ difficultates, infinitosque admittendos esse sumtus, si modo impositam provinciam sine sordibus ac dedecore administrare vellem. Ante omnia impetrandum mihi erat Apostolicum Diploma, & ingenti pretio à Mensariis Curiæ Romanæ redimendum. Quorum ille, cui

cui rei gerendæ curam commiseram, pessimâ mecum fide egit, summaque rapacitate & nequitia: per improbam enim fraudem & animadversione dignam perfecit, ut nonnulli sibi de meliore nota commendati, novissime à Rege ad Episcopatum designati, præ me tamen, eosdem titulos ab aliquot jam annis gerente, Diplomata sua Romana auferrent, supremisque ceremoniis consecrati prægrediendi mihi jus obtinerent. Capitale hoc facinus alio non dissimili cumulavit: nam cum officii duxissem esse mei *Demonstrationis meæ Evangelicæ* exemplar offerre summo Pontifici, magnificeque illud compingi & exornari curassem, totiusque negotii procurationem nefario huic homini permisissem, munus ille nostrum convertit in suos usus, meque sperata Pontificis gratia & approbatione fraudavit.

Venit ad me per hos dies juvenis non ineruditus & literarum Græcarum imprimis studiosus, religiosi Ordinis ex eorum familia, quæ Pœnitentes appellantur: Anselmus Baudotius nomen illi fuit. Emenso is philosophico curriculo, parabat publicas disputationes, pro recepta consuetudine, ad quas sermonem tantum Latinum adhibere dedignatus, Græco etiam uti voluit. Cumque adsciscì soleat literarii hujusmodi certaminis arbiter, non alium præfici optavit muneri huic, quam qui & Linguæ Græcæ non esset inscius, & Episcopali dignitate præditus esset, meque ad id delegit. Magno res apparatu, magno etiam concursu & applausu transacta est. Præclaram inde spem de se ille excitaverat inter suos; cum iter in Italiam infaustis ab eo susceptum auspiciis, libertatem ei primum, deinde & vitam eripuit. Interceptus enim à piratis, & Tunetem delatus, & in vincula conjectus, ferali illic peste correptus interiit.

Jamque de septem illis annis effluxerant quatuor, postquam Suessionensis Episcopus dici cœptus eram, pro more apud nos recepto, quo non exspectata solemni consecratione ab Episcopatu destinato patitur nomen, cum clarissimus Abbas Fabius Brulartius Sillerius ad Episcopatum Abrincensem promotus, crebro me per amicos interpellavit de postulanda à Rege facultate Episcopatus utriusque inter nos permutandi; caussatus & patriam meam Cadomum Abrincis, & suam Sillerium Augustæ Suessionum esse finitimam; atque ita in patriam suam utrumque nostrum esse rediturum. Quod ut mihi persuaderet facilius, operæ suæ minime parcendum ratus, venit ipse ad me in Alnetanum; quæsitisque argumentis, & amicorum intercessu imprimisq; Segræsii, necessarii sui, familiæque suæ multis de caussis addictissimi, quem data opera illuc acci-

 verat,

verat, & Caroli Ruæi Jesuitæ, qui tum forte rusticabatur apud me, pertinaciam meam expugnavit, manusque tandem dedi. Curam rescriptorum à
An. 1689. Rege impetrandorum in se suscepit Brulartius, reque ab eo ex animo confecta, statim ipse Abrincas sum profectus, perspectoque rerum statu, plurimum mihi laboris & sudoris paratum illic esse intellexi. Crebras igitur illuc itiones suscipere necesse habui per tres annos; quoad compositis Romam inter & Galliam rebus, Pontificioque impetrato Diplomate, Episco-
An. 1692. pus Abrincensis creatus sum, & solemni ritu consecratus. Pactis inter nos constitutis per tres annos stetit Brulartius: at eorum demum pertæsus, caussas ex alto petere cœpit, cur impositas sibi leges, sponteque susceptas detrectaret. Jamque ad summi Senatus tribunal spectabat controversia, cum illustrissimi Præsules, Rhemensis, Meldensis, & Trecensis, amica eam compositione diremerant. Provinciam hanc administravi per decem propemodum annos, nihilque mihi fuit antiquius, quam ut collapsam Diœceseos tanto jam tempore Episcopo carentis disciplinam in integrum restituerem. Quamobrem mature expensis priscorum Antistitum legibus, quæ Statuta Synodalia vulgo appellantur, & aliis undecunque collectis, novas ipse condidi, ac rite promulgavi. Cumque progressu temporis notior in dies mihi fieret commissus grex, & ea quæ ex usu erant accuratius procuranda, in Comitiis Diœceseos, singulis annis convocari solitis, exorientia mala novis institutis coërcebam. Ac demum experimento meo comperi, infinitos ei labores esse propositos, vixque humana ope exantlandos, quisquis Episcopatum pro dignitate administrare vellet, animarum saluti invigilare, vitiorum stirpes elidere, virtutis studium promovere, pietatis & religionis integritatem tueri, seque ipsum in eos mores effingere, qui vitæ norma toti gregi futuri sunt.

Sed & ad reliquas quoque res Abrincensis Ecclesiæ, quarum in me cura collata erat, inspiciendas, posteaquam oculos quaquaversus circumtuli, cognovi Carolum Marcatellum Santevremondium, ad meum gregem pertinere. Jamdiu autem exsulabat ille in Anglia, quo concesserat Aulæ frigore ictus, propter immoderatam dicacitatem suam, ac metuens etiam graviora. Ego vero probe memor, id esse boni Pastoris officium deerrantis oviculæ vestigia persequi, repertam & humeris impositam ad ovile reportare, scripsi ad Henricum Justellum, amicum utriusque nostrum, Londini tunc agentem, rogavique adiret Santevremondium meo nomine, excitaretque in eo revisendæ patriæ desiderium; ac porro adderet, posse me fortasse, amicorum interventu & prensatione, jus ipsi possi-

postliminii & redeundi ad suos licentiam impetrare. At ille tam altas egerat in Anglia radices, ut Galliam pene dedicisse videretur: effœtæ præterea senectutis imbecillitatem caussatus, illic mori se ac sepeliri velle dixit.

Ego vero piis Episcopatus officiis obeundis immori certus eram, si non cæli inclementia, & noxius crudæ aquæ per cavas & siliceas rupes defluentis rigor, atque hinc enati sævissimi alvi cruciatus me inde tandem abegissent. Adeo ut toto postremi biennii à me illic transacti tempore omni aquæ haustu fuerit abstinendum. Quibus intellectis Rex optimus, non modo abdicandi Episcopatus mihi concessit facultatem, sed etiam pro summa sua benignitate Fontanetensi Abbatiæ me præfecit, ne rei familiaris angustiis obscurata mea dignitas sordesceret. Tunc autem in patriam mihi visus sum postliminio rediisse: Fontanetum enim, ad fluvium Olenam situm, Cadomo patriæ meæ finitimum est, jacetque ad alterum lapidem; atque illic portum senectutis meæ sperabam me reperisse; nam locum frequentaveram magna voluptate per adolescentiæ meæ tempus, crebro illuc invitatus à clarissimo Abbate Gulielmo Bœvinio. Itaque ad Abbatiales ædes sarciendas, exornandas, & necessaria supellectile instruendas, hortosque excolendos adjeci animum, nec operæ aut sumtibus peperci. At sero tandem intellexi, longe aliam videri faciem loci, quem in transcursu adspicias, atque ejus, in quo sedem ponas. Ac veteres etiam amicos atque affines, qui circumjectos incolunt agros, & ex quorum vicinitate societatis speraveram conjunctionem ac solatium, eos præ cæteris infensos habui. Ea est hominum perversitas, ut quem absentem vel diligant, vel diligere se fingant, præsentem hunc palam aversentur. Accesserunt infinitæ lites, illatæ mihi undique, cumque iis præcipue disceptandæ, vel qui ædium Abrincensium, quas reliqueram, exigebant à me sarta tecta; vel à quibus ea ipsa exigebam illarum ædium, quas obtinebam. In quo nonnullam expertus sum inclementiam Francisci Caſæi, è Societate Jesu, (quid enim dissimulem) quo ad sacras confessiones Rex utebatur. Cum enim pro veteri amicitiæ nostræ jure, proque ea auctoritate, qua pollebat apud me, hascontroversias ad arbitrium suum revocasset, ea in me usus est duritia, ut non ulla uspiam major rebus meis illata sit calamitas, quam qua per eum affectus sum. Difficilem vero imprimis se præbuit is, qui successor mihi datus est, cum non successorem, sed hæredem datum se mihi crederet; adeo avide & præfracte bona is mea omnia sibi vindicabat. Huic & novæ illius insectationis socium

An. 1699.

De la Chaise

se addidit Brulartius, si quo modo pristina nostra conventa posset rescindere. Quod frustra ab illis tentatum est. Sed levia tandem hæc fuere præ pertinacissimis illis contentionibus, quibus me per totos decem annos exercuerunt conductores redituum ex prædiis meis provenientium; nec nisi multorum Senatusconsultorum auctoritate, & obstinata mea constantia ex his tricis expedire me potui.

An. 1699. 1700.

At juxta vetus adagium, fumum fugiens in ignem incidi: ille enim ipse, quo ad pestem hanc à me depellendam fueram usus, cuique curam totius rei meæ familiaris permiseram, consanguinitate conjunctus, & certa, ut sperabam, multorum annorum benevolentia, summisque per me beneficiis affectus, ita grassatus est in meam perniciem per occultas molitiones, ut nisi mature fraus esset à me certis indiciis deprehensa, & æquis Judicibus patefacta, per eosque vindicata & repressa, evertisset me bonis, pessumque dedisset.

Libentissimo animo nomen hic inseram Judithæ Barberiæ Tiliacæ, matronæ lectissimæ, omnique laude dignæ, cum ob suavitatem indolis, & integritatem morum; tum multo etiam magis ob sacræ antiquitatis & Ebraicæ Linguæ peritiam, quam tamen singulari modestia dissimulabat. Quamvis enim a primis ætatis nostræ annis magna fuisset inter nos familiaritas, frequensque vitæ usus, quibus primos gradus fecerat vicinia; studia tamen hæc sua tam caute me celaverat, ut nihil in ea supra captum mulierum reliquarum suspicarer inesse. Nec ante arcani illius me fecit participem & conscium, quam profuga in Hollandiam, Religionis caussa, multa me per literas rogitans super obscuris plurimis sacrorum Codicum locis, ipsa se prodidisset. At sane viget apud me, vigebitque, quoad fruar lucis hujus usura, tantæ virtutis, tamque sinceræ amicitiæ recordatio.

Cum primum in Fontanetano meo pedem fixi, venit illuc Johannes Mabillonius, Benedictinus Monachus, non tam visendi mei, quam tabularii Abbatiæ hujus perlustrandi gratia, veterumque Chartarum, ut parata haberet, unde sumeret materiem Benedictinæ Historiæ, quam susceperat elucubrandam: ac optassem sane detinere apud me per dies aliquot hominem mihi perfamiliarem a multis annis, tum & Ecclesiasticæ antiquitatis valde peritum, longaque vetustiorum tabularum & diplomatum tractatione & usu doctissimum ætatis hujus & scientissimum existimatorem. Nec ipse nolebat moram aliquam apud me facere: sed cunctantem eum Ordinis sui negotia Lutetiam revocabant.

Magna

Magna mihi fuerat a prima mea juventute cum Ezechiele Spanhemio necessitudo; delectabamur enim iisdem studiis, & perspectam viri humanitatem & benevolentiam magis magisque demereri conabar omnibus officiis. Itaque nec temporis longinquitate, nec intervallis locorum, nec occupationibus plane diversis, sed sola hominis morte sincera hæc & fidelis animorum conjunctio diremta est.

LIBER SEXTUS.

POSTQUAM composita erat diuturna hæc discordia, quæ Sanctæ Sedis Romanæ & Ecclesiæ Gallicanæ consensionem dissociaverat, spesque mihi facta fuerat Pontificii Diplomatis impetrandi, quod pro Abrincensi Episcopatu magno fuerat pretio redimendum, postulaveram per literas ab aliquot Cardinalibus, ipsoque adeo summo Pontifice, ut gratis hæc mulcta vel remitteretur omnino, vel aliqua saltem ex parte levaretur. Fuit in his Josephus Sanzius, Cardinalis de Aguirra, Hispanus, homo Theologicis doctrinis luculenter instructus, ac præclaris etiam scriptionibus de Ecclesia optime meritus, & per Hispaniam egregium nomen adeptus. Respondit ille sine mora, valde se delectatum esse meis An. 1703.
literis, per quas spes sibi affulgeret aliquam posse jungi inter nos necessitudinem & consuetudinem literarum, quod & jam ante concupivisset à multis annis, palamque significasset in libris à se olim in Hispania editis, cum judicium de me suum aperte expromsisset. Addebat præterea, si res ex voto suo fluerent, sperare se venturum me aliquando in suos complexus; seque & collegas aliquot ac conterraneos suos in id vel tum maxime incumbere, ut dignitatis suæ participem me efficerent; remque jam ante fuisse summo Pontifici propositam, & cum eo disceptatam; non repugnare illum quidem, sed externarum gentium æmulationem reformidare, obtrectationem, & querelas; nec idcirco tamen vel se vel sodales suos de studio suo quicquam remissuros; imo usuros apud eum tam assiduo efflagitatu, tantaque contentione, ut etiamsi saxeus esset, vel etiam siliceus, (verba ipsa refero) suum tamen à se extundi consensum esset passurus; rem modo, reique eventum Deo esse commendandum. Equidem de me, Deo teste, profiteri possum, nihil me fere aliud quidquam spectavisse in eo negotio, quam prolixam optimi hujus viri, Hispanorumque Cardinalium erga me hominem Gallum, inimica tum quidem sibi gente ortum, voluntatem, tamque amicum de me & honorificum judicium;

dicium; neque dignitatis hujus, quantumlibet amplæ, fulgore oculos unquam meos fuisse valde perstrictos. Maximis ergo gratiis actis, ac majoribus etiam habitis, tum ei, qui primus consilii hujus auctor exstiterat, tum & aliis, qui ejusdem fuerant participes, rem totam ad supremum Dei arbitrium retuli. Videbaturque res speratum exitum habitura, id erat Aguiriæ studium, is ardor, nisi assiduos ejus conatus gravis morbus compressisset: cujus levandi caussa cum Neapolim concessisset, Medicorum obsecutus consiliis, illic demum post diuturnum languorem re infecta exstinctus est.

Interea implicitum me quoque sensi morbo difficili, quem invaletudinem potius ac debilitatem appellasses. Nec pigebit caussam ipsius hic referre; ut quisquis hæc legerit, exemplo meo cautior fiat. Tam acri pedum frigore tentari solitus sum per hyemis tempus jam inde a puero, ut nisi id calore depulissem, insomnes prorsus noctes mihi essent transigendæ. Calorem igitur petere studebam extrinsecus, ad idque stanneum vas adhibebam, ad cucurbitæ formam figuratum, & in hos usus paratum, cujusmodi multa prostant in officinis. Impletum id ferventi aqua condebatur intra lectum, qui temperato hoc vapore tepefactus, corpus frigidum excipiens blando æstu recreabat, fovebatque per noctem, & molliter calefaciebat. Jamque per multas hyemes usus eram hoc fomento, quoad humido illo calore affecti primum sunt crurum musculi atque nervi: adeo ut sub initium veris Alnetanas inambulationes repetenti mihi labarent genua, debilitatique poplites vix corpus sustinerent. Atque ita luxata demum est cruris sinistri compages, ut ossa illa duo, quibus ea coagmentata est, sedibus suis sint emota, ita ut sura, quæ superior est, sæpe disjungeretur à tibia, acerbissimosque cieret dolores, meque velut hærentem in vestigio cogeret subsistere, & progredi longius omnino vetaret. Atque id tum forte contigit, cum mihi assignatum est Episcopale munus, à quo penitus arceri me hac infirmitate sentiebam. Primus mali caussam sagaciter deprehendit Antonius Menjotius, solertissimus Medicus, mihique perfamiliaris; cum forte mecum adfuisset eo tempore, quo fervens hæc aqua lectulo meo inferebatur: certissimumque malo huic remedium à Borboniis fontibus petendum esse submonuit. Viri sapientis & amici obsecutus sum consilio: Borbonium adii. Salutaribus illis aquis, & epotis, & corpori meo per canales effusis, luculenter prolutus, non modo quam quæsiveram pristinam recuperavi cruris firmitatem; sed etiam quam minime speraveram

ram valetudinis affectæ restitutionem. Cum enim per molle sedentariæ vitæ otium intestina obduxisset magna viscidæ pituitæ copia, ex eaque putrescente erumpentes noxii vapores cor & cerebrum percellerent identidem, ac leves nonnunquam febriculæ accessiones excitarent, noxius ille mali fomes efficaci aquarum intima pervadentium vi depulsus est. Cujus simile quippiam memini me legisse Justo Lipsio olim evenisse. Postquam igitur aquarum illarum salubritatem semel expertus sum, tuendæ adversus ingravescentem ætatem valetudinis caussa, sæpius ad eas decrevi confugere: consentientibus medicis, non primis aquis statim expugnari morbos, sed iisdem iterum tertiumve repetitis. Ergo non jam ad sanandam debilitatem crurum, sed valetudinis confirmandæ caussa, intra septendecim annorum curriculum, septies illuc quæsitum ivi medicinam. Cum primum illuc veni, valde severas vivendi leges ægris præscribebant Medici: abstineri jubebant omni fructuum esu, omni usu Librorum. Quibus si paruissem, non valde quidem firmior, at multo certe tristior abiissem, quam veneram. Nihil itaque remisi de vitæ consuetudine, nihil de studiis, nihil de quotidiano victu, neque idcirco sane minus belle me habui. Atque hoc exemplo inducti, meliusque consulti, qui tum aderant, ægri austera Medicorum imperia jam inde retractare cœperunt.

Erat illic tunc quoque decora & modesta puella, cujus laudes carminibus meis celebravi, Maria Elisabetha Rocca-Choartia, in contubernio amitæ suæ Fontebraldensis Antistitæ, cui & Borbonii itineris comitem se dederat. Nec pigebit de ea referre quippiam, unde virtus ejus æstimari possit. Cum essemus Borbonii, solam illam quadam die in intimo secreti conclavis angulo delitescentem offendi; cum sociæ reliquæ omnes, vel lusibus vacarent, vel festivis sermonibus atq; jocis. Librum autem illa tum legebat attente, quem occultare festinanter conata est, simulatq; venientem me adspexit. At ego Librum velle me videre præfracte denuntiavi, ac vim etiam adhibiturum, si repugnaret. Ægre quidem illa ac multum reluctans paruit urgenti, nec sine magno rubore; at paruit tamen, Librumque protulit, Platonis aliquot Opuscula complexum, ex Græca Basiliensi editione; petiitque etiam atque etiam, ut rem omnem silentio premerem, *Critonem*que Platonis, quem legere occœperat, ad calcem una secum decurrerem, quando me illuc casus tulisset. Quod & factum est à nobis; cum ego interim stupore & miraculo rei defixus hærerem; tantum inusitatæ eruditionis, tantum modestiæ, in hoc sexu & in tenera

hac

hac ætate deprehendens. Veruntamen hæc virtutum ipsius minima sane pars fuit.

Borbonio profectus cum Avarico Bituricum iter facerem, officiose venerunt ad me salutandi caussa Professores Juris, cujus studia floruerant à multis annis in hac urbe. Multus nobis de iis habitus est sermo; atque imprimis de æterno Academiæ hujus ornamento, Jacobo Cujacio. Mirari me vero dixi, quid caussæ esset, cur pateretur tam ampla tamque nobilis civitas extingui apud se memoriam excellentis viri, qui Bituricum gloriam tam late propagasset; cum ejus sepulcrum, quod hoc ipso adiveram die, nullo epigrammate, nullo elogio, nullo marmore decoratum vidissem; propterea que me eos magnopere adhortari, hoc ut rependerent humanitatis officium memoriæ hominis, de literis, de scientia Juris, de Academia hac, de civitate Bituricensi tam præclare meriti; ad me vero etsi res minus, vel nihil potius attineret, collaturum tamen libenter partem impensarum ad exornandum sepulcrum, si modo reliqua suppeditandi, operisque absolvendi curam atque sumtus in se vellent recipere. Visi sunt illi probare id quidem, remque sperabam optatum exitum habituram. Neque de eo tamen quidquam ad me perlatum est.

Antequam revolarem in Alnetanum amœnissimam studiorum meorum sedem, adire constitui celeberrimam puellarum Fontebraldensium Abbatiam, cui tum præerat, totique adeo Ordini, cui à Fontebraldo nomen est, singulari pietate, præstantia ingenii, morum elegantia, cæterisque virtutibus ornatissima Virgo, ea quam dixi Maria Magdalena Gabriela Rocca-Choartia. Accesserat eruditio supra captum ætatis atque sexus, quam modestiæ involucris ita obduxerat, ut prope eam puderet doctam esse. Mihi autem jam inde ab ipsius pueritia erat cum ea necessitudo, quam sancte colueram omnibus officiis, & assidua literarum consvetudine. Veneram Borbonium in ejus comitatu; at illa, domus suæ urgentibus negotiis, Fontebraldum reversa, profectionem meam diebus aliquot antevertit, quo & me venturum, cum Normaniam repeterem, fuerat inter nos constitutum. Contendi itaque ad eam, arrepto per Bituriges & Turones itinere. Cumque Chinonium urbem venissem ad Vigennam fluvium & in publicum diversorium fuissem delatus, hanc fuisse comperi Francisci Rabelesii, perfaceti illius scurræ, ingeniosa dicacitate famosi, natalem domum; ac miratus sum sane ita rem cecidisse, ut caupona fieret illius domus, qui cauponæ gaudia totis celebrasset libris, & omni vitæ tempore sectatus esset.

An. 1687.

Re-

Redux ab itineribus solebam in Alnetano conquiescere, mentemque longis dissipatam peregrinationibus, & in varias cogitationes distractam, uti superius jam dixi, ad Dei rerumque cælestium contemplationem piis exercitationibus nonnunquam revocare; utebarque ad id opera Vrbani Mangotii, è Societate Jesu, veteris amici mei, quo rerum ad vitæ sanctitatem pertinentium, & ad animarum salutem, noveram peritiorem neminem. Atque ita ab humanis curis liberam mentem, & à mundi segregatam commercio facilius ad pietatis studium traducebam. Vti hoc tempore à me factum est, cum hominem in Alnetanum accersivissem.

Eadem quoque me ad repetendum Philosophiæ studium, artium omnium procreatricis, mihi à prima adolescentia cultum, nec unquam intermissum, exacuebat solitudo; in eaque me ita rerum præstantia summa voluptate retinebat. Mirabar autem efferentem se tum maxime Cartesianam Philosophiam, vel potius corruptelam, quæ ætatem hanc in desidiam bonarumque literarum despectionem prolapsam infecit: specie quadam novitatis, apud homines præsertim penitus ignaros veteris Philosophiæ; etsi recens illa nihil fere attulit novi. Plurimum quoque ad ejus existimationem contulerunt studia dissidentium partium: cum aliæ Peripateticam tuerentur doctrinam, à multis jam seculis in Scholis receptam; alii eam pessumdare conabantur & exstingere; futurum rati, ut una quoque patronos ejus & defensores in contemtionem adducerent. Quamvis autem suis quoque laborat vitiis Aristotelica disciplina, quæ excusare velle hominis sit inverecundi, vel imperiti, multis tamen partibus eam quisquiliis Cartesianis antecellere fatebitur, quisquis utrumque attente introspexerit. Cum Cartesium autem gravibus argumentis oppugnare instituissem eo Opere, de quo actum est superiori libro, perlatum est ad me, dum rusticarer in Alnetano, insurrexisse adversus Dissertationem meam examina Cartesianorum, ut est procax hæc factio, & omnis contradictionis impatiens, & in his præcipue Franekeranum quendam Professorem, Johannem Schotanum, qui tanta ferocitate caussæ hujus patrocinatus est, ut existimasse videatur, canino ritu latrare, & atrocibus pugnare maledictis, id esse strenue & splendide philosophari. Quanquam accepi ab ipsis Academiæ Curatoribus, tantam hominis immanitatem, ac potius furorem, valde improbasse ipsius gregales, totamque Academiam. Nec multo modestius se gessit Petrus Callyus, de quo jam superius actum est à me, familiaritate olim mi-

hi multisque officiis devinctus, qui diu Philosophiam docuerat in Scholis Academiæ Cadomensis, antequam ulla Cartesianæ Philosophiæ aura fuisset afflatus. De qua multa me differentem cum audiret sæpenumero, tum cum interesset philosophicis hisce disputationibus, quæ apud me institutæ celebrabantur, insinuavit se ipse quoque in disciplinæ hujus adyta; tamque vehementi ad eam studio exarsit, ut tradita à se tot annos præcepta & dogmata palam ejuraret; nec aliud quidquam creparet, vel in publicis lectionibus, vel in privatis colloquiis, quam Cartesium. Quod & tam inconsiderate tamque licenter ab eo factum est, ut cum rerum sacrarum attingeret doctrinam, minime temperaret sibi, quin eam quoque respergeret Cartesianis commentis, & corrumperet. Atque id ipsi demum noxæ & dedecori fuit. At postquam intellexit à me palam oppugnatum esse Cartesium, initam inter nos & cultam tot jam annos amicitiam ita deposuit, ut non modo vetus illa nostra deinceps penitus intercideritconsuetudo, sed intemperanter etiam linguæ suæ morigeratus, nonnulla effutierit & se & me parum digna.

In eodem versatus argumento Johannes Eberhardus Schwelingius, Professor Bremensis, modestiorem se adversum me præbuit. Et hunc, & minutos alios plerosque hujus farinæ Philosophos, ejusdem vesaniæ consortes, proclive erat argumentis confutare. Sed quis futurus erat tandem disputandi modus?

At sententiæ suæ adversarios facile passi erant Jacobus Rohaltus & Claudius Clersellerius, magna Cartesianæ Sectæ columina, quorum & hic aliqua me prosecutus fuerat amicitia. Alios ego quidem ex Philosophia fructus capere solitus, quam obtrectandi & maledictis certandi artem, jacta in me convitia facile contempsi, & silentio ultus sum: nec vanas & futiles argumentationes de trivio, deque Scholarum pulvere petitas ulla omnino responsione dignatus sum.

Jam diu vero erat, cum de Cartesianis partibus addixerat Benignus Bossuetus, tum Condomensis, & deinde Meldensis Episcopus. Studium certe ille suum palam dissimulabat satis caute: at privatim aliquando super nonnullis dogmatis hujus capitibus, amicæ quidem, at acres tamen habitæ fuerant inter nos concertationes. Ad eum nihilo minus officiose misi Libellum meum adversus Cartesii figmenta procusum; adjunctis etiam literis, pro veteri nostra & frequenti consuetudine, in quibus scriptum erat, dubitare me acceptum-ne ei foret hujusmodi munusculum, probatis ei & placitis sententiis tam adversarium; at officii tamen mei, pristinæque nostræ amicitiæ rationem mihi ante omnia habendam duxisse

xisse; ac porro sperare me in hac opinionum diversitate nullam intercessuram animorum disjunctionem. Respondit ille, aliquantulum, ut videbatur, subiratus, vix posse se ferre æquo animo, scripsisse me probari sibi Cartesianam doctrinam, quam officere fidei in scriptione mea ipse prædicaverim. At ego contra subjeci statim per aliam epistolam, perspectum habere me quam recti essent & integri ipsius de fide sensus, quos & scriptis & dictis tot jam ante annos declarasset; neque plus voluisse me aut potuisse detrahere ex eis, cum Cartesio favere eos dixi, quam detrahitur ex integritate fidei sancti Doctoris Thomæ Aquinatis, cum Aristotelis, vel ex illa vetustiorum Patrum Ecclesiæ, cum Platonis dicuntur sequaces fuisse.

Tum forte autem mihi lippientibus oculis, & gravi epiphora laborantibus, erepta erat omnis legendi scribendique facultas. Solandi ergo doloris gratia, jocularem quandam & ludicram commentus sum fabulam, & dictavi Amanuensi, qua Cartesianæ factionis, ejusque dictatoris Cartesii figmenta, sanis Lectoribus deridenda propinantur. Inscripta autem ea est hoc titulo, *Commentarii de rebus Cartesianis*, in quibus parata habeant unde sumant, qui animum appellere volent ad scribendam Cartesii historiam. Quoniam autem neque personæ meæ, neque dignitati convenire credidi mimicis hujusmodi jocis popello literato lusus præbere, sedulo cavi, ne nomen meum scriptioni huic præfixum appareret. Quod cum ne ipsis quidem editoribus notum esset, aliud confinxerunt ad arbitrium, quod ipsum per singulas literas adnotatum, perperamque ab aliis editoribus intellectum, varie immutatum est, & aliis aliisque Auctoribus adscriptum.

Ante annos aliquot redierat ex Hollandia Thuanus, clarissima illa Thuanorum gente ortus, tam bene de optimis literis merita. Is Christianissimi Regis nomine legationis munus apud Batavos obiverat magno cum splendore, & Gallici nominis dignitatem adversus Hispanici Legati contumaciam fortiter erat tutatus. Ea autem fuerat liberalitas vitæ, sumtuumque magnificentia, ut attenuatis rebus, ac prope accisis, de vendenda Bibliotheca sua cogitaret; ea, inquam, Bibliotheca, quam Jacobus Augustus Thuanus in testamento suo fuisse à se prædicat quadraginta amplius annorum spatio, magna diligentia ac sumtu congestam, quamque integram conservari non familiæ solum interesset suæ, sed rei etiam literariæ, ac propterea dividi, vendi, & dissipari vetuerat. Id pro fideicommisso, ex Jurisconsultorum sententia, fuerat haben-

 dum;

dum; sed in his rei familiaris angustiis necessitati parendum erat. Mihi autem intercesserat familiaritas aliqua cum Thuano jam ab annis aliquot. Venit ille ad me subtristis, ac nonnulla de temporum difficultate præfatus & conquestus, rogavit num Regi persuaderi posse crederem, ut Bibliothecam suam, in usum Serenissimi Delphini, comparare vellet, quæ eo penitus indigna non esset, vel ob Librorum delectum, vel ob copiam, vel ob elegantiam & nitorem. Spopondi equidem daturum me operam, ut Regi, regnique Administro & ærarii Præfecto Colberto res proponeretur. Quod & factum est, sed nullo successu; respondit enim Rex esse sibi Bibliothecam satis amplam, qua filius suus uti posset. Hac spe dejectus Thuanus ad emtores alios conversus est; quos cum frigidos repperisset atque parcos, nec de pretio convenisset; diuque prostaret Bibliotheca, postquam morte ille sublatus est, tam parvo demum pretio ad rei literariæ dedecus, addicta est ab hæredibus, ut cum in libris compingendis & concinne ac sumtuose etiam convestiendis centum millia librarum fuerint impensa, ut pro certo mihi affirmavit Thuanus, ne tertiam quidem summæ hujus partem æquaverit ipsius Bibliothecæ venditio. Cumque publice deinde distraheretur, venit ad me pars ejus aliqua, quæ magno Bibliothecæ meæ ornamento fuit. Dolet nihilominus tam nobile intercidisse literarum decus, tamq; parum ad eam conservandam valuisse Jacobi Augusti Thuani testamentum, cautionesque testamento adhibitas.

Hinc vero perspicere mihi licuit, quam certas maneret Bibliothecam meam interitus, nisi diligenti uterer provisione animi ad eum avertendum. An. 1691. Quæ cum ipse mecum diu & attente reputarem, optimum factu visum est, ad integritatem ejus in perpetuum retinendam, donare eam stabili alicui Societati hominum, & religiosæ vitæ legibus adstrictæ, ac literarum quoque studiis deditæ: iis tamen additis legibus; primum, ut, quoad mihi suppeteret vita, uterer ea & fruerer; deinde, ne post mortem meam distrahi ea posset, nec dividi, nec cum alia commisceri & confundi; neu libros ex ea detractos permutari, neve extra locum, in quo repositi ii essent, liceret transferri, vel commodandi gratia, vel facilius commodiusve legendi & studendi, vel ob aliam qualemcunque caussam. Sin secus fieret, irritam esse donationem, & Bibliothecæ hujus repetendæ hæredibus meis, hæredumve posteris, jus auctoritatemque esse volui. Vtque conditionum illarum perpetua constaret memoria, aureis & grandibus literis incidi eas curavi in marmorea tabula, quæ & in sublimi Bibliothecæ meæ ac patenti loco suspensa, oculis omnium objecta esset.

affect. Easdem enim assensu comprobaverunt suo Patres Domus Professæ Parisiensis Societatis Jesu, cui à me dono data est, & Societatis ipsius Præpositus Generalis, resque coram regiis Libellionibus tractata, & in publica tabularia relata est.

Feralis fuit hic annus excellenti viro Carolo Sammauræo Montauserio, cum jam prope ageret octogesimum vitæ annum. Hujus virtutem, bellicasque & literarias laudes ita concelebrarunt viri per Europam eruditi, ut in illis hic iterandis supervacua videatur omnis esse opera. At præclara ejus in me merita, suavissimamque tot annorum conjunctionem, etsi passim & voce prædicavi & scriptis, tam alte tamen animo meo infixa ea hærent, ut in me nec frequenti commemoratione, nec recordatione assidua, gratiæ referendæ voluntas satis expleri possit. An. 1691.

Nec multo post Abrincas sum profectus, novaque mihi atque gravis illic objecta est cura, in colligendis & ad accuratum examen revocandis variis, qui circumferebantur, sermonibus de sagis & veneficis, quorum impia per totam meam Diœcesin facinora passim edita, multis fuerant offensioni, ac nonnullorum etiam mentes infecerant. Inter aliquos criminis hujus affines deprehensa est à pio quodam Sacerdote, & ad me adducta mulier, Dæmoni, uti ferebatur, ab aliquot jam annis devota & addicta; notam fronti inustam gerens, tanquam certum initi cum eo pacti symbolum. Cui rei fidem ut faceret bonus ille vir, acum loco infigit, cum nec ullus erumperet sanguis, nec ullum doloris mulier præ se ferret indicium. Quarum rerum cognitionem ad se pertinere ratus Senatus Rothomagensis, caussam ad judicium suum revocavit. Cumq; res obscura, & variis obducta offuciis non liqueret, quæsivit à me Senatus per literas, quid de toto negotio propius à me inspecto, certiusque comperto, statuendum censerem. Candide respondi, illusum esse credulitati & pudicitiæ incautarum mulierum, quarum cæteroquin nulla exstarent damnosa & noxia facta; Patresque enixe rogare me, clementia uti sua adversus imperitam plebeculam uterentur. Quod & roganti mihi benigne concessum est. Dum Abrincis ministeria mea obirem, improvisa intervenit Bibliothecæ meæ, mihique adeo calamitas. Quam enim integram reliqueram Parisiis, & in tuto collocasse me putaveram, eam miserabilis afflixit casus ac pessumdedit. Ædes enim, quas illic incolebam pretio conductas, male materiatæ vitium fecerunt sensim, & una demum nocte corruerunt. Qua ruina non Bibliotheca solum illic recondita, sed & omnis libraria mea supellex, chartæ, & scri- An. 1693.

pta

pta multorum annorum studio congesta & parata, & supellectilis etiam domesticæ non contemnenda pars in propatulum effusa, & vulgi direptioni permissa est. Quæ cum perlata sunt ad Patres Jesuitas, quorum res agebatur, perinde ut mea, jus enim meum omne jam illis transcripseram, miserunt continuo, qui vilis popelli rapacitate prohibita, librorum, chartarumque omnium congeriem, diligenter collectam è ruderibus, & reliquum meum omne domesticum instrumentum, transferrent in Domum Professam, & apud se reciperent. Jam enim ante meum ab urbe discessum, inter me convenerat atque illos, ut habitationem mihi pararent in suis ædibus, in quam diverterem, si quando Lutetiam me negotia retraherent. In eam deinde redux concessi, nec aliud mihi in urbe deinceps domicilium fuit, etiam post abdicatum Episcopatum Abrincensem.

An. 1692. Sub hæc tempora majorem omnium opinioni cepi dolorem ex morte Ægidii Menagii, cui etiamnum pubescens non familiaritate solum, sed intima etiam amicitia, & jucundissima studiorum omnium consensione fueram socialiter adjunctus. Quo uterque nostrum vulgo notum, publicisque monumentis per se quisque contestatum esse voluit. Ac multo antequam larium sedem posuissem Lutetiæ, & adhuc habitarem in patria, mereque provincialis essem, frequens tamen intercedebat mihi cum eo literarum commercium: cum quibus literis & totum suum ad me particulatim misit opus Laërtianum. Ego vero Origenianos meos cum eo communicabam Commentarios, & ex mutuis consiliis lucubrationes nostras componebamus. Quod postquam studiorum meorum arbitrio & socio orbatus sum, neminem habui, quem tam confidenter consulerem in rebus dubiis, cuique pectus tam candide aperirem. Adde comitatem morum, amœnitatem ingenii, sermonis lepores, congressus urbanitatem. Quamobrem vitæ per tot annos jucundæ actæ cum in mentem veniunt deliciæ, quam suavis est eorum recordatio, tam acerbum & grave desiderium. Gratum interim mihi fuit, quod ab illo factum est, cum exemplum meum secutus Bibliothecam suam testamento reliquit eidem Domui Professæ Societatis Jesu, cui legaveram & meam; cum antea factum meum visus esset non satis probare. Atqui non valde locuples fuit hæc Bibliotheca, nec magni pretii; præsertim si Francisci Guieti, viri doctissimi, excepisses libros, qui notas eruditas manu ejus ad oram adscriptas præferebant, quosque ab ejus hæredibus pretio redemerat Menagius.

Non

Non multo abhinc tempore effigiem meam in ære cælaverat Edelinkius, peritissimus artifex, atque inde expressa exemplaria distrahebantur. Horum unum tum forte in Hollandiam translatum venit ad Petrum Francium, Professorem Amstelodamensem, poëtica laude florentem. Is imaginem meam, meque adeo ipsum carminibus celebravit suis, Græcis & Latinis. Quæ cum ad me mitteret humanissimis quoque compellavit literis, quibus magnopere gaudere se significabat esse in amicorum meorum numero, meque ad poëticos lusus invitabat. Jam inde vero lucubrationum omnium suarum, quoad vixit, participem me esse voluit.

Dum hæc agerentur, non unas Hamburgo literas accepi à Johanne Friderico Mayero, homine erudito, quibus magnopere contendebat à me, ut se ad novam *Demonstrationis meæ Evangelicæ* editionem ope juvarem & consilio, subministraremque sine mora, si quid haberem ad manum, quod ad Operis vel ornatum, vel emendationem, vel amplificationem pertineret, cui & vultus mei præfigi effigiem, ut est mos Germanorum, valde velle se significabat. Paruissem equidem honestæ postulationi, nisi paulo post scripsisset ad me Johannes Thomas Fritschius, Bibliopola Lipsiensis, factum hoc ipsum Lipsiæ, quod Hamburgi fieri volebat Mayerus; recudi nempe Opus nostrum, additamque in limine meam effigiem. Quam ut conspexi postmodum, non quidem πρόσωπον τηλαυγὲς præfixum Operi, uti fieri amat, sed rusticanam & subabsurdam faciem mihi tributam comperi, qualis esset agasonis aut bajuli. Subjectus erat Libellus noster *De situ Paradisi terrestris* Latine redditus, sed celato Interpretis nomine. Monebat præterea Fritschius denuo illic prælo subjici Carmina nostra, juxta Ultrajectinam editionem, paucis abhinc mensibus à Grævio adornatam. At eorum nulla ad nos pervenerunt exemplaria.

Venit interim ad me tristissimus nuntius de morte Danielis Macæi, consobrini, & tutoris quondam mei, in Præsidiali Curia Cadomensi Senatoris integerrimi: quem diverso licet vitæ genere implicitum, aliisque oblectamentis deditum, equestri præsertim rei, canibusque ad venandum, ac plane ab eruditionis studiis aversum, haud minus tamen ac patrem colui à pueritia, haud minus ac fratrem dilexi, ob facilitatem morum constantemque erga me benevolentiam. An. 1703.

Jamque Episcopali munere solutus, Abrincis excesseram, & in secessu, quem mihi paraveram intra Domum Professam Parisiensem Societatis Jesu, & in eorum convictu molliter conquiescebam, cum dira me

me invasit podagra, incognitus mihi antea morbus, & plane inexpertus. Hinc mihi ereptus ad aliquod tempus est pedum usus, hinc quies per diem adempta, somnus per noctem, totumque mensem acutissimis doloribus conflictatus sum. Quibus & anno proxime sequenti leviter An. 1704. tentatus sum, sed penitus demum tractu temporis tormentum hoc resedit.

Hunc corporis dolorem excepit vehemens animi angor, ex obitu sororis meæ majoris natu, piissimæ & sapientissimæ feminæ: quæ cum in ipso ætatis flore amisisset virum, resque domesticas valde perturbatas, ac prope disperditas & exhaustas reperisset, eas prudentia sua & vigilantia restituit; natos tutelæ suæ commissos educavit liberaliter; filios duos moribus integris, bonisque artibus, quibus ad humanitatem informari solet puerilis ætas, accurate imbui curavit; ac filias quoque duas claris & locupletibus viris in matrimonium collocavit. At præcipuum ejus à prima pueritia in excolenda pietate studium fuit; magna blandimentorum & deliciarum mundi despectio, nunquam fere intermissa in exorando piis precationibus Deo assiduitas; summa asperitas vitæ, crebræ corporis afflictationes, raræ discursationes per urbem; frequens inter domus claustra vel in angulis templorum mora; ut aptissime in eam convenire possit id, quod de alia quadam pia, nobili, & diligenti femina cecinit olim Hallæus noster:

Præbuit hæc vobis exemplum nobile, matres;
Nam fuit in templo Magdala, Martha domi.

Quamvis autem sontico morbo jamdiu vexata, de componendis suis ad supremum exitum rebus admoneretur, repentina tamen & improvisa morte est exstincta: de qua cum accepissem nuntium ad Aquas Borbonias, incredibilem animo cœpi mœrorem, ut pene solitos fontium haustus atque usus cogerer intermittere, ne corpus ægritudine animi affectum, penetrabilem & intima pervadentem aquarum vim perferre non posset.

Nec multum processerat temporis, postquam defunctus eram hoc dolore, cum consimilis alter denuo me oppressit ex morte sororis alterius meæ, quæ itidem ut altera me natu major erat. Multum illa à sorore discrepabat ingenio & indole. Seria illa erat & subtristis; hæc hilaris & festiva, jocorumque & oblectamentorum appetens, quibus capi & definiri juvenilis ætas solet. Præcellens ad hæc forma & staturæ dignitas, quibus ad eam pelliciebantur & amici multi, & plures etiam amatores. At nupta tandem viro militari & à cultu pietatis non alieno;

alieno; ac sororis præterea exemplo & adhortationibus pellecta, ad sanctiorem tandem vitam traducta est. Cumque per occasum viri, conjugii vinculo & legibus soluta, arbitrii sui compos facta esset, mundum urbanosque tumultus pertæsa, rus concessit, vitam actura solitariam, & ab hominum frequentia sepositam, ut cæteris libera curis Deo uni, piisque ad æternam salutem exercitationibus vacaret. Verum ne sic quidem optata quiete & ab interventoribus vacua frui se posse intellexit. Itaque in religiosum Salesianarum virginum cœtum salutaribus votis adstricta se abdidit, cui à Sanctissimæ Virginis Visitatione nomen est. At præter castigationes corporis, in hoc vitæ genere sponte ab ea quæsitas & susceptas, longe etiam graviores à Deo immissas tulit. Viginti enim ante obitum annis, noxius è cerebro perfluens humor distillare cœpit, & redundare in musculos atque nervos, artuumque ligamenta, ut tota corporis compages tremore tentata vacillaverit primum, mox etiam ad stabiliendum gradum fuerit adsciscendum scipionis subsidium. Postmodum vero ingravescente morbo, officium suum manus pedesque negaverunt penitus; atque ita resoluta sunt demum linguæ vincula, ejusque usum prorsus amisit. Accesserunt acerbi dolores, cum humor ille è capite erumpens stimularet membranas corporis acrimonia sua atque pungeret. Mirabilis interim in tot malis patientia; nulli gemitus, nulli questus, frons quamvis assiduis interdum contracta doloribus, serena tamen sæpe & exporrecta; quasi participem se esse cruciatuum Christi intimo sensu lætaretur. Tot deinde miseriis & ærumnis oppresso corpore, octogenaria major placido fine quievit.

Hos angores cumulavit alia ægritudo, gravis profecto & acerba, de morte Ludovici Burdalæi, è Societate Jesu, sacrorum Evangelii præconum hac ætate longe principis; quo vel propter collata in me summæ benevolentiæ officia, vel propter amabilem quendam animi candorem, nemo mihi fuit amicior; erat enim in eo pectus apertum, &, ut ita dicam, pellucidum; neque certe jucundior quisquam, propter lepores ingenii, suavissimamque hilaritatem. Accesserat frequens ac pene quotidianus multorum annorum usus, cum nulla pene abiret dies, quin ad me veniret sub noctem, & quidquid interdiu ad se allatum esset novi, expromeret peramanter, & in medium quæsita officiose reponeret.

Per id tempus ventitabat ad me sæpenumero certis statisque diebus Johannes Petrus Moretus Valbonesius, primarius Præses Curiæ Gratianopolitanæ rationum regiarum, vir & humanitatis, &, quod vix credibile sit *Jean Pierre Moret du Bourchenu de Valbonnais.*

sit quamvis oculis captus ac plane cæcus, raræ etiam eruditionis laude insignis. Cumque forte aliquando iisdem horis venissent ad me honesti quidam & literati homines, totumque pomeridianum tempus eruditis sermonibus jucunde esset transactum, convenit inter illos hac suavitate illectos, ut singulis quibusque hebdomadibus bis eosdem congressus apud me repeterent. Quod ego quidem vix optare, nedum postulare aut sperare essem ausus. Atque hinc certe impositam sibi legem conveniendi mei per illos dies atque horas tam constanter retinuerunt, ut hinc nova apud me exorta sit & constituta non ignobilis Academia.

Venerunt ad me Ultrajecto literæ hoc tempore ab Henrico Sickio, quibus prænuntiabat missurum se ad me Arabicum Libellum, cui titulus est *Evangelum infantiæ*, vel juxta Galasium, *Liber de infantia Salvatoris*, (si modo Liber idem uterque est) Latine à se redditum & Notis illustratum. Rationem præterea studiorum suorum exponebat candide Sickius, paratam habere se interpretationem Alcorani, adjunctis Scholiis utriusque Gialalloddini, & actorum quoque Sergii Monachi illius, qui Mahummedi ad impietatem doctor & præsultor fuit. Quanquam attentius introspicienti dubium esse potest, annon supposita sit hæc scriptio, & recentior quam creditur.

Prodierat non semel in lucem data à me responsio ad literas amplissimi Gisberti Cuperi, quibus sententiam meam rogabat de Diis Berœensibus Madbacho & Selamane. Quæsiverat hoc ipsum & ab aliis compluribus literatis viris, ac præsertim à Jacobo Rhenferdio, homine apprime erudito. Is cum ex Berœensis hujus marmoris ectypis descriptionibus veterum characterum Syrorum formas observasset, eorum omnium seriem integram restituere se posse speravit. Tum à Palmyrena scriptura ad Punicam deductus, impendioque magis lætatus, rem totam Franeckera continuo perscripsit ad me, quem sciebat rei literariæ incrementis magnopere delectari, subjecitque triplex ac plane diversum elementorum Phœniciorum genus esse à se repertum, Syriacorum, Africanorum sive Siculorum, & Hispaniarum. Enixe deinde contendebat à me conatus suos ut juvarem, nummorumque antiquorum, qui in Gallia haberentur apud nos, copiam sibi facerem ipse si possem, vel ab iis qui possent impetrarem.

Hoc ipso tempore quintam Carminum nostrorum editionem adornavit Jacobus Stephanus, Typographus Parisiensis, diligens, & elegantiarum artis suæ apprime studiosus. Jam olim ea me inscio & inconsulto

in

in Hollandia ederda curaverat Theophilus Hogersius, bonus & literatus juvenis, mihi jam supra dictus: qui cum more suæ gentis perlustraret Europam, venit Cadomum, Cadomensiumque urbanitate & eruditione delinitus, diuturnam illic in sinu Musarum moram fecit. Reversus demum in patriam, partasque literarias opes recognoscens, nonnulla quoque mea carmina suis adjunxit, & in lucem dedit. Nomini nostro tum impense favebat Grævius, neque ullam nostram vel levissimam scriptionem patiebatur interire. Vtque frequens erat inter nos literarum commercium, recentes omnes industriæ nostræ fœtus invicem missitabamus. Ergo Hogersianam Carminum meorum editionem, multorum aliorum, quæ à me identidem acceperat, accessione locupletatam, subjecit Vltrajectinis typis, & ad me misit. Ad cujus formam expressæ aliæ prodierunt subinde, quoad in postremam hanc demum omnem industriæ suæ præstantiam Stephanus Typographus contulit. Ac perjucundum mihi sane fuit, ita probatas fuisse Eclogas quasdam nostras viris poëtica facultate claris, ut illas Gallico carmine redderent, eoque tam molli & concinno, ut non parum decoris & ornatus iis accessisse videretur: adeo feliciter nativos ductus & primigenium colorem assecuti sunt. Nam quæ *Vitis* titulum præfert, & à me olim etiamnum adolescente lucubrata est, Gallicis eam numeris expressit Chanavarinus, in Rothomagensi Computationum Curia Magister; *Irim* Marchio Faræus, Stipatorum Aurelianensis Ducis Præfectus; *Lampyrin* Paulus Talamantius, unus ex Academiæ Franciçæ Sociis; alter vero ex eodem Sodalitio Seraphinus Regnerus, arguta epistola Latino carmine scripta, *Melissam* Eclogam prosecutus est. Et Chanavarinum quidem, cum ad me sibi de nomine vix cognitum, *Vitem* meam, vel suam potius, Gallico cultu exornatam, humaniter misisset, memini me hoc carmine excipere:

Immeritam Vitem quo sis dignatus honore
Audiit, & subito sic mihi Phœbus ait:
Est jam, cui Vitis plusquam tibi debeat alter;
Esse illi dederas, hic dedit esse bene.

Nec intentatæ mihi sunt Gallicæ Musæ, at sæpius etiam, etsi strictim & obiter, ac veluti per transennam consalutatæ, ita ut Latinorum meorum Carminum numerum fere exæquarint. Ac liquido profiteri possum nusquam me ad eas serium & valde attentum accessisse, sed ludibundum, & velut alias res agentem, & excurrentem in alienam possessionem: sæpissime vero, cum sedens in rheda Lutetiæ vectarer per compita & angiportus. Atqui hæc ludicra ita

 neglexi,

neglexi, ut perpauca exstent in meis scriniis, ac fere nulla; penitusque intercidissent, nisi subvenisset in tempore clarissimus Fucaldius, amicus meus summus, literarum amans, forensis & ærariæ rei per Normaniam Præfectus; qui cum aliquid esse putet nostras nugas, disjecta collegit Gallica Poëmata, & ab interitu servavit.

Vniverse vero de Carminibus meis, quorum hic incidit mentio, palam hoc agnosco & fateor: cum magna eorum pars per juveniles annos mihi exciderit, plurimum ac nimium etiam illic inesse amatoriæ vanitatis, quæ ætatis hujus propria est.

Ac patriam quidem meam, & mores, & studia, & vitæ genus in pauca contrahere, & in Epigramma hoc referre sum conatus:

Κάδμος ὤπασσε πάτραν, Μοῦσαι δέ με παῖδ' ἀτίταλλον,
Υ'έτιος Κρονίων δῶκεν ἐπωνυμίην.
Ε'ν μυχίοις πραπίδεσσι καθέζετο Φοῖβος ἀνάσσων,
Μηδὲν ὅλως κατ' ἐμοῦ ἴσχυεν ἔχθρα τύχης.
Ε'ν δὲ κυλινδομένου πηλώδει συρφετῷ αἴης,
Νοῦν δεινὸς θεόθεν οὐρανοῦ εἷλκεν ἔρως.

Ex Hollandia deinde perlatus est ad me horribilis & facer Libellus Johannis Tolandi, qui *Adeisidæmon* vocabulo barbaro inscriptus est. Horribilem dico, propter Auctoris infamiam, quem nothum & probrosis natalibus ortum ferunt; tum & quod nomini ejus publico judicio inusta est ab ipsius popularibus turpitudinis nota propter impietatem, quam palam ausus fuerat profiteri; narrantque graviori pœna, atque ultimo etiam fortasse supplicio fuisse afficiendum, nisi saluti suæ prudenti fuga consuluisset. Sacrum appello eundem Libellum, quod homo ille nequam & perditus supremo Deo bellum videatur indixisse. Adde scriptionis ipsius insulsitatem & barbariem, supinamque ac ridendam humanarum juxta & sacrarum literarum inscitiam. Nam quod ad me attinet, quem ille figendum maledictis & proscindendum sibi proposuit, quidni honorificum mihi & gloriosum esse ducam, Dei ipsius caussa vel atroces perferre injurias, unaque cum eo contumeliis onerari? Quamobrem ipse sibi Deus aderit caussæ suæ vindex, dum partes meas ipsi tutandas relinquo. Quamquam nec jam inter viros cordatos defuit, qui hoc officio fungeretur. Statim enim atque è tenebris emersit scelestus ille Liber, adversus exorientem & grassantem impietatem stylum feliciter strinxit vir insigni pollens pietate & eruditione

ditione Jacobus Fayus, & nefarii nebulonis repressit petulantiam, ac De la Faye.
nostro etiam honori officiosa defensione consuluit. Poteram equidem in ea acquiescere, ita contusa est hominis procacitas; & fecissem utique, nisi in dubium vocata fuisset fidei meæ integritas in depromendis variis Auctorum priscorum testimoniis, cum sanctæ nostræ Religionis veritatem asserere instituissem in *Demonstratione mea Evangelica.* Cumque dignitatis meæ non esse intelligerem, manus in luto hoc subigendo fœdare, paratam à me responsionem alieno nomine prætexui.

At personam mihi denique detraxit clarissimus Abbas Johannes Marius Marca Tilladetus, cum Dissertationes aliquot diversis à me lucubratas temporibus super rebus varii argumenti, partim ad Religionem, partim ad Philologiam pertinentes, recognovit; easque in vulgus sparsas passimque disjectas vir optimus, bonarum literarum meique studiosus, colligere, & ab interitu vindicare instituit. Facile equidem passus sum fœtus meos, neglectos à me & propemodum expositos, & errantes per angiportus, redonatos patriis laribus, & in unum conjunctos, atque in tuto collocatos, nunc prodire in vulgus mundiore & decentiore cultu. Veteris vero præcepti memor Tilladetus, quod inchoantem Opus aliquod præfigere jubet insignem faciem & splendidam, collectis à se Dissertationibus præfixit luculentam præfationem, singularis suæ eruditionis, suique adversum me amoris, & præclaræ existimationis notis distinctam; qua quid singulis contineretur, docte & argute exposuit. Hæc quisquis evolvenda sumserit, plurima reperiet vulgi judicio permissa, vel privatim ad amicos scripta familiariter, vel in meos peculiares usus. Quæ, si res optionis meæ fuisset, suppressa maluissem. Conjecit is quoque in hanc farraginem complures epistolas temporibus illis ad literariæ rei principes, à me olim temere fortasse & inconsulto scriptas, cum vix mea ætas primam designaret juventutem. Quod si ex levi hoc scriptionum genere quæsivissemus laudem, promtum nobis erat, atque etiam nunc certe est, plaustra commentationum hujusmodi, & epistolarum ad sinceræ doctrinæ studia spectantium, è literario nostro penu depromere; quas tamen non perire, si tantum de me absque invidia jactare licet, interesse forsitan aliquantulum potest bonarum literarum.

Vix typographica claustra perfregerat hæc Opusculorum congeries, nec dum vulgi judicia eram expertus, cum morbus me invasit tam atrox, An. 1712. ut intra octavum diem desertus à Medicis, & deploratus sim. Tantaque

que consecuta est animi defectio, ut penitus mente lapsus sim, nec ullius rei in me superfuerit notitia. Jamque sacro oleo perunctus, in extremo colluctantis cum corpore animæ conflictu piis precationibus commendabar Deo, cum, ipsius beneficio, & supremo reviviscentis naturæ conatu, erumpens derepente toto corpore salutaris sudor omne morbi absterit virus, meque ad vitam revocavit. Nec ita tamen penitus convalui: perdiu enim tam acerbis vexatus sum cruciatibus, ut omnes mihi artus ardere viderentur. Itaque à circumstantibus famulis sæpe auditus sum, cum mortem flagitarem à Deo, & inter gemitus ac suspiria cuperem dissolvi, & esse cum Christo. Accedebat tanta corporis debilitas, ut ne manum quidem ori admovere possem, jaceremque per multos dies immobilis tanquam stipes. Ita quoque incubuit in aures & in oculos fera vis morbi, ut mihi primo visus sim in totum vitæ tempus surditate & cæcitate damnatus; quæ ne post confirmatam quidem valetudinem in integrum plane sunt restituta; nam & paulo obtusior mihi est auditus, nec facile utor oculis, nisi ad claram lucem: adeo ut quod solitum mihi fuit toto fere vitæ tempore, alienos oculos, & anagnostæ officium adhibere ad legendum, id nunc vel maxime cogar facere.

Gratiis Deo pro recepta valetudine, vel potius vita, actis, ex nova Pratellii Operum editione, de qua superius dixi, cognovi quam barbaro & ferino ritu à superstite hominis illius factione, cum animam agerem, fuerim acceptus. Ac contumacia sua frui illos facile sivissem, nisi rerum gestarum veritatem, certo mihi compertam, commentis figmentisque petulanter adulteratam intellexissem in mustea hac Pratellianorum maledictorum congerie. Protervitatis enim suæ & nequitiæ sibi conscii, res ad arbitrium vel suppresserunt, vel dissimularunt, vel nulla religione adhibita confinxerunt. Caverunt vero præcipue, ne quid à re, quæ agebatur, quantumlibet alienum prætermitterent, quod ad nostram existimationem minuendam crederent pertinere. Contemnere equidem possum minutos latratus catellorum, latratus modo sint, non morsus. At cum exsertos sentio in me dentes, virga abigo. Levi ergo scriptione, at modesta, irruentem in me compressi calumniam, meque omni studui exsolvere suspicione vanitatis, & famæ meæ integritatem tueri. Venit hæc quoque scriptio in manus Johannis Clerici, itidem ut illa altera superius à me commemorata. Plurimas enim necessitudines habet ille Lutetiæ, quæ rerum omnium illic actarum expertem esse eum non sinunt. Meam hanc ille, pro instituto, defensionem retulit in *Bibliothecam suam Selectam*, suamque ei privatim subjunxit; nominique suo, & à Pratellio

tellio & à Pratellii congerronibus spurcissimi oris intemperanter violato, solide quidem, sed modestissime tamen patrocinatus est.

Inter acerbissimas vitæ meæ calamitates merito ponendus mihi est repentinus Cardinalis Estræi interitus, qui circa illud tempus summo meo dolore contigit. A primis quidem adolescentiæ meæ annis cum eo vixeram conjunctissime; nam & iisdem delectabamur studiis, magnaque erat in rebus cæteris voluntatum omnium consensio. Frequens ad hæc intercedebat vitæ usus & societas, cum ingruente atrocissima vi morbi intra paucas horas exstinctus est; unaque mihi erepta est suavissima pars vitæ, præsidiumque in rebus dubiis, & in acerbis solatium.

Tum vero animum retuli ad hanc, quam habemus in manibus, quamque hic exhibemus, rerum nostrarum narrationem, ob eas quas in aditu Operis ipsius caussas exposui. Has qui secus interpretabuntur ac referent ad captandam popularem auram, pœniteat eos fortasse judicii sui, cum viros graves, ingenii & doctrinæ laude conspicuos, mihique amicos & perfamiliares, hanc à me invito & reluctante operam assidua multorum annorum efflagitatione scient extorsisse. Nec tam suffenus sum tamen, meique amator, ut id mea ipsius caussa opiner esse postulatum à me. Quid enim in me est? aut quid in vita mea fuit, quod novisse vel minimum intersit hujus ætatis, aut futuræ? Scilicet is labor est eruditis hominibus, quid cogitaverim, quibus deditus fuerim studiis, quid scripserim, & omnino quis homo, albus an ater fuerim. Verum cum multa me amici de doctissimis superioris seculi viris, quibuscum notitia mihi & consuetudo fuit, sæpe narrantem audirent, veriti scilicet ne intercideret rerum illarum memoria, referri voluerunt à me in literas, quæ peti non poterant aliunde, cum perpauci superſint æquales temporum illorum. Sed & altera etiam accessit, eaque gravior caussa; nempe ut pristinæ vitæ meæ acta recognoscens coram Deo, quamque multa egerent emendatione ex propinquo arguens, salutari pœnitentia eluere & reparare possem.

Quod si rem non argumentis solum, sed exemplis etiam licet tueri, plurima sane, eaque illustria, & in veteri & in recentiori memoria sunt in promtu. Patiatur modo benignus Lector, & in mei gratiam, Operisque mei tutelam, paulo hic me longius excurrere. Nonnullos autem recensui, quorum in consimili exercitatione præcipuum nomen fuit, ne forte rei huic vel novitatem affingens ullam, vel raritatem, albo nos recuset calculo absolvere. Ac commemorandi primum veniunt clari Reges, & Imperatores plurimi, qui virtutis ac gloriæ suæ sibi conscii, & magnitudinis rerum gestarum, factum irī fraudem rati sunt posteris

fteris suis, si partarum laudum decus, meritis suis quæsitum, & ad illos pertinens hæreditario quodam jure, inerti & ingrato silentio exstinxissent. Hinc prodierunt Alexandri commentarii laudati à Plutarcho; hinc illi Cæsaris; hinc tredecim illi libri, quibus vitam suam exposuit Augustus; hinc illi quoque Tiberii, summatim breviterque compositi; & octo illi Claudii. Quid Vespasianum? quid Trajanum? quid Hadrianum? quid Severum? quid Aurelianum? quid alios in eadem palæstra versatos commemorem? Cavendum tamen ne scripti ab Imperatoribus Commentarii de rebus ad imperii gubernacula pertinentibus confundantur cum iis, in quos res suas privatas retulerunt. Cujus moris exempla repeti possent ex priscis Reipublicæ Romanæ temporibus: nam tres de vita sua libros ad L. Fusidium scripserat Æmylius Scaurus, qui Consul fuit anno post Romam conditam DCXXXIX. Factum id quoque à Rutilio Rufo, qui post decem annos Consul & ipse fuit. Q. Lutatium Catullum, qui cum Mario Consulatum gessit, anno ab V. C. DCLI. molli & Xenophontejo genere sermonis scripsisse de rebus gestis suis, ad A. Furium Poëtam familiarem suum, testatur Cicero. Ille ipse Cicero, optimus in hoc genere & in moribus regendis magister, cum à Lucceio, amico suo, nobili Romanarum rerum Scriptore, ægre impetraturum se putaret, & historiam Consulatus sui peculiari opere proderet memoriæ, *Cogar*, inquit, *fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt, scribere ipse de me, multorum tamen exemplo, & clarorum virorum.* Nec negat tamen in hoc genere scriptionum inesse vitia quædam, & quod verecundius de se scribendum sit, si quid est laudandum; & sæpe prætereundum, si quid reprehendendum; tum & illarum minorem esse auctoritatem atque fidem. Hanc autem hominum res suas vitamque actam prædicantium confidentiam iis verbis excusat Tacitus, quæ, quoniam ad defensionem quoque nostram accommodata sunt, hic referemus: *Apud priores ut agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia, aut ambitione, bonæ tantum conscientiæ pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt; nec id Rutilio & Scauro citra fidem aut obtrectationi fuit.* Poteramus his quoque adjungere, magnum quidem, at modestissimum virum Marcum Aurelium Philosophum, illos secuti, qui libros ipsius, quos legimus, scriptos ab eo opinati sunt, quasi vitæ suæ historiam. Quod longe secus esse agnoscet facile, quisquis eos suo ipsius judicio, non aliena fide æstimaverit.

De Vit. Agricolæ, c. I.

verit. Deprehendet enim vel ex primo intuitu, non rerum à se gestarum historiam, sed gerendarum præcepta ipsum contexuisse, nullo digesta ordine, sed incondite congesta, variis temporibus atque locis, ab homine diligenti; prout ea, vel meditatione, vel usu, opportuna sibi esse judicabat. Ecqua vero splendidiori auctoritate tueri nos possumus, quam Josephi, tot nominibus suspiciendi, qui cum vitam suam descripserit, ut appendix esset ad historiam antiquam gentis suæ, quam viginti libris complexus est, eique subnecteretur, manifeste declaravit ea re, minime id ad decus suum, sed totum ad popularium suorum utilitatem referri voluisse.

Quod si majoris sunt apud nos auctoritatis recentiorum temporum exempla, dabimus in scenam Hieronymum Cardanum, qui in vitæ suæ studiorumque pertexenda historia ita sibi placuisse visus est, ut vix modum sciverit adhibere ullum, & posterorum interesse crediderit non ignorare qualis & quantus vir fuerit; dabimus Erasmum, cui idem propositum fuit, etsi alia specie dissimulatum; dabimus Scaligerum utrumque, quorum prior, in Epistolis ad amicos, buccinator ipse virtutum suarum tam pleno ore fuit, ut videatur esse veritus, ne quid de earum existimatione incautus orbis decerperet; at Josephus filius, & suam & patris vitam ad Janum Dousam scribens, passimque in reliquis Operibus, effræni & immoderata jactantia prædicat laudes suas, ut prope convitium faciat ætati suæ, quod aras sibi non excitaverit. Parcior fuit & verecundior in narranda vitæ suæ historia Georgius Buchananus, brevis etiam & adstrictus, & candide quoque se ipse denudans, ut nec de novis pravisque religionibus, quæ multorum animos infecerant illa ætate, quid ipse senserit satis dissimulet. A nemine vero in hujusmodi lucubratione superari se passus est Jacobus Augustus Thuanus, vel dignitate operis, vel varietate rerum, vel scriptionis elegantia, etsi non satis emendata atque casta, in iis Commentariis, quos de vita sua posteris reliquit.

Nunc si his annumerare instituam longe plurimos, qui vernaculis Linguis res suas mandaverunt hominum memoriæ, dies me deficiat. Nonnulla hujusmodi Opera exstant apud Italos, & Gernos, aliosque per Europam populos, præcipue vero apud Anglos. At reliquis longe præstiterunt nostrates Galli, meque auctoritate sua magnopere incitarunt ad Opus hoc suscipiendum; cum jure id in me reprehendi non

 posse

posse crederem, quod à tot excellentibus viris popularibus nostris jam ante factum esset; ab Olivario Marcano, Philippo Comminæo, Bellæo utroque, Gulielmo & Martino; Blasio Monlucio, Gaspare Collinio, Philippo Huralto Civernio, Margareta Valesia Regina, elegantissimi ingenii femina; Henrico ipso quarto Rege, quem generis hujus Opus inchoasse testificatur Casaubonus; Michaele Castelnavio, Michaele Montanio, cujus circumfertur pervulgatissima scriptio *Speciminum* titulum præ se ferens, qua id unum sibi proposuisse videtur Auctor, minime contemtor sui, dare se orbi in exemplum, virtutesque suas palam prædicare; Maximiliano Bethunio, Ludovico Gonzaga Nivernensi, Nicolao Villaregio, Turriano utroque, Henrico & Frederico Mauritio, patre & filio, Henrico Rohannio, Armando Richelio Cardinale, Francisco Bassompetræo, Inculismensi Duce, Francisco Roccafucaldio, Henrico Guisio Lotharingo, Pontifio, Tavanio, Terlonio, Cæsare Coeselio Plessiaco-Pralinio, Philippo Mont-alto Navallio, Bellovallio, Rogerio Rabutino, Cavaniaco, Marollio, & compluribus aliis. Quæ quanquam exempla factum meum apud æquos rerum æstimatores, si minus approbare, at certe excusare possunt, non parum tamen id me absterruit, meumque tardavit propositum, quod iis parem me ferre visus sim in scribendo, quibus tam dispar fuissem in agendo; meque tota vivendi ratione ac meritis tam dissimilem, hoc tamen scriptionis genere similem efficerem. Itaque cæteris exemplis omissis, ad quorum imitationem nec possem assurgere, nec deberem, in unius Augustini auctoritate statui conquiescere, quemadmodum initio Operis hujus sum contestatus, eumque præcipue mihi assectandum proposui; atque hac potissimum parte, qua animi sui perscrutans latebras, vitæ præteritæ noxas demississime explicavit coram Deo, ac deinde etiam coram hominibus palam confessus est. Faxit Deus Optimus Maximus, pro inexhausta sua bonitate, ut hanc quoque voluntatem nostram, tenuemque opellam, levis aliqua de cælo favoris aura prosequatur.

FINIS.

HUJUS

HVIVS COMMENTARII

INDEX PRIOR,

SECVNDVM PAGINARVM SERIEM.

LIB. I.

 Sum-

Quam

LIB. II.

un-

Maacus

LIB. III.

 Jacobus

Valen-

Cadomum

Disso-

De-

Quantum

 ANI-

INDEX

INDEX POSTERIOR,

ORDINE ALPAHBETICO DIGESTUS.

A

B-

B

C

- quem

Eraſmus

H

- sub

- Bi-

• auctor

- ejus

T

F I N I S.

Verzeichniß einiger Bücher,

Welche

Johann Grossens Erben

in Leipzig, auf eigene kosten gedruckt, und in anzahl bey ihnen zu finden seyn.

Alberti, *Val.* panegyricus Ser. & Pot. Regi Pol. nomine academiæ Lips. scriptus fol.

Amyraldus, *Moys.* der aus GOttes wort und gesunder vernunfft widerlegte Indifferentist und Epicurer, in welchen unter andern auch klar bewiesen wird, daß nur die christliche religion die seeligkeit befördern könne 12

Angeli, *Christ.* enchiridium de statu hodiernor. Græcorum, græce conscriptum; jam c. vers. latina e regione posita, & annotat. G. Fehlavii adornatum. 4.

Anmerckungen über das Leipzige bedenck. vom rechte des sabbaths, und der üblichen kirchen-cerem. 4.

Asgil, *Joh.* die unsterblichkeit der menschen auf erden an leib und seele, aus dem englischen übersetzt von J. G. Pritio. 12.

Barth, *J. Matth.* de luce barometrorum, ut & aliis connexis argumentis &c. 4.

Bates, *Wilh.* die pflicht der gottgelassenheit

senheit und ergebung seines willens im creutz in den willen Gottes aus Matth. 26 v. 39. gezeiget; aus dem englischen übersetzt. 12.
Begriff, kurtzer, des grossen unterscheids der reinen evangelis. und socinis. lehre in frag und antwort vorgestellet, mit D. Ad. Rechenbergs vorrede. 8.
Beiers, J. Matth. hand-büchlein vor junge prediger, nebst Anhang von des h. predig-amts hohem ansehen. 12.
Bellinus, *Laur.* de urina, pulsu, sanguinis missione & febribus nec non de capitis pectorisque morbis cum præfat. D. Joh. Bohnii. 4.
Beyeri, G. centuria thematum ex vario jure selectorum. 4.
-- delineatio juris civilis secundum pandectas ad fundamenta sua revocati & ad seculi usū accommodati positionibus succ. inclusa. 8.
-- schediasma de utili & necessaria auctorum juridicorum & juris arti inservientium notitia, III. spec. 8.
Biblia sacra V. & N. testamenti, secundum vulgatam versionem, ad ebræam veritatem in veteri, ad gr. vero in novo testamento, à D Luca Osiandro perpurgata; & ad D. D. Luth. vers. german. collata. 4
Bidloos, *G.* bericht von der letzten kranckheit u. tod Wilhelm des III. Königs von Groß-Britann. ꝛc. 8.
Blome, *Rich.* englisches america, oder beschreibung derer länder und insuln, so der cron England in West-Indien zuständig, mit kupffern; aus dem englischen übersetzt 12
Bodenschatz, *Erh.* florilegium musicum, 2. part. 4.
Boecleri, *J. Henr.* bibliographia critica, scriptores omnium artium atque scientiarum ordine percensens, nunc demum integra & emendatius edita accessionibusque ex reliquis scriptis Boeclerianis aucta, recensuit Jo. Gottl. Krause, qui etiam præfationem, animadversiones & indices adjecit. 4. & 8.
Büchers, Fr. Christ. Rathmannus redivivus, oder erörterung pietistischer übereinstimmung in dem articfel von der h. schrifft, mit denen fanaticis, sonderlich M. Herm. Rathmanni 4
von Butschky, Sam. pathmos, oder sonderbare reden und betrachtungen allerhand curieuser hof- welt- und staats-sachen 8.
Carpzovs J. Ben. des Evangelist. a. testaments Jesaiä sonn- und festtags-evangelia, aus deße prophetischen weissagung gründlich erkläret 4
-- oratio contra Rich. Sim. historiam criticam vet. testamenti. 4
-- auserlesene tugend-sprüche aus der h. schrifft erkläret, samt anweisung, wie nach anleitung dieser sprüche die sonn- und festtags-evangelien erbaulich abzuhandeln 8
-- predigt von der grossen hure auf den 7 köpffigten und 10 hörnigten thier über Apocal. 17. wider einen päbstischen pfaffen, dessen lästerschrifft zu Ende angedruckt, geh. 8.
-- erklärung derer an. 1688. u. 1689. [...] buß-

buß-gebeten, sprüch. u. gesäng. 12.
verordneten Buß-texte, nebst den
- - verzeichniß seiner anno 1689. gehaltenen lehr- und lieder-pred. 12.
Carpzovs, Sam. Ben. das regiments-schiff aus Luc. 5. v. 1. biß 11. bey Hertzog Friedrichs Augusti huldigung zu Freyberg anno 1694. betrachtet. 4.
Catalogus universalis oder verzeichniß derer bücher, welche alle halbe jahr gantz neu gedruckt, verbessert wieder aufgelegt, oder noch künfftig zu hoffen sind. 4. NB. ist alle Oster- u. Michaels-Messen zu habē.
Cladenii, *Mart.* verklärter JEsus, oder 12. betrachtungen über die historie der verklärung Christi, mit 12. geistlichen oden.
Chytræi, *Dav.* chronicon Saxoniæ, oder was sich in Sachsen und den benachbarten Ländern von 1550. biß 1598. denckwürdiges zugetragen, 2. theile. fol.
- - supplementum seu continuatio Saxoniæ. fol.
Concordia pia & unanimi consensu repetita confessio fidei & doctrinæ eorum, qui augustanam confessionem amplectuntur, c. D. Ad. Rechenbergii appendice tripartita 8.
Crœsii *Ger.* historia quackeriana, sive de vulgo dictis quackeris, ab ortu illorum usque ad recens natum schisma. 8.
Decimatoris, *Henr.* sylva vocabulor. & phrasium octo linguar. fol.
Dicelii, *M.* academia Lipsiensis rediviva sive monumenta jubilæi secularia an. MDCIX. 8
Ehrenrettung des sel. Hn. D. Joh. Günthers und seiner 50 motiven, warum niemand römisch-catholisch werden soll, wider einen päbstischen Lehrer. 8.
Fabricii, *Georg.* Saxon. illustrata, f.
Feustelii, *M. C.* bona verba D. Gottl. Fried. Seligmanno ad munus primarii aulæ Dresdensis concionatoris abeunti, ad M. Henr. Pippingium Soceri generum acclamat. 8
Fischers, Christ. auslegung der fest-täglichen episteln durchs gantze jahr, nebst einer form, wie man arme sünder, so zum tode verurtheilet, lehren, trösten und vermahnen solle. fol.
- - kinder-postill, darinnen alle sonn- und fest-täglichen evangelia und episteln mit 4. kurtzen fragstücken erkläret, 2 theile. 8.
Frommanni, *J. Christ*, anser Martinianus. 4
Fuhrmanns, Gottfr. zions geistliche wälder, oder selige gedancken über die sonn- und fest-tags-evangelia in gebundener rede. 8.
Gedicci *Sim.* aulegung des ersten buchs Mosis, 6. theile. fol.
- - auslegung der soñ- und festtags-evangelien, nebst anhang schöner paßions-predigten. fol.
Gesang-büchlein, in welchen D. Mart. Lutheri und anderer lehrer lieder zusammen getragen, von M. Jeremias Weber. 18.
Glasers, Petri, gesammlete lehr-schrifften D. Mart. Luthers wider die sacramentirer. 4. Glei-

Gleichii, *J. A.* historia numismatum, imprimis de quibusdam nummis ob victorias navalis cusis, c. fig. 4.
Gruteri, *Jani* discursus politicus in C. Corn. Tacit. & notæ in T. Livium. access. Balth. Venatoris panegyr. J. Grutero scripto, & F. H. Flayderus de ejusdem vita, morte & operibus, ex museo C. F. Franckenst. 8
Günthers, Joh. præcepta homilet. 4
-- collegium pastorale in welchem denen kirchendienern aus der theologie u. geistl. liedern die wichtigsten argumenta an die hand gegebē werden, deren sie sich bey denen im predigt-amte vorkommenden fällen bedienen können. 8.
-- sämtl. streitschrifftē wider die papisten, dariñen der feste glaubensgrund der evangel. lutherischen u. die nichtigk. der scheingründe röm. kirchē aus h. schrifft erwies. werdē 4
Hänichens, D. C. schwanenges. oder ausleg. der 7 W. C. am † 4
-- klage- u. trost-pred. über das sel. ablebē Sr. Durchl. Christiani II. 4
der teutsche Helicon, auf welchen die auf den teutschen universit. lebende professores nach ihren namen und professionen vorgestellet. 8
ab Heldorff, *Georg. Frid.* idea jurisprudentiæ illustris in VI. tabulis adumbratæ: access. tab. peculiaris studiorum delineationem cont. fol.
Henrici *J. Ulr.* mächtig u. ohnmächtiger teufel, in prüfung Fleedwoodischer untersuch. der wunderw. 8
Hermelini, *Ol.* disqu. de or. Liv. 8.
Hoe Matth. auslegung der hohen fest- und feyertags-evangel. fol.
-- 50 predigtē über die ep. Pauli an die Gal. darin eine gründl. ausführ. der reinen cathol. evang. lehre u. derselben verwahrung wider allerley sectirer u. ketzer verfasset. 4
-- comment. in epist. Pauli ad Gal. 4.
-- antwort auf ein calvinisch ausfoderungs-büchlein wider D. Tossani unerweißliche unwarheiten. 4
-- pred. über den proph. Haggai. 4.
-- evangelis. Hand-b. wider das papstth. nebst dessen bedencken, wie sich zu verhalten, wenn päpstis. lehre anzunehmen oder der päpstlich. kirchen-versammlung beyzuwohnen wil auferleget werden. mit D. J. Ben. Carpzovii vorrede, und 2. nöthigen registern. 8.
Hoffmanns, C. Sig. fasten-and. oder betr. der 7. worte Christi am creutz, nebst Petri fall und busse. 8.
Hoffmanni, *C. G.* hist. juris romano-justinianei, in qua origo & mutationes hujus juris à primis romanæ reipubl. initiis enarrantur &c. præmitt. C. Thomasii delineatio histor. jur. civilis, access. F. Hottomanni Antitribonianus & præf. de utilitate & necessitate hist. jur. romani. 4
Hondorffs Andr. hist. und exempelbuch, nach ordn. der 10. geboten Gottes verfasset, 2. theile. fol.
Horatii Q. opera omnia poëtica c. n. Minelli præf. Junckeri & de F. Rappolti Comment. illustrat. 2. part. 8
Huetii, *P. D.* quæstiones Alnetanæ de concordia rat. & fidei, access. ejusd. comment. de vita & scriptis suis. 4
Ittigii, *T.* histor. ecclesiast. seculum I. præmissa est ejusd. diss. de scriptoribus

ribus hist. ecclesiast. recentioribus. 4
-- diss. de synodi Carentonensis reformatorum in Gallia 1631. indulgentia erga Lutheranos. 4.
-- de hæresiarchis ævi apostolici & apostolico proximi. 4
Kegelii *Phil.* duodec. piæ med. 8.
-- zwölff gottsel. andacht. nebst einem gesang-buch 12.
Köhlers Joh. apost. rang-ordn. am fest Barth. aus Luc. 21. v. 24. erkl. 4.
Knör L. G. nöthiges nosce te zu erhaltung der lebens-flammen durch eine doppelte panacea. 8.
Koch *J. Chr.* de uno eodemque genus humanum in statu integritatis, & in statu lapsus propag. modo. 4
-- de cultu serpentum apud antiquos variis anim. ornata. 4.
-- schediasma de ordinanda bibl. 8.
-- de pastoribus paganis in quo isti ex jure divino, atque eccl. adversus multor. contempt. defenduntur. 8
-- das in der lehr von der priester-ehe wid. sich selbst zeug. papstth. 8.
Königs C. pract. u. proc. der gerichts-läuffte nach brauch sächs. landart 4
Köpkens Balth. sendschr. darinne D. Speners unsch. in der lehre vom geistl. priesterth. w. D. Eilm. gez. 8
Krentzheims Leonh. chronologia od. jahr-rechn. und gesch. was sich von anfang der welt biß 1576. in kirchen und welt-regim. zugetragen. fol.
-- observationes chronologicæ. fol.
Kromayeri, *J. Abr.* de usu linguæ Arabicæ in addiscenda scriptura s. 4
Kromayers Melch. kirchen-chron. des n. test. oder erkl. der offenb. S. Johannis. 4.
Kunstliebens Jul. schmid seines eignen unglückes, aus vielen seltsam. begebenheiten erwiesen. 12.
Langii, *Joach.* idea ac anatome theol. pseudorthod. speciatim Schelwigianæ; accedit sinceri evangelici epist. de vara fidei justific. indole. 8
Laurentii *Paul.* ausleg. des 1. und 2. buchs Sam. 2. th. fol.
Leben Sr. Maj. Caroli III. königs in Span. u. der Indien, worinnen alles, was bey der span. succ. sache in dem deßhalb geführten kriege von jahr zu jahr vorgefallen durch glaubwürdige documenta, memorialen und nachr. erläutert wird, mit kupff. 4. theile. 8.
Lehms, Georg Christ. wachsth. des hauses Oesterreich in einer lobrede auf die vermähl. Carl des III. kön. in Span. mit der Braunschweig-Lüneburg. printzeßin Fr. Elisabeth Christine. fol.
Lister, *Mart.* de fontibus medicatis Angliæ. 8.
Lœscheri *Val. Ern.* epistola ad parentem de causis linguæ ebreæ. 4.
-- de causis ling. ebr. l. III. in quibus magna pars ebraismi poster. curis restituitur, incerta & ambigua ad reg. reduc. historia linguæ, genios, fines & singularia ejusd. enarrantur denique ad interiora linguæ sanctæ aditus panditur. 4
-- Delitscher abschieds-pred. nebst anh. der superintendenten und pastores seit der reformation. 4
-- ausführl. hist. motuum zwischen den evangelisch-lutherisch. u. reform. 2 theile. 4 -- voll-

-- vollständige reformations-acta, documenta u. nachrichten, die vor 200. jahren erfolgte evangelische kirchen-reformation betreffend; nebst darzu gehörigen erläuter. 4.
-- Jon, sive originum Græce restauratarum libri II. 8.
-- abgewiesener Demas zur überzeugung der Päbstler, und der den abfall befördernden frey-geister: nebst angehengte documenten von einigen päbstischen dingen, so mit Hn. Hertzog. Jul. zu Braunschw. Lüneburg Herren Söhnen vorgegangen, und darüber bezeugten löblichen eyfer. 8
Lœscheri, *Jul.* observationes selectæ ad theologiam sacram & ecclesiast. historiam spectantium. 8.
Ludolffi, *Job* terragonometria tabularia. 4.
Luthers, Mart. schrifften, bücher und predigten so in den Wittenberg- noch Jenischen tomis zu finden, 1. theil. fol.
-- postilla domestica, sive conciones diebus dominicis & festis habitæ. 2. partes. 8.
-- nahmen-büchlein, oder teutscher nahmen deut- und auslegung mit anmerckungen erläutert. 8
-- commentarius in S. Joh. epistol. catholicam 8.

Macarii, S. homiliæ & opuscula græco-latina, per J.G. Pritium. 8.
Martini, *Christ. Sam.* commentarius in epistolam D. Judæ catholicam c. præfat. J. Ben. Carpzovii. 4.
Mayers, J.F. betendes kind Gottes in 13 andacht. über das h. Vat. U. 8
-- würdiger communicant, wie er sich vor, bey u. nach dem h. abendmahl zu verhalten, samt einem beicht- u. communion-gebetbuch, Hn. D. H. Welleri abendmals-gedancken u. einem vollst. gesangb. 12
Melanchtonis, *Phil.* operum omnium pars 1. 2. & 4ta. fol.
Mencelii, *Hier.* auslegung der Psalmen Davids. fol.
Molinæi, *Petri*, tract. von der erkentniß GOttes. 12
Mollenbroccii, *Val. And.* tract. de varis seu arthritide vaga corbutica. 8.
-- cochlearia curiosa. 8.
Mureti, *Marc. Ant.* orationes epistolæ & poemata cum diversor. autorum adnotationibus & præfat. M. Jac. Thomasii. 8

Nachrichten, unschuld, von alten u. neuen theol. sachen, büchern, uhrkunden, controversien, veränderungen, anmerkungen, vorschlägen u. d. g. auf die jahre 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. und 1708. complet 8.
Neumeisters, Erdm. 5fache kirchen-andachten und oden auf alle sonn- und fest-tage des gantzen jahres. 8
Neufchatel, die neue erbschafft von Preussen, oder rechtl. aussprach über die besitznehmung dieses fürstenth. an. 1707. frantz. u. teutsch. 4.

Observationes miscellaneæ, oder vermischte gedancke über allerhand theologische, politische, historische und andere zur antiquität und ausführung der historie der gelehrsamkeit dienende curieuse mate-

materien, nebst einem anhang von neuen büchern, 36. theile. 8

Oelschlegelii catechesis minor D. Mart. Lutheri germanice, latine & græce. 8.

Olearii, Gottfr. religions-postill, oder christl. religions-schule aus denen sonn- und festtags-evangelien angestellet. 8

Orationes procerum Europæ, eorundemq; ministrorum ac legatorum ut & virorum celeberrimorum in multifariis tam lætitiæ quam tristitiæ casibus, nec non belli ac pacis negotiis itemque religionis caussa, ab aliquot seculis, usque ad annum 1713. latina lingua habitæ, 3. partes. 8.

Pantzschmanni *Hier.* quæstiones practicæ, 2. partes. 4.

Paschii, *Georg.* tract. de inventis nov-antiquis. 4.

Philippus *Job.* de subhastationibus. 4

-- observationes practicæ ex decisionibus Elect. Saxonicis casuum juris dubiorum &c. 4.

Pippingii *Heinr.* exercitationes academicæ juveniles. 8.

Plutarchus *Chær.* de liberorum educatione græce & latine 8.

Primitiæ Silesiacæ. 8.

Prioli, *Benj.* historia de rebus Gallicis notis & indicibus C. Fr. Franckensteinio locupletata. 8.

Pritii, *J. Georg.* oratio de lite Franç. de Salignac Fenelon à quibusdam Galliæ præsulibus circa nonnulla theologiæ mysticæ capita Romæ intentata. 4.

zum punctiren eine curieuse oder gantz neue art. 8

Puteani *Eryci* historia insubrica sive Barbarica ab orig. gentis ad Othonem Magn. Imp. irruptiones Barbarorum in Italiam continens, commentariis plenis illustrata, additionibusque aucta Rud. Gotth. Knichenio. 4.

Rechenberg, *Ad.* appendix tripartita isagogica ad libros ecclesiæ Lutheranæ symbolicos. 8.

Rechen-meister, der allzeit fertige, darinnen alles ohne grosse bemühung ausgerechnet zu finden, nebst anhang von valor und werth aller müntzen, maasse, gewichte, zahlen &c. in Europa. 12.

Relation, oder ausführlicher bericht derer fürnehmsten kriegs- und friedens-begebenheiten, welche sich jährlich zugetragen. 4. NB. ist alle Oster- u. Michaelsmessen zu habẽ.

Reusneri, *Eliæ*, genealogiæ regum, electorum, ducum, principum atq; comitum, qui origines à bellicosiss. Saxonum rege Wedekindo deducunt. cum fig. fol.

Rhegenius, P. M. de œconomia redemtionis nostræ per Christum partæ, ubi præcipuæ controversiæ cum Socinianis circa peccatum originale, personam & officia Christi, caussam mortis ejus & satisfactionem dilucide pertractantur. 12.

Riederers, J. Fr. carmen, oder das eigentliche portrait eines getreuen schul-lehrers in der person Herrn Sam. Fabers, Rect. Gymnas. Ægid. Norimberg. &c. fol.

Rin-

Rinckarts, Mart. JEsu hertz-büchl. oder geistl. betrachtungen, morgë- u. abendsegë, lieder, bußpsalmë ꝛc. 8

von Rotschitz, processus juris, oder ordnung der gerichts-läufften in bürgerl. u. peinlichen sachen: deßgleichen vom leibgeding, morgengabe, mußtheil, hergewette u. erbe: samt tabulen u. auslegung des arboris consanguinitatis, von Jac. Schultes übersehen, u. mit D. Mich. Teuberi & aliorum instruction. des gerichtlichen processes vermehrt. 4

Sacchinus, *Franc.* de ratione libros cum profectu legendi, access. ejusdem oratio de vitanda moribus noxia lectione. 8.

Scharff, G. B, die añoch, Gott lob! unschuld. nachrichten in ihrer richtigkeit gegen Hn. Joachim Langens unrichtige nachricht. 8

Scherzeri, *J. Ad.* bibliotheca pontificia, s. papismus vapulans ex ipsor. Pontificiorum scriptis detectus. 4.

Schickarts, W. hebräischer trichter, oder unterweisung die hebräische sprache ohne lateinischen behelff behend zu erlernen. 12

Schneideri, *Zach.* janua ling. græc. 8

Schraderi, *Lud.* comment. ad instit. 4.

Seldii, *J. Christ.* topica calviniana in 6. locos generales digesta, ut sit instar Isagoge in theologiam calvinianorum polem. atq; exegeticam. 8.

Seligmanns, Gottfr. Frid, oratio ea quæ inter Henr. Hulsium & Jo. Regium de divinitate scripturarum disputata sunt, excutiens &c. 4.

Tegetmeieri, *Henn.* analysis logica-typica psalterii Davidis & XII. prophetarum minorum. fol.

Tellers, Abr. 12. geistl. lieder. 12.

Thomasii, C. dissert. jur. var. argum. 4

Thomasii *Jac.* oratio de præexistentia animar. humanarum. 8.

Timæi, *Urb.* tract. de effusione spirit. S. Joel. II. 4.

Unterredungen, nächtliche, bey 12. schönen nächten, über die remarquablesten dinge itziger tage und andere curiöse materien. 8.

Volckmanni, *Ad.* vollkommener peinlicher proceß, samt allen seinen requisitis, formularien und schrifften, nebst einem unterrichte, was darbey de jure & consuetudine zu observiren, 3. theile. fol.

Vorschlag eines richtigen mittels der contagion dergestalt zu begegnen, daß in jeder stadt und dörffern wenigstens zwey drittheil häuser von der Infection befreyet bleiben. 8.

Wasserquelle, geistl. dariñen sich fromme hertzen in mancherley anfechtung durch sprüche, gebet und lieder erquicken köñen. 8. u. 18.

Weisens, Christ. untersuchung der lehre von dem termin der gnaden-zeit, und wie lange die gnaden-thüre zur busse offen bleibe 4.

Zapatæ *J. Bapt.* mirabilia sive secreta medico-chirurgica. 8.

Ziegleri *Casp.* commentarius ad ordinationem processus Saxonici, access. tractatus de successione conjugum, cum præf. Jac. Bornii. 4

4 - 6 - 76

